DIETSCHE WARANDE EN BELFORT

DIETSCHE WARANDE

EN

BELFORT

EERSTE HALFJAAR — 1914

ANTWERPEN
Drukkerij J.-E. BUSCHMANN, Rijnpoortvest

1914

IN MEMORIAM

26 November 1912

De Warande *heeft een dubbel mea culpa te slaan : in 1912 kwamen twee sterfgevallen alle vrienden der kunst, alle goede vaderlanders treffen. Den 28sten October overleed Edgar Tinel, nog in de kracht der jaren, in den bloei van zijn talent. Eene maand later, ongeveer, werd aan de koninklijke familie eene moeder ontrukt, die tegelijkertijd een figuur van beteekenis was in de kunstwereld. En de* Warande *zweeg. Geen melding werd gemaakt van die twee zware verliezen, geen levensschets of portret verscheen. Edgar Tinel toch belangde ons aan als Christen, als Vlaming, als vriend ; en wat Mevrouw de Gravin van Vlaanderen aangaat, had de* Warande *alle redenen van de wereld deelneming te betuigen aan Zijne Majesteit Koning Albert, die zich eens noemde « een van hare oudste en trouwste lezers ».*

Er is echter eene verklaring, en wel de volgende : dat zij, die hare sympathie in beide gevallen hoefde uit te drukken, zelve leed onder een zwaren slag en door eigen smart machteloos stond tegenover der anderen smart.

Thans doet zich eene gelegenheid voor om ten minste één dezer verzuimenissen goed te maken — de tweede zal hopelijk ook hersteld worden — door het verschijnen van een verheugend boek : « La Vie d'une Princesse — Marie de Hohenzollern — par Maria Biermé.

Verheugende verschijning inderdaad die eener vorstin, bedeeld met al de gaven van verstand en hart, voor 't leven gekneed door al de levenswisselingen van hoogen rang en rijkgeschakeerde omgeving, gekoesterd door 't geluk, geteisterd door de smart, en zoo innig verbonden met ons nationaal leven. Verheugend voor de Belgen, dat hun Koning gesproten is uit een zoo hoog staande vrouw : ik meen hier niet volgens den titel, maar volgens den zielenadel.

Het groot publiek wist daar wel iets van af. Portretten van eene bekoorlijke jonge vrouw, ter gelegenheid van het huwelijk, hadden algemeene sympathie verwekt ; zij stond bekend als rijkbegaafd voor de kunst en ze liet haar smaak vol inzicht door milde ondersteuning blijken ; toen de aureool der smart het hooge vrouwenbeeld kwam omzweven, werd medegevoelen wakker in vele harten ; maar de laster was hier ook weer waakzaam, gereed om met zijn modder een reine, nobele figuur te bevlekken.

Dat is als een nood in zekeren kring, als een fatale wet in de geheimzinnige wetten der smart : als eene vrouw lijdt in het innigste haars wezens, als eene moeder weent op een kinderlijk, dan komt de vuige laster, bevlekt het aanbeden beeld, en mengt voor die moeder bij de smart den smaad.

Aan dit onrecht stelt het boek van Mej. Biermé eens en voor altijd een einde, en daardoor alleen zou het reeds aanspraak mogen maken op de erkentenis der Belgen. Want het was eene zoo reine figuur die van onzen Prins Boudewijn, en aan de Vlamingen vooral moet zij immer dierbaar blijven. Hij was zoo echt van onzen stam, met zijn levendig geloof, zijn koen Vlaamsch optreden, zijn gemoedelijke eenvoudigheid.

Ik moet bekennen dat ik naar dat boek gegrepen

heb, juist om de rijke documentatie die het levert over het gevolgenzware feit van den 23sten Januari 1891. Juist op dienzelfden dag had God mij een der bloedigste offers mijns levens gevraagd, zoodat mijn hart bloedde met dat van Mevrouw de Gravin van Vlaanderen, en mijne tranen vloeiden met de hare, en had ik gedurfd, ik had het haar geschreven toen schandelijke geruchten in omloop kwamen. Wie weet of haar moederhart er geen balsem zou in gevonden hebben?

Want een gevoelig, nobel vrouwenhart wordt ons veropenbaard in Mej. Biermé's werk, een bekoorlijk beeld staat voor ons, zich zelf in alle levensomstandigheden getrouw.

Laat het boek heelemaal recht wedervaren aan het boeiend onderwerp? Dat ware veel gezegd. Door gemis aan plan, aan volgorde, aan vasten greep over de gebeurtenissen, aan diepen kijk in het zieleleven, is het verre van een meesterwerk, maar zoo innemend is de geteekende figuur, zich gemakkelijk bewegend in een sprookjesomgeving, dat de lezing ervan echt weldadig aandoet. En als documentatie is het onwaardeerbaar.

Niet alleen over den dood van Prins Boudewijn; ook om ons in te lichten over het intiem familieleven, den eenvoudigen omgang, het gezellig verkeer in het vorstelijk huis. Eens te meer blijkt hoe de ware hooggeplaatsten ongekunsteld en zonder trots zijn. Waar in aristocratische kringen of in de Fransche romans, echtgenooten zelf het koude vous *wisselen, ziet men in « La Vie d'une Princesse » den Graaf van Vlaanderen zijne vrouw en zijn broeder met het gemeenzame* tu *aanspreken. Zoo op blz. 149 : « Quant au comte de Flandre, il expédiait toujours rapidement ses repas. C'est au cours de l'un des derniers... qu'on l'entendit*

dire, en souriant, à la princesse, alors encore dans tout l'éclat de sa majestueuse beauté : « Sais-tu, Marie, que tu auras soixante ans dans huit jours ? »

En in de brieven zelf, die de Graaf schreef om Koning Leopold op de hoogte te houden van den toestand zijner zieke kinderen, Prinses Henriette eerst en later Prins Boudewijn :

« Mon bien aimé et bon frère,

Notre chère Henriette va mieux, mais il faudra encore du temps et de la patience, avant qu'elle soit remise.

Tu voudras bien nous excuser pour dimanche.

Il fait si froid que c'est risquer les enfants qui toussent tous encore.

Toujours ton bien dévoué frère,
Philippe. »

Welk gemoedelijke eenvoudigheid! En als de harde slag was gevallen, hoe roerend schrijft de jongere en beproefde broeder aan den oudere :

« Mon bien bon et cher frère,

Depuis plus de 50 ans, tu as été pour moi le meilleur et le plus affectueux des frères, le meilleur conseil, le guide le plus éclairé et le plus bienveillant; je ne saurais assez t'en remercier et t'assurer de mon dévouement pour toi et de ma reconnaissance la plus vive.

Jamais il n'y a eu le plus petit nuage entre nous, preuve de ton extrême indulgence pour moi. Dans chaque occasion, tu as toujours été la bonté même pour moi et les miens; cela ne peut s'oublier. Notre cher Baudouin t'aimait comme un père et, grâce à ta

direction si bienveillante, était devenu ce qu'il était.

... Ma femme et mes enfants et moi te remercions du fond du cœur pour tout ce que tu as toujours fait pour notre cher enfant.

Je t'embrasse, cher bon Frère, de tout mon cœur. Toujours ton bien dévoué frère.

Philippe. »

In de familie Teichmann was men heel dynastisch gezind. Eerst als minister, later, 17 jaar lang, als gouverneur, had mijn grootvader veel omgang gehad met de koninklijke familie, en hoe ver ik in het verleden mijner kindsheid terugblik, altijd heb ik met liefde hooren spreken van de twee jonge prinsen van dien tijd : den Hertog van Brabant en den Graaf van Vlaanderen.

Zoo hoor ik nog mijne moeder vertellen hoe de beide prinsen, lief en echt-broederlijk, bekommerd over hunne bekoorlijke zuster, Prinses Charlotte, die omringd was met jonge officieren, aan mijne grootmoeder kwamen vragen : « Madame Teichmann, vous veillerez sur Charlotte, n'est-ce pas ? »

Dit is heelemaal in den toon van de brieven zoo even medegedeeld, en het doet deugd te denken dat onze koninklijke familie even eenvoudig van inborst en natuurlijk van omgang is, als het volk waarover zij regeert, terwijl de huiselijke toon dier brieven weer een trek is dien de natie zoo graag bij hare kroondragers terugvindt.

Een ander boeiende documentatie van het boek van Mej. Biermé, zijn de uittreksels uit een dagboek dat Mevrouw de Gravin van Vlaanderen in de laatste jaren haars levens was beginnen te schrijven.

Daar verhaalt zij van haar blijde kindsheid op het slot te Hohenzollern, Sigmaringen, vooral op de Weinburg, aan het Constanz-Meer, waar hare ouders de ruimste gastvrijheid onderhielden. Later groeide ze op in het kunstminnende Dusseldorf in een kring van artisten en geleerden, of bewoog zich aan het hof van Berlijn, in de intimiteit van de latere keizerlijke familie.

Doch dit alles moet men lezen in het pas uitgekomen werk, dat bovendien nog prachtig geïllustreerd is met portretten en zichten.

Als eindindruk laat het boek na den spijt dat eene zoo bekoorlijke vorstin, zoo rijk-begaafd en hoogstaande vrouw, op zoo korten tijd werd ontrukt aan hare familie en aan 't Belgische volk.

M. E. BELPAIRE.

DE CHRISTIWAARHEID

NAAR AANLEIDING VAN EEN SCHRIJVEN VAN G. J. P. J. BOLLAND IN DEN « NIEUWEN GIDS ».

HET MARKUSEVANGELIE.

Eénsluidend en ononderbroken is het getuigenis der Overlevering om te melden, dat het tweede Evangelie zijn ontstaan te danken heeft aan Markus, een leerling van den Apostel Petrus. En dezelfde bestendige Traditie voegt er nog bij dat Markus, in zijn Evangelie, de prediking vertolkt van Petrus te Rome. Het valt niet moeilijk die Overlevering te volgen van uit de vierde eeuw tot aan den apostolischen tijd terug en op te klimmen, van af den H. Hieronymus (1) en Origenes (2), langs Clemens van Alexandrië (3), Tertulliaan (4), den H. Irenaeus (5) en den H. Justinus (6) tot aan Papias (7) toe, die voor zegsman had den presbyter Joannes. Wie nu overigens die ouderling Joannes wezen mag, zeker is het dat hij tijdgenoot was der Apostelen. En het gaat niet eens aan te beweren, dat de Overlevering zich zou ontwikkeld hebben uit de verklaring sommiger teksten van het Nieuwe Testament; want die teksten zouden er veeleer toe geleid hebben Markus voor te stellen als leerling van Paulus, en niet van Petrus. De hooge waarde dezer welgegronde Traditie zal men dan ook niet licht overschatten. (8)

Meer bijzonderheden nopens Markus vinden wij in de

(1) *Comm. in Matth.* MIGNE, P. L. XXVI, 18.
(2) EUSEBIUS. *H. E.* VI, 25 : 5.
(3) ID. *H. E.* II, 15 : 2.
(4) *Adv. Marc.* IV, 5.
(5) *Contra Haer.* III, 1 : 1. Cfr. III, 10 : 5.
(6) *Dial.* 106.
(7) EUSEBIUS. *H. E.* III. 39 : 15.
(8) Deze kwestie wordt grondig uiteengezet in LAGRANGE, O. P., *Evangile selon Saint Marc,* Parijs, 1911, blz. XX-XXXII.

Handelingen der Apostelen (1), de Paulusbrieven (2) en den Eersten Brief van Petrus (3). Zijn eigenlijke naam was door en door Joodsch : Joannes. Maar even als zijn meester Saulus en vele andere zijner tijd- en landgenooten, had hij een *praenomen* aangenomen, dat van Μᾶρκος. Oorspronkelijk is het een Latijnsch woord, *Marcus,* doch het werd onder den Griekschen vorm Μᾶρκος veel gebezigd in de Oosterwereld. (4) Zijne moeder, Maria genaamd, was christene en woonde te Jerusalem. De Apostel Petrus was in de familie zoodanig thuis, dat de dienstbode hem herkende aan zijne stem. Inderdaad, toen Petrus op wonderbare wijze uit de gevangenis van Jerusalem bevrijd was, ging hij, « na eenig nadenken, naar het huis van Maria, de moeder van Joannes, met bijnaam Markus, waar velen vergaderd waren en baden. Toen hij nu aan de deur van het huis aanklopte, kwam eene dienstmaagd, Rhode genaamd (5), om te hooren. En *de stem van Petrus herkennende,* opende zij van vreugde het voorhuis niet, maar liep naar binnen en meldde, dat Petrus voor het voorhuis stond. » (Hand. 12 : 12-14). Toen schijnt Markus nog tamelijk jong geweest te zijn, want als hij, kort daarna, met zijn neef Barnabas (6) en met Saulus naar Antiochië vertrekt, zegt de H. Lukas dat Barnabas en Saulus hem *medenamen,* *συνπαραλαβόντες Ἰωάννην τον ἐπικληθέντα Μάρκον* (7) (Hand. 12 : 25) ; en als hij, vervolgens, deze twee missionarissen op de eerste missiereis van Paulus vergezelt, dan is het als ὑπερέτης, dat is, dienaar, helper (Hand. 13 : 5). Hij deed overigens heel die missiereis niet mede, doch te Perge in Pamphylië verliet hij — men weet niet waarom — Paulus en de zijnen, en keerde terug naar Jerusalem. Die

(1) 12 : 12, 25 ; 13 : 5 ; 15 : 37-39.
(2) *Col.* 4 : 10; *Philem* 24 ; II *Tim.* 4 : 11.
(3) I *Pet.* 5 : 13.
(4) Zie voorbeelden bij SWETE, *The Gospel according to S. Mark,* the Greek text with Introduction, notes and indices. 2e uitgave, 1908, en LAGRANGE, *o. c.* blz. XVIII, nota 1.
(5) Rhode is een Grieksche naam.
(6) Barnabas, neef van Markus, is van Cyprus afkomstig en een Leviet, dus een geboren Jood.
(7) Voor de beteekenis van *συνπαραλαβειν,* vgl. *Gal.* 2 : 1. Jegens Markus wordt dezelfde term nog gebruikt *Hand.* 15 : 37.

handelwijze behaagde zeker niet aan Paulus. Want, als later Barnabas aan Paulus voorstelde « Joannes, bijgenaamd Markus », op de tweede missiereis, van Antiochië uit, wederom mede te nemen, « oordeelde Paulus het passend, hem niet mede te nemen, die van Pamphylië af van hen was weggegaan, en die hen niet vergezeld had tot het werk. Er ontstond dan verdeeldheid, zoodat zij van elkander afgingen, en Barnabas Markus medenam en afvoer naar Cyprus » (Hand. 15 : 37-39). Toch schijnt het meeningsverschil tusschen de twee geloofsverkondigers niet diepgaande geweest te zijn, daar wij later, wanneer Paulus te Rome in de gevangenis verbleef, opnieuw Markus bij hem aantreffen. « U groet Aristarchus, mijn medegevangen », zoo schreef de Apostel der Heidenen van Rome uit naar de Kolossers (4 : 10-11), « en Markus, de neef van Barnabas, (aangaande wien gij bevelen gekregen hebt hem wel te ontvangen als hij tot U komt) en Jesus, genaamd Justus, die uit de besnijdenis zijn... » (1) En in den brief aan Philemon, eveneens uit Rome verzonden, noemt hij Markus : zijn medearbeider. (2) Of Markus inderdaad naar Kolosse gegaan is, zooals de Brief aan de Kolossers het doet vermoeden, is niet uitgemaakt. Doch zeker is het dat hij nog naar het Oosten wederkeerde, zooals blijkt uit den tweeden Brief aan Timotheus. En hoe lief hij intusschen den Apostel Paulus geworden is, wordt ons nog duidelijk uit denzelfden brief. Immers, wanneer de onvermoeibare Apostel der Heidenen, na zijn lang en afmattend missieleven, te Rome, in de boeien, nog de verlatenheid kent en de ontbering (3), dan verlangt hij naar de aanwezigheid van zijn ouden reisgezel en huidigen medewerker en schrijft naar Timotheus : « Doe uw best om spoedig tot mij te komen..... Lukas is alleen bij mij. Neem Markus op en breng hem mede; want hij is mij nuttig voor de bediening » (II Tim. 4 : 9-11).

(1) *Die uit de besnijdenis zijn :* Markus is bijgevolg een Jood.
(2) *Phil.* 24.
(3) « Bij mijne eerste verdediging heeft mij niemand bijgestaan, maar hebben allen mij verlaten » (II *Tim.* 4 : 16). — « Breng, als gij komt, den reismantel mee, dien ik te Troas bij Karpus heb achtergelaten, en de boeken, maar vooral de perkamenten » (*Ibid.* 4 : 13).

Niet alleen mocht aldus Markus zich verheugen in de waardeering en de vriendschap van Paulus, ook had hij het geluk door Petrus « mijn zoon » genoemd te worden. (1) Kwam dat misschien omdat Petrus hem door het doopsel in het Christendom zou opgenomen hebben? Wij hebben inderdaad hierboven gezien hoezeer Petrus met de familie van Markus bevriend was. Wat er van zij, het getuigt voorzeker van eene niet geringe verknochtheid jegens den medearbeider van Paulus.

Ziedaar de gegevens, die wij, zoo in de Overlevering als in de Nieuw-Testamentische boeken, omtrent den schrijver van het tweede Evangelie terugvinden. Nu is de vraag : Doet zich het tweede Evangelie inderdaad voor als het werk van een tot het Christendom bekeerden Jood uit Palestina, een leerling en tolk van den H. Petrus, medearbeider tevens van Paulus, en die voor de Romeinen het goede woord, naar de prediking van Petrus, heeft opgeboekt?

Dat de schrijver van het tweede Evangelie een geboren Jood is, zal wel niemand betwijfelen. Critici uit den jongsten tijd zijn zelfs zooverre gegaan te beweren dat het tweede Evangelie oorspronkelijk in 't Arameesch zou geschreven zijn : doch die stelling vond niet den minsten bijval en schijnt — terecht — voor goed te zijn begraven. Heel zeker heeft de schrijver zijn Evangelie in het Grieksch opgesteld. En dat kan ons ook niet verwonderen van iemand die, hoewel in Palestina grootgebracht, toch met het Grieksch genoegzaam moest vertrouwd zijn, vermits hij het Romeinsche rijk doorreisd heeft om er de goede tijding te verkondigen, de medearbeider was van den Apostel der Heidenen en zelfs te Rome, in gezelschap van Petrus, het goede zaad zaaide. Het lag voor de hand dat zulk een man, evenals Paulus, de Grieksche spreektaal bezigde, wanneer hij schreef voor niet-Joden, en hoogst waarschijnlijk voor Romeinen, zooals wij beneden zullen aantoonen. Natuurlijk

(1) « Door Silvanus, den getrouwen broeder (dat weet ik), schreef ik u met weinige woorden . . . . U groet de mede-uitverkoren gemeente, die te Babylon (d. i. te Rome) is, en Markus, mijn zoon. » (I *Petr.* 5 : 12-13). Silvanus moest den brief overbrengen, terwijl Markus bij Petrus bleef, te Rome.

is er, zoo min hier als voor de andere boeken van het Nieuw Verbond, spraak van het klassieke Grieksch, doch enkel van de *koinè*, en zelfs moet het tweede Evangelie, wat de zuiverheid der taal betreft, nog onderdoen voor het Lukas- en het Matthæus-evangelie. (1)

Een geboren Griek, die in de Grieksche school zijne studiën heeft doorgemaakt, is de schrijver van het tweede Evangelie dus niet. Wat meer is, de aandachtige lezing van het Evangelie leidt er toe te besluiten, dat hij ongetwijfeld een Jood is. Dat zeggen u al duidelijk de menigvuldige aramaïsmen en hebraïsmen die bij hem voorkomen. Nu kan men wel houden staan dat sommige dier Semitische wendingen en woorden misschien in het hellenistisch Grieksch, zooals dit gesproken werd, waren binnengeslopen; maar dan blijft toch de vraag nog, of een geboren Griek die wendingen niet zooveel mogelijk uit zijne schrijftaal zou geweerd hebben. Men kan nog wel doen opmerken dat die aramaïsmen of hebraïsmen misschien door den schrijver uit bronnen die hij gebezigd heeft zouden zijn overgenomen en er bij voegen dat de eerste christene prediking noodzakelijkerwijze met eene min of meer Semitische tint moest gekleurd zijn. Maar, dat alles toegegeven, blijft het toch nog opvallend hoe juist in het tweede Evangelie de taal nog minder Grieksch en nog meer Semitisch is dan bij Mattheus en Lukas, zoodat Batiffol, niet ten onrechte, getuigt: « le grec de Marc est quelque chose comme le grec d'un homme qui penserait en araméen. » (2) Wat vooral bijdraagt om dien indruk bij den lezer te verwekken, is niet alleen het gebruik van sommige hebraïsmen, die bij hem alleen voorkomen (zooals δύο δύο, 6 : 7; πρασιαί πρασιαί, 6: 40; βλασφημίας βλασφημεῖν, 3 : 28), doch vooral de manier waarop hij zijne verhalen met het woordje *καί* pleegt in te leiden (dat

(1) Batiffol, *Orpheus et l'Évangile,* Parijs, 1910, blz. 165-166 : « Marc écrit en grec comme un étranger qui n'a pas appris à écrire littérairement : il écrit comme il parle, et il parle le grec comme le parlaient sans doute les Juifs du premier siècle dans les grandes villes, Antioche et Rome. Luc et Matthieu, quand ils remploient des textes de Marc, en font secrètement la toilette, donnent des synonymes choisis aux mots que Marc a acceptés sans y regarder.

(2) *Orpheus et l'Evangile,* Paris 1910, blz. 166.

gebeurt 80 keeren op de 88) of zijne zinnen met hetzelfde voegwoordje *καί* gewoon is aaneen te hechten : eene manier die sterk aan het zoo karakteristiek gebruik van het Hebreeuwsche *vav consecutivum* herinnert.

Daar komt nog bij — en dit verdient bijzonder te worden opgemerkt — dat de schrijver er behagen in schept sommige woorden van den Zaligmaker in het Arameesch weer te geven : wat niet enkel onderstelt dat hij die taal machtig was, maar ook dat gemelde woorden hem bij voorkeur in den Arameeschen vorm voor den geest kwamen en in dien vorm bij hem gemakkelijker in 't geheugen bleven : iets heel begrijpelijks, als hij inderdaad in de Arameesche taal werd opgevoed. Is er bvb. spraak van Jacobus, Zebedeus' zoon, en Joannes, den broeder van Jacobus, dan voegt hij er bij : « hun gaf hij den toenaam *Boanerges*, dat is, zonen des donders » (1). Verhaalt hij dat Jesus het dochtertje van Jaïrus uit den dood opwekte, dan schrijft hij : « En het kind bij de hand vattend zegt Hij tot haar : *Talitha koum*, hetwelk beteekent : « Meisje, (ik zeg u) sta op! » (2). Als hij ons afschildert hoe Jesus, in de landstreek der Decapolis — aan den linkeroever van den Jordaan — eenen doofstomme geneest, dan zegt hij van Jesus : « En opziende naar den hemel, verzuchtte Hij, en Hij spreekt tot hem : *Ephphata*, dat is : wordt geopend. En terstond werden zijne oogen geopend, en de band zijner tong werd geslaakt, en hij sprak goed. » (3) Van den blinde, die bij Jericho genezen werd, geeft hij den Arameeschen naam en voegt er de verklaring van bij, zeggende : « En toen Hij Jericho verliet, met zijne leerlingen en veel volk, zat de zoon van Timeus, *Bartimee*, een blinde, aan den weg te bedelen. » (4) Niet minder kenmerkend is het, wanneer hij van den Zaligmaker, aan het kruis geklonken, schrijft : « En ter negender ure riep Jesus met luide stem : *Eloï, Eloï, lama sabachthani!* Hetwelk beteekent : Mijn God, mijn God, waarom hebt gij mij verlaten! » (5)

(1) 3 : 17.
(2) 5 : 41.
(3) 7 : 34-35.
(4) 10 : 46.
(5) 15 : 34. Zie daarbij nog : *abba* : 14 : 36 ; *rabbi* : 9 : 15 ; 14 : 45 en *rabboni* : 10 : 51.

Wie zich overigens de moeite heeft gegeven het tweede Evangelie eens aandachtig te doorlezen, heeft zonder twijfel ook ingezien hoe de schrijver van de Joodsche gewoonten en gebruiken volkomen op de hoogte is en er mee bekend is hoe de Joden sommige zaken in hun taal noemen. Lees bvb. 7 : 1-5; 10 : 2-7; 12 : 38-40; 14 : 1-3; 15 : 42. Hoe hij daarbij met de Joodsche schriften uit het Oude Verbond niet onbekend is, blijkt o. a. uit 1 : 2-3; 1 : 22; 2 : 23-28; 4 : 21; 7 : 6-8; 15 : 27, enz.

Meer bepaald schijnt de schrijver een Jood geweest te zijn uit Palestina. Althans er is niets in zijn werk dat tegen deze meening kan worden aangehaald. Wat er veeleer voor pleit is, dat de schrijver met eenige voorliefde de woorden van Christus in het Arameesch pleegt weer te geven, zooals wij boven schreven. Een Jood uit de diaspora sprak over het algemeen Grieksch, en, wanneer hij de taal zijner vaderen leerde, dan was het doorgaans enkel in den Bijbel, onder den letterkundigen, dat is, onder den Hebreeuwschen vorm. De Arameesche tongval daarentegen was de gebruikelijke spreektaal der Joden uit Palestina. (1)

(1) Sommige critici hebben eene bevestiging dezer meening uit Mk 14 : 51-52. Luister wat Lepin daarover zegt : Un détail permet de conclure que, bien qu'écrivant à Rome, il (l'auteur du second Evangile) était originaire de Palestine et s'était trouvé à Jérusalem lors de la mort de Jésus. Depuis longtemps les critiques ont remarqué un trait particulier au second Evangile dans le récit de la Passion. Après avoir raconte la scène de l'arrestation à Gethsémani et comment tous les disciples s'enfuirent en abandonnant le Sauveur, notre évangéliste continue, XIV, 51-52 : « Et seul un jeune homme le suivait, n'ayant qu'un drap sur le corps: ils le saisissent, mais lui, lâchant le drap, s'enfuit nu »....

Le plus grand nombre d'interprètes voient à bon droit dans le détail en question un petit épisode strictement historique. L'évangéliste doit avoir sur ce point un renseignement personnel : il semble bien connaître le jeune homme qu'il met en scène; comme néanmoins il ne le nomme pas, les critiques en concluent que ce jeune homme ne se distingue pas de lui-même.

Mais, s'il en est ainsi, le second évangéliste se trouvait donc à Jérusalem, au temps de la Passion, et tout donne à croire qu'il y avait sa résidence. C'est un indice très significatif en faveur de l'identification de notre auteur avec ce Jean Marc dont la mère avait les fidèles de Jérusalem réunis dans sa maison, lorsque saint Pierre s'évada de la prison d'Hérode Agrippa. *)

Die meening lijkt ons wel waarschijnlijk, hoewel wij geen moeite hebben om te bekennen dat hier enkel eene gissing in 't spel is, welke wel nooit met zekerheid zal kunnen bewezen

Tegen dien Joodschen oorsprong van den schrijver pleit geenszins, dat hij zich soms van de Joden schijnt te onderscheiden en niet in alles zijne landgenooten goedkeurt. (1) Want, zooals Lepin heel juist opmerkt, hoewel Jood van geboorte, is de schrijver, daardoor zelf dat hij Christen geworden is, niet meer al de meeningen en gewoonten der Joden toegedaan, doch verkeert ongeveer, tegenover zijne vroegere geloofsgenooten, in denzelfden toestand als zijn meester en reisgezel Paulus, die er verre afbleef de Joden in alles te bewonderen en er zich toe gedwongen zag tegen hen voor vele punten een onverbiddelijken strijd aan te binden. Herlees wat wij vroeger daarover zegden. Daarbij zal men niet uit het oog verliezen dat de schrijver van het tweede Evangelie het woord niet richtte tot Joden, maar wel tot Heidenen, en bijgevolg, om over Joodsche gewoonten en gebruiken te spreken, zich in de plaats stelt zijner lezers.

Dat het tweede Evangelie, in den geest van den schrijver, bestemd was voor Heidenen en niet voor Joden, valt moeilijk te betwisten. Immers, zoodra het gaat over Joodsche geplogenheden en gebruiken, is de schrijver bezorgd om er eenigen uitleg bij te voegen : wat heelemaal nutteloos en zelfs ondenkbaar blijkt in de onderstelling dat het werk bestemd was voor Joden, die daarvan zoo goed op de hoogte waren als de schrijver. Kenschetsend in dat opzicht is het begin van het 7e Hoofdstuk :

« En de Farizeën en sommigen van de schriftgeleerden, van Jerusalem gekomen, kwamen bij Hem te zamen.

worden. Doch de lezer zal ook hier bedenken, wat wij reeds vroeger schreven, dat men van de inwendige bewijzen niet méer mag verwachten dan zij geven kunnen, en dat zij geenszins mogen aanzien als moetende ons al de omstandigheden bekend maken van het leven van den schrijver. Intusschen bewijst het onderzoek van het tweede Evangelie met volle zekerheid dat de schrijver ervan een geboren Jood is, en hoogst waarschijnlijk dat hij een Jood is uit Palestina.

(*) *Dictionnaire Apologétique de la Foi catholique*. Parijs, 1911. Art. Evangiles canoniques, blz. 1645. Ten gunste zijner stelling haalt Lepin aan : RENAN. *Vie de Jésus*, blz. 406 ; *Les Evangiles*, blz. 114 n. 2 ; 125, n. 4 ; B. WEISS. *Das Marcusevangelium und seine synoptische Parallelen*, blz. 223 ; *Einleitung in das N.-T.*, blz. 495 ; ZAHN. *Einleitung in das N.-T.*, t. II, blz. 243 sq. ; H. J. HOLTZMANN. *Die Synoptiker*, 3e uitg., blz. 170 ; en, in zekere mate, J. WEISS, *Das älteste Evangelium*, 1903, blz. 305 sq., 407 sq. Zie nog LAGRANGE, *o. c.* blz. 370-372.

(1) Zie bvb. : 7 : 3-4 : 12 : 9-10.

En ziende dat sommigen zijner leerlingen met onreine, dat is met ongewasschen handen het brood aten, laakten zij het.

De Farizeeën toch en alle Joden eten niet zonder zich meermalen de handen te hebben gewasschen, zich houdende aan de overlevering der ouden. En van de markt komende eten zij niet zonder een bad genomen te hebben. En vele andere dingen zijn er, welke zij volgens de overlevering hebben te houden : wasschingen van drinkbekers, kannen, koperen vaten en aanligbedden.

En de Farizeeën en de schriftgeleerden vroegen Hem : ... » Zoo schrijft men niet voor Joden. Joden hebben ook niet noodig te vernemen dat de Vrijdag, of vóór-Sabbath *παρασκευή*, dat is, voorbereidingsdag, wordt genoemd (Mk. 15 : 42) — noch dat de Jordaan eene rivier is (Mk. 1 : 5). Daarbij, zoodra een Arameesche uitdrukking voorkomt, wordt deze in het Grieksch verklaard. (Zie hierboven.) En eindelijk, de lezers van het tweede Evangelie zijn met het Oude Testament niet bekend. « Les lecteurs — aldus Batiffol — font plus encore qu'ignorer les usages des juifs : ils semblent ignorer l'Ancien Testament. Saint Matthieu faisait appel aux prophéties messianiques pour les montrer accomplies en Jésus : ses lecteurs connaissaient donc les prophéties et admettaient l'autorité de l'Ancien Testament, mais saint Marc ne cite jamais l'Ancien Testament et ne fait pas allusion aux prophéties. (1) Saint Luc parlait de la loi et des prophètes (Luc, XVI, 16), encore qu'il en parlât comme d'une autorité abolie depuis la proclamation du royaume de Dieu par Jean-Baptiste : saint Marc ne s'imagine pas que ses lecteurs se préoccupent de Moïse. D'où l'on peut conjecturer que les lecteurs de Marc, pas plus qu'ils n'étaient entrés dans des maisons juives, n'avaient été initiés à l'Ancien Testament. (2) »

Nog meer : *de lezers van het tweede Evangelie zijn bekeerde*

(1) Dat is een weinig overdreven. Markus citeert o. a. het O. T. in 1 : 2-3 ; 12 : 10-11. Dat kon overigens omtrent niet anders, als Markus van Joodschen oorsprong was. Maar opmerkzaam is het hoe hij *bijna nooit* een schrifttekst aanhaalt of zich beroept op de profeten.

(2) BATIFFOL. *Six leçons sur les Evangiles*, blz. 57.

heidenen, voor wie de Latijnsche taal geen vreemde spraak was, wat zijdelings schijnt te bevestigen dat dit Evangelie, zooals de overlevering het voorhoudt, te Rome zou geschreven zijn. Dat duiden ons de menigvuldige Latijnsche woorden en wendingen aan die in dit werk voorkomen. Lagrange heeft die in zijn commentaar op S. Markusevangelie aangestipt :

II. 23 *ὅδον ποιεῖν.*

V, 4 *εἶπεν δοθῆναι αὐτῇ φαγεῖν* comme ***duci eum iussit.***

X, 33 *κατακρινοῦσιν αὐτόν θανάτῳ, capite damnare (?).*

XI, 32 *εἶχον ... ὅτι, habere.*

XV, 15 *τὸ ἱκανόν ποιῆσαι, satisfacere,*

XV, 19 *τιθέντες τὰ γόνατα, genu ponere.* Verder de uitgang in het woord *Ἡρῳδιανοί* (III, 6; XII, 13) en het herhaalde gebruik van *ἵνα,* in den zin van het Latijnsche ***ut,*** om de oude onbepaalde wijze te vervangen. Eindelijk, sommige Latijnsche woorden, als zijn : *κεντυριων* (XV, 39, 44, 45), *λεγιων* (V, 9, 15) *σπεκουλάτως* (VI, 27), *δηνάριωι* (VI, 37; XII, 15; XIV, 5), *κοδράντης* (XII, 42), *ξέστης* (VII, 4), *κράβαττος* (II, 4, 9, 11, 12; VI, 55), *φραγελλώσας* (XV, 15), *πραιτώριον* (XV, 16).

Nu zal het wel niemand verwonderen, dat er in een Grieksch werk van dien tijd al eens een Latijnsch woord wordt aangetroffen, daar het Latijn, heel de Romeinsche wereld door, de ambtelijke taal was voor het leger en het bestuur. Maar niettemin wekt het dadelijk de aandacht, dat de Latinismen in het tweede Evangelie onvergelijkelijk veel talrijker voorkomen dan bij om 't even welken schrijver uit het Nieuwe Testament ; dat het gebruik van Latijnsche termen zich niet bepaalt tot zaken die betrekking hebben tot het bestuur of het leger (beteekenisvol is zeker het woord *κράβαττος*) ; dat bij Latijnsche woorden nooit eene verklaring gevoegd wordt, terwijl daarentegen Grieksche woorden door Latijnsche verduidelijkt worden : dit laatste doet heel wat vermoeden nopens den aard der lezers voor wie het Evangelie bestemd was. Waar, bij voorbeeld, Lukas (21 : 2) zonder meer mededeelt dat een arme weduwe twee *lepta* (Grieksche munstukken) in den offerblok wierp van den tempel, acht de schrijver van het tweede Evanglie het noodig bij te voegen dat twee *lepta* de waarde hebben van één *quadrans* (Latijnsche munt) : *λεπτὰ δυο,*

ὅ ἐστιν κοδράντης (12 : 42). Voor Grieken uit het Oosten is die verklaring gansch overbodig, maar zij laat zich best begrijpen indien zij bestemd is voor Romeinsche lezers.

Nog eene laatste opmerking. In Mk. 15 : 21 lezen wij : « En zij dwingen een voorbijganger, Simon van Cyrene, die van het veld kwam, den vader van Alexander en Rufus, om zijn kruis op te nemen ». Mattheus (27 : 32) spreekt enkel van « een man van Cyrene, Simon genaamd » ; Lukas (23 : 26) van « zekeren Simon van Cyrene, die van het land kwam » ; alléen Markus voegt er bij : « den vader van Alexander en Rufus. » De lezers van het tweede Evangelie worden bijgevolg ondersteld Alexander en Rufus te kennen. Inderdaad is Rufus een echt Latijnsche naam. En in zijn brief aan de Romeinen schrijft Paulus (16 : 13) : « Groet Rufus, den uitverkoren in den Heer, en zijne moeder, die ook de mijne is ». Nu is het onbetwistbaar dat Paulus de stad Rome nog niet had bezocht, toen hij deze regelen schreef : hij moet dan Rufus en diens moeder elders gekend hebben dan in de hoofdstad van het Romeinsche rijk. Alles laat zich van zelf verklaren, als die Rufus, welke rond het jaar 56 te Rome verbleef, dezelfde persoon is als Rufus, van wiens vader het tweede Evangelie vermeldt dat hij rond het jaar 30 te Jerusalem aanwezig was. Dan kon inderdaad Paulus zijn vriend Rufus en diens moeder leeren kennen hebben in Palestina. Maar als het zoo is, dan zijn de lezers van het Evangelie, welke verondersteld worden de familie van Rufus goed te kennen, wel hoogstwaarschijnlijk Romeinen.

Hebben wij nu, met de zeldzame gegevens die er in voorkomen, een afdoend en op zich-zelf-staand bewijs geleverd, dat het tweede Evangelie te Rome en voor Romeinen werd samengesteld ? Het zou een gemis aan gezond oordeel verraden, zulks te beweren. Tot dusdanig een besluit schieten de gegevens te kort, hoe men ze ook beschouwe. Maar onbetwistbaar is het dat het tweede Evangelie voor bekeerde heidenen en niet voor Jodenchristenen geschreven werd en dat daarbij de omstandigheden die wij uit den tekst ophaalden het best verklaarbaar blijken in de

(1) *Rom.* 1 ; 10-14.

onderstelling dat dit Evangelie voor Romeinen te Rome werd samengesteld. En dat is genoeg om te besluiten dat, ook in dezen, de overlevering gesteund en gestaafd wordt door den Evangelietekst zelf.

Is, eindelijk, het tweede Evangelie, samengesteld naar de prediking van den H. Petrus?

Het is genoeg het tweede Evangelie eens aandachtig te overlezen om duidelijk onder den indruk te komen dat men hier te doen heeft met verhalen van een ooggetuige. Renan schreef reeds in *Les Évangiles* : « Tout est pris sur le vif, on sent qu'on est en présence de souvenirs » (1); en elders : « Il est plein d'observations minutieuses, venant sans nul doute d'un témoin oculaire. » (2) En die indruk wordt nog sterker, wanneer men de plaatsen die de drie synoptieken gemeen hebben, onderling wil vergelijken : bij Markus zijn tijd en plaats en omstandigheden meer bepaald, worden gevoelens en stemmingen en gebaren der handelende personen met een paar woorden voor den geest geroepen. Vergelijk bvb. het verhaal der verloochening van Petrus bij Markus (14 : 66-72) met dat van Mattheus (27 : 69-75) of dat van Lukas (22 : 56-62); ofwel de opwekking der dochter van Jaïrus bij Markus (5 : 21-43) met hetzelfde feit verhaald door Mattheus (9 : 18-26) of bij Lukas (8 : 40-56) — en gedenk tevens dat Markus, zooals wij boven zegden, dikwijls sommige woorden des Heeren weergeeft in de taal waarin de Meester ze heeft uitgesproken.

Opmerkelijk is het nog dat die bijzonderheden, waarin de ooggetuige gedurig-aan doorblinkt en waardoor wij ons van zijne tegenwoordigheid als bewust worden, niet de minste apologetische of dogmatische of zedelijke strekking of ook maar om 't even welke bijbedoeling van den schrijver verraden. Wanneer, om mijne gedachte nogmaals door voorbeelden te verduidelijken, bij de verschijning van Jesus die op de baren wandelde, er geschreven staat : *en hij gebaarde hen* (zijne leerlingen) *voorbij te gaan;* (3) of wanneer de blinde van Bethsaïda, zoo even door den Meester genezen, uitroept : « Ik zie de menschen, *als boomen zie ik ze*

(1) Blz. 118.
(2) *Vie de Jésus*, blz. LXXXIII.
(3) 6 : 48.

gaan »; (1) dan zijn beide omstandigheden wél van aard om de aandacht te vestigen van iemand die bij het verhaalde aanwezig was, maar, noch kan de eerste omstandigheid er toe bijdragen om den persoon van Christus in aanzien te doen stijgen, noch de tweede om het wonderdadige der genezing van den blinde te vergrooten. Wij zijn het dan ook volkomen ééns met Lagrange, waar deze schrijft: « Quand Marc raconte, et c'est uniquement des récits qu'il est ici question, on entre en contact avec les personnes tant il sait les animer. La manière dont elles se présentent, un geste, une parole, nous font assister à l'action. On voit comment les choses se sont passées, on pénètre dans les sentiments des personnages. Il va sans dire que les scènes sont très simples, comme les acteurs, et que les sentiments sont très peu variés. . . . . . Les traits qu'il a esquissés se retrouvent çà et là non comme des touches destinées à un effet d'ensemble, mais comme des souvenirs réels qui se sont accrochés à la mémoire. » (2)

Nu zal iemand terecht in 't midden brengen: « Dat een schrijver in zijn werk den indruk weet te verwekken als zou hetgeen hij verhaalt werkelijk gebeurd zijn, is nog in 't geheel geen bewijs dat hij ons werkelijkheid en geen inbeelding opdischt en nog veel min dat hij ooggetuige is geweest van hetgeen hij ons voor de inbeelding toovert. Wat juist iemand maakt tot grooten meester, tot artiest met de pen, is, dat hij door allerhande letterkundige *procédés*, door opeenhooping van op zichzelf natuurlijke omstandigheden en bijzonderheden, door een behendige voorbereiding tot de verhalen, den lezer in den waan der werkelijkheid weet te brengen. » Jawel. Maar het eigenaardige bij den schrijver van het tweede Evangelie is juist, dat die schrijver volstrekt geen behendig letterkundige of

(1) 8 : 22.

(2) *Évangile selon Saint-Marc*, blz. LXXII. De voornaamste plaatsen, welke Lagrange opgeeft, zijn :

A. Voor de feiten : I, 19. 20. 29. 33; II, 3 s. 14. 23; III, 9. 20. 32; IV, 1. 38; V, 6. 15. 32. 42. VI. 3. 28. 31. 33. 39. 40. 48; VII, 30. 33; VIII, 14. 24; IX, 3. 14. 15. 20. 26; X, 17. 46. 50; XI, 4. 7. 13. 16. 20; XI, 41; XIII, 1; XIV, 3. 13. 40. 51. s. 54. 68; XV, 8. 21. 36.

B. Voor de gevoelens der handelende personen : I, 41; III, 5. 34; VI, 20. 25. 34; VIII, 2. 12. 32. 33; IX, 19. 36; X, 14. 16. 22. 23. 27. 32. 41; XI, 11; XV, 43.

groot artiest blijkt te zijn, heelemaal niet uitmunt door eene rijke en schitterende inbeelding en zijn toevlucht niet neemt tot die menigvuldige en schier onmerkbare kunstgrepen, welke aangevoerd worden om den schijn der werkelijkheid voort te brengen. Hij verstaat klaarblijkelijk de kunst niet zijne verhalen in te leiden. « Marc ne sait pas préparer ses narrations. Au lieu de présenter ses personnages, de prendre les choses d'un peu haut pour n'avoir à se reprendre, il est pour ainsi dire dominé par les faits. Il les suit tels qu'ils se présentent à sa vue, sauf à donner les explications nécessaires lorsqu'il s'aperçoit qu'il en est besoin, ou lorsque la marche des choses l'exige, De là de nombreuses parenthèses. » (1) Woordenrijk is hij volstrekt niet, en om plaatsen, personen en gebaren uit te drukken, komen gedurig-aan dezelfde gestereotypeerde wendingen terug. « Un des traits propres à Marc, c'est ce regard que Jésus promène autour de lui, comme pour sonder les dispositions de ses auditeurs. Or, cet effet, assez saisissant, est obtenu presque toujours, nous l'avons déjà dit, par le même verbe *περιβλέπομαι*. C'est d'après le contexte qu'il faut voir si le regard de Jésus est chargé de menaces ou d'encouragements (III, 5. 34; V, 32; X, 23; XI, 11) ..... Lorsque Jésus veut donner un enseignement, il « appelle », *προσκαλεῖται*. (2) ...... A l'inverse, l'empressement des foules est marqué d'une manière encore plus monotone. Le mot de foule, ὄχλος, ne se retrouve pas moins de 37 fois (3) pour désigner ce groupement anonyme qui se formait autour de Jésus, qui l'écoutait volontiers, qui lui demandait des miracles, et qui l'abandonna au dernier moment, sans que Marc ait indiqué les causes de ce revirement soudain. » (4) Niet behendiger is de schrijver, als het gaat om gevoelens weer te geven. « Marc est incapable d'exprimer les sentiments des foules; il rend plus que sobrement et toujours de la même manière ceux des disciples et de Jésus. Et cependant il se trouve dans ses récits des traits expressifs, des faits insignifiants mais tout à fait en situation, des

(1) Lagrange, *o. c.* blz. LXXVII.
(2) III, 13; III, 23; VII, 14; VIII, 1. 34; X, 42; XII, 43.
(3) XIV, 43 est un cas particulier.
(4) Lagrange, *o. c.* blz. LXXV-LXXVI.

poses saisies, dirait-on, d'après nature. Ces deux caractères, inconciliables en apparence, ne sont-ils pas la preuve que ces récits ont été parlés par un témoin oculaire, plus apte à retenir certains détails plastiques des scènes qu'à esquisser la psychologie des acteurs? Il dit ce qu'il a vu, et il le dit toujours sur le même thème et de la même façon. » Ten slotte, zal men ook te vergeefs in de verhalen zelf van het tweede evangelie die eigenschappen zoeken, welke de groote meesters kenschetsen, die door hun scheppingsvermogen en vindingsgeest het ingebeelde als het ware in werkelijkheid weten om te scheppen, namelijk de afwisseling in de voorstelling en de inkleeding van het verhaal in een groot aantal kleine omstandigheden uit het werkelijk leven gegrepen. Wel integendeel zijn verscheidene verhalen volgens eenzelfde schema uitgewerkt, wat veeleer een gebrek verraadt aan letterkundige verbeelding. Wie, om nogmaals voorbeelden uit Lagrange aan te wijzen, 7 : 32-36 wil vergelijken met : 22-26, of 1 : 21, 22, 27 met 6 : 1-2, of 11 : 1, 2, 3, 4, 6 met 14 : 13, 14, 16, zal geen moeite hebben om met den Franschen exegeet te besluiten : « Il faut ..... reconnaître qu'il y a là une manière qui se retrouve en plusieurs endroits de l'évangile et avec des applications variées. De ce fait on doit ..... en combinant cette véritable pénurie de procédés littéraires avec la vie qui anime chaque récit, reconnaître le style du témoin oculaire peu cultivé, qui récite tout ce qu'il sait sur le même thème. Et par conséquent la couleur et la vie ne sont pas des produits de son imagination, mais des reflets de la réalité. » (1) Inderdaad, wie verhaalt, zooals de schrijver van het tweede evangelie dat doet, kan waarlijk niet gezegd worden veel verbeeldingskracht of letterkundig genie te bezitten.

Ons besluit ligt dus vóor de hand. Aan den eenen kant laten de verhalen van het tweede evangelie onmiskenbaar den indruk na van de werkelijkheid weer te geven; aan den anderen kant is die indruk der werkelijkheid geenszins het gevolg van het letterkundig talent van den schrijver. Er blijft dus niets over dan aan te nemen dat die verhalen van een ooggetuige voortkomen.

(1) LAGRANGE, *o. c.* blz. LXXV.

Dat wil ook de Overlevering. En de Overlevering voegt er nog bij dat die ooggetuige geweest is de Apostel Petrus. Wordt dit eveneens door de gegevens van het Evangelie bevestigd?

Bestaan er geen bijzondere redenen om anders te handelen, dan zal ieder, die iets verhaalt, zulks doen van zijn eigen standpunt uit, vooral wanneer hij zelf bij het verhaalde aanwezig is geweest of er deel heeft aan genomen. In onderhavig geval is de kwestie eenigszins meer ingewikkeld, omdat, in onze stelling, Petrus zelf het tweede Evangelie niet schreef, maar wel Markus, naar hetgeen hij van Petrus gehoord had. Is, desniettemin, in het tweede Evangelie het standpunt niet te onderkennen, waaruit juist Petrus het leven van Ons Heer zou verhaald hebben?

Het verhaal van het openbaar leven van Jesus begint met de roeping van Petrus (Mk. 1 : 16); zoo is Petrus, van het begin af aan reeds van het verhaal, in gezelschap van Jesus. Het ministerie van den Meester vangt eveneens aan in Capharnaum, de stad van Petrus (Mk. 1 : 21) en een der eerste mirakelen die verteld worden is de genezing van de schoonmoeder van Petrus, die ziek lag aan de koorts (1 : 29-31). Geruimen tijd lang gaat het verhaal over hetgeen Jesus deed en predikte in Capharnaum en omstreken. Wanneer de Messias voorspelt « dat de Menschenzoon veel moest lijden, en verworpen worden door de oudsten en de schriftgeleerden, en gedood worden, en na drie dagen verrijzen », is het Petrus die Hem terzijde neemt om Hem te bekijven (8 : 31-33). Waar de Evangelist uiteenzet wat er gebeurde in den lijdensnacht van den Zaligmaker, neemt Petrus aan de handeling deel in 22 verzen op de 72 die het 14e hoofdstuk uitmaken. En als, na de verrijzenis, de « jongeling, omkleed met een wit gewaad », het woord toestuurt tot de vrouwen bij het graf, vermeldt hij afzonderlijk den H. Petrus : « Maar gaat heen, zegt aan zijne leerlingen en aan Petrus.... (16 : 7). Batiffol schrijft dan ook terecht : « les critiques sont unanimes à reconnaître que l'évangile de Marc est celui où la personnalité de Pierre est davantage empreinte. » (1)

(1) *Six leçons sur les Évangiles*, blz. 60.

Dat wil heelemaal niet zeggen dat de andere synoptieken zooveel niet over den H. Petrus spreken, want de meeste plaatsen, waarin het gaat over den Prins der Apostelen, heeft Markus met hen gemeen : wat enkel aantoont welke aanzienlijke rol Petrus gespeeld heeft en hoe met nadruk op dien voorrang van Petrus op de andere Apostelen gewezen werd in de eerste prediking, die aan onze Evangeliën ten grondslag ligt. Maar bij Lukas en Mattheus worden de verhalen zoo niet opgegeven van het standpunt van Petrus uit, en bovendien spreken zij over het opperhoofd der Apostelen op eene andere wijze dan Markus. Wel behoudt het tweede Evangelie aan Petrus den voorrang, welke hem door den goddelijken Meester geschonken en zonder betwisting door de eerste Christenheid werd toegekend — dat eischte de geschiedkundige waarheid — ; maar over 't algemeen, zijn de verhalen van dit Evangelie er niet op aangelegd om den persoon van Petrus op eene bijzondere wijze te doen naar voren komen.

Om hierover eene vaste overtuiging op te doen, is het nuttig de Evangelieplaatsen, waarin van den H. Petrus spraak is, in drie soorten te verdeelen : plaatsen eigen aan het tweede Evangelie ; plaatsen, welke in de andere Evangeliën, doch niet in het tweede Evangelie, voorkomen ; en plaatsen welke het tweede Evangelie met andere onzer Evangeliën gemeen heeft (1). Slechts vier plaatsen zijn aan het tweede Evangelie eigen : Mk. 1 : 36 ; 11 : 21 ; 13 : 3 ; 16 : 7. En wonder genoeg, — het feit daargelaten dat in drie gevallen Petrus evenals elders als hoofd der Apostelen vermeld wordt — treffen wij hier geen enkel woord of geen enkel feit aan dat tot eer strekt aan den Prins der Apostelen. Op onverschillige wijze wordt er over hem gesproken.

Hoe heel anders is het gesteld met die plaatsen welke uitsluitend in de andere Evangeliën voorkomen ! In verscheidene dier plaatsen wordt de aandacht ingeroepen op het groot voorrecht aan den H. Petrus door den goddelijken Meester geschonken of op bijzondere geschiedkundige feiten die hem in een zeer gunstig daglicht stellen.

(1) Zoo doet Lepin in *Dictionnaire apologétique de la foi catholique*, art. *Évangiles canoniques*, blz. 1641-1643, waaraan wij grootendeels deze bewijsvoering ontleenen.

Hoe bvb. het oppergezag over de Kerk aan Petrus werd beloofd, verhaalt de H. Mattheus, wanneer hij schrijft (16 : 17-19) : « En Jesus antwoordde :..... En ik zeg u : Gij zijt Petrus en op deze steenrots zal ik mijne kerk bouwen... En ik zal u de sleutels geven van het rijk der hemelen.... » Hoe dat oppergezag aan Petrus werd toevertrouwd, vertelt ons Joannes (21 : 15, 16, 17) : « Hij zegt hem : Weid mijne lammeren.... Hoed mijne schaapjes.... Weid mijne schapen ». En hoe Petrus van Christus de opdracht ontving om de andere Apostelen in hun geloof te sterken, staat te lezen bij Lukas (22 : 31-32) : « De Heer nu zeide : Simon, Simon, zie, de satan heeft naar ulieden verlangd, om u te ziften als tarwe, maar Ik heb voor u gebeden, dat uw geloof niet bezwijke : en gij, bevestig eenmaal weder uwe broederen. » — In het tweede Evangelie, daarentegen, van dat alles geen woord. Lukas zal nog verhalen (5 : 10) hoe Jesus, na de wonderbare vischvangst, het woord tot Petrus richtte om hem zijne roeping voor goed aan te duiden : « En tot Simon zeide Jesus : Vrees niet, van nu af zult ge menschen vangen ». Mattheus weet ons ook te zeggen, dat Petrus op de baren van het meer wandelde (14 : 29 vlgg.) en dat Jesus aan de belastinggaarders voor zichzelf en voor Petrus een stater deed betalen (17 : 23 vlgg.). — Niets van dat alles in het tweede Evangelie.

Blijven eindelijk nog over de plaatsen, welke én in andere der vier Evangeliën én in het tweede Evangelie voorkomen. Hier wordt somtijds, in het tweede Evangelie, op zeer eenvoudige, min of meer onverschillige wijze over Petrus gesproken : 1 : 16-17 ; 1 : 29-31 ; 3 : 16 ; vergelijk ook 8 : 32 met Mt. 16 : 18-19 ; niet zelden pleit het verhaalde geenszins ten gunste van Petrus : 8 : 32-33 ; 10 : 28 ; 14 : 29 ; 14 : 54 ; 14 : 66 vlgg. ; en, wanneer het gaat over een of ander voorrecht, hem door den Meester geschonken, zooals aanwezig te zijn bij de opwekking der dochter van Jaïrus (5 : 37) of bij de gedaanteverandering van Christus (9 : 1 vlgg.) of bij den doodsangst van Jesus (14 : 33 vlgg.) dan is hij nooit alleen, maar in gezelschap van Joannes en Jacobus ; meer nog, bij den doodstrijd, wordt hem meer in 't bijzonder het verwijt toegestuurd : « Simon, slaapt gij ? Kondet gij niet één uur waken ? Waakt en bidt ! » — en

bij de gedaanteverandering, wordt van hem gezegd : « Want hij wist niet want hij zeide, want zij waren met schrik bevangen. »

Om alles in een paar woorden samen te vatten : eenvoudig, bescheiden en bezadigd, hoewel onpartijdig, wordt er in het tweede Evangelie over Petrus gesproken ; zijn voorrang op de andere Apostelen wordt wel is waar niet ontkend (dat ware overigens niet geschiedkundig en in het begin van het Christendom onmogelijk geweest) maar ook niet op bijzondere wijze in het licht gesteld ; zijne gebreken komen meer uit dan in de andere Evangeliën ; zijne voorrechten worden geenszins geloochend, maar daar wordt ook niet op aangedrongen ; waar hij een meer eervolle rol speelt, blijft het verhaal sober en wordt de roemvolle zijde niet speciaal naar voren gehaald.

Is het zoo niet dat wij ons den H. Petrus voorstellen, sprekende over gebeurtenissen waar hij zelf in gemengd geweest was? En als wij daarbij overwegen dat het heele verhaal van het tweede Evangelie van Petrus' standpunt uit schijnt te zijn geschreven, moet men dan niet bekennen dat het innerlijk onderzoek van dit Evangelie op treffende wijze komt bevestigen wat de Overlevering over het onstaan van het Markusevangelie weet te melden! Natuurlijk zal de lezer hier blijven bedenken dat niet Petrus zelf, maar zijn leerling, het tweede Evangelie heeft samengesteld : anders ware wellicht de persoonlijkheid van Petrus er nog duidelijker in te herkennen. Doch, aan den anderen kant, valt nu ook beter te verklaren hoe, evenals in de andere Evangeliën, Petrus steeds de eerste onder de Apostelen wordt vermeld. Zoo kon en moest Markus doen ; maar zoo zou Petrus zelf niet geschreven hebben. Men zal ook niet vergeten dat wij in ons onderzoek niet bedoelden een streng, op-zich-zelf-staand bewijs te vinden, doch enkel voorhadden aan te toonen dat de Overlevering in onderhavig geval gesteund en gestaafd wordt door de inwendige gronden, door de gegevens aan het tweede Evangelie ontleend.

Ons eindbesluit? Alles wat door de Overlevering omtrent den schrijver van het tweede Evangelie gemeld

wordt : dat hij geweest is een in Palestina geboren en tot het Christendom bekeerde Jood, medearbeider van den grooten Apostel der Heidenen, leerling van den H. Petrus, en zijn Evangelie heeft samengesteld volgens de prediking van Petrus te Rome, — stemt ten volle overeen met den inhoud van het Evangelie zelf. Meer is er niet noodig om met volle zekerheid tot de echtheid van het Markusevangelie te besluiten.

AUG. BRUYNSEELS.

JOHANNES JÖRGENSEN

NAAR AANLEIDING ZIJNER LAATSTE WERKEN.

Een gelukkig toeval heeft me, met de vriendelijke hand van een van Jôrgensen's groote bewonderaarsters, diens laatste boeken in de hand gespeeld : de « Indtryk og Stemninger » van 1911, met de mooie bladzijde van het klokkenspel van Mechelen, dat Arthur Coussens reeds in zijn « Pennetrekken uit Denemarken » bekend gemaakt heeft in een keurige vertaling. — zijn « Livsanskuelse » (1913), de uiteenzetting eener levensbeschouwing, waarbij iedereen onmiddellijk zal denken aan het gelijksoortige boekje van 1896 « Livslögn og Livssandhed », dat echter door het nieuwe niet wordt overtroffen —, en « Bag alle de blaa Bjerge » (1913), zijn laatste werk, waarin ik de teere tinten en de lichte toetsen hervind van het schroomvallige en fijne penseel, dat het aquarel schilderde, die stemmingsvolle vertelling van 1904, die de dichter « Grœs » heette.

Of zijn laatste boek een vertaler vinden zal? 't Is te hopen dat niet de eerste de beste die taak op zich neemt. Dit boek heeft zijn groote schoonheid van de schoonheid der taal waarin het geschreven is. Wie zal raken aan dit « blöde Dansk » en den teeren vlindervleugel niet ontdoen van het lichte stofgoud, dat er de kleuren van bestuift met een zonnige schittering?

Verdubbeld wordt de moeilijkheid, daar het boek bestaat uit proza zoowel als uit verzen. Is het vertalen van poëzie niet als het spelen eener Nocturne van Chopin, met andere noten dan waarin zij geschreven staat?

Doch de liefde maakt ons soms oneerbiedig. Voor eene vertaling uit liefde ondernomen, en met liefde volvoerd, gevoel ik niet dan dankbaarheid. Wie Jörgensen bewonderen, willen Jörgensen ook door anderen doen kennen, en hiermede verontschuldig ik mij zelven voor de vertalinkjes waaraan ik mij soms heb gewaagd.

Doch ik spreek over zijn nieuw boek : « Achter al de blauwe Bergen ». Het zijn reisindrukken uit Italië, uit den Balkan, brieven over Siëna en Belgrado.

De diepe indruk, dien dit boek teweeg brengt, is niet het gevolg eener uiterste inspanning van den dichter om diepzinnig of belangrijk te zijn. Het geheel is spelend geschreven, als een compositie tot tijdverdrijf, eene improvisatie, waarbij de speler zich spelemeiend drijven laat, en dobbert op de deining zijner onbewustheid. Doch in die onbewustheid spreekt hij zichzelven uit met des te dieper waarheid, naar hij zich meer eenvoudig en zonder achterdocht u overgeeft.

Zijn nieuwste « Min Livsanskuelse » is beredeneerd, grondig overdacht, mathematisch opgesteld en met berekening uitgevoerd. Jörgensen zal 't mij ten goede houden als ik zeg, dat de schrijver zichzelven photographeert in dat boek, gelijk een photograaf van beroep het doet met zijn klanten, die « poseeren ».

In « Bag alle de blaa Bjerge » is er van pose geen sprake meer. Het is oogenbliksopname in eene eenvoudige weergave van indrukken, stemmingen, gevoelens. Maar achter den bewegelijken sluier van het schoone, zwevende, onbedacht-gezongen woord, ademt de ziel des dichters met de aandoeningen van zijn gevoelig hart, van zijn kinderlijken geest en zijn eenvoudig gemoed. En in zijn vreugde over Italië, en in zijn weemoed om het Deensche thuis — « Bag alle de blaa Bjerge » —, weent en zingt een diepere vreugde en weemoed, — de vreugde over de eeuwige schoonheid, de vreugde over zijn dichterschap, en de weemoed over 's levens bitterheden, waarover bescheidenheid en plicht den sluier gesloten laten.

Aldus eindigt hoofdstuk VIII : Romersk Efterskrift :

« Ik herinner mij den eersten zomer dien ik doorgebracht heb in Italië, — dien eersten eenzamen tijd in een klein stadje in Toscane. Waarom was ik daarheen gekomen? Ik weet het niet. Waarom bleef ik daar? Ik weet het even min. Ik was als een plant die ontworteld werd en meegesleurd is door den stroom, en die zich met haar wortels weer te hechten tracht waar zij wegspoelde.

» Ik herinner mij dien Juliavond : ik had mijn eenzaam

maal geëindigd en deed mijn eenzame avondwandeling. Daar buiten de stad lag een lange, stoffige dreef, waar heen en weer gereden werd, en 't stof in grijze wolken opvloog : dat heette frissche lucht scheppen. Vroegtijdig werd 't donker, en 'k ging terug naar mijn eenzame kamer, waar ik heel den nacht door, slapeloos op mijn leger liggen zou en nat bezweet, ofschoon ik slechts een laken over mij heen had. De lucht stond zwaar en heet in de straten der stad, en ik ging zoo langzaam als éen dat kan, die tijds genoeg thuis komt. Eindelijk stond ik in mijn kamer, mijn leege, leege kamer, en stond ik bij 't venster, uitziende over den manelichten tuin. 't Was even negen uur. Toen kwam dat voor mij op als een gezicht. Ver naar het Noorden toe, zag ik den tunnel door den St. Gotthard heen, als de holte van een verrekijker. Bij 't einde daarvan lag Denemarken, — Svendborg Sund blank en stralend onder den nog lichten hemel, lichten langs de kust rondom, — en ik dronk den geur van 't bloeiende gewas in den gaarde thuis....

» En ik verzonk er, in den vreemden, zwoelen maanlichtnacht, in een bitter gevoel van heimwee. « Dort wo du nicht bist — dort ist das Glück? » Dáár — verborgen — achter al de blauwe bergen. »

« Bag alle de blaa Bjerge » is een voorspel, en de eerste hoofdstukken (over de vreedzaamheid van Siëna) zijn als de klank van een instrument dat gestemd wordt, alvorens zijn zang te beginnen. In 't zonnige land ter gene zijde van al de blauwe bergen, die daar staan aan de kim met witbesneeuwde toppen, is Jörgensen bezig met een tegenhanger voor zijn Sint Franciscus. Het is het zoete Umbrië niet meer, maar het strijdbaar Toscane; Assisië heeft hij met Siëna verwisseld. En uit de verte achter de blauwe bergen hooren wij, zacht aangeslagen, het geluid der harp die vroeger de Franciskaansche glorie zong, en thans de strengen aanschroeft voor het epische levensgedicht der apostolische Catharina van Siëna.

Doch ik wil niet verder spreken over Jörgensen's geschriften, om mij thans, in dankbare herinnering aan genoten gastvrijheid en gedeelde vriendschap, den schrijver meer bizonder te wijden.

Hoe herinner ik mij den avond dat Jörgensen mij welkom zeide in de hoofdstad vau zijn geboorteland, en den dag dat hij me voor 't eerst deed neerzitten aan zijn eigen haard.

In zijn uiterlijke verschijning is hij geenszins de type van zijn ras : niet de zeemanszoon van 't eiland Fünen, noch ook de blonde Deen, die de levensvroolijkheid van 't Gallische ras te vereenigen schijnt met de uitwendige kenmerken der Germanen. Geen oogen als de Sond zoo blauw — zóó blauw wanneer de grijze nevelen er wijken voor den glimlach waarmee de zon zijn groene eilanden zoekt, — noch blonde haren als de Skald van 't Noorden, die zijne lier stemt op den roem van Edda's helden of stapt in 't geurig spoor der zangeren van den Havamal en van de Njalssaga. Geen vizioen van Scandinavische gezichten roept zijn verschijning op, wanneer zijn donker en gebruind gelaat met de zwarte haren over 't hooge voorhoofd, u te gemoet komt in de schemering van uw verwachten en 't stille, donkere, gloeiend-donkere oog, vol droom en zwijgen van verinnigd leed, mild starend op u rust. Dat gelaat met zijn breeden Mongoolschen vorm, waarvan de bleekheid feller treft bij de donkere omlijsting van het hoofdhaar, met zwarten sik en knevel, spreekt terstond en duidelijk van andere atmosfeer dan die der grauwe Noorderzeeën ; een droom van zuidelijk leven bloeit voor u op, van reiner luchten, warmer zon en feller gloeien.

Eer Jörgensen nog de dichter van Assisië was, de zanger der Roomsche heiligdommen en van Rome's heiligen, scheen de zon van het begenadigd Zuiden hem reeds gestempeld te hebben, alsof de gloed waarin Rome brandt voor onze verbeelding en zijn zonnedronken atmosfeer, hem hadden voorbestemd tot dengene die hij worden zou in de Roomsche letteren en in de moderne wereldliteratuur.

Te midden van het Brandesianisme gevoelde hij dan ook plotseling een vreemde te zijn in 't land zijner geboorte, in 't rijk zijner vreugde en in de vriendschap zijner vrienden, — en over Beuron vond hij Assisië, zooals hij op den stroom van 't Fransche symbolisme het eeuwige Rome te gemoet dreef. Zooals hij van den bleeken dag van Denemarken uitgetogen was om de groote gouden zon te zoeken

in Italië — « van Levensleugen tot Levenswaarheid » — zóó kwam hij van den zonneschijn van Umbrië tot zieleklaarte en genade.

Wij wandelden samen door Kopenhagen's oude straten, waar Vondel zuchtte zijne « Deensche verzuchting », en door de oudste wijk, de voorstad Kristianshavn, waar boven de hooge pannendaken der vroegere koopmanshuizen de toren der Verlosserskerk, met zijn vergulden spits in den vorm van een wenteltrap, spiraalvormig als een gouden ladder ten hemel klimt. In dat gedeelte der stad waar de Hollanders het meest van hun herinneringen hebben achtergelaten en den wandelaar meer dan eens de gedachte aan Amsterdam voor den geest komt, had Johannes Jörgensen, van de provincie en 't zeestrand ter hoogeschool gekomen, zijn eerste woning in de hoofdstad gevonden. Donker is de trap van dat kille huis in zijne grijze doodschheid; maar van de verlatenheden zijner eerste troostelooze eenzaamheden, vond hij weldra den weg naar 't schijnschoon geschitter van 't nachtelijk feest in Kypris' rozengaard.

Men vindt den dichter dier dagen terug in zijne eerste boeken; doch er bestaat eene merkwaardige photographie van zijn wezen in de geschriften van den Deenschen criticus C. Lambek, in eene studie over Jörgensen's jeugdwerk in April 1895 verschenen, wel té merkwaardig om onbekend te blijven :

« Hij is in zijn geheel genomen onbegrensd, onsamenhangend en oneindig, alles en niets; eene individualiteit wier wezen is onbegrensd te zijn; eene reeks in het oneindige voortgezet; iets dat altijd opnieuw geboren wordt, altijd nieuw is.

Het is een leven waarin niets is doorgevoerd van 't eene einde tot het andere; want het heeft geenen inhoud, die tot eenige doorvoering geschikt is; een leven dat geheel geleefd wordt in iedere afsnede, en dat in één oogenblik uit elkander valt daar er geen samenhang is die het bindt.

Daaronder gist een eigenaardige drang, een die concentratie als voorwaarde stelt en dat ieder oogenblik vordert; een verlangen dat niet bevredigd wordt door een geluk uit halfheden gebouwd, als droomen, verwachtingen en dwe-

perijen; een geluksverlangen dat niet wachten kan en niet berekenen kan, maar zich wil uitleven in 't heden, oogenblikkelijk, geheel en volkomen, dat scherpzinnig en ongeduldig alle gedeeltelijke voldoeningen versmaadt. Zulk een leven valt uit elkander, wanneer de stroom die 't draagt een onderaardsch gegorgel is van enkel zuchten en verlangen, van hooghartig leed, aristokratisch versmaden en ontevreden verwerpen. Het is een licht dat opbrandt en weer uitgedoofd wordt, altijd op en neer....

Steeds grijpt hij in zijn eigen toestand met bewustheid, wetend; met bestendig waarnemende oogen beschouwt hij zijne stemmingen; geheel zijn innerlijk leven wordt telkens weer uit elkander genomen, nagepluisd, in zijn wortels onderzocht en gewogen. Doch dat alles leidt tot pessimisme..... Jörgensen's persoonlijkheid is té energisch wakker, niet om verstandelijk en beduidend te wezen, maar om gelukkig te zijn. Men moet dit verholen pessimisme kunnen verstaan om zijne stemmingsuitdrukking niet voor onwaar te houden en als gemaaktheid te misprijzen.

Een ander streeft zijn wenschen één voor één na; maar zijn geluksverlangen is niet gesplitst in enkele begeerten. Afzonderlijke verlangens zijn hem gering en waardeloos: hij droomt den onmogelijksten geluksdroom, hij wil de onmogelijkste rijkdommen van geluk.

Geheel zijn leven is naar binnengekeerd. Tegenover alle uiterlijke levensbeweging verhoudt hij zich passief. Zijn innerlijkste wezenlijkheid is niet activiteit maar sensibiliteit; daarom is de inwendige wereld zijner stemmingen zijne eenige levenssfeer.

Komt hij in zijn leven ooit tot eenigen samenhang, dan zal hij dat in deze innerlijke stemmingswereld bereiken. In plaats van een wijdgrijpend denkvermogen, heeft hij als bindende kracht een diepe, dichterlijke stemmingsherinnering. Die opent hem levensdiepe vergezichten en laait in vluchtige glories verhelderend over zijn universum op; gezichten die zoodra zij opdoemen, verstarren in zijns harten bloedigen ernst en er tot kunst worden uitgebeiteld door eens meesters handen.

Met deze stemmingsherinnering is Johannes Jörgensen de beste oogenblikswaarnemer in de Deensche letterkunde,

diep, geniaal, doordringend ten einde toe, eerlijk, open, als geen ander. En met deze stemmingsherinnering en met zijne ongewone sensibiliteit doorwandelt hij 't heelal der natuur, en verkreeg hij daarop den merkwaardigen, levensdiepen en schilderachtigen blik.

Deze kijk op de natuur en op zichzelven, die blik van den waarnemer en van den zelfbeschouwer, zijn het eenige vaste in zijn leven. Dat is zijn leven, zijn daad, zijn wezenlijk geluk en hetgene waarmee hij zijn leven ophoudt, om dit gewemel van wisselende gezichten in een vorm te brengen. Leven en tijd, als geheelheden, zijn hem slechts groote, leege ruimten die hij met niets vermag uit te vullen; maar zijne kunstig uitgebeelde en gebeeldhouwde levensmomenten zijn hem duizend vaste punten in zijn leven, zoodat het geheel toch niet volkomen leeg en hol blijft. Dit stelt hem in staat boven te drijven op den stroom van het pessimisme en zich — ondanks zijn telkens weer verbrokkelen en 't ontbreken eener doorgevoerde gedachte — telkens weer samen te stellen, met de hulp van telkens nieuwe toevloeiingen van 't leven van buiten. Hij bewerkt zijne afzonderlijke oogenblikken; hij mist het vermogen om zichzelven geheel en vol uit te beelden. »

Dan vraagt de schrijver zich af wat een man als dezen dan wel bevredigen zou en blijvend gelukkig maken?

« Hij vervult zijn zielsverlangens op veelvoudige wijze met korte kleine greepjes. Zijn kunstenaarsvermogen is zijn gestadige toevlucht, zijn geluk, en datgene wat hem staande houdt. Maar zijne schoonheidswereld is niet samengevoegd..... »

« Hij heeft eene aristokratische verachting en instinktmatige afgekeerdheid van de kleinzieligen, die zich in gewoonten laten vastgroeien en begrenzen door een ompaling van snel ten einde gedachte mogelijkheden. Hij kan alleen vrij zijn met vrijzwevende toekomstgedachten. Hij is te rijk, te wisselend en zenuwachtig-ongestadig, en elk oogenblik te veelvuldig samengesteld, om den druk te kunnen verdragen van een lijnrecht afgebakend toekomstuitzicht. Daarom is hij altijd onbestemd, als iemand die

geen plannen heeft, gewillig maar besluiteloos elk oogenblik. Hij leeft er op los, zonder systeem, besluit of doel. »

In het jaar, dat deze regelen geschreven werden, verscheen het « Reisboek », dat in 't volgend jaar door het boek zijner bekeering gevolgd werd. Jörgensen had voor den koepel van Michelangelo gestaan : een koepel was zich gaan welven boven den chaos van zijn eigen leven. Hij had zijn erts geworpen in den smeltkroes, en won gezuiverd goud van eene nieuwe levensbeschouwing.

In een werk van 1898 (« Vore Dages Digtere ») karakteriseerde de fijngevoelige C. E. Jensen den dichter Jörgensen in een zijner opstellen, dat als een vervolg was op het boven aangehaalde :

« Al de angst voor het leven, die onze brutale tijd in zijn rusteloos-lawaaiende en elektrische-vonken-spattende-bemoeiingen als schaduwen heeft weggevaagd, al 't machteloos verlangen om mee te kunnen leven in dit leven, dat bestendig wisselend voorbijzwiert ; al het hopelooze voelen er buiten te staan, gelijk een vreemde die niet thuis hoort onder de menschen van den dag en vergeefs zijn handen naar hen uitstrekt ; en al dat ongestilde dorsten naar schoonheid, dat als een moede weemoed zich legert in de ziel : dat alles vervult zóó zeer de lyriek van Johannes Jörgensen en den mensch die leeft in zijn dichtwerk, dat heeft zich verdiept tot zulk eene innigheid, dat het ten slotte godsdienstigheid werd..... Voor hem werd godsdienst de eenige wijn waaraan hij zich voortaan wilde bedrinken. »

Zoo luidde de critiek in 't jaar dat zijn « Gelijkenissen » verschenen en 't groene bundeltje « Digte » (1898).

Later, toen 't klaar was geworden dat zijn overgang tot de Kerk van Rome geen « fantaisie de dilettante, de décadent » mocht heeten van een die enkel nieuwe ontroeringen zocht om zijn kleurloos scepticisme te vergulden, schreef Alfred Ipsen, een derde Deensche criticus, in zijne « Litteräre porträter » 1906 :

« Met verloop van tijd zal men duidelijker gaan inzien dat Jörgensen dien stap doen moest; juist hij, die aller hopeloosheden diepste donker doorwaad had, en door al

de wisselende systemen des tijds was heengetuimeld, moest dáárheen gestuwd worden, waar het gezag het sterkste staat en zoo rustig onveranderlijk. Het ging hier immers om de bevrijding eener ziel. Vrijheid had hem mateloos ongelukkig gemaakt. Met des te blijder vreugde trad hij toe tot het broederschap der gehoorzaamheid. »

Vijf maal is Jörgensen naar Italië afgezakt en naar Denemarken telkens weergekomen. Doch zijn droom heeft in Italië wortel geschoten, zijn geest is in Rome gebleven en zijne liefde bloeit in Assisië voort.

Hij heeft zijne beoordeelaars laten praten; zijn veroordeelingen heeft hij gedragen als het zwijgen van wie eenmaal zijn luide prijzers waren. Sinds heeft hij een nieuw leven geleefd en het tot een heiligen tempel opgebouwd om den droom eener nieuwe Schoonheid. En hij werd een ander.

Toen heeft hij zich dicht bij de hoofdstad, in de nabijheid der Jezuïetenschool te Charlottenlund, onder 't loover van beuken en platanen, eene woning ingericht. 't Was dáár, het stadje in 't groen, dat als uit enkel villa's bestaat en kleurig uit het breede bosch is opgeschoten, dat de dichter mij wachtte in zijn tuin, dien schoonen najaarsdag. Het was wat hij genoemd had zijne « Villa Refugium ».

Het portaal was er als eene herinnering aan de oude woninkjes, die den dichter verrukt hebben in grijze Duitsche stadjes, in Neurenberg en Rothenburg. De stijlvolle trap, het donker rood en duister groen, waartusschen het blonk van koper en knusjes oude dingen; het getemperde, met heimelijkheid gedrenkte schemerlicht : het was alles reeds het voorgeborchte van een interieur, waar wetenschap en schoonheidsliefde vereenigd wonen. De ruime ontvangstkamer in haar zacht gestemde tinten en 't studeervertrek nog méér, borgen onder allerlei vormen de veelvuldigste herinneringen der Italiaansche reizen, Madonna's, marmers, prachtbanden, portretten : een museum van dierbare dingen en gedachtenissen, kostbaarheden in woord en beeld herinnerd, die dat huis maakten tot een tempel van herdenken, van vroomheid en vereering. De muurpaneelen streepten boekenreeksen in vele breede rijen. Het warm-

rood en fluweelig blauw der behangsels verhoogde er de stemming en binnen de vredige ruimten, waar de bloemen van 't laat getijde in hooge vazen geurden, viel 't licht door kleine smalle ruitjes zachter in, met teerheid innig aangedaan. Onder de roode ranken van 't wingerdloof, dat de veranda begroeide, stond de late lucht te glanzen in hare teerste tinten van goud-groen, geel-blauw, en een gulden schijn was over den nok der huizen rondom, en over 't gele groen der boomtoppen die de herfst verkleurd had.

Ik had de jongens gezien die met hun stevige zus roezemoesden, jonge blonde kerels vol rozenroode gezondheid en dol, dartel leven. Ik had met hen aangezeten bij chocolade en krenten-boterhammen, te midden van 't wild gestoei hunner levensvroolijkheid naast het rustige ouderenpaar, omwemeld van 't staartgekwispel van den grooten hond, hun speelkameraad. Kalmer dan de overigen van 't jolige troepje zat de kleinste, klein blond krullen-mannetje, met heel de aandacht zijner blauwe kijkers en z'n tien vingertjes in de heerlijke chocolade-kop.

Nu geurden vruchten op de schaal der tuintafel buiten en de avond werd stiller. Jörgensen had niets te zeggen over zijn eigen werk en verwees liever naar de critieken van anderen. Doch hij werd spraakzaam bij 't noemen der groote namen van J. P. Jacobsen, zijn lievelingsschrijver, Holger Drachman, de lyricus met het breed gebaar en 't koraalgeluid van zijn zang, en de fijne verskunstenaar Johannes V. Jensen : want Jörgensen weet zelfs zijne tegenstanders te eeren ; en van zijne grootmoedige onpartijdigheid en eenvoudige bewondering spreekt genoegzaam zijne « Geschichte der dänischen Literatur », waarmee de bekeerling wel het sprekendst betoogd heeft, doch onbewust, hoe hij den Meester volgt Wien vergevingsgezindheid eene deugd is en liefde geldt als de grondslag aller volmaaktheid.

Wij zaten in jassen geduffeld nog altijd buiten, tusschen het rijkgetinte najaarsloover, bij de vruchten die zoetelijk geurden, onder de vervlietende verven van 't wegbleekend avondrood. In mijn arm genesteld rustte de kleine blonde kleuter met zijn krullenrijk prinsenkopje, 't fijne neusje in de lucht, de blauwe oogen starend als stille, blauwe bloe-

men. Onder 't roerlooze bladerendak konden wij den tragen groei van 't duister volgen en de stilte beluisteren. Die avond leek een sprookje, zoo teer van stemming, zoo fijn van kleur.

En menig vers van den dichter kwam mij in de herinnering in deze vrederijke stonde —, gedichten als gebeden.....

Het is zoo blank, het gras dat groeit
Hier in mijn eigen gaarde;
En — waar mijn hand nu spit en snoeit —
Zoo schoon dit stukjen aarde....

Toen voelde ik plotseling eene groote ontroering over mij : ik had bedacht wat deze man geleden had en nog leed; wat zijn leven was geweest en wat hij willig had geofferd; hoe hij zichzelven geofferd had, zijn groeiende faam en zijn tijdelijk welzijn, om te gehoorzamen aan de inwendige stem; hoe hij alles had afgebroken om alles te herbouwen; hoe hij geheel den ouden mensch had afgelegd, en met welke pijnen?, — om geheel te herworden, en met welke teleurstellingen? In hem had een zieledrama zich afgespeeld dat geen zwakke kan bestaan, maar dat de sterken wijdt tot heiligen.

En 't was me als zag ik klaar en helder plotseling in zijn ziel, alsof de herfstavond het beeld van zijn gemoed was. Daar ook was de luide dag verstild tot een schemering van vroomheid en zelfbetrachting; daar spreidden rust en vredige overgave hun gulden schijnsel na den laaienden brand. Rijpe vruchten heeft hij geplukt van den besnoeiden levensboom; hare geuren vervullen zijn gemoed met blijheid, de stille blijheid die geen woorden weet. Maar uit deze stille blijheid put hij zijne kracht, en uit het stil geluk zijner vroomheid leest hij de kleuren, waarvan hij immer voort nog dicht aan dicht weeft en de glanzende draden, die de voortloopende vertakking zijn van den ééns gevonden « draad van boven ». En de avond zijner ziel is vol teerheid en mededoogen als van de vervlietende tinten der parelmoeren lucht, vol wonderheid en wijding. Want de dichter heeft geleerd in de wereld uit te zien met de oogen van een kind, van een mooi-geloovig, godsvertrouwend kind : en

niemand brengt het verder in deze wereld, daar dit kind-zijn juist het kenmerk is van 't genie. Als een kind aan vaders hand, gaat de dichter nu verder met God het leven door, en dit leven, dat hem woest en ledig leek, heeft opeens den verventooi aangenomen van den rijpenden, rijken herfst.

De boomtoppen stonden onbewogen in den droom van den nacht. De rijpende vruchten geurden en de stilte sidderde om ons heen van onuitgesproken muziek. Maar de kleine knaap in mijn armen, wees met zijn stomp vingertje omhoog naar het bevend gewimper der eerste, bleeke ster.

Hoe is dit alles levendig weer vóór mij komen staan, al bladerende door het boek met den blauwen omslag. En de bladzijde met het « Weerzien van Italië » heb ik niet kunnen omslaan, alvorens ik eenigszins had weergezegd met ónze woorden, wat de dichter er zoo roerend schreef in zijne schoone taal :

Bergwater ritselt met klaar geluid.
Muziek is in 't stadje daaronder.
De maansikkel treedt boven 't sparrenbosch uit,
En de nacht is een stil, licht wonder.

Er beeft een sterre in de maangrauwe lucht.
De snaren weenen en klagen.
En mijn hart wordt bedwelmd van 's levens genucht,
En een droom van nog komende dagen.

Toekomst, die aan heengegaan leven ontspruit —
Mij wenkt er een licht van heel verre.
Steeds paden en bergen nog voor mij uit,
En steeds nog mijn blinkende sterre !

Dr Felix Rutten.

CHRISTUS EUCHARISTICUS

Een kind verhaalt:

Hij droeg een linnenwit gewaad
gelijk de heilge maagden
en was zoo schoon dat niemand waagde
tot Hem te gaan. Zijn zoet gelaat
blonk als de zon in zomerdagen.
Onder zijn gouden haren zagen
we sneeuwwit voorhoofd. Maar zijn oog
was zacht als blauwe hemelboog.
Hij schouwde teeder, o zoo teeder,
naar ons, en in onze ooge, en weder
glimlachte stil, en schouwde lang
naar mij, en 'k was niet bang,
mijn moeder, maar... Hij was zoo schoon...
Hij droeg ook nog een gouden kroon
die schitterde, met diamante randen....

Wij vouwden onze kleine handen.
Toen Hij naar ieder zoo gestaard
had en geglimlacht, zwijgend keerde
Hij, en, zoo 't ons zijn engel leerde,
traden we bij, en waren nu geschaard
rondom de heilge Tafel. — Keerselicht
brandde op het hoog altaar
en rozen bloeiden rood en dicht
voor iedren zilvren kandelaar...

Met gouden sleutel opende Hij
het heilig Tabernakel. — Wij
eerbiediglijk, naar 's englen voorbeeld, bogen
ons hoofdjes diep, maar dan zoo blij
richtten we weer ons oogen
naar Hem, naar Hem, mijn moeder, want
nu hield Hij in zijn witte hand

den Heilgen Kelk, die bloeide lijk
een leelje... Hij hield het kostelijk
Lichaam en Bloed : zijn eigen-zelf...

Plots zong een rei van engelen in 't hoog gewelf.
Nu toonde Hij het Heilig Brood. —
Wij waren, schuchter maar verblijd,
ieder van ons zijn kleine dischgenoot.
Toen 't blanke linnen dan gespreid
lag op de reine Tafel, kwam
Hij van den altaartrap. De rei
zong ruischend stil : « Dit is het Lam
van God, dat alle zonde medenam... »

Hij stond voor ons, Hij stond voor mij
heel dicht, zóó dicht, mijn moeder. 'k Zag
zijn zoete glimmelach,
zijn kleed, zijn kroon, zijn witte handen,
ik zag den kelk met gouden randen,
ik zag de witte Hostie blinken
tusschen zijn vingren. 'k Had Hem willen wenken
te komen en niet meer te toeven, had
Hij zelf, met wonderlijk vermaan
aan kinderlijk verlangen niet voldaan.
Ik weet niet wat ik zei ; ik bad :
« o Ihesu, lieve Ihesu ». En toen boog
Hij over mij — en Zijn oneindig oog
schouwde in mijn ziel. —
't Was of er gouden zonnestraal in viel...
Dan, met sneeuwwitte vingren lei
Hij 't Heilig Brood in mij,
in mijn blij hart, waar het Hem lustte
te treden en te rusten...

Ik sloot mijn ooge en hoorde
nog als geruisch zijn heilge woorden :
« 't Lichaam des Heeren Ihesu Christ beware
uw ziel ten eeuwgen leven. Amen. » — Scharen
van engelen op lichte vederwiek
zongen hun hemelsch lofkantiek :

« Alleluya, alleluya »....
Ik luisterde op het ver geruisch
van stemmen. — Maar als blaêrgesuis
verstilde 't lied, en deinde weg... heel zacht...
Ik hield nu trouwe Liefdewacht
bij mijne zaalge ziel...

Maar wat ik bad, mijn moeder, 't viel
mij in, en over mij kwam dauw
des hemels, licht en blauw...
Ik vroeg : « o lieve broeder Ihesu mijn,
Laat mij uw klein gespele zijn,
Mijn hartjen, houd het wit en rein
en blij gelijk de zonneschijn
en warm en diep in 't Uw geborgen. » —
Hij sprak : « mijn kind, kom t' allen morgen
als goudzon is aan Oriënt ontloken.... »
'k Beloofde heel zacht : « 'k zal komen ».
O 't was de schoonste van mijn droomen,
mijn moeder... en 'k heb ook van u gesproken
en dat ik nimmer boos zal zijn
maar braaf — o lieve Ihesu mijn...

De stemmen zwegen. Toen 'k mijn oog
ontsloot was Hij gestegen, hoog
naar d' heemlen. 't Kaarselicht gedoofd
en 'k zag niet meer zijn gouden hoofd. —
Ik hield nog vast mijn handjes samen;
de zon gloeide in de roode ramen
en zoete wierookreuk
hing in den hoogen kerkebeuk...
Ik juichte om mijnen Ihesus Heere,
want Hij zal morgen wederkeeren...

Mijn blij verlangen was voldaan
en 'k ben dan stil naar huis gegaan...

Lucien van der Meeren.

MCMXIII.

EENIGE NIEUWE BOEKEN OVER HET LANDBOUWVRAAGSTUK IN ENGELAND

Alles wat in verband staat met den landbouw : de landelijke eigendom, de pachtkwestie, de loonen der landarbeiders, de uitwijking van het platteland naar de stad, enz. wordt in Engeland zeer druk beproken. Men is het hierover eens dat het niet kan blijven voortgaan, zooals nu ; het huidig ministerie, voornamelijk de minister van geldwezen, Lloyd George, wil uiterst radicale maatregelen treffen om in den toestand te verhelpen.

In Engeland behoort de grondeigendom tot een veel kleiner aantal personen dan in de overige landen van West-Europa. Dit is, ten deele, het gevolg van de vroegere *inclosures* of omheiningen, waardoor, wat gemeen eigendom was van de dorpelingen, tot persoonlijken eigendom gemaakt werd en voornamelijk, natuurlijk, werd toebedeeld aan de groot-grondeigenaars. Er wordt ernstig getwist over het gevolg van die grondafpalingen der 17e, 18e en 19e eeuw op landbouw- en op sociaal gebied. Dat zij in landbouwopzicht vooruitgang vertegenwoordigden, is niet betwistbaar. Het land werd beter bewerkt, door de persoonlijke eigenaars werd naar alles meer uitgezien, betere werktuigen werden gebezigd, meer mest gebruikt, waterafleidingen gemaakt, enz.

Maar is het ook wel zoo op sociaal gebied ? Hadden de kleine boeren in die gemeene landerijen geene bron van inkomen ?

Wij ook, in België, hebben eenige overblijfsels van vroegere toestanden : gemeene landerijen bestaan nog meestal in de Ardennen, en hier en daar ligt er ook nog gemeene weide, b.v. langs den Demer : al de menschen van 't dorp kunnen daar, na het drogen van het hooi, tot op zekeren datum, b.v. 1 Mei, hunne beesten op jagen. Ook

bij ons wordt er ernstig over getwist of zooiets werkelijk voordeelig is.

De professor in de Staatshuishoudkunde aan de Hoogeschool te Liverpool, E. C. K. Gonner, gaf over de grondafpalingen in Engeland, een belangrijk wetenschappelijk boek uit, *Common land and Inclosure,* (London, Macmillan, 1912. 460 blz., Prijs : 12 sh.), waarin hij voor de verschillende deelen van het land, de omheiningen tot in de 19e eeuw behandelt en de gevolgen hiervan bespreekt in de verschillende opzichten. Hij bekent dat die insluitingen de reden zijn waarom de kleine boer-eigenaar, wat men in Engeland noemde *the yeoman farmer,* ten grooten deele verdwenen is, maar men kan niet zeggen, meent hij, dat de *inclosures* ertoe bijdroegen om minder werk te hebben op den buiten, er minder bevolking te laten leven, en er het aantal arme menschen te vergrooten. Sommigen, voornamelijk socialisten, schreven veel over wat zij noemden « grondinpalming », als oorsprong van den groot-grondeigendom in Engeland ; vergelding werd toegestaan, máar of deze altijd voldoende was is iets anders ; als oorsprong van den grootgrondeigendom moet nog gemeld worden de verdeeling van landerijen aan de voornaamste soldaten bij het opkomen van het Protestantisme, landerijen, dikwijls van katholieke eigenaars afgenomen. Het is waar, de jaren zijn daarover heengegaan, sedert lang is er verjaring, maar bij het denken over de radicale maatregelen nu voorgesteld zal wellicht meer dan een (onwillekeurig) die volksspreuk in zijne verbeelding gekregen hebben : Loontje komt om zijn boontje !

Men mag niet vergeten, zegt Gonner, dat om zoo te zeggen door alleman, toen. de omheining van gemeenen grond aangezien werd als zijnde natuurlijk en zelfs noodzakelijk. En in zijne voorrede schrijft hij : « De beschuldiging van algemeene willekeur en slechte behandeling van kleine pachters of van de arme eigenaars schijnt me niet houdbaar ». —

Wat er ook van zij, in Engeland meer dan in eenig ander land, wordt de grond-eigendom zeer dikwijls begeerd niet om wat de grond kan opbrengen of om de huur, maar voor sociale en politieke redenen : het is immers goed

gezien op den buiten te gaan leven, ware het maar binst den Zomer; men heeft een grooteren dunk van die menschen en dit is een aangewezen middel om in de politiek te komen.

Wanneer in Engeland grond verkocht wordt ziet ge gewoonlijk op de plakbrieven vermeld dat het een goede jachtgrond is of dat er gemakkelijk jachtgrond kan van gemaakt worden, dat sport er kan worden ingericht, dat er mogelijkheid bestaat om aan visscherij te doen, enz.

Er wordt over geklaagd, en wel met reden, dat zeer veel land braak blijft liggen en dat de overgroote meerderheid van den Engelschen grond, in bebouwing genomen, dient tot het voortbrengen van beestenvoeder : wanneer er weiden zijn is het jagen natuurlijk gemakkelijker en met weiden zijn ook minder arbeiders noodig.

England's Fatal Land Policy (How neglected agriculture impoverishes the British people by W. E. Cooper, London, Pearson, 1913. 317 blz. Prijs 2/6 sh.) handelt in het algemeen over den landstoestand in Engeland en over wat er zou moeten gedaan worden om verbetering te brengen. De titel van het boek laat genoeg vermoeden welke de inhoud is. De toon is volstrekt niet wetenschappelijk ; we hebben hier een dik pamphlet, maar daaruit is volstrekt niet te besluiten dat al het hier gezegde onwaar zou wezen De Liberals (in den zin natuurlijk waarin men in Engeland het woord verstaat), zijn nu aan 't bewind en ook in dit opzicht — zouden ze niet een beetje op sleeptouw genomen zijn door de labouristen en de socialisten ? — hebben ze radicale maatregelen genomen en stellen ze nog meer radicale maatregelen voor, waartegen de vertegenwoordigers van den groot-grondeigendom, de behoudsgezinden, in Engeland genoemd de Torries of Unionists, natuurlijk uit al hunne krachten opkomen. Cooper is geen partijman ; alle politieke partijen zijn, volgens hem, min of meer uit den booze, maar daarom juist is zijn besluit treffender. De Staat, zegt hij, zou de eenige landelijke grondeigenaar moeten worden en de Staat zou dan het land verpachten. Of dit nu werkelijk veel verbetering brengen zou hebben we niet te bespreken. Daarvoor zouden we het gansch landelijk socialisme moeten behandelen.

We willen hier alleen het standpunt van den schrijver doen kennen. Bij de lezing denkt men altijd in eene meeting te zijn en daar een welbespraakt redenaar aan 't woord te hooren, die wel eens, om zijne bewijsvoering meer leven bij te zetten, op de tafel slaat.

Ook een algemeen overzicht van de landkwestie in Engeland geeft ons Sutherland in *Rural Regeneration in England,* Short discussion of some of the outstanding features of the rural land question and of the principal proposals for reform (Methuen & Cy, London, Klein formaat, 163 blz. Prijs 2 sh.)

Veel nieuws brengt dit boek niet. De schrijver zegt dat hij niets anders wil dan een middel geven dat in de bespreking helpen kan, maar hij is zeer zakelijk. Het boek is bijna een korte inhoud.

Zooals de zaken nu staan, beweert de schrijver, is er voor den Engelschen landbouwer, die over het algemeen gesproken pachter is, maar ééne hulp, namelijk die van de eigenaars. Er bestaan in Engeland weinig of geene landbouwvereenigingen zooals men weet. De Engelsche boer is zeer wantrouwig en leeft fel op zijn eigen. Kunstmeststoffen worden niet samen aangekocht en daardoor in Engeland minder gebruikt dan bij ons; men is er niet in geslaagd tot hiertoe veel kleine kredietvereenigingen tot stand te brengen als degene, die in andere landen bestaan; het zij hier terloops gezegd dat men nu eenige kans van gelukken ziet omdat een zeker aantal grootbanken zich bereid verklaard hebben aan plaatselijke kredietmaatschappijen geld voor leeningen aan landbouwers te verschieten.

Welnu, zonder de eigenaars te na te willen spreken, zegt Sutherland, moeten we wel bekennen dat zij niet bij machte zijn om behoorlijk in den Engelschen landbouw de noodige verbetering te brengen. Tegenwoordig wordt er naar gestreefd om meer kleine landeigenaars te maken; hoe meer er komen, hoe beter, zegt de schrijver, maar de pachters blijven toch altijd hoofdzaak en het is voornamelijk op hen dat men letten moet. In Ierland heeft men wettelijk, sedert 1881, wat genoemd wordt *the system of the three F's : fair rent, fixity of tenure* en *free sale.*

Fair rent, een behoorlijke pachtprijs, wil zeggen dat de

pachter en eigenaar het recht hebben, voor vijftien jaar, de pachtsom te doen vaststellen door de rechtbanken of door de landcommissie; wanneer, na de vijftien jaar, geen van beide partijen verroert, blijft de vastgestelde pachtprijs bestaan, maar huurder en verhuurder hebben het recht de pachtsom opnieuw te doen bepalen.

Fixity of tenure, vastheid van de pacht, wil zeggen dat de pachter, zoolang hij de pachtsom betaalt, buiten eenige gansch uitzonderlijke omstandigheden, niet kan gedwongen worden zijn pachthof te verlaten; hij heeft dus een eeuwigdurende pacht.

Door *free sale* of vrije verkoop wordt bedied dat het den pachter altijd vrij staat zijn pachtrecht te verkoopen.

Schrijver is partijganger, voor Engeland, van de twee eerste beginselen, het *fair rent* en het *fixity of tenure*. De eigenaar zou alleen zijn land mogen hernemen om het te verbrokkelen, of om het zelf te bebouwen. Sutherland gaat minder ver dan Cooper, over wien we het zooeven hadden en hij zegt niet wat er gebeuren zou moesten de eigenaars, in zulke omstandigheden, hun grond niet willen verhuren en nog meer jachtgoederen en sportterreinen maken.

Velen in Engeland en ook wel sommigen bij ons denken dat er een groote verbetering zou komen, voor de pachters, door het aannemen van die twee beginselen, door het gerechtelijk vaststellen van den pachtprijs en door het verleenen aan den pachter van het recht op de hoeve te blijven zoolang hij den vastgestelden pachtprijs blijft betalen.

Wij meenen dat feitelijk het aannemen dier twee beginselen minder oplossing brengt dan men wellicht denkt.

Met reden heeft men er op gewezen dat de eene F niet practisch mogelijk is zonder de andere: voornamelijk in eene streek waar naar pachtland wordt uitgezien, waar er verschillende liefhebbers zijn om leegkomend land in huur te nemen, zou het al te gemakkelijk zijn voor den verhuurder meer te bedingen dan de gerechtelijk vastgestelde pachtsom, moest geregeld, op zekere tijdstippen, b.v. om de vijftien jaar, de verhuurder van pachter kunnen veranderen.

Fixity of tenure komt overeen met eeuwigdurende pacht,

maar meent men niet dat, in de vereffening van vaders nalatenschap, het kind dat de pachthoeve in zijn lot krijgt zich de waarde van die eeuwigdurende pacht zal zien aanrekenen?

Zeker zijn dat mits het betalen van eene gerechtelijk vastgestelde som men zijn leven lang op eene pachthoeve blijven kan is iets waarvoor elke pachter, gereedelijk veel zou willen geven; maar als hij moet beginnen met dit recht te betalen, welk voordeel vindt hij dan nog erbij?

De Iersche pachters kunnen hun eeuwigdurend pachtrecht verkoopen; dit recht werd soms duurder verkocht dan hetgene men geven zou als prijs van den grond zelf! Welk voordeel is er dan bij voor den inkomenden pachter? Het zou hem goedkooper geweest zijn zijne pachthoeve te koopen! —

Twee redevoeringen uitgesproken door Lloyd George, o. a. te Swindon, in October laatstleden, hebben heel wat stof doen opgaan. De minister had o. m. daar gezeid dat ook voor de landerijen in Engeland de pachtprijs gerechtelijk zou moeten vastgesteld worden en dat een soort van vastheid in het pachtrecht aan de huurders zou worden toegestaan.

Maar het was voornamelijk over de landbouwwerklieden dat hij het in deze redevoeringen had. En zoo komen we tot het vierde boek waar we hier eenige woorden willen over zeggen *The Farm Labourer. The History of a modern Problem* by O. Jocelyn Dunlop (Fisher Unwin, London, 1913, 268 blz. Prijs: 7/6 sh.).

Men heeft in dezen laatsten tijd over het loon van de landbouwwerklieden nog al gesproken, omdat in 1907, een officieel onderzoek gedaan werd, naar het arbeidsloon en de werkuren in den landbouw. Voornamelijk in het zuiden van Engeland, wordt er over de kleine loonen van landbouwwerklieden geklaagd. Als antwoord op eene vraag in het *House of Commons*, zei de Minister van geldwezen: « Er is geene belangrijke nijverheid in dewelke de arbeiders zoo slecht betaald worden. »

Het zij hier terloops gezegd, dat het platte land, in Engeland, zeer dun bevolkt is. Alhoewel er in Duitschland zooveel gesproken wordt over den trek van den buiten naar

de grootsteden is, daar, eene kwadraat mijl doorgaans viermaal zoo dicht bevolkt als in Groot-Bretanje.

Men mag nu toch niet gaan denken dat het loon van de Engelsche landbouwwerklieden klein is in vergelijking met wat we hier in Vlaanderen kennen. De Engelsche landarbeider heeft gemiddeld, per week, een loon van meer dan 20 fr., volgens dit officieel onderzoek, waar we zooeven over gewaagden, maar al wie eenigzins met die zaak bezig is weet hoe moeilijk het valt de eigenlijke winst van den landbouwwerkman te bepalen.

Men heeft in dezen laatsten tijd in Engeland, voornamelijk sedert de *Small holdings and allotments act* van 1907, in gebruik gekomen den 1en Januari 1908, er naar gestreefd om de kleine landbouwwinningen weer in eere te brengen en zelfs werd er door die wet voorzien dat, als de besturen der graafschappen niet vrijwillig grond krijgen kunnen om dien in kleine brokken te verhuren, zij grond mogen onteigenen of eigenaars verplichten aan hen land in huur te geven, dit alles met toestemming van het ministerie.

Die wet is nog te nieuw om over hare uitslagen met zekerheid te kunnen spreken, maar tot hiertoe schijnt men daarover tevreden.

Dunlop is voorstander van de *small holdings* of kleine winningen, maar dit lost, zegt hij, de kwestie der landbouwwerklieden toch niet op. Hij is voorstander van bepaling voor hen van een wettelijk minimumloon en hij spreekt, in dien zin, geheel en gansch zooals Lloyd George in de voordrachten waar we zooeven op wezen.

Deze ook verklaarde zich voorstander van minimumloon voor landarbeiders; ook over de slechte woningen en het gebrek aan huizen voor landarbeiders wordt er door Dunlop veel geklaagd. In die voordrachten heeft de Minister over het bouwen van huizen voor landarbeiders door den Staat gesproken.

Maar eene vaste, eene wel bepaalde oplossing stelt Dunlop niet voor, want hij zegt uitdrukkelijk dat verhooging van loon toch niet veel baat wanneer de koopkracht van het loon terzelfdertijde niet verhoogt, wanneer, met andere woorden, de prijzen van de benoodigheden voor den

landbouwwerkman terzelfdertijde zouden opslaan. En hierin schijnt hij wel te overdrijven.

Theoretisch gesproken, zegt hij nog, kunt ge tegen het opslaan van de prijzen door de winkeliers, samenwerkende aankoopvennootschappen plaatsen, maar voor landbouwwerklieden zullen die practisch niet veel uithalen, en hij sluit zijn boek met de twee volgende zinnen : « Het is te hopen dat de aanstaande poging tot een geneesmiddel door de vereenigde krachten van alle partijen en van alle klassen het bewijs zal leveren dat het eene eindelijke oplossing is (hij doelt hier op het vaststellen van het minimum loon). Indien hem geene hulp gegeven wordt moet de werkman voortgaan zijn vraagstuk op te lossen door eigene methoden die in het verleden niet hebben bijgedragen tot het algemeen welzijn van de natie en die in het vervolg dit ook waarschijnlijk niet zullen doen. » De schrijver heeft hier in het oog de bonden van landbouwwerklieden uit het begin der jaren 1870 en eenige werkstakingen onder landbouwarbeiders toen.

Wij willen hier niet verder de menigvuldige vraagstukken, door die boeken opgeworpen, behandelen ; het was er ons alleen om te doen de aandacht te vestigen op het standpunt van die schrijvers en te toonen welke radikale voorstellen men doet.

Voor die verschillende vraagstukken en wellicht meer bepaald voor de kwestie der landbouwarbeiders is het waar wat Sutherland schrijft in de voorrede van zijn boek, over de landkwestie in 't algemeen, dat zij is « zeker de moeilijkste en de meest ingewikkelde van al onze (Engelsche) sociale kwesties van den huidigen dag ».

E. VLIEBERGH.

DE PAPEGAAI

Jonker Fritz van Vollenbeurze d'Hoogkasteel was getrouwd, en hij had een schat van een vrouwtje getroffen : zoet als een lammeken, frisch als een blozende appel, snoezig als een speelziek katje, vinnig en aanminnig in haar frazelen en tateren als een jonge kwikstaart.

'S Morgens knoopte ze zijn das, stak het speldje behoorlijk te midden en welde den kosmetiekstok over zijne stekelige haren die hij vroeger nooit in 't gelid kon houden. Na het morgenmaal, terwijl hij in een lagen malschen zetel uitrustte, vermoeid van toilet en ontbijt, kwam zij over de correspondentie weg ; schoot er vóór den noen nog tijd over, zoo las zij hem voor uit de kranten de hem aanbelangende nieuwsjes : waar de gekroonde hoofden, om hersensoverspanning te voorkomen, op villegiatuur gingen ; wie er op de honden-exposities met de eeremedailles van door trok ; en hoe het waaide en draaide met de werkliedenpartij en het gepeupel : of die lamme lui maar altijd bleven voortroepen om minder werk en meerder loon, meer rechten en min plichten... en of zij ten langen laatste niet wilden inzien dat zij, uit gemeenere klei gebakken, feitelijk op de wereld loopen met deze reden van bestaan : « het kasteel » en wat daar al mee meedraait dienstbaar te zijn.

'S Namiddags mieken beide een tochtje met auto of koets, soms zelfs, wanneer Fritz in zijn weldoorvoed lichaam van het overdadige bloed den nood naar beweging en uitspanning gevoelde, eene wandeling te voet. En 's avonds lieten zij zich veelal voeren naar het kasteel van Papa, waar vrouwken lief zulk succes had na het diner op de praat- en muziekpartijtjes... en daarna genoten ze de welverdiende rust om 's anderendaags hetzelfde kasteelsche leven te herbeginnen.

Een enkel rimpeltje bleef vastzitten in het voorhoofd van jonker Fritz om het ééne tegenvallertje dat hij bij zijn

eega had beleefd : o, zoo gaarne had hij van zijn vrouwtje vlaamsch geleerd ! maar zij ook kende geen enkel woord, geen woord zoo groot als een huis, het paar liefkozende namen uitgezonderd « spinnekop » en « poezeminneken », waarmee ze heur ventje betroetelde.

Dan bezat hij zelf nog meer vlaamsche taalkennis, al was het ook van minder allooi : uit den mond der straatjongens langs de baan had hij onthouden « smeerlap, rotzak, kletskop, vetlap, dikzak » en « potverdomme » wat hem dikwijls in een twist met ontevreden huurkoetsiers in de stad was van pas gekomen — daarbij konden ze natuurlijk alle twee « goeden dag ! » zeggen en « 't is goed weer, hee ! »

Maar jonker Fritz had aan die elementaire kennis niet genoeg. Hij hoopte het eens zoo ver te zullen brengen dat hij in staat zou zijn een klein gesprek te voeren, over de gezondheid en het weder, over de veldvruchten en den oogst.... enkel te putten hebbend uit een opgedanen stock van gebruikelijke zinnetjes, wat ze in de Belgische ministeries zoo wijs « le flamand usuel » hebben gedoopt.

't Is maar dat Papa, de burgemeester van het dorp, stillekens aan naar het graf te buigen begon, en dat zijn eereambt van rechtswege toekwam aan jonker Fritz.

Papa van Vollenbeurze kende vlaamsch, ten minste wat ze in de hooge wereld heeten « vlaamsch kennen ». Elken boer sprak hij aan :

« Koen dak, kameraad, koed weer hee joeng, hoe is 't er mee ? »

Hij kon zich doen verstaan door den koetsier : « Sus, de peer inspan » en op de straat riep hij zijne in-achterstel-zijnde pachters na : « ke muut komme betaale, zulle joeng ! »

Geene enkele vergadering van den gemeenteraad sloeg hij over. Aandachtig volgde hij, zoo goed en zoo kwaad het ging, de beraadslagingen geleid door den dorpssecretaris. Soms had de heer baron het wel eens mis voor, begreep dat de gemeente voor een nieuwe *leening* stond als er enkel sprake was van eene nieuwe *leuning*, aan te brengen aan de dokzaaltrap ; doch als het ontwerp dan ter stemming werd gelegd, knikten de raadsleden op voorhand : « ik ben van dezelfde meening als mijnheer de baron. »

De secretaris lei alles nog eens uit in 't Fransch, de heer baron nam de beslissing en klaar was kees.

Maar of de vlieger alzoo zou blijven opgaan ?

De inschikkelijke secretaris werd zoo grijs als eene duif en een beetje hardhoorig daarbij, de man kreeg jaren ! en de jongen was van de democratische gedachten gebeten. 't Was jonker Fritz oververteld wat dat lekker secretariszoontje op een Zondag avond tusschen pot en pint had uitgekraamd :

« Een kasteelheer is maar goed als hij werkelijk aan een doode beest gelijk is, te zeggen als hij laat riemen snijden uit zijn leêr en schillen van zijn hespen.... maar aangezien baron van Vollenbeurze zoo gierig is dat hij een duit in twee zou klieven, ware het dorp beter gediend met een boerenburgemeester die de menschen ten minste zou verstaan... »

Alsof er ook maar eenige gelijkenis mogelijk ware tusschen een edelman en een burger, laat staan een boer !

Maar Fritz wou Vlaamsch leeren ! De hooge officieren en het paar ministers, die bij Papa soms kwamen dineeren, hadden schoon lachen met zijn wensch en goeden wil. Een minister kan de goeie jongens van flaminganten heel gemakkelijk met een kluitje in het riet sturen, en de officieren vagen eenvoudig hunne broek zoowel aan de Vlaamsche soldaten als aan gansch het Vlaamsche land.... Doch op een dorp gaat het er anders toe : de menschen, over wie ge als burgemeester den schepter wilt zwaaien, zijn zoo gevoelig voor een eindje gesprek. Hoe opgetogen konden de boeren hem nastaren als hij Papa napraatte :

« De patatte staan schoën, hee joeng ! »

— 't Is evenwel niet eeuwig aardappeltijd, en daarom zou hij willen méér leeren.

Om lessen te nemen bij een professor had Fritz den moed niet, het vraagt zooveel tijd en verlet... en hoe zou hij op het groot kasteel worden uitgelachen !

Doch dezen morgen was er in zijn jonkersbrein een lichtje opgegaan ! Een vernuftig plan had hij opgevat, en langen tijd had hij geglimlacht van welvoldaanheid over zichzelve.

En toen hij na het noenmaal fliefladderend zijn jong

lieftallig vrouwtje verzocht eene wandeling te maken te voet « langs het beukenbosch en de hoeve van den melkboer » kon zij uit zijne ongewone wijze van doen wel opmaken dat hem een verdoken inzicht daartoe dreef, en zij zette zich gereedelijk mede op weg, wonderend wat er volgen zou....

* * *

Susjan meende zoojuist met de volle koffiekan en een toegeknoopten handdoek, opgepropt met boterhammen, uit te zetten naar zijn werkvolk op de patappelplak, als hij de twee adellijke bezoekers op zijne werf gewaar werd.

Rap als de weerlicht duwde hij pot en pak in de alkove, blies zijne tabakspruim in zijne pet om niet meer te moeten speeken en trad in het deurgat, groetend zooals het een oud-soldaat betaamt : met de rechterhand aanslaande tegen de hooge zijden klak, en van de linker de pink op den naad van de broek.

Fier als eene pauw dat hij zijne bezoekers ordentelijk kon te woord staan, verwelkomde hij ze in zijn soldatenfransch :

« Ik moet niet vragen, jonker Fritz en Mevrouw, waartoe gij gekomen zijt. Zeker hebt gij ook van mijnen papegaai gehoord ! Wees welkom in mijne nederige woning — ginder zit hij, zie ! »

Kokoken, van uit zijn lomp-aaneengeslagen bak met ijzerdraad voorgespannen, riep, onbekend met rang of staat, de adellijke bezoekers toe :

« Dag pachter, dag pachteres, hoe gaat het met de kostelijke gezondheid ?

En zonder lang wachten, gaf hij zelf het antwoord :

« Stillekens aan, Susjan, niet te stoeffen noch te klagen, dat houdt het langste vol ! »

Jonker Fritz was in vervoering en stiet zijn vrouwtje aan met den elleboog :

« Hoort ge, liefste, allemaal vlaamsch, allemaal vlaamsch ! »

Nu was het woord weer aan Susjan :

« Ja Mijnheer en Mevrouw, ge kunt niet gelooven wat een wonder ! 't Is nu pas acht maand dat ik hem aan-

kreeg uit den Congo, van mijnen oudste die zich voor tien jaar heeft verkocht — en wat koko op dien korten tijd heeft geleerd ! wel mijne God ! »

Als Keesboer uit de hei 's morgens binnen komt, om de enkele kilos boter, die ik op 't kasteel niet leveren kan, voor een pint en een borrel mee te nemen naar de markt, krijgt hij slag voor keer den groet :

« Boer uit 't zand
Hoeveel geldt de boter op den Heikant ? »

(Susjan verzweeg dat op het antwoord van Keesboer « zeventien stuivers » kokoken volgen deed : « Goei markt, 'k zal er voor 't kasteel in elk geval nog maar eentje bij doen ! »)

« Alles papegaait hij na. Mijne stem kan hij zoo schoon nabootsen : « Fox, allee kom, kom manneken, 'k heb een beentje voor Fox », dat de hond komt afgedrenteld !

En als hij een nagel kan vastkrijgen, of een stuk lood, of een blinkdoozeken, dan lokt hij den kater : « Poes, poes, pieswies ! Mag kokoken's kopken krabben ! » En als de bedrogen kat het ongelukkig gedacht heeft af te komen gepoot, reikhalzend en glarieoogend, werpt hij haar het blinkdoozeken naar den kop ! En lachen dat hij dan doet, de oolijkaard !...

's Zondags moest ge hem bezig hooren als hij van het volk, dat met heeler hoopen op mijnen vloer komt staan luisteren, alle spreuken en liedjes leert, wel mijne God ! »

En Koko, alsof hij had verstaan, zette de voois aan :

« Moeder, mag hij binnen komen,
't Is toch zoo 'ne nette jongen !... »

Jonker Fritz lachte dat hij schokte en herhaalde maar toe :

« Hoort ge, liefste, allemaal vlaamsch, allemaal vlaamsch ! »

En een paar passen van Susjan weggaand zette hij fezelend aan zijn vrouwtje gansch zijn plan uiteen :

« Zoo hij den papegaai kocht ! Zie eens wat al vlaamsch er van dien vogel te leeren viel ! Zin voor zin zou hij trachten te onthouden en aan zijn tafelknecht de

vertaling vragen. Hij hoefde zich niet te storen aan vaste uren, zou les nemen wanneer hij wilde, en geen haan zou er later over kraaien waar hij zooveel vlaamsch had opgedaan ! »

Susjan, de slimmerik die hij was, liet zich in het eerst bij de ooren trekken : « 't Was een geschenk van zijn zoon... een stadsche heer wou er zóóveel voor geven, en zou nog terug komen om méér te bieden... » in het eind werd de koop gesloten voor twee honderd frank.

't Was veel, maar aan een professor zijt ge seffens toch ook een heel sommetje kwijt !

Susjan lachte in zijnen baard, en toen hij 's anderendaags 's morgens de melk naar 't kasteel voerde, laadde hij Koko in zijn bak bij op het hondenkarken en floot lustig mee het wijsje dat Koko zong :

« Rijden, rijden, dat is pleizant,
Zoo te rijden op 'nen vigilant ! »

***

Kokoken was nu kasteelheer geworden.

Hij zat in eene kostelijke koperen kevie rustend op een staander in gedraaid mahoniehout, en zijne plaats was nabij de groote trap-van-de-meesters in de voorhal !

Kokoken keerde en draaide in zijne kooi om den schoonen glimmenden vloer te bewonderen en den glinsterenden kroonluchter, om de knechten na te turen in hun gele livrei ; hij luisterde, eerst verbaasd, schuinsch het hoofd gehouden met pinkende oogen, naar de hangklokken die zilvertonig elk kwartier een deuntje rammelden... maar spreken deed hij niet !...

Ziekte was er niet mede gemoeid : hij at en dronk dat het een aard had.

« Hij moet zich nog gewennen » dacht jonker Fritz en stoorde zich in het eerst niet aan die stilzwijgendheid.

En jonker Fritz toonde zich van dag tot dag, van uur tot uur meer lieftallig, vulde met eigen hand den eetbak en ververschte telken morgen het water in de fijne drinkkroes ; o, zoo vriendelijk sprak hij den vogel toe :

« Bonjour, Koko ! Bonjour l'ami Koko ! »

Al boter aan den galg, Kokoken zei geen woord!

Had hij misschien een hekel aan de voorhal? Of vaarde er soms een tocht misschien tusschen de trapkooi en een geopende deur zoodat hij zich had verkouden?

Jonker Fritz deed hem verdragen naar een hoek in de warme eetzaal...

Koko keek er zijne oogen uit op de kostelijke eikenhouten lambrizeering, op de oude vlaamsche schouw met zwaar-marmeren schoorsteen, op het gouden schouwgarnituur, de statige groenfluweelen draperieën voor de vensters de prachtige tapijten en de innig-fonkelende schilderijen langs de wanden — en luisteren deed hij! wijl aan tafel Mijnheer en Mevrouw, en zoo vaak genoodigden daarbij, hun lustigen tafelkout hielden, luisteren oplettend en aandachtig! maar er zich mee moeien! neen... hooren, zien en... zwijgen!

Wat drommel er dien vogel toch scheelde?

Zoo het hem elders naar lust gaan?

En ze deden hem verdragen naar de toiletkamer van mevrouw...

Kokoken werd er fier, bezag er zich in al de spiegels, deed arlekijnsoefeningen rond zijnen stok... maar opende zijn krommen bek niet dan om boontjes te pellen, water te slurpen en langs de tralies te schuren...

Ten laatste boden ze hem het beste aan van 't kasteel: het salon.

Koko tuurde vol waardeering op de smaakvolle meubelen en de bronzen kunststukken. Minutenlang kon hij zitten kopknikken — tegen een ouden ridder in vergulde omlijsting, die hem te streng aankeek — een andere maal vond hij zijn vermaak met naar eene bronzen kat die dicht bij zijne kevie op den loer lag achter een bronzen vogeltje, met maískorrels te werpen, waardoor hij in slechte papieren geraakte bij den huisknecht; luisteren weer deed hij, luisteren naar het minzame gepraat van dien goeiën jongen van een Fritz en zijn poezelig mevrouwken, luisteren naar den ouden papa en den prietpraat van de kadukkelijke mama, naar de spotzieke broers en zusters — die allen kwamen om den papegaai te zien en te hooren. Te hooren?... geen een had het geluk!

't Was of kende Koko de spreuk

Spreken zilver,
Zwijgen goud,

dewelke op een papegaai allerminst toepasselijk is.

Driemaal reeds waren de knechten naar Susjan geloopen om te vragen hoe Koko moest worden gevoederd, naar welk regiem hij diende te leven; doch daar ook haperde de draad niet....

Veertien dagen waren nu verstreken sinds Koko was verhuisd, aangekocht om leermeester in de Vlaamsche taal te spelen bij jonker Fritz van Vollenbeurze d'Hoogkasteel — wat eene eer! — veertien dagen reeds zat hij daar te pronken als een bisschop, verzorgd als een prins... en hij had zijn eerste woord nog te zeggen!

Jonker Fritz was er het hart van in.

Ten einde raad, gromde hij toen dien morgen :

« Dat de boer eens zelf kome zien wat er aan den vogel scheelt! »

En als 's voormiddags Susjan, na 't meten van de melk en 't nawegen van de boter, in de kasteelkeuken zijn dagelijksch potje bier zat leeg te maken bij de giechelende meid, kwam een livreiknecht naar beneden gestoven :

« Susjan, ge moet zelf eens naar boven komen, zegt mijnheer de baron, de papegaai wil zijnen bek nog niet opendoen. »

Susjan stak zijn tabakspruim in zijn vestzak, nam zijne klak in de hand, schoof zijne blokken uit vóór den trap die van de keuken naar 't gelijkvloers leidde, en volgde deemoedig en eerbiedig den livreiknecht tot vóór het salon, waar Mijnheer en Mevrouw hen opwachtten.

— « Susjan, kunt ge ons niet zeggen wat er met den papegaai gaande is; wij geraken er heelemaal de kluts bij kwijt! »

Zoohaast Koko door de open deur zijn ouden meester in het oog kreeg, stak hij zijne pluimen recht van voldoening en riep al van verre :

« Dag Susjan,
Hoe is 't er mee, man?

En Susjan, die ook nog danig veel van zijn vogel hield, begon zijn preek, in 't Vlaamsch, vriendelijk en vergoelijkend als bekeef hij een kind :

« Maar Kokoken toch, hoe kunt-de gij zoo de beest spelen tegenover menschen die alles voor u over hebben! Bij mij zat ge in een ouden bak, en hier troont ge in een gouden kevie! Op de hoeve moest ge soms vragen : « krijg ik ook wat? » en hier zijt ge in 't land van belofte! Bij mij zaagt ge niets dan vier bloote muren, een beddebak, een kramakkelige tafel, wat hinkende stoelen en een koeiketel... en hier staat ge zoo schoon als in eene expositie! Uwe kevie rust met den voet van den staander op een kostelijk tapijt, 't is allemaal fijn en rijk waar ge uw kopken draait, en door het venster hebt ge een prachtig uitzicht in de warande... ge zijt vertroeteld gelijk het kind van den huize... ze hebben u rondgedrageu om te vinden waar ge naar uw zin zoudt staan.... ge zijt hier met uwe pluimen in de boter gevallen, zulle, manneken, en ge moet eens wel begrijpen dat de liefde niet eeuwig langs éénen kant kan blijven komen... Kokoken, manneken, waarom spreekt gij niet? Wilt-de gij die goei menschen dat klein plezier niet aandoen? Ge zoudt zelf veel meer deugd hebben van uw leven als ge wildet te praten en te zingen als vroeger, in plaats van daar te zitten uw hart opvreten... allo, Kokoken, waarom is 't manneken, dat ge niet spreekt?

En Mevrouw aaide, zoo lief ze kon :

« Allons, bonjour, koko! »

De papegaai, die met gespannen aandacht naar Susjan had gehorkt — want hij had er zienlijk deugd van zijn ouden meester nog eens te hooren keuvelen — keek even verlegen naar Mevrouw toe... en dan weer keerde hij zich naar Susjan om hem het antwoord te geven, het alles oplossende antwoord :

« *Hebt-de gij op veertien dagen fransch geleerd ?* »

***

De zedeles?

Zwaarhoofdige en dikbloedige critici mogen beweren dat ze er met de haren is bijgesleurd.

Voor mij echter, toen ik de historie vernam, scheen ze klaar als de dag :

« dat er over Vlaanderen zulk een geest van knechtschap hangt dat zelfs de papegaaien er bij van streek geraken. »

Hoe kunnen de zoogenaamde hoogere standen, van wie verlangd wordt dat zij afdalen tot het volk, die zelfs welke van goeden wil zijn, de taal leeren van het volk, als menschen en papegaaien voor geene drie duiten fierheid hebben en niet beter vragen dan zich dienstbaar aan te stellen, en knecht *willen* blijven ten eeuwige dage !

« Hebt-de gij op veertien dagen fransch geleerd ? »

JOZEF SIMONS.

MUZIEKONDERWIJS (1)

Zoudt u allen, M. H. het niet met mij eens zijn, beklagenswaardig te vinden, dat onze studenten na de humaniora niet voldoende zouden voorbereid zijn, om het « schoone », besloten in de edelste voortbrengsels der groote meesters aller tijden, te smaken en te genieten ?

Zij, die we onze ontwikkelde jongelingen heeten, en die als richters van de maatschappij later eene aanzienlijke rol te vervullen hebben, mogen zich niet minder dan anderen vatbaar achten voor eene kunst, wier edel bedrijf een zoo grooten invloed vermag uit te oefenen op ons zelven en op het volk.

Even als onze roemvolle oude vlaamsche schilderschool, legt de oude nederlandsche toonkunst der XVIe eeuw, en onze thans zoo bloeiende moderne toonkunst, onze vlaamsche ontwikkelde jongelingen den plicht op, hunne kunstopleiding te verfijnen en te verhoogen. Niet slechts bij name dienen zij onze toonkundigen te kennen. In die reine atmosfeer van klanken, welke onze vaderlandsche komponisten over ons schoone Vlaanderen hebben verspreid, dienen zij ook te leven ; het machtig gebaar van klanken onzer groote toondichters moet ook op hun gemoed en hunne ziel neerkomen.

(1) PLAN. — Muziek en Onderwijs.

1. Ontwikkeling van het *toongehoor*. — Vatbaarheid voor intervallen — Basis voor de muzikale ontwikkeling.
2. Ontwikkeling van het *rythmusgevoel*. — De solfège. Methode van Duncan en Dalcroze.
3. Ontwikkeling van het *melodiegevoel*. — Ontleding van eenvoudige muzikale zinnen.
4. Ontwikkeling van het *harmoniegevoel*. — Belang van de moderne muziek.
5. Ontwikkeling van de *stem*. — Kinder-, mannenstemmen. Behandeling der stemmen.
6. Invloed der muzikale vorming op het gebied der ***spraaktechniek en spraakesthetiek***.

— Ontwikkeling van den ***smaak***. Goede, slechte muziek. Aan welk speeltuig de voorkeur geven ?

— ***Repertorium*** voor onze studenten.

(Deze voordracht werd gehouden te Leuven op de vakantieleergangen van het jaar 1913.)

Is de zin voor toonkunst bij onze jonkheid zoo ontwikkeld, dat zij zich oprecht meer aangetrokken gevoelt tot het edele, het zuivere in de toonkunst, dan tot het onbeduidende en banale?

Indien de meer ontwikkelden onzer maatschappij op het gebied der muziek geen hooger eischen stellen dan het volk zelf, indien zij den bedorven kunstsmaak met woord en daad bekrachtigen en bevorderen: welk een ontgoocheling voor onze kunstenaars, welk een ramp voor onze kunstontwikkeling in het algemeen!

Deze onbevoegdheid in zake muziek is eene groote hindernis voor de ontwikkeling der toonkunst. Weinige kunstenaars hebben de noodige wilskracht en overtuiging om tegenover een oningewijd, ongevoelig of zoozeer op minderwaardige en banale muziek gestelde publiek de zuivere kunst immer hoog te houden.

Zoodra men de beteekenis der kunst voor het leven heeft ingezien, zal men de denkwijze welke de kunstopleiding tot eene minderwaardige zaak verlaagt, aldra laten varen.

Van onze studenten moet niet gevergd, dat ze toondichters worden van het vak, nog minder scheppende kunstenaars. Weinige vakmannen zelfs worden daartoe geroepen, maar van onze leerlingen mag worden geëischt, dat ze de goede muziek leeren smaken; en derhalve hebben zij recht op een naar dit doel gericht onderwijs.

Wanneer slechts eene elementaire vorming wordt beoogd, heeft niemand het recht, zoomin voor de muziek als voor andere vakken, zich onbekwaam, zich onbevoegd te achten.

Valsch is het beginsel dat voor de basis eener muzikale opleiding bijzondere natuurlijke begaafdheden opeischt.

Verzekert het onderwijs niet dezen muzikalen grondslag, zonder denwelken de vorming van den schoonheidszin in de muziek volstrekt onmogelijk wordt, zoo moet de onbeholpenheid in de muziek niet worden ten laste gelegd aan de leerlingen, maar aan het onderwijs zelf.

Mijne Heeren, ik ben zoo vrij u volgende vragen te stellen: hoeveel studenten verlaten de humaniora met

een elementair gevormd gehoor, voor de gewone toonafstanden in de muziek ?

Hoeveel studenten verlaten de humaniora met een elementair ontwikkeld : b) rythmisch, c) melodisch, d) harmonisch gevoel ?

Het gehoor is de *grondslag* van elk muzikaal onderricht. *Rythmus, melodie, harmonie* zijn de *voornaamste bestanddeelen* der muziek. Indien wij deze muzikale elementen ons niet eenigszins vermogen eigen te maken, wordt alle verdere muziekontwikkeling onmogelijk.

Het muzikaal *gehoor!* Wie niet vatbaar is voor de elementaire muzikale intervallen, is al even onbeholpen als iemand die op eene schilderij *de verhoudingen* van lengte, hoogte, breedte tusschen de verschillende figuren niet zou inzien.

Wie niet vatbaar is voor *muzikalen rythmus*, is even onbeholpen als iemand die in de versmaat bij de poëzie de afwisselende en *berekende woordaccentuatie* niet zou gewaar worden.

Wie *geen melodie*-gevoel bezit is even onervaren als iemand die in een stuk proza de *litteraire zinsneden* niet van elkaar vermag te onderscheiden.

Wie beroofd is van alle *harmonie-gevoelen* is even onbevoegd voor het begrijpen van alle meerstemmige muziek als een *kleurenblinde* tot het boordeelen van schilderstukken.

Het muzikaal gehoor.

Dank zij allerlei omstandigheden in het leven, wordt het oog beter en sterker geoefend en ontwikkeld dan het oor.

Nauwelijks heeft het kind de oogen geopend, of het leven wordt eene gedurige oefening in het leeren zien. Bij den eersten blik in het vrije veld vertoont zich aan het oog van het kind, de wonderbare natuur in haar vollen rijkdom en pracht, met de tooverachtige afwisseling harer duizendvoudige kleuren! Zúlks is voor het oog van het kind even belangrijk, als werd zijn nog zoo onervaren oor getroffen door de rijkafwisselende timbers van ons modern orkest.

Wel wordt het oor van de prilste jeugd af geoefend

door het hooren en leeren spreken. Het oor vangt de verschillende klanken uit de spraak op; door het gehoor worden we geleid tot het getrouw nabootsen van al de timbers in de gesproken taal. Doch niettegenstaande deze opleiding, welke eene aangeboren begaafdheid van het oor voor het opvatten van klanken en timbers aanduidt, kan deze gehoorvorming vergeleken worden, noch met de afwisseling, noch met de verscheidenheid, waarmede de oogontwikkeling in het leven wordt doorgevoerd. De omstandigheden verplichten ons : bewust te leeren zien; bewust te leeren hooren : minder!

Het onderwijs stelt veel prijs op het gevormd oog van het kind, op zijn gehoorontwikkeling veel minder. Men is er niet op bedacht, het oor tot een verfijnd en gescherpt opvattingsorgaan voor meer bepaalde toonkleuren te ontwikkelen, zelfs niet, om door een ernstig onderwijs te verbeteren wat door natuurlijke omstandigheden van het leven in onze algemeene ontwikkeling achterlijk is gebleven, en een harmonisch evenwicht te bekomen tusschen oog- en oorscherpte voornamelijk op gebied der kunst.

Wij vergissen ons, zoo we denken dat deze achterlijkheid alleen schade berokkent aan onze muzikale opleiding. Ik zal verder aantoonen welk een invloed eene muzikale oorverfijning op het gebied der spraaktechniek en spraakesthetiek, ja, op het heele onderwijs vermag uit te oefenen.

Wie een fijn oor heeft voor het louter opvangen van geruischen, heeft daarom niet een even scherp muzikaal gehoor. Een minder scherp oor, een hard oor zelfs, kan tot een verfijnd muzikaal gehoor worden ontwikkeld, omdat de zenuwen van het muzikaal oor niet dezelfde zijn, als deze welke bestemd zijn tot het louter opvangen der geruischen. Een doofgeboren mensch zal natuurlijk nooit muzikaal leeren hooren, ook niet innerlijk, vermits de klanken noch als geruischen, noch als muzikale timbers op hem kunnen inwerken.

Een toonkundige, die door ziekte hardhoorig wordt, behoudt zijne muzikale oorscherpte, voor al de toonkleuren die tot hem doorkomen, hoe flauw en stil ze thans ook mogen klinken.

Verliest een toonkundige heelemaal het gehoor, dan nog behoudt hij, zoolang het klaar geheugen der tonen hem bijblijft, zijn *innerlijk* muzikaal gehoor.

Fétis, de beroemde kunstkriticus, die Beethoven's genie nochtans niet achterhaalde tot op de ongeëvenaarde hoogte van dezes laatste produkten — wilde zijne meening vestigen op volgende onderstelling : « il sembla que Beethoven avec la perte de l'ouïe, perdait peu à peu la mémoire des sons ». Wij weten dat Fétis zich bedroog. De groote Missa Solemnis, de 9e Symphonie zijn de meesterwerken van Beethoven, geschreven in de periode van volkomen doofheid.

Ik beweerde reeds, dat de vatbaarheid in het opvangen der spraakklanken luide getuigenis geeft van eenieders aangeboren aanleg voor verdere muzikale gehoorvorming.

Doch ook op zuiver muzikaal gebied kunnen we bij elk normaal, alhoewel muzikaal ongevormden mensch een elementaire vatbaarheid voor toonkleurafwisseling waarnemen. Welk gehoor, hoe onbeschaafd ook, merkt het verschil niet op tusschen een zeer hoog aangehouden toon, eenerzijds, — een zwaren, diepen anderzijds; tusschen de fijne kinderstemmen en de diepere mansstemmen — tusschen den *timbre* der fluit en der hobo, der cello en trompet, der viool en klarinet.

« Is het absoluut gehoor, zegt Dr Zwaardemaker, — hierdoor verstaat men de vaardigheid om zonder vergelijking met een anderen toon, de toonhoogte van een toevallig gehoord geluid aan te geven, — is het absoluut gehoor zeldzaam, zeer algemeen is het gehoor voor intervallen. Ja, voor gelijktijdig klinkende tonen is het zelfs een zeer elementaire eigenschap. Dit is begrijpelijk, want dan zullen de zwevingen, die den samenklank van dicht bijeenlig-

(Wij verwijzen verder naar de zeer interessante studie van Hermann von Helmholtz : « Die Lehre von den Tonempfindungen, als physiologische Grundlage für die Theorie der Musik » (Sechtste Ausgabe, 1913. In Braunschweig, Friedr. Vierweg & Sohn). Ook de studie van professor Strümpell : « Notizen über die Geistige Entwicklung eines weiblichen Kindes, während der ersten zwei Lebensjahre ». Voorts : « Die Muzikalische Kultur, populare Abhandlungen über Musik und ihre erzieherische Bedeutung » von Dario Saavedra. (Berlin-Leipzig, 1904, modernes Verlagsbuch : Curt Wigand).

gende tonen zoo kenmerkend vergezellen ontbreken, zoodra de beide samengevoegde tonen tot elkaar in betrekking van eenig eenvoudig interval staan. Hoog en laag in de tonenreeks kunnen alle menschen onderscheiden. Ook het vermogen om in de middenoctaven een tertsverschil of nog minder te ontdekken is zeer gewoon. »

Richard Wicke (1) verklaart: « Erziehungsfähig ist das Ohr; das Auffassungsvermögen für Melodien z. B. ist vorhanden, selbsverständlich, denselben Anlageunterschieden, wie die Fähigkeiten auf allen anderen Gebieten. Mit der übligen Frage, wer ist musikalisch, hat das wenig zu tun. Man ist immer der irrtümlichen Ansicht, eine musikalische Erziehung müsse darauf hinausgehen, Musiker zu bilden. So wenig wie in Zeichenunterrichte die Absicht liegt, Berufsmaler zu züchten, so wenig ist am Musikunterichte in der Volkschule eine berufsbildnerische Seite zu suchen. »

Hoe vroegtijdig zou, door eene normale en gezonde opleiding het toongehoor bij onze kinderen aangeworven worden! Voor vele kinderen is de kans vroegtijdig in aanraking gekomen te zijn met muzikale menschen een voldoende school geweest tot de vorming van een elementair muzikaal gehoor. De invloed der moeder en der familie is van groot belang in dit opzicht, op de ontwikkeling van het kind. Van den eersten dag onzes levens, kan ons gehoor aan goede en slechte tonen gewoon gemaakt worden. Hoe meer het kind de gelegenheid treft, juiste en schoone tonen op te vatten, hoe vatbaarder zijn gansche wezen ook wordt voor de muzikale vorming.

Vermits zoo gunstige omstandigheden zich maar zelden voordoen voor onze kinderen, valt er niet te ontkennen dat er eene leemte bestaat in de algemeene muzikale vorming van ons volk.

Het lager onderwijs zou dan, door een ernstig toononderricht, dit te kort, in de eerste opvoeding van het kind, met grooter zorg dienen aan te vullen. Maar ook dit onder wijs laat bij ons veel te wenschen over.

(1) Musikalische Erziehung und Arbeitsschule (1912).

Eene vergelijking met Duitschland laat ons klaar inzien, hoe veel ernstiger het muzikaal onderricht aldaar in het lager onderwijs is doorgevoerd. Praktisch, hangt ten onzent alles af van den lust en de goedwilligheid van den schoolmeester. Het officieel schoolprogramma van het lager onderwijs, in Duitschland, schrijft twee uren muziekonderwijs voor, per week, in alle klassen. Dit onderricht wordt door het programma zeer nauwkeurig bepaald, en elk onderwijzer van elke klas weet, (voor de muziek zoowel als voor de andere vakken) welke methode hij te volgen heeft, en welke stof voor elke week aan de leerlingen dient meegedeeld. Dit programma wordt, met de aan de Duitschers eigen strengheid nageleefd, zoodat geen kind de school verlaat zonder een elementair gevormd gehoor, zonder kennis der gewone solfège, zonder het vanbuiten kennen van een schat vaderlandsche en godsdienstige liederen. Ja, ook de godsdienstige liederen, de religieuse choralen worden door de wet voorgeschreven, de protestantsche choralen voor de een — de katholieke choralen voor de anderen, en de kinderen zingen dit al van buiten in de kerk.

Ik heb de gelegenheid gehad om verschillende duitsche onderwijzers over het zangonderricht in hunne scholen te ondervragen. Op de vraag : « hoeveel kinderen blijven na een zeker tijd oefening onvatbaar voor de intervallen » — heb ik telkens tot antwoord ontvangen « er zijn er geen », wel zijn er kinderen die moeilijk, of slecht, kunnen zingen, doch niet, door muzikale onbevoegdheid, maar door ziekte aan de keel.

Ons middelbaar onderwijs helaas, komt het lager onderwijs in zake muziek niet ter hulp; ook blijven de leerlingen die zich aldaar niet persoonlijk, door bijzondere lessen, op de muziek toeleggen, van alle muzikale kultuur verstoken. Slechts enkelen, die met eene zeer goede stem begaafd zijn, zullen het voorrecht genieten aan de herhalingen en de uitvoeringen voor sommige plechtigheden, deel te nemen. De overigen, de meesten, blijven uit oorzake van ongevormd gehoor, de voor immer onbevoegde toeschouwers.

M. H. hebt u een gedacht van het *groot getal* onzer leerlingen, die alzoo hunne humaniora verlaten, met een ongevormd gehoor voor toonafstanden, en vervolgens *per se* ongevoelig voor alle schoonheidsgevoel in de muziek?

Ik heb de gelegenheid gehad sinds enkele jaren een percentage op te maken, gesteund op de muzikale vorming der studenten, zooals deze ons, in het klein seminarie te Mechelen, uit verschillende gestichten voor de wijsbegeerte toekomen. Op een cursus van 50 studenten, ontbreekt aan de 3/5 déze muzikale gehoorvorming, welke een *ernstig* onderwijs van één jaar in het lager onderwijs zou vermogen op te leveren. De 2/5 verklaren bijna nooit muzikale oefeningen te hebben meegemaakt. Enkelen zelfs kennen den naam der noten niet, zoomin als de theoretische opvolging der noten in de gewone toonladder. Hun toongehoor wordt na de humaniora voor de éérste maal op de proef gesteld. De meest praktische oefeningen welke zich voor deze leerlingen voordoen, zijn dezelfde, als deze van het eerste jaar in het lager onderwijs : ik bedoel, het leeren treffen der gewone intervallen in de muziek.

Waarlijk, M. H., en zonder eenige overdrijving, hadden die studenten slechts het eerste boekje der cijfermethode van Bols ernstig doorgemaakt, dit ware reeds een buitengewone vooruitgang in het onderwijs der gregoriaansche muziek voor onze toekomstige priesters. Men mag dus niet te diep klagen over den weinigen smaak voor muziek, over de weinige muzikale bevoegdheid onzer priesters, wanneer hun alreeds de grondbeginselen eener muzikale opleiding volkomen ontbreken.

Prof. Strümpell verklaart in zijne studiën : « Het toongehoor verschilt slechts gradueel bij alle menschen ». Wij stemmen met deze meening in. Eenieder kan muzikaal leeren hooren, als hij wil, als hij daartoe geoefend wordt. Wie geen muzikaal gehoor bezit, draagt hiervan zelf de schuld — ofwel is het onderwijs in gebreke. Niet meer dan andere vakken maakt het elementair muzikaal onderricht aanspraak op bijzondere begaafdheden der

leerlingen. Wel is de natuurlijke aanleg grooter bij den één, dan bij den anderen. Verstand en geheugen verschillen in kracht bij elken mensch, ook de muzikale vatbaarheid. Het gebrekkig muzikaal onderricht onzer scholen en collegiën kan misschien volstaan, om flink aangelegde naturen in de muziek op te voeden; dit onderricht kan niet volstaan om aan de voor de muziek minder vatbare kinderen eene elementaire muzikale vorming te verzekeren. Men verhoopt dat de kristen menigte eenmaal moge deel nemen aan den kerkelijken zang. Moet voor dit punt niet aanspraak worden gemaakt, allerééerst op de meer ontwikkelde katholieken, op onze humaniorastudenten? (1) Zonder ernstige muzikale opleiding is eene spontane en algemeene medewerking van wege het volk niet te verhopen.

Op den liturgischen dag, welke vóór eenige dagen te Mechelen plaats greep, had ik het genoegen eenige wel geoefende kinderen te hooren, die met volkomen zekerheid en juistheid, en van 't blad, al de noten zongen, welke men vrij aanduiden en uitkiezen mocht uit de gewone toonladder. Zonder iets te willen afdingen op de verdiensten dezer muzikale proefnemingen, ben ik toch zoo vrij te verklaren, dat zulk een uitslag niet te danken is, noch aan eene bijzondere methode, noch aan bijzondere begaafdheden der kinderen, maar wel aan den tijd, aan de regelmatige oefeningen, waarmede overal even prachtig werk zou kunnen worden verricht. Ook kon ik me niet weerhouden deze mijne impressie in stilte aan iemand mee te deelen : O, indien onze studenten in de philosophie zooveel toongehoor hadden als deze eenvoudige weesjes van zeven, acht jaren, wat zouden we ver staan!

(1) Aucune sanction officielle, aucune organisation sûre d'elle-même, aucun enthousiasme fort convaincu n'a donné à l'étude grégorienne un essor définitif. (Le chant grégorien dans l'enseignement moyen, rapport du R. P. Dom Ermin Vitry, O. S. B., de l'abbaye de Maredsous. Compte-rendu des travaux du congrès national de l'enseignement moyen libre de Belgique tenu à Bonne Espérance, 1911).

Het Rythmusgevoel.

Het orgaan van den rythmus is het beweegbare lichaam. Het rythmusgevoel is van even groote beteekenis in de muziek als het toongevoel. De meeste menschen voelen zich door eenvoudige rythmische bewegingen natuurlijk aangetrokken; vandaar, de onbewuste *neiging* om met andere organen, met hand, voet, hoofd de rythmiek te steunen, te begeleiden. De grond dezer bevoegdheid, zegt prof. Billroth (1) van Weenen, berust op zekere eigenschappen van ons lichaam, welke ons door ondervinding en oefening niet onbekend zijn; de waarneming van eenen rythmus laat zich alzoo dadelijk en onbewust in eene rythmische beweging omzetten. Onze ademorganen hebben hun eigen rythmusbeweging, het hart evenzeer; — bij alle bewegingen van ons organismus leeft het rythmusbeginsel op; waar dit ontbreekt is iets abnormaals gebeurd, dat dient opgespoord.

Het rythmusgevoel is een normaal mensch aangeboren; het berust op de regelmatigheid der bewegingen van ons organismus, het vervalt met het leven van hetzelfde organismus.

Ook bij het kleine kind reeds is de aanleg voor het rythmusgevoel te bespeuren. In het loopen, het springen, het dansen van het kind openbaart zich zeer dikwijls het rythmusbeginsel, ook in zijn gebaren, in zijn lachen, zijn weenen, ja, in al zijn doen.

Zoo zeer vermag het rythmusgevoel op ons zijnen invloed uit te oefenen, dat de rythmiek van een bepaald muziekstuk ons nog immer trouw is bijgebleven, wanneer het geheugen ons voor woorden en wijze sinds lang heeft in den steek gelaten.

Melodie en harmonie zijn aangeworven voortbrengsels der kultuur. Bij alle volkeren, integendeel, ook bij de minst ontwikkelde, zijn sporen van rythmusgevoel in rudimentaire muzikale vormen omgezet, te ontwaren.
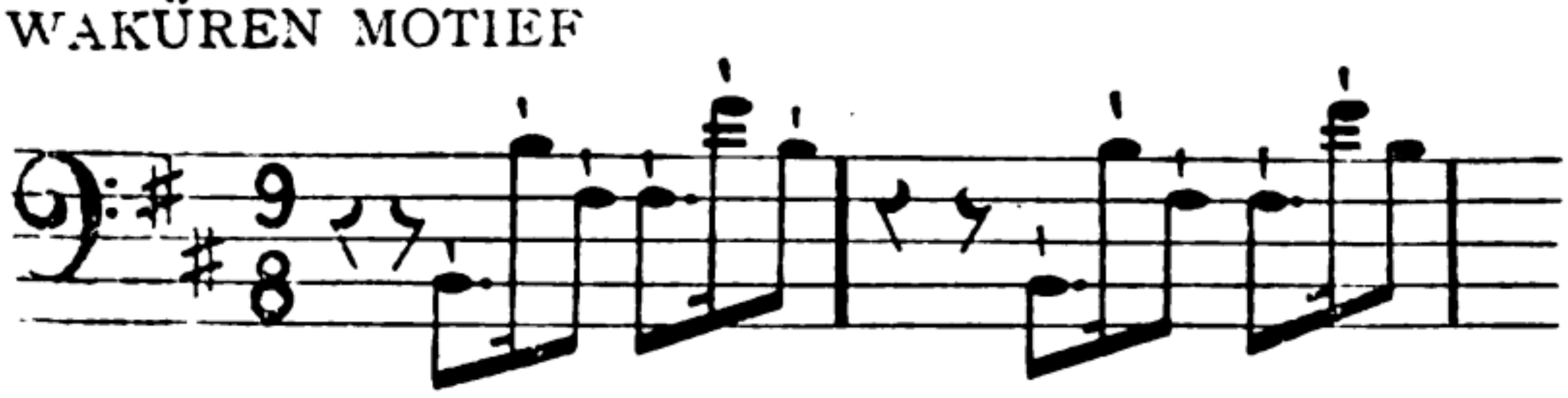
(1) Billroth. *Wer ist muzikalisch?* — Dr G. Verriest. *De grondslagen van het rythmisch woord.*

In geene kunst, sterker en levendiger, rijker en meer afwisselend dan in de muziek laat zich het gevoel van maat en orde waarnemen. Onze natuurlijke aanleg voor rythmusgevoel dient ontwikkeld te worden om in al deze geheimen van de muzikale rythmuswereld binnen te dringen.

In de muziek, helaas, verliezen we zoo dikwijls de eenvoudigste rythmische teekening uit het oog, omdat wij deze niet weten te volgen in de afwisseling, in de samenwerkingen der harmonieën.
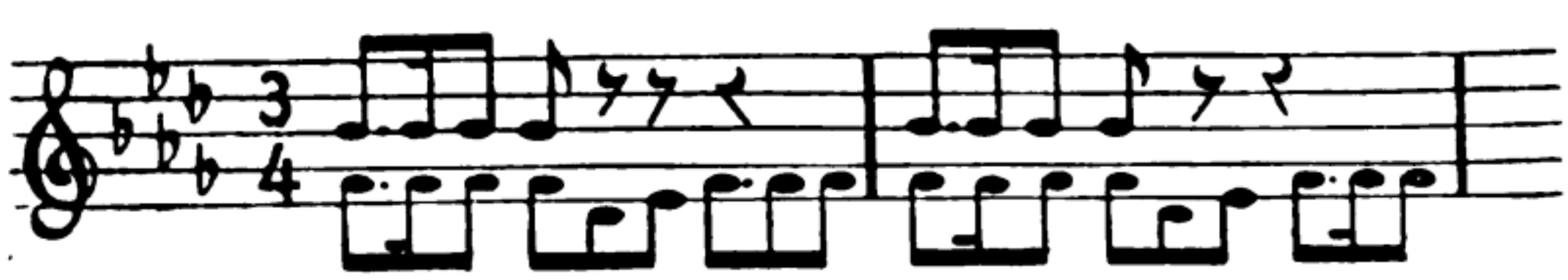
De grootste meesterwerken der muziek zijn dikwijls met het eenvoudigste rythmische motief opgebouwd. Is dit niet het geval voor de beroemde « Heroica Symphonie » van Beethoven. (Eenieder kent de legende, welke met het rythmisch motief van het eerste Allegro is verbonden). De symphonische inleiding tot het tweede bedrijf der Walküren van Wagner is slechts de herhaling, telkens in nieuwe harmonische kleuren, van het kernachtig Walküren-Ritt motief :

WAKÜREN MOTIEF

De inleiding tot het 1e bedrijf van Siegfried is gebouwd op het allereenvoudigst rythmisch motief der « Niebelungen » : bij 't openen van 't eerste tooneel hooren wij den nar « Mime » het in het orkest immer voortklinkend motief, op het aambeeld herhalen :

(MIME)

Oningewijde personen hooren misschien, slechts op *dit* oogenblik, het rythmische motief doorstralen, wanneer het orkest te voren niet minder klaar hetzelfde motief herhaalde malen opgaf.

Is het niet om dezelfde redenen, dat de bij uitstek rythmische bladzijden, namelijk de beroemde « smidse-

scène » uit Wagner's Siegfried, waar de muziek nochtans zoo realistisch de populaire rythmen afteekent ; — dat deze bladzijden niet klaar worden voor zoovele in de muziek minder bevoegde personen ?

Voor de ontwikkeling van het muzikaal rythmusgevoel dringt zich allereerst de studie der solfège op. Jaren en jaren oefening worden er gevergd, alvorens iemand de vaardigheid bezit om de muziek van 't blad te lezen en deze naar de verschillende waarde der noten tot haar recht te doen komen.

De studie der solfège kan, met de vorming van het toongehoor samen worden doorgevoerd. Daarbij de solfège, waardoor we de muziek leeren lezen, is even noodzakelijk als de uitspraak en spreekoefeningen waardoor we de gesproken taal leeren lezen.

De solfège is dus ook het grondbeginsel der muziek.

Wij kunnen bij gebrek aan tijd bij de verschillende methoden der solfègeleer niet stilblijven.

In 't voorbijgaan echter wijzen wij erop, dat de cijfermethode niettegenstaande hare onbetwistbare voordeelen en hoedanigheden, voor eene verdere muzikale opleiding niet kan volstaan.

Uitstekende uitslagen kan zij opleveren waar zij ernstig wordt doorgevoerd, doch slechts in het lager onderwijs, wanneer toongehoor voornamelijk dient gevormd, is zij op hare plaats.

Willen we, dat een gewoon blad muziek ons iets zegge, tot ons spreke, dus geen vreemde, onverstaanbare, onverklaarbare taal zij, zoo moeten we kennis hebben van de gewone solfège, van het officieel notenschrift, te meer daar dit notenschrift in alle landen wordt gebruikt, en door alle toonkundigen wordt aangewend !

Nochtans verlaten alweer een groot getal onzer studenten de humaniora, zonder van dit officieel muzikaal notenschrift iets af te weten. Ziehier andermaal een percentage op dezelfde basis als de vorige berekend :

Op een cursus van 50 leerlingen tel ik er misschien wel tien, die met het notenschrift redelijk vertrouwd zijn, ook ongeveer zooveel die gebrekkig daarvan iets afweten ; aan de anderen is de solfège onbekend.

Nog dient een woord gezegd over een paar moderne methoden, welke sedert eenige jaren in aanzien kwamen en door bijzondere middelen de ontwikkeling van het rythmusgevoel als na te streven doel, vooropzetten.

Ik bedoel de methode van Duncan en van Dalcroze. Duncan heeft te Darmstadt eene school opgericht welke het lichaamsideaal uit de oudheid opnieuw huldigt en nastreeft. Het bijzonder doel der Duncansche school is, den schoonheidszin voor de natuurlijke lichaamsbewegingen op te wekken, en alzoo de danskunst op zuiver esthetische grondbeginsels rustend, te veredelen. Tevens leeren de studenten hunne lichaamsbewegingen beheerschen ter ontwikkeling der wilskracht. De Duncansche methode wil ook het eenzijdige « Intellectualismus » van het huidige onderwijs tegengaan. De oefeningen worden door de muziek geregeld en begeleid, alhoewel de muzikale vorming niet rechtstreeks als hoofddoel wordt nagestreefd. Desniettegenstaande blijven de oefeningen van het allergrootste nut voor de muzikale opleiding, door de bijzondere ontwikkeling van het rythmusgevoel.

Breeder, omvattender dan Duncan's methode stelt zich Dalcroze's rythmische gymnastiek voor. Terwijl de muziek bij Duncan meer als begeleidster optreedt, is ze bij Dalcroze het middenpunt, de spil, de hoofdfactor in de methode. Dalcroze's opvoedingssysteem omvat ook de gehoorvorming en de muzikale theorie. Breedvoerig verdedigt Dalcroze zijne methode in verschillende boeken, deze laatste jaren verschenen, en steunt zijn systeem op volgende hoofdprinciepen : « Vermits de rythmische lichaamsbeweging de eerste en oorspronkelijkste kunstuiting is in het leven van alle volkeren, zoo blijft de rythmische vorming de basis van alle kunstopvoeding. Het natuurlijkste uitgangspunt van onze rythmische waarneming bevindt zich in het « gaan ». De innige betrekking tusschen gehoorden en waargenomen lichamelijken rythmus, naast de oorspronkelijke beteekenis van het gaan, « die Gehbewegung », stellen de noodzakelijkheid der aanvankelijke rythmische marschoefeningen voor. » Van dezen gaat men uit, en over, tot meer en meer ingewikkelde rythmen, welke door gepaste, bepaalde, en kunstvolle lichaamsbewegingen en tevens door

zang en orkestbegeleiding op de meest volmaakte wijze vertolkt, worden uitgedrukt.

Algemeene goedkeuring heeft tot heden toe Dalcroze's systeme niet verworven, alhoewel velen in hooge bewondering er voor opgaan. Zijn methode is nog te nieuw en te jong, om er een bepaald oordeel over te kunnen vellen. Nochtans heeft Dalcroze de algemeene aandacht getrokken op eene leemte in de opvoeding — eene leemte die eenieder na ernstig overdenken, moet opmerken.

Het Melodiegevoel.

a) *Toonverbinding.*

Uit de verbinding der lettergrepen ontstaan de woorden, uit de vereeniging der woorden de zinsneden, uit de vereeniging der zinsneden de litteraire periode; zoo ook worden door de verbinding der intervallen de muzikale woorden of motieven, door de verbinding der motieven de muzikale zinsneden, en door de verbinding der muzikale zinsneden de volledige muzikale periode gevormd.

De muzikale periode maakt bij uitstek de rythmische eenheid uit, naar dewelke al de muzikale elementen natuurlijk moeten opgaan, voor dewelke de rythmen, de motieven, de zinsneden bestaan, zich bewegen, en leven. Deze onderlinge aantrekkingskracht in de natuurlijke verbinding der intervallen, in deze welgesmede keten van klanken, (waaruit de muzikale, melodische lijn als van lieverlede ontstaat), moeten we bewust of onbewust trachten waar te nemen om de taal der muziek te verstaan.

Hoe belangwekkend zou het niet zijn voor onze studenten — die zich waarschijnlijk de mogelijkheid eener dusdanige muzikale ontleding niet voorstellen — eene vergelijking te maken tusschen den bouw eener litteraire en eener muzikale periode. Het valt ons niet moeilijk deze logika der tonen waar te nemen in de eerste muzikale periode van het lied « Mijn Moederspraak » van P. Benoit.

5 6 3 5	**5 6 3 5**	**5 6 1̇ 7 3 4**
Mijn Moederspraak	**mij lief als geen**	**diep roert m'uw zoet geluid**
4 3 2 5	**6 6 5 1̇**	**3 47 667. 551** (1)
Ware ook mijn hart	**als staal en steen**	**gij dreeft den trots eruit.**

(1) Wij gebruiken hier het cijferschrift gemakkelijkheidshalve, en om de verdeeling beter te doen uitkomen.

Al deze noten zijn geen loutere klanken, maar klanken die elkaar in logische verhouding opvolgend, een *geheel* uitmaken, een *muzikale gedachte* uitdrukken. De schoonheid der klanken (als afzonderlijke noten beschouwd) kunnen ons behagen, doch ze spreken slechts tot onze zinnen, niet tot ons verstand. Zonder logische verbinding der tonen ontstaat geene muziek, die we *als taal* kunnen beschouwen. De zang der vogelen, het fijne schuifelen van den nachtegaal, hoe heerlijk en bekoorlijk ook van verscheidenheid en kleur, is daarom geen echte muzikale taal. De bekoorlijkste klanken, welke iemand (onbedacht op het vormen van melodische zinnen, maar alleen op het beproeven van het instrument gesteld), uit een snaartuig zou weten te trekken, is ook geen muzikale taal. Evenals de woorden van den zin : Mijn Moederspraak, wat klinkt ge schoon... natuurlijk op elkaar volgen, even logisch volgen ook de intervallen welke den eersten muzikalen zin van het lied vormen. De muzikale logika in het opvolgen der tonen berust niet op even bepaalde wetten als deze der grammatika ; het muzikaal instinkt speelt hierin een meer beduidende rol ; doch verplaatsen we de intervallen van bepaalden zin, en lezen we de muzikale phrase gansch omgekeerd b.v., zoo hooren we dadelijk dat hierdoor de logika der toonopvolging is gebroken, en de muzikale zin even onverstaanbaar wordt als de litteraire op dezelfde omgekeerde misvormde wijze gelezen.

b) *De dynamische verbinding.*

In elken muzikalen zin wordt de toonverbinding door eene dynamische verbinding bekrachtigd.

In elk woord straalt de beklemtoonde lettergreep boven de andere uit, in elke zinsnede wordt het belangrijkste woord in het licht gesteld, in elke litteraire periode verkrijgt de bijzonderste zinsnede, in haren natuurlijken opgang, de overheerschende uitdrukkingskracht ; diezelfde logische afwisseling van accenten, immer in klanksterkte toenemend in de opgaande beweging der melodie, tot het hoogtepunt der melodische uitdrukking, en dan weer trapsgewijze afnemend bij de dalende beweging, kunnen wij in elke fijnvertolkte muzikale periode waarnemen.

De synthetische kracht der dynamische verbinding onderstreept en verklaart de melodie op zeer merkwaardige wijze. Hieruit volgt de groote kunst eener volmaakte nuanceering in de uitvoering, eene nuanceering welke immer in juiste verhouding weet te blijven met het geheel.

Voorbeelden. *a)* Eerste zin van het Allegro der « Pathétique » van Beethoven.

b) 221 45 466 | 5765 5465
Eu-ge serve bo-ne | in mo-di-co fi de—lis

553 5 6544 | 34543 22
in-tra in gaudi-um | Do- mi-ni- tu-i (1)

c) *De Verhoudingsband.*

Om de litteraire periode tot haar recht te doen komen, moeten we immer voor oogen houden : al de kleine verdeelingen der zinsneden in het juiste evenwicht te plaatsen met elkaar, en met den geheelen zin. Diezelfde verhoudingen, ditzelfde evenwicht treffen we in den bouw der muzikale phrase aan, en moeten we leeren inzien om ze in de vertolking met groote bezorgdheid te laten uitstralen. In den gregoriaanschen zang is de verhoudingsband, door den oratorischen vrijen rythmus dezer muziek van aard even vrij als in de gewone spraak. Alhoewel aan den gemeten rythmus gebonden, neemt de moderne muziek door de rijke afwisseling harer verscheidene rythmen in de zoo verschillende tijdmaten, niet minder ons fijn ontledingsvermogen in beslag tot het vertolken der muzikale zinnen.

Het overlegde en kunstmatige nuanceeren blijkt niet mogelijk, zoo we al de kleine onderdeelen der groote muzikale architecturale lijn, niet volkomen uit elkander vermogen te onderscheiden, om ze naar hun eigene waarde te plaatsen in de algemeene muzikale periode.

{ 1: 5635 verdeeling 2: 5635 3: 56173 4 zinsnede
Mijn Moederspraak enz. } periode
{ 4: 4325 5: 6651 6: 347667551 »

(1) Commune Confessoris non Pontificis. In 1 Vesp. 2 Ant. I. f.

Wie ziet en voelt de verhouding en het evenwicht niet tusschen onderverdeeling 1 met 4, — 2 met 5 — 3 met 6. Ook tusschen 1, 2, 3 te samen met 4, 5 en 6.

Gregor. zang. Voorbeeld :

1		2	
4566	|	**456 6 54 54 2**	|
Domi-ne		salva nos pe — ri — mus	

3		4		
465	|	**34 23 12 5 43 4322**	|	(1)
impera		et fac Deus tran-quil - li — tatem		

In dit voorbeeld vergelijke men onderverdeeling 1 met 3, — 2 met 4.

Het Harmoniegevoel.

In geene kunst kan, gedurende de laatste eeuwen, eene op technisch gebied grootere ontwikkeling waargenomen worden als in de toonkunst.

Zonder de hooge waarde der oude homophone muziek in iets te willen te kort doen, mag toch bevestigd, dat deze mukikale produkten in opzicht van de algemeene kunstontwikkeling, niet de vergelijking kunnen onderstaan, met de reeds op technisch gebied zoo rijpe vruchten der letterkunde, poësie en bouwkunst der oudheid.

Indien wij de hoofdtijdvakken der muzikale geschiedenis nagaan, zien we in hoe diep eene stoornis, hoe groot eene omwenteling de harmonie heeft ondergaan.

Onze muzikale opvoeding, ons harmoniegevoel eischen voor de oude muziek, voor de meerstemmige der middeleeuwen, voor de moderne, eene voor elk bijzondere ontwikkeling.

De bouw en het wezen der oude toonaarden zijn uitteraard zoo verschillend met de moderne, dat hierdoor alleen een nieuw harmoniegevoel opleeft. « Le musicien (zegt Gevaert), dont les premières impressions artistiques se sont éveillées par le chant de l'Église, et qui plus tard est resté en contact suivi avec cette musique, nous montre un exemple frappant de ce phénomène si peu

(1) Dominica IX post Epiphaniam. Ad Magnif. Ant. I g^2.

observé jusqu'à présent : chez lui le sentiment musical, l'oreille, le goût pour ainsi dire dédoublés respirant tour à tour l'atmosphère du VIe siècle et celle du XIXe il connaît en musique deux ordres d'impressions entièrement distincts. » (1)

Merkt daarbij op de zelfstandige beteekenis, welke de harmonie als harmonie heeft verkregen in het kunstwerk der laatste eeuwen, hoe het orkest zoo rudimentair samengesteld tot in de XVIIe eeuw eene verbazende ontwikkeling heeft beleefd op zoo korten tijd.

Letten wij op de technische muzikale ontwikkeling en de beteekenis van het bijzonder harmoniegevoel dat hiermee gepaard gaat, dan moeten wij tot het besluit komen dat ons muzikaal onderwijs ***(in de scholen) eeuwen achteruit is, vermits dit onderwijs geen verandering onderging in verhouding met de onbetwistbare ontwikkeling in de toonkunst.***

De harmonie is voor de muziek, wat de kleuren voor de schilderkunst zijn. Het kleurenspel der moderne muziek is met dit der klassieke niet te vergelijken. De moderne muziek verplaatst ons in een nieuwe wereld. Eene zekere opvoeding wordt vereischt om ons te gewennen aan de kleur- en lichteffekten van dit nieuwe firmament der moderne toonknnst.

Neen, het harmoniegevoel voor onze moderne muziek kan met het louter oefenen in de eenstemmige, niet moduleerende muziek (zooals het in de school meestal gebeurt), niet worden ontwikkeld. ***Het onderwijs heeft voor al de andere vakken en wetenschappen zich immer weten te plooien naar de eischen van hunne ontwikkeling; alleen de zoo treffende omwenteling in de toonkunst, eene nieuwe vorming vergend, schijnt der aandacht te ontgaan.***

Onze moderne melodie (2) komt al te zeer onduidelijk voor in de afwisseling harer modulatiën, indien wij haar niet weten op te volgen in hare harmonieën.

(1) *Musique de l'antiquité*, Vol. I, blz. 201.

(2) Door moderne muziek willen wij niet rechtstreeks de ultramoderne bedoelen, alhoewel de hyperverfijnde kunst van Debussy, Ravel, Scott, de voortbrengsels der moderne russische school —en de kunst van een Strauss enz. gansch bijzondere eischen stellen op ons harmoniegevoel.

Indien eene harmonische begeleiding de reinheid der melodische lijn in de oude muziek verhindert, dan komt de moderne melodie slechts door hare harmonieën tot haar recht. De gregoriaansche zang, onze oude Vlaamsche liederen kunnen volstaan zonder begeleiding en de uitvoering ware ook volmaakter indien de melodie zonder eenigen steun in hare archaïsche zuiverheid kon uitstralen. De harmonische begeleiding dezer oude muziek verklaart de melodie niet, zij steunt alleen den zanger in het juist treffen der tonen.

De homophone muziek onder welken vorm ook voortgebracht, houdt ons in de oude kunstwereld vast.

Hierin ligt de oorzaak van veel kwaad ; de oorzaak dat onze moderne muziek thans zoo moeilijk door kan dringen tot het volk.

M. H. niet alleen de vakmannen, ook onze ontwikkelden, ja het volk, hebben recht om de moderne taal onzer moderne kunstenaars te verstaan.
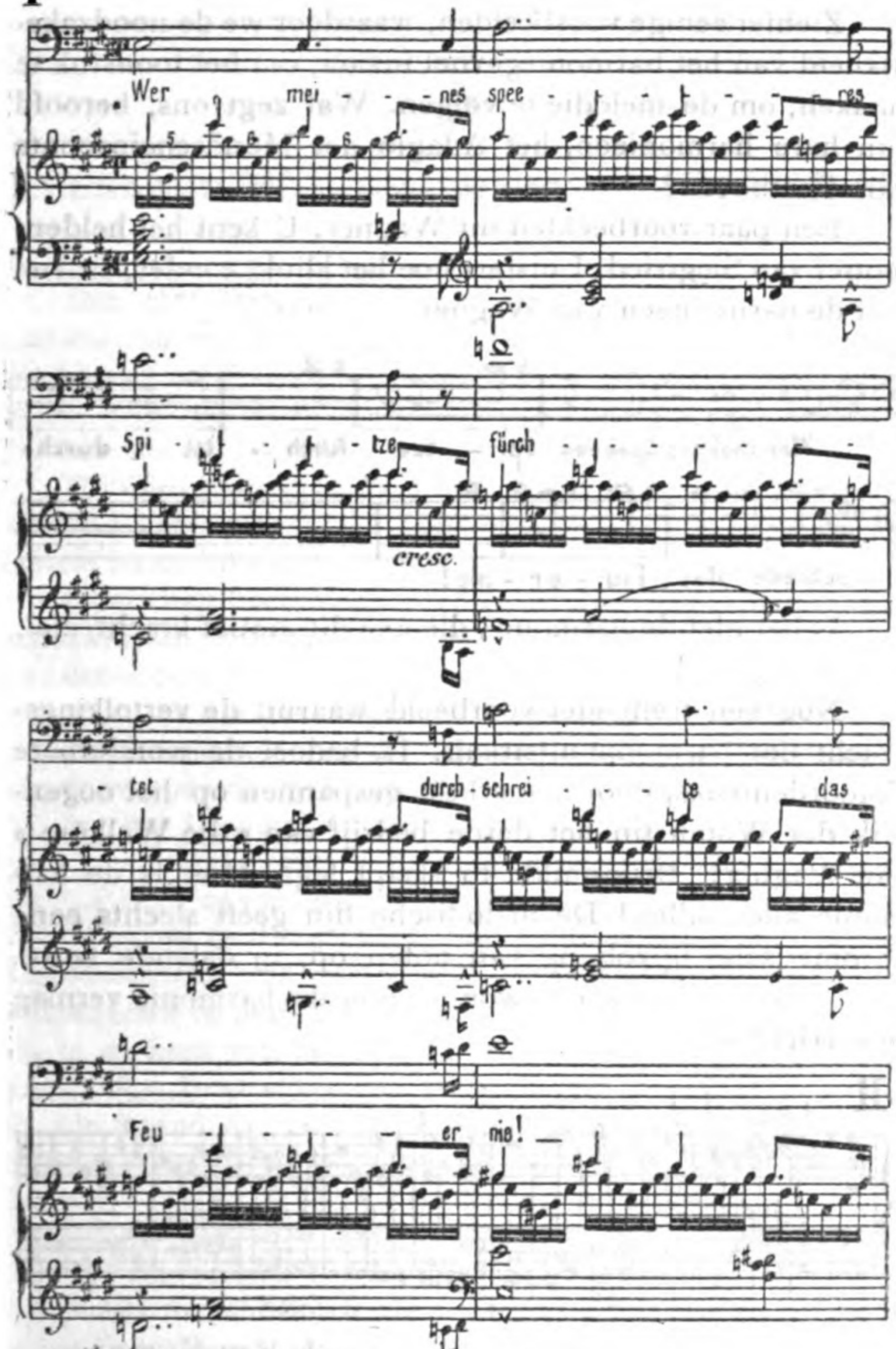
Daarom, praktisch, is thans bij een ernstig elementair muziekonderwijs een harmonisch instrument onmisbaar. In de school is het klavier op zijn plaats, ware 't slechts om de uitvoering van moderne liederen mogelijk te maken.

De eenvoudige melodie van 't lied « Mijn Moederspraak » kan zich niet laten gelden zonder de noodige klavierbegeleiding. Verkeerd zou het zijn en tegenstrijdig met alle gezonde grondbeginsels der muzikale opvoedkunde dit lied zoowel als talrijke andere van onze moderne toondichters zonder steun van het klavier te willen aanleeren.

De achterlijkheid van het muziekonderwijs in de scholen is de reden dat zooveel echte pereltjes onzer Vlaamsche componisten geen ingang vinden bij het volk; ofwel dat onze toonkundigen zich verplicht voelen een verouderd « procédé » te gebruiken en alle moderne modulatiën en harmoniën te vermijden.

Indien onze muzikale vorming alleenlijk steunt op éénstemmigen zang en ons oor onvatbaar is gebleven voor de kleuren der harmonie, zullen we ook doof blijven voor de schoonheid der edelste gewrochten uit de meerstemmige muziek. Anderzijds zou eene al te uitsluitend moderne muzi-
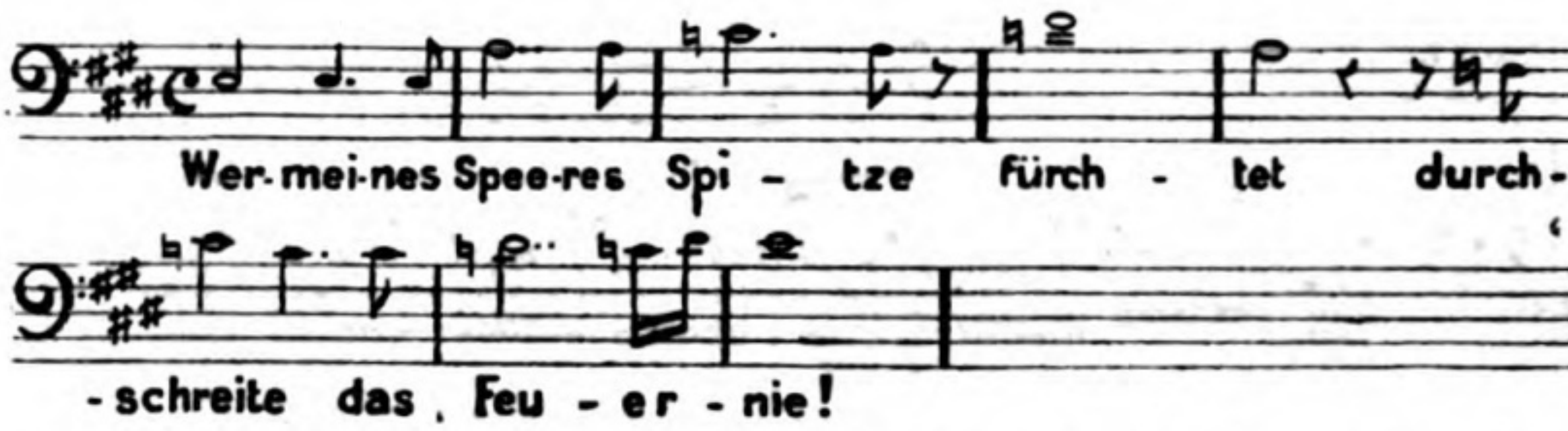
I

Wer mei - - nes spee - - res
Spi - tze fürch - -
cresc.
- tet durch-schrei - te das
Feu - - er nie! —

kale opvoeding even verderfelijk zijn voor de vorming van onzen smaak.

Ziehier eenige voorbeelden, waardoor we de noodzakelijkheid van het harmoniegevoel inzien, om het toonstuk te smaken, om de melodie te volgen. Wat zegt ons, beroofd van hare harmonieën, het Adagio der Mondscheinsonate van Beethoven?

Een paar voorbeelden uit Wagner. U kent het heldenmotief van Siegfried. Luistert hoe het klinkt zonder, daarna met de harmonieën van Wagner.

Is het niet de harmonie, die aan dit motief kracht, ziel, en leven geeft !

Nog een treffender voorbeeld waaruit de vertolkingskracht der harmonie uitstraalt. Ik bedoel de wonderbare akkoordenreeks, door het orkest gespannen op het oogenblik dat Wotan (in het derde bedrijf van « die Walküre » van Wagner), Brünnhilde in slaapt legt. Hier is de harmonie alles, alles ! De melodische lijn geeft slechts eene chromatische opvolging van noten op, in dalende beweging. Luistert, welk een wonder hier de harmonie vermag te verrichten.

J. VAN NUFFEL.

(Wordt vervolgd).

✠

Leenaard-Willem-Jacobus LENAERTS

Den 16en December l.l. overleed zeer godvruchtiglijk te Landen, na een langdurige, pijnlijke en ongeneesbare kwaal, die hij met heldhaftige verduldigheid en heiligen moed onderstond, mijn zeer Eerw. Heer L. W. J. Lenaerts, pastoor-deken der kerstenheid Landen.

Hij werd geboren te Zonhoven (Limb. Kempen) den 30 April 1862, uit een oude, deftige Limburgsche oorije, waaraf hij de laatste mannelijke afstammeling was.

Zijne twee heeroomen, broêrs van zijn vader, stierven ook als deken, de eerste van Vlijtingen, de andere van Sint-Truyden; zijn derde oom was het in de streek welbekende « doktoorke » Lenaerts, die als geneesheer stond, eerst te Zonhoven, daarna te Hasselt, waar hij — zooals al de Lenaertsen — op betrekkelijk jeugdigen ouderdom overleed.

Jacobus Lenaerts verloor zijne moeder *Lucia Thijs*, toen hij twee jaar- en zijn vader: *Bertrand* toen hij zes jaar oud was; ontving zijne opvoeding als weesknaap bij zijne heeroomen te Vlijtingen en te Diepenbeek, voltrok zijne humaniora in het Klein-Seminarie van Saint-Roch (in de Ardennen) studeerde wijsbegeerte te Sint-Truyden en godgeleerdheid te Luik, waar hij, in de kerk van het Seminarie, priester gewijd werd door wijlen Mgr. Doutreloux den 11 April 1886, op denzelfden dag als zijn vriend August Cuppens en omtrent drie jaar vóór zijn anderen vriend J. M. Winters, met dewelke hij later het zoogenaamde « driemanschap » van limburgsche priesters-dichters uitmaakte.

Met den eersten dezer vrienden bracht hij van af de klas van poësis te Saint-Roch, tot den laatsten dag van zijn verblijf op het Groot-Seminarie, haast al de vrije uren door die hij op de scholen beleefde. Deze twee waren zoo onafscheidbare vrienden en deelden lief en leed, gedachten en strekkingen zoo gebroederlijk, dat hunne leermakkers hunne namen bijna nooit afzonderlijk noemden, maar het vriendenpaar — dat overigens door allen, dietschen en walen even geerne gezien en te vriend gehouden werd — niet anders hieten dan *Coob-en-Cup*.

In 1884 stichtte Jacobus Lenaerts met zijn vriend Cuppens, en onder de leiding van Guido Gezelle, met wien zij in drukke briefwisseling verkeerden sedert 1883 en die hun zeer genegen was, het limburgsch tijdschriftje « 't Daghet in den Oosten » dat nu zijn dertigsten jaargang ingetreden is. Dit « stichten » geschiedde in 't grootste geheim, buiten de weet zelfs van hunne beste en vertrouwbaarste dietsche vrienden, want zij waren toen beiden in 't derde jaar hunner priesterstudies, en hunne al te onverholene, onwrikbare overtuiging van dietsche drijvers werd met leede oogen aanzien door hunne toenmalige overheid, die nog niet goed begreep waar zij heenwilden.

Zij wisten het evenwel zoo slim aan te leggen dat de brave President van het Seminarie, wijlen Kan. L. Leroy, hun zeer geestdriftig kwam aanbevelen ... de lezing en verspreiding onder theologanten van ... « 't Daghet » hetwelk, beweerde hij, door .. bezadigde en geleerde mannen opgesteld werd. En hij staafde zijne aanbeveling met de verzekering dat al de vlaamsche heeren professors op « 't Daghet » ingeschreven hadden!

« Coob Lenaerts » was het die het « 't Daghet » doopte. — « Wat prachtige naam! » schreef hun Guido Gezelle, en « moge de inhoud al zoo prachtig zijn! » — en hij stelde het twee jaar lang op met E. H. Polyd. Daniëls, Cuppens en Guido Gezelle. Later, wel twintig jaar lang, bestierde en schreef hij « 't Daghet » bijna gansch alleen met J. M. Winters, en bleef er de getrouwe en hoogstgewaardeerde medewerker van toen het limburgsch tijdbladje dat tot dan toe eerder een taalkundig en folkloristisch blad was dan een letterkundig tijdschrift, onder de leiding kwam van Cuppens en Jef Leynen.

Het « oude » 't Daghet is een ware goudmijn voor de « liefhebbers van limburgsch-dietsche taal » — folklore — « en andere wetensweerdigheden ». Terwijl hij zijn « 't Daghet » opstelde en ophield — hij was ondertusschen kapelaan te Val-St-Lambert (in 't Walenland) — hulp — « veldpater » te Leopoldsburg, waar hij zelfs een eereteeken verdiende door zijn toewijding bij 't verzorgen der soldaten die aan typhuskoorts leden, — schreef Lenaerts zijn limburgsch « epos » van « de Verdwijning der Awelen », waarvan de eerste druk verscheen bij Van In, te Lier, in 1893 en de tweede, eenigszins her- en bijgewerkte uitgave bij J.-E. Buschmann, te Antwerpen, in 1899, onder de hoofding: « De Verdwijning der Alvermannekens, Limburgsche overleveringen uit het heidendom, opgefrischt door den schrijver. » Wijlen P. Buschmann, die een prachtuitgave van dit allereigenaardigst en zeer merkweerdig dichtwerk bezorgde, was er zoodanig meê ingenomen, dat hij

zelf de naïef-schoone prenten en versieringen teekende die deze uitgave maken tot een prachtboekske dat, in latere tijden, voor zijne uit- en inwendige weerde, als een zeer gezóchte en gewaardeerde « rareteit » zal gelden.

In die jaren schreef Lenaerts ook zijn alleraardigst en diep-gaande « blijspel » : Heer-tant, dat, gelijk al zijn overig letterkundig werk, hem teekent als een afzonderlijke figuur in onze letterkunde, als een oorspronkelijk dichter die, uit oorzake van de sterke limburgsche tint zijner overigens zeer zuivere en gekuischte taal — want hij kénde zijn taal ! — en van 's dichters bescheidenheid en ootmoed, nooit tot zijn volle recht kwam tenzij bij het nog klein getal vlaamsche menschen die op een verfijnde ontwikkeling mogen bogen.

Hij dichtte ook nog de « heiligen-legende » van « Oda en Ylfken » waarin hij zijne rijke en soms wat onbesnoeide fantazij van autodidakt wat al te onbetoomd botvierde.

De « Alvermannekens » waren de vrucht van jaren-lang gedragen liefde voor zijn geboortegrond ; « Oda en Ylfken » schudde hij uit zijn mouw met het gemakkelijk gebaar van den hoog-begaafde die de techniek van den dichter als of het pose ware, opzettelijk verwaarloost.

Hij schreef ook talrijke eigenaardige bijdragen, spotverzen enz. in het limburgsch tijdschrift « De Banier », en, met zijn vriend J. M. Winters, gaf hij nog uit hunne gezamentlijke studie over de « Germaansche Heidenleer » (bij Eug. Leeën, te Hasselt). Dit werk zou, veertig jaar vroeger, een standaardwerk geweest zijn ; nu kwam het te laat. De twee limburgsche kerels schreven het neêr na hunne zeer-diep-gaande studie der oude germaansche wangeloovigheden, doch zij vermoedden niet — dan toen het te laat was —, dat hunne pijnlijk-opgedolven vondsten die, — gezien de geringe middelen waarover deze wetenschap hier te lande destijds beschikte een reuzenarbeid vergden — reeds sedert langen tijd door duitsche en scandinaafsche geleerden gedaan en wereldkundig gemaakt waren en als vaste wetenschap onderwezen werden op de germaansche hoogescholen van het buitenland. Niemand zal ooit vermoeden welke prachtige oerkrachten hier te lande « verspeeld » werden door hoogbegaafde mannen als Gezelle, Lenaerts, Winters en A^{n}, omdat zij de leermiddelen derfden die nu op de Universiteit als gemeengoed dienen. Deze mannen zijn de martelaars geweest van de wetenschappelijke vorming van hun volk.

Toen J. Lenaerts pastoor werd te Bevingen-Halmael en korts nadien te Membruggen, eene nog al lastige parochie die hij op korten tijd gansch ómzette en dan weêr — over pas vier

jaar — deken van Landen, moest hij, langzamerhand en ook wel uit oorzaak der kwaal die hem reeds vasthield, meer en meer afzien van het verwezenlijken zijner jeugd-droomen : het heropbeuren van eigen-dietsch en schoon leven in zijn dierbaar Limburg dat hem aan 't harte lag, van zijn kinderjaren af, als een klein, misacht en miskend, doch heerlijk schoon koninginnetje !

En nu besteedde hij al de stille kracht van zijn schoone ziel, al zijn wijsheid, al de goedheid van zijn hert, al de beminnelijkheid van zijn zachtaardig en oprecht gemoed, al de snedigheid van zijn allerfijnsten geest aan dat eenig-groot en heilig werk : zijn priesterarbeid.

Op vier jaar tijds — zoo getuigde zijn Bisschop Mgr Rutten die ook een groot Vlaming is — wist hij wonderen te verrichten in de kerstenheid Landen. Zijne pastoors aanbaden hem, zijne parochianen volgden zijne leiding met liefde en volle gedweeheid.

Toen de kwaal die hem neersloeg op al te jeugdigen leeftijd en in de volle kracht zijner buitengewone gaven van verstand en hert als onverbiddelijk gekend werd, ging bij parochianen en vrienden de bittere kreet op : hoe spijtig toch ! hoe jammer !

Den laatsten keer dat hij het H. Misoffer opdroeg — dit werd bekend gemaakt door de Z. E. Heer Van Cooth die zijne lijkrede uitsprak — was het : *pro amicis,* voor zijn vrienden ! Deze woordjes, opgeschreven in zijne koortabelle, teekenen den goeden Coob Lenaerts heel-en-gansch...

Hij werd begraven te Landen op een heerlijk-zonnigen winterdag, den 19 December. Een honderdtal priesters, allen zijn vrienden, en toegestroomd uit al de gewesten van het bisdom Luik, woonden zijne begrafenis bij met de dood in 't hert. Wat daar geweend geweest is ! Andere honderden van vrienden waren niet verwittigd geweest over zijn heengaan, en weten er misschien nog niets van...

Wij vragen hun een gebed en een memento voor den goeden, eenvoudigen vriendelijken man die zijn Volk en Taal zóó bemind heeft en dien wij zullen blijven betreuren als iemand waarvan het verdwijnen een pijnlijk verlies blijft, een rouw verwekt die niet meer kan getroost worden.

AMICUS.

BOEKENNIEUWS

VERKLARING VAN DEN KATECHISMUS DER NEDERLANDSCHE BISDOMMEN door **P. Potters, kannunik** en pastoor te Breda, oud-professor der Ethika en Dogmatiek aan het Seminarie te Hoeven. — Uitgever Teulings 's Hertogenbosch.

Dit boek van 294 bladzijden in 8° is het eerste deel van een werk dat in zes deelen zal volledig zijn. Geen kleine onderneming dus. 't Zal een heele theologie worden, begrijpende de vraagstukken van algemeene en bijzondere geloofsleer, van zedenleer, leer der sacramenten; dit alles tamelijk uitgebreid en uitgediept. Naar de manier van bewerken te oordeelen, bedoelt de schrijver niet alleen een handboek te leveren voor doorgezet godsdienstonderricht in de scholen, maar ook voor openbaar onderwijs in kerken en vergaderingen. Vandaar dat de toon niet altijd koud onderrichtend is, maar soms warmer wordt en opstijgt tot indrukwekkende kanselwelsprekendheid. Toch laat schrijver zich daardoor niet te ver voeren, en zijne ontwikkelingen blijven steeds zakelijk en methodisch. In heldere, zuivere, goedverzorgde en toch losse Nederlandsche taal hebben wij hier, wat den inhoud betreft, een voorbeeld van Hollandsche degelijkheid.

De leering is uit echte bronnen geput en blijft doorgaans bij datgene wat zeker is, geschilpunten of twijfelachtige vraagstukken ter zijde latende. Misschien wordt in dit opzicht de voorzichtigheid wel eens schroomvalligheid. Overigens is het boek goed op de hoogte van de wetenschappelijke bevindingen die met den godsdienst in betrekking staan.

Moesten wij de behandeling van elke les in 't bijzonder bespreken, dan zouden wij zeggen dat de eerste of inleidingsles ons bij de lezing het minst beviel. Dit ligt echter niet zoozeer aan den schrijver als aan den Nederlandschen Katechismus zelf. Als inleiding immers geeft die Katechismus slechts de tweede helft der tweede les van onzen Mechelschen Katechismus : « Van den Mensch ». De eerste vraag van den Nederlandschen Katechismus luidt : « *Waartoe zijn wij op aarde?* » De vraag dier les, waarop *onze* kinderen leeren dat de mensch is « een redelijk schepsel Gods, hebbende eene onsterfelijke ziel en een sterfelijk lichaam » is bij onze Noorderbroeders achteruitgeworpen naar de achtste les, waarin, na de les over de Schepping en over de Engelen, gehandeld wordt « over den mensch ». Daar staat die kwestie zeker op hare plaats. Dit heeft echter voor gevolg dat de vraag over het einde van den mensch wat los op haar zelve staat. Immers het *vanwaar?* of de oorsprong is noodzakelijk verbonden met het *waartoe?* of het einde. Alleen Hij die ons gemaakt heeft kon ook ons einde bestemmen.

Schrijver heeft dit gebrek wel eenigszins gevoeld en verholpen; hij herinnert ons aan onze schepping door God, maar

zoo beknoptelijk dat het uitgangspunt en de gedachtengang in deze les niet gansch bevredigen.

Met de tweede les « Over het geloof in het algemeen » is de schrijver in zijn volle vaarwater. Hij handelt hier over het *Geloof*, de *Openbaring*, en de bronnen, waarin de geloofswaarheden liggen opgesloten. Hij bespreekt de mogelijkheid, de noodzakelijkheid der openbaring en ook hare kenbaarheid door het wonder en door de profetie, verder de geschiedenis der openbaring, gelijk zij zich feitelijk heeft voorgedaan. Ook de ingeving der H. Schrift, en vooral de geschiedkundige waarde der vier Evangeliën worden breedvoerige en klaar uiteengezet. Wij hebben dus hier grootendeels het tractaat *De Vera Religione;* die verhandeling is zeker eene der voornaamste van het werk en verdient allen lof. Alleen in de Schriftuurkwestie had schrijver wat verder mogen gaan.

Na de derde les : « over de Geloofsbelijdenis der Apostelen », volgt de belangrijke les : « over God ».

Schrijver ontwikkelt vijf bewijzen van het bestaan van God : 1° uit de noodzakelijk eener Eerste Oorzaak. 2° uit de verschijning van het leven op aarde, 3° uit de doelmatigheid in de zichtbare wereld, 4° uit het bestaan der zedenwet, 5° uit de overeenstemming van het menschdom. Gelijk altijd is het derde bewijs het klemmendst en bevattelijkst, en, na dit, het vierde en het vijfde. Het eerste bewijs wordt, wat men ook zegge, erg verduisterd door de niet geloochende veronderstelling eener *oneindige veelheid* van opklimmende oorzaken.

De eigenschappen van God worden beurtelings met veel juistheid aangegeven en gaandeweg worden opwerpingen weerlegd en zedelessen getrokken.

In de vijfde les : « over de allerheiligste Drieëenheid » had de schrijver meer nadruk mogen leggen op het verschil tusschen *natuur* en *persoon*. Overigens wordt de leer der H. Kerk aangaande dit mysterie klaar voorgelegd en bewezen.

Met de zesde les : « over de Schepping », komen we weer nader bij het gebied der wetenschap. De schrijver toont zich goed op de hoogte der wetenschappelijke ontdekkingen. Aangaande de beteekenis, die de katholieken aan de zes scheppingsdagen van Mozes geven, stelt hij de twistvraag en de verschillende oplossingen voor, zonder zelf stand te nemen. Wij zullen die bescheidenheid niet laken. Het schijnt ons echter dat hij de waarde van het *visioenen*stelsel vermindert met effenaf te zeggen dat dit het *geschiedkundig* karakter van het scheppingsverhaal ontkent. Integendeel, als men de visioenen beschouwt als de beknopte afbeeldingen der verschillende scheppingsperioden in hare groote trekken, dan is dit stelsel het best geschikt om ten minste den *historischen grond* van het scheppingsbericht te vrijwaren.

Verder gaat het over Gods wereldbestuur. Over het physiek kwaad geeft schrijver eene heerlijke verhandeling. Aangaande het zedelijk kwaad en 's menschen vrijheid tot zondigen, merkt schrijver terecht aan dat die vrijheid niet tot het wezen der vrijheid behoort, en er zelfs een gebrek van is. Dit neemt echter niet weg dat die krankheid, zoowel en meer nog dan de lichamelijke krankheid, kan dienen tot 's menschen verdiensten en tot Gods verheerlijking vermits de deugdzame mensch die

krankheid overwint uit liefde tot God. Schrijver, met dit ter zijde te laten, berooft zich, ons dunkens, van het meest afdoende antwoord op de vraag : « Waarom laat God de zonde toe ? »

In de zevende les krijgen wij over de engelen, over de duivelen, ook over de bezetenheid, over hypnotisme en spiritisme, zeer belangrijke en, voor eene verklaring van den Katechismus, breed uitgewerkte verhandelingen. Hier gelijk elders levert de schrijver zeer degelijk werk, al zouden wij over sommige punten, vooral in zake spiritisme, niet met dezelfde beslistheid durven doorspreken.

In de achtste les krijgen wij « over den mensch » eene degelijk wijsgeerige en toch klare uiteenzetting. Ook de staat van de *eerste menschen* wordt helder toegelicht. De buitennatuurlijke voorrechten onzer stamouders worden voorgesteld als een deelneming aan de natuurlijke gaven der engelen. Dat is wel juist, maar dan diende er toch bijgevoegd dat die gaven in Adam en Eva bestonden op *menschelijke* wijze, niet gelijk in de engelen.

Met die achtste les sluit het eerste boekdeel. Wie het gelezen heeft (en meest al de priesters zullen het willen hebben) zal begeerig naar de andere deelen uitzien. Want het werk is eene verheugende aanwinst voor het katholiek godsdienstonderwijs. Zeggen wij nog dat het bijzonder gericht is tegen de jongste dwalingen. Vooral het modernisme krijgt menige niet-eervolle melding. F. D.

GODEWAARTS, door A. Verdoodt. — Veritas, Kipdorp, 26, Antwerpen, 1912, 265 blz., in 8°, fr. 2.50.

KLIMOP, eerste band, Met den Jare tot den Ware. Beschouwingen op het Misgebed van elken Zondag, door A. Verdoodt. — Veritas, 1913, 160 blz., in 8°, fr. 1.50.

Twee werken, die wij alleszins durven aanbevelen als oprecht verdienstelijk en als zijnde rijk aan uitgelezen en verheven gedachten over God en al wat den godsdienst betreft.

Godewaarts is eene reeks van zeer persoonlijke en hoogst eigenaardige onderrichtingen over den godsdienst.

Klimop is eene drievoudige aanranking aan eeuwige en onverganke lijke waarheden, om op te stijgen naar God.

De eerste opstijging klimt langs het kerkgebed van elken Zondag, de tweede langs de kerkgebeden van den Paaschvasten, de derde langs de Evangelie-les van elken Paaschvastendag.

Klimop bestaat dan ook uit drie deelen.

Tot heden verscheen *Godewaarts* en de eerste band van *Klimop*, « Met den jare tot den ware ».

De twee andere deelen zullen volgen.

Godewaarts zal veel dienst bewijzen aan alle godsdienstleeraars en katechismusgevers, die houden van eene samenvattende en levendige voorstelling.

Klimop zal nuttig zijn voor ieder door zelfbetrachting tot zelfvolmaking, en zal gewis ook de beste diensten bewijzen aan bestuurders van kongregatiën, zondagscholen en kringen, die er grondstof tot velerlei sermoenen en voordrachten in vinden.

In de goddelijke beschouwingen van *Klimop* zullen alle vrome harten licht, troost en sterkte vinden, en wie *Godewaarts* doorlezen heeft, zal zich ook, met een breed inzicht in God en

godsdienst gedreven voelen, om op te stijgen met geloof, hoop en liefde Godewaarts.

Wij wenschen dat beide werken vele koopers en lezers mogen vinden, om het vele goed dat zij zullen stichten.

Godewaarts, afzonderlijk genomen, wordt verkocht aan fr. 2 50; *Klimop* zal kosten, de eerste band fr. 1.50, de tweede fr. 1.00, de derde fr. 1.50.

Wie op voorhand inschrijft voor de drie deelen van *Klimop*, krijgt ze tegen fr. 3.50; wie tevens inschrijft op *Godewaarts*, ontvangt de vier deelen tegen fr. 5.50.

BEVOEGDHEID VAN DEN RECHTER OM ONGESTRAFT TE LATEN door L. C. KORTENHORST. — Paul Brand, Bussum, 1913, 220 blz.

We hebben hier een academisch proefschrift ter verkrijging van den graad van doctor in rechtswetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam.

Moet de rechter, wanneer hij te beslissen heeft over een strafbaar feit, de bevoegdheid hebben om niet te straffen?

De schrijver meent dat die bevoegdheid zou moeten toegestaan worden, en zijn besluit is dat het hem wenschelijk schijnt, als beginsel in het strafrecht te erkennen en in de wet neer te schrijven: « De rechter kan, wanneer geene redenen van algemeen belang er zich tegen verzetten, bij schuldig verklaring wegens eenig strafbaar feit, op grond den persoon des daders, het door hem gepleegde feit of de omstandigheden waaronder hij het heeft begaan betreffende, bepalen dat van de toepassing van eenige straf zal worden afgezien ».

Ge wordt gewaar dat ge hier te doen hebt met een jongen schrijver die zooveel mogelijk van links en rechts bijhaalt, ook zaken die misschien minder rechtstreeks tot het onderwerp behooren. Maar deze thesis is goed gemaakt; de schrijver doet wel uiteen hoe, zelfs in die landen waar de voorwaardelijke veroordeeling bestaat, de bevoegdheid om ongestraft te laten kan nuttig zijn. En het geval van dien Burgemeester uit eene stad in Noord-Holland dat hij op blz. 163 aanhaalt is treffend. Er was daar een misdrijf, maar dit misdrijf was niet zwaar en door de velerlei omstandigheden die het omringden, was er eene tamelijk zware uitboeting voor geweest.

Ziehier nu het oordeel van den schrijver: « Er werd naar aanleiding van deze strafzaak in courantenartikelen aangedrongen op de invoering der voorwaardelijke veroordeeling: m. i. ten onrechte. Hier zou een voorwaardelijke veroordeeling wellicht nog deprimeerender gewerkt hebben dan één dag gevangenisstraf. Het is toch moeilijk denkbaar, dat een Burgemeester op zijn post kan worden gehandhaafd, wanneer hij openlijk gedurende langen tijd met het merkteeken der voorwaardelijke veroordeeling op het voorhoofd moet zitting nemen in den raad en zijn functie verrichten als chef der plaatselijke politie. Neen, het eenig juiste middel was in deze: een uitspraak des rechters, verklarende, dat formeel het misdrijf aanwezig was, doch, dat hier, na al het gebeurde en na al het ondergane leed, geen straf zou worden opgelegd. Zoodoende zou de Staat door zijn rechters hebben doen uitspreken, wat ieder weldenkende na kennis-

neming van deze strafzaak als rechtvaardig en menschelijk heeft gevoeld ».

Over de groote bevoegdheid aan den strafrechter gelaten, kan men natuurlijk twisten. Heeft men niet gezegd dat dit nu « modezaak » is geworden ?

De schrijver toont goed aan wat het « rechterlijk pardon » vroegertijd, bij verschillende volkeren, geweest is en hoe er daartegen volstrekt niets kan gevonden worden in de katholieke leer. En te dezer gelegenheid vindt men hier eene korte maar klare samenvatting van de leering van St. Thomas over het straffen.

Is de schrijver determinist, zooals velen die de nieuwe richting zijn toegedaan ? Dit kunnen we uit niets opmaken. Men ziet dat hij zijn best heeft gedaan om zijne meening in dit opzicht niet te verklaren. Ten andere dit was hier minder noodig. Tegen het rechterlijk pardon kan ingebracht worden dat men eene al te groote vrijheid aan den rechter niet geven wil, maar in de katholieke leer is daartegen niets. E. Vliebergh.

BLOEITIJD van Constant Eeckels. — Lodewijk Opdebeek, Antwerpen, 1913.

Een rijk-gezegend dichtersjaar is 1913 — met zijn beangstigend ongelukscijfer — voor Vlaanderen geweest.

't Bracht in zijn eerste windselen dezen statigen bundel van Eeckels, en vóor het zijn eigen lijkwâ weefde, gaf het ten afscheid den even statigen bundel van Pater Hilarion.

Het boek van dichter Eeckels is een tweeslachtig boek, dat niet aan zijn titel beantwoordt, althans niet in dit opzicht : « Bloeitijd » beslaat enkel de tweede helft van den bundel. De eerste helft is een verlenging van « Heimwee », en, naar onzen smaak, al te vaak een aanlengsel er van.

Hier hebben we inderdaad weer de ziel die haar weedom uitsnikt om 't nooit bereikte :

« 'k Draag door de dagen 't zwaar, het nooit voldaan verlangen. »

Dat hebben we nu van dezen échten dichter reeds zoo dikwijls gehoord, dat het heerlijk smartgeneur uit « Heimwee » en « Kruisbloemen », bij zooveel herhaling een beetje op gezeur gaat lijken, en dat het normaal-gestemde publiek niet zoo dadelijk het verwijt moet oploopen van burgerlijk-prozaïsch te zijn, zoo het verklaart van dit soort klaagpoëzie vooralsnog zijn bekomst te hebben. Deze grief doet echter niets af van de waarde der verzen : Op zichzelf zijn ze zoo goed als 't beste uit de vroegere bundels, en wat de melancholische Eeckels zwaartillend-droefgezind in het leven blijft voelen mag hij als dichter uitzeggen en — zingen — ; 't is zijn menschelijk recht, en zijn dichterlijke plicht zelfs. Want moest hij uit zucht om een steeds wispelturig publiek te voldoen, een anderen toon willen aanslaan dan die hem zindert door 't gemoed — moest hij iets van zijn echtheid gaan inboeten, dat eerst zou zijn om te schreien, want dan zou een dichter-bij-Gods-genade als deze geweld plegen tegen zichzelf.

Maar wijl een volk als 't Vlaamsche, dat ook nog pae-

dagogisch moet worden opgeleid — in 't schoone gelijk in alles — toch ook zijn rechten heeft, kon 't wellicht beter wezen zoo de laatste reeks Heimwee-verzen voor een deel in portefeuille waren gebleven, wijl de lezers — voor wie toch ten slotte de boeken van de pers komen — van dit soort hun vrachtje reeds hebben.

Met deze beschouwing de vele schoonheden af te scheppen die in deze Jeremias-verzen liggen te flonkeren ware niets minder dan zwarte ondankbaarheid. En vóor we naar den eigenlijken Bloeitijd gaan, houden we daarom stil waar 't behoort.

Vooreerst valt te verklaren dat er niet veel dichters zijn heden ten dage wier bezieling zoo aanhoudend wordt gaande gemaakt. Zelfs met de best-begenadigden is 't meestal zoo gesteld dat hun aandoening wakker wordt bij deze omstandigheid en slapen blijft bij gene. Eeckels' dichterschap is zóo van zessen klaar dat hij in alle stadia waardoor zijn zware, bezwaarde jeugd is gestrompeld, zijn heimwee heeft uitgezongen.

Mijn heimlijk hart : bidstille kloosterkerk,
waarin én rust én liefde én vroomheid droomen ;
of firmament met zwoegend driftenzwerk,
waaruit de bliksem schiet op schuur en boomen.

Mijn raadsel-ziel : gesloten wonderhof
met lommergroen en bonte bloemenkleuren ;
of kruisenveld met grafgeul, aardeplof,
en kinders die om doode moeder treuren.

Zoo komt het dat hij zijn heelen verzenvoorraad steeds in geledingen schikken kan, die logisch aansluiten de eene bij de andere, zonder leemte, zielkundig-scholastisch gesproken. Zoo rijgen zich in dezen « Heimwee-tijd » tot een afgesloten geheel aanéen de verzenrubrieken : « De Ziel », « Door de Steppen », « Avondluien », « Op de Heide », « Avondlichtjes », « Weemoedsbloemkens », « Schemeringen », « Mijn kinderen ». Met een paar woorden volgt hier 't verband van den inhoud :

De dichter herhaalt ons nog eens dat zijn kinder- en jeugdjaren lang niet waren een blijde tijd. In kommer en wee werd hij geschoold, en bitter klinkt zijn « Waarschuwing » voor de toekomst, die eigenlijk een schrijnende klacht is over zijn troosteloos verleden.

Voort gaat hij « door de steppen » die woestenijen zouden zijn, waren ze niet gedrenkt door het lijdende dichterschap en groende dus over alles niet de steeds trouwe poëzie.

Ik zie geen huis, waarheen 'k me ook richt,
Ik zie geen einde, ik zie geen licht,
en ga gebogen, ga....

Zou daar toch een rustplaats zijn? De dichter hoort « avondluien » en daarboven zijn de wolken zoo heerlijk mooi, vol glans en vol hoop :

O, neemt me mee! Hier is het zoo benepen
Niets kwam er dat voldoening geven kon.
't Verlangen naar 't oneindige verteert me...
O, voert me bij de liefde in 't land der zon.

Maar de troost houdt niet aan. Den volgenden morgen staat de dichter alweer « op de heide », « op het meest verlaten hoekje van de heide » zelfs, en daar wordt een verslagen denker begraven.... Dit behoort inderdaad tot het domein van het griezelige....

Gezelliger zijn de « Avondlichtjes », vooral zoo ze branden voor « de Lieve Vrouw ».

Maar met een hardnekkigheid, welke op die van Feith gaat lijken, wordt steeds doorgeweend onder 't plukken van « weemoedsbloemkens », waarvan het ergste niet is dat ze met te vele zijn om een fijn bouquet te vormen, maar wel dat er hier en daar een grof-papieren namaaksel tusschen steekt. Onder deze rubriek vinden we inderdaad Eeckels op zijn slechtst : Eeckels bij vlagen van opwinderigheid zich verwarrend in zijn eigen niet-doorvoelde beeldspraak :

Ik ben bewust dat weer het hoongelach zal schettren,
dat galbrouwende spot mijn glas ten boorde vult.
Geen enkele dier wijzen immers kan beseffen
Waarom ik in onthechtingsmantel ben gehuld.
Luidruchtig zullen ze me voor hun brasfeest nooden,
om mee te dansen op de zoden, boven dooden.

Eénmaal in 't jaar kan zulk een kakelbont allegaartje dienstig zijn : op Vastenavond nl., maar niet als heimweepoëzie, die toch de innigheid zelve moet wezen.

In « Schemeringen » begint inderdaad ook meer kracht in lijden door te schemeren :

Ge brengt wat morgenglans in 't avondduister dat mijn oude ziel
[bedekt....

Meer morgenglans wordt gebracht door de « kinderen », hoewel ze alweer toch meest kinderen zijn der smart....

Maar ik wil ontsnappen aan de treurnis die deze Heimweeverzen, hoe rijk ook aan kunst, toch laden op de ziel, en ik wil niet anders dan mij verheugen om de schoonheid die schittert uit dit « Meisterven », en die zelve niet gauw sterven zal :

In dezen avond sterft de laatste dag van Mei.
Er hangt een treuren in de ruimte om teere dingen,
die even fleurden, lachten en zoo gauw vergingen,
— lijk bloemkens die, te broos voor langen levensduur,
eens groeten, en vergaan na 't eerste ontluikingsuur.

De nachtegaal, die straks nog zong van nieuw geluk,
zwijgt heden : want zijn lied zou schril bij 't scheiden klinken.
Moe laat de Mei het hoofd ten wolkenpeluw zinken.
Daarachter zakt de zon en zet de kim in gloed,
als werd hij uitgeleid door dichten fakkelstoet.

Maar snel verbleekt die pracht voor 't nare van den dood.
Heel stil wordt het alom, heel schuchter-ingetogen.
Het schoone van den Mei was slechts een lieve logen;
en wijl de waarheid voor het vragend oog ontvouwt,
schijnt alles toch zoo naakt, zoo zielloos en zoo oud.

O Mei, zoo lang verbeid, o Mei, zoo gauw verbloeid,
wat gaaft ge weinig voor het hunkerend betrachten!
Het blijft nu bij uw graf nog onverzadigd wachten.
Wat zal het eens voldoen, als gij 't niet paaien kunt,
en nauwlijks nog den geur van wuft herdenken gunt?

In dezen avond sterft de laatste dag van Mei....
Ontsluit hij door zijn dood verbreede levensdreven?
Zal 't morgen eindlijk ál wat er verlangd wordt geven?
O bloemkens van één uur, o laatste lach van Mei....
Het treuren wast en weegt.... 't Gaat al voorbij, voorbij....

Met bladzijde 140 vangt het grootste en, naar mijn smaak, het beste deel van den bundel aan. Dit is de eigenlijke « Bloeitijd ». Dichter Eeckels, die opstaat uit zijn melancholie en ons de verrassingen brengt van zijn gelukkigen lach op het leven, door het huwelijk verhelderd en verblijd.

Heil, heil, daar is de dag....

is een triomfante kreet van verlossing uit een langen, somberen nacht. Dit is inderdaad « het nieuwe geluid » door 't eindelijk veroverde heil aan Eeckels geleerd. In « Wijsheid » ziet hij thans doorheen de mysteries van 't leven een over 's menschen zwakheid zich ontfermende goedheid aan 't werk.

Hij, die reeds in zijn eerste verzen zich voelde een kind van de zee, zal nu terugkeeren tot haar en in haar zang een troostlied van herwording hooren. In « het licht » van een blijder geloof verleert hij de « gebeden » der boetvaardigheid niet. Zijn « geluk » blijft dat van een christen, die in verrukking staart op « de weidsche verte in godgewijde ziel », maar zich daarom niet onttrekt aan de najaarsmijmeringen in hem gewekt door 't « Octoberloover », en zijn dankbaar dichtershart ten slotte in een bijzonder schoon menschelijk en christelijk gebaar beurt naar zijn oude moeder, die « haar zachte zangen » op zijn lippen legde.

Niet alles in dezen « Bloeitijd » is even schoon. Ook hier gebeuren soms ongelukken met beelden die mekaar versmachten in 't gedrang : nutteloos gedrom waar kalme gang in sobere schoonheid heel wat mooier zou zijn. Beelden daarbij die door een gebiedenden wil zijn opgeroepen en niet uit de koortsweelde van het diepste dichtersgevoel als natuurgroei komen opstijgen. Ik bedoel hier minder dingen als :

Wij dwalen op den tast door zondenwouden....

dan wel :

De doom geademd uit de nachtelongen....

En hier staan we voor het raadsel, waarom Eeckels, die zeker een onzer grootste en rijkste dichters is, toch eigenlijk zoo weinig te boeien vermag. In wel en in wee is deze dichter te veel zichzelf aan 't bedenken. Hoewel een spontane natuur als weinigen te onzent, wordt zijn gevoel vóór het zich in ongedwongen natuurlijkheid uitgiet, door zijn beredeneering beetgepakt, en voor de gedachtentol onderzocht. Zoo komen die echt-gevoelde dichtersopwellingen als meditaties te voorschijn. En enkel meditaties wil Eeckels, in zijn steeds hoog gehouden dichterschap, toch niet geven. Daarom roept hij zijn zoo goed als grenzenlooze verbeelding op, die zijn tot overwegingen gestolde gevoelsuitstortingen zal overstelpen met schitteringen van een style panaché, waarvan we in Vlaanderen de weerga niet bezitten. Maar met dat alles is de beeldspraak toch geforceerd, en door alles heen gluurt hier en daar de beredeneering toch weer te voorschijn. Zoo komt het dat Eeckels weleens aan Bilderdijk herinnert, en dat het vleesch van ons Nederlandsch, door Huet bij Vondel zoo malsch en zoo sappig bevonden, hier wel eens taai valt en minder smakelijk.

Maar dit is Eeckels in zijn kwade uren. En 't zou 'k weet niet wat een lummeligheid moeten heeten in zulk een stemming afscheid te nemen uit zijn heerlijken « Bloeitijd ».

Laten we hem liever nog eens hooren in een van zijn ongereptste, rijk-spontane opgangen naar de hooge schoonheid, waar harmonievol gevoel en verbeelding samenstroomen in den lichtenden luister van een vizioen, waarin hij zijn meester Gezelle aureoleert met zijn piëteitvolle rythmen :

Hoe schoon staat ge in den gouden glans
der jaren, die een blanken krans
rond uw vergrijsde haren stralen.
Hoe groot staat ge in het blijvend licht,
dat uit uw peinzend aangezicht
gedurig op uw volk zal dalen.

Ge zijt de zon die nimmer nijgt,
maar immer hooger, klaarder stijgt,
met altijd mooier kleurschakeeren.
Ge zijt de dag die nimmer deinst,
maar immer voortschrijdt in het reinst
gegloei, dat alle nacht zal weren.

En in dit licht, in dit gelach
van nieuw gerezen, eeuwgen dag,
gaan wij, uw zonen, naar de verte,
de verte die ge op éigen aard',
in éigen tale hebt ontwaard,
en in uw albevattend harte.

Want alles blijkt van u, van ons.
Het is ons eigen stemgegons
dat we in uw lieve lieders hooren.
Het is 't gekraai van spelend kind
het luw gewaai van lentewind,
en 't reuzlend ruizelen van 't koren.

't Is onze ziel die uit u spreekt,
Het is ons hart dat in u breekt.
Het is ons lieven en ons lijden
dat in uw priesterboezem wringt,
en in uw zoete wijzen zingt,
en zingen zal door alle tijden.

Uit schijnbaar, barren, harden grond,
waarin men schaars een droppel vond,
hebt gij een breeden vloed gedolven.
Nu baart en bruist en zwoegt en zwelt
hij machtig over 't vlaamsche veld,
met fier gekuif van felle golven.

In 't blij omvonklend straalgespeel
zien we ieder vers als echt juweel
van klank en zuivere zegging glimmen.
De lucht verhoogt. Het land verwijdt.
Nieuw leven wortelt en gedijt
bij 't blaken van ververde kimmen.

Wij gaan naar u als naar een vorst.
In onze stormig-jonge borst
deint zwaar de zee van uwe zangen,
en klotselt voort, en klotselt voort,
met statig rhythme in ieder woord,
uit uwe groote ziel ontvangen.

Want Eeckels is van het groote Gezelle-geslacht. Op ieder van zijn bladzijden lichten de sporen van dien onsterfelijken adel; maar nergens misschien klaarder en voller dan in dit « Najaar » :

De ernstige herfst is goed, gelijk een oude vader,
die met plechtig gebaar zijn zonen zegent, vóór
Ze trekken naar het land waar kommer hen zal volgen,
en uchtendnevel enkel zwindt voor avondsmoor.

Midden verlept geblaart hangt stil de pronkende appel,
de dik-gezwollen druif, de geel-gerijpte peer.
Het lichaam wordt verzaad; maar uit wachtende harten,
waarin het ledig blijft, hijgt steeds een zucht naar méér.

De morgen klom nog schoon : 't Was goud en purper, álles.
De dag warmde, als een moeder, troetelend haar kind.
Nu nadert de avond, die, gelijk een wilde wingerd,
zijn bloedig licht-loof rond de treurende aarde windt.

Met ieder blaadje, dat dwaas zwirlend nederdwarrelt,
valt iets der wenschen in den diepen tijdenpoel.
Het wollen kleedsel wordt gelangd uit kas en schuive,
want eens de zon verdwenen, is het buiten koel.

Hoe droef haar vroeg vaarwel.... Hoe droef dát kleurenslinken
ter kim, waar 't duister vroeger steeds zijn tenten spant,
De zomer is verpulverd, en zijn stuivende assche
wordt ras door storm verstrooid langs 't omgeploegde land.

De klokken luien loom. Ze zijn bejaard, de klokken.
Haar galmen klinken hol en stroef. Het anglus bidt
weemoedig over 't graf van de verflenste dagen,
waarbij met botgesneden zeis de maaier zit.

De luiken worden gauw gesloten. Door de reten
streept dan het gele licht der winterlamp. Het vuur
knapt krakend op, en schril sjirpt in de schouw de krekel
het sarrend stervenslied voor elk vertikkend uur.

't Herinren is een gast, die plaats neemt bij de tafel,
Die opbeurt en ontroert zoo 't werkelijke eens placht,
en bij 't vertellen van begeestrend feeënsprookje
't versloofde leven draagt in slaap-bezwaarden nacht.

Wie aldus zijn koningsbeeldenaar op de hem geschonken talenten weet te slaan kan er tegen dat we een oogenblik, in ieders belang, de keerzijde bekijken. J. P.

AVONDROOD, door FELIX RUTTEN. Een bundel gedichten van xx en 115 blz. Bandteekening van J. Toorop. — Roermond, Firma Romen en Zonen. Prijs : f. 1.25.

Gunstig gekend is, tusschen onze Hollandsche katholieke Modernen, dichter Felix Rutten. Met zijn bundel *Eerste Verzen* oogstte hij veel lof in, en, wat het onderhavige boek aangaat, wordt naar waarheid in de *Inleiding* door Pater J. van Well, S. J. getuigd : « *Avondrood* is beter dan *Eerste Verzen.* »

In zijn vroegere gedichten had men algemeen zeer gunstig opgemerkt den sonnetten-cyclus *In memoriam* dien hij wijdde aan de nagedachtenis van zijn gestorven geliefde en die tevens het symbool was van een strijd welke, bij het wegvallen van een lang gekoesterd ideaal, in zijn ziel ontbrand was.

Roerend had hij in het eind-sonnet de gestorvene toegesproken :

O Doode, wie 'k dees verzen-lijkwà spon,
Gij zijt niet dood, al heb 'k uw dood beschreid ;
Want 'k weet. dat — als uw ziel in eeuwigheid
Niet leefde — ook mijne ziel niet leven kon...

En zie : als een kostelijken balsem in albasten vaas draagt nu de dichter de herinnering aan die eerste liefde voort gansch zijn leven door.

Ook is *Avondrood* een nagloring van *In memoriam.*

Maar zooals Beatrice bij Dante, zooals Mathilde bij Perk, wordt Rutten's geliefde ook al meer en meer zinnebeeld van hoogere schoonheid, verhevener betrachten, meer gelouterde liefde.

Toorop heeft het zóó goed weergegeven in zijn bandteekening : twee zusterzielen die elkander kussen met den zoen van 't wederzien onder den ernstig-strengen blik van den met doornen gekroonden Christus : lijden in het heden, zalige hoop op eeuwig samen zijn.

En de vorm dier poëzie is zóó ragfijn : onze toondichters

moeten voorwaar door zulke teksten zich aangezet gevoelen om er noten onder te schrijven :

> Nu geef me een gulden pen, om dezen zang
> Te schrijven in geluid van gouden noten...

Felix Rutten, uw verzen zijn waard om gelezen te worden!...

Twee dichtbundels hebben mij deze laatste weken zóóveel genot verschaft : 't zijn Pater Hilarion-Thans' *Omheinde Hoven* die zich voor ons ontsloten hebben, en 't is uw *Avondrood* dat wij in de verte aanlichten zagen.

Zal uw boek gelezen worden?

Pater J. van Well antwoordt op die vraag in de *Inleiding:* « Ik hoop, maar vrees. Slechts met moeite — na lang zoeken — vond ik onder de katholieke uitgevers één, die er zich aan wagen wilde « op risico ».

Welnu, ik vind dat beschamend voor ons katholieke, Nederlandsche volk.

En ik hoop dat Pater Van Well's vrees niet verwezenlijkt zal worden.

Wij hebben tusschen onze katholieke jongeren frissche, oorspronkelijke dichternaturen : wij zullen niet toelaten dat hun gedichten langer nog in de schuiven hunner schrijftafels liggen te verschimmelen.

Een massa verzen van Felix Rutten liggen nog klaar, op een uitgave wachtend : Wie verhaast met ons, door het koopen van *dit* mooie boek het oogenblik waarop, naar het woord van den schrijver der inleiding, een vierde of vijfde boek, nog ongeschreven, zal verschijnen, « doch dat een boek zal zijn van groote kunst? »

Felix Rutten, goedheil in onze letterwereld met uw tweeden bundel! Hij is méér dan een belofte : daar zijn reeds gedichten in « die onvergankelijk zullen leven met onze moedertaal. »

L. Vermeirsch.

VERZEN van Aug. Van Cauwelaert, (nieuwe reeks). — « Veritas » Courtin, en « Ons Volk », Antwerpen, 1913.

Op een paar uurtjes heeft men dit bundeltje uit. Ik las het dadelijk toen het aankwam ; zoowat een maand geleden; en wat ik op één avond uitlas komt me nu elken dag verheugen. En telkens als die verzen mij zingen door het hoofd, kom ik weer tot dit besef : het geheim der echte kunst is toch altijd zijn eigen ziel groot en schoon te maken, en ze dan zoo eenvoudig mogelijk uit te zeggen.

Men versta hier onder groot geen heldhaftigheid neigend naar de hoogste christelijke zelfverloochening van den heilige of den martelaar. Ik zeg dit voorop omdat ik thans in onze letterkunde een paar menschen ken die in hun diepste zielekern van dit zoo zelden bereikte allerhoogste niet ver afblijven. En dit is inderdaad zoo groot dat het reikt boven al het geniale door de kunst-zonder-meer ooit verricht. Dichter Van Cauwelaert maakt zijn ziele groot en schoon langs een gewoner, normaler, menschelijker, socialer weg : Een goed christen mensch die zich schikt in de wereld, en naar de wereld zijn dichterschap schikt in zijn blij- en zijn droefheid...

Alles wat hij ons geeft in dezen bundel, 't zijn allemaal gemoedsgedichten, staande in het teeken van een week-aandoenlijke subjectiviteit. Maar met veel doorzicht zijn die gedichten onder drie geledingen gerangschikt : *natuurgedichten* (« Van vier getijden »), latende de poëzie van buiten uit naar binnen stroomen in een fijn-meezinderende ziel ; *eigen-levenspoësie* (« Wat in de stilte zong ») naar buiten halende wat van binnen roert in een hart door de liefde bezocht ; *herinneringsliederen* (« Van de lieve doode ») gewijd aan moeder en wijdende dezen dichter, reeds van zijn eerste bundeltje af, tot den zanger-bij-Gods-genade van een in memoriam » waarvan Vlaanderen de weerga niet heeft.

Niet alles in dit zeer mooie bundeltje is even zelfstandig-mooi. Waar ik Van de Woestijnsche naklanken hoor, valt me Aug. Van Cauwelaert niet mee. Niet wijl mij Van de Woestijne minder lief is ; maar wijl het Van de Woestijnsche vers een adaequate uiting is van een zeer ingewikkelde, in zichzelf met een verbijsterenden assimilatie-rijkdom verwerkte, soms wel verwarrelde en soms zelfs — verkwarrelde natuur ; en wijl daartegenover Aug. Van Cauwelaert, naar zijn aard, de gave eenvoud zelf is. Lees b.v. het eerste gedicht van dit boek : Lente : daarin is veel aangeleerds, en dat mocht niet.

Evenmin kan 't mij behagen waar deze dichter aan wijsbegeerte doet, en dan patent een oogenblikje kortademigheid doormaakt (laatste stroofje van « In de Duinen », blz 22) Maar daarmee is ook alles gezegd wat er minder voordeeligs van dit schattig-schoone boekje te zeggen valt

Daar is b.v. Lente II : Zij, die 't Payottenland kennen, zullen 't na lezing van zulke verzen dubbel heerlijk vinden.

Daar zijn die Regen- en die Avondliedjes : zoo schoon dat ze met hun zachte, diep-indringende poëzie blijven verheugen de uren die een mensch anders minder blij maken om haar grijsheid of haar grauwheid.

Zeg mij b.v. of Hooft iets fijners verzon aan stemmingsgezinder en rythmengevlei :

'n Keert naar 't staag en vaag geruisch
van 't herfstig reegnen om het huis
de vrede van uw oogen,
'n keert naar 't pijngedempte koor
van 't dennenwoud uw luistrend oor
en milde mededoogen ;

'n laat, waar om ons aangezicht
een teeder-bleeke klaarte licht,
geen onrust in u rijzen ;
want zie, de veilge nacht die naakt
en zachter-diep onze oogen maakt,
maakt vromer ons gepeizen

Elk voelt een vreemde aanwezigheid,
die ons gebogen hoofden wijdt,
en mond, en, zonder spreken,
zit lijk een gast die, ongenood,
ons tafel deelt en 't avondbrood
met moede hand zou breken.

O Vrede, o liefde, trouw en sterk,
die rijker opbloeit nu gij 't werk
van de' ijvren dag moogt staken,
want wie, vereeld van eedle daên,
mag blijde en dankbaar slapen gaan
zal blijder weer ontwaken.

'tGedicht is opgedragen aan den heer en mevrouw Steenhoff-Smulders, die wonen te Baarn. Is 't geen lief toevalletje dat dit Vlaamsch aan 't zingen ging in de naaste buurschap van 't Muiderslot?

Zoo blâren wij om tot de tweede rubriek : « Wat in de stilte zong ». En inderdaad wat hier zingt is een schoonheid waarbij men de handen vouwt. Deze « simpele liedjes » tronen u binnen een weidsch paleis : een minnende menschenziel, glinsterend van vergeestlijkte liefde, die 't lichaam niet verzaakt, o neen, maar die de stof veredelt tot ze zelve een reine zaligheid wordt.

Misschien draagt deze dichter wel wat al te dikwijls bloemen en vruchten op oogen en mond, maar 'k vergeef mijzelven het glimlachen om de herhaling niet, waar een schoonheid botten en bloeien komt als deze :

Misschien waar 't beter dat we scheidden,
en vóór de liefde ons hart verwon,
ons wegen uit elkander leidden
naar ongekenden horizon;

dat wij, lijk kindren onbezonnen,
vriendschap van jaren braken stuk,
en dat we, op Gods gena, begonnen
ons trotsche reize naar 't geluk

Want telkens wekt weer de oude pijnen
de lach van uw aanwezigheid,
gaat telkenmale weer opschrijnen
mijn kommer en verholen spijt.

Gelaten liefde-ontberen dragen
is 's levens hoogste heil noch doel;
eens voelen we arm en oud ons dagen
en leeg dit hart van 't rijkst gevoel;

eens vlamt weer op in ons 't verlangen
naar liefde's schat van werklijkheid,
wanneer we in vreugd van ijdle zangen,
vergaten 't vlieden van den tijd.

Wij zijn niet voor elkaar geboren,
voor eendre vreugde of eendre smart;
te vrij stijgt boven 't ruischend koren,
de zingende onrust van uw hart.

Geen wil kan uw verlangen teuglen
en dwingen naar zijn hand te gaan.
Al bond een wet de vlucht der vleuglen,
te wilder zou het harte slaan.

Hoe Trouw ons boeide, als de armendrukking,
de vrede zou niet durend zijn;
der zoenen duistere verrukking
verschaalt gelijk een kostbre wijn.

't Waar beter dat we elkaar dus groetten
voor 't laatst, met kalm-verbeten spijt,
om nooit elkander meer te ontmoeten
vóor verren nacht van eeuwigheid....

Dat is zoo zuiver-schoon als de schoonste Fransche liefde-mystiek van heden. En schoon is die thans voorwaar!

Leg daarnevens, puur uit plezier van de psychologische antithesis, deze schoonheid van heel anderen aard: het langst aangehouden, kloek en fijn uitgewerkt beeld van dezen anders zoo tengeren dichter:

Leg nu ter ronding van mijn oor
uw lippen van doorzond ivoor;
en zeg mij wat, aan vreugde of smart,
doorruischt de stilte van uw hart:
'k Zal u aanhooren lijk een kind
dat op het strand een kinkhoorn vindt
en in het heuvelzand dat lauw is
van zomerzon, te luisteren zit, —
al starend naar de lucht die blauw is,
oneindig, met een vlucht van wit;
of ooggeloken, — naar zijn horen
waar heel de ziel der zee door spreekt
en glimmelacht of plots verbleekt,
naar boos of blij ruischt in zijne ooren
het nadrend of het deinzend lied
van ebbe en vloed, vreugd of verdriet.

Een bewijs te meer hoe hoog door Van Cauwelaert de eigenlijke kunst van zeggen wordt gehouden. Het is inderdaad een kunst. Sommigen in Vlaanderen leven uitsluitend voor deze kunst, anderen negeeren ze totaal omdat ze uitsluitend leven voor hun gedachten. Toch werd al het schoone dat in den tijd niet onderging gespaard én om zijn inhoud én om zijn vorm. Dat echter vorm en inhoud éen zijn naar de pretentie der tachtigers en wél met den zin dien zij er in legden, is eenvoudig een pretentie van geniale luiaardij, die beweert enkel te werken als de geest over haar vaardig wordt, de machtige geest van de goddelijke Muse. Onderzoek de manuscripten van de grootsten nu en vroeger, en luister naar hun eigen oprecht getuigenis, en weet dan uit wat ze schrapten en uit wat ze weer overschreven hoeveel inspanning en hoeveel steeds hernieuwden strijd met zichzelven hun de verovering van het woord, het beste in zijn eenvoudige simpelheid, heeft gekost. Want de besten weten het wel: het hoogste en het grootste in voelen en denken is het *sine qua non* der onsterfelijke poëzie; maar dat hoogste en grootste blijft werken op de zielen slechts dan als de betoovering van het woord het hare doet: kortere of langere sylbenduur, accent van woord en zin, curva, rhythme, melodie, alles moet er zijn naar den eisch der kunst die een blijvend geheel wil scheppen.

Hoe deze recensie er toe komt dat ook weer eens te zeggen? Ik weet dat Aug. Van Cauwelaert voorheen den inhoud onderschatte en zijn meeste zorg wijdde aan den vorm: en ik weet ook dat Aug. Van Cauwelaert, die thans meer dan vroeger denkt en werkt, allengs tot beter besef is gekomen van 't geen er onder den mooien vorm schuilen moet.

Wat grieven er ook bestonden tegen zijn vroegere verzen, bij « Van de lieve Doode » boog eenieder in meevoeling voor de ontroering, wier tranen stolden tot schitteringen van poëzie. Deze tweede bundel vindt zijn schoonheid bekroond met nieuwe liederen Van de lieve Doode, en ik daag u uit om in ons Nederlandsch de weerga te vinden van dit:

Nu zeegnend de avond over alle menschen gaat,
die moede de oogen sluiten en den slaap verhopen,
goed moederken, zie 'k voor me weer uw lief gelaat,
en gaan als sterren weer Uw slapende oogen open.

Daar brandt een eeuwge vreugde in 't stralen van die oogen,
Daar ligt een eeuwge rust in de ernst van uw gezicht,
in eeuwge liefde zijt ge naar uw kind gebogen,
dat iedren avond nog naar u zijn denken richt.

Zoo zag ik soms, te nacht in droom uw teer vizioen,
dien eersten tijd als 't lijden van uw dood nog brandde
in schreiende ooge' en 'k reikte ontroerd naar u mijn handen,
maar 'k voelde niet op mijnen mond uw weeken zoen.

Nu zal ik stille zijn en kalm al mijn betrachten:
'k Weet dat ge hooger dan de gouden sterren leeft,
En dat het schoone beeld dat voor mijn oogen zweeft,
maar is gerezen uit mijn eigene gedachten.

Ik zie U aan, en uw gelaat is zacht en goed
Als dat van heilgen die in helle nissen prijken.
Ik zie uw verre schoonheid, die 'k niet kan bereiken
En weet niet of ik blijde ben of weenen moet.

Die aldus vermag te antwoorden op het snikkende « miseremini mei » kan bidden als weinigen voor zijn dierbare dooden.

J. P.

ZUIVERE BRONNEN door JEF MENNEKENS. — Victor Van Loo, Hoopstraat, 9, Brussel, 114 blz.

De eerste gedichten van dezen bundel zijn geen gunstigstemmende inleiding op 't geheel. Verzen als « Avonddal », « De aarde is kracht » enz. kruien wijsgeerigheid, die zelfs in ons land waarin we thans meer dan vroeger, mij dunkt, aan misten en nevelen wennen, moeilijk inheemsch zal worden.

Maar de zon breekt alree door op blz. 12 en ze blijft schijnen voor goed door den bundel heen, niet wijl alles blij is voortaan, maar wijl alles, of nagenoeg alles, toch klaarder wordt.

Mennekens is een jeugdig dichter nog, die reeds heel vroeg aan 't zingen ging. Hij kwam ter dichterschool toen Mane Hiel nog troonde in Klarenbach — maar 'k geloof niet dat de jongen

daar om lessen ging. Daarvoor lijkt hij mij te zeer Vlaamsch: d. w. z. te innig-droomend, en te weinig Vlaamsch ook : d. w. z. te luttel zingend-al-drinkend. Maar als dichter Hiel eens heel fijntjes op zijn paaschbest verscheen dan werd door Mennekens beluisterd en onthouden wat de menestreelende bard aan zijn snaren ontlokkelde. Ook heeft dichter Mennekens nu en dan Pol de Mont eens ontmoet, en van hem geleerd hoe men in 't Vlaamsch een ritornelle zal drillen.

Maar Mennekens diepste ik heeft zich door eigen kracht tot een dichterschap — en geen gering — ontwikkeld boven allerlei romantische antiquiteitjes heen, waarvan toch nog achterblijvertjes in dezen bundel (1). Opvallend vooreerst is dit : Kijk eens goed naar 't portret dat dezen bundel versiert. Een tenger kereltje, met een fijn, bijna kinderlijk gezicht, waarop het u bevreemdt snor en kinnebaard te vinden. Effen voorhoofd en een paar prachtig-naïeve kijkers; wie zou vermoeden dat dit meneertje vol distinctie een zwaar letterkundig zwoeger is die over de paden van zijn dichterland de vrachten van zijn beelden kruit, een voorraad groot genoeg om heel een epos te vullen? Ik voeg er al dadelijk bij dat ik hem in dit gesjouw minder graag bezig zie. Zijn meest ingespannen arbeid is niet zijn zuiverste schoonheidschepping.

> Zijn hand is koud, zijn mond zal zwijgen,
> maar in uw ziele, hemelhoog,
> laat door uw tranen levend stijgen
> zijn reine geest, een regenboog.

Op deze strofe is gewerkt. Maar loont zij wel de moeite met volle loon?

Ook uit « Herinnering en Haat » blijkt groote inspanning. Maar zijn die « Herinnering » en die » Haat » personnages geworden? Is 't niet veeleer een tooneel uit een poppenspel?

Mennekens op zijn best verschijnt in « Muziek ». Dit is een prachtig lied van een liefde-in-smart, door een diep mysterie gewijd. Glimlachend schreit inderdaad het eeuwig-oneindige in deze verzen. Al had Mennekens maar deze enkele bladzijden aan de letterkunde geschonken, 't volstond om in haar zijn ziel te doen leven voorgoed. Hier is de dichter in wezen zooals hij is in zijn uiterlijk verschijnen, tenger en fijn.

Verzen als « De oude Beuk » komen straks bewijzen dat deze ranke-slanke, zonder zich te overspannen ook van orkanen zingen kan.

Met dat al durf ik meenen dat Mennekens zich in de sterkste uiting van zijn talent vergist als hij ons verzekert :

> Ik ben de minnaar van 't *verleden*
> dat zuiver bloeien komt in 't heden.

Dat is weer een bevlieging van 't romantisch traditioneele, dat in zijn vorming zit. Of zou het volle dichterlijke onbewustheid zijn waar Mennekens in een heerlijkheid van kinder-

(1) B.v. *Haat en Dood,* blz. 24.

lijke poëzie de *toekomst* door het heden laat schrijden? Komt allen die lezen en genieten kunt. Daar is de schooloptocht :

Zie, achter het koper, met feestlijken klank,
komt het bewegen van voetekens blank.

En achter die voetjes, die zoetekens gaan
komen er andere voetekens aan.

Het is zoo zuiver, het is zoo klein,
geroerd en zwijgend is heel het plein;

alsof uit den hemel een goedheid kwam
die allen last van de harten nam;

de zielen verdiepte, en snaren, vol vreugd,
dauwdruppelend zingen van onschuld en jeugd.

Dat doen die voetjes, en voetjes alleen,
Sneeuwwitte voetjes die nadertreen.

De zon is een glorie, een vree triomfant.
Hier stappen de kinderen, hand in hand.

Het koper jubelt, maar schooner een lied
dan 't lied in de menschen is er niet.

Verder is daar « Zonnezoen » om te bewijzen dat Mennekens zoo echt en zoo schoon een natuurkind kan zijn als Gœthe zelf.

Ik rust in mijn hof, verscholen in 't groen
Ik voel op mijn mond den zonnezoen.

Mijn oogen zijn toe, en ik hoor den wind,
die zwaait met het loover en zwijgt en zint.

Mijn oogen zijn toe, maar ik zie de zon.
Ik wou dat zij immer zoo 'n stralen spon.

Ik vroeg haar niets, en ik voel haar kus.
Nooit zalfde haar liefde mijn lippen aldus.

De hemel is groot, en alles is heen...
Ik leef met den wind en de zon alleen.

Het langste vers van den bundel is niet het schoonste, hoewel in die « Uitersten » allerlei schoonheden wemelen. In globo kan men zeker dit er van zeggen : Dit gedicht is de autobiografie van een goede menschenziel.

Nu hoef ik wel verder niet te bewijzen dat de Vlaamsche poëzie blij mag zijn met dezen nieuwen bundel van Mennekens.

J. P.

VERZEN, door REIMOND KIMPE. — V. Resseler, Antwerpen, 1913. 43 blz.

Dit bundeltje is niet zoo klein als men denken zou. Echtheid in poëzie, gelijk in alles, kan schamel zijn en nederig, maar is nooit klein. En meest al deze verzen zijn echt. Ze zijn geboren uit een levenden mensch, die voelt en lijdt en verlangt. Een mensch die rijk is aan innerlijkheid, maar arm in zijn uiterlijk optreden. Arm nog in een anderen zin, want, om het ineens te zeggen : Kimpe is een gevoelsmachtige woordkreupele.

Kimpe kan niet alles uiten wat hij inheeft. En al bezat hij tienmaal meer woordenvoorraad — dan nog schoot hij te kort wellicht. Want deze dichter is een man van impressies in wiens ziele de nietigste, de meest alledaagsche zinnelijke indrukken zuchten naar de oneindigheid wakker tikken. En zet die maar eens in adaequate woorden !

Wonder is het dan ook niet dat vooral eenzame herfstavond-wandelingen hem brengen in zijn geliefkoosde stemming : « Mij wordt geen vreugd of hoop bereid dan uit mijn stille eenzelvigheid. »

Zonder daarom te beweren dat er iets van Sully Prudhomme's ziel in Kimpe is verhuisd, durf ik toch wijzen op merkwaardige wijsgeerige poëzie als deze strofe :

'k Moet verder door mijn zelfheid dringen,
voor mijzelf doorzichtig zijn,
en uitgeleefd in alle dingen,
andre weer verlangend zijn.

« Mijmering » het laatste vers van 't bundeltje, is zelfs te zeer een redeneering om een mijmering te zijn.

Maar « Stemming » (blz. 34) en 't volgende « Herinneringen » zijn in hun diep lyrisme geheimzinnig boeiend als balladen gevuld met middeleeuwsch mysterieleven :

De dagen komen traag tot mij
gelijk op straat de schaarsche menschen
zonder spijt en zonder wenschen
droevig niet en ook niet blij.

De dagen komen traag tot mij ;
in huis alleen 't gewoon gerucht, en
zonder lachen, zonder zuchten,
gaan de dagen steeds voorbij.

Geen vreugde meer, geen zoet verdriet
wanneer het dagen lang soms regent ;
of de zon de dagen zegent,
'k zie der zonne schoonheid niet.

Tot roem geen reden noch tot klacht,
geen nieuw vooruitzicht of geen zorgen ;
brengen zal de dag van morgen
wat hij heden heeft gebracht....

'k Breek hier af, want als geheel is 't volgende vers nog mooier :

HERINNERINGEN.

En dagen kwamen, dagen gingen,
't leven gaat zoo snel voorbij,
ik leef slechts van herinneringen
uit de henen jeugd van mij.

Ofschoon nog kwamen veel meer dagen
eer mij 't leven zal ontvliên,
hetgeen als kind mijn oogen zagen
zal ik nimmermeer toch zien.

Zoo smal de straat, zoo klein de pleinen,
waar als kind ik heb gespeeld,
dat als 'k ze weerzie zij niet schijnen,
wat ik herin'rend mij verbeeld.

Geen zonne meer, nooit meer de zomer
lijk als kind ik heb beleefd,
slechts droomen kan nu nog de droomer
hoe hij 't ééns genoten heeft....

Wat ook mijn liefde aan duur mocht winnen,
nooit heb ik mijn vrouw bemind
zoo schoon als ik haar toen dierf minnen,
toen voor 't eerst, nog haast als kind.

O neen, o neen, al wat mij heden
't leven ook aan vreugde geeft,
't is al zoo schoon niet als 't verleden,
wat ik toenmaals heb beleefd.

En dagen komen, dagen gingen,
jaren gaan zoo snel voorbij,
ik leef slechts van herinneringen
uit de verre jeugd van mij.

Vele lezers zullen met mij gelukkig zijn dat Reimond Kimpe geen « boom » is : want hij heeft een echte dichtersmanie om zich in een boom te metamorphoseeren. Een boom is een pracht, maar laat ons mensch blijven om te beseffen dat hij een pracht is : Ik weet het wel, zoo 'n kladje pantheïstische sentimentaliteit zet een dichter dadelijk in de jongste mode, maar 't is toch ten slotte maar geleuter voor de leus als ik een mensch als deze zijn vroomsten wensch hoor slaken :

Van lusten slaaf noch van gedachten
te groeien lijk een simple boom.

J. P.

DE KERK VAN ROME

FEESTREDE

TER GELEGENHEID VAN HET CONSTANTIJNSCH JUBILEUM (1).

Doorluchtige Heeren,
Mijne Heeren,

Onder de vraagstukken, die in alle tijden en alle gewesten de verhevenste geesten hebben bekommerd, bekleedt wel zeker het onderzoek naar 's menschen oorsprong en einddoel de allereerste plaats.

En ziet! er bestaat op den aardbol eene vereeniging, volledig uitgerust als de volmaakste der maatschappijen, die beweert geheel alleen daaromtrent de waarheid te bezitten. Zij weet van waar de mensch komt; zij weet waarheen hij gaat; uitleg heeft zij voor al de smarten die hem teisteren gedurende zijn kortstondig bestaan en voldoening belooft zij voor de innigste begeerte zijns harten die is een voortdurend hunkeren naar grenzeloos geluk. Niet uit haar zelve beweert zij te weten wat zij weet, maar zij weet het uit den Gezalfde, die op aarde gekomen is om het haar mede te deelen, en zij herkent in Hem voor den geest eenen leeraar en voor den wil eenen meester, — want Hij is voor haar niet alleen de waarheid die liegen kan noch bedriegen, maar ook de weg, de onfeilbare, langs denwelken men ingaat tot het leven : *via, veritas et vita !* Met andere woorden : aan hare abstracte en theoretische wereldbeschouwing knoopt zij eene andere, die concreet is en praktisch. Den enkeling omsnoert ze met een net van geboden en verplichtingen, die zijn doen en laten, zijn denken en handelen, zijn gelooven en hopen, zijn vereeren en zijn beminnen vastleggen aan banden. En boven beide wereldbeschouwingen uit klinkt het trotsche woord : Buiten mij geen vrede! Buiten mij geen heil!

(1) Deze feestrede werd gehouden voor de leden van den kring « Ruusbroec », in het aloude Sint-Juliaan van Vlaanderen te Rome, den 9n Mei 1913.

Deze vereeniging, Mijne Heeren, gij hebt ze erkend : het is de Kerk van Rome, die sinds twintig eeuwen de wereld in roering houdt als een teeken der tegenspraak. Drie honderd miljoen menschen, zwervend op alle zeeën en onder alle luchten, kijken naar haar omhoog als naar de eenige bronne van hoop en van troost, die lavend van de bergen stort rondom de woestenij des levens ; maar omtrent evenveel zijn er die haar beschouwen met haat of met wantrouwen, hare wateren aanzien als vergiftigend en te vreezen als dragers van bederf en van dood : *in signum cui contradicetur (1)!* De eenen en de anderen grijpen ten slotte naar het boek harer geschiedenis, opdat het voor hen de geheimen ontsluiere eener ontwikkeling die vaak in haren opbloei dreigde te worden gestuit, opdat het voor hen weze eene bevestiging voor hunne zekerheid of, misschien, eene genezing voor hunnen twijfel.

Dat boek van geschiedenis zou ik eveneens moeten opslaan voor u, maar zoo zwaar beladen is elk zijner bladzijden, dat ik de taak zonder schromen niet aandurf (2). Is de historie der Kerk wel iets anders, dan, sinds negentienhonderd jaar, de geschiedenis van het menschdom ? Is er wel eene enkele gebeurtenis, ze weze van verzoening of strijd, aan dewelke, in welk land het ook zij, de Kerk niet haar deel heeft gehad? En moet het dan niet vermetel genoemd worden in enkele oogenblikken een beeld te willen schetsen van haar twintigeeuwig voortbestaan? Toch zijn er, juist met het oog op dat voortbestaan, eene reeks bijzonderheden die meer bepaald de aandacht boeien. Immers gedurig aan in den loop der tijden is de Kerk aangetast geworden tot in het diepste diep harer grondvesten en wanneer we over kleinigheden heenstappen, onderscheiden we duidelijk eene tweevoudige crisis :

(1) Luc. II, 34.

(2) Onder de werken over algemeene Kerkgeschiedenis citeer ik bij voorkeur naast von Hergenröther. *Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte,* uitg. Kirsch, Freiburg, 1902 en volg., F. X. Funk, *Lehrbuch der Kirchengeschichte,* 5e uitg., Paderborn, 1907, en P. Albers, *Handboek der algemeene Kerkgeschiedenis,* 2e uitg., Nijmegen, 1909, benevens de machtige synthesis van G. Kurth, *L'Église aux tournants de l'histoire,* 4e uitg., Brussel, 1910 ; aan deze laatste, in 't bijzonder, zijn enkele der hiernavolgende beschouwingen ontleend.

eene eerste crisis vond haren oorsprong in de zwakheid der Kerk, staande te midden van vermolmde en wegzinkende kulturen, die haar konden meesleuren in hunnen ondergang;

eene tweede crisis was te wijten aan wantoestanden die gegroeid waren, niet meer uit de zwakheid der Kerk, maar uit hare macht, en wier doodende greep haar langzaam kon wurgen.

Is de Kerk die verderfelijke elementen, onafgebroken in haar en om haar rondwoelend, te boven gekomen? Zoo ja, dan moet het leerrijk zijn te onderzoeken hoe ze hare zege heeft bevestigd!

***

Eene eerste maal is de Kerk in haar bestaan bedreigd geworden door hare zwakheid.

Jezus Christus, gedurende zijne driejarige prediking, had eene leering verkondigd van heiligheid en liefde gelijk de wereld er nog geene had gehoord. Aan Petrus had hij gezeid: « Gij zijt steenrots en op deze steenrots zal ik mijne Kerk bouwen! (1) » en aan de apostelen: « Gaat en onderwijst alle volkeren! (2) » Wel hadden Petrus en de apostelen bij den schandigen dood van hun Meester een oogenblik geaarzeld en met bangen angst om het hart zich opgeborgen in de eenzaamheid; doch niet zoohaast was de mare gegaan dat de Christus levend was, of de gebeurtenissen van den Pinksterdag vervulden hen met een ongemeenen ijver. Eene overtuigende rede van Petrus bekeert niet minder dan drie duizend Joden (3) en zijne medebroeders spreken tot de menigte in allerlei vreemde talen (4): want de godsdienst van hun Heer moet zijn, naar zijn woord, een wereldgodsdienst, voor alle volkeren genaakbaar, — een katholicisme.

Hadden de verkondigers van Christus' leer van uit de hoogte kunnen nederzien op de gemoederen des tijds, zij zouden zijn teruggedeinsd voor het aandurven hunner reu-

(1) Matth., XVI, 18.
(2) Matth., XXVIII, 19.
(3) *Appositae sunt in die illa animae circiter tria millia*. Act., II, 41.
(4) *Coeperunt loqui variis linguis*. Act., II, 4.

zentaak, — zoozeer schenen hunne pogingen, in welke richting ze ook gedaan werden, tot mislukking veroordeeld.

Zijn natuurlijksten steun scheen het jonge christendom te moeten zoeken in den godsdienst van Israël. Voor later komende geslachten mogen de Joden het volk zijn der vervloeking om den schandigen aanslag op het leven des Nazareërs gepleegd; voor de eerste christenen waren zij nog het uitgelezen volk van God. Was het aan de Joden niet dat de Heer zijnen Heiland had beloofd? Waren zij niet aangesteld als de bewaarders der wet van dewelke Christus gezeid had dat hij gekomen was om haar te voltooien, niet om haar te vernietigen (1)? Waren de apostelen zelf geene Joden en kon voor hen de Kerk wel iets anders zijn dan eene jonge, prachtvolle bloem op den ouden stam van Jesse (2)? In Jerusalem beginnen Jezus' discipelen dan ook de prediking van het Evangelie, en wanneer ze daarbuiten treden, in Samaria en in Antiochië, dan nemen ze hunnen intrek in Joodsche koloniën en doen de christenen bidden, naast de Joden, in den tempel. Wel streven ze ook naar de inlijving van heidenen, maar dezer bekeering vatten ze op naar Joodsche gewoonte : zooals de Joden zich onder de dienaars van den éénen God beschouwen als de keurbende buiten dewelke geene volmaaktheid mogelijk is, zoo beschouwen ook de eerste christenen de Kerk als eene keurbende, van hoogeren rang, zeker, doch tot dewelke men toch slechts toegang heeft voor zoover men door geboorte of aanneming deel uitmaakt van het Joodsche volk als natie. Ook kan Porcius Festus omtrent de jaren 60 nog getuigen dat het christendom niets anders is dan een twist onder Joden omtrent eenen zekeren Jezus die gestorven is en van wien Paulus beweert dat hij leeft (3).

Hier ligt echter een struikelsteen voor de verspreiding van het Evangelie. Niet alleen is de Joodsche beschaving den ondergang nabij; niet alleen naakt de dag op denwelken nog enkel een puinhoop den reiziger zal zeggen waar eens de tempel rees met zooveel liefde door Salomon gebouwd : er is meer! De Joden worden, volgens het

(1) MATTH., V, 17.
(2) G. KURTH, *L'Église...*, blz. 22.
(3) *De quodam Jesu defuncto, quem affirmabat Paulus vivere.* ACT., XXV, 19.

getuigenis van Tacitus (1), de wereld door beschouwd als een achterlijk volk, enkel goed om door andere volkeren te worden veracht. — Wie, Griek of Romein, zal dan vaarwel zeggen aan zijn glorierijken naam, aan zijn wereldburgerschap, en kruipen in het vel van een misprezen Israëliet, om vernederd te mogen treden in den schoot eener nog ongekende Kerk? Gebonden aan de synagoog, verbeurt het jonge christendom zijne toekomst! Misschien zal het in de geschiedenis gelden als eene religieuze omwenteling in het verzwakkende Israël, — een wereldgodsdienst zal het nooit worden (2).

Zelfs wanneer de Kerk treedt buiten het Jodendom en opgaat tot de vérstrekkende heidenwereld, schijnt nog haar ondergang onvermijdbaar.

Bij den aanvang van de tweede helft der eerste eeuw was de vlaag van hopeloos scepticisme, waaronder de Romeinsche beschaving omtrent twee honderd jaar had gezucht, voor goed uitgewoed. Keizer Augustus (3), de *templorum omnium conditor aut restitutor* van Titus Livius (4), had voor het herleven van het godsdienstig gevoel, zij 't dan ook met politieke doeleinden, geijverd; de levensverveling, die het initiatiefdoodend Cesarisme in honderden harten moest neerstorten, deed het overige. Langs alle kanten treedt de bekommernis van het hiernamaals weer op den voorgrond; langs alle kanten wordt gezocht naar nieuwe begrippen, naar nieuwe heilmiddelen. De oude Grieksch-Romeinsche godenwereld, immers, was onmogelijk geworden : de vroegere opvatting van plaatselijke godheden, uitsluitende eigendom van rassen en stammen, bleek bij de wondere uitbreiding van het keizerrijk bepaald te bekrompen; daarbij, zoomin Zeus als Jupiter, zoomin Minerva als Pallas Athene hadden de ellenden des menschdoms gelenigd en hunne mythen konden geene enkele verzuchting meer voldoen. Wat men zocht, dat was een godsdienst die ingrijpen kon, al ware het ook pijnigend, tot in het diepe der harten, om de menschheid te voeren, zonder onderscheid van naties en

(1) Men zie o. m. *Historiarum liber V*, 4, 5 en 8.
(2) G. Kurth, *L'Église...*, blz. 28 en 30.
(3) Zie o. m. G. Boissier, *La religion romaine d'Auguste aux Antonins*, 7e uitg. Parijs, 1913.
(4) *Liber ab Urbe condita IV*, 20.

volkeren, naar de rust en de zekerheid van een duurzaam geluk!

De betrachtingen des tijds schenen spoedig bevredigd te worden. Grijze godheden uit het Oosten, komend uit de gulden oudheid van Egypte en Azië, deden, opgesmukt en vervormd, hunne intrede in het keizersland van den Tiber, en het is een onzer doorluchtigste landgenooten, eere-hoogleeraar Cumont, die deze intrede beschreven heeft in een boek (1), dat blijven zal voor de toekomst.

Ziehier — om er maar enkele te noemen — de Egyptische Isis en Osiris. Ieder jaar, in November, werd de dood van Osiris, zijne terugvinding door Iris, zijn triomf en zijne opstanding te Rome herdacht: eene opeenvolging van weeklachten en van zegekreten met geheime bediedenis. Geene inwijding geschiedt zonder voorafgaande zuivering: besproeiing met water en onthouding van vleesch en van wijn; na eene tiendaagsche voorbereiding volgt dan de inleiding tot het diepste des heiligdoms, als onderpand van geluk na den dood in 't gezelschap der goden.

Naast Isis en Osiris verschijnen de Phrygische Cybela en Attis. Godsdienstige plechtigheden, in de Maartmaand, herinneren het leven van Attis. Neergelegd bij zijn geboorte op den oever der rivier Sangarius, wordt hij opgevoed door Cybela, de moeder der goden; hij leidt een losbandig leven, wordt beroofd van zijne mannelijkheid, sterft, verrijst en wordt de eeuwige gezel der « groote moeder ». Even woest bewogen als zijn leven is zijn eeredienst: de geloovigen huilen en vasten om zijn dood, de priesters geeselen hun lichaam ten bloede onder een oorverdoovend geraas van fluiten en trommels, jongelingen beproeven op zich zelf de gruwelijke verminking van Attis. In de tweede eeuw worden daarenboven zijne getrouwen besproeid met het warme bloed van een stervenden stier en aldus voor eeuwig van al hunne misslagen gezuiverd.

Ten slotte ontmoeten wij de Persische Mithras, langzamerhand vergroeid, onder Chaldeeuwsche, Grieksche en Ro-

(1) *Les religions orientales dans le paganisme romain*, 2e uitg., Parijs, 1909. Bondige behandeling van hetzelfde onderwerp bij J. Huby, *Christus. Manuel de l'histoire des religions*, blz. 377 en volg. Parijs, 1913.

meinsche invloeden, tot die onoverwonnen zonen, *sol invictus,* wier luister slechts tanen zal op het einde der IVe eeuw. Mithras wordt voorgesteld als een weldoener der menschheid; uit het bloed van een goddelijken stier dien hij doodde heeft hij alle leven doen spruiten en in een vlammenwagen is hij opgenomen geworden van de aarde; maar eens zal hij terug keeren en door het slachten van een nieuwen stier zal hij aan de belijders van zijn godsdienst de onsterfelijkheid schenken. Zuiveringsplechtigheden zijn zeer talrijk in zijn eeredienst en door allerlei pijnigingen heen geraken de geloovigen door zeven achtereenvolgende graden tot eene hooge volmaaktheid.

Osirisme, Cybelisme en Mithriasme — en we zouden de lijst dezer godsdiensten kunnen verlengen — geven de zelfde heilbeloften mits uitsluitend uitwendige gebruiken: zij werken in op de massa door bedwelmende plechtigheden en verlokken de hooger ontwikkelden door een geleidelijk inwijden in hunne geheimen. De belijdenis van een godsdienst sluit overigens de belijdenis der andere niet uit: wij kennen een Ulpius Egnatius Faventinus, die tevens pater is van Mithras, archibucholicus van Bachus, hierofanta van Hecata, priester van Isis en offers plengt aan Cybela en Attis (1). Langzaam is de overtuiging gegroeid dat ten slotte enkel een zelfde God wordt gehuldigd, onder verschillende namen, in de verschillende eerediensten: geen godsdienst is valsch, geen ritueel zonder beteekenis!

En hier weer stuiten we op onoverwinnelijke moeilijkheden voor de opkomende Kerk. Hoe zal zij hare leering doen onderscheiden van het henotheisme (2) dat heerscht in al de rangen der heidensche maatschappij? Hoe zal zij zich kunnen opwerken boven het alomheerschende syncretisme, dat der menschheid schijnt gegeven te hebben, aan den laagst mogelijken prijs, al wat zij van de goden mag verhopen? Henotheisme en syncretisme worden gesteund door het hoogste gezag in den staat: Marcus Aurelius en Hadrianus bevorderen de aanbidding der wulpsche Cybela, Commodus en Heliogabalus vereeren Mithras, Juliaan de Apos-

(1) *Corpus inscriptionum latinarum,* bkd. VI, n. 504.
(2) Geloof, in zeer onbepaalden zin, aan de eenheid van het goddelijk beginsel.

taat wil geheel het syncretisme steviger grondvesten. Spijts alles zal het verdwijnen in de vierde eeuw, en wie zal durven zeggen dat het de leering, door onwetende visschers gepredikt, niet zal medeslepen in zijnen val?

En gesteld zelfs dat deze leering zich ruimbaan make en zich uitbreide zoover de Romeinsche adelaar zijne vlerken uitslaat over de wereld, hoe zal zij ontkomen aan den ondergang met denwelken het Westersche rijk zelf is bedreigd?

Eeuwen lang had Rome de aarde vervuld met den luister haars naams. Arm geboren op de boorden des Tibers had zij, om haar bestaan te vrijwaren en haar handelsgebied te verzekeren (1), den strijd moeten aangaan tegen hare naburen eerst, tegen het roemrijke Carthago daarna; en in dien reuzenkamp van vijf eeuwen, had zij, dank zij de burgerdeugd harer zonen, al de volkeren rondom de Middellandsche zee geplooid onder den knellenden druk harer knie. Alleen aan gene zijde van Rijn en van Donau had ze stammen ontmoet, wier taaien weerstand zij niet had vermogen te breken! Het was Germanje, integendeel, dat, door zijne dienstneming in hare legerbenden, langzaam hare kracht zou ondermijnen, tot den dag dat het zijne talrijke stammen, Vandalen en Burgonden, Goten en Langobarden, in dichte drommen zou laten uitbortelen over het grondgebied waar zooveel honderden jaren het Romeinsche burgerschap de bevolkingen met hoogen trots had vervuld.

Laat morgen de mare gaan dat al wat de wereld nog telt aan onbeschaafde volksstammen op Europa als een zwerm zal neervallen en dat onze legers onmachtig zijn hunnen inval te weren (2), — een ijskoude schrik zal ons ledematen verlammen en we zullen bleek worden van angst om het vergaan onzer overheerlijke ontwikkeling.

Zoo beefden de Romeinen bij de laatste beslissende tochten der Noordervolkeren: wat zij aan kunst en wetenschap van de Grieken hadden overgeërfd, de rechtswijsheid met dewelke ze zelf de beschaving hadden verrijkt, de kunst-

(1) Bondig, maar treffend wordt die gedachte ontwikkeld in TH. BIRT, *Kulturgeschichte Roms*, blzz. 11 en vlg. Leipzig, 2e uitg., 1911.

(2) G. KURTH, *L'Église...*, blz. 47.

werken die ze over het rijk hadden verspreid, dat alles ging verdwijnen om plaats te maken voor de barbaarschheid! En zooals weleer hunne machtelooze voorouders bij den intocht der Galliërs op hunne ivoren zetels met majestatische plechtigheid den vijand hadden afgewacht, zoo verbeidden ook zij, roerloos, de vernietiging van het rijk. Zal de Kerk, wier bestaan alleen in den Romeinschen vrede, die zoo lang de wereld beheerscht heeft, den waarborg vindt van haar bestaan, zullen hare bisschoppen, die geen ander verdedingsmiddel hebben dan het bolwerk der Latijnsche *municipia* en *civitates*, hun lot kunnen scheiden van het *Imperium Romanum*, dat groothartig, maar gelaten, wacht op zijn dood?

Op zijn best genomen mocht de toeschouwer, die daags na de verrijzenis van Christus de toekomst zou hebben beheerscht, een bestaan van vijf eeuwen aan de Kerk hebben voorspeld! — Dwaze vooruitzichten, vermits ze nog heden de wereld verbaast door hare onsterfelijkheid!

Verplaatsen we ons in den geest naar Jerusalem in het jaar 52 onzer tijdrekening. Daar zijn de apostelen en de ouden vergaderd onder het voorzitterschap van Petrus, den Paus, met Paulus en Barnabas, uit Antiochië gekomen om te beraadslagen : want gewichtige gebeurtenissen hebben de Kerk in opschudding gebracht! Petrus heeft eenigen tijd te voren den heidenschen hoofdman Cornelius rechtstreeks het doopsel toegediend (1) en in Antiochië hebben Paulus en Barnabas eene gansche gemeente gesticht waarvan de leden niet langs de deur van het Jodendom den schaapstal zijn binnengetreden (2)! Luidruchtig protest is door de Joden-christenen aangeteekend geworden, afgevaardigden uit Judaea zijn de besnijding der bekeerde heidenen gaan eischen, maar hunne pogingen hebben gestuit op den hardnekkigen weerstand van Paulus. Het Concilie van Jerusalem heeft thans uitspraak te doen over het geschil (3). Langdurig zijn de besprekingen, hevig de woordenwisselingen. Ten slotte doet de kalme en gezag-

(1) Act., X.
(2) Act., XI, 19-26.
(3) Act., XV.

hebbende rede van Petrus, te zamen met de bezadigde goedkeuring van Jacobus het eindbesluit uitvallen ten nadeele der wet. Hebben Paulus en Barnabas, Petrus en Jacobus wellicht gevoeld hoe doodend de greep van het zieltogend jodendom was voor het opkomende christendom? Geen enkel woord in het verhaal dezer gebeurtenissen, zooals het ons is overgemaakt door de geschiedenis, laat toe zulks te vermoeden. En geen wonder! want wat de geschiedschrijver gemakkelijk achter zich uitziet in het verleden, hoe konden de apostelen, volbloed Joden en slechts levend van Joodsche bekommernissen, het vermoeden in de toekomst? Jacobus beroept zich, om zijne houding te rechtvaardigen, op het woord van Simon, en Simon zelf zinspeelt slechts op zijn geval met den hoofdman Cornelius, hoe God hem in een droomgezicht geleerd had geen onderscheid te maken tusschen zuivere en onzuivere spijzen en hoe hij zijnen heiligen Geest had gezonden over de heidenen. Van menschelijke berekeningen en vooruitzichten geen spoor!

Het doopsel van Cornelius, veelmeer dan het Concilie van Jerusalem, is het behoud van het katholicisme. De gebroken stok van het jodendom, die geen steun kon zijn voor de Kerk, is weggeworpen en de strijd met het syncretisme neemt aanvang.

Voor enkele decennia bestond er eene exegetische school — de school van Tubingen — die op grond eener subjectief-literarische critiek, het christendom voorstelde als een uitvloeisel der oude Grieksche mythologie: thans heeft die school uitgeleefd, en Duchesne en Harnack hebben minachtend mogen spreken, de eene der « doctrines insensées dont Tubingue eut la primeur », de andere van « die Steckenpferde der (Tubingische) Kritik » zonder door wie ook te worden tegengesproken. Vandaag zijn die versleten leerstellingen vervangen door nieuwe, Gunkel (1) en Reinach (2), bij voorbeeld, erkennen dat het ontstaan van het Christendom onafhandelijk is geweest van het heidendom, maar zijne ontwikkeling plaatsen ze, van de tweede eeuw af, onder den invloed van het syncre-

(1) *Zum religionsgeschichtlichen Verständnis des neuen Testaments* Göttingen, 1903.
(2) *Orpheus. Histoire générale des religions.* Parijs, 1909.

tisme : aan de godsdiensten van Cybela en Attis, van Orpheus en Serapis, van Isis en Mithra, zoowel als aan de neo-pythagorische en neo-platonische wijsbegeerte des tijds heeft de Kerk, volgens hen, het beste ontleend dat ze bezaten, om het te verwerken tot eene monotheïstische synthesis, die alle voorgaande overtrof. De persoonlijkheid van Christus heeten zij geheel vreemd aan deze omzettingen : al hadde nooit de Galileeër geleefd, toch zou de wereld gekomen zijn, misschien op enkele uitzonderingen na, tot de godsdienstige begrippen die haar heden beheerschen. Dwaze voorstelling, die luide door de gebeurtenissen wordt tegengesproken ! want eenerzijds heeft het Christendom niets ontleend aan het syncretisme en anderzijds was het syncretisme onmachtig tot een levenwekkende leering, zooals die van het christendom, te geleiden (1).

Dat er gelijkenissen bestaan tusschen syncretisme en christendom — zooals, bij voorbeeld, tusschen sommige zuiveringsceremonieën en het doopsel —, niemand zal het loochenen. Maar — Cumont heeft het zoo wel gezegd (2) — gelijkenissen zijn geene ontleeningen : gelijke doeleinden kunnen uit zichzelf aanleiding geven tot gelijke middelen (3). Waar er ook maar een schijn van invloed vanwege de heidenwereld op het christendom merkbaar was, daar traden de apostelen krachtdadig op tegen de schuldigen, en nog klinken de woorden van Paulus over den *cultus angelorum* aan de Colocensers, over de *charismata* aan de Corinthiërs en over de lichaamskastijdingen aan de Colocensers en aan Timotheus als zoovele onsterfelijke trompetklanken : « Laat u niet spannen onder hetzelfde juk als de ongeloovigen ! Wat heeft de duisternis gemeens met het licht? Welke overeenkomst is er mogelijk tusschen den Christus

(1) Men zie o. m. B. Allo, *L'Évangile en face du syncrétisme payen*, 2e uitg. Parijs, 1912.

(2) « On peut parler de « vêpres isiaques » ou d'une « cène de Mithra et ses compagnons », mais seulement dans le sens où l'on dit « les princes vassaux de l'empire » ou le « socialisme de Dioclétien ». C'est un artifice de style pour faire saillir un rapprochement et établir vivement et approximativement un parallèle. Un mot n'est pas une démonstration et il ne faut pas se hâter de conclure d'une analogie à une influence ». F. Cumont, *Les religions orientales...*, blz. XIII.

(3) F. Cumont, blz. XIV.

en Belial! (1) » Overigens, zoo de triomfeerende Kerk enkel hare overmacht hadde te danken gehad aan syncretische elementen, hoe zouden de tijdgenooten het haar niet als een verwijt naar het hoofd hebben geslingerd? Ziet maar naar de politieke partijen van heden, hoe ze elkanders overwinningen verklaren door het plunderen van elkanders programmas! Zelfs geene zinspeling treffen wij aan bij de oude heidensche schrijvers!

Geen wonder overigens dat het syncretisme spoedig heeft uitgeleefd : het droeg in zich zelf de kiemen des doods. Immers het schonk aan de wereld geen God : Cybela en Iris en Mithras hadden voor alle weldenkende geesten het groote ongelijk nooit te hebben bestaan. Het schonk haar geene zielsverheffende moraal : of moesten als dusdanig gelden de wulpsche liefdeshistories van Attis? Het schonk haar geen uitleg voor de zuiverende kracht zijner ceremonieën : waarom kon het druppelende bloed van een stier alle misdrijven uitwisschen en waarom was eene inwijding in cosmische geheimen een onderpand van onsterfelijkheid?

Nochtans het syncretisme was de hoogste uiting van wat de menschelijke geest uit eigen kracht kan bereiken, want aan zijn opbouw hadden gearbeid de diepe godsdienstzin van het Oosten, de verheven kunstzin der Grieken en de praktisch aangelegde zin der Romeinen. Bij den val van het syncretisme mocht de wereld wanhopen nog ooit te geraken tot God.

At ubi venit plenitudo temporum, misit Deus filium suum ; de volheid der tijden was gekomen : daarom zond God zijnen Zoon (2)! Indien het christendom heeft getriomfeerd over de heidenen, dan is het omdat het aan de wereld een concreet ideaal bracht, den Christus, wiens bestaan niet kon worden geloochend. Het leven van dien Christus was niet een weefsel van wulpschheden, maar een uitstrooien van weldaden, *pertransiit benefaciendo* (3); zijne daden stemden niet tot afgrijzen, maar lokten aan tot

(1) 2 Cor., VI, 14-15. Zie ook Coloss., II, 18; I Tim., IV, 7 en Coloss., II, 20-23.
(2) Gal., IV, 4.
(3) Act., X, 38.

navolging, *discite a me* (1); zijn kruisdood, gezocht en gewild voor het heil van het menschdom, gaf kracht aan de zuiveringsplechtigheden van heden en aan de levensbeloften voor morgen, *in morte ipsius baptizati sumus* (2).

Laat de Kerk, in den aanvang, door het volk misprezen en bespot worden; laat haar gesloten worden buiten het gemeene recht van het keizerrijk; laat hare martelaren het zand der arena rood kleuren met hun bloed, — de dag zal aanbreken dat het kruis zal prijken op het labarum van Constantijn, dat de eeretitel van *civis romanus* zal worden als een synoniem van *miles chistianus!*

Het gevaar echter door het Romeinsche keizerrijk meegesleurd te worden in zijnen nakenden val bleef voor de Kerk bestaan. Zoomin als de apostelen bij den aanvang het christendom konden denken buiten de synagoge, zoomin konden de bisschoppen der V^e^ eeuw de Kerk denken buiten het keizerrijk, in zoo verre dat, naar het woord van Paulinus van Nola, de missionarissen aan de Daciers leerden den Christus te verheerlijken met een Romeinsch hart (3). De geschriften der kerkvaders bevatten overigens talrijke betuigingen van verkleefdheid aan het keizerrijk en de bisschoppen uit Bretanje weigerden het Evangelie te prediken aan de Angel-Saksers, omdat zij er de Romeinsche overheersching hadden vernietigd (4).

Eén man echter had verder gezien. Het was Augustinus, de bisschop van Hippone. Hij had begrepen dat niet alles verloren was omdat Rome ten onder ging, dat integendeel alles te winnen was zoo de Kerk over de rookende puinen heen van den ouden staat de hand reiken dorst aan de barbaren van 't Noorden. Remigius van Reims, Avitus van Vienne en later Gregorius de Groote gingen in op zijn woord. Den dag dat de Germanen Christen konden zijn zonder te bukken onder de heerschappij van het keizerrijk waren zij voor de Kerk gewonnen, en terecht wordt Clovis, de Frankenkoning, bij zijn doopsel te Reims, door hoogleeraar Kurth als een tweede Cornelius begroet (5)!

(1) MATTH., XI, 29.
(2) ROM., VI, 3,
(3) Zie MIGNE, *Patr. lat.*, bkd. LXI, kol. 488.
(4) G. KURTH, *L'Église...*, blz. 53.
(5) *Gem. werk*, blz. 54.

***

Een nieuw tijdperk gaat in voor het katholicisme: voortaan zal het niet meer te gast zijn in een staat die ouder is dan het zelf is, — maar het zal de eerste plaats bekleeden in eene beschaving die rechtstreeks vloeien zal uit zijne eigene wereldbeschouwing!

Helaas! Zijne macht en zijne grootheid zelf zullen het voeren tot op den rand van den afgrond.

***

Niets is wonder als het bestaan der Kerk in de middeneeuwen. Zij is de leermeesteres der volkeren, want gedurende de alomheerschende woelingen der volksverhuizingen en de alverwoestende oorlogen die de stichting van nieuwe rijken vooraf gaan, heeft zij alleen aan de wetenschap eene schuilplaats verleend. Zij is de steun van tronen en scepters, want door koningszalving en keizerskroning prent zij als een goddelijk merkteeken op het vaak wankelend gezag der christene vorsten. Zij is de beschermster der beschaving, want wanneer de halve maan van den Islam dreigt in het Oosten, doet zij door een teeken harer hand duizenden feodaalheeren hunne onderlinge twisten vergeten om in 't geweer te springen voor de verlossing van het heilige Graf. De wereld is haar dankbaar om hare weldaden, en zoowel nederige dorpskerken als trotsche collegialen en wijdstrekkende abdijen worden als om strijd door rijken en armen begiftigd. De tijden zijn echter nabij dat dit heerlijke rijk tegen zich zelf zal verdeeld worden. Helaas! verdeeldheid is de eerste stap tot den ondergang : *omne regnum divisum contra se desolabitur* (1)!

Het waren de vorsten die, alhoewel grootgebracht en sterk gemaakt door de Kerk, zich het eerst van haar afkeerden. Haar gezag over hen hadden ze dankbaar erkend zoolang ze het hadden noodig gehad om hun bestaan te vrijwaren; eens dat zij vasten voet hadden gekregen in hunne landen, wilden zij integendeel de Kerk dienstbaar maken voor

(1) Matth., XII, 25.

hunne persoonlijke doeleinden en sommige pausen lieten zich meesleepen door hun gevlei. Wel hadden Gregorius VII en Innocentius III de suprematie van Rome tegen het ruwe geweld der Duitsche keizers hooggehouden; wel had Bonifacius VIII met kranigen adel den strijd aangebonden tegen Filips den Schoone, maar hij stierf vooraleer de zege te hebben behaald en met zijne alleszins zwakke opvolgers had de sluwheid van den Munteschrooder gemakkelijk spel. De aartsbisschop van Bordeaux, op zijn aandringen tot opperpriester gekozen, liet zich kronen te Lyon en koos verblijf te Avignon: gedurende 70 jaar zullen thans de stadhouders Christi gedweeë dienaars zijn der Parijsche staatkunde (1). Geen wonder dat zij daarbij het vertrouwen der volkeren verliezen en hun zedelijke macht diep wordt geschokt!

Erger nog werd de toestand toen Urbanus VI zijnen zetel weerom te Rome vestigde en de overmacht der Franschgezinde partij in het *sacrum collegium* door de benoeming van een groot getal Italianen trachtte te breken. Onder voorwendsel dat de keuze van Urbanus VI op eenigszins onregelmatige wijze was geschied, begaven de ontevreden kardinalen zich naar Avignon en kozen er, onder den invloed van den Franschen koning Karel V, in Robrecht van Geneve eenen tegenpaus, die zich Clemens VII noemde en terugkeerde naar Avignon. De Kerk was thans in twee groote partijen verdeeld (2): Engeland, Duitschland, Hongarijë, Polen, Denemarken, Zweden en Opper-Italië erkenden Urbanus VI; Clemens vond zijn aanhang in Beneden-Italië, Schotland, Spanje en Frankrijk.

Mij hoort het niet te doen uitschijnen hoe de getrouwheid van Vlaanderen aan Urbanus VI nog heden uitkomt in de benaming « Paus van Rome », waarmede we de opvolgers van Petrus betitelen, noch te verhalen hoe eindelijk dit ellendig geschil, dat enkel in politieke belangen zijn oorsprong vond, ten slotte werd bijgelegd. Genoeg zij het te

(1) Men zie o. m. G. Mollat, *Les papes d'Avignon, 1305-1378*, Parijs, 1912. Hier en daar is de schrijver eenigszins toegevend voor de algemeene politiek van den Heiligen Stoel.

(2) Zie o. m. L. Salembier, *Le Grand Schisme d'Occident*. Parijs, 3e uitg., 1900.

onthouden dat de christenheid veertig jaar lang ronddoolde in droevigen twijfel. Want, zooals de Hollandsche geschiedschrijver Dr Wilde het zegt: « De scheuring verdeelde niet alleen de verschillende volkeren : in ieder land, in ieder bisdom, in ieder klooster bijna vond elk der pausen zijne aanhangers; ja, aan beide zijden stonden groote heiligen, die het sieraad waren hunner eeuw. Urbanus werd erkend door de heilige Katharina van Siena en den heiligen Petrus van Aragon; Clemens door den heiligen Vincentius Ferrarius en de heilige Coleta (1). »

Niet alleen de eenheid der Kerk, overigens, was bedreigd : ook hare katholiciteit scheen weldra schipbreuk te moeten leiden. Inderdaad, van de wetenschap, die zij in troebele tijden had bewaard in kloosters en kerken, had zij in betere dagen rijkelijk medegedeeld aan de burgerlijke wereld, en er kwam een oogenblik dat de leeken op eigen kracht ter studie konden uitgaan.

Hunne blikken keerden zich natuurlijk naar de heidensche oudheid : godgeleerdheid en wijsbegeerte toch waren voor hen minder geschikt. En wanneer ze nu verrukt rondwandelden tusschen de overblijfselen van den keizertijd, dan troffen hen niet alleen de waterleidingen van Claudius, de machtige bogen van het Colyseum en de thermen van Caracalla; ook op een grootsch gewrocht van zedelijken aard bleven hunne blikken bewonderend rusten : het *Corpus juris civilis* (2). Sterk stak het af door de logische eenheid zijner opvattingen, het onderlinge verband zijner deelen en onderdeelen, de rijke verscheidenheid der onderwerpen die het behandelde, tegen de nationale wetgevingen des tijds, gebrekkige aanparing van versleten bepalingen eener *lex salica*, eener *lex gotica* of eener *lex ripuaria* aan nieuwe toestanden en nieuwe beschavingsbehoeften.

Edoch niet alleen de harmonie van het Romeinsche recht bekoorde de juristen der latere middeneeuwen; ook de geest van absolutisme die er uit opwaaide bezielde hen dra. In het *Corpus juris* verschijnt de vorst als een god, — niet dat de oude Romeinen naïef genoeg waren te

(1) Wilde, *Leerboek der algemeene geschiedenis*, bkd. II, blz. 302. Leiden, 2e uitg., 1910.
(2) G. Kurth, *L'Église...*, blz. 97 en volg.

meenen dat een Caligula of een Nero van eene andere natuur waren dan zij, maar omdat zij hem over zijne onderdanen eene goddelijke macht toekenden. Zijn wil is rechtvaardigheid en wet, en geene macht op aarde vermag hem te wederstaan!

Hoezeer moesten deze theorieën de West-Europeesche vorsten niet toelachen! Eeuwen lang hadden zij in hunne betrekkingen met hunne onderdanen zoowel als in hunne staatsaangelegenheden met den vreemde rekening te houden gehad met de zedeleer en het hooger gezag der Kerk, en telkens ze dezelve te buiten getreden waren hadden de pausen hunne volkeren ontbonden van de verschuldigde gehoorzaamheid. Voortaan zullen die vernederingen ophouden! Met het christendom zullen de koningen niet breken — ze zouden overigens niet weten hoe hetzelve te vervangen —, maar uit kracht van de Romeinsch opvatting van het prinselijk gezag zullen ze den pausen beteekenen dat ze voortaan de grenzen van hunnen staat niet meer hebben te overschrijden.

Koning Karel VII, « le roi très-chrétien », vaardigt in 1438 eene pragmatieke sanctie uit, waarbij beslist wordt dat de Fransche bisschoppen voortaan zullen gekozen worden door de plaatselijke kapittels op voordracht des konings, dat de Fransche geestelijkheid geene belasting meer zal opbrengen voor den heiligen Stoel en dat alle maatregels van algemeenen aard aan de goedkeuring der vorsten zullen worden onderworpen. Wiclyff in Engeland en Jan Hus in Bohemen verspreiden leerstellingen die eveneens het wereldgezag der pausen te na komen en zij die over beide staten regeeren leenen een gewillig oor aan hunne beweringen. Ook in Spanje grijpen de koningen gedurig in op de rechten der Kerk, voornamelijk in zake inquisitie, en de berispingen van Rome wijzen ze even beleefd als krachtdadig van der hand.

Kortom, men kan als ware het oogenblik voorzien dat de groote Kerk zal verbrokkeld liggen in een aantal kleine kerkjes, verschillend van staat tot staat, levend onder nationale besturen en van nationale leerstelsels.

En geen dam scheen te kunnen opgeworpen worden tegen dit dreigend gevaar. Want de geestelijkheid, die de

volkeren moest voorgaan op den weg van orthodoxie en van plichtbesef, had nog slechts oog en oor voor tijdelijke belangen, was nog enkel verlekkerd op weelde en vermaak, op gemakzucht en wellust (1)!

De giften, welke heilige zielen in alle landen aan godsdienstige instellingen hadden geschonken, hadden zich opgehoopt tot een rijkdom die eene plaag was geworden voor de Kerk. De kanunniken der meeste kathedralen hadden overgroote inkomsten; ook de kapittels der talrijke kollegiaalkerken, die in alle stadjes van eenig belang uit den grond waren gerezen, beschikten over uitgebreide goederen. De bezigheden der koorheeren waren weinig beslagnemend en naast de klerezij der parochiekerken en der landelijke gemeenten maakten zij prinselijk figuur.

Geen wonder dat weldra om deze bedieningen geloopen werd, niet meer ter wille hunner geestelijke waardigheid, maar ter wille hunner stoffelijke voordeelen, en dat er van echt godsdienstige roepingen geene spraak meer kon zijn. Onze Vlaamsche en Waalsche kerken, bij voorbeeld, die van Luik bijzonderlijk, telden in hunne kapittels met tientallen vreemdelingen, leden van allerlei adellijke geslachten die zelfs nooit een voet in het land zetteden, maar toch zorgvuldig de jaargelden opstreken die aan hunne titels waren verbonden. De meesten onder hen ontvingen enkel de tonsuur: zij schrikten van het priesterschap omdat het hen strengere verplichtingen oplegde en zij schrikten van het huwelijk omdat het hen beroofde van hunne kerkelijke inkomsten. Ook buiten het sacrament dorsten zij overigens de vreugde van den echt te genieten: in het eerste jaar van elk pontifikaat, wanneer de nieuwe paus als blijde inkomst talrijke geestelijke gunsten aan de geloovigen uitdeelde, togen uit al de streken der christenheid met honderden onwettige kinderen naar Rome om dispensatie te vragen over hunne geboorte en gemachtigd te worden tot het bekomen van geestelijke beneficiën. — Waar-

(1) Men zie o. a. omtrent de godsdienstige toestanden gedurende de XIVe en XVe eeuwen L. Pastor in zijne uitgave van J. Janssen's *Geschichte des Deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters*, bkd. I (Freiburg in Br., 1897), blz. 674-754. Zie ook J. Haller, *Papsttum und Kirchenreform*, bkd. I. Berlijn, 1903.

om zouden zij geschroomd hebben? Hadden de grooten des tijds, de Don Juan's van Oostenrijk en de Margareta's van Parma — om er twee slechts te noemen die ons van nabij zijn bekend — wel eenige schaamte over hunne afkomst? Gaven vele prinsbisschoppen niet het voorbeeld van een losbandig leven en verhief een Alexander VI zijne bastaards niet tot het purper van prinsen der Kerk?

Voorzeker, de lagere geestelijkheid, deze die zich wijdde, onbekend en ongezien, aan de opleiding van het mindere volk, hoe zeer het haar ook ontbrak aan ernstige vorming, was meestal even ijverig in haar streven als onbesmet in haar levenswandel. Maar niet zij was het die zetelde in den raad der vorsten noch zij die stond aan het roer op de schuit van Petrus. En wel mocht het schijnen dat het broze vaartuig, ronddobberend op de onheilzwangere zee van scheuring, nationalism en bederf, weldra door de onstuimige golven zou worden verslonden!

Ziet! ginds ten Oosten en ten Westen steken stormen op. Het protestantisme van Luther en Calvijn, evenals het anglicanisme van Hendrik VIII, breken bepaald en voor immer met het gezag van Rome, verwerpen het celibaat van de priesters, schaffen de oorbiecht af met haar weldoenden invloed van vernedering en boet, verkondigen eene theorie van individualisme en subjectivisme door de leering van het vrije onderzoek. En daar verder daagt de Fransche revolutie! Zij huldigt de opperheerschappij van de rede, verbant de geestelijken, verbeurt de kerkelijke bezittingen en plundert de tempels, terwijl de legers van Napoleon I, als een stortvloed over Europa heenwoelend, alle prinsbisdommen vernietigen en den laatsten band doorhakken die het politieke en het kerkelijke leven met elkaar nog verbindt. Nu geene hoop meer: het katholicisme ligt neergeveld, en een enkele stoot zal voldoende zijn — zoo klonk het ook later nog uit den mond van een Belgischen staatsman — om zijn lijk te doen rollen in den afgrond!

Vermetel vooruitzicht: hoe verbazend ook, de Kerk staat, na den storm, sterker dan vroeger de wereld beheer-

schend! Het protestantisme, of het zulks gewild heeft of niet, heeft enkel een uitweg verleend aan de ongezonde elementen, die het katholicisme omdroeg in zijnen schoot, en of deze nu ook al een aantal niet aangetaste bestanddeelen in hunnen uittocht hebben medegesleurd, het levensbeginsel hebben ze ongeschonden gelaten. Wat er overblijft is het beste van den ouden stam. De rijke heilmiddelen van het Concilie van Trente en van den heiligen Ignatius zullen dra zijne ontbladerde takken doen prijken met eene nieuwe en overheerlijke kruin. Het behoud van het pauselijk leerambt doet den ernst van Rome uitkomen, want de waarheid kan niet verschillend zijn volgens plaats en individu : zij is één. Eindelijk de opleiding der geestelijkheid heeft aan de Kerk eene priesterschap geschonken die uitblinkt door hare wetenschap, door hare nederigheid, door hare zelfopoffering en door hare kuischheid. Ook de revolutie heeft weldoende gewerkt : de schatten onzer tempels heeft zij verstrooid, het absolutisme der vorsten heeft zij gedood en het verband tusschen Kerk en Staat geloochend; en meteen heeft zij de hebzuchtigen geweerd uit het heiligdom en den genadeslag gegeven aan het gallicanisme en het nationalisme, die het katholicisme verkankerden. Breeder dan ooit zal de Kerk, onder het regiem van het gemeene recht, hare armen kunnen uitslaan over de wereld en de volkeren opleiden tot de waardigheid van kinderen Christi.

Onze tijd is slechts de voortzetting dier renovatie welke vóór vier eeuwen haar aanvang nam (1). Edoch zoozeer is hij ingenomen met zich zelf, dat hij meent op enkele jaren aan de grijze Kerk bloedige wonden te hebben toegebracht en haar volgaarne beschouwt als eene stilstaande en uitgeleefde kracht te midden der beschavingssprongen met dewelke hij zelf is vooruit gekomen.

De Kerk, zoo meent hij, is niet medegegaan met de wetenschap. De studie van de godsdienstgeschiedenis,

(1) Omtrent de geschiedenis der Kerk in de XIXe eeuw verdienen onder de algemeene werken geciteerd te worden : *Un Siècle. Mouvement du monde de 1800 à 1900*, Parijs, 1900, en, in protestantschen zin, S. D. Van Veen, *Eene eeuw van worsteling. Overzicht van de geschiedenis van het Christendom in de negentiende eeuw*. Groningen, 1904.

die eene nieuwigheid is onzer dagen, heeft de gegevens van alle oude en jonge religies met elkaar vergeleken en zij beweert den sleutel gevonden te hebben van hunnen natuurlijken oorsprong en hunne natuurlijke ontwikkeling. Tegenover haar bewaart de Kerk openbaring en dogma.

De Kerk, zoo meent hij nog, is de vijandin van vrijheid en volkssoevereiniteit : de XIX[e] eeuw heeft op beide haar leven gegrondvest. En nu is het juist in die XIX[e] eeuw dat de Kerk het bestaat, als een aanslag tegen de gezonde rede, de leerstelling te bekrachtigen der pauselijke onfaalbaarheid !

Onze tijd eindelijk is een tijd van materialisme : stoffelijke vooruitgang en stoffelijke belangen houden alle geesten onledig. En terwijl dagelijks uitvindingen en ontdekkingen nieuwe geheimen ontrukken aan de gevoellooze stof, durft de Kerk nog spreken van de belangen eener ontastbare ziel; terwijl het socialisme er naar streeft voor alle menschen de genuchten der aarde gelijk te maken, durft zij, de dwaze, het *Semper pauperes habetis vobiscum (1) !* herhalen met het oog op een bedrieglijk hiernamaals.

Welk anachronisme !

Ja, de Kerk behoudt haar dogma. Amper drie kwaart eeuws bestaat de vergelijkende studie der godsdiensten en reeds heeft zij hare batterijen versteld ! Zal zij morgen geen huldezang zingen aan Rome omdat het openbaring en dogma voor de menschheid bewaard heeft?

Ja, de Kerk bevestigt de heiligheid van 't gezag, maar zij gaat niet op in despotische dwingelandij. Pius IX in zijn brief *Singulari quidem* en Leo XIII in zijne bulle *Libertas* hebben enkel verkeerde opvattingen der vrijheid gehekeld om de ware vrijheid te huldigen. En in den Syllabus wordt de oppermacht der volkssoevereiniteit alleen geloochend in zooverre ze zich wil onttrekken aan de wetten van God (2).

(1) MATTH., XXV, 11.

(2) Veroordeelde stellingen : *Reipublicae status, utpote omnium jurium origo et fons, jure quodam pollet nullis circumscripto limitibus* (art 39) ; *Morum leges divina haud egent sanctione, minimeque opus est, ut humanae leges ad naturae jus conformentur aut obligandi vim a Deo accipiant* (art. 56) Zie H. DENZINGER, *Enchiridion symbolorum et definitionum,* 9[e] uitg. bezorgd door I. STAHL. (Freiburg in Br., [1900]), blz. 381 en 383.

Welhoe, de Kerk zou de rechten des Eeuwigen hebben verdedigd tegen het absolutisme der vorsten en zij zou ze niet verdedigen tegen het absolutisme der massa?

De Kerk eindelijk bevestigt de ongelijkheid der standen, maar in *Rerum Novarum* heeft zij den arbeid een adelbrief geschonken die tevens de keure is zijner onverjaarbare rechten. En het kleine België heeft aan de wereld getoond welke zegeningen de volkeren mogen verbeiden die trachten de levensbegrippen der Kerk om te zetten in daden.

Overigens is ooit de Kerk wel katholieker geweest, dat is algemeener, dan in de XIXe eeuw?

Zij is katholiek in hare uitgebreidheid over de wereld: in de protestantsche landen heeft zij hare aanhangers verdubbeld, vaak vertiendubbeld, en niet zelden heeft ze gemaaid, zooals bij Manning en Newman, waar zij niet eens had gezaaid; het kruis heeft zij geplant op alle uithoeken der aarde, en waar de ontdekkingsreiziger de dichtste wildernissen doortrok op zoek naar goud en edelgesteente, daar werd hij gevolgd en soms voorafgegaan door den onbaatzuchtigen zendeling, enkel zoekend naar het goud der zielen.

Zij is katholiek in hare onafhankelijkheid. Want al is de grijzaard van het Vatikaan de gevangene van Italië, nooit is hij inniger in voeling geweest met de christene wereld en nooit zijn sterker banden gegaan door al de rangen der hierarchie.

Zij is katholiek in de verdieping van haar eigen innerlijk leven. Of moet er gewezen worden op den triomf der Roomsche liturgie in al de kerken van Frankrijk; op de toename van de dagelijksche communie aller christenen, mannen en vrouwen, kinderen en grijsaards, in Christus; op de toewijding van het gansche menschdom aan zijnen Heiland; op de jaarlijksche triomfen der Heilige Sakramentscongressen in al de hoofdsteden der wereld?

De Kerk is groot geweest in het verleden, maar zij is steviger en kloeker in het heden!

Doorluchtige Heeren,
Mijne Heeren,

Wanneer we thans even terugblikken op de gebeurtenissen die voorbij onze oogen getogen zijn, dan rijst in

den geest onvermijdelijk de vraag : Aan welke faktors is de duur der Kerk te danken ?

Is hij te wijten aan het blinde wentelen en woelen der duizenden elementen die de geschiedenis der volkeren uitmaken of wordt hij geleid door éêne enkele blijvende kracht? Het eerste antwoord zal wel onvoldoende blijken voor al wie bedenkt dat die blinde machten alleen ten bate der Kerk een weldoenden invloed zouden uitgeoefend hebben, terwijl ze daarnaast zoovele instellingen en tronen in het niet lieten verzinken. Zoo we dan eene blijvende kracht moeten aannemen, waar ligt zij ?

Ligt zij in de opvolging der twee honderd zestig pausen die haar sinds Petrus, de eene lange jaren, de andere enkele maanden, sommige enkele dagen slechts hebben bestuurd? Maar ze zijn zoo verscheiden van elkander, ja, een opvolger gelijkt zoo zelden op zijn voorganger, dat zij menschelijkerwijze geene zelfde gedragslijn konden volgen.

Ligt ze dan in het opduiken van sommige figuren die van tijd tot tijd een hoofdrol komen spelen in de geschiedenis, een Augustinus van Hippone, eene Katharina van Siena, een Ignatius van Loyola? Maar zij staan zoo ver van elkaar, en wat meer is — Franciscus van Assisi is daar om het te bewijzen — zij putten hunne levenwekkende kracht slechts in de Kerk zelve aan dewelke zij toebehooren.

Neen, neen, noch paus noch genie lossen het raadsel op van Rome's voortbestaan, — maar wel Hij die gezegd heeft : « *Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi*. Ik ben met u, alle dagen, tot het einde der tijden (1). »

Ik heb getracht, Mijne Heeren, in dit onderhoud alleen den objectieven geschiedschrijver aan het woord te laten en op meer dan eene plaats heb ik de ontroering bedwongen die opborrelde in mijn gemoed. Want ik ben een kind der Kerk, onwaardig door mijne werken, waardig door de gratie, en innige blijdschap leeft in mijn hart om de onsterfelijkheid mijner geloofsbrieven.

Niet langer echter kan ik mijne geestdrift bedwingen

(1) MATTH., XXVIII, 20.

en tot den stichter en den leider der Kerk roep ik met Petrus : « *Tu es Christus, Filius Dei vivi!* Gij zijt Christus, Zoon van den levenden God (1)! » Gij hebt de Kerk geleid door duizend hinderpalen heen door de moeilijkheden van gister, Gij hebt ze gebracht tot de troostende grootheid van heden, Gij zult haar voeren naar de triomfen van morgen. Gij zijt de vorst der komende tijden!

Geheel deze voordracht, lost zich aldus op in een *Credo!* Edoch, is er wel een kreet die beter gepast is in dit jubeljaar om den Constantijnschen vrede? Handelen we niet naar de inzichten des pausen, wanneer we trachten, bij het herdenken der vreugden die het edikt van Milanen over de wereld heeft uitgestort, ons geloof te verjongen, onze liefde te verlevendigen en steviger ons zelven uit te rusten tot den strijd dien we in het leven zullen te voeren hebben om de vrijheid van bidden en weldoen, van denken en leeren, die ons vóór zestien honderd jaren geschonken werd, tot heil van het menschdom in den schoot der moderne maatschappij te bevestigen en te versterken?

Ziet! Op enkele stappen van hier, onder denzelfden blauwen hemel van het onsterfelijke Rome, rust er één die zijn leven geofferd heeft voor de Kerk en voor het mindere volk. Door zijne woorden en door zijne daden heeft de zanger van *De Pers* en van de *Aya Sofia* getoond hoe de moderne katholiek zich een weg moet banen door de moderne wereld. Zijn naam is op uwe lippen. En wanneer ge Zondag, met geheel de katholieke wereld, onder den koepel van Sint-Pieter rondom het graf van den Visscher zult geschaard staan, jubelend om den triomf van het chistendom in de dagen van Constantijn, — dan zult ge u voelen de broeders van den grooten Schaepman, en als een kostbare eed zal zijne heilige leuze u van de lippen rollen : « *Credo, pugno!* Ik wil al mijne krachten ten beste geven voor de grootheid der Kerk van morgen. Ik geloof en ik strijd! »

Dr Alfons Fierens.

---

(1) Matth., XVI, 16.

DE APOSTEL

Bij een voordracht
van Pater RUTTEN, O. P.

't Was of een bruske schok die duizend monden
met lamheid en verstomming had geslagen,
wen op 't verhoog hij steeg die, onomwonden,
voor 's volks herwording 't kampen dorst te wagen.

Zijn stemme : een stille klacht om 's menschen zonden.
Maar lijk het zwerk na zwoele zomerdagen
plots openscheurt en ratelende slagen
des donders dreigend ongeweerte konden :

zóo voer door 't lijzig stemgemurmel plots
een wilde wind en 't werd een woest geklots
van golven. Tot opeens, vol zaalgen vrede,

een meelijlach op 't rein gelaat verscheen
lijk soms een zonnestraal bij droef geween
van wolken zacht op aarde komt gegleden.

JEUGD

In driesten overmoed heb ik mijn jeugd gedragen
langs kleidoorweekte pad, waar weeldezonne zelden
een straal van hope zond, daar rondom, op de velden,
meest lauwe loomheid hong vol dreigende onweersvlagen.

Soms als een koppig kind dat listen kent noch lagen,
mistrouwend wie meewarig me ondergang voorspelden
wou ik mijn kinderkracht als reuzenkracht doen gelden
om 't grijnzend noodlot zelf ten kampstrijd uit te dagen.

En slag op slag ik kreeg, maar altoos klonk mijn lied,
luid galmend, over beemd en omgeploegde voren :
een hymne aan 't wordend licht in 't nevelig verschiet,

spijts dagen vol van onuitsprekelijk verdriet ; —
want elke smart hield nieuwe vreugden mij beschoren....
Wordt ook de dageraad in tranen niet geboren?

ZONNESTREPEN

't Is of daar goud ligt uitgestrooid met volle grepen
de lange dreve door, waar blijde kinders stoeien,
verliefden wandelen in 't priemend zonnegloeien,
dat door 't geboomte breekt met stofdoorweven strepen.

Van 't staren strak in 't licht mijn oogen zich vermoeien
en pinken. 't Wemelt al tot warrelende reepen :
één zee van gulpend goud, vol mastversierde schepen,
waar mijn gedachte' als niet'ge stroompjes in vervloeien.

En niemand zie 'k er driftig woelen in die schatten!
Die smoorlijk zijn verliefd, wat geven ze om dit schoon!
En al die kleurenweelde kindren toch niet vatten.

Ik waan me almachtig rijk, de wereld wordt mijn woon,
en strek naar 't stralend licht de handen uit, die beven...
O zoete illusies van wie droomend gaat door 't leven!

AM. SIMOENS.

MUZIEKONDERWIJS

(Vervolg)

De Stem.

Slechts als onderrichtsmiddel wordt de stem gebruikt, als uitdrukkingsmiddel wordt ze in het onderwijs niet gewaardeerd. Voorwaar, weinig prijs wordt er gesteld op de vorming en het goed gebruik der stem, alhoewel geen klank, geen timber ons inniger dan 's menschen stem vermag te bewegen.

Van de natuur heeft elkeen in minder of meerdere mate stemgeluid ontvangen. Dit stemgeluid kunstmatig leeren gebruiken, én voor het spreken én voor het zingen, bekomt men slechts door oefening en studie.

Zoo zeer wordt het stemonderricht in de scholen en gestichten verwaarloosd, zoo weinig is het schoonheidsgevoel voor zuiver stemgebruik ontwikkeld, dat het groot getal onzer leerlingen bij lezen, spreken en zingen de stem slecht gebruiken, en wij uit gewoonte dit gebrek niet opmerken.

Bij de kinder-, de knapenstemmen vooral is het thans eene echte ramp. Vele kinderstemmen gaan verloren ter oorzake van het verkeerd zingen in de school, te meer daar deze fout gepaard gaat met het overluid spreken in de klas, het overluid roepen, huilen buiten de school, op de speelplaatsen enz.

De meeste kinderorganen bezitten de kracht niet, om deze buitengewone afmatting te verdragen : zij bezwijken er onder. De helft onzer knapen wellicht verliest gedurende den schooltijd, en vóór den mutatietijd, het normale gebruik der stem. Op twintig studenten eener klas, treft men er wel tien aan met heesche, verschreeuwde, verminkte stemmen. Ik ben zoo vrij aan de H.H. leeraars te vragen daarop hunne aandacht te willen vestigen, als zij bij gelegenheid in aanraking komen met jonge kinderen onzer gestichten.

Zelfs bij het eenvoudig lezen van een stukje merkt men dadelijk aan het samentrekken, het verwringen van het gezicht welke onnatuurlijke pogingen de kinderen moeten aanwenden bij gewoon gebruik der stem.

Neen, men weet niet hoeveel stemmen bedorven worden in de school.

Wij kunnen ons enkel getroosten met de gedachte dat deze kwaal algemeen is. Dr Gützmann en Flateau deden vóór enkele jaren een stemonderzoek op de kinderen der gemeentescholen van Berlijn. Zij kwamen tot volgenden uitslag : op 575 kinderen werden 239 aangetroffen met heesche stemmen gedurende het 1e schooljaar, of 41,6 %.

Het 2e schooljaar was de nadeelige verhouding verhoogd en steeg tot 58 %.

Dr med. Schwidop schrijft (misschien wel een weinig te scherp) : « dass kaum ein Kind wenn es die Schule verlässt, noch eine gesunde Stimme hat. »

Het is van allergrootst belang de uiterlijke gevaren voor stembederf, waaraan de kinderen gedurende de schooljaren zijn blootgesteld, goed te kennen en tegen te gaan, om door eene ernstige methode te redden, te verbeteren, te beschaven, wat nog kan gered, verbeterd en beschaafd worden.

Het voornaamste en allereerste is niet : aan de kinderen bepaalde melodieën en liedjes te doen van buiten leeren, het hoofdbeginsel moet zijn de kinderen *goed* te leeren zingen, hunne stem *goed* te leeren gebruiken.

Beter is het : niet leeren zingen, dan leeren verkeerd zingen.

Herhaaldelijk moet aan de kinderen de goede methode van het stemgebruik worden voorgehouden. « Wij moeten wel overuigd zijn dat, aan hunne natuur overgelaten, de knapen onvermijdelijk slecht en verkeerd zingen, tot groote schade van het orgaan. Al de keelspecialisten zijn het eens om te verklaren, dat een groot getal keellijders hunne ziekte aan verkeerd stemgebruik te wijten hebben. » (1)

De zangleeraar dient den aard der aan de kinderen

(1) In Duitschland is de naam « leeraarziekte, kapelaanziekte » « Kaplankrankheit » bekend.

eigen stemregisters (1) te kennen, want de regelmatige ontwikkeling der knapenstem hangt grootendeels af van het goede gebruik van de *kopstem* voor al de tonen boven de gewone orkest-la. Ook bestaat er een zeker gevaar de kinderen al te spoedig op de zeer hooge noten te oefenen. De grootste zorg moet aangewend worden voor de *eerste* noten van het kopstemregister, welke de kinderstemmen in 't begin moeilijk, of zeer zwak vermogen te geven. De moeilijkheid bestaat juist in het versterken dezer tonen, om ze met deze van het sterker optredend en doorklinkend register der borststem te accordeeren, en in dynamische verhouding te stellen.

Warm zij hier aanbevolen de belangrijke studie van priester Verelst over de vorming der kinderstemmen, studie vóór enkele jaren verschenen in de « Musica Sacra », Fransche uitgave.

Een woord nog over den mutatietijd. Zeer belangrijk is het, de verschillende gebeurtenissen van het physiologisch verschijnsel na te gaan. De stem verlaat hare gewone ligging in het normaal octaaf om langzamerhand en trapsgewijze te dalen, en plaats te nemen in het diepe octaaf der mansstem.

Doch voor den *ouderdom*, waarop de mutatie zich voordoet, en de *wijze*, waarop ze gebeurt, kan men noch algemeene noch bepaalde regels opgeven.

Moeten de zangoefeningen gedurende den mutatietijd verboden worden? Praktisch zullen gezamenlijke oefeningen voor muteerende stemmen onmogelijk zijn, daar de uitgestrektheid dezer stemmen verschilt van knaap tot knaap, en voorzeker niet overeenkomt zoomin met de nog onveranderde als met de reeds veranderde stemmen,

Doch evenals het zachte spreken niet wordt verboden gedurende den mutatietijd, zoo dienen omzichtige, naar het bereik der stem wel uitgekozen stemoefeningen niet te worden afgekeurd, doch aanbevolen. Slechts afzonderlijke

(1) « Wel zijn er tegenwoordig zangers en physiologen die spreken van maar één register over de heele stem. Dit moet als een ideale toestand worden beschouwd. Zeker is het, dat bij de meeste ongeoefende stemmen de registers te onderscheiden zijn. » — ELGAR, *Spreken en Zingen*, blz. 80-81.

oefeningen kunnen hiervoor als praktisch worden voorgestaan.

Zoowel het « forceeren » der stem in het hoog als in het laag octaaf is allerverderfelijkst. Al te zeer vinden de kinderen behagen bij het treffen der noten in de nieuw ontdekte diepe stemligging. De inspanning, die ze daartoe gebruiken, kan de ergste gevolgen opleveren voor de latere ontwikkeling der stem. Hierop dient onze aandacht te worden gevestigd.

Vermits de praktische oefeningen alsdan moeilijker vallen, zou gedurende dit tijdstip de theorie der toonkunst kunnen worden bestudeerd; insgelijks kan de studie der solfège zonder zangoefening worden voortgezet, alsook de ademtechniek, welke steeds de grondslag blijft van spraak- en zangonderricht.

De nieuw verkregen mansstem, welke ongeoefend bleef gedurende den mutatietijd, en eene diepe stoornis onderging in al de organen tot het spraakgeluid meewerkend, vergt eene nieuwe opvoeding en ontwikkeling.

Is het aankweeken der kinderstem dan zonder invloed op de mansstem?

De buigzaamheid van het orgaan moeten de jongens geheel terugwinnen : met de mutatie hebben zij deze hoedanigheid verloren; doch het beheerschen van den adem, de ontwikkeling van het toonvermogen behouden we anderzijds geheel en gansch ten voordeele eener veel gemakkelijker te ontwikkelen stemtechniek.

Indien zoovele prachtige soprano's na de mutatieperiode het aangeboren klankschoone hunner stem hebben verloren, is zulks naar mijn bescheiden oordeel meestal te leggen ten laste van het misbruik van deze stemmen gemaakt gedurende den mutatietijd zelf.

Ook de mansstem heeft haar eigen registers, van wier juist gebruik de buigzaamheid van het orgaan afhangt. Het *falsetregister* is even belangrijk voor de mansstem als de kopstem voor de kinderen. Dezen register moeten de mansstemmen *leeren* gebruiken, want spontaan en onbewust zullen zij er nooit of zeer zelden in overgaan. Dit is de reden waarom de meeste mansstemmen bij het zingen en lezen ruw en onedel klinken, zoodra zij eene zekere hoogte

bereiken. De hooge noten dienen dus met het falsetregister te worden genomen en ontwikkeld, indien we waarlijk de vorming van ons orgaan nastreven, en niet zijn verderf. (1)

« Het juist gebruik der stem is niet uit boeken te leeren. Kennen is nog geen kunnen. Misschien is de relatie zelfs omgekeerd, in dezen zin dat het volmaakt kennen slechts mogelijk wordt door volmaakt kunnen. Herhaalde regelmatige oefeningen worden hier gevergd, men moet alles ten einde toe doorgemaakt hebben om met zekerheid te kunnen oordeelen en aanleeren. » (2)

Indien zooveel leerlingen door hunne wetenschappelijke studiën verplicht zijn zich de theorie der « acustiek » eigen te maken, zelfs het getal trillingen te onthouden door bepaalde tonen voortgebracht, zou men toch wel mogen eischen dat diezelfde leerlingen diezelfde tonen praktisch zouden leeren treffen en juist zouden leeren zingen.

Invloed op spraaktechniek en -esthetiek.

Bij den mensch sloot zich de muziek, in het stadium der melodie, op natuurlijke wijze aan bij het muzikaal accent der spraak. Hierdoor verstaat men het op en neerglijden van de intervallen der spreekstem. Zoodra deze intervallen kunnen bepaald worden en elke toonhoogte lang genoeg wordt aangehouden om voor het luisterend oor een oogenblik stationnair te blijven, ontstaat uit de spraak de zang.

Uit deze beschouwing zien wij welke nauwe betrekking er bestaat tusschen spraak, voordracht en muziek. Wie de zangtechniek ernstig heeft doorgestudeerd, moet vervolgens op uitstekende wijze de spraaktechniek bezitten ;

(1) Ik wijs in 't voorbijgaan op het pas verschenen boekje : » Die menschliche Stimme im Dienste der Kirche ». door Franz Karl Steinbach (Paderborn). Het werd besproken in het laatste nummer van het *Liturgisch Tijdschrift*. Een zeer interessant boek is ook dit van Rutz « Neue Entdeckungen von der menschlichen Stimme ». (München, 1908). Rutz verdedigt voor de ontwikkeling der stem de theorie der rompstanden. Dit stelsel legt hij nog breedvoeriger uit in het boek « Musik, Wort und Körper als Gemütsausdruck » (1909). (Breitkopf & Härtel).

(2) Veldkamp, *De Techniek van het spreken.*

ook de spraakesthetiek maakt aanspraak op dezelfde hoedanigheden als deze welke in de muziek bestaan.

Is het niet vooral bij gebrek aan gehoorvermogen, rythmusgevoel, melodiegevoel, bij gebrek aan het juiste gebruik der stem dat onze studenten zoo slecht lezen en voordragen, dat ze voor elementaire moeilijkheden in de uitspraak strunkelen, dat ze zoo weinig aangelegd schijnen om de schoonheid van het gesproken woord te voelen en te vertolken?

In de dichtkunst vooral komt de rythmiek en de melodie tot uitdrukking. In het modern vers wordt ook het muzikaal element op den voorgrond geplaatst, doordat men aan de melodie van den stemtoon, de melodie der vokalen heeft toegevoegd. Beide moeten samensmelten.

Wat gewordt er van een voorgedragen gedicht, waarin deze elementen niet opleven! Het slecht lezen en -voordragen is niet alleen de oorzaak dat de vormschoonheid eener poëzie aan onze studenten ontgaat, zij is ook de schuld dat onze leerlingen moeilijk of niet vermogen door te dringen in den gedachtenkring dierzelfde poëzie. Zou het gewaagd zijn hier het beginsel toe te passen : Nihil in intellectu quod non prius fuerit in sensu? Het spraakschoone is niet *dit* wat op het papier staat, het spraakschoone straalt in het gesproken woord uit!

Het gebrek aan het bewust hooren, het gebrek aan toongehoor openbaart zich bij onze studenten bij alle leesoefeningen, bij alle uitspraaklessen. Nochtans is en blijft het gehoor hier van allergrootst gewicht.

Maken wij eenen leerling opmerkzaam op de foutieve uitspraak van eene zijner vokalen, hoe dikwijls blijft hij voor alle verbetering onvatbaar, bij gebrek aan gehoorvermogen! Wat kostbaren tijd wordt er niet verloren om het kleurenverschil in de vokalen te doen inzien en voelen? Voor een elementair gevormd muzikaal gehoor, zou het goede voorbeeld van den leeraar volstaan om dadelijk een goeden uitslag te bekomen in het nabootsen der voornaamste klanken. Dán zouden de leerlingen aanstonds het kleurverschil tusschen het voorbeeld en hun verkeerd antwoord waarnemen en onderscheiden; zij zouden hun orgaan weten te stemmen op dit van den meester.

Helaas! hoeveel gebrekkige violonisten treft men ook niet aan in de uitspraaklessen, onmuzikale studenten die geen besef hebben van toonvorming, die de snaren hunner stem niet vermogen te accordeeren.

« In proza is de rythmiek dikwijls nog ingewikkelder dan in de dichtkunst. Hier wordt de melodie door een ongebonden muzikaal accent vertegenwoordigd! De ideale voordracht van het proza zal deze zijn waar de karaktertrekken, welke in de muziek domineeren, zich op de meest volmaakte wijze zullen weten te plooien naar den zin van het gesprokene. » (1)

Hoe kunstig straalt het rythmisch en melodisch spraakschoone niet uit bij eene uitgelezen poëzie of een fijn prozastuk, opgezegd door een meester in de kunst van voordragen.

Daarom is het spreektoestel, dat ons een aantal uitverkoren stukken gezegd door Royaards en Vogel laat genieten, van groot nut in het onderwijs, om onze studenten bewust te maken van het voor hen nog zoo ongevoelde muzikaal-schoone onzer moedertaal.

Is het niet vooral de muzikale rhythmus van het vers, welken Royaards doet uitstralen in volgend koor der Luciferisten?

« Op, trekt op, gij Luciferisten,
Volgt dees vaan?. . . . .
Rukt te hoop al uw krachten en listen!
Trekt vrij aan! »

Zoo klaar en fijn gespannen is de spraakmelodie in Vondel's « Wildzang », dat de voordracht van Royaards toelaat zekere hoofdintonatiën muzikaal op te nemen in volgende verzen :

« Wat zong het vroolijk vogelkijn
Dat in den boomgaard zat?
Hoe heerlijk blinkt de zonneschijn
Van rijkdom en van schat?
. . . .
Hoe blinkt de boterbloem als goud
Wat heeft die wildzang stof! »

(1) Zwaardemaker : *Physiologie der stem.*

Grootsch en indrukwekkend daarentegen is Vogel's muzikaal rythmisch gebaar en melodische lijn in de koren uit « Œdipus » :

> Moge ik rein en heilig wezen,
> Heilig steeds in woord en daad,
> En de aloude wetten vreezen
> Die weleer der goden raad
> Uit de hooge reine sferen
> Van d'Olympos nederzond....

In het Saïdjah-lied van Multatuli wordt de voordracht soms zuiver muzikaal. Het literair motief « Ik zal het hooren » heeft ook zijn muzikaal thema. Dit motief op het einde van elk stroof herhaald, wordt zeer klaar gezegd op een kwartinterval, dat voor elk musicus opvallend is :

« Ik zal het hooren »
$\dot{3}$ $\dot{3}$ $\dot{3}$ 7·7

De spraakintervallen van het vers « dan zal Adinda daar voorbijgaan.... » herinneren op treffende wijze aan de zeer eigenaardige muzikale toonladder van Debussy. Hierbij bekomt de voordracht eene eigenaardige oostersche kleur, welke wonderwel overeenkomt met het karakter der poëzie.

Het orgaan belast om het spraakrythmische en melodische te vertolken is de stem.

Het schoonste muziekstuk, voorgedragen door den beroemdsten pianist of violonist, gaat verloren op een gebrekkig instrument.

Wij moeten allereerst trachten een goed spraakklavier te bezitten, dit is eene gezonde, zuivere, buigzame, glansrijke stem, want elk gebrek aan dit orgaan is ook voor de voordracht een hindernis, een beletsel voor het uitdrukkingsvermogen.

Hoe kan de stem beter, nuttiger worden ontwikkeld dan door den zang !

« De beschavende invloed, die er kan uitgaan van het onderwijs in spreken, lezen en zingen, is voor een groot deel terug te brengen tot beheersching der toonvorming.

Wat ons in de dialecten onaangenaam aandoet is niet de sterke afwijking van de algemeene beschaafde uitspraak der afzonderlijke klanken, maar de hinderlijke foutieve toonvorming die daarmee gepaard gaat. » (1)

Het algemeen besluit, dat uit voorgaande bespiegelingen vloeit is : dat een zeker muzikaal onderwijs en een ernstig zangonderwijs van allergrootst nut zijn zou voor onze studenten.

Van stofoverlading kan geen spraak zijn, wanneer uit een en dezelfde poging twee goede uitslagen voortkomen.

Een ernstig muzikaal zangonderwijs levert het groot voordeel op : buiten de muzikale ontwikkeling, ook de vorming onzer studenten op gebied der spraak rechtstreeks te beïnvloeden en rijkelijk te bevorderen.

Doch, wil men een ernstig zangonderwijs voor de jeugd, zoo moeten zij die geroepen worden om het te geven, op de hoogte zijn hunner taak. Ik bedoel onze toekomstige priesters, onderwijzers, onderwijzeressen. Vermits voor hen ook het eerste onderwijs in de school gebrekkig was, zoo zullen zij slechts door een « intense cultuur » zich kunnen opwerken, om in te winnen wat hun mangelt. *Zulk eene intense opleiding is thans van het grootste gewicht ; zij is eene allerdringendste noodwendigheid.* Want verondersteld, dat men van morgen af in onze scholen en gestichten een ernstig en verplichtend zangonderwijs oplegge, dan zou er wel gebrek zijn aan noodige krachten om dit programma uit te voeren. Hoevelen verlaten thans niet onze seminaries en normaalscholen met de noodige begaafdheden om alle andere mogelijke vakken te onderwijzen, en moeten zich onbekwaam achten om eene elementaire zangles te geven. Onbekend is onbemind ! Hoe zal men de jeugd de liefde voor den zang inprenten, indien deze liefde bij de opleiders der jeugd ontbreekt ?

Het woord van Luther (2) is bekend : « Ein Schulmeis-

(1) VELDKAMP, *Techniek van het spreken.*

(2) Groot is Luther's invloed geweest op de hervorming der kerkelijke muziek door de verspreiding der choralen. Wij, katholieken, moeten anderzijds betreuren, dat deze reformator een zoo machtig wapen als deze onder zijne stuurkracht algemeene heropbeuring der muzikale kultuur, heeft weten te benuttigen ter grootere verspreiding van het protestantisme.

ter der nicht singen kann, besehe ich noch nicht. ». Moesten we thans Luther's denkwijze volgen, zouden we verplicht zijn de oogen af te keeren van veel onderwijzende personen!

Smaak.

Indien het in het beoefenen der muziek na te streven doel, naar de meening van groote denkers, kunstenaars en pedagogen aller tijden steeds edel zijn moet, omdat de toonkunst eene zielopbeurende, vormende kracht is, dan moeten wij besluiten dat al dit ijdel maakwerk, dit aangenaam flauw of wild onbeschaafd genre-muziek, dit gedachtenloos modegetokkel dezer tijden, waar helaas zoovelen in opgaan, en waardoor zelfs een groot deel van het ontwikkeld publiek onbedacht zich laat meeslepen, eene verderfelijke kunstontwikkeling ondersteunt en in het leven houdt. Kwamen de pedagogische eischen, welke het oude Hellas voor de muziek stelde, thans nog tot vervulling, welk een ommekeer, welk eene omwenteling zouden zulke grondbeginsels in ons onderwijs niet te weeg brengen!

De plaats, welke de muziek in ons hedendaagsch onderwijs bekleedt, is zoo laag als ze in de Grieksche beschaving voornaam en hoog was. Alhoewel de moderne muziek eigen wegen is opgegaan, en niet steeds verbonden bleef met de andere kunsten, mag zulk eene breedere ontontwikkeling niet als reden gelden voor het minder belang der toonkunst in het onderwijs. Ook heeft de moderne muziek in werken van allereersten rang eene nauwe verbintenis met de poëzie aangegaan.

De muzikale drama's van Wagner in den aard van het oude Grieksche treurspel opgebouwd, vereenigen al de moderne kunsten in één kunstwerk. Op ons, modernen, weegt de plicht den invloed dezer samensmelting der moderne kunsten op ons te laten inwerken.

Wie heeft toch deze verderfelijke gedachten in de wereld gebracht, waardoor aan de muziek alle verstandelijke vormingskracht wordt ontzegd? Bestaat er in de tonaliteitsverbinding in de architectuur, in de samenwerking der klankmiddelen, tot het opbouwen der muzikale phrasen, niet eene even logische en rhetorische regelmatig-

heid en orde als in eene periode van Cicero? Neemt de technische ontleding eener Sonate van Beethoven niet even heel onze geestvermogens in beslag, als hetzij ook welk stuk welsprekendheid?

Op welk grondbeginsel kunnen we steunen, om in ons onderwijs, (waar alles toch moet strekken tot edeler ontwikkeling der studenten), om in ons middelbaar onderwijs eene ernstige muzikale opleiding te verwaarloozen, te miskennen, of zúlk eene te dulden welke het rein esthetisch gevoelen versmacht, en vervalschten smaak voor het waardelooze en banale aankweekt? Wie zou durven beweren, dat de smaakmisvorming in éóne kunst geen slechten invloed vermag uit te oefenen op onze ontwikkeling in eene ándere kunst, en vervolgens op den smaak voor letterkunde welken wij bij alle studenten trachten te vormen.

Hoeveel leerlingen zijn er niet in het middelbaar onderwijs die gedurende 5, 6 jaren en meer de muziek beoefenen door het aanleeren van een bijzonder instrument en die door aanraking met onbeduidende modemuziek hunnen smaak hebben bedorven en vervalscht, die slechts de banale muziek liefhebben en de zuivere minachten! Hoort men buiten op de straat, in de café-concertenhuizen, op de kermissen, geen minwaardige muziek genoeg, dat men zich veroorlooft *dit* repertorium in onze hoogere gestichten te dulden? Waarlijk het supplement dat onze leerlingen voor zulk schadeloos en nutteloos werk moeten bijbetalen, mag men wel een verderfelijk geldverkwisten heeten. De schoonheidszin voor goede muziek kan slechts worden ontwikkeld door regelmatige voeling met de gezonde, reine vormen, met den zuiveren stijl van ernstige toonkundigen. Door deze studie alleen worden wij voorbereid tot het smaken der edele gewrochten der klassieke en moderne muziek.

Alhoewel uit technisch oogpunt minder ontwikkeld dan onze Conservatorium-laureaten, zouden onze hoogere ontwikkelde studenten met een degelijk muziekonderwijs wellicht een gezonder opvattingsvermogen, een ruimeren schoonheidszin voor de muziek bezitten dan vele al te eenzijdig gevormde toonkundigen van het vak.

Het instrument, waar de voorkeur dient aan gegeven in het onderwijs, is ongetwijfeld het klavier.

Al de leerlingen, die zich in de gelegenheid bevinden om een bijzonder instrument aan te leeren, zou men moeten aanzetten tot pianostudie! Dit instrument moeten ze verkiezen. Waarom?

Door zijne synthetisch-harmonische kracht ontwikkelt het klavier op uitstekende wijze ons harmonie-gevoel. Noch de snaar-, noch de hout- en koperinstrumenten, daar zij slechts eenstemmig optreden, vermogen op even gunstige wijze deze vorming te bevoordeelen.

Het klavier helpt en sterkt het nog onvolmaakt ontwikkeld gehoor, daar de intervallen door het instrument zelf worden opgegeven. De snaarinstrumenten daarentegen verplichten ons de intervallen op te zoeken. Zonder een vast toongehoor kunnen wij over de juistheid der intervallen niet oordeelen. Aan onze studenten kan de studie van een snaartuig niet worden aanbevolen, zoolang hun toongehoor voor de gewoon intervallen niet gevormd is, of ten minste geen voldoende zekerheid heeft verkregen. Niet zelden wordt alzoo het muzikaal toongehoor in onze colleges misvormd! In alle gestichten treft men een aantal leerlingen aan, die dagelijks een half uur tijd verspillen aan het strijken op een viool, welke zij niet kunnen accordeeren, en waarop de intervallen op nieuw physische wetten schijnen te steunen! Een paar lessen in de week zijn ontoereikend om al het aangeworven slechte uit te roeien, en kunnen niet opwegen tegen de misvorming in deze afzonderlijke oefeningen ondergaan.

Neen, men sluite zorgvuldig het vedeltje voor een paar jaren op, men beoefene middelerwijl ernstig klavier, zang en solfège, en dan herneme men de studie der viool. Ik ben verzekerd dat men, dank zij deze voorbereiding, na drie maand verder zal gevorderd zijn in de vioolstudie dan na drie jaren wrijven en strijken op valsche vioolsnaren.

Mijne Heeren, de klavierletterkunde is uitnemend rijk en prachtig. Zij laat ons toe de grootste meesters uit alle tijden in belangrijke en oorspronkelijke werken te kennen, en vervolgens de verschillende stroomingen uit de muziekgeschiedenis na te gaan. Het orgel is voorwaar het rijkste

en volmaaktste instrument van alle, doch hoe arm is niet zijne literatuur in vergelijking met deze van het klavier!

Neen, geen instrument bezit, als het klavier, een even groote vormende kracht voor de muzikale opvoeding. Wij loochenen den rijkdom der vioolliteratuur niet, alhoewel deze ook niet tegen de klavierletterkunde kan opwegen. Doch, hoe moeilijk in het vioolrepertorium in te dringen! Zonder de medehulp van een pianist-begeleider, blijven we verplicht er de handen af te houden en het genieten der meesterwerken te verzaken.

Hetzelfde geldt voor de literatuur van alle andere instrumenten. De ondervinding bewijst dat al deze instrumentisten, zoo zij later in het leven geen buitengewoon gunstige omstandigheden treffen om deel uit te maken van een orkest of eene symphonie, vaarwel zeggen aan de studie en het beoefenen van hun speeltuig, om over te gaan tot de studie van het klavier,... wanneer zulks helaas te laat is, en er op geen ernstig uitwerksel meer te hopen is.

Het klavier is het muzikaal opvoedingsinstrument bij uitstek!

« Für die Entwicklung der moderne Musik, (zegt R. Wagner), hat das Klavier die grösste Bedeutung, indem es der Selbständigkeit, der Aneignung des Inhaltes und des Vortrages, fast jeder Art, auch der kompliziertesten Musik eine ganz unersetzliche, unmittelbar praktische Handhabe gibt. Am Klavier vermag der gebildete Musiker nicht nur sich selbst allein das vielstimmige Tonstück nach Inhalt und Form unmittelbar zu vergegenwärtigen, sondern er kann sich auf ihm auch hinüber, deutlich und bestimmt dem einigermassen bereits entwickelten Jünger der Vortragkunst mitteilen. Auf keinem einzigen Instrumente kann der Gedanke der moderne Musik klarer verdeutlicht werden, als durch den sinnreich kombinierten Mechanismus des Klaviers, und für unsere Musik ist es daher das eigentliche Hauptinstrument schon dadurch geworden, dass unsere grössten Meister einen bedeutenden Teil ihrer schönsten und für die Kunst wichtigsten Werke eigens für dieses Instrument geschrieben haben. » (1)

(1) WAGNER. *Sämmtliche Schriften*, VIII, blz. 188.

Thans rijzen de vragen: Hoe zullen onze studenten het klavier bestudeeren? Welke stukken, welke meesters zullen hun repertorium uitmaken?

De studie van het klavier vergt eene ernstige technische basis; zonder deze is geen bevredigende uitslag te verhopen. Van allergrootst belang blijft de goede houding der handen en der vingeren op het klavier. Vele muziekleeraars onzer colleges denken er niet aan dit ten strengste voor te houden aan de leerlingen. Daarom is het, dat de meeste studenten na vijf, zes jaren klavierstudie immer stijve, onbeholpen vingeren behouden, ja tot niets geraken!

Gammen, arpèges, gespeeld met platte vingers, accoorden, geslagen met medewerking der armen, zijn meer dan nuttelooze oefeningen, daar zij het mecanisme misvormen; zij bevorderen geenszins de vereischte onafhankelijkheid van vingers en handen.

De eerste twee jaren zou men daar voornamelijk op moeten letten.

In de voorrede tot zijne methode geeft PLAIDY in eenige bladzijden de voornaamste grondbeginsels eener ernstige mecanisme-studie op. Zeer aan te bevelen is de lezing dezer zeer praktisch voorgestelde wenken aan allen die het met de klavierstudie ernstig meenen.

Welke oefeningen kunnen voor beginnelingen aangeprezen worden? De methode van PLAIDY is uitstekend, ook die van DECLERQ: beide kunnen na enkele maanden gepaard gaan met de eerste oefeningen van HANON. De techniek moet immer worden voortgezet en vervolmaakt. Aan te bevelen zijn dan evenzeer de studiën van CZERNY, vervolgens die van CRAMER.

Bij de zuiver mecanisme-studiën passen in het tweede, derde jaar de gemakkelijke sonaten van Diabelli, van Clementi en Kühlau. Het in aanraking komen met de factuur dezer muziek is eene allerbeste voorbereiding tot den klassieken sonaatvorm van Haydn, Mozart en Beethoven.

Zoodra de leerlingen door de techniek eene tamelijke vaardigheid hebben bekomen, moet men het als een plicht aanzien hun in de keus der vrije stukken niet anders dan oprecht smaakvolle muziek aan te bieden. Zelfs voor aller-

eenvoudigste stukjes kan men bij een of anderen beroemden meester iets fijns en geschikts aantreffen. Bij Schumann, onder anderen, kan men de hand leggen op eenige allerfijnste en zeer gemakkelijke stukjes. Het *Jugendalbum* van Schumann is eene uitstekende bloemlezing. Wie kent niet het frissche melodietje van den vroolijken landman?

Waarom zou men aan zulke fijne kinderpoëzieën de voorkeur niet geven boven zooveel andere prullen welke niet gemakkelijker zijn van mecanisme, tegen een belachelijk hoogen prijs worden verkocht en daarenboven den smaak der kinderen bederven?

Ware 't eens mogelijk al de muziek, welke de studenten, onze pianisten, violonisten enz. in onze gestichten bezitten en gebruiken, te verzamelen en in twee vakken te verdeelen, hier wat goede, daar wat waardelooze muziek is: waarlijk een ontzaglijk pak knutselwerk zou naast een klein pakje aanbevelenswaardige muziek oprijzen!

Niet het kaf uit het koren, maar het koren zou uit het kaf moeten gezift worden! (1)

Welk recht heeft men voor het onderwijs en de opvoeding der muziek in onze colleges en gestichten al te zeer een « procédé » te dulden, dat voor de letterkunde b.v. en voor welk vak ook, door eenieder ten strengste zou worden veroordeeld!

Vooral de laatste 2, 3 jaren moet er zorg gedragen worden voor een degelijk klavier-repertorium der studenten-pianisten. Het is niet onmogelijk door de gelukkige keus van stukken de leerlingen in betrekking te stellen met de kunst der groote meesters, aan de studenten een voorsmaak te geven van de groote meesterwerken der toonkunst en een algemeen gedacht van vorm en stijl in de zoo verschillende kunststroomingen der muziekgeschiedenis.

Ja, bij Bach, Händel, Beethoven enz. kan men hier en daar een eenvoudig bloempje uitpikken, waardoor niet alleen het repertorium onzer studenten, maar voornamelijk de smaak, de schoonheidszin op de voortreffelijkste wijze zouden gevormd worden.

(1) Voorwaar kan men hier en daar op merkelijke verbeteringen wijzen, wat ons verheugt. Dit neemt echter niets af van wat we hier boven onderstellen.

Bij het overloopen der klavierletterkunde. heb ik een catalogus opgemaakt van gemakkelijke klavierstukken, gekozen uit het werk der grootste meesters, 1° der *klassieke periode*, 2° der *romantische* en 3° der *moderne*. (1) Naar mijn bescheiden oordeel zouden onze studenten op de tweede en rhetorika na vijf, zes jaren ernstig klavieronderricht zulke stukken moeten kunnen leeren en moeten kunnen alhoewel niet volmaakt, toch behoorlijk uitvoeren.

De kleine werkjes van dezen catalogus vatten heel de muziekgeschiedenis sinds de XVIIe eeuw samen, niet wijl ze ons in de grootste werken der meesters invoeren, maar zij kunnen volstaan om ons een gedacht te geven, én van den stijl der groote klassieke periode, én van den stijl der romantische school, én van den stijl van eenige onzer moderne toondichters.

Welk voordeel voor de leerlingen zúlke muziek te hebben doorgemaakt! Welke gelukkige voorbereiding tot eene breedere, gezondere ontwikkeling in de toonkunst! Hoe zouden de leerlingen door deze, alhoewel nog onvolledige vorming, zich aangetrokken gevoelen tot het bijwonen van

(1) PROGRAMMA :

I. Klassieke School

1. Haendel. *Ed. Peeters*. Leçons. — Chaconnes, Pièces. *Chaconne* met 62 kleine variaties.
2. BACH. *a*) Inventiones voor 2 en 3 stemmen (nummer 1, 8, 15.)
   - *b*) Englische Suite — boek I. Verschillende kleine sarabandes, bourrées, courantes, menuetten, giguen.
   - *c*) Franzözische » — boek II. Idem.
   - *d*) Partitas — Idem.

1. Haydn : Sonaten.
2. Mozart : Sonaten.
3. Beethoven : *3 Sonatines*. — *Adagios*.

II. Romantische School

1. Mendelsohn. Lieder ohne Worte, n^r 4, 6, 9, 12, 14, 20, 30.
2. Chopin. *a*) Mazurkas, n^r 6, [illegible], 16, 25, 40, 43.
   - *c*) Nocturnes, n^r 2, 6, 9, 11.
   - *d* Valsen, n^r 1, 3, 9, 10, 11.
3. Schumann. Album für die Jugend. Op. 68. Eerste deel (18 nummers). Tweede deel (19 tot 43) eenige nummers uitgezonderd.

III. Moderne School

Grieg. Uit Op. 38. Berceuse. Volksweise. Walzer.
Uit Op. 28. Albumblattes n^r 2.
Op. 25. Nordische Tänze, n^r 6, 7, 13, 14, 15, 16, 17.
Mac Dowell. Wald-Idyllen. See-Bilder
Debussy. Arabesque 1, 2.
R. Strauss. Stimmungsbilder.

ernstige concerten, tot het vervolmaken hunner kunstvaardigheid! Hoe zouden zij er aan houden iets meer af te weten van de groote vokale en orkestrale werken dierzelfde beroemde toondichters, dierzelfde beroemde toondichters, dierzelfde genieën, die zij in kleinere werken reeds leerden proeven en smaken op het klavier!

Het schoonheidsgevoel, dat zich aan de edele en reine vruchten der toekomst heeft gevoed, loopt thans geen gevaar meer van te worden misvormd; natuurlijk zou het zich vervolmaken en ontwikkelen door de inwendige kracht van het goede zaad.

Misprijzend zouden de leerlingen neerzien op den afgedankten catalogus uit vroeger jaren, waarop misschien niet minder eigenaardige reklaam-titels prijken van allerlei toonkundigen, of liever toonsukkelaars, wier naam de muziekgeschiedenis niet heeft bewaard, en wier werken alle encyclopedieën ten onrechte vergeten op te geven, om overal bekend te maken het groot kwaad, dat zij stichtten en den slechten invloed, welken zij vermochten uit te oefenen op den kunstsmaak van het volk en van de jonge toonkundigen.

Na de tweehandige klavierletterkunde, een woord over de zeer belangrijke en hoogst leerzame vierhandige klavierliteratuur, welke ik voor de latere ontwikkeling, na den collegetijd, ten zeerste durf aanbevelen.

De tweehandige klavierliteratuur heeft het groot voorrecht de oorspronkelijke werken te bezitten onzer groote meesters. Daarop kan de vierhandige niet bogen. Desniettegenstaande openbaart zij ons al de symphonische, al de orkestrale werken der klassieken en romantieken. Al deze produkten zijn voor vierhandig klavier op uitstekende wijze omgezet. Wie zich een gedacht kan vormen van den oneindigen rijkdom der muzikale werken in deze twee perioden, zal meteen inzien wat een schat ons door deze nieuwe pianolitteratuur wordt aangeboden!

De gelegenheid om goede symphonische concerten bij te wonen doet zich, helaas, niet alle dagen voor! Daarom bestaat er geen beter middel om onze algemeene ontwikkeling in de muziek te bevorderen dan het doorspelen der vierhandige klavierliteratuur.

Dit veronderstelt het aantreffen van een muzikalen

vriend, die insgelijks bevoegd is om van 't blad te lezen. Toch moeten we de technische moeilijkheid van het vierhandig spelen niet overschatten. Allen, die zich op deze studie toelegden, zullen het met mij eens zijn om te bevestigen dat het vierhandig spelen eener symphonie van Haydn en Mozart b.v. veel minder technische eischen stelt dan het ontcijferen en uitvoeren der tweehandige sonaten van dezelfde schrijvers.

Er bestaat ook geen betere oefening voor het lezen der muziek. Zeer aanmoedigend is de vaardigheid welke men hierin na korten tijd verkrijgt.

Geen betere voorbereiding ook tot een aangekondigd orkestfeest dan het doorcijferen, het instudeeren van het werk op het klavier.

Al deze raadgevingen zijn atuurlijk gericht tot de leerlingen die zich *bijzonderlijk* op de muziek toeleggen; doch, vermits dit getal in onze colleges betrekkelijk groot is, durf ik verhopen, dat niemand deze beschouwingen voor nutteloos en overbodig zal houden, des te meer daar eene meer verzorgde muzikale opleiding voor een zeker deel onzer leerlingen niet enkel prijzenswaardig is, maar tevens grooten invloed uitoefenen kan op *ál* de leerlingen van hetzelfde gesticht.

Nog een woord over *de algemeene muzikale vorming voor ál de studenten*.

Wij onderstelden reeds een ernstig en verplichtend solfège- en zangonderwijs voor al de leerlingen, omdat slechts hierdoor de noodige theoretische basis wordt verzekerd, waarop de mogelijke vorming van den schoonheidszin voor de muziek berust.

Een der beste vruchten van dit onderwijs zou de mogelijkheid zijn een ernstig « koor » onder de studenten op te richten. Hoe zou een verplichtend zangonderwijs die onderneming vergemakkelijken! Weinigen vormen zich een gedacht van den overdreven tijd welken dikwijls aan het eenvoudig aanleeren van een koor, van een lied moet worden besteed; aan de inspanning welke wordt gevraagd om slechts het ruw en onbeschaafd zingen tegen te gaan; kortom van al de moeilijkheden waarmede men af te rekenen heeft, dank zij het zoo verwaarloosde, of liever het

niet ingerichte muziekonderwijs. Het aanleeren van een paar tweestemmige liedjes voor de prijsuitdeeling vraagt soms eene maand, twee maanden dagelijksche oefening, en nog gelukken de knapen er niet in deze liederen, na zooveel inspanning, bevredigend te zingen. Men overtuige zich wel, dat gesteund op een regelmatig en ernstig gegeven zangonderwijs, met een paar oefeningen een betere uitslag voor dezelfde liedjes zou worden verzekerd dan nu met twee maanden schier vruchteloozen arbeid.

Een ernstig zangonderwijs is dus geen tijdverlies, integendeel gewin aan tijd.

Wat in 't klein gebeurt in het lager onderwijs gebeurt in 't groot in het middelbaar onderwijs. Hoeveel tijd moet er niet besteed worden aan het voorbereiden van een koor voor de prijsuitdeeling, aan het leeren van een gewone hymne in gregoriaanschen zang, enz., enz..

De uitvoeringen van het *studentenkoor* zou de muzikale atmospheer van het gesticht zuiveren, den goeden smaak der leerlingen ontwikkelen. Dit koor zou bij de liturgische plechtigheden optreden met uitvoeringen van reine en goede kerkmuziek, waardoor de meerstemmige kerkmuziek zou herleven in hare schoonste produkten. Hierdoor zouden de studenten zich een klaar en gezond begrip kunnen vormen van zuivere gewijde muziek, oude en moderne. Onze katholieke studenten mogen toch niet zoo onwetend zijn, dat ze voor de schilderkunst, als voor de muziek, niet zouden inzien en voelen wat gewijd is en profaan, wat past of niet past in de kerk, wat stemt of niet met onze Liturgie. Hoevele priesters kent gij, die daar een gezond oordeel kunnen over vellen?

Nogmaals hebben we geen recht om iemand te beschuldigen, geen enkel reden om ons hierover al te zeer te verwonderen! Eene beoordeeling in zake kunst rust immer op eene zekere elementaire vorming. Deze vorming heeft het onderwijs helaas niet gegeven.

Ook moet aan onze studenten de gelegenheid worden verschaft om soms eene *symphonische uitvoering* bij te wonen, opdat zij niet zonder eenig begrip omtrent de samenstelling en het prachtig samenwerken der zoo verschillende orkestelementen het college verlaten.

Het *spreektoestel* kan in het muziekonderwijs gerechtvaardigd worden en zelfs aanbevolen. De gramophone, evenals de kinema, heeft slechten naam; en terecht. Voor den algemeenen kunstsmaak is hunne zoo populaire verspreiding allerverderfelijkst geweest. Doch thans hebben kinema en spreektoestel eene merkwaardige plaats veroverd op wetenschappelijk gebied; dit zal duidelijk gebleken zijn aan allen onder u, die de lokalen der Universiteit van Leuven bezochten. Het groot kwaad door genoemde toestellen berokkend is geen reden om ze voor immer misprijzend te verwerpen, en wel integendeel, wanneer zich de mogelijkheid voordoet een belangrijk uitwerksel te bekomen in het goede.

Kortweg, het gewoon zoo banaal en ongekunsteld repertorium der gramophone veroordeelend, zijn we zoo vrij uwe aandacht in te roepen op sommige uitgelezen kunstplaten, uittreksels uit de grootste orkestrale en dramatische werken, voorgedragen door de beroemdste orkesten en zangers. Om de hand te leggen op deze stukken, baat het niet de gewone katalogen te raadplegen. Bij de bestellingen hoeft men ook veel geduld te gebruiken, want niet déze muziek valt in den smaak van het gewoon gramophoon-publiek.

Van Wagner alleen bestaan verschillende platen uit : « De Vliegende Hollander », « Tannhaüser », « Lohengrin », « De Meesterzangers », « Rheingold », « De Walküren », « Siegfried », « Godendeemstering », « Tristan ».

In katologen heb ik een vijftal platen aangetroffen uit Hänsel en Gretel van Humperdinck;

16 uit « De Tooverfluit » van Mozart;

2 uit den « Messias » van Händel;

6 uit « Don Juan » van Mozart;

3 uit « Fidelio » van Beethoven.

Voorts de Ouverturen « Egmont » en « Fidelio » van Beethoven, enz..

Onder de platen van Wagner worden enkelen door den grooten Wagner-vertolker A. Van Rooy voorgedragen.

Door de laatste verbeteringen aan het toestel toegebracht is de weergave in staat om bij gebrek aan orkestuitvoeringen veel goeds en schoons te openbaren.

Zoowel als aan onze leerlingen afbeeldingen van beroemde schilderijen worden getoond in de klas, zou de gramophone in de school, de kunstvorming komen vervolmaken met de uitvoering van eenige beroemde zang- of orkeststukken onzer grootste meesters.

Ook zou voor sommige literaire stukjes, welke in de klas worden uitgelegd, de gramophone ons onderwijs uitstekend vervolledigen.

« Der Erlkönig » van Goethe en « Die zwei Grenadiere » van Heine, ziedaar twee gedichten welke aan de studenten zeer dikwijls worden voorgelegd in de Duitsche klas.

Diezelfde stukken bestaan op de gramophone, een voor de voordracht en een voor de muziek !

Hoe belangwekkend en hoe vormend zou het niet zijn voor onze studenten, mochten zij diezelfde stukken enkele keeren hooren, opgezegd door den beroemden deklamator prof. D^r von Possart en daarna gezongen door den niet minder befaamden A. Van Rooy. Hierdoor wordt deze vergelijkende studie nog nuttiger, dat de muziek ons de twee grootste liederkomponisten der toonkunst, doet kennen : Schubert en Schumann, in twee hunner schoonste en beroemdste liederen !

Eindelijk moet de muzikale opvoeding onzer studenten worden vervolledigd door enkele bijzondere lessen over de geschiedenis der muziek.

Daarenboven zal de bibliotheek der studenten de noodige boeken moeten bevatten, om in de muziek zoowel als in andere vakken de persoonlijke ontwikkeling mogelijk te maken en te bevoordeeligen. Ik wijs slechts in 't voorbijgaan op de werken van Viotta, Riemann en Gevaert.

Zulke algemeene begrippen van de verschillende stroomingen in de muziekgeschiedenis, zullen den eerbied en de achting onzer katholieke jongelingen voor de Katholieke Kerk, in ruime mate verhoogen.

De ontwikkeling der toonkunst werd tot in de laatste eeuwen, bijna uitsluitelijk door de Kerk volbracht. De geschiedenis der toonkunst tot de XVII^de eeuw, is de geschiedenis der kerkmuziek zelve.

Het doel dezer studie is geweest de noodzakelijkheid van een ernstig muziekonderwijs — en de wijze waarop het dient gegeven, aan te toonen. Hoe zulk een muziekonderricht *praktisch* zal moeten ingevoerd, dit te bepalen hebben we thans niet beoogd. Dat hiertoe belangrijke veranderingen worden vereischt valt buiten allen twijfel (1), want een ernstig muziekonderwijs van wege leerlingen en leeraars eene meer dan gewone inspanning vergende, kan en mag niet worden gegeven in zùlke voorwaarden waarin geen enkel ander vak ernstig wordt onderwezen of ernstig zou kunnen onderwezen worden.

Doch, wanneer men het nut en de noodzakelijkheid eener hervorming heeft ingezien, dan slechts wordt er naar middelen uitgezien, en allicht worden er ook getroffen, om deze hervorming mogelijk te maken.

De gekende en gezaghebbende criticus H. Riemann wijst (2) op den armzaligen toestand der huidige muziekkultuur in de scholen, in vergelijking met het zoo bloeiend zangonderwijs in de XVI^de^ eeuw. Met deze zijne treffende bespiegeling, welke wij zoo vrij zijn aan eenieders welwillende overweging ten zeerste aan te bevelen, wil ik sluiten : « Man vergisst, dass die grösseren Leistungen der Schülerchöre vergangener Jahrhunderte das Ergebnis eines ganz andern Aufwandes an Zeit und Fleiss waren. Solange nicht dem Gesangsunterricht an den Schulen wieder grössere *Wichtigkeit* beigelegt und demselben mehr *Zeit* zugewiesen wird, müssen alle Versuche den früheren Leistungen gleichzukommen, scheitern. »

J. VAN NUFFEL.

---

(1) Où en sommes-nous à l'heure présente au sujet de l'éducation musicale dans notre enseignement moyen ? — Nulle part, c'est-à-dire que le désarroi est complet, nous n'avons pas de programme, nous n'avons pas de but ni d'idéal déterminés. (Rapport de M. Lesire au Congrès de l'enseignement moyen libre à Bonne-Espérance).

(2) *Musik-Lexikon,* Schulgesang, bl. 1280.

WEG!

Nu is-ie weg!..... We zullen niet meer kaarten met ons drietjes : Vader, Engelbert en ik..... We zullen 's avonds niet meer die devote basstem hooren voorbidden..... We zullen zonder Engelbert gaan wandelen..... We zullen..... hem missen!

..... Gisteren is-ie vertrokken! « Nu al! » zeiden wij, « Eindelijk! » dacht hij.

Ja, eindelijk!..... Eindelijk!..... Hoe lang reeds heeft-ie er naar gesmacht, te kunnen gaan naar 't stille klooster, zich te kunnen wijden aan 's Heeren dienst. Reeds als kind trok hem 'n vurig verlangen naar 't schoone Groote!

Waar was-ie 't liefst? In de kerk, daar, dicht bij 't Altaar, waar zijn Lieven Heerke zat verborgen achter die zwaar-koperen deur.

Welk was z'n liefste spel? « Mis-doen » immers! Ik herinner me nog zoo goed hoe we samen « Mis » speelden. Hij — zeven jaar oud — was pastoor, ik — al 'n vent van vijf jaar! — misdienaar, koster, suis, kerkvolk en misschien nog wel iets. Samen maakten we 't altaar : we schoven 'n tafeltje tegen den muur, zóo, dat het juist tusschen twee ramen kwam te staan. Op de tafel werden twee stooven gezet, waarop 'n plank. En over dat alles werd 'n helder laken gehangen, terwijl de tombe rondom was afgezet met « mooi » kastpapier van één cent per rand. Te midden op het altaar stond 'n kruisbeeld, waarvan aan weerszijden een groote glazen kandelaar met van die prachtig goudgebloemde roode sierkaarsen — die nooit aangestoken werden — en twee kandelaartjes met zoo 'n lieve blauwe kaarsjes. Die stak moeder drie avonden in de week aan, nl. op Vrijdag, Zaterdag en Zondag. Wat waren we dan blij! En wat baden we..... Engelbert tenminste! Ik keek altijd naar die roode vlammetjes, die steeds maar hooger wilden en dan doodgingen. Eventjes kringelde nog 'n licht walmke omhoog en dan..... dan was er niets meer en keek ik weer naar dat heen en weer bewegend vuurtongetje.

Ook stonden er bloemen : van die lichte rose en die waren..... die waren door ons groote zus gemaakt. 'n Altaartrede ontbrak natuurlijk niet. Je kon geen mooiere hebben : 'n voetenbankje met 'n mat er over.

De muur was « prachtig » behangen! Och, daar zaten toch zoo 'n schoone plaatjes. Een was er, waar Onze Lieve Vrouw, die 't Kindje Jezus droeg, op wolken stond. Aan d'r linkerkant knielde een bisschop, aan den anderen kant 'n vrouw en onderaan lagen twee engeltjes. Toch zoo 'n leuke engeltjes : heel mollige armpjes en wangskes, fijne krulhaartjes, kleine vleugeltjes en heel mooie oogjes, waar ze altijd, áltijd mee naar boven keken. Dan hadden we 'r ook een, waarop 'n heele rij menschen bij 'n houten tafel. En die menschen zaten allemaal aan één kant, gek, hé? In 't midden ervan, net vóór 'n groot raam — maar toch 'n heel eind er af, zat iemand met z'n handen uitgespreid en die heel bedroefd keek. Toch was-ie mooi! Engelbert zei, dat 't Jezus was : Hij zag er dan ook veel liever uit dan een aan den rechterkant : boeh! die keek toch zoo boos, ik durfde er haast niet naar te kijken. En we hadden nog veel meer mooie plaatjes! D'r was er ook een waarop ..... 'n mopshondje! Engelbert wilde dat wel weg doen, maar ikke niet : 't was 't mooiste van allemaal! Dat lekker dikzakske mocht niet weg, hoor!

Nu denkt ge zeker, dat we niets anders meer hadden? Ha, ha! Niets anders meer!..... Nog 'n ciborie, 'n kelk, 'n staande godslamp en 'n wierooksvat, maar geen..... priesterkleeren. Moeder wist daar echter raad op : ze maakte voor ons twee van die fijne witte koorhempjes, met wijde mouwen en 'n kantje afgezet, terwijl de pastoor nog 'n paarsen band omkreeg.

's Avonds gingen we dan « Mis » spelen. Hij deed de Mis : plechtig, devoot, vooral bij de Consecratie. Dan was 't ook doodstil, zelfs al was er nog ander volk dan de misdienaar, koster, suis enz. Gewoonlijk waren er 's Zondags nog al kerkgangers. Wat had 't de suis dan druk : d'r waren er, die wel 'ns wilden lachen of praten, maar dan ging-ie er naar toe en ze waren weer stil, zoet. Wanneer de mishoorders ons vroegen — na de Mis dan altijd! — wat we werden, luidde mijn antwoord : « Burgemeester! »

Ge moet weten, dat ik 'n flink rond buikske had, waarom ze mij dan ook « burgemeesterke » noemden. De zuster uit de bewaarschool sprak mij altijd aan met : « Onzen dikken burgemeester ». Engelbert antwoordde dan : « Ik word priester ». En dan lachte er niemand, want hij zei het toch zoo ernstig. Des te meer werd 't dan ook gedaan met 't burgemeesterke : dat was ook zoo 'n wild-vrije leukerd.

We hadden zoolang Mis gespeeld, dat 't ons, of beter gezegd, dat 't mij verveelde. En daar die leukerd nogal 'n baasje was, werd 't geschrapt van de lijst der winterspelen om ..... er later weer op te komen. Er gebeurde namelijk iets bizonders.

't Liep tegen 12 December. Engelbert zou negen jaar worden. Wat had-ie voor verjaardaggeschenk gevraagd?

't Is 12 December en.... Engelbert heeft wat-ie verlangde : prachtige priesterkleeren! Wat 'n geluk, wat 'n vreugde : z'n oogjes tintelden van blijdschap en om z'n lippen zweefde 'n hemelschblij lachje. Toen we om vier uur uit school kwamen, hadden we geen tijd om onzen boterham te eten : we moesten 't altaar gaan opbouwen! Wat hebben we dien dag geloft en gemist! En na dezen dag nog vele malen.

..... 't Burgermeesterke was intusschen burgemeester-af geworden en als ze 'm vroegen wat-ie werd, wist-ie niets te zeggen. Engelbert gaf nog steeds z'n bedeesd : « Ik word priester ». Nou, d'r werd eens mee gelachen, 't was immers 'n kindergril. 't Zou wel voorbij gaan, zoo zei men. Zou dat?!

We zijn 'n jaar of drie verder en..... hij zwijgt er over, Zou 't dan werkelijk 'n kindergril zijn geweest? « Ja », meenden allen, behalve Engelbert en..... z'n biechtvader. Aan hem had-ie z'n hartewensch geopenbaard, met hem kon en durfde hij praten over z'n ideaal. Die zou hem helpen!

..... Weer was 't 12 December. Engelbert trad z'n veertiende levensjaar in. Nadat vader hem geluk gewenscht had, sprak-ie 'm over de toekomst en vroeg : « Welk ambacht kiest ge, Engelbert? » Hij zei niets. Vader gaf hem den raad zich maar eens te bedenken. Te bedenken.....

Te bedenken..... Hij hoefde zich niet te bedenken : hij wist, wat hij wilde en zou en moest, ja móest worden. Maar hoe ? Zijn ouders konden de langdurige, kostbare studies niet betalen en van 'n beurs wilde vader niet weten. Toch zóu-ie 't vader zeggen. Op aanraden van kapelaan Herder, zijn biechtvader en ons aller huisvriend, hield hij 'n novene tot 't Kindje Jezus en in den Kerstnacht, na de Nachtmis, zei-ie 't. Moeder kon haar tranen niet bedwingen en vader... hij ging de kamer uit.

Wat moest vader doen ? Zoo graag zou-ie z'n braven Engelbert laten volgen de groote, grootsche roeping, maar helaas : hij kón niet ! Geen geld en..... eer 't twee, drie jaar verder was, zou-ie 'm noodig hebben. Hij was de oudste zoon en 't huishouden werd zoo groot. Na 'n kwartiertje kwam vader weer binnen : we konden zien, dat-ie geschreid hàd. Vader geschreid ! Hij, de forsche, de krachtige man geschreid ! Tegen Engelbert zei-ie slechts : « Bid ! » Wat lag er veel in dit ééne vaderlijk-ernstige woord. En Engelbert bad ! En vader en moeder en ik en wij allemaal baden. En veel werd de groote zaak tusschen vader en moeder besproken, doch zij zagen geen uitkomst. Maar Onze Lieve Heer liet zich niet tevergeefs smeeken : Hij hielp.

We zijn in de maand Februari. 't Is Zondag. Zoo juist zijn allen van de Hoogmis thuisgekomen. Daar wordt gescheld. Moeder gaat open doen en « Kom binnen Eerwaarde ! Ik ben blij, dat U weer 'ns komt. 't Is allang geleden, dat U ons bezocht hebt ». Ze wil mijnheer Herder naar de voorkamer brengen, doch daar wil-ie niets van weten : hij gaat mee naar de huiskamer. Eerst geeft-ie vader 'n hand, wij krijgen 'n pink en dan gaat hij op d'n hem aangeboden stoel zitten. Onder 't drinken van 'n tas koffie wordt er over alles en nog wat gepraat. Plotseling zegt-ie :

« Janssen, mag ik j'eens even alleen spreken ? » — Engelbert bloost weer, juist als bij 't binnenkomen van den Kapelaan.

Vader gaat met Mijnheer Herder naar voren. We hooren d'n sleutel omdraaien en..... zwijgen. Moeder wil er wat praat inbrengen, maar 't mislukt. Iedereen voelt dat er iets bizonders op handen is. Engelbert staat voor 't raam.

Weer hooren we den sleutel piepen : « Engelbert, kom 'ns even hier ». Met de oogen neergeslagen en 'n hoogroode kleur gaat-ie. 'n Minuut of vijf blijven z' er en komen dan terug : Engelbert met een van vreugde stralend gezicht. Vader staan de tranen in d' oogen, de Kapelaan lacht. Spoedig deelen w' allen in de groote vreugde. Zoo 't God belieft, zal Engelbert priester worden. Hij moet probeeren op de Roomsch-Katholieke Kweekschool te komen, daar dan flink studeeren en als-ie eenmaal onderwijzer is, kan-ie lessen nemen in Latijn, Grieksch enz., die hij zelf zal betalen. Nog wordt er 'n tijdje over gepraat en dan laat Vader den kapelaan uit, wat lang duurt. . . . .
. . . .

Engelbert is geslaagd voor 't admissie-examen der Kweekschool, heeft met gunstig gevolg z'n examen gedaan voor onderwijzer en was toen zoo gelukkig 'n plaats te krijgen in Arnhem. Hier heeft-ie lessen genomen in Latijn en Grieksch. Na twee jaar ijverig studeeren zou-ie klaar zijn voor.....'t Missiehuis der Paters van het H. Hart. Ja! daar wilde hij naartoe! Hij had 't me reeds verteld toen-ie den eersten keer op vacantie kwam, maar ik mocht er niets van zeggen, tegen niemand. Later, na 't behalen van z'n hulpacte, heeft-ie 't zelf gezegd.

M'n ouders wisten niet wat ze hoorden : hun zoon Missionaris! Ze vreesden, maar raadden 't hem niet af : de Voorzienigheid zou zorgen. Hij was echter na twee jaar niet klaar. Had 't hem aan studieijver ontbroken? Dat niet! Hij moest eerst naar 'n gymnasium : zoo besliste 'n nieuw Pauselijk decreet. Wie zou nu dat weer bekostigen? Wel, onze ouders! Niets meer was hun te zwaar om hun zoon te brengen, waar God hem wilde. En..... daar zál hij komen! Eén jaar is-ie op 't gymnasium geweest, heeft daarbij nog privaatlessen gehaald en,.... gisteren is-ie gegaan naar Arnhem. Wij allen hebben hem naar 't station gebracht. U dat afscheid te beschrijven, zult en moogt ge niet van me eischen. Ik zou 't niet kúnnen!

Bij 't naar huis gaan spraken we bijna niet, we dachten. Thuis ging 't al juist eender : 't leek wel of er in huis iemand gestorven was, zoo stil, zoo treurig.

Ik ben 't huis uitgevlucht en naar buiten gegaan. Ik

ben er gaan dolen. Droomverloren heb ik rondgeloopen. Ik liep en ik wist niet waar ik liep. Ik keek en ik wist niet wat ik zag. Ik dacht en ik wist niet wat ik dacht. Mijne ooren hoorden niet. Steeds ging ik verder, tot..... ik niet meer kon. De weg was ten einde, ik was vastgeloopen en stond ..... op de plek waar Engelbert en ik Zaterdag nog gestaan hadden. Toen heeft-ie nog gezongen schoon 't lied « Mijne Moedertaal » en « Scheiden ». En 't zachte, suizende windje dat heeft medegenomen de tonen heinde en ver, brengt terug de melodieuse klanken. Ik hoor weer zijn stem, die zoo menigmaal hier geklonken heeft. O! dat hij hier ware. Zoo vaak hebben wij dit stille hoekje bezocht! Dit was *ons* plekje. Wij hebben er gerust in de lente, wij hebben er gerust in den zomer, in den herfst. Wij hebben er de zon begroet bij haar blijde inkomst, wij hebben ze vaarwel gezegd bij haar vertrek. Wij hebben er liggen lezen heele morgens en middagen. Wij hebben er liggen mijmeren en droomen. Wij hebben er gelachen en geweend. Wij hebben er gedronken de frissche Lentelucht, wij hebben er koelte gezocht, wanneer 't daverend zonnegeweld ons moe en mat maakte. Wij hebben er eens gelegen van vóór zonsondergang tot ver in den avond! Wat 'n onvergelijkelijk-heerlijke avond was dat! Opgewekt-devoot luisterden we naar 't avondlied van den wielewaal. Hij vertelde met z'n orgelstem aan de dalende zon zijn wondersprookjes van 't verre schoone land, dat-ie heeft verlaten om hier 't werk te verrichten, dat God hem heeft opgedragen. Zachtkens begeleidden de populieren, in 't rond hun rijzige stammen omhoogreikend, met hun droomerig gesuizel 't zoete accoordenspel. Eindelijk zwijgt-ie, maar dóórlispelen de trillende-rillende blaadjes. En onderwijl is de zon lager en lager gezonken..... Zij is ter ruste..... De karmozijn-roode bol zette alles in 'n gouden gloed en purper omrandde de zilveren wolkjes, die zich in rijen schaarden boven de fiere, goede weldoenster om haar na te turen zoolang zij konden. Meer en meer begon het te donkeren : daar was geen purper of groen of blauw meer te verkennen. Schitterden de boomenkruinen nog 'n wijle in goud-groene glanzen, ook dáár zijgt in en om de duisternis en weldra is alles gedompeld in 'n wijfelachtig-schemerend licht.

Opgeklommen van uit 't zuid-oosten is de maan, eerst alles in brand zettend zonder brand en nu boom en struik zilverlicht en witte lichtvlekken laat schuifelen over den grond. Geen geluid doet zich meer hooren..... Een vredige rust overal..... Alles slaapt 'n sluimerenden rozeslaap..... Zelfs de populieren laten zwijgen hun mysterieus lied van weemoed. Rondom staat 'n doodsche stilte..... Soezend liggen w' er, niet denkende aan henengaan, starend naar de stammen zoo zwart afteekenend tegen den zwartgrijzen hemelkoepel en naar 't ijle kantwerk der boomen. Luister.... Daar.... De nachtegaal..... Hij zingt..... Hoe schoon, hoe mooi, hoe goddelijk! Eerst smijt hij zijne acht, tien slagen in de stille, stil-luisterende lucht als 't ware tot splinters! Hoog heeft hij aangevangen, maar hooger en hooger gaat 't, tot..... Helaas, zoo graag zou-ie 't tot voor Gods troon willen laten stijgen, doch hij kan niet! Maar onze zielen, op 'n golf van enthousiasme opgevoerd, kunnen wel hooger en gaan hooger. Wij weten ter wiens eere hij zijn passie-lied zingt..... Nog steeds jubelt hij..... Nog steeds laat hij zijn machtig-mooi lied weerklinken en zendt hier en daar en overal zijn vredegroet over de zwak-trillende luchtgolven. 't Een heeft nog niet uitgeklonken of 't andere klimt weer op van uit 't wazig-begroende kreupelhout door 't bosch. Wat nu?..... Hoort gij dat klagend-teere gezang? 't Is een lied van groote smart. En als hij dat uitgezongen heeft, laat hij nog eens zijn krachtige inzet-slagen hooren en..... hij zwijgt..... Langzaam..... langzaam..... sterven uit de forsche tonen in de hooge kruinen en..... 't is stil..... doodstil.....

Geruimen tijd verstreek, eer er 'n woord gesproken werd: we waren geroerd tot in 't diepst onzer ziel. Ten laatste verbrak Engelbert fluisterend de stilte. Wij spraken over dat lied, over den zang schooner dan welk gezang ter wereld. En we dankten Gods goedheid. En we voelden ons binnenste verruimd en wederom stortte ik aan Engelbert uit mijn gevoel en ellende. Hij hielp mij immers besturen dat slingerzieke hart, vol lage, zinnelijke hartstochten. Hij hielp mij in gevaarvolle omstandigheden. Hij was mijn steun. En nu..... En nu..... Nu moet ik hem missen. Dat kan ik niet! Niemand kan hém vervangen!

Niemand, niemand ! 'n Vriend ? Zeker weer een Leo, die mij gaat haten, als ik 'n ander 'n weinig vriendschap schenk ! Neen, neen ! geen vriend ! Engelbert, die moet ik hebben ! Mijn God, mijn God ! Waarom hebt Gij hem van mij weggehaald ? Waarom, o God ? Had mij hem laten behouden ! Ik zou 'n troost hebben, wanneer ik me zoo gansch terneergeslagen gevoel, want hij, hij kan me troosten ! Engelbert, Engelbert ! U vergeten zal ik niet, kan ik niet ! Wel zijt gij uit 't oog, maar niet uit 't hart ! Liefde kent geen afstand ! Zoo dikwijls in mijn bange uren zal ik aan u denken. Gij, met uw kalme bezadigdheid, begreept altijd zoo goed dat zonderlinge hart. Gij wist te sussen mijn onrust. U durfde en kon ik alles zeggen en uitzuchten mijn ellende. Gij kende mij beter dan ik. Wij voelden ons zoo verinnigd ! Ik minde u hartstochtelijk, hartstochtelijk..... Waarom dan heengegaan ? Waarom niet hier, waarom niet bij mij op dit plekje, waar we samen zoo vaak getoefd hebben ? Waarom zingt gij niet een heerlijk lied met uw melancholische basstem, zachtkens om ons heen golvend. Ik gevoelde me dan zoo droevig en blij te moede. Weet gij nog hoe wij op dit plekje gerust hebben, twee weken geleden ? Weet gij nog hoe klaar de klare maan stond aan de lichte lucht, weidend haar millioenen, millioenen schaapjes zwevende over de weiden des hemels ? Weet gij nog hoe daar een ster versprong en zij ging ver, ver weg. Gij lachte en zongt : « O vaarwel ». En..... gij zijt gegaan ! Gij hebt mij droef-eenzaam achter gelaten. Hier sta ik nu alleen, alleen.

En 't suisde in mijn hersens : alleen, alleen, alleen.....

Plotseling huiverde ik. 'k Was van koude bevangen. 'k Had niet opgemerkt dat de avond gevallen en 'n dikke mist was neergestreken. 'k Spoedde me naar huis. Tevergeefs wilden mijn oogen zien, wat rondom mij was. Overal mist, overal ! Boven mij vaarden jagend de wolken, vóór mij vluchtten zij weg en die achter me waren, haalden me in en gingen voort, altijd voort. Waarheen ? Zij wisten het niet, zij gingen waar de wind hen voerde. Ik volgde 'n weggetje langs 'n donkere sloot, die beide steeds schenen aan te groeien. Boven de stad was de mist melkwit, werd

hoogerop donkerder en..... niets meer zagen de oogen. 't Was één duistere oneindigheid, waar ge ook keekt.

Mijn weg voerde langs 'n buitencafé, waar in den donkeren tuin nog paartjes zaten — 'k hoorde ze lachen en zoenen en roepen. Ongelukkigen! Kwaad worden kon ik nú niet: 'k had medelijden met hen en bad voor d'r.

In de stad wierpen de omkringde lantaarns 'n twijfelachtig licht.

'n Paar minuten moest ik nog loopen en 'k was thuis, waar..... stilte heerschte. En stil bleef 't den heelen avond. Bij 't avondgebed, door vader voorgebeden, voegden we vijf Onze-Vaders en Wees-Gegroeten om God te bedanken voor de groote hulp aan Engelbert verleend en zijn bizonderen zegen over z'n verder leven af te smeeken. Snikkend werden ze ten einde gebracht.

Eer 't tien uur was, lagen allen in ruste. Of ze sliepen?.....

Van morgen ben ik wederom naar de half-zevensche Mis gegaan, maar.... alleen! 'k Heb er gezeten op mijn stoel achter den pilaar. Ook de anderen, die dagelijks communiceeren, zaten op hún plaatsen. Eén echter was er leeg, één, schuin voor me. Daar moest Engelbert zitten. Onwillekeurig keek ik onder m'n voorbereiding 'n paar maal naar zijn stoel. En toen ik Ons-Heer had ontvangen, bad ik voor Engelbert. Maar niet lang..... Weldra was 't geen bidden meer: ik dácht aan Engelbert. Ik voelde in me 'n leege leegheid. Weer vroeg ik aan God, waarom Hij Engelbert van me had weggerukt en..... kreeg antwoord. Voor me stond..... Engelbert. Hij was gekleed in 'n zwart habijt. Op z'n gelaat, met die scherp-gelijnde trekken, zweefde 'n glimlach. Zijn mond opende zich: « André, ik bemin u. Ook ik zal u niet vergeten. En gij weet waarom ik u heb verlaten. Vraag dan niet meer. 'k Ben gegaan om God te dienen. Doe ook gij dat.

Bid en volhard in de dagelijksche Communie en ge zult tevreden en gelukkig zijn. Gevoelt ge u ook al 'ns wat lauw, ongodvruchtig, nader tóch: Jezus zál u doen ontvlammen door zijn liefde, André. Zijn liefde is zoo groot, zoo eindeloos groot. En wordt 't lijden u te zwaar, denk dan aan de vaak herhaalde woorden van uw hemelsche

beschermster Gemma Galgani : « Ik wil met Jezus lijden, spreek mij niet van anders ; ik wil gelijk zijn aan Jezus : lijden, zoo lang ik leef, en altijd leven om altijd te lijden ». André, onthoud dat lijden 'n zegen is, dat 't zuivert en sterkt. Haast u ook, wanneer gij gevallen zijt, uw fouten rouwmoedig te belijden en opnieuw zal 't witte genadekleed u worden omhangen ». Toen..... toen verdween hij en voor me zag ik hoe de Priester de blanke hostie ophief. 'n Gouden glans omstraalde haar, 'n straal ervan drong in m'n hart en op 't zelfde oogenblik was ik vervuld van 'n hemelsche vreugde en geloovig-betrouwend jubelde mijn hart : « Mijn Heer en mijn God ».

Mijne ziel was kalm, gelukkig.

JOHAN VAN DE NATUUR.

Tilburg.

VAN EEN MINDERBROERKE DIE EEN DICHTER IS

Voor Jef LEYNEN.

We zullen van ons leven niet vergeten, nietwaar, Jef Leynen, mijn goede vriend, met welke stille verrukking, waarbij zich mengde een heimelijke angst als voor het plotse springen van gouden-klinkende, eenige snaar, wij te zamen doorproefden, 't uwer stille kamer, die eerste sonnetten, op armzalige papierlingskes geschreven en u toegekomen uit Sint-Truyden, de kloosterstede, en waar gij zelf hun doopnaam aan gegeven hebt van « Zieke Bloemen ».

Deze zacht-klagende sonnetten — louter tranen en jong hartebloed! — gekaapt uit de bleeke hand van een ons nog onbekend, doodziek minderbroêrke, of heimelijk opgevangen van zijn pijnlijk-verwrongen lijderslippen, ze werden gedrukt, elke twee maanden, op de vóórste sponden, de eereplaats! — van « 't Daghet in den Oosten », reeds oud van jaren, doch dat elk jaar weêr wil verjongen...

En het paterke, de stille lijder, die, op zijn schamele kloostercel, het wee van zijn schoon jong leven, geknakt in de bloem, uitweende, neen, zachtjes uitzong gelijk dat past aan een bevoorrecht kind van den schoonen heiligen Vader Franciscus, — wiens naam ons altijd toeklinkt als begeleid van liefelijke muziek en zang — neen, het paterke wist zelfs niet dat de heilig-schoone opwellingen van zijn dichterziel, met den eerbied dien men betuigt aan iets kostbaars, zorgvuldig gerijd en geboekstaafd stonden in ons Limburgsch tijdschriftje dat ermeê pronkte, pronkte, als had het ze nu waarachtig zelf gedicht!

Den naam van den Dichter dorst men er nog niet onder zetten.

Was die jongen ook pater geworden om te dichten? En hadden verscheidene zijner jeugdige medebroeders, die den zang- en dichtersnood hun medegedeeld met het zielebloed van hun heiligen Vader, onmogelijk bedwingen konden, hadden zij 't niet meermaals op hun vingers gekregen van hunne brave oversten die, goedsmoeds, meenden dat er 'nen bruinen pijman van heden wat anders te doen staat als... liedjes zingen?

Sint Franciscus was nochtans een varende zanger Gods, een reizende liereman geweest, doch Die had gedaan en mocht ook doen *miranda sed non imitanda* of, op z'n volksch gezegd : Dien werd een gekheid vergeven.

En het zingende kind van den zingenden vader moest, onschuldig-schelmsch, zijne zelfs door de dreigende dood ontembare zangerslust verschoonen met dit zoet-klagend sonnet, waarmeê hij dan toch zijn pleit wel zal gewonnen hebben :

Zou, zoo ge zegt, mijn zingen zonde zijn,
Dan ware de adem van mijn boezem, zonde.
Dan ware zonde 't bloeden van een wonde
Of 't zachte kreunen van wie voelde pijn.

Dán waar mijn zang een zonde, zoo men kon de
Wateren stremmen eener springfonteyn,
Of 't roode deinen van den morgenschijn
Als op de kim de gouden dagpoort rondde.

Mijn ziel weleer was een vlak vredemeer,
Diep-blauwe lach in groene hei-valleien.

Stille gedachten, blanke duiven-reien
In 't mos der oevers hurkten droomend neer.

Toen is die steen, plots ! in mijn meer gevallen,
En de opgeschrikte duifjes vlieden, àllen !

En ja, toen de meer-en-meer beminde en bewonderde lijder — voor wien goed gebeden en goed gezorgd werd — aan de beterhand kwam, terwijl zijne sonnetten, die nu al blijder glans begonnen te krijgen, bleven aanvloeien en de sponden van ons Limburgsch tijdschriftje vereeren, ei ! toen mocht, van hooger hand, 's paterkes naam er onder gedrukt worden, en de goede minderbroêrkes werden al fierder en fierder over hunnen Hilarion.

En tegenwoordig, Goddank, zijn ze zoo preutsch op hem dat zij — en met reden — kunnen verontweerdigd zijn als men hem voor een Dominicaan durft nemen.

En ge zijt toen het land rondgegaan, Jef Leynen, om de gedichten van uw vriend vóór te dragen, overal, om hunne uitgelezene schoonheid te laten bewonderen van de menschen. 't Geheugt mij nog zoo goed hoe gij te Hasselt, uwe vaderstad, voor de eerste maal optraadt als de ideale zegger dier allerfijnste, aristokratisch-voorname dichtjes van dat eenvoudig limburgsch paterke. Twee geslagene uren lang hieldt gij uwe

toehoorders toen geboeid met die klachten en zuchten van een ziek dichter... Ik, die met een blijde natuur geboren ben, was zelf betooverd door die schoone droefheid en voelde maar heel zachtjes, op den ondergrond van mijn gemoed, den bescheiden wensch opwellen dat een dichter die zoo schoon kon zingen als hij ziek was, toch maar gauw mocht gezond worden, want *die* zou mij wat blijdschap en zielevreugd kunnen uitdeelen wanneer hij eens zou genezen zijn! En ons paterke genas, dichtte al meer en beter elken dag, drie jaar aan een stuk...

Nu ligt hier vóór mij de eerste, welgedane schoongedrukte bundel van bij de 300 bladz. mooie verzen : *Omheinde Hoven*, van Pater Hilarion Thans, minderbroeder (1).

***

Pater Hilarion Thans is nog zeer jong, pas een dertiger. Hij werd geboren te Maestricht, de aloude hoofdstad van het dietsche Maasland, ten jare 1884, uit een treffelijk oud- en echt Limburgsch geslacht; de Thansen zijn talrijk en bekend in 't oude land van Tongeren en omtrent de Maas.

Maestricht, de schoone-verlatene, die 't noodlot heeft gekerkerd tusschen de nijdige grenswanden van drie naties, Maestricht, de stad van Sint-Servaas en van de oudste bisschoppen van het Luikerland, de bakermaat, in onze westerlanden, van alle edele kunsten, Maestricht heeft aan zijn ziel iets medegedeeld van haren voornamen, fijnen en fieren weemoed.

Ik weet geene stad in onze landen, waar de menschen zoo lief en zoo beleefd zijn als te Maestricht, waar zij, kleinen en grooten, zoo algemeen, op wezen en doen, het edel merkteeken dragen van overoude, christene beschaving.

Aan zijne geboortestad wijdde de dichterlijke zoon twee mooie sonnetten, waarvan het volgende, mijnsdunkens, het volledigste is :

Ze lag lang-uit, de aloude, aan blauwen stroom,
Groen-oeverig en edel brug-bekroonde.
De zon, die op heur leste wolkgoud troonde,
Zette aan haar duizend daken, rooden zoom.

(1) P. Hilarion Thans, minderbroeder. *Omheinde Hoven*. Uitgave der Sint-Lambrechtsgilde van Limburg. — Leuven : De Vlaamsche Drukkerij, 44, Minderbroedersstraat. — Hasselt : Eug. Leëen, 1913. — Prijs 4 fr. Ook te verkrijgen mits te schrijven aan de Eerw. Pater Hilarion, Carmelietenstraat, 4, te Mechelen a/Dijle.

Droom-mooi verglooide in ijlen purperdoom,
Zwaar-blauwe heuvel waar de nacht al woonde.
Geruisch van boomekrone' en vloed verschoonde
Tot diep-getoonden lofzang plechtig-vroom.

Maar achter nokkenlijn en spitse gevels,
Hóóg-donker op verbronzend luchtengoud,
Stond zware wacht van torens eeuwen-oud,
Het duister kruis gesluierd al in nevels...

Dof klokgegons begon een avondklacht
Om vroeger roem en droef-vergane macht.

Hij ontving, gelijk vele Hollandsch-Limburgers, (wier harte-trek nog steeds liever naar Belgenland dan naar Holland gaat), zijne opvoeding in België en, zoo ik meen te weten, gedeeltelijk in het Walenland.

Trouwens, indien onze dichter zijn welluidend en liefelijk Limburgsch bovenal bemint en zijne Dietsche moederspraak grondig kent, als weinig anderen, zoo is hij evelook zeer goed vertrouwd met de Fransche taal en letterkunde, ja, zóó goed, dat hij, in die taal, een heel reesemke schoone sonnetten en andere dichten schreef, waar een *poëte belge d'expression française* van onze dagen al heel groot zou op gaan, en die hij, preutsch en fier, op zijn hoedje zou steken als een pronkerig boske van glanzende, vlammende hanepluimen.

Wat dunkt er u, lezer, van deze twee sonnetten uit Hilarion's *Procession des Mois?*

NOVEMBRE

Novembre est froid, Novembre est gris, malgré la gloire
Du Paradis, parue un instant à nos yeux.
Le temple, dès le soir, s'est fait silencieux,
Le deuil éteint l'éclat de l'or et de la moire.

Et de toutes les tours tombent dans la nuit noire
A coups sourds, les glas lourds, les glas, cris anxieux,
De l'ombre vers le jour, du gouffre vers les cieux,
Sur les bourgs pleure au loin la voix du Purgatoire :

« Ayez pitié! pitié! vous du moins nos amis,
Vous, nos frères, nos sœurs, en qui nous avons mis
Nos espoirs éplorés, délivrez-nous des flammes! »

Novembre, c'est le mois où dans le vent lassé,
Dans le bruit de la pluie au long du soir glacé,
Se lamente sans fin la détresse des Ames!

MAI

Mai, le mois bien-aimé, nous vient en bel enfant,
En blond enfant qui va par les monts et les plaines,
Dans l'œil un bleu sourire et les mains de fleurs pleines,
Sur l'épaule un manteau d'azur frangé d'argent.

Il passe. Le vergé a fleuri rose et blanc ;
Dans les prés les muguets scintillent par centaines.
Sa voix, c'est la fraîcheur chantante des fontaines,
Et son souffle est chargé de lilas odorant.

La forêt, sanctuaire aux voûtes delabrées,
Par Mai munificent voit ses nefs restaurées.

Dans le jour émeraude, épars sous les arceaux,
Se déroulent sans fin les strophes des oiseaux.

O Mai ! jeune enchanteur, pour qui fais-tu si belle
La terre? — Mai répond, les yeux au ciel : « Pour Elle ! »

Indien onze dichter het allerfijnste van het allerlaatste der katholieke Fransche dichters schijnt te hebben doorproefd — en wie, die een breede blik durft slaan op al wat er schoons en goeds te genieten valt, ook, en bepaaldelijk bij de verfijnde Latijnsche rassen, zal het hem niet liever ten goede dan ten kwade duiden? — zoo is hij nochtans vooruit en vooral gaan lekkerbekken, als een geboren fijnproever, bij de besten onder onze eigene huidige meesters van het zingende woord.

Hij heeft Gezelle gelezen, herlezen, genoten en gevoeld, dóór en dòór.

Lees dit « boomen-gedicht ».... Kon het niet door Gezelle geteekend worden, al heeft het eigen klank van Hilarion Thans?

LANGS DE LAAN

O boomen, o boomen !
Wat staat ge daar zoo zwart en zwaar,
O boomen !
Wat staat ge daar zoo norsch en naar
Te droomen !

Als weezen, als weezen
Die nooit geen moeder minnekoost,
Als weezen !
Zoo schijnt ge droef en ongetroost
Te wezen.

Uw armen, uw armen
In barre wanhoop star en stom,
Uw armen!
Ge heft ze naakt ten hemel om
Erbarmen.

De aarde, de aarde
Omknelt zoo kil en vast uw voet,
De aarde!
Die levenssap noch koestergloed
Bewaarde.

De luchten, de luchten
Ze zenden u geen zonne neer,
De luchten!
Ze wekken u geen loover meer,
Geen vruchten.

De vele, de vele
Vogeltjes van uw koele kruin,
De vele
Vogeltjes zijn naar zoeler tuin
Gaan spelen!

O boomen, o boomen,
Gij beelden van mijn ziel, zoo bang,
O boomen!
Zou voor ons lentezon en -zang
Nog komen?

Ook zijn taal, waar hij, *Limburgsche* Nederlander, die dan ook, tot zijn geluk, zoo weinig mogelijk verhollandscht is, nog al dikwijls een zoogezegd « West-Vlaamsch » woordjen en klanksken, ja, tot de beruchte slepende « e » toe, in duldt en weet te doen welluiden, bewijst dat hij bij Gezelle, kiesch en bescheiden, is gaan rapen wat hem te pas kwam.

Ook Jacques Perk, Gorter op zijn beste, Kloos, Verwey, onzen Karel van de Woestijne, en ook Boutens moet hij gelezen en gesmaakt hebben.

Zijne verfijnde vormen, zijn buitengewone beheersching over de lastige sonnetten-schemas, het smaakvol afgeronde van woord- en rijmslag of de geleidelijke verlooping, als een vloeiend waterke, van zijnen verzengang, bijzonderlijk in zijne laatste — en zijne beste — stukken van het deel *In vroom beschouwen*, zijne nauwkeurige verklanking in woorden van nauwkeurig-geziene zaken, dit alles teekent onzen dichter als

een zeer-uitgeslapen fijnproever en kenner, die aan al de beste Dietsche dichters van onzen tijd mag zeggen dat hij ze « vastheeft ». En zoo is Hilarion's belezenheid aan zijn groote, zeer groote natuurlijke dichtergave te baat gekomen om zijne techniek op een hoogte te brengen die ge zeer zelden zult bestatigen bij dichters van dertig jaar. Edoch, dat afkijken van « hoe 't anderen deden » heeft zijne persoonlijkheid geenszins geschaad,

Ik herken van nu-af-aan een gedicht van Pater Hilarion, én aan de zoete welluidendheid van zijn vers dat hem deed vergelijken bij den zangerigen Lamartine, én aan de alleredelste kieschheid van zijn gevoelen, én aan den diep-mystischen ondergrond zijner dichterlijke visioenen.

Indien vele moderne dichters van Groot-Nederland hunne meesterschap over den vorm eilaas ! misbruikt hebben om alles te vergoden... buiten God zelf, zoo komt het mij vóór dat dit armoedig en ootmoedig Paterke, barvoets gaande en in ruige pij verloren, al het prachtige kunst-materiaal dat zoo veel anderen misbruikt hebben tegen den God van Schoonheid, nu gaat gebruiken ter heerlijke verheerlijking van Jezus-Christus, Zijne schoone Moeder en Zijne schoone heiligen...

***

De *Omheinde Hoven*, van Pater Hilarion, bieden bloemen van zeer verscheidene kleuren en geuren.

De liefhebbers van « allerindividueelste expressie » zullen hunne gading vinden, ten overvloede, in de talrijke sonnetten van het perk dat heet *Zieke Bloemen* en *Door de Dagen ;* wie vrome innigheid, bedeesde, bescheidene bewondering, kiesch en heimelijk zielegefluister wil genieten , zal het liefst gaan waren door het deel dat de dichter zoo fijn genoemd heeft *Geheime hulden ;* zij die meer voelen voor objectiviteit en juistgeschilderde paneeltjes of voor algemeen-menschelijke schoonheid, zullen hoog oploopen met de *Glansrivieren*.

Eenige staaltjes, uit elk dier deelen en zonder bedoeling van het schoonste te willen uitkiezen : Uit *Zieke Bloemen*.

DE VOORNACHT OP DE ZIEKEN-KAMER

In diepe nacht. Wand waarop wemel-schijnen
Uit verre en lichte ramen rilden, duistert
Plots. Gillen van dof-voortgerolde treinen.
Stappen en deurslag. 'k Weet nu, moe-geluisterd,

Hoe ál in huis ligt dood in rust gekluisterd.
Sluimer besluipt me en doet bewustzijn kwijnen
Door doffe prevelwoorden vaag-gefluisterd,
En warrelschimmen doezelig van lijnen.

Ik zwijmel heen in duizelig verzinken
Naar grondelooze diepten. Stemmen klinken
Nu hard dan zachter. Stille beelden blinken

Die met een lach in de oogen tot mij komen,
En vreemde woorden spreken, nooit vernomen,
Dan in het bruine schaduwland... der droomen.

AAN DEN AVOND, EN HOE BLIJDE!

Ik kan het niet gelooven!
En toch! en toch! daarboven
Uit ouden perelaar,
Viel neer een deuntje klaar.

Een vogeltje liet hooren
Zijn liedje lang verloren;
Het zong op schuchtren toon
Zoo schielijk en zoo schoon!

Gegroet gij! wat ook weze
Uw naam, 't zij vink of meeze;
Uw wijsje is wellekom,
Ik ben er dankbaar om;

Ge zegt mij dat gaat komen
De lente van mijn droomen,
Waarnaar in winternacht
Mijn hart was moegewacht.

De lente zal mij leven
En vreugde wedergeven!
O vogeltje, niet waar?
De nieuwe lente is daar.

Uit : ***Door de dagen.***

Eenzame weg wordt somber opgeleid
Naar nevel-verten door twee reien boomen,
Wier leste blad de wind heeft meegenomen...
Het zong! dat kind dat vluchtig langs mij glijdt!

De hemel grauwt, en winterkoude bijt.
Een héél klein meisje, 't donker oog in droomen,
Dat zong, en lichtjes tripte, en zonder schromen
Hupt naar den nacht die dreigend nader-schrijdt.

God hoede U! lieve, zwartgelokte kleine!
Uw harteken, het zorgelooze en reine,
Zingt blijheid uit, waar alles treurnis klaagt.

Mocht ik als Gij, die in U lente draagt,
Met lichten stap, en zingend, mij begeven
Waarheen mijn laan loopt van verwinterd leven.

***

Door blonde zonnigheid van open baan,
Waarlangs de koele wildzang van een vlietje,
Bij luide en bonte trippeltroepjes, ziet je
De kleine meisjes 's morgens schoolwaarts gaan.

Ze hebben frisch-gestreken schortjes aan.
Hun wippend vlechtje is puntig als een sprietje,
Klaar op de keien klopt een klepperliedje
Als plots hun blokjes op den steenweg slaan.

Maar arm in arm, met ongelijke tredjes,
Tobben de kleenste op 't mulle zij-pad voort.

Ze praten druk, en opperen hun zetjes
In hoogen ernst, zoo 't moedertjes behoort...

Och wist ik wat in heimlijk naderhellen
Die zwarte kopjes zoo voornaam vertellen.

En dit, heerlijkste, vierde sonnet uit die heerlijke *Late Stralen*, eene allerschoonste parafraze der parabel van *Den Verloren Zoon*.

Een stap nog, en een zucht nog, en zijn voet
Drukt 't hooge vlak, waar staat de vaderwoon
Zwart op den blauwen nacht, onder een kroon
Van sterren. — Sterren zijn den droeve zoet.

Een enkel raam, — glom morgen ooit zóó schoon? —
Zingt ver de velden in, een welkom-groet
Van teer-zacht licht... Is dan dat hart zóó goed
Dat liefde er branden blijft na vlaag van hoon?

Stil sluipt hij naderbij met schuwen tred.
Hij leunt zijn voorhoofd, koelend, aan de steenen.
Oh! mocht hij gansch een eeuwigheid zóó weenen!

Geruischloos staan de deuren op-gezet,
En van den drempel valt die heerlijk zachte
Stem in den nacht: Treed binnen, kind, ik wachtte!....

Hier volgt een sonnet uit de *Geheime Hulden*, beschrijvende het te Communie-gaan van eene lange rij kloosterzusters in O.-L.-Vrouw-ten-Doorn, te Eecloo:

Jesu! naar U dat honderdvoud verlangen!
Er knielden-aan wier aanschijn glanzend zag
Van warm geloof; — verbleekend van ontzag; —
Daar wachtten vele, zacht-beroosd de wangen

Met liefdeblos; — hoe menig', schroombevangen,
Noodde U met stillen, oog-geloken lach! —
Enkele droeve en troostbehoevende, ach!
Lieten haar hoofd, zoo bloemen dauwzwaar, hangen.

Maar Gij, wit Manna, allen honger zoet,
Sneeuwde onverpoosd van gouden kelkrand neder.

Geen monden vonde' U, of ge waart de vreê der
Verzadiging voor 't hunkerend gemoed.

Uw Lichaam, Jesu Christe, haar gegeven,
Beware uw Bruiden voor het eeuwig Leven!

De reeks van sonnetten *Pro infirma*, — *Sponsa Christi* — uit de *Geheime Hulden*, zingt het diepgevoelde medelijden uit van den kranken, doodzieken kloosterling voor eene medezuster in het lijden, ook eene kloosterlinge, die aan dezelfde kwale leed als hij, doch er aan bezweek. Deze teedere, heilige ontboezemingen zijn bijna te innig en te fijn om onder de oogen der menschen te komen. Zij dienen in vrome stilte gelezen en herlezen te worden door al wie de hoogste poëzij, die van het christelijke, heilige lijden weet te waardeeren.

Met het deel geheeten *Glansrivieren* treedt de dichter — nu weer gaaf en gezond — frisch en blijmoedig, met een open oog en hart voor Gods eeuwig-schoone schepping, het volle, algemeen-menschelijke leven wêer binnen.

Anderen mogen de voorkeur geven aan zijne gedichten van de eerste helft der *Omheinde Hoven* om hun fijne ziekelijkheid, hun broze, weekelijke, voorname « melancholie » die wel eens

dreigt over te slaan tot « mièvrerie » — ik vind geen vlaamsch woord om dat te zeggen — ; doch voor mij zit de echte Hilarion die, zijnen naam getrouw, een vrome, blijde, kinderlijke, gezonde natuur heeft, die een zon- en zondagskind is, in het tweede deel van zijn werk dat heet *Glansrivieren* en *In vroom beschouwen*.

Daar slaat hij zijn vleugelen uit om op te stijgen naar de blauwe ruimte, naar 't blijde zonnelicht, om te overschouwen, met breeden blik, al de schoonheid van Gods natuur.

En *In vroom beschouwen* stijgt hij dan naar het hoogste, naar de bovennatuurlijke schoonheid, naar God zelf, Zijne Moeder en Zijne heiligen.

Mag dit zeegedicht niet met eere liggen nevens het beruchte sonnet van Kloos?

Wij zaten aan den oever van de Noordsche zee.
De luchten welfden nevelig. Mat-glanzig gleê
Bleek-zilvren lichtschijn van de wateren die stegen,
Eén groene onmeetbaarheid,
Den verren boogval der omwolkte kimmen tegen.

Zacht-zandig rondde en glooide ons blanke duinenkruin,
Zonk neer in helling distelgroen en heesterbruin.
Dán vlakte 't grijze strand waarop in breede scharen,
De witbeschuimde macht
Kwam aangevaren, en te pletter viel, der baren.

De zeebries droeg ons over 't oorverdoovend koor
Der zwaargestorte golven, en we zochte' aldoor
Door grootsch geluid bekoord, naar klankenval en woorden,
Die konden van de zee
Vermonden 't machtig lied dat donderde op haar boorden.

We gaven zegekreten en wild strijdgedruisch,
We leenden liefde en haat als zang aan 't zeegeruisch.
Doch 't was maar toen ons stem werd weeker, en we kloegen
Den moeden weemoed uit,
Het heimwee dat dóór 't leven diepe zielen droegen ; —

Het was maar toen we jammerden van 't rusteloos
Verlangen aller menschenharten, krank en broos,
Naar wat oneindig is in wezen en vermogen,
In liefde- en schoonheidsduur :
Om ééns in eeuwig heilbezit te rusten mogen ; —

Het was maar toen ons treurlied trad den tragen gang
Waar monniken op leiden laten psalmenzang,

Met slag en wederslag, ópstormen en bedaren
Van hoop en twijfelsmart, —
Dat samenviel ons lied met 't rythmisch lied der baren.

Toen werd ons aarde en koepelschof een tempelbouw
Met breede strand tot drempel waaraan knielen zou,
Rangen na rangen, drom van volkeren die vielen
't Gelaat ten gronde neer,
En riepen tot den Heer den Godsnood hunner zielen...

We zaten aan den oever van de Noordsche zee,
Zóó zongen wij den heimweezang der waatren meê.
Wij gingen àl te vroeg, ô vriend, maar blijven dragen,
Zoo holle schelpen doen —
Diep in ons hart den verren nagalm van haar klagen.

En hoe innig-vroom, hoe goed en hartelijk spreekt het bermhertig « Paterke », die weêr mocht gaan biecht-hooren bij de eenvoudige landslieden, zijne ziel uit in dit allerschoonste vers :

Tot lampdoorsuisde stilte hoor
ik 't leste schrêegeruisch vervlieten.
Nog toef ik eenzaam in het koor,
moe van de lasten die ze lieten...

Ik was mijzelve niet. Ik sprak
als had uw mond in mij gesproken.
Ik vond uw krachtwoord voor die zwak,
uw troost voor die was hart-gebroken.

Géén knielde schande- en zondezwaar
en heeft zijn hoofd in rouw gebogen,
of mijn hart, of het ùw Hart waar,
vloeide-uit in mateloos meedoogen.

En zoo ge langs de wegen liet
uw liefde gaan tot zuivre kleinen,
rustte mijn hoogste zegen niet
op 't zalig hoofd van kinder-reinen?

Nog even klopte stapgerucht
op 't harde pad onder de ramen
daarbuiten, waar nu harte-lucht
weerkeeren die zwaar-zinnig kwamen.

Ze schrijden onder blauwen nacht
en milden lach van sterren-oogen,
de blijde, die nu schuld-ontvracht
weer naar de sterren schouwen mogen.

Ze spoeden naar gedoken woon
laag op het zwarte land, te vinden
bewogener-zacht eerbetoon,
gevoelder welkom van beminden.

En gansch den avond zal er zijn
over gelaten, vlam-vergulde
aan rooden haard, een stille schijn
van vreugd uit zielen vreê-vervulde...

Nóg kniel ik in het eenzaam koor
begoud van suizend lampegloren,
en vraag U trouw-volharden voor
de velen in berouw herboren.

Laat mij, om te eindigen, twee wonderschoone gedichten aanhalen uit het laatste en 't beste van Hilarions bundel.

In het eerste toont hij wat hij zal kunnen als hij — en ik durf hem zeggen dat hij *móet* — voor ons eenvoudig en goed volk, voor de algemeenheid wil aan 't dichten gaan :

VAN EENEN ZWARTEN KONING

Nu luistert, devote luiden, naar iet
Dat héél ver van hier is geschied.

Het was aan 't oude Saba-strand. —
Nù heet dat, Abyssijner-land,
Daar, op een zoelen zomernacht,
Blonk wonderdiep de sterrenpracht,
En op der luchten goudgeflonker,
Stonden die ronde heuvelen donker.

Op 't allerhoogste bergenvlak,
Op 't allersteilste torendak,
Daar stond een vrome koningszoon,
Die bad, o zoo zoet en zoo schoon!
En wat hij zeide en konde ik niet,
Zijn vreemde taal verstond ik niet,
Tenzij één woordeken luide en hèl :
Emmanuel!

En dat zei, en dat zuchtte, en dat zong hij gedurig,
Al heffend die handen omhooge zeer vurig....

Toen is er in den hemel ontbrand
Een sterre klaar ende groot,
Die over 't zwijgende zwarte land
Heur stille stralen goot.
En in die sterre een kindeke blinkt,
Dat zoet met zijn handje den koning winkt.
En de koning riep, zeer blijde, in den nacht:
« Ik kom, mijn kindeke, wacht! »

***

Bij avond glijdt over de zandwoestijn
Een breede, gouden schijn,
En daarachter stapt een hooge kameel
Met schreden groot en veel.
En op dien kemel zit een man,
Daar al wat ik van zeggen kan,
Is dat hij prevelt zacht in den nacht:
« Ik kom, mijn kindeke, wacht! »

En koning Gaspar kwam aan de Jordaan,
Hij wilde door 't wielende water gaan,
Toen bellekens rinkelden bont en blij:
Twee koningen reden nabij.
En Gaspar vroeg: Wel waar gaat gij heen
Mijn broeders uit 't Oosten verre? —
Zij zeiden: wij zoeken een kindje kleen,
Al volgend een wondere sterre!
En Gaspar riep, zeer blij te moe:
Ik ook moet naar dat kindeke toe! —
En zoo zijn drie koningen samen gegaan
Aldoor den diepen Jordaan.

***

In de harde krib van een duisteren stal,
Daar ligt een zoet boorlingske liefgetal,
En een maagdeken knielt daarnevens op 't stroo,
En een grijsaard die spreekt alzoo:
« Ik hoor een getrappel van ruitervolk,
Marije, op den weg daar warrelt een wolk! » —
En nog stond die oude te zinnen,
Of drie koningen traden daar binnen.

Zij bogen zeer diep voor 't wiegjen van hout,
Zij offerden myrrha met zuiver goud;
En Gaspar blies een vuurken aan,
En heeft daar wierook op gedaan :
Vol krinkelend winkelend rookgewemel,
Geurde 't stalleke zoet als een hemel.

De Koningen hebben zeer lang gebeên,
Zij konden van 't lieve Kindje niet heen,
Toch zeiden ze eindelijk : Komt, 't is tijd,
Want ons huis staat toch âl te wijd.
Zij kusten die voetekens van het Kind,
Hun oogen waren van tranen blind,
En Gaspar groette die zoete Maagd :
« Vaarwel, allerreinste die God hebt behaagd ! »

En dat milde Moedertje zei :
« Veel dank, o gij Koningen bei,
En aan U, mijn Gaspar, van wezen zwart,
Maar lieflijk en goed van hart.
De Heer verleene U de veilge reis,
En ja, lieve broeders, ik peis,
Dat God uwe ziel zal genadig zijn
Om uw min voor dit Kindeke mijn ! »

***

Het was in den rooden Morgenstond
Dat ik mijn Gaspar wedervond,
Al op het hoogste bergenvlak,
Al op het steilste torendak.
Zijn stem die helmde over berg en dal,
Tot die volken zonder tal.
Hij sprak met ijver, vier ende kracht
Van een kindeke lang verwacht.
En alle die moorkens weenden van vreugd,
Zij zeiden : niet één van ons goden deugt,
En wij willen voor eenigen God en Heer
Dat Kindeke, klein en teer !

***

En vele jaren zijn heengevlogen,
Die Koning was grijs en gebogen,
En hij lag op zijn bedde in stervensnood,
En ze zeiden : de Koning is dood !

Doch er klonk op de deur een kort geklop,
De Koning hief zich nog éénmaal op,
En hij vroeg aan de knapen : wie is daar?
Zij zeiden : een tollenaar.
En van Gode verlicht, riep de Koning, doet open :
't Is Sint Matthæus die mij zal doopen !
Maar 's avonds rees op door de luchtwoestijn,
Een breede, gouden schijn,
En midden die stralen een zieltje vloog
Den hemel in, zeer hoog !
En daar woont nu Gaspar met de ander twee
Bij Jesu in eeuwigen vrêe ! —
Och ! mogen zij bidden een kleenen stond
Voor hem die dit zeiselke vond !

Het andere, 't schoonste misschien uit zijne Maria-gedichten — over de twintig, en allemaal hemel-verliefd — is eene perel die wel nooit meer haar glans verliezen zal...

BEZOEKING.

Maar van Jerusalem naar Karim heen,
Den laatsten tocht der reize, ging ze alléén. —
Nog hong in diepe stegen schaduwnacht
Van Sions burcht en zware torenmacht,
En donker was de poort van Ephraïm, —
Dan lichtte 't veld in grijzig mistgeglim.
Ter linkerzijde azuurde rimpelloos
Het vijverbad der Vaders, en een poos
Voorbij die koel-bewaasde waterkom,
Zwol-áán het land dat naar de heuvels klom.
Het was de maand der rozen, en er hing
Over de holle wegen, wiegeling
Van witte en roode maluwe; uit den tros
Der Kopher-struiken woeien klokjes los,
En wuifden geuren. Haastig schreed zij voort,
Éven-gebogen als hij buigt, die hoort
In zich een stem. Zij hoorde 't lief geluid
Des Bruidegoms, in 't Hooglied, tot de bruid :
« Sta op, vriendinne, haast u, mijne duif,
Mijn schoone, kom ! De grauwe wolkenhuif
Der winters scheurde. Regen is voorbij
Ons land is weerom bloemig als in Mei.
De snoeitijd is gekomen, 't lokkend lied
Der tortel in de hoven, hoort ge 't niet?

De jonge vijgen zwellen al, de wijn-
Stok bloeit en geurt. Sta op, vriendinne mijn,
O schoone mijn, en kom! » Zóó zong het zacht,
Diep in haar binnenst, wijl de baan haar bracht
Over de heuvels in gesloten dal.
Van alle helling daalde' in groenen val
Wijngaarden neer; en dóór de loovers loech
De witte toren die de wachters droeg.
De wachters, over ruigen ringmuur heen,
Zagen haar, vroegen : « Hoe die gaat alléén?
En hoe ze haastig en behoedzaam schrijdt,
Als droeg ze onveilgen schat door eenzaamheid? »
Maar als ze riepen haar den morgengroet,
En tot hun oogen, éven, rees de gloed
Van haar blauwe oogen, waar de dag in lag,
Ze voelden eerbied, prevelden : « Ik zag
De zuivere Abisag, of Abigaïl »
Dien dag was vrede en vroomheid om hun ziel.
En weerom wendde 't pad ten heuvel op.
Een kudde schapen vlokte wit den top.
En tot het knaapje dat die hoedend stond,
Sprak ze : « De vreê met u mijn kind. » Heur mond
Vloeide van honig bij dit woordje : kind.
Het knaapje neeg, en groette vroo-gezind,
En tot den avond floot het op zijn fluit,
Zijn wondre vreugd en blijde ontroering uit.
Het wentelpad, in laatste zwenking, nam
De uiterste zoomen van den bergenkam.
Daar zat de eenzame, een wijl, van stijgen loom,
Neer, aan den voet van een oranjeboom.
De twijgen hingen witte bloesems om
Heur roos gelaat. Blauwe geranium
Rankte aan haar voeten, en rondom, het gras
Lag goud in zonnegloed, die rijzend was.
En alles stond zóó helder en zóó stil.
Gekweel van vogelen noch bladgeril;
Alléén haar harte sloeg, dat sneller joeg
Zijn rythmisch lied aan 't Leven dat ze droeg.
De landen lagen eindeloos in licht,
Uit groene kimmelijn stond opgericht,
In witte schittering op smetloos blauw,
De marmren tinne van den tempelbouw.
En ver in 't Westen, tintlend overroosd
Van breeden weerschijn uit gepurperd Oost,

Zag zij de onmeetbaarheid van de' Oceaan
Tot in de diepten van den hemel staan.
Dan, als ze dacht, hoe zij, zóó krank en kleen,
Den God almachtig van die heerlijkheên
Ontvangen had, als Vrucht omvangen had,
Zonk ze geknield, en huiverig, aanbad...
Toen is zij neergedaald, een dageraad
Van zachte schoon- en reinheid bovenmaat,
Naar de valleien, waar in blanken schijn
Een landhuis schemerde dóór loofgordijn.
En, schroom-bevangen, of de Heer wellicht
Ontsluierd had heur hoog-bejaarde nicht,
't Kuische geheim, en dat die vrome vrouw,
Haar, ál te schaamle dienstmaagd, loven zou,
Gaf zij, in grondelooze ootmoedigheên,
Glorie en heerlijkheid aan God alléén,
En héél haar hart, nog vóór de ontmoeting, bad
Den zang van nederheid : Magnificat!

***

En nu zou ik moeten wijzen op de talrijke verzen en vondsten die, dit werk dóór, verspreid liggen als perels op een kroon, als van de « Dolorosa » die

. . . . dien avond leedt
wat eeuw'ge hemelvreugde niet vergeet,

van dat vogelke dat zong

zoo schielijk en zoo schoon...

van

de Stilte, blanke bruid in ruischloos kleed,

van honderd verzen en zetten die als in brons geslagen zijn door onzen dichter, die glanzen als geslepen diamant of krinkelen als loofwerk van goddelijk-schoone lijn op gouden kelk gegrift...

Doch de fijnproevers zullen wel zelf zich de vreugde gunnen van die juweelenpracht te genieten, langzaam en met steeds vernieuwd genoegen, zoo ik al vier, vijf maal gedaan heb...

Omheinde Hoven is een prachtig boek, veel meer dan eene belofte. Pater Hilarion, gij staat met den eersten slag op een hoogte, in onze letterkunde, die U verbindt om voortaan niets meer te leveren als meesterwerk. Gij zult ons klein Limburg, dat sedert de middeleeuwen, toen het een landje van kunst was

en een Hendrik van Veldeke, den eersten dietschen dichter, voortbracht, ons de van Eycken gaf, ja, zelfs onzen Breughel zoo 't schijnt, wêer omhoog brengen en doen eeren als een landeke van hooge schoonheid!

Omheinde Hoven is een goed boek, een boek dat verheft, veredelt, doet bidden en doet weenen vreugdetranen aan den christen mensch, omdat het hem doet beseffen de schoonheid, den adeldom van zijn geloof, zijne verwachtingen, zijn lijden en zijn verblijden.

Pas verschenen, werd Hilarions werk vereerd met een prijs van Brabant. Dit strekt den Heer August Vermeylen tot eer zoowel als den dichter...

Al onze studenten zullen nu, nevens Gezelle, wêer een prachtboek bij hebben waar zij schoonheid, eigene schoonheid, dietsche, roomsche schoonheid kunnen in genieten.

Ik wensch dat alle priesters, alle christene vlaamsche menschen die hart hebben voor hun eigen kunst, dit boek aanschaffen, zonder dralen.

't Ware een schande voor ons, indien dichters als Pater Hilarion Thans, moesten zingen om niet gehoord te worden, hunne allerkostbaarste godsgave moesten nutteloos weten voor de verheffing, de deugd en vreugd van hun eigen volk!

AUGUST CUPPENS.

ALLERLEI

Het Januari-nummer van het voorbeeldig-degelijk maandschrift *Ons Geloof* brengt ons als een nieuwjaarwensch van Th. van Tichelen een beschouwing over « Nieuw Heidendom en oud Christendom », waarmee wij allen, zooveel als we zijn, als menschen van de 20e eeuw, ons zegenrijk voordeel kunnen doen :

Met een aanschouwlijkheid, die elke trouwe borst ijzen doet, plaatst Dr. van Tichelen ons voor de groote wereld van heden, met haar zelfzucht, haar genotzucht, haar brutale onwetendheid onder den schijn van beschaving. Die zelfzucht blijkt in alles, vooral in 't neo-malthusianisme, haar genotzucht wordt uitgestald op de boulevards en aan 't strand, haar onwetendheid spreekt uit haar dwaas geklets over allerlei hooge vragen van 't menschdom die ze bewawelt in haar kranten en bekladt in haar feuilletons; haar beschaving lost zich op in belachelijk en beschamend modevertoon.

En weet wel dat van Tichelen geen oogenblik aan woorden doet. Geen enkelen zin zal men lezen, zonder er in petto achter te voegen : die man heeft hartsgrondig gelijk. Om eenieder naar 't heele stuk te leiden, weze hier dit proefje gegeven :

« Het geluk te laten rijpen uit zelfopoffering voor anderen, het te doen opbloeien uit levenslustigen arbeid en normale ontplooiing van al onze krachten, vooral van verstand, wil en gevoel : dat zijn gedachten die in de ziel (onzer moderne heidenen) als vreemdelingen zouden binnenkomen.

» Eén verlangen beheerscht hun bestaan : zoo weinig mogelijk arbeiden en zooveel mogelijk zelfzuchtig genieten; uit het leven het maximum genot persen met het minimum stoornis.

» En die hoogste zaligheid wordt meestal gezocht in tafelgenot..., in de overdreven zorg voor het opschikken van 't lichaam; in wellustige avond- en nachtfeesten : in de wemeling en het lichtgeschitter van cafés en restaurants, in het staren op schunnige cinemafilms en tooneelspelen. Wie walgen wil van het leven onzer genieters, neme in den zomer een vluggen kijk op onze groote Belgische badsteden : hij zal er van terugkeeren met meer eerbied voor de konijnen uit de duinen, dan voor de menschen die hij op en in hetzelfde duinzand aantrof.

» Zoo is het leven van de heidenen uit de hooge burgerij. En waar bij de lagere maatschappelijke standen het oude christen ideaal verdrongen wordt door de genotzucht, daar willen zij ook hun deel hebben van dat levensgeluk; en wat hun aan koopkrachten te kort schiet vullen zij aan met haat tegen de bezitters.

» Denk nu niet dat al die uitwendige dingen die heidenen gelukkig maken, terwijl in hun binnenste hun ziel te treuren zit... Maar al dit materialisten-gedoe is een behoefte geworden, niet zoozeer om het immer voortvluchtig geluk vast te krijgen, als wel om zich te bedwelmen en om te vergeten. In hun hart is het zoo ledig en zoo griezelig koud, en om dat niet te voelen,

om daar niet aan te denken, zoeken zij naar verstrooiing, naar voldoening van het lichaam.

» En toch moeten wij hen niet te zeer met steenen nawerpen. Zij zijn een hoop zwakkelingen, onbekwaam geworden tot hoogere vlucht. Tegenover den plicht staat de wil veel zwakker dan tegenover het genot. Hunne onmacht, de laagte van hun karakter wordt het best aangegeven door het feit, dat zij zelfs meenen het recht te hebben op al dit zinnelijk genot : als men zedelijk vervallen is, eischt men een recht op liever dan zijn ongelijk te bekennen. »

Bij deze zoo treffende voorstelling van de echte waarheid rondom ons mag aansluiting vinden een fragment uit den jongsten herderlijken brief der Duitsche bisschoppen betreffende 't neo-malthusianisme :

« De familie is de levenscel en de levensbron van de menschheid, van de natie, van den Staat en van de Kerk. Is de familie ziek, dan is heel het volk ziek. Ontaardt de familie, dan gaat de natie achteruit, en geen welvaart, geen ontwikkeling, geen legermacht en wereldheerschappij kan den achteruitgang tegenhouden....

» Zij bedriegen zichzelven en anderen, zij die den achteruitgang der geboorten uitsluitend of hoofdzakelijk willen afleiden uit ongunstige maatschappelijke en stoffelijke verhoudingen, uit de duurte der levensmiddelen. Ons volk heeft hardere tijden doorworsteld zonder dat dit noodlottig verschijnsel zich voordeed. Gemakkelijk kan worden aangetoond dat het beklagenswaardige euvel niet een gevolg is van den nood, maar wel een gevolg van de weelde; in de hoogere standen, in rijke en gegoede kringen heeft het een aanvang genomen en met andere ondeugden dier standen is het dan eerst langzamerhand in het volk binnengedrongen.

» Wij willen niet ontkennen dat sommige sociale misstanden het euvel bevorderd en vergroot hebben, zooals b.v. de woningsellende in de groote steden. Hier moeten staatshulp en christelijke barmhartigheid hand in hand gaan en alles beproeven om die noodlottige misstanden te keeren.... Maar de hoofdschuldige is toch de slechte wil, het kwaadwillig en misdadig misbruik van het huwelijk.

» Het zedelijk bederf dat onverwijld intreedt, waar christelijk geloof en christelijke zeden verdwijnen, is reeds doorgedrongen tot den levenswortel der familie. Men wil van de huwelijksrechten gebruik maken zonder de huwelijksplichten op zich te nemen. Door teugelloos begeeren, door koudberekende zelfzucht en hebzucht, door laffe vrees voor moeite en offer, laat men zich verleiden om misdadig den scheppingswil van God het hoofd te bieden, om de natuur geweld aan te doen, .. ja zelfs om door vernietiging van het kiemende leven eenvoudig weg een moordenaar te worden.

» Zulke handelwijze in het huwelijk, in strijd met God en met de natuur, wordt nu zelfs in onzen treurigen tijd bedekt en openlijk aangeprezen en aanbevolen als voortreffelijke wijsheid en voorzichtigheid, als behoedmiddel voor de gezondheid en de welvaart der familie, als de kunst om den lust te verhoogen en de zorgen te verminderen. En een vloekwaardige nijverheid biedt daartoe misdadige hulp. Openlijk en langs sluipwegen

weet zij haar schandelijke middelen aan het volk op te dringen. Die middelen moet ons arme Duitsche volk niet alleen met zijn geld, maar ook met zijn bloed, met de gezondheld van lijf en ziel, met het geluk van de familie betalen, en de Duitsche natie betaalt ze met het leven van duizenden van kinderen.

» Men ging groot op een beschaving die Godsdienst, Christendom en Kerk overbodig heeft gemaakt, en die zonder die factoren van hoogte tot hoogte opklimt — en nu staat men vóór nieuwe afgronden van den dood. Men had den mond vol van levensbevestiging en levensverhooging ten gevolge van den modernen vooruitgang, — en nu wordt de natie bedreigd met een levensontkenning en een levensvernietiging die men met recht haar langzamen zelfmoord heeft genoemd. »

Tegen het wassende heidendom in onze moderne maatschappij wordt, wat België betreft, doelmatig ingegaan door den onlangs te Antwerpen gestichten Bond tegen de Zedeloosheid, met zijn zuiver-katholieke afdeeling, den Mariabond.

— Waar men heengaat met de opvoeding van 't jonger geslacht wordt met bijzondere vaardigheid en klemmend betoog uiteengezet in een vlugschrift, verschenen in de *Vragen des Tijds*, studiënreeks uitgegeven door de « Inrichting voor katholieke Belgische Dokumentatie », waarvan de leidende gedachte en de aanvankelijke inrichting werd uiteengezet door F. P. in 't December-nummer van dit tijdschrift. De brochure heet « De Fransche Schoolonzijdigheid en hare Evolutie » (Antwerpen, Courtin). De schrijver zelf (F. Prims) geeft een duidelijke indeeling van zijn arbeid voorop : 1° *de theorie der onzijdigheid in het Fransche Schoolwezen ;* a) J. Ferry wil confessionneele onzijdigheid doch verwerpt de philosophische onzijdigheid en de politieke ; b) de evolutie ; school zonder God, antidogmatieke school; 2° *de bestrijders der onzijdigheidstheorie :* a) de katholieken : de onzijdigheid is de miskenning der rechten van de goddelijke Waarheid ; de onzijdigheid is een onmogelijkheid, in het onderwijs in 't algemeen, in de zedelijke opvoeding, in de zedenleer; men kan het eens worden over een mogelijk onzijdigheidsminimum, in de zedenleer ; 3° *de bestrijders der onzijdigheidstheorie :* b) de antikatholieken. De onzijdigheid miskent het recht der wetenschap. Desondanks blijven nog enkele verdedigers der onzijdigheid.

4° *De praktijk der onzijdigheid in het Fransche Schoolwezen.*

Het is heelemaal ondoenlijk binnen 't bestek van een paar bladzijden een denkbeeld te geven van de rijke documentatiestof in dit dicht-gevulde vlugschrift verwerkt. Maar uit de veelvuldige, telkens meesterlijk treffende teksten ter documentatie moeten er toch een paar worden aangehaald :

« Nous ne songeons point à prêcher le devoir. Nous mettons simplement l'individu en état de comprendre son intérêt. Mon intérêt, c'est que l'héritage de la civilisation soit développé dans les plus grandes proportions possibles par le travail de tous... Toute l'hypocrisie de la morale est dans ce fait : on n'a pas su, ou mieux on n'a pas voulu créer l'intérêt pour tous ; alors on a inventé le devoir pour ceux qui triment. Ça commence à ne plus prendre. La nécessité d'un enseignement moral autoritaire disparaitra, quand les hommes se décideront à fonder la société sur des bases exclusivement économiques. Dans une

telle société, la morale individuelle se réduira à une question économique. »

Aldus de « Revue de l'Enseignement primaire ».

En toch luidde 't besluit van Paul Bureau op 't Congres van den Haag :

« Et cependant, au lendemain de ces victoires triomphales laïques voici qu'un étrange sentiment de malaise, d'inquiétude, se manifeste dans la nation. La foi rationaliste fléchit, la confiance et l'enthousiasme ont fait place au doute, à l'hésitation, et voici que ceux-là mêmes qui furent les plus fidèles collaborateurs du mouvement laïc s'arrêtent et s'interrogent. Que s'est-il donc produit ? Une chose très simple, à savoir que manifestement, indubitablement ces jeunes hommes et ces jeunes filles ou femmes de 18, 22, 26 ou 30 ans que l'école laïque a façonnés, formés, élevés, apparaissent impuissants à soutenir et à promouvoir les institutions et les cadres de notre démocratie. Il ne sied pas, dans un résumé si sommaire, de citer ici des statistiques; rappelons seulement que toutes concordent et rendent ensemble un redoutable témoignage : fléchissement énorme de la natalité, accroissement du nombre des divorces et des unions libres, extensions de la luxure et de la pornographie sous toutes ses formes, multiplication des débits de boisson et du nombre des jeunes gens réfractaires au service militaire, sabotage dans le travail et grèves violentes ou révolutionnaires, développement de l'esprit d'insubordination parmi les fonctionnaires et spécialement parmi les instituteurs primaires, baisse progressive de la moralité et de la capacité professionnelle parmi les élus du suffrage universel, tous ces symptômes attestent que notre société n'a certainement pas trouvé la formule actuelle de l'éducation nationale. A mesure que l'individu s'est moins habitué à rattacher son activité et sa vie à un Etre transcendant et infini, considéré comme le principe et la fin, la règle et l'inspiration de toutes les démarches, le désir de la jouissance prochaine, immédiate, la rébellion contre les disciplines sociales se sont développés et on n'a plus accepté de demeurer humblement à son poste modeste.

» Ainsi de quelque côté que l'on se retourne, on constate que sous les apparences qui font illusion, la souffrance est aiguë en cette grande société démocratique qui, sous prétexte d'organiser sa vie suivant des principes purement rationnels, a voulu éliminer Celui qui est à la racine de la raison même, comme il est à la racine de tout ce qui vit et est.

» La grande expérience scolaire instituée pendant la décade 1880-1890 a donc èchoué et les résultats qu'il est possible d'analyser méthodiquement, nous apparaissent déficitaires et très funestes dans leurs conséquences. Aussi bien, le nombre s'accroît-il chaque jour des hommes impartiaux et dégagés de toutes préoccupations politiques, qui le reconnaissent loyalement. Toutefois, le nombre des adeptes de l'éducation laïque demeure considérable : la vie sociale est si complexe, la bataille fut si ardente et les vapeurs qui recouvrent le champ de bataille sont si lourdes et si épaisses ; enfin, en certaines de leurs sections, les doctrines scientifiques, philosophiques, sociales ou politiques de certains hommes qui font profession de représenter la conception religieuse de la vie, sont parfois si injustes, si erronnées

ou si inacceptables qu'il parait inévitable que l'erreur signalée dans ces pages doive se perpétuer longtemps encore. »

En Flor. Prims voegt er bij : « Dat elk staatsburger in België de lessen dier ondervinding eerlijk overwege. Wij katholieken putten er stof uit, om met immer meer beslistheid te zweren :

Zij zullen haar niet hebben
De schoone ziel van 't kind.... »

Daarom wordt er door al wat Roomsch denkt en voelt zoozeer gehecht aan het thans in behandeling zijnde schoolwetsontwerp Poullet. In diezelfde *Vragen des Tijds* verscheen als 3e nummer een studie over dat schoolwetsontwerp, door Ridder Lodewijk Schaetzen.

Zoo krijgen we dan eindelijk ook in België verplichtend lager onderwijs; met school tot 14 jaar en met 4en graad. Maar gehandhaafd daarbij de vrijheid voor den huisvader in de keus tusschen de godsdienstige en niet godsdienstige school, beter bezoldiging der onderwijzers, en gelijkstelling, wat de toelagen betreft, van de vrije met de officieele scholen.

In taalopzicht had de Kamer beslist dat het beginsel : « Moedertaal voertaal van het onderwijs » in de wet zou worden ingelascht.

Wat er verder gebeurde wordt uiteengezet in het « vertoog aan het Vlaamsche Volk » door den Katholieken Vlaamschen Landsbond rondgestuurd : Verleden week werd in onze Kamer der Volksvertegenwoordigers een groot onrecht tegenover het Vlaamsche volk gepleegd.

Tegen aller verwachting in zijn de Vlaamsche amendementen aan de schoolwet verworpen !

De beginselen die de Vlamingen voorstonden en die zij in de wet wilden geschreven zien waren zoo eenvoudig, zoo overeenstemmend met de gezonde rede en met de regelen van de opvoedkunde, dat wij ons afvroegen of hunne geheele aanvaarding door het Parlement wel twijfel kon leiden.

« Moedertaal voertaal van het onderwijs », op de prachtigste wijze werd dit beginsel verdedigd door Dr. Van de Perre in zijne brochuur « Quelques réflexions à l'occasion du projet scolaire », door Dr. Delbeke in zijne « Réponse au Professeur Vermeersch » en door al de Vlaamsche redenaars in de Kamer.

Niemand slaagde erin hunne bewijsvoeringen te wederleggen. In plaats daarvan poogde Minister Poullet het licht van de zon te loochenen door te beweren dat er geene misbruiken bestaan, dat onder het stelsel van de huidige wet nooit of nergens afbreuk gedaan wordt aan het onderwijs in de moedertaal en de andere verplichte vakken om het vroegtijdig aanleeren van eene tweede taal te bevorderen ; — en hij verdedigde allerlei pædagogische dwaalbegrippen.

En te Brussel, waar meer dan de helft van de kinderen niets kennen dan Vlaamsch en toch 9 op de 10 klassen gansch Fransch zijn ? Minister Poullet maakte er zich van af met te zeggen dat het verslag over den toestand in de Brusselsche omgeving in het Ministerie was verloren gegaan !

Niet in staat de ernstige bewijsvoeringen van de Vlaamsche Volksvertegenwoordigers te weerleggen, hebben onze tegen-

strevers het ook niet beproefd. Ze hebben daarom hunne toevlucht genomen tot voorwendsels om de Vlaamsche amendementen te kunnen bekampen en in de plaats daarvan een wettekst te stellen die ons geen enkele waarborg voor de toekomst biedt.

Vandaar het amendement Van Cauwelaert, medeonderteekend door de heeren Franck, Cam. Huysmans, Delbeke, Henderickx en Persoons, en dat in zitting van 21 Januari nedergelegd werd.

Tot dan hadden onze Vlaamsche voormannen gestadig onderhandeld met de Regeering en met hunne partijgenooten om de instemming van de meerderheid te verkrijgen. Tot dan toe ook had Minister Poullet zich noch vóór noch tegen de Vlaamsche voorstellen verklaard, zoomin als hij wijzigingen had willen voorstellen.

Niet zoodra echter was het nieuwe amendement voorgesteld of de aap kwam uit de mouw.

De Regeering die maanden lang stom was gebleven, sprak nu eerst bij monde van M. Nobels (Vlaamsch volksvertegenwoordiger van St-Niklaas!), die met zijne medeonderteekenaars Maenhaut, Lefebvre, Verachtert, De Meester en De Coster (allen Vlaamsche volksvertegenwoordigers!) een amendement neerlegde, bestemd om de Vlamingen in slaap te leggen, en dat verrassend geleek op het amendement der Regeering.

M. Woeste, die wist waarom hij het steunde, zegde : « *'t Is het behoud van den huidigen toestand* ».

» *Dan is het eene fopperij* », antwoordde Dr. Van de Perre. En dit bestempelt de lage list van onze tegenstanders.

Zoo kwam men tot de stemming.

Zooals het meestal gebeurt als het Vlaamsche wetten geldt, werd de Kamer eerst in volslagen wanorde gestuurd. Dit is vooral het werk van sommige Kamerleden, wier namen men nooit in eene ernstige bespreking ontmoet, maar die altijd de eersten zijn om naamloos gerucht te maken.

Uit het Kamerverslag blijkt dat de heer voorzitter Schollaert met de heeren Woeste, Destrée en anderen, aan één zeel trokken om de Vlamingen te foppen.

Men stemde daarom over afgekapte volzinnen, men gooide de amendementen dooreen, met het gevolg dat vele Volksvertegenwoordigers het besef verloren van wat zij stemden.

De Regeering bereikte aldus haar doel, de Vlaamsche amendementen met groote meerderheid te doen verwerpen, maar tegen hare berekening in onderging het tweede deel van het amendement Nobels hetzelfde lot,

Niets bleef recht dan § 1 van het amendement Nobels :

« *In alle gemeente-, aangenomen en aanneembare scholen is de*
» *moedertaal de voertaal in al de graden van het lager onderwijs.* »

Doch dit was te veel voor de Regeering en hare vrienden. Aan dien tekst moest geknaagd worden en alle waarde er aan ontnomen.

's Anderendaags hernam zij den aanval en bij rechtstaan en zitten (het gebeurde nogmaals in verwarring en men liet den tijd niet om de naamafroeping te vragen), deed zij het tweede deel van haar amendement aannemen dat luidde als volgt :

« *Gedeeltelijke afwijkingen kunnen toegestaan worden, namelijk te*
» *Brussel, in de voorsteden van Brussel en in de tweetalige gemeenten.* »

Iedereen, onze tegenstrevers zoowel als wij, erkent dat beide teksten bijeengevoegd niets dan dubbelzinnigheden inhouden, *waarvan niemand met gezag de juiste verklaring geven kan.*

Doch volgens een persgesprek van Minister Poullet in Fransche bladen verschenen, *is volgens hem de zaak voor goed opgelost.*

De Regeering wil dus de dubbelzinnigheid doen voortduren. Zij wil ons laten in het onbepaalde, het onbeperkte. Zij wil ons weerloos overgeleverd aan den willekeur van de ministerieële bureelen en opzieners, van de gemeentelijke overheden en van de besturen der vrije scholen.

En bij ondervinding weten wij wat daarvan te verwachten is.

NOOIT ZULLEN WIJ ONS DAARBIJ NEERLEGGEN EN ONZE STRIJD ZAL GAAN TOT HET UITERSTE.

Wij eischen waarborgen, klaar en duidelijk in de wet geschreven :

1° dat het beginsel « Moedertaal voertaal » in het Vlaamsche land onverminkt worde toegepast zonder afwijkingen aan dien regel ;

2° dat de afwijkingen waarvan de noodzakelijkheid erkent wordt in de Brusselsche omgeving en sommige tweetalige gemeenten van de taalgrens nader omschreven worden.

DEZE WAARBORGEN MOETEN IN DE WET GESCHREVEN WORDEN ; OFWEL DIENT ALLES WAT DE TAALREGELING BETREFT, VERWORPEN.

Als één man stond het Vlaamsche volk op om zijn recht te eischen. Eens te meer bleek de ontzaglijke populariteit van den leider Van Cauwelaert. *Hooger Leven* sprong in de bres met twee nummers die historisch zullen blijven. En de Minister week. De Regeering diende nieuwe amendementen in:

In al de gemeentelijke, aangenomen of aanneembare scholen is de moedertaal der kinderen de voertaal in de onderscheidene graden van het lager onderwijs.

Tot het eenigszins verzacht toepassen van bovengemelden regel kan, volgens de behoeften der scholen, machtiging worden verleend te Brussel en in de voorsteden van Brussel alsmede in de gemeenten op de taalgrens Die verzachte toepassing *mag niet ten gevolge hebben, dat het grondig aanleeren van de moedertaal geschaad wordt.*

De ministerieele besluiten tot machtiging worden in het « Staatsblad » bekend gemaakt.

Het gezinshoofd verklaart, welke de moedertaal of de gebruikelijke taal is Acht het hoofd der school, dat het kind niet bekwaam is om de lessen in de door het gezinshoofd aangewezen taal met vrucht bij te wonen, dan kan het gezinshoofd in beroep komen bij het schooltoezicht.

Elk jaar brengt het schooltoezicht een bijzonder verslag uit over de toepassing van bovenstaande bepalingen.

Daarover verklaarde Fr. Van Cauwelaert bij de aanneming der schoolwet, den 19ⁿ Februari het volgende :

« De tekst bij de eerste lezing aangenomen, kwam ons te weinig duidelijk voor, tot voorkoming of bestrijding van misbruiken, die de gemeentelijke overheden of de besturen der vrije scholen, soms slecht gezind tegenover onze taal, zouden kunnen in 't leven roepen en bestendigen. Nu blijft er geen dubbelzinnigheid meer over Het beginsel, dat de moedertaal der kinderen de voertaal van het onderwijs moet zijn in alle scholen, die toelagen ontvangen, werd uitdrukkelijk gehuldigd.

» De rechten der minderheden worden, in het opzicht van de taal geëerbiedigd; maar het grondbeginsel mag noch ontzenuwd noch verzwakt worden in gewesten, waar verzachte toepassingen niet uitdrukkelijk toegelaten zijn.

» De toepassing en de bekrachtiging van dit grondbeginsel verschillen niet van die der andere bepalingen, welke de inrichting regelen van de scholen die Staatstoelagen genieten. Worden er misbruiken vastgesteld en weigert het schoolbestuur die te doen verdwijnen, dan zal de minister de gewone middelen moeten aanwenden om daartegen op te treden, en desnoods zal hij de toelagen moeten afnemen.

» In Brussel en omtrek, alsook in gelijkaardige gemengde gemeenten aan de taalgrens, zullen verzachte toepassingen toegelaten worden, volgens de plaatselijke behoeften; maar ik beken dat zulks de ideale toestand niet wezen zal. Maar we zijn verplicht rekening te houden met een feit, dat te machtig is. Edoch, de huidige tekst geeft ons een kostbaren waarborg door de verplichte tusschenkomst van den minister en de bekendmaking der genomen maatregelen

» De toestand is al te ingewikkeld om er een gelijkvormig stelsel op toe te passen. Doch het is onbetwistbaar dat er tegenwoordig heel erge misbruiken bestaan, en dat er maatregelen dienen genomen, en 't ware belachelijk geweest aan hen, die de bestaande misbruiken tot stand hebben gebracht, de zorg op te dragen ze te bevechten. De heer minister wil de verantwoordelijkheid op zich nemen. in den Brusselschen omtrek de verstandelijke en zedelijke belangen der Vlaamsche kinderen te verdedigen.

» Wij bedanken hem van harte, want wij miskennen de belangrijkheid zijner taak niet. 't Kan soms moeilijk voorkomen in dezen zelfden omtrek het taalstelsel te bepalen dat dient toegepast te worden. Dit kan dienen tot rechtvaardiging van het vierde lid, dat neerkomt op hetgeen reeds voorzien werd in de wet van 1910, op het onderwijs der moderne talen in het middelbaar onderwijs van den hoogeren graad.

» Doch daar het 't lager onderwijs geldt zullen de opzieners dienen te waken opdat het voortaan, zelfs in de gemeenten uit den Brusselschen omtrek, onmogelijk worde de kinderen te sturen naar klassen waar de looden mantel, waarvan een dezer opzieners heeft gesproken, op hun verstand zal drukken.

» Wij gaan dus gerust de toekomst te gemoet. Het gevaar, dat onzes inziens, de verstandelijke ontwikkeling der Vlaamsche kinderen bedreigde in zekere Vlaamsche steden, waar de burgerij verfranscht werd, is afgeweerd.

» En moest, voor den Brusselschen omtrek de minister onvoldoende gewapend zijn om de misbruiken uit te roeien, zou de Kamer, ik ben er zeker van, onmiddellijk bereid zijn om de gedachte die deze tegenwoordige schikkingen heeft ingegeven, bij een meer volledigen en meer uitdrukkelijken wetstekst nader te bepalen ».

— Wat nu 't vreedzamer kunstnieuws hier en elders betreft :

« La Comédie Française est rentrée chez elle. Elle a repris possession d'une salle restaurée, rajeunie, et brillamment décorée. Avant toutes choses, nous avons été conviés à admirer le

nouveau plafond, dû à M. Albert Besnard. Nous l'avons admiré en effet. C'est, autant que mon incompétence peut en juger, une très belle œuvre, somptueuse, d'une large et libre exécution, dans le meilleur goût venitien. Puisqu'elle planera au-dessus des représentations futures, et que maintes fois, de la salle ou de la scène, les yeux se reporteront vers elle, je voudrais qu'il s'en dégageat pour les auteurs, pour les artistes et pour le public, une leçon qu'il me semble y lire assez nettement. La composition est faite de deux parties qui s'équilibrent. L'une d'elles est claire, gaie, rayonnante, éclatante : on y voit Apollon qui conduit le cœur des Muses. C'est donc que nous sommes dans la maison de la poésie, ou du moins de la littérature. Une pièce de théâtre, même pourvue avec abondance de toutes les qualités qui sont proprement « de théâtre », peut n'avoir aucun caractère littéraire; qu'elle aille fournir ailleurs son heureuse et fructueuse carrière!

C'est à bon droit qu'on dit de certaines pièces, même très bien faites, qu'elles n'ont pas leur place à la Comédie Française et qu'elles n'en doivent pas franchir le seuil. Et nous sommes dans la maison de la tradition. A travers nos classiques du XVIIe siècle, cette tradition remonte jusqu'aux anciens, qui sont les maîtres de la forme et ont, une fois pour toutes, dessiné ces grandes lignes de l'art où notre génie français a trouvé la discipline qui lui convenait.

L'autre partie du plafond de M. Besnard présente une masse sombre, d'un vert vigoureux, où l'on distingue, près du temple que décorent les statues des grands écrivains de théâtre, l'arbre de la science du bien et du mal; à droite et à gauche, deux figures, l'une angoissée et l'autre riante, personnifient la tragédie et la comédie. C'est dans sa simplicité un symbole ingénieux et profond. Le théâtre ne vit, en effet, que du spectacle de nos fautes; et c'est des mêmes fautes qu'il fait jaillir tour à tour les larmes et le rire. Il peut en gémir ou s'en amuser, en isoler le côté douloureux ou l'aspect ridicule; mais c'est la même substance qui supporte les deux formes opposées du théâtre; la manière est changée, mais non pas la matière. Au fond de tout auteur dramatique digne de ce nom, il y a un moraliste. Ce n'est pas à dire qu'il doive être un professeur de vertu, ni qu'il soit aucunement admis à prêcher et à dogmatiser en scène. Mais rien de ce qu'il écrit n'est sans rapport avec l'état de nos mœurs et sans influence sur notre conduite. C'est pourquoi on est bien fondé à lui demander compte du contenu moral de son œuvre... (RENÉ DOUMIC) *Revue des Deux Mondes*, 15 octobre 1913.

Maar pas was de nieuwe zaal in bezit genomen toen stierf de leider der Comédie Jules Clarétie.

Acht en twintig jaar stond Jules Clarétie als directeur der Comédie Française.

Hij werd in '40 te Limoges geboren. Eerst dacht deze fabrikantenzoon voor het leger bestemd te zijn. Maar dat ried hem iemand met ondervinding af, nl. Alfred de Vigny. Onder dezes leiding kwam Jules Clarétie in de literatuur. Aanvankelijk arbeidde hij voor het kleine tijdschrift *Diogène*. Later werkte hij vooral mee aan *Le Figaro* en aan *Le Temps*. Zijn verzamelingen artikelen *La Vie à Paris* blijven een kostbare portretteering van 't hedendaagsche Parijs.

Met een verbijsterend gemak beoefende Clarétie allerlei letterkundige genres.

Onder zijn meest bekende romans worden hier vermeld : *Le beau Solignac*, *Monsieur le Ministre*, *le Prince Zilah*, *le Candidat*, *Brichandeau comédien*, eigenlijk wel zijn beste werk.

Voor het tooneel schreef hij hoofdzakelijk *Les Mirabeau*, *Le Régiment de Champagne*.

Onder zijn historische studiën zijn vooral belangrijk *Les derniers Montagnards* en *Histoire de la Révolution de 1870-71*.

't Zou gewaagd zijn Clarétie een geniaal schrijver te heeten. Maar een man vol geest en behendigheid en stijlkunst was hij zeker. Onder de Fransche schrijvers slaat hij ook in zedelijk opzicht geen kwaad figuur; wel doet hij graag mee met de wereld, maar opzettelijke wulpschheid behoort voor hem niet tot het noodzakelijke in een leesbaren roman.

Ook twee politiek-letterkundige grooten hebben hun nooit vermoeide hoofd en hand voorgoed te rusten gelegd : Rochefort en Deroulède.

Victor Rochefort (1830-1913) was ontegensprekelijk de meest populaire der Fransche journalisten. Hij was geen klassiek schrijver als Veuillot, geen denker als Dupanloup, maar door de schitterende gevatheid van zijn pen bleek hij aller meester.

Arme edelman als hij was, moest hij zoeken zijn brood te verdienen, en hij werd klerk in de Préfecture de la Seine, gedurende een tiental jaren. Intusschen schreef hij veel vaudevilles. Zijn eerste sporen als dagbladschrijver verdiende hij in *La Chronique parisienne* en in *Charivari*.

Zooeven was hij onder-opziener voor de Schoone Kunsten geworden toen hij zijn ambt neerlegde en zich voorgoed verbond aan de pers. 't Was in de schelste schittering van het tweede keizerrijk ; de geestigheid zwaaide den staf. About, Aurélien, Scholl, Villemessant, een heele pleiade, hadden de kunst gevonden alles te zeggen en toch aan censuur te ontsnappen. In dit vak blonk aldra 't genie van Rochefort, 't zij hij schreef voor *Nain jaune* of voor *Figaro* of voor *le Soleil*. Het regende tweegevechten op zijn weg : met prins Murat, met Paul de Cassagnac, met een Spaansch officier, met wien al niet. Hij maakte het op den duur in de kolommen van den *Figaro* zoo bont, dat de keizerlijke regeering zijn verwijdering eischte. Dat vestigde natuurlijk voor goed zijn faam. Nu stichtte Rochefort, in 1868, zijn *Lanterne*, een wekelijksch pamflet dat ongehoorden opgang maakte. Zijn eerste artikel ving aan aldus : « L'empire compte trente-six millions de sujets, sans compter les sujets de mécontentement ». Elke week doopte hij de keizerlijke regeering in een bad van ironie. Bezwijkend onder de veroordeelingen, moest Rochefort naar België vluchtten. Maar de *Lanterne* vond steeds voort haar weg in Frankrijk. Einde '69 werd Rochefort verkozen tot vertegenwoordiger « avec mandat impératif de renverser le gouvernement ».

Na de woelingen van den oorlog werd Rochefort aangehouden te Meaux en veroordeeld tot verbanning. Thiers liet hem binnen Frankrijk gevangen zitten. Maar onder de Broglie werd het vonnis uitgevoerd, en Rochefort moest naar Nieuw-Caledonië. Na 4 maanden ontsnapte hij. En zoo pas zette hij voet aan wal, toen in 1874 de *Lanterne* weer te Geneve ver-

scheen. Bij de algemeene amnestie van '80 keerde Rochefort in Frankrijk terug.

Toch verkoos hij weer de oppositie, en hij stichtte het radicaal-socialistisch blad *l'Intransigeant.* Al de loog van zijn spot kwam neer op Gambetta, en straks werd hij een der voormannen van 't Boulangisme. Zoo kwam hij in 1889 met Boulanger naar België gevlucht. Bij verstek werd hij veroordeeld tot gevangzitting. Maar van uit België schreef hij vijf jaar lang de geweldigste artikelen tegen de Regeering. In 1895 bracht een nieuwe amnestie hem naar Frankrijk terug. Nu werd hij met al den drift die in hem was anti Dreyfusard. Hij scheidde van l'*Intransigeant,* en schreef voortaan in *La Patrie* dagelijks zijn kroniek. Maar, hoewel nog steeds de zelfde geest hem bijbleef, verzwakte meer en meer zijn politieke invloed.

Een staatsman trouwens is Rochefort nooit geweest : hij was te weinig logisch en te weinig positief. Zijn werk zal blijven leven door den stijl, die is van hem alleen.

Een braver hart en een warmer vaderlander was Paul Deroulède, aan wien 't « Centrum » de volgende korte maar zaakrijke nota wijdde :

Met het overlijden van PAUL DÉROULÈDE is een ridderlijk Franschman heengegaan.

Een strijder, dichter en politicus van naam, die dagen van glorie en invloed gekend heeft.

Een man, die zijn leven veil had voor het vaderland, den oorlog van 1870 meemaakte, droomde van de revanche en het herwinnen der veroren provinciën.

Een vurig patriot en idealist, maar die niet altijd het ideaal van de illusie wist te scheiden.

Te midden van zoovele Streber en karakterloozen, die de politiek en zeker ook de Fransche politiek kent, maakte hij een sympathiek figuur.

Wie zijn redevoeringen las, mocht met hem van opvatting verschillen, er zelfs om glimlachen, of de schouders voor ophalen, maar kon niet betwisten, dat hij eerlijk uitsprak wat in hem leefde.

Echter ontbrak ook bij hem het evenwicht, dat noodig is om groote daden te kunnen volvoeren.

Hij was een man van temperament en opwellingen, edelmoedig en offervaardig, maar van den anderen kant ontbloot van die eigenschappen, welke den staatsman, den organisator, den man van beginsel, van vaste lijn en koers kenmerken.

Hij wilde katholiek zijn, maar versmaadde het duel niet.

Hij wilde zijn vaderland redden, maar nam zijn toevlucht tot ijdele demonstraties.

De eenheid van willen en handelen ontbrak hem, de eenheid, welke in Frankrijk den katholieken reeds zoo lang ontbroken heeft en nog altijd verre schijnt te zijn onder hen.

En dan de zelfbeheersching, de bezonkenheid en gebondenheid.

Groote woorden, mooie phrases, artistieke uitvallen, er is geen gebrek aan, ook bij anderen dan bij Déroulède.

Maar hoeveel kaf is er onder het koorn, en hoe licht slaat de geestdrift over in buitensporigheid en onvruchtbaar vertoon.

Déroulède wist dikwerf te bezielen, hij wist niet bijeen te

brengen en bijeen te houden, wat Frankrijk noodig heeft; een op stevigen grondslag staande katholieke partij, die weet wat zij wil en niet van phrasen leeft maar van principes.

Hij was een houwdegen, bewonderenswaardig om zijn durf en moed, maar dikwerf overdreven en geen strateeg noch zelfs een tacticus »

Hierbij mag nog worden gevoegd dat Déroulède de onbaatzuchtigheid was in persoon. De verleiding van 't geld, waarop bijna de heele Fransche politiek berust, had op hem geen vat. Déroulède bereikte zijn 67e jaar.

Gesproken van 't *Centrum*, weze de opmerkzaamheid getrokken op de heerlijke correspondentie « Uit Parijs », een rubriek bezet door Pieter van der Meer de Walcheren, en die wellicht in geen enkel blad haar weerga vindt, want aan zooveel overwegende ernst heeft de pers ons niet gewoon gemaakt. Den 31n Januari l l. verscheen de 23e brief. Een groot fragment daarvan geven we hier te smaken :

Den 21sten Januari zijn de royalisten in grooten getalle saamgekomen in de Notre-Dame-des-Victoires, ter bijwoning van de Mis, welke telken jare opgedragen wordt ter herdenking van den dood en voor de ziel van Lodewijk XVI. Want nu meer dan een eeuw geleden werd deze afstammeling van zestig koningen ter dood veroordeeld, op het schavot gevoerd en onthoofd. De gevolgen van deze misdaad, welke Frankrijk nog immer uitboet, zijn onberekenbaar groot, hebben nog steeds een onverminderden invloed op den moreelen, politieken en economischen staat van dit land.

De terechtstelling van dien vorst, welke de natuur noch het temperament, noch het karakter van een waarachtig koning bezat, en wiens dood den val der Monarchie ten gevolge had, is een onherroepelijk historisch feit, en het is dwaas te fantaseeren over het niet-gebeurde. Maar hoe verlokkend is het u de geschiedenis dier jaren en der volgende tijden te droomen, wanneer Lodewijk XVI wél een man was geweest, die, bewust van zijn taak, bewust van de hem door God opgedragen plichten, had weten te heerschen en gebruik te maken van zijn macht en niet immer zwak en toegevend was geweest. Indien hij krachtig ware geweest indien hij had gevochten om zijn troon, dan hadde de Revolutie niet plaats gehad, dan ware Maria Antoinette niet vermoord geworden, dan had het schrikbewind zich niet bedronken aan het bloed van duizenden, dan had het keizerrijk zich niet kunnen vestigen op de puinhoopen der oude wereld, dan had Waterloo niet plaats gehad, en als ver gevolg, niet Sedan. Frankrijk zou nog de eerste der mogendheden zijn. Zelfs Renan, de scepticus, heeft geschreven : « Op 't oogenblik, dat Frankrijk zijn koning doodde, pleegde het zelfmoord ». — Frankrijk ware wellicht nóg het katholieke land bij uitnemendheid en wij zouden nu niet de machtelooze toeschouwers zijn van het schandelijk wanbewind, dat sinds meer dan veertig jaren dit edele land, hetwelk door Lodewijk XIII onder de bescherming van Onze Lieve Vrouwe gesteld is, systematisch ontkerstent.

Doch al ons droomen is ijdel ! Men kan die geweldige feiten der historie niet wegcijferen, noch ongedaan maken. Zij waren noodwendig, — en vrijelijk volbracht door de menschen, —

in het duistere, verborgen wereldplan van God. Léon Gautier, de bekende uitgever van « la Chanson de Roland », philoloog en historicus: heeft eens deze merkwaardige definitie gegeven van de geschiedenis : « De Geschiedenis is het verhaal van de pogingen van God om den mensch te voeren naar de eeuwige gelukzaligheid ». — En, kunnen wij er bijvoegen, de historie is het relaas van den weerstand van den mensch tegen God. Het is onmogelijk, iets te begrijpen van den schijnbaren chaos der geschiedenis, zoo men niet het dogma van den zondeval aanneemt. De Val der eerste menschen, de verjaging uit het Paradijs, de val van Adam in de macht van Satan. En wellicht wordt dit nimmer op duidelijker en schrikbarender wijze aangetoond dan door de groote Fransche Revolutie. De leiders zoowel als de massa waren van den demon bezeten. De donkere vloedgolf van alle hartstochten, die uit de diepten haar oorsprong nam, sleurde ieder mee, vernielde alles. En er was niet één man in die dagen, sterk genoeg, om als een dijk, deze waanzin-overstrooming tot staan te brengen.

Dit ware de taak geweest van den koning, en zijn plicht, zijn heilige plicht. Want hij was gesteld om te handhaven. Hij droeg de verantwoordelijkheid. Hij moest optreden als een vorst. Hij moest onwrikbaar staan, niet schipperen, niet met zich laten ringelooren. Door eenmaal krachtdadig op te treden, door eenmaal aan het hoofd van zijn hem trouw gebleven soldaten te vechten tegen het opgezweepte gepeupel, hadde hij bewezen een dieper inzicht te hebben in hetgeen God hem opgedragen had dan telkenmale als een schuw meisje, dat geen bloed kan zien, maar toe te geven en aldus de oude orde der wereld omver te laten gooien als ware deze een willekeurige en menschelijke instelling.

Doch ook Lodewijk XVI had den invloed ondergaan van de philosophie dier tijden. Het begrip van den Staat was zoowel te loor bij de bewindhebbers, bij de regeerders als bij het volk. Men geloofde eigenlijk niet meer aan God. De mensch was God geworden. En de weekheid der zeden zoowel als het idyllisch gedroom over het leven, — waaraan « Paul et Virginie », de wereldberoemde roman van Bernardin de Saint Pierre zoo volkomen uitdrukking gegeven heeft, — hadden de hoogere standen ontzenuwd Men was menschlievend met schurken en misdadigers, men vreesde den rechten van den mensch te kort te doen, wanneer men doortrapte boeven onschadelijk zou maken! En aldus verzonk de geheele samenleving in een demonische wanorde. Niemand was meer op zijn plaats. De koning gehoorzaamde dengenen, wien hij te bevelen had De eenige man aan het hof, was, zooals Mirabeau zeide, Marie Antoinette. Er werden de schoonste feesten gegeven, terwijl de bevolking honger leed. Op oogenblikken, dat doortastend optreden noodig was, onderhandelde men, alsof wilde beesten naar rede luisteren De edellieden, eenmaal het bolwerk rond den troon, waren intrigeerende hofparasieten geworden. En daar buiten, in de wereld, woedde de ontevredenheid Het geloof in God was verloren. Daar er dus geen gerechtigheid meer bestond, wat kon dan nog den duivelschen nijd en den haat en het verlangen, om ook van het aardsche te genieten, tegen houden? De haveloozen, de hongerlijders, de eerzuch-

tigen, liepen storm. Zij vonden geen weerstand. Wat vermochten de enkelen, die hun degen trokken tegen die losgelaten, bezeten benden, terwijl de koning hun verbood een enkelen droppel bloed te vergieten?

Zeker, ik weet wel, dat LODEWIJK XVI een braaf man was, een goede huisvader, een geloovig christen, en dat hij een eenvoudigen en hoogen moed toonde in die allerbitterste dagen, toen hem, den koning, elke smaad werd aangedaan. Maar een vorst, een koning was hij niet. Door zijn zwakke toegeeflijkheid is hij de oorzaak geweest, dat op zoo onvergelijkelijke wijze de onheilen zich hebben gestort over Frankrijk en over zijn eigen familie, en dat nu nog dit land de smartelijke naweeën ondergaat van zijne, aan een heerscher niet geoorloofde, lamlendigheid, welke zelfs in de uiterste oogenblikken, toen alles nog te redden was — ik bedoel den nacht te Varennes. — hem belette als een man op te treden. Neen, een Roi-Martyr kan men dezen goedaardigen vorst niet noemen. Is een Martelaar niet een strijder, een sterke, een dappere? En heeft deze Getuige niet juist alle eigenschappen, welke zoo volkomen ontbraken aan LODEWIJK XVI?

— Wel is in Duitschland de beroering over de feiten van Zabern (Saverne) thans geluwd, maar in vele hoofden, zoowel bedaard als dwepende, blijft onrust hangen. Dat zal wel luwen, ten bewijze dit artikel uit *Anvers-Bourse*, een blad dat nevens zijn financieele zending ook een niet te onderschatten hoogere vervult:

RÉVOLUTION EN ALLEMAGNE. — Il semble à beaucoup d'esprits, voire entre les plus circonspects, que les troubles politico-militaires de Saverne aient dépassé la portée d'un incident ordinaire, et déterminé parmi les populations allemandes un nouveau courant d'opinion. C'est à croire que le principe d'autorité représenté par le gouvernement impérial soit véritablement menacé. On pourrait s'y tromper, et la preuve est qu'on s'y trompe déjà. A telle enseigne qu'une revue parisienne, LA VIE, a envisagé l'éventualité d'une grande révolution allemande où l'empire succomberait sous l'effort des partis nouveaux.

Il est établi que le publiciste contemporain n'est plus capable d'envisager lui-même les hypothèses, et qu'il se décharge de ce soin, de ce devoir, sinon sur tous ses lecteurs du moins sur quelques électeurs, qui sont aussi des publicistes et qu'on peut supposer plus ou moins qualifiés pour trancher de tout. De là, la mode des enquêtes. Quand le journalisme est à tâtons, il organise des consultations, distribue des questionnaires et enregistre des réponses. Présentement, le directeur de LA VIE a posé à quelques personnes les questions suivantes qui se condensent en une seule question exceptionnellement embarrassante et compliquée.

« Croyez-vous qu'il y ait bientôt une révolution, pacifique ou non, en Allemagne?

» Ne la sentez-vous pas annoncée dans bien des discours véhéments de l'opposition au Reichstag, le plus riche en partis qui soit parmi les parlements européens?

» Ne la sentez-vous pas commandée par la disparate qu'il

y a entre la pensée allemande d'autrefois et le régime d'aujourd'hui ? »

Les personnages interrogés ont répondu et les lecteurs de La Vie peuvent maintenant se rendre compte que l'éventualité d'une révolution en Allemagne n'est pas généralement acceptée.

L'historien Théodore Duret ne comprend méme pas qu'on puisse se demander si une révolution est à prévoir en Allemagne. L'idée de révolution, d'un changement profond à réaliser brusquement, n'a pu naître et se développer que dans un pays latin, idéaliste et catholique comme la France. « Elle est restée sans prise réelle et le restera toujours, sur des pays germaniques, positifs et protestants, comme l'Allemagne et l'Angleterre. »

M. Jules Huret, qui a publié sur l'Allemagne de nombreux et intéressants volumes de reportage et de critique, ne croit pas du tout à une révolution prochaine en Allemagne, ni pacifique ni violente. « Pour cinquante ans encore sans doute, un siècle peut-être, il faut compter sur le respect invétéré et servile de la race germanique pour le monarque et la monarchie, les aristocrates et l'aristocratie. » Ce qui donne le change en France à cet égard, c'est la fausse idée qu'on y a du parlementarisme allemand ; l'opinion du Reichstag n'a pas du tout la même portée que celle de la chambre des députés de Paris ou de la chambre des communes de Londres. Quand les discours sont finis, tout est fini, ou à peu près. « L'empereur est là, la police est là, l'armée est là. Un député au Reichstag n'est rien. Il n'a socialement ni politquement aucun prestige et son influence gouvernementale est absolument nulle. »

M. Max Nordau ne croit pas non plus à une révolution en Allemagne. « Elle n'en a jamais faite. Ce n'est pas dans sa manière. Surtout, il ne faut pas citer 1848. C'était un simple accès d'ivresse produite par une rasade de boisson française, le vin de la révolution de février. Cela a vite passé et a seulement laissé un mal aux cheveux d'une certaine durée. »

M. Rosny jeune ne croit pas que les Allemands fassent jamais une révolution autre que celle qui résulte du progrès des années et qui est trop lente pour porter un nom auquel la France a donné une signification précise. M. Charles Seignobos ne voit aucun motif de penser qu'il se produise une révolution en Allemagne, et il ne croit pas davantage à une guerre faite par l'Allemagne. M. Sieroszewski repousse l'éventualité d'une révolution allemande et partage les opinons de M. Jules Huret sur les discours véhéments prononcés au Reichstag. « Ils ne prouvent absolument rien. » Les vrais ressorts de la politique allemande sont : l'empereur, la bureaucratie et l'armée. M. Romain Rolland hésite : il serait plutôt disposé à accepter l'hypothèse d'une révolution allemande, et par avance, il s'exprime en ces termes : « Si la révolution allemande n'est pas canalisée par l'habile politique d'un empereur et d'un chancelier qui sachent la diriger fermement au lieu de la combattre, si elle s'accomplit par la violence, elle dépassera en violence toutes celles que nous avons faites en France. »

Un seul des correspondants de La Vie attend la révolution allemande avec certitude, on dirait presque avec impatience :

c'est M. Henri Coulon, avocat et fondateur de plusieurs ligues d'intérêt public. Il croit à la révolution allemande prochaine, violente et victorieuse.

La principale infirmité de ces avis est dans leur concision. Les personnages consultés répondent en quelques lignes à des questions dont la solution exigerait plusieurs volumes après de longues études. On ne tranche pas de tels problèmes par un oui ou par un non.

De plus, tous les correspondants de La Vie discutent l'hypothèse révolutionnaire avec méthode et sans tenir compte de l'imprévu qui prend tant de part aux évènements. On ne sait jamais pourquoi, quand ni comment la révolution éclatera. Le 24 février 1848, tandis que des barricades s'élevaient autour de son palais, Louis-Philippe s'appliquait tranquillement à dresser ses listes d'invités pour les bals du prochain carnaval...

— Verrassend is de vooruitgang van het katholicisme in Engeland :

Veel gerucht maakte de bekeering der anglicaansche Benedictijner abdij op het eiland Caldey, Zuid-Wales. Weinige dagen daarna was de beurt aan het vrouwenklooster St-Bride in Wilford Haven (bisdom Rochester). Sedert Maart 1913 zijn uit beide kloosters ongeveer 60 personen overgekomen. Bij de algemeene bijeenkomst der Benedictijner abten op Monte Cassino verleden jaar was het abt Aelred, van Caldey, vergund bij de beraadslagingen aanwezig te zijn ; daarna werd hij in privaat verhoor bij den Paus ontvangen. Zijn indrukken schreef abt Aelred neer in *Pax*, het tijdschrift van Caldey. De bekeerde abt zal te Maredsous in het katholieke kloosterleven worden geschoold.

Den grootsten bekeerling van Engeland kardinaal John Henry Newman, worden sedert zijn heerlijk « leven door Ward » verscheen (1912) weer allerlei studiën gewijd. Daaronder de beste is wellicht degene die thans in *Hochland* verschijnt : Kardinal Newman nach neuesten Dokumenten. Nooit sprak de groote Gladstone grooter woord dan, toen hij, op zijn oud-makker Newman doelende, beweerde : De echte genieën blijven aan de menschen, onder wie zij leven, zoogoed als onbekend. Eerst naderhand komen ze in 't volle licht te staan. 't Lijdt inderdaad al minder en minder twijfel dat Newman is een der grootste geesten, misschien de grootste, in de XIXe eeuw onder de menschen verschenen.

— Een Europeesche grootheid van minder gehalte, maar toch een man, wiens leven en werk te leeren kennen voor ons Vlamingen, een zeer bijzonder nut kan hebben, is de Hongaar, wiens eeuwfeest met zoo grooten luister zoopas door zijn land werd gevierd, Jozef Eötvös.

Hij werd geboren den 3n September te Ofen, studeerde te Pest in de Wijsbegeerte en de Rechten, werd in 1834 vicenotaris van het Weiszenburger Komiteit, in 1835 concipist bij de Hongaarsche hofkanselarij nevens zijn strengen, gevreesden vader, en in 1837 districts-assessor.

Maar zijn grootste ontwikkeling en zijn zegenrijkste opvoeding voor de toekomst van zijn land had hij opgedaan tijdens

een studiereis in Duitschland, Frankrijk, Engeland, België, Holland, Zwitserland.

Toen hij in 1834 terug kwam begon hij nevens bovengenaamde officieële werkzaamheden, zijn rol als staatsman. Als letterkundige was hij een bekend figuur sedert 1830. Hij ving aan met tooneelspelen.

Zijn doel. na zijn reizen, stond vast. Hij wilde 't achterlijk Hongarije hervormen tot een modernen Europeesche staat. Daartoe sloot hij zich aan bij de Jong-Magyaarsche hervormingspartij. Hij bekampte de verouderde rechtspleegvormen; hij ijverde voor de verbetering van burgerlijke en boetstraffelijke wetgeving. Hij stelde zijn letterkunde dienstbaar aan zijn staatkundige denkbeelden, schreef zijn romans *De Karthuizer*, *De Dorpsnotaris* en een heele rij andere die een klassiek beeld leveren van de eigenaardige Hongaarsche toestanden in het midden der 19e eeuw.

Sinds 't jaar '40 had hem zijn bewonderenswaardige redenaarsgave de deur van het Oberhaus geopend. Hij was er met Botthyany de leider der liberaal-katholieke partij.

Met de Revolutie van '48 kwam de partij van Eötvös aan 't bewind; in het eerste grondwettelijk ministerie zetelde Eötvös als minister van onderwijs. Hij voerde het onderricht in naar vakken in plaats van naar klassen, nam ook den godsdienst onder de vakken op, en zorgde voor een stevig taalonderwijs, zorg dragende met de meeste behoedzaamheid voor de moedertaal van 't kind. Door de trage behoudsgezindheid werd hij in zijn pogingen tot verheffing van 't onderwijs dikwijls gedwarsboomd, en met de September-revolutie '49 nam hij alweer zijn ontslag.

't Was om te wanhopen. Ook verliet Eötvös voorloopig zijn land. Hij vestigde zich te Munchen, waar hij in teruggetrokkenheid leefde en arbeidde aan zijn groot werk : « Invloed van de heerschende ideeën der 19e eeuw op den Staat. » In '54 waren de drie bundels af. Met dezen grootschen arbeid komt Eötvös te staan in de rij der individualistische staatswijsgeeren : Wilhelm von Humboldt, Tocqueville en anderen, die aan de hand van de ondervinding bij de Fransche revolutie opgedaan, waarschuwen voor de gevaren eener te zeer gecentraliseerde democratie, die immers enkel tot despotisme voeren kan. « In der Erhaltung der Selbstverwaltung, der historischen Entwicklung der Nationalitäten, erkennt er die Bürgschaft nicht nur füt persönliche Freiheit, sondern auch für den Kulturfortschrift überhaupt. Aehnliche Gedanken mit besondern Bezug auf die österreichischen und ungarischen Nationalitätsverhaltnissen enthält die kleinere Schrift : Ueber die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Oesterreich. »

Steeds vond hij weinig verstandhouding bij de intellectueelen van zijn land Om hun oogen te openen schreef hij den roman « de Zusters » en de staatkundige brochure « Die Garantie der Macht und Einheit Oesterreichs », een pleidooi voor de wederherstelling der provincie-grondwetten binnen het rijk.

In '61 kwam hij terug in de werkdadige politiek, op aandringen o. a. van Montalembert, wiens trouwe vriend hij steeds was. Hij stelde zich langs de zijde van den genialen vooruit-

strever Déak, en stichtte een « Politisches Wochenblatt » : « Politikia Hirlap ».

Toen het in 1867 Déak gelukte het vergelijk tusschen Hongarije en Oostenrijk tot stand te brengen, kwam Eötvös weer in 't ministerie (onder Andrassy) en andermaal als minister van onderwijs. Weerom zette hij zich aan zijn taak ; hij dreef den schoolplicht door, verklaarde de Gemeenteschool tot neutrale volksschool, verbande het confessionalisme er uit, maar wist de vrije scholen derwijze te beschermen dat degenen die godsdienstonderwijs verlangden ruimschoots konden worden voorzien Pædagogische kringen deed hij stichten en zooveel mogelijk overal bibliotheken. Ook het middelbaar onderwijs kreeg mooie verbeteringen en de Pester-Universiteit werd heel en al gemoderniseerd. Een schielijke dood kwam, helaas Eötvös' zegenrijk streven plots afbreken (1871).

Eötvös was een doorproefd katholiek, die in zijn privaat leven (in 1842 had hij Anna Rosty gehuwd) benijdenswaardig gelukkig was. Hem evenzeer als Montalembert scheen de afkondiging van de Páuselijke onfeilbaarheid in staatkundig opzicht een bedenkelijke maatregel ; zelfs toen bisschop Tehervor het dogma afkondigde, werd hij door Eötvös opgeroepen « ad andiendum verbum regium ».

Tot zijn laatsten ademdocht verdedigde hij de eenheid van Oostenrijk-Hongarie.

Als president van de Hongarische Academie hield Eötvös tal van voordrachten verzameld onder den titel « Hongaarsche Staatslieden en schrijvers.

Na zijn dood verschenen in twee bundels zijn politieke redevoeringen.

Eötvös was een groote, grootmoedige geest, die al weldoende door zijn land en zijn tijd is gegaan. Zijn sereene wijsbegeerte was theoretisch mooi en practisch rijk aan goede daden.

In 1879 werd hem te Pest een bronzen standbeeld opgericht ; en hoezeer hij nog huist in het hart van zijn volk mocht zijn luisterrijk eeuwfeest bewijzen. Hij blijft een der vijf grooten, waarop 't Hongarië der 19e eeuw met reden fier gaat : Petöfi, Jókai, Arany en Madach.

X — De beloofde inlichtingen over den jongsten letterkundigen Nobelprijs, Rabindranath Tagore.

J. R. van Stuwe deelt ons uit Londen in 't December-nummer van de *Nieuwe Gids* heel wat wetenswaardigs mee.

De Tagore's zijn een oud geslacht dat met zijn stamboom wortelt in de 11e eeuw. « Wetenschappelijke, letterkundige, muzikale ontwikkeling zijn erfelijk in het geslacht Tagore. De werken van zeventien of meer zijner voorvaderen zijn thans nog terug te vinden in de Indische literatuur. Bhatta Narayana, de stamvader, schreef vier werken in 't Sanskriet, waarvan Beni Samhâra Nâtaka het voornaamste was en nog als een standaardwerk geldt. Rabindranath's vader Debendranath Tagore verwierf den bijnaam Moharshi, wat « Groote Wijze » beteekent ». Diens broeders Gogogendranath en Abanindranath Tagore zijn schilders-beeldhouwers, en Dwijendranath Tagore, broeder van den Nobelprijs, is een groot wijsgeer « wien vogelen

neerzitten op de hand en bij wien de eekhoorns klauteren op de knieën. »

Rabindranath kwam in Engeland de Rechten bestudeeren. « Maar hij vond meer genot in het lezen van Shelley en Wordsworth dan in de studie. »

Hij ging dan ook aldra naar Indië terug. Op 19-jarigen leeftijd gaf hij in Calcutta zijn eersten Bengaalschen roman uit. Hij wijdde zich verder geheel aan de literatuur en de wijsbegeerte. Hij is lyricus in de eerste plaats. « Over geheel Bengalen zingt men zijn liederen op de wegen en de stroomen en 's avonds in de stille huizen hoort men zijn stem ». Tot heden (hij is nu 52 jaar) verzamelde hij drie bundels lyriek, die hij zelf in 't Engelsch vertaalde : « Gitanjali » (Song Offerings), de bundel die met den Nobelprijs werd bekroond, « The Gardener », vooral liefdelyriek uit zijn jeugd, en « The Crescent Moon », vooral verzen aan de kinderen gewijd.

Ook als tooneelschrijver heeft hij naam. « Een van zijn drama's « The Post Office » is eenige maanden geleden te Londen in het Court Theatre door de Iersche spelers opgevoerd. »

Frederik van Eeden vertaalde uit het Engelsch 't bekroonde Nobel-boek in 't Nederlandsch onder den titel « Wijzangen ».

Zijt ge nieuwsgierig naar een proefje Bengaalsche poëzie :

Als ik u nooit mag vinden
Laat mij dan altijd weten
dat ik u miste, een blinde.
Laat mij dit nooit vergeten,
Laat mij die smart verduren
In droom en wakkere uren.

Als ik de markt doorwandel
Der wereld en haar woelen,
En rijk word van haar handel,
Laat mij mijn armoe voelen,
Laat mij die smart verduren
In droom en wakkere uren.

Als moede ik blijf vernachten
In 't stof, laat me altijd weten
Dat langre wegen wachten.
Laat mij dit nooit vergeten,
Laat mij die smart verduren
In droom en wakkere uren.

Als bloemen 't feest versieren
Gedenke ik onder 't joelen
Dat zonder u wij 't vieren.
Laat mij die schande voelen,
Laat mij die smart verduren
In droom en wakkere uren.

Dat is mooi inderdaad. Maar even klaar is 't dat we in Engeland en in Frankrijk en in Duitschland, en in Nederland en in Vlaanderen en in alle Europeesche en Amerikaansche

landen groot en klein even mooie en nog mooier dingen hebben. En doorbladert men de Wijzangen dan komt men weleens in verzoening, om gelijk te geven aan de Zweedsche kritiek over den jongsten Nobelprijs, waarvan de roerend-eensgezinde beteekenis luidt : de heeren wisten geen raad met al dat mooie in eigen werelddeel en hebben om gemak- en vredeswille het voorwerp van hun welbehagen achter den Himalaya gezocht.

Gelukkig legden ze toch de hand op een echt dichter.

Van dien poëet-profeet is te onzent Fred. Van Eeden de apostel. Hij vertaalde niet enkel; hij ging ook overal voordrachten houden. Hij steunde daarbij zoozeer op 't letterkundig genie Tagore als op de verrassende overeenkomst tusschen hen beiden in geloof en hoop : het nieuwe Messiasschap, onder den vorm van een ondogmatische naastenlievende zedenleer, die alle wolven moet verlammeren... Wij zijn nog jong en hebben tijd om toe te zien... Maar in Van Eeden's rondreizen met Tagore onder den arm zien we niets anders dan een der vele pogingen om het neo-buddhisme te preeken.

Over Tagore van elders nog dit :

Sedert 150 jaar wonen de Tagore's in dezelfde straat te Calcutta. De drie kunstenaars – de schilders en de dichter — werken samen in één kamer. In hun biblotheek staan o. a. Voltaire, Maupassant, Anatole France, Loti.

Rabindranath is een razend autorijder.

Te Bolepur, dichtbij Calcutta, richtte hij een openluchtschool in, waar tweehonderd kinderen onderwezen worden. Men noemt hem den profeet van het Indisch nationalisme. Een zijner Indische bewonderaars vertelde den Engelschen dichter Yeath : « Elken morgen om drie uur — ik weet het want ik heb het gezien — zit hij neder in contemplatie, en uren lang waakt hij niet op uit zijn mijmering over het wezen van God. » Het is waarachtig té mooi.

Als filosoof schreef Tagore o. a. : « Sadhana, the Realisation of Life », een bundel met acht dissertaties mystico-wijsgeerig, in den geest der Upanishaden. In 1912 deed hij een wijsgeerige omreis in Engeland en Amerika met de voordrachten die in bovenvermelden bundel verzameld zijn.

— In *Onze Eeuw*, September, gaf Prof. K. Kuiper een geleerde en tevens fijn-kunstzinnige studie over Pindarus. Alles hier is merkwaardig maar dit vooral is treffend : « Kinderen van eenen dag ! Het droombeeld eener schaduw is de mensch... Maar als de glans des lichts door God gezonden den sterveling bestraalt, dan glanst voor hem de felle dag en lieflijk leven ». Die lichtglans en dat lieflijke leven zijn van deze aarde. Somwijlen laat Pindarus zijn gedachten verder zweven. In zeer levendige, maar ook intento-menschelijke bewoordingen getuigt hij soms van het lot dat elders de gemaligden wacht na hun boete en reiniging. In een fragment van een zijner verloren treurzangen heet het : « Daar bereiken in zaligheid allen het eind hunner zorgen; wel volgt aller lichaam den machtigen dood, maar een levend beeld blijft over : dát alleen stamt uit de goden. Het slaapt zoolang de lichaamsledematen werken ; maar

slapen wij, dan toont het ons in vele droomen de naderende scheiding van de smart en de vreugd.

« De eschatologische bespiegelingen van Pindarus, getuigenissen van den ernst met welken de dichter zich verdiepte in de Orphische en Pythagorische mystiek van zijne dagen, zijn zonder twijfel voor de kennis van Griekenlands godsdienstige ontwikkeling van groot belang. In zijne poëmen echter liggen zij op den achtergrond. Niet wat hij van de eeuwigheid hoopte, maar wat hij in het aardsche leven zag heeft aan den dichter zijn grooten invloed verzekerd. Bij de Grieken zoowel als bij de latere geslachten is steeds die invloed meer in de diepte dan in de breedte werkzaam geweest, en onze bijzondere bewondering voor des dichters voornamen geestesaanleg, voor den adel zijner gedachten en voor de ongeëvenaarde stoutheid zijner beeldende dictie mag ons niet doen voorbijzien dat de schittering van al het goud, de geur van al de bloemen met welke hij zijn poëzie tooit, de overlading te dikwijls naderen. Bij de talrijke schuimende bekers met fonklenden wijn, die hij zijn gasten aanbiedt komt soms zijn eigen woord ons op de lippen : « Over alle dranken triomfeert het zuiver water »

Toch blijft Pindarus voor ieder die de inspanning welke én zijn vlucht én zijn moeilijke taal vorderen trotseert om hem te volgen, onvergetelijk. In de lyrische poëzie der Grieken is geen dichter hooger gestegen dan hij en zeker is nooit een lyricus meer dan hij in den vollen zin des woords dichter geweest ».

— In 't December-nr van de *Rassegna Contemporanea* wordt geijverd voor den uitvoer van Italië's intellectueele waardijen. De Italiaansche literatuur, haar grootmeesters, haar hedendaagsche beweging is inderdaad in 't buitenland veel te weinig bekend. De Dante-societeit zal 't op zich nemen maatregelen voor de verspreiding van de Italiaansche bellettrie in 't buitenland te beramen.

— De hergeboorte van Spanje is een druk besproken onderwerp thans.

In 't November-nr van *Nuestro Tiempo* wordt het met wetenschappelijke kalmte bestudeerd. Daarin is vooral kwestie van de verbetering der land- en zeemacht. Arsenalen en scheepstimmerwerven, veel meer en veel beter.

— Het blijkt al meer en meer dat men wel degelijk Horatius' villa heeft teruggevonden. In opdracht van 't Italiaansch ministerie van Openbaar Onderwijs, heeft Angiolo Pasqui, directeur der opgravingen voor de Romeinsche provincie, gezocht, en eindelijk gevonden Hij was aan den arbeid sedert Mei 1911, en in den loop van '12 reeds kon hij met zekerheid zeggen dat hij was waar hij zijn moest : te Vigna di Corte, een gehucht dichtbij de gemeente Licenza, aan een beekje van dezen zelfden naam, waar de geleerden trouwens sinds langs de echte plaats vermoedden. In den loop van 1913 ging het opdelven steeds voort; steeds nieuwe bewijzen voor de waarheid der aanvankelijke beweringen kwamen aan den dag, en thans kan men zeggen dat nagenoeg al de beschrijvingen van zijn villa die Horatius in zijn werken geeft, kloppen met wat er bloot is gelegd. Vooral de mar-

meren vloer van de eetzaal schijnt mooi te zijn bewaard. Ook een boel sleutels, lepels, kandelaars, gewichten, schotels. vogelkooien, werden gaaf teruggevonden. Een der opschriften op de muren luidt : « In het leven eet en drinkt men goed ; wees dan ook gelukkig geleefd te hebben ». Dat is wel heelemaal de psychologie van Horatius. De delvingen gaan steeds voort en nog menige verrassende vondst mag worden verwacht.

— Van den zoon van den minister van buitenlandsche zaken, den heer Henri Davignon, werd onlangs in den Park-schouwburg te Brussel eene prul opgevoerd, getiteld, *La Querelle*, waarin, zooals men dat van een Waal kon verwachten, de Vlamingen als lompe kerels en de Walen daarentegen als zeer fijn voelende menschen worden voorgesteld.

Dat stuk werd voor het voetlicht gebracht door de tusschenkomst van het *Comité de patronage du théâtre belge*, dat voor zijn nationaal (?) werk uit de Staatskas eene toelage van 50,000 frank geniet.

Het stuk is intusschen gevallen als een steen : de meest anti-Vlaamsche dagbladen, als *La Flandre libérale, L'Etoile belge, La Gazette* en *La Chronique*, zijn daaromtrent eenstemmig.

Zoo schrijft de *Flandre* o. a. : Eh bien ! Ce n'est pas seulement injuste, c'est surtout inutilement blessant et suprêmement maladroit. Les Flamingants vont avoir beau jeu à dire qu'on ne les connait pas. Et, en effet, les Flamingants ne sont pas du tout des grotesques.

M. Davignon arrive donc à un résultat absolument malheureux. Hier, dans les couloirs, il n'y avait qu'un cri : « C'est une charge... C'est caricatural .. C'est injuste. »

De *Gazette* harerzijds schreef : « Il est douteux que cela fasse faire un grand pas à la question des langues. Et c'est encore le moindre défaut de cette composition incohérente, dont les personnages agissent comme des pantins. On saisit avec peine les motifs de leur détermination ; ils parlent un langage lourd et artificiel et ne donnent pas un instant l'impression de la vie et de la vérité. Celui de Lodewijk, qui a fait rire parce qu'il a « un accent belge » et qu'on a cru y voir un vague reflet de Beulemans et de Zonneslag, n'est qu'une caricature grossière. Et les autres ne sont pas mieux observés. De tous les échantillons du Théâtre belge qu'on nous a donnés depuis l'ouverture des crédits, celui-ci est incontestablement le moins heureux »

Tot daar de *Vlaamsche Strijd*, het wakkere Gentsche Maandblad. Laat er ons bijvoegen dat kemels als *La Querelle* eigenlijk koren brengen op onzen Vlaamschen molen. De Beulemans-typen bewijzen ten slotte dat het voor een mensch die zich niet wil laten uitlachen steeds verkieslijk is zijn eigen taal te spreken.

— In de jongste nummers van de *Studiën* verzamelt P. Zeegers alles wat de tegenwoordige wetenschap vermag te achterhalen over 't leven van Shakespeare. Ook elk van zijn drama's wordt gewetensvol onderzocht, aangaande inhoud en bronnen.

— In de *Beweging* van December wijdt Alb. Verwey een fijn artikel aan de « Herinneringen van Mr. Quack », een der groote

Nederlandsch boekhandelsuccessen van den laatsten tijd. Al de groote persoonlijkheden waarmede deze zoo merkwaardige tachtigjarige in zijn rijk gevuld leven heeft verkeerd, worden geschetst in blijvende portretten ; en allerlei keurige kijkjes op zeventig jaar geschiedenis van Nederland worden ten beste gegeven : spelende wijsbegeerte van sociologie, wetenschap, kunst, godsdienst.

Onder de meest naarvoor dringende figuren stipt Verwey aan : Jacob van Lennep, Willem Vrolik, Mr. W. C. Mees, Buys, Huet, Donders, Vreede, Frederik's Jacob, Fruin, Sarphaty, Lippman, A. C. Wertheim, Mendel, Potgieter, den Tex. Kortom al de Nederlandsche beroemdheden in 't professoraat, de Staatsspoorwegen, de Beurs en Bankwereld zijn hier naar hun bezige leven geteekend.

En wilt ge even vernemen wat de liberaal Quack over den godsdienst denkt, dan aarzelt Verwey niet u in te lichten met Quack's eigen woorden : Uit zijn Duitsch gekleurde Gelderland. nam hij mede naar Amsterdam « een eerbied voor 't onzegbare, voor het vreemde, dat men niet kon analyseeren, voor 't mysterie van het leven. Dat mysterie was, aldus opgevat, een donker geheim dat men soms voelde naderen. Even, in de grauwe schemering, in den geluidloozen avond, in den somberen nacht, opende dat geheim soms zijn diepste kern of gedachte. Het was dan als een stille muziek op wonderbare instrumenten, een vage stem van waarschuwing dat onder het leven, zooals wij het zagen, een ander leven werkte. Iets onverklaarbaars, iets raadselachtigs, iets bangs, iets beklemmends. Doch het gaf aan den gezichteinder uitzicht op de dingen van het onzienlijke. Men zag en ontmoette plotseling ver-weg een starenden blik, peilende door de waarneembare werkelijkheid heen. Met oogen als kolen, soms dof, soms opgloeiend door vonken van extase, zag men 't aan, en men begreep dàn of meende te begrijpen de kracht achter de onzichtbare dingen, den drang der stille machten, de grondelooze onmetelijkheid van luchten en lichten, het van verre aanwaaiend reuzemysterie, het Almachtige. »

Dat is wel de stemming waarin Chateaubriand zijn « Génie du Christianisme » schreef.

— Hoe lang het nog duren zal dat Cyr. Verschaeve als een der hoogst-denkende kunstgeesten door Noord en Zuid zal worden erkend, weet ik niet. Tegenover de botsbollige voortvarendheid van 't huidige West-Vlaanderen in dezen ligt daar de koel-voorname traagheid van 't heele Nederland. Eén ding staat vast : Noch hier noch ginder is op dit oogenblik iemand in staat in pracht van gedegen gedachten en harmonie van aanvoeling met het hoogste in de kunst iets te schrijven zoo stevig-stijgend in heerlijkheid als « Vondels Drama tegenover het drama over 't algemeen », het slot der « Uren bewondering » in *Jong Dietschland,* Kerstnummer 1913.

Aan den wijsgeer van beroep wordt hier geleerd dat de geboren kunstenaar, die naar zijn kunst zijn leven richt, en in beide zich door Gods genade gezegend weet, nog altijd de beste schoonheidsminnaar, de eerlijkste waarheidsminnaar is. Want deze studie over het drama is eigenlijk niets minder dan een levensphilosophie der kunst en een kunstphilosophie van 't leven. Al

kunnen nu bedenkingen opkomen tegenover de beschouwingen van dezen bevoorrechten geest, — en dat kan niet anders in deze wereld waar meer denkzelfstandigheid bij iedereen steeds de hoogste vereischte blijft in veroveren der waarheid voor wetenschap en kunst — elkeen, wie hij ook wezen mocht, zal Cyr Verschaeve zijn dankbaarheid moeten betuigen voor 't geen hij in dit zoogezegd « studententijdschrift » ter verrijking van ieders geest en gemoed heeft neergelegd.

— We mogen blij zijn met de feestelijke blijheid van onzen West-Vlaamschen *Biekorf*. Want *Biekorf* viert zijn zilveren jubilee. En over de vijf en twintig jaar laat Lod. De Wolf in de beide Januari-nummers zijn klare kijkers gaan. Alles ligt inderdaad nu helder voor ons Nu weten we dat Gezelle niet was de stichter van *Biekorf*, maar wel de steeds radende en beredderende geest; de eigenlijke stichters zijn geweest de kameraden die op een voorjaarsavond van '89 te Brugge in St. Lodewijks op de kamer van Edw van Robays samenzaten : deze zelf en Em. Demonie en A. Van Speybrouck en J. Craeynest en nog anderen En verder zijn ze allemaal genoemd, al degenen die tot heden aan *Biekorf* hebben meegewerkt.

« Uit hun aller neerstigheid is ontstaan een rijke schat : 1° Algemeene verzamelingen, aardrijkskundige nieuwskes uit Vlaanderen en uit 't vreemde, gemoedelijke zendelingsbrieven, maren over Vlamingen en geloofsboden, geschiedkundige gebeurtenissen, oorgeschiedenis, sporen van heiligenvereering, meldingen allerhande, leering uit velerlei kunsten, schilderkunst en kerkmuziek, dan ook uit wetenschappen, uit scheikunde, natuur en heelkunde, wijsbegeerte en zielkunde, aanwijzen van oude en nieuwe boeken, gedichten, liederen en letterkunde, smakelijke schetsen, verhalen uit het volk, volkeigen dicht- en spraakveerdigheid, eigenaardige geplogenheden, prullen uit de kinderwereld, volkswetendheden en volkszeg, overblijfsels van wangeloof, vragen en antwoorden, kleine wetenswaardigheden, taalkundige besprekingen, ontledingen van eigennamen, verdietschingen, de meest verscheidene mogelijk (een van de grootste verdiensten van *Biekorf*) wansprekendheden, leerzame opmerkingen over woorden en wendingen.

» 2° Bijzondere studiën ; plaats van het Dietsch in de verdeeling der Idg. talen ; Friesch, Saksisch of Frankisch ; Voor- en Plaatsnamen ; Dietsch-Romaansche taalvorsching ; Nomina geographica Flandra-gallica ; terechtwijzing van Kurth's « Frontière linguistique » ; wat men zegt over 1302 ; Kerels en Blauwvoeten ; De Cistercienzer hervorming ; de Lex Salica en onze keuren ; San Giuliano dei Fiamminghi ; het Tijdvak der Van Eyck's ; de Grieksche metriek in de Nederlandsche dichtkunst ; Lucifer ; Guido Gezelle bij de Hollanders ; G. Gezelle's lijkrede, begraving en lijkplechtigheden ; een studie over Guido Gezelle's « Kerkhofblommen », enz...

En dan de treurige geschiedenis van Lod. De Wolf's zoo heerlijk ingezet bijblad *Volkskundige Boekenschouw*.

» Een stond had ik gedroomd dat 't mogelijk was, van met de volkskunde wat meer te doen dan eindeloos geliefhebber. Tevelen foefelden daaraan, zoo docht het mij, en bovendien er waren er die goede dingen tegen 't goede keerden. En mee-

nende van ik-ten-minste daarmee goed te doen, ik droomde dus de zanting en beoordeelinge uit volkskunde wat meer naar vaste en ware wetten te doen luisteren. Die wetten was ik aangeleerd door van-de-beste leeraars uit ; door leeraars die meteen ons hadden ingestampt dat deze wetten waren « om ze te bezigen » Dan, Vlaming zijnde, 'k wist den Vlaming bestgebouwd om allerlandsche en velertaalsche studie en boekenschap te plegen. 'k Had helpers bovendien, en goedkeuring, en leiding. Waarom dus niet gedurfd? Wat eere, meende 'k dan, mocht er uit Vlaanderen een nieuwe wetenschap ontstaan!... En zoo vooruit, op Gods genâ!...

Wat last en wat geloop, wat geld en wat ontgoocheling mijn droom gekost heeft, en wil noch kan ik niet uiteen. Eén voorbeeld toch, één uit de duist. Toen ik eens tenden alle markten, mijn stoute schoen had aangetrokken, en vroeg te Brussel, bij een hoogen man uit 't Landsbestuur, om een verhoor... en om een toelage... en dat ik werd verwacht; daar mocht ik uit dien hoogen man zijn mond vernemen dat mijn ontwerp schoone scheen, verdienstelijk was voor Wetenschap, roemwekkend voor het Land, ál wat de Hemel geven kon,... dat dus het steun verdiende. Maar voegde hij er bij..., ómdat 't in 't vlaamsch uitkwam (half ten minste), half in 't vlaamsch half in 't latijn, dat het veel gevaar liep op den vreemde niet bekend te worden; waarop ik zei en hem betoonde, dat het totdantoe bekend was overal reeds, op den vreemde 't is te zeggen... meer dan hier. En weet-je wat hij weerezei? « Oh! si vous persistez .. » sprak hij, hij meende « met uw wetenschap in 't Vlaamsch te willen », « nous vous dirons : passez à côté, tout simplement ! », en uw dienaar persisteerde toch, en daarom aanstonds werd zijn werk verklaard ónwetenschappelijk, en hij een man van buiten...

Ondertusschen pijnde ik altoos voort aan 't eerste en tweede jaar der Volkskundige Boekenschouw, en schreef en wreef naar vreemden en vrienden, om hulp en boeken, bladen en wat weet ik.... uit alle streken en gewesten; toen ging ik ook naar 't Eerste Vlaamsch Taal- en Geschiedkundig Congres, om er mijne bepalingen van folklore te handhaven; nog bereidde ik verder voor het XXXII[e] Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres een andere verhandeling over de vraag : « *hoe dient men, om wetenschappelijk te werken, de bronnen van folklore te behandelen?* » Binst de wijle had ik den weg gevonden naar de Vlaamsche Taalvroedschap (1); ook om verhoor... en toelage; en voer er beter dan te Brussel; vele beter, zoodat ik al bekwam wat ik verlangde... heel mijn droom...

... Als al met eens ik op een koelen morgen wakker werd, nu heel ontdroomd door last van nieuwe bezigheden... En daarom acht ik me verplicht te zeggen wat ik weet, nl. zoo *Volkskundige Boekenschouw* gevallen is, de schuld van Biekorf is het niet De schuld van mij was 't bij gebrek aan tijd- nog, aan vrij geloop, gemakkelijken toegang tot de boekenzalen, hulpe van boekwijze lien, beschikking over noodigheden.

« Och Heere ! Sedertdien zijn anderen, met onzen duw, mooi weer gaan maken. En, God weet, 't en zal nu zeker nooit

(1) in 't Nederlandsch : Academie.

meer gaan om 't gebied van volkskunde, de betrekkingen, de smete, en ook de toelage te kunnen benuttigen die we reeds verworven hadden — ; doch dank aan *Biekorf* zijn twee jaarjangen bewaarheid van een ontworpen boekenschouw en werkwijze, welke we hadden gemeend te kunnen baten voor geloof en wetenschap. En was dit allemaal niet goed, dat 't nu entwie verbetere. Ik zeg het hem vooraf, op *Biekorf* mag hij nogmaals rekenen. »

— Een Vereeniging die veel goeds belooft te stichten kwam in de laatste maanden te Gent en te Antwerpen tot stand : nl. de « Vereeniging voor Beschaafde Nederlandsche Uitspraak », die telkens als een spreker optreedt volle zalen lokt. Dit was nl. 't geval voor de voordracht van Prof. De Vreese en Prof. De Vooys.

De Vereeniging, die reeds meer dan duizend leden telt, geeft « Mededeelingen » uit tegen 1 fr. per jaargang (4 nummers).

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS, GRONINGEN :

Dr H. G. Hamaker, *Over Willen en Handelen,* een boek voor opvoeders en voor geneeskundigen, 150 blz., f. 1.90. Een zeer ernstig werk, waarover binnenkort een recensie.

Jan Ligthart, H. Scheepstra en W. Walstra, *Het volle Leven,* handleiding voor het zaakonderwijs in de eerste schooljaren. I, Winterhalfjaar. Timmeren, geïllustreerd met zwarte en gekleurde platen, 3e druk, 180 blz., f. 0.90.

J. J. Leliveld, *Engelsch Leerboek voor Handelsscholen,* 3e herziene druk, 175 blz., f. 1.50. Een verbetering van den 2den druk die met veel lof in dit tijdschrift werd besproken.

P. Van Rossum, *Practisch Leerboek der Engelsche Taal,* ten dienste van het uitgebreid lager onderwijs, herhalingsscholen en taalcursussen, 1e stukje, 4e druk, 80 blz., f. 0.50.

UITGAVEN VAN P. NOORDHOFF, GRONINGEN :

Dr P. J. Voerman, *Meten en Teekenen,* inleiding tot de vlakke Meetkunde, ten dienste van 12-jarige kinderen, 104 blz., f. 0.60. Mochten we aldra, onder onze nieuwe schoolwet, dergelijke uitmuntende werkjes hier in Vlaanderen gebruiken.

Dr H. Blink, *Eerste Beginselen der wis- en natuurkundige Aardrijkskunde,* 3e geheel herziene druk, met 77 platen en 12 kaartjes in afzonderlijken atlas, 186 blz., f. 1.40.

J. B. Meerkerk, *Een Boek met Verzen,* 2e druk, herzien en uitgebreid. Een flinke keus reciteerverzen, 148 blz., f. 0.75.

Dr O. W. Thome, *Leerboek der Dierkunde,* dl. I, het Menschelijk Lichaam, 112 blz., f. 1. Bevattelijk en goed verzorgd.

Dr G. H. Coops, *Landbouwscheikunde,* in populairen vorm behandeld, 2e druk, 150 blz., f. 1.75.

R. Bos, K. G. Houwen en J. Mulder, *Op reis door ons Vaderland,* dl. I en II, geïllustreerd aardrijkskundig leerboek voor de lagere school. Voor onze jongens een bijzonder prettige kennismaking met Nederland; per deeltje, 150 blz., f. 0.40.

S. Abramsz, *Zomerloover,* twee herdrukte deelen van de bekende mooie geïllustreerde bloemlezing.

STUDIEDAGEN EN LEERGANGEN OVER VLAAMSCHE BEWEGING EN OVER VLAANDEREN

Bij menige bespreking, in talrijke vergaderingen, uit vele artikelen blijkt het dat wij, Vlaamsche strijders, in wetenschappelijk opzicht met betrekking tot onzen Vlaamschen kamp en tot ons Vlaanderen niet voldoende onderlegd zijn.

De kennis van beweging en toestanden is vaak ergfragmentarisch. De opvattingen, aangaande de diepste gronden, de laatste oorzaken zijn verward, de kennis van de wijsbegeerte van onze beweging is gering.

Daarin verandering te brengen zou het doel zijn van Vlaamsche Studiedagen en Vacantieleergangen in den aard van de tweejaarlijksche Sociale Studiedagen, de Sociale Week, de Nederlandsche Vacantieleergangen voor leeraars uit het middelbaar onderwijs.

Ziehier een AANTAL ONDERWERPEN welke zouden dienen verhandeld te worden :

I. ONS VLAAMSCHE VOLK.

1° *in volkenkundig opzicht :* Bepaling van de begrippen ras, stam, volk, natie, nationaliteit, staat. Is er een Vlaamsch volk verschillend van het Waalsche? en zoo ja, welke zijn de lichamelijke eigenaardigheden van het Vlaamsche volk (schedel, gestalte, kleur van haar, oogen enz.?) Zijn er twee rassen in België?

2° *Ons volk in de geschiedenis.* Vlaanderen's aard in het verleden. Eén- of tweetaligheid. Ontwikkeling van de vaderlandsliefde. Wanneer begint eigenlijk de Belgische geschiedenis? Vroegere betrekkingen onder de verschillende deelen van het thans bestaande Koninkrijk België. Stichting van dit koninkrijk. Omwenteling van 1830. Ons volk tegenover België.

3° *Ons volk in economisch opzicht.* Zijne levenswijze. Zijn bodem. Voortbrengselen. Nijverheid. Handel. Zijne stroo-

men. Zijne zee. Welvaart of armoede? De loonen. De arbeidsduur.

4° *Ons volk in godsdienstig-zedelijk opzicht.* Geloof en bijgeloof. Misdadigers. Geboortecijfer. Zelfmoorden. Echtbreuk. Dronkenschap. Ruwheid. Menschenliefde.

5° *Ons volk in taal- en kunstopzicht.* Het begrip nationale kunst. Invloed van omgeving op de kunst. Bestudeeren van Taine's leer met het oog op de Vlaamsche kunst. Kan Fransche letterkunde nationaal zijn in Vlaanderen? In welke mate? De Fransche taal in Vlaanderen vergeleken bij het Fransch in Wallonië en Frankrijk. Invloed van het Fransch op het Belgisch-Vlaamsch enz.. De gewesttalen, haar oorsprong, haar gebied enz.

II. Onze Beweging.

1° *Haar wezen.* Vergelijking met den taalstrijd elders. Is de beweging klassen-, rassenstrijd? Verbond tusschen volk en taal. Kritisch onderzoek van machtspreuken als « De Taal is gansch het volk », van de wetenschappelijke stelsels van Kürth, Pirenne, Counson enz. (Zie ook I, 1°) van Vermeylen's « Kritiek der Vlaamsche Beweging », Charriaut's « La Belgique, terre d'Expériences », Damont's « Le Mouvement Flamand » enz..

2° *Onze beweging en het Koninkrijk België.* Grondslagen van het Koninkrijk België. Komt onze beweging, logisch doorgevoerd tot in hare uiterste gevolgen, uit op scheiding en van welken aard zou die scheiding zijn : louter bestuurlijk of ook staatkundig? Studie in verband daarmede van de grondwetten van Zwitserland, Oostenrijk-Hongarije, van de vroeger bestaande vereeniging tusschen Zweden en Noorwegen, van Home Rule-beweging enz.. Studie insgelijks van de rassenstrevingen als Panslavisme, Pangermanisme, Panislamisme. Hoe Duitschland's, Italië's eenheid ontstond. Zijn er in de Vlaamsche beweging sporen te ontdekken van Orangisme, Pangermanisme? Wat Wallonië naar Frankrijk, Vlaanderen naar Nederland drijft en wat ze van elkaar houdt. — Van welken aard zijn de banden tusschen Walen en Vlamingen. Vaderlandsliefde. Wat zij is. Waarop zij berust. Vaderlandsliefde in België.

3° *Onze beweging en de positieve wetgeving.* Territoriaal recht of persoonlijk recht? Onderzoek van de leus « In

Vlaanderen Vlaamsch ». Rechten van huiskring, enkelingen en rechten der gemeenschap. Begrippen *moedertaal* en *streektaal*. Taalvrijheid of taalgelijkheid : Grondwettelijke beginselen dienaangaande.

4° *Geschiedenis onzer beweging*. Haar Programma. Hare Strijdmiddelen. De Taalwetten.

Die opgave bewijst duidelijk dat allerlei geleerden de handen aan het werk dienen te slaan : geneesheeren, historici, kunstkenners, wijsgeeren, taal- en rechtsgeleerden, staathuishoudkundigen, handelslui en dat er twee soort onderwerpen zijn : *de streng-wetenschappelijke en de practische*.

De eerste zouden ter behandeling voorkomen op *Vlaamsche Studiedagen*, te houden om de twee jaar in de maand April, telkens als er geene sociale dagen zijn. Ze zouden in denzelfden aard als deze ingericht worden, dat is lang en degelijk voorbereid, vrij van strijdroeperij. De eerste, in 1916, zouden gewijd worden aan het bestudeeren van eene eerste reeks vraagpunten, boven aangegeven, in verband staande met *Bestuurlijke scheiding*, namelijk van de volgende :

« Op welke grondslagen berust het Koninkrijk België ? op volkenkundige ? op historische ? op louter-juridische en staatkundige ? Zijn er in België twee nationaliteiten met verscheiden karaktertrekken of eenvoudigweg twee talen ? Gevolgen van de vooruitgezette stellingen : Eén staat of één verbond van twee zichzelf besturende deelen. (Zie boven I, 1°, 2°, II, 1°, 2°). Op volgende studiedagen, in 1918, enz. zou de zaak practisch bestudeerd worden met inachtneming van wat de staatkundige geschiedenis van andere volken en van ons eigen land ons leert.

De onmiddellijk-practische onderwerpen, de populair-wetenschappelijke zouden kunnen behandeld worden op *Vacantieleergangen* onder het groot verlof, telkens als het Davidsfonds geen congres houdt, dus voor de eerste maal in 1915, daarna in 1917 enz.. Doch hun welgelukken valt te betwijfelen, behalve indien ze konden samenvallen en gedeeltelijk versmolten worden met de Sociale Week en de Nederlandsche Vacantieleergangen.

De werkzaamheden kunnen insgelijks *verdeeld* worden

over — benevens de Nederlandsche Vacantieleergangen en de Sociale Week — de *Boerenbondsleergangen* (Vlaamsche landbouw), de *Davidsfondscongressen* en vooral over de *Hoogeschooluitbreidingen.* Zooals deze in de groote steden reeds bezitten scholen voor de ziekenverpleging, geloofsverdediging, maatschappijleer, zouden zij kunnen inrichten : scholen voor Vlaamsche beweging. Mechelen begon dit jaar reeds in dien zin. *Vlaamsche Wachten, Davidsfondsen, Arrondersementsbonden* kunnen op kleinere schaal dezelfde werking aanvatten.

Wat men ook over de practische verwezenlijking denke, eene zaak is stellig : De wetenschappelijke kennis van onze beweging wordt meer om meer voor al onze propagandisten met de pers en het woord onmisbaar.

L. DOSFEL.

NAWOORD.

Bovenstaande bedenkingen werden door mij aan een kring van Vlaamsche vrienden medegedeeld. Hunne meeningen waren uiteenloopend. Sommigen wenschten de streng-wetenschappelijke onderwerpen behandeld te zien in eene reeks verhandelingen of studiën uit te geven door eene daartoe te stichten wetenschappelijke vereeniging. Het ontwerp vacantieleergangen in te richten vond geen bijval. Men achtte het practischer dat de Hoogeschooluitbreidingen zich voor de zaak zouden aangespannen hebben.

Ten slotte werd ik gelast over mijn ontwerp te schrijven en verslaggevers te zoeken tegen 1916. Ik kwijt mij hierbij van mijne taak en verwacht dat zij, die verlangen de aangegeven onderwerpen te behandelen, zich bij mij zouden aanmelden. Ook alle mededeelingen dienaangaande zijn welkom.

ZONDAGRUST

Het is weer Zondag. 't Razen werd gestild.
Al 't ijvren ligt gevleid in loom verpoozen.
Geen rader rolt of holt, geen stoomfluit gilt,
geen schouwen die haar roetge longen loozen.

En ook in huis drijft nu een lucht van rust,
een doezel-roes door stemmiger vertrekken,
of 't wenschen door berusting werd gekust,
en klokgetik alle aandrift schuwt te wekken.

De spiegel kaatst zoo vreemd mijn beeltnis weer,
heel anders dan binst week-gewone dagen.
'k Ontwaar daarop den zorgenrimp niet meer,
noch streng gepeins aan afgetrokken vragen.

Mijn trage stap klinkt zachter, als versmoord.
Ik word gevolgd door de oogen der portretten
— hoog aan den muur — van allen die, aan boord
des doods, hun koers naar hemelhaven zetten.

Hoe kalm hun blik, hoe effen hun gelaat.
Zij vieren lang reeds Zondag, die geen ende
meer heeft, daar ginds de tijd-atoom vergaat
in eeuwigheid, die boord noch bodem kende.

't Is Zondag weer... Voor morgen wacht het werk,
dat de as des dagenwagens zal doen kraken.
Zegen dees rust, o God, en maak me sterk
om nooit voor vadsen slaap mijn taak te staken ;

maar om verkwikt, door úwen dag gestaald,
met vaste vuist te sturen door het leven,
en eens, wanneer voor mij de zeewind daalt,
bij 't paradijs het zeil der hoop te reven.

AAN ALFRED DE MUSSET

Gelijk een harem, waar bedwelmend kruiden branden,
met vloeren, ingelegd als fijn juweelenschrijn,
geheime teekens op de vensterlooze wanden,
en 't verre zingen van onzichtbare fontein ;

met negerslaven, dragend in hun ebben handen
gedreven bekers vol bloed-prikkelenden wijn ;
met vrouwen, 't jong gelaat gedoken onder banden,
doch wier zwarte oogen sombre passiezonnen zijn ;

met overal die lucht van angst voor vreemde machten,
dit voetensluipen, wijl er toch geen mensch verschijnt,
met noodlot, dat in elke kamer staat te wachten,
maar telkens spoorloos achter dik tapijt verdwijnt,
en duistre gangen, die naar diepe putten voeren :

zóo kon uw zoekensmoede en zwoele kunst me ontroeren.

GOEDE WEEK

Ik heb nog eens de kerk bezocht,
beroofd van haar sieraden
bij 't naken van het uur, dat Gij
door Judas werd verraden.
Ik heb nog eens uw kruis beschouwd
waarop Gij, gansch verborgen
door bloedverstijfden purperdoek,
wacht naar den Paschen-morgen.

'k Ben gaan bevroeden, dat ik U
zoo weinig heb begrepen,
daar ik het lijden als een last
blijf door het leven slepen;
daar mijn gebed steeds beedlen is
om gunsten of bevrijden,
wijl 'k meer doe om het kleinste wee
dan 't grootste kwaad te mijden.

Drijf in mijn geest toch diep, gelijk
de nagels, die U schonden,
dat het een voorrecht is te zijn
als Gij, bebloemd met wonden;
dat Gij hém slaat tot ridder, die
het kruisblazoen wil dragen,
en dat hij 't naaste staat bij U
die standhoudt bij 't versagen.

Dan wordt, lijk het zou móeten zijn,
de pijn mijn liefste zuster.
Naar zij dan langer mij verzelt
is ook de ziel geruster.
Naar zij 't bestaan dan ruimer vult
blijkt al het andre ledig,
en voel ik in den smartmortier
't gebrijzeld hart nog vredig.

CONSTANT EECKELS.

OVER GODSDIENSTIGE TOESTANDEN ONDER DE JOODSCHE KOLONISTEN TE ELEFANTINE IN DE 6e EN 5e EEUW V. C.

De weergalooze schat van Arameesche papyrus-oorkonden in de eerste helft der laatste tien jaar te Elefantine in Opper-Egypte gevonden, staat thans de leergierigheid der vorschers ten dienste in de twee prachtuitgaven van Sayce en Cowley (1) en van Ed. Sachau (2).

Die papyrussen behooren alle tot de vijfde eeuw vóór onze tijdrekening en strekken over nagenoeg het gansche verloop der jaren vier honderd v. C. (3), toen Egypte aan het Perzische bewind onderworpen was. De lieden uit wier midden zij voortkomen en wier handel en wandel er in te voorschijn treedt, worden er evengoed Joden als Arameërs genoemd; zij dragen inderdaad Israëlietische namen; zij hadden sedert geruimen tijd in *Jeb,* d. i. in het eiland Elefantine zelf, en in het daar tegenover gelegene *Syene,* het huidige Assoeân, een vaste standplaats; zij waren ijverige vereerders van den God Jahô. — Jahô was de volksgebruikelijke naam van den God der Hebreeën, die naar zijn hoogheiligen schriftnaam Jahveh heette.

(1) *Aramaic papyri discovered at Assuan* (met 27 platen), London, 1906 (verder aangehaald als S.-C.).

(2) *Aramäische Papyrus und Ostraka*..... mit 75 Lichtdrucktafeln. Leipzig, 1911 (verder aangehaald als Sachau of Sach.).

(3) Het laatste stuk is van het 5e jaar van koning Amyrteus (zeker wel den tijdgenoot van Darius II), die omstreeks het jaar 405 v. C. Egypte van het perzische juk bevrijdde (*Sach. Pap.* 35, *Taf.* 34). Sachau meent anderzijds te mogen wijzen op eene oorkonde (*Pap.* 30, *Taf.* 30) gedagteekend van het *27e* jaar *van Darius,* die dan geen andere zou kunnen zijn dan Darius I, zoo dat het stuk zou opklimmen tot het jaar 494 v. C.. Doch de lezing van het jaartal *27* komt ons zeer twijfelachtig voor; het kon heel goed het *17e* jaar zijn, wat dan ook op de regeering van Darius II zou passen. In dit geval ware de oudste oorkonde die van het 2de of 3de jaar van Xerxes (*Pap.* 25, *Taf.* 25): 483 of 482 v. C..

Die Joden of Arameërs maakten te Elefantine deel uit van een bestendige krijgskolonie, bij den eersten stroomval van den Nijl ingericht tot verdediging van de zuidelijke grens van Egypte. Tot de vreemde bezetting behoorden in de 5e eeuw ook Perzen, Syriërs en Babyloniërs. De bezetting was verdeeld in zoogenaamde « vaandels », die met eigennamen van personen, waarschijnlijk die der elkerzijdsche aanvoerders, aangewezen worden. Op de zes dusdanige vaandelsnamen ons thans bekend zijn er vier Perzische : Warezath, Artabanos, Aturparan, Hômadath, en twee Babylonische : Idinnabu en Nabukudurri. De krijgskolonie had dus, in hare samenstelling, het ingrijpen ondergaan van het Perzische bestuur, wat overigens onvermijdelijk was. Doch daarbij kan alleen spraak zijn van versterking en herinrichting. De stichting van de kolonie te Elefantine klom immers hooger op in het verleden dan die van het Perzische rijk zelf, en namelijk onze Joden of Arameërs waren daar ook vroeger aanwezig. Uit een allerkostelijkste oorkonde, die nog verder ter sprake komt (Sach. *Pap.* 1), vernemen wij, dat de Joden van Elefantine reeds vóór de verovering van Egypte door Cambyses (525 v. C.), onder de Egyptische koningen, hun tempel bezaten aan Jahô gewijd (1), en uit de enkele medegedeelde bizonderheden betreffende den bewusten tempel, die een prachtbouw was, mag men besluiten, dat zij die het oprichten ervan bekostigden, zich in gevorderden welstand mochten verheugen. Elefantine had, in godsdienstig opzicht, een bizondere beteekenis voor de Egytenaren, omdat het de zetel was van den eeredienst van Khnoeb of Khnoem, den god

(1) Het is niet noodig aan te nemen dat de Joodsche kolonisten van Elefantine eerst aangeworven werden onder de Joden die na den val van Jerusalem in 586 v. C., of meer bepaaldelijk na den moord eenigen tijd nadien op den Babylonischen landvoogd Gedalja gepleegd, de wijk namen naar Egypte (*Jerem.* XLIII). In den brief van Pseudo-Aristeas (bij Swete, *Introduction to the Old Testament in Greek,* Append., p. 521) wordt gewaagd van Joodsche krijgslieden die gezonden zouden geweest zijn tot koning Psamitik II (594-589) als hulptroepen tegen de Ethiopiërs; velen onder die kunnen te Elefantine gebleven zijn. Het is ook best mogelijk dat reeds onder Psamitik I (664-610), na de treurige ervaring met de Egyptische bezetting waarvan Herodotos te vertellen weet (II, 30), zonder veel uitstel een bestendige bezetting ingericht werd van vreemde huurlingen.

met den ramskop, die daar een beroemd heiligdom had, waar te zijner eere de goddelijke ram werd gediend. Zooveel te gewichtiger is, voor het waardeeren van den godsdienstzin der aldaar gevestigde Jahô-dienaren, het feit, dat zij, tegenover het Khnoebeum, een heerlijk « altaarhuis » tot stand brachten, waar zij Jahô door slacht- en spijs- en wierookofferanden vereerden.

Om echter de godsdienstige gezindheid van die Jahôdienaren van Elefantine nader toe te lichten, dient vooreerst gevraagd in welke verhouding zij stonden tot hun heidensche naburen.

Het Joodsch-Arameesche volk van Elefantine vormde een nationaal-godsdienstige gemeente, dikwijls in onze papyrussen « het leger » of « het joodsche leger » genoemd, die haar eigene hoofdmannen of voorstanders had. In verschillende stukken uit het laatste gedeelte der 5e eeuw verschijnen aldus, als voormannen der gemeente, *Jedonja en zijne ambtgenooten, (en) de priesters van Jahô* (1). Gewone geschillen, ook tusschen Joden, waren te beslechten ofwel vóór de krijgsoverheid (2), ofwel voor de burgerlijke rijks- of stadsrechtbank, waaraan dan soms de « bevelhebber » of de « legeroverste » toegevoegd is (3). Toch waren er aangelegenheden van bizonderen aard waarover de uitspraak bij de gemeente berustte. Aldus wordt, in het huwelijkscontrakt van Aschor en Mibhtachja, voor beide echtgenooten het recht voorbehouden of ondersteld, om in de « *eda* », d. i. in de vergadering der gemeente, de echtscheiding te vragen (Sayce-Cowley, Oork. G, r. 22 vg.).

Niettegenstaande die vaste inrichting, schijnen tusschen Jahôdienaren ter eene, en Perzen of Mazdavereerders (4) en Babyloniërs, ja zelfs Egyptenaren ter andere zijde, gemeenzame betrekkingen heerschende geweest te zijn, tot op den noodlottigen dag toen de Jahô-tempel vernield werd (410 v. C.). Egyptenaren en Joden sloten onder malkander handelsverbintenissen of vennootschappen (vgl. Oork. F,

(1) Bij Sachau, *pap.* 1, 6, 10, 11....
(2) Sayce-Cowley, Oork. H, J.
(3) Sayce-Cowley, Oork. B; Sachau, *Pap.* 7, 30 enz.
(4) Sachau, *Pap.* 10, r. 6, is spraak van een « Mazdavereerder ».

bij S.-C.). In menigvuldige akten betreffende zakenverhandelingen tusschen Joden of waarin Joden betrokken zijn, verschijnen, als schrijvers of als getuigen, lieden die Perzische of Babylonische namen dragen; de getuige Hadadnoeri, in oork. B bij S.-C., van het jaar 465, wordt uitdrukkelijk een Babyloniër genoemd. Uit zulke betrekkingen ontstonden dan ook gemengde huwelijken. Aschor, aan wiens huwelijksverdrag met Mibhtachja wij daareven herinnerden, zal wel, zooals zijn naam laat vermoeden, een Egyptenaar geweest zijn, want ook zijn vader's naam, Zicha, was een egyptische. Later staat Aschor bekend onder den Joodschen naam Nathan (oork. J van 417 en K van 411), waaruit men meent te mogen besluiten dat hij zich tot het Jodendom bekeerde. Zijne twee zonen, Machseja en Jedonja, hadden beiden zuiver Israëlietische namen en behoorden tot de Joodsche gemeente. Het moet dan niet verwonderen, zoo een kleinzoon van den daareven vermelden Babyloniër Hadadnoeri, n. l. Malkija-bar-Jathom-bar-Hadadnoeri, in het jaar 5 van Darius II (419-418), onder de leden van « het joodsche leger » gerekend staat (1). In dezelfde oorkonde, kol. 4, r. 21, treffen wij als lid der gemeente aan de genaamde Menachemeth, dochter van den waarschijnlijk Egyptisch genaamden Astach. Onder de getuigen in oorkonde B bij S.-C., is een Hoschea-bar-Patkhnoem. Wat, in tegenovergestelden zin, van aard is meer opzien te verwekken : uit de beschrijving van de ligging van een huis, in oork. E bij S.-C., vernemen wij dat een priester der goden (Khnoem en) Sati zijn erf had midden in het Joodsch kwartier, waar evenwel ook een Pers en een Egyptische schipper woonden, in de onmiddellijke nabijheid van den Jahô-tempel, en die priester der Egyptische goden, wiens eigen naam ongelukkig niet met zekerheid te lezen is, heet een zoon te zijn van Paltu! Zou dat de Israëlietische naam Paltu of Palti zijn, uit den Bijbel bekend?

De Joden van Elefantine waren voor hun Egyptische gastheeren nog al toegevend. Die Mibhtachja, die met den Egyptenaar Aschor een tweede huwelijk aanging, was,

(1) Bij Sachau, *Pap.* 18, kol. 2, r. 4.

volgens hare afstamming, een Jodin van zuiver bloed. Maar toch hooren wij op een plaats (1), dat zij, vóór de rechtbank, den eed afgelegd had bij de godin Sati. Het is waar, zij pleegde die daad in een geding tegen haar gewezen vennoot, den Egyptenaar Pî, zoon van Pachi, die vermoedelijk den eed bij de door hem vereerde godin eischte. Daarom behoort Mibhtachja nu juist niet als eene aanhangster der Sati beschouwd te worden. Toch geven zulke handelingen blijk van een verregaande inschikkelijkheid in godsdienstzaken.

Wij hebben tot nog toe de Jahô-dienaren van Elefantine maar eenvoudig weg Joden genoemd, zooals onze oorkonden zelve ook doen. Thans gaan wij over tot het beschouwen van een zeer merkwaardig godsdienstig verschijnsel, waardoor onzes dunkens, de gissing gesteund wordt, reeds vroeger om andere redenen door ons voorgestaan, dat die Jahôdienaren, die ook Arameeërs heeten, niet alleen van eigenlijk Joodsche of Judeesche afkomst waren, maar ook Samaritanen onder hun voorzaten telden. Wij bedoelen nl. het feit van het eigenaardig polythëism dat onder onder hen aangetroffen wordt.

In een brief aan een vrouw Scheleva (?) wenscht de genaamde Hoschea aan verscheidene personen, onder wie evenwel een vrouw met den Egyptischen naam Ta-Chnoem, de gunst toe, niet volgens de gewone groetwijze, van den « God des hemels » of van Jahô, maar : van « *de goden al* » (2). In het jaar 5 van Darius II (419), maakt Chananja aan « zijne broeders Jedonja en ambtgenooten, het Joodsche leger », van wege den landvoogd Arsames, een boodschap bekend van den koning, aangaande het vieren van het het Paschafeest (3) : Chananja beveelt zijn broeders in de gunst *der goden* in het meerv. ! Er waren dus in het Joodsche leger lieden die nog andere goden huldigden buiten Jahô.

Welke waren die goden ? Van welken aard was de hun betuigde huldiging ? Waar vandaan waren zij herkomstig ?

1° In een brokstuk van eene privaat-oorkonde (Sachau, Pap. 32), rakende een geschil tusschen Menachem-bar-

(1) Bij S.-C., Oork. F (van het jaar 440).
(2) Bij Sachau, Pap. 12.
(3) Ibid., Pap. 6.

Schalloem, en Meschoellam-bar-Nathan, wordt gewag gemaakt van den eed gezworen bij de *Masgeda*, d. w. z. « de aanbiddingsplaats », en *Anath-Jahô*. Anath-Jahô kan niets anders zijn dan de samengestelde naam eener godin, opgevat als *paredros* of wederhelft van Jahô.

Een klaagschrift, in een rechtsgeding wegens mishandelingen en diefstal, tusschen twee Arameeërs, dus leden der Jahô-gemeente, gewaagt van den eed af te leggen bij « den god *Cherem-Bethel* » (Sachau, Pap. 27, r. 7-8).

De groote schattingslijst van het vijfde jaar van Darius II (419), bevat, voor het vraagstuk waarover wij het hier hebben, een belangrijke plaats. Volgens het opschrift wil de lijst de namen opgeven van de leden van « het Joodsche leger », die, op den derden dag der maand Pamenhotep van het vijfde jaar (van Darius), elk twee *scheqel* gestort hebben « voor Jahô ». In kol. VII, r. 1-6 (1), bij het einde van de lijst, wordt de opsomming onderbroken door de volgende opgaaf :

« Geld dat op dien dag ter hand stond
van Jedonja-bar-Gemarja, in de maand Pamenhotep :
de som gelds : 31 *karschin*, 8 *scheqel*.
Daaronder : voor Jahô : 12 *karschin*, 6 (+ 2 ?) *scheqel*.
voor *Aschm* (?)-*Bethel* : 7 *karschin*
voor *Anath-Bethel* : 12 *karschin* » (2).

Daarna wordt voortgegaan met de opsomming van hen die, met name, elk twee *scheqel* gestort hebben voor Jahô.

Wij hebben dus, buiten *Anath-Jahô*, nog drie andere godsnamen, namelijk : *Cherem-Bethel, Aschm-Bethel, Anath-Bethel*, alle samengesteld uit twee leden, die ook afzonderlijk als godsnamen voorkomen, in namen van personen. Aldus onder de joodsch-arameesche gemeente : *Bethelnathan* zoon van Jehonathan (Sachau, Pap. 34, r. 5); *Cheremnathan* zoon van Bethelnathan (ibid., r. 4); *Bethelaqab* zoon van Ezer (Pap. 17, r. 9); *Anathi* (Pap. 18, kol. 6, 8). En verder *Aschmkudurri* (Pap. 24 ; voorz. r. 6).

2° Die andere goden stonden tegenover de joodsch-arameesche gemeente niet op denzelfden voet als Jahô.

(1) Bij Sachau, Pap. 18.
(2) 1 *keresch* = 10 *scheqel*.

Daarvan getuigt reeds het overgroot aantal personennamen met dien laatsten naam samengesteld, vergeleken met de enkele waarin een van die andere godsnamen als bestanddeel voorkomt. En dan : de tempel van Elefantine heet, telkens hij genoemd wordt, uitsluitend en eenvoudig weg de *agora* of *de tempel van Jahô,* den God des hemels; aan Jahô alleen werd in dien tempel geofferd (Sach. Pap. 1...). Nergens is, voor de Joodsche gemeente, spraak van andere priesters dan die van Jahô. De opgave in de groote schattingslijst, aangaande de gelden die Jedonja ter hand stonden, is met onze voorstelling niet in strijd. Die opgave wil niet de gezamenlijke som vaststellen van al de schattingen in de gansche lijst vermeld, zoodanig dat Aschm-Bethel en Anath-Bethel hier als 't ware als evenknie van Jahô zouden verschijnen. Reeds de plaats die zij inneemt, middenin de namenlijst van hen die elk twee *scheqel* gaven voor Jahô, sluit die onderstelling uit, en bovendien zijn de opgegeven getallen op geenerlei wijze daarmeê overeen te brengen. De beteekenis der bedoelde opgave in kol. VII, 1-6, kan o. i. geen andere zijn dan dat hier, midden in het register der met naam genoemde personen, het beloop vermeld wordt der bizondere giften door onbekenden, naamloos, aan het hoofd der gemeente ter hand gesteld. Doch, wat ons hier nader aanbelangt, het staat hoegenaamd niet vast, dat, volgens het opschrift van de lijst, de stortingen bestemd waren voor het bekostigen van den eeredienst van Jahô, en er is dus ook geen reden om in kol. VII, r. 5-6 een aanduiding te zien van ergens een eeredienst ten opzichte van Aschm-Bethel en Anath-Bethel gevierd. Er wordt toch niet gezegd dat de betalingen *voor den tempel* of voor den offerdienst geschiedden. De stortingen konden tot doel hebben in gemeenzame behoeften van maatschappelijken aard te voorzien. En de uitdrukking *aan* of *voor Jahô* in het opschrift, kon alleen willen beduiden dat de bijdragen in Jaho's naam of te zijner eere geïnd werden. Uit kol. VII, 5-6 zou dan alleen volgen dat er lieden waren die hunne bijdragen, uit persoonlijke gezindheid, niet alleen in Jahô's naam, maar meteen ook in naam van de door hen erkende goden Aschm-Bethel en Anath-Bethel verkozen te schen-

ken. Men oordeelde het wellicht raadzaam de namen van die lieden te verzwijgen.

Onze overtuiging is, dat, volgens de gezamenlijke gegevens in de Arameesche papyrus-oorkonden voorhanden, Jahô alleen officieel als God erkend en gediend was door de Joodsch-arameesche gemeente van Elefantine, dat zulke goden als Anath-Jahô, Cherem-Bethel, Aschm-Bethel, Anath-Bethel, alleen bij enkelen, of in bizondere kringen, een min of meer uitgebreide privaat-erkenning genoten.

3° Om den oorsprong van die bizondere kringen te achterhalen, die benevens Jahô nog vreemde goden huldigden, komt het er vooreerst op aan die goden zelve wat nader in oogenschouw te nemen.

Over de uitspraak en de herkomst van den godsnaam *Aschm* verkeert men in het onzekere. Doch het waarschijnlijkste is wel dat wij hier voor den Babylonischen godsnaam Ischoem staan. Daarbij stippen wij aan dat de fenicische Eschmoen met dien Ischoem zou kunnen nauw verwant zijn. In een tweetalig Sidonisch inschrift van den Piraeus wordt toch de fenicische naam *Eschmoen*-Schillem in het grieksch weergegeven als *Esum*selemos (1). — *Bethel* wil eigenlijk zeggen « Huis Gods. » *Cherem* insgelijks zal, naar allen schijn, oorspronkelijk het naamwoord zijn, de « heilige omheining » van een eeredienstplaats beteekenend. (2) Hoe aldus het begrip van het godgewijde oord tot het begrip eener godheid ontwikkelde, kunnen wij wellicht gadeslaan in die oorkonde waar spraak is van den eed « bij de *Masgeda* en Anath-Jahô. » De *Masgeda* of « aanbiddingsplaats » wordt in den bewusten eed naast de godin Anath-Jahô gesteld en als een goddelijk wezen behandeld. Hoe het zij, Bethel, als godsnaam komt ook elders voor (3), namelijk in de Syrische gewesten en in een Babylonisch verdrag tusschen den Assyrischen koning Asarhaddon en koning Baäl van Tyr. In Babylonië vindt men ook den naam Esaggil-idinnam,

(1) Vgl. G. A. Cook, *A Textbook of North-semitic Inscriptions* 1903, p. 100.

(2) Tenware men *Cherem* verkoos te beschouwen als een verkorting van *Chermôn*, vereenvoudigde vorm van *Baäl Chermôn* (?)

(3) Vgl. Zimmern, in Schrader's *Die Keilinschriften und das Alte Testament*, 3 Aufl. S. 437, 438.

waar Esaggil, eigenlijk naam van een tempel, dienst doet als godsnaam (Sachau, S. 83). Men denke daarbij nog aan godsbenamingen als *Zeus Madbachos, Zeus Bômos* (= Zeus *altaar*) in Noord-Syrische inschriften, uit den christen tijd, onlangs aangetroffen. Wat *Anath* betreft, die was als krijgsgodin reeds vroegtijdig van de Chetiten naar Egypte overgegaan, maar ook in Assyrië en in gansch West-Azië bleef de godin Anath bekend (1).

Dat wij, met de bedoelde goden, bij de joodsche gemeente van Elefantine, zouden overblijfselen voorhanden hebben van oud-israëlietischen godendienst, is alles behalve waarschijnlijk. Niet alleen wordt van die goden in het bizonder nooit of nergens gewaagd in de oorkonden der Israëlietische oudheid, maar godennamen die naar vorming en beteekenis eenige overeenkomst zouden vertoonen met zulke als *Bethel* en *Cherem* zijn daarin teenemaal onbekend. Al even onbekend is daarin ook eene godin-wederhelft van Jahô. Aan den anderen kant valt op te merken, dat van Baäldienst of van personennamen met *Baäl* samengesteld in onze Arameesche papyrussen geen spoor te ontwaren is. Indien het verwijt door Jeremias (XLIV) gericht tot de Joden die in Egypte wonen, ook die van Elefantine trof, dan zouden wij moeten besluiten dat de afgoden waarop de profeet het gemunt had, en die inderdaad zulke zijn die reeds voordien te Jerusalem vereerd werden (2), sedert dien tijd, onder onze kolonisten, geleidelijk waren vergeten geraakt. De « Koningin des hemels », van wie Jer. XLIV, 7 vg., wordt in onze papyrussen evenmin genoemd als de Baäls. Volg verder het *Naschrift* aan dit opstel toegevoegd.

Naar hetgene wij daareven uiteengezet hebben, is het bijna zoo goed als zeker dat de goden Aschm (Ischoem ?), Bethel, Cherem van Babylonisch-syrischen oorsprong zijn. Door de onderlinge vergelijking van personennamen wordt die opmerking gesteund. Naast *Aschm*kudurri vinden wij *Nabu*kudurri, naast *Bethel*aqab, *Nabu*aqab. En zulke vormingen als deze laatste herinneren ons aan den anderen

(1) Vgl b. v. Baethgen, *Beitraege zur Sem. Religionsgeschichte*, 52 vg.
(2) Jer. VII, 17-18, coll. XLIV, 17.

kant aan Palmyrenische personennamen als Ath*aqab* (1), Bel*aqab* (2), *Aquibah* (3). De naam van den honderdman BethelTQM (Sach., Pap. 25, r. 6, 10) zal ook een Babylonische zijn (4).

Ware het niet mogelijk dat sommigen onder de Jahô-vereerders van Elefantine die Babylonisch-Syrische goden overgenomen hadden van hun heidensche omgeving aldaar? Maar die goden waren voorzeker tehuis in hetzelfde midden waartoe *Anath-Jahô* behoorde, en die was blijkbaar door Jahô-vereerders in het leven geroepen. Het is verder niet waarschijnlijk, dat de gemeente zelve, in een stuk als de groote schattingslijst, in het naast elkaar stellen van Jahô en de goden der heidensche naburen zou toegestemd hebben.

Veeleer gold het hier dan werkelijk het eerbiedigen van het godsdienstig erfgoed van zulke leden der gemeente, wier voorzaten als vereerders der bedoelde goden naar Egypte gekomen waren. Waar zijn die voorzaten te zoeken? Op die vraag geeft ons het tweede boek der Koningen het antwoord.

In het 2e boek der Koningen, XVII, 24, 29-32, lezen wij dat in het gebied van het voormalig rijk Samarië, in de 7e eeuw v. C., een gemengde bevolking overkwam, deels van Babylonischen, deels van Syrischen oorsprong, die met de overgebleven ingezetenen versmolt, en benevens den God der streek, Jahve, of Jahô (5), ook voorts hare eigene goden diende. Van die goden wordt onder meer genoemd *Aschima* (? als een god der kolonisten uit het Syrische landschap Chamath) die met Aschm (Ischoem) van Elefantine veel gelijkenis heeft. Samengestelde godennamen gelijk die van Elefantine, waren, volgens 2 *Kon.*, bij de Samaritanen niet ongemeen.

Door die beschouwingen wordt de gevolgtrekking ge-

(1) Lidzbarski, *Ephemeris für sem. Egigraphik,* I, 198, 215.
(2) Ibid., 345.
(3) Ibid., 215.
(4) Te lezen Bethel*itaqim* (?). In *itaqim* kon men een vervoegingsvorm *ifteal* zien van het werkwoord *eqemu* = *ekemu*, dat, in Sb 314, als gelijkbeduidend staat tusschen twee werkwoorden die de beteekenis hebben van *beschermen*, *redden*. De naam zou dus beteekenen : *Bethel beschermt* (?).
(5) Vgl. *Esdr.* IV, 2.

steund, dat de Jahô-dienaren van Elefantine afkomstig waren, niet uitsluitend van bewoners van het oude zuidrijk van Jerusalem, waaraan zij hunnen naam van Joden verschuldigd waren, maar gedeeltelijk ook van de zoogenaamde Samaritanen.

Dat in die Joodsche gemeente uitsluitend de Arameesche taal in gebruik was, niet alleen voor ambtelijke stukken of zulke die desnoods aan de rijksambtenaren moesten kunnen voorgelegd worden, maar zelfs voor privaatbrieven, of voor opstellen van literarischen aard, als namelijk het Achiqar-verhaal (1) en de vertaling van den Assyrischen tekst van het drietalig Dariusinschrift van Behistoen (2), zonder dat een enkel stuk of stukje in het Hebreeuwsch geschreven kon aangetroffen worden (3), dat feit zal ook best uit te leggen zijn door de omstandigheid, dat de gemeente haren oorsprong voor een deel te danken had aan landverhuizers, die reeds bij hun aankomst in Egypte als hun gewone omgangstaal het Arameesch gebruikten, hetwelk zich dan met zijn invloed en aanzien als officieele kanselarijtaal, allengs aan de Hebreeuwsch sprekende Jahôdienaren zou opgedrongen hebben. Doch, niet op Joden die omstreeks de jaren 580 en vroeger den omtrek van Jerusalem verlieten, maar wel op de daareven bedoelde Samaritanen zou de onderstelling passen dat het Arameesch hun gebruikelijke taal was.

De gemeente van Elefantine stond bij de priesterschap te Jerusalem niet in geur van heiligheid. Toen de Jahô-tempel van Elefantine, in het 14e jaar van Darius II (411/410 v. C.), op aanhitsing der Khnoem-priesters vernield was, spanden de Joden aldaar al hun krachten in om van de Perzische overheid toelating te bekomen tot heroprichten van het heiligdom. Nog drie jaar nadien stuurden hun hoofdmannen, Jedonja en zijn ambtgenooten, naar Bagohi (Bagoses), landvoogd van Judea, een smeekschrift, dat ons

(1) Sachau, *Taf.* 40-50, en S. 147 vgg.
(2) Ibid., *Taf.* 52, 54-56, en S. 185 vgg.
(3) Sachau (*Pap.* 42, *Taf.* 37) biedt twee regeltjes die evengoed als hebr. en als aram. konden gelezen worden (?). Misschien mocht men ook zeggen : *noch* als hebr., *noch* als aram. De zin is in elk geval zeer duister.

in twee kostelijke afschriften bewaard is (1), om hem nogmaals en met den meesten aandrang te verzoeken hun daarover een ondersteuningsbrief te zenden. Zij herinneren er aan dat zij reeds vroeger geschreven hadden aan Bagohi, alsook aan den hoogepriester Jehochanan en de priesters en andere waardigheidsbekleeders te Jerusalem, zonder evenwel het gevraagde schriftelijk antwoord te bekomen.

Het is waar, de tempel van Elefantine, met zijn slachtofferdienst, was van uit het standpunt der joodsche instellingen beschouwd, niet goed te keuren; niet als zou hij uit zijn aard scheurmakend geweest zijn en strijdig met de geschreven Wet, die de eenheid van offerplaats voorschreef: die Wet immers beoogde alleen het land Kanaän; maar omdat er de overleveringsregel veronachtzaamd was volgens denwelken op vreemden, onreinen bodem, geen slachtofferanden mochten gepleegd worden (2). Daarom was het zeker, dat Bagohi, ook op het tweede verzoek van de Joden van Elefantine, niet schriftelijk, maar alleen mondeling zijn goedkeuring verleende, mits de gewichtige beperking, dat in het nieuw op te richten altaarhuis, alleen spijs- en wierookofferanden zouden plaats hebben (3).

De houding van den hoogepriester en van de priesters te Jerusalem moet echter voor de broeders van Elefantine zeer teleurstellend geweest zijn. Want Jedonja en zijn ambtgenooten waagden het niet een tweede maal bij hen stappen aan te wenden. Wellicht had de bedenking, dat de gemeente van Elefantine in haren schoot aanverwanten telde van de alsdan te Jerusalem zoo verafschuwde Samaritanen, en die dan nog hun eigene goden in eere bleven houden, de weigering van tusschen te komen bij de Jerusalemsche priesterschap verscherpt.

In plaats van een tweede maal de voorspraak van den hoogepriester af te smeeken, hadden de Joden van Elefantine, zoo zeggen zij in het smeekschrift aan Bagohi, thans ook hun toevlucht genomen tot de zonen van den Samaritaanschen landvoogd Sanballat, en dat kan in alle geval tot

(1) Sachau, Pap. 1 en 2.
(2) Zie daarover ons opstel *Die rechtliche Stellung des jüdischen Tempels in Elephantine*... (in *Theologie und Glaube* I, 1909).
(3) Sachau, Pap. 3.

steun dienen aan onze meening, dat een deel van die Jahôdienaren door stamverwantschap met de Samaritanen verbonden waren. Dat Joden en Samaritanen te Elefantine beter overeenkwamen dan te Jerusalem, is niet te verwonderen. Te Jerusalem had de vijandschap, omstreeks het jaar 535 v. C., haren oorsprong gevonden, voornamelijk in het twisten en krakeelen door het heropbouwen van den tempel na de Babylonische ballingschap verwekt (*Esdr.* IV, 1 vgg.); dus in een tijd toen de Joodsche gemeente te Elefantine reeds bestond. Daarbij, en met die opmerking besluiten wij ons opstel, de verbroedering tusschen beide groepen van Jahôdienaren moest alleszins begunstigd worden door hun afgezonderd leven in den vreemde, ver van het moederland, een omstandigheid die zelfs tot gevolg had, zooals wij hierboven hoorden, dat zij zich ook tegenover heidenen meêgaande toonden en verdraagzaam.

NASCHRIFT.

In de hierboven uiteengezette beschouwingen aangaande de godennamen in de Arameesche oorkonden van Elefantine voorkomend, zeiden wij, dat namen als die daar aangetroffen werden, in de Israëlietische oudheid onbekend zijn. Hierbij behooren een paar woorden toelichting.

De lezer herinnere zich, dat wij gewezen hebben op de gelijkenis tusschen den godsnaam *Aschima*, in 2 *Kon.* XVII, 30 opgegeven als die van eene godheid door de kolonisten uit de landstreek Chamath vereerd, en den godsnaam *Aschm* (= Ischm, Ischoem?) onzer papyrussen. Nu heeft men den godsnaam Aschima willen terugvinden in *Amos* VIII, 14, waaruit volgen zou, dat die godheid, althans in het Noordrijk Samarië, reeds in de eerste helft der achtste eeuw v. C. door de Israëlieten gediend werd. Al staat die zienswijze nu juist niet in tegenstelling met de uitkomst van ons onderzoek, toch zal een korte aanmerking daarover hier niet te onpas wezen. — Volgens de massoretische spelling lezen wij t. a. p.:

« Zij die zweren bij *de zonde* (*aschmath*) van Samarië,
en zeggen: ‘ leve uw god, Dan! ’

en : ‘ leve uw schutsgeest (*dodeka*) Beërscheba ! ’ (1)
zij zullen bezwijken en niet meer opstaan. »

In de plaats van « .... *de zonde* van Samarië », zou men naar de meening van enkele geleerden, veeleer moeten lezen :

Zij die zweren bij *Aschima* van Samarië..... (2)

Onzes inziens heeft die meening niet de minste waarschijnlijkheid voor zich. Vooreerst immers geeft de massoretische spelling een zeer goeden zin, en is het volstrekt niet noodig daarvan af te wijken : de « zonde » van Samarië laat zich gereedelijk verstaan als het vloekbare gouden stierenbeeld dat in het Noordrijk een voorwerp was van afgodischen eeredienst. Bovendien past de voorgestelde wijziging niet te best op het redeverband. Al heeft de profeet, reeds in den eersten regel, een bizonder voorwerp op het oog, toch gevoelt men duidelijk, dat, in het aangehaalde vers, de *uitdrukkingswijze* voortschrijdt van het meer algemeene tot het nader bepaalde ; en dat behoorde ook zóó te zijn, wijl het tweede lid en het derde, met de eedformulen die de afgodisten in den mond gelegd worden, zich natuurlijk voordoen als verdere uitwerking en verklaring van het begrip door den profeet aangewend in het eerste lid, bij de door hem zelven geformuleerde beschuldiging. Met de lezing *Aschima* wordt echter die samenhang gestoord. Men merke daarbij nog, dat zelfs in het tweede en in het derde lid, geen eigennamen van goden vermeld zijn ; ook *dod* is geen eigennaam, maar veeleer te duiden als beteekenend *schutsgeest, beschermgod;* Mescha, in het inschrift op zijn bekenden steen, spreekt van den *dod* van Ataroth, evenals hier spraak is van den *dod* van Beërscheba. — Dit alles wel ingezien, ware het meer dan willekeur, de getuigenis van 2 *Kon.* XVII, 30 voorbij te zien, die bericht dat « Aschima » door de kolonisten uit Chamath, eerst in den loop der zevende eeuw v. C., naar het samaritaansche gebied overgebracht werd.

(1) De lezing *dodeka,* in den derden regel, is aangenomen naar eene zeer waarschijnlijke verbetering van den Hebr. tekst, die eigenlijk zegt : leve de weg (= de bedevaart) naar Beërscheba.
(2) ED. MEYER, *Der Papyrusfund von Elephantine,* 1912 ; — LUCIEN DELPORTE, *Michée I 5 et 7* (in de *Biblische Zeitschrift* XI, 1913, Heft 3).

In nauwere betrekking tot onze bewijsvoering staat de vraag, of het oude Israël reeds kennis had van een god *Bethel*? Dit heeft men nu ook meenen te erkennen, en dat wel met volle zekerheid, in eene uitlating van den profeet Jeremias, die, XLVIII 13, uitdrukkelijk zegt:

« Moab zal beschaamd worden wegens Kemosch, evenals het Huis Israël beschaamd werd wegens *Bethel*. »

De tegenoverstelling van Bethel tot Kemosch, Moab's god, zou de beteekenis van Bethel als godsnaam hier allerduidelijkst vooruitzetten (1).

Het is ons onmogelijk die opvatting tot de onze te maken. Wat de bewuste tegenoverstelling betreft tusschen Kemosch en Bethel, iets dergelijks wordt ook wel elders bij de Hebreeuwsche schrijvers aangetroffen, zonder het streng-letterlijk parallelism dat men hier wil laten gelden. Om maar een voorbeeld te nemen waarin insgelijks Bethel betrokken is, de profeet Amos V, 4,5 heeft het aldus: « Zoo spreekt Jahve tot het Huis Israël: Zoekt *mij* en gij zult leven! Maar zoekt *Bethel* niet... » Volgens de verklaringswijze welke men op Jerem. XLVIII, 13 toepast, zou ook bij Amos V, 5 Bethel als godsnaam op te vatten zijn in tegenstelling met Jahve; en toch is Bethel hier de naam van de bekende afgodische eeredienstplaats in Noord-Israël, zooals blijkt uit het onmiddellijk volgende. Ook in de aangehaalde plaats van Jeremias is die eeredienstplaats bedoeld. De profeet spreekt trouwens van een Bethel bij zijne toehoorders of lezers wel bekend als oorzaak van Israël's ondergang. Van een god Bethel weet nu de geschiedenis van het Noord-Israëlietische rijk, en weten de profeten die aldaar ijverden, niets te berichten. Maar wel wordt, én in de geschiedboeken, én bij de profeten Amos en Oseas, het scheurmakend en afgodisch heiligdom te Bethel voorgesteld als het wraakroepend kwaad dat Jahve's straffenden toorn ontstak. Verdere uitleg van Jeremias' woord is hierbij overbodig.

A. Van Hoonacker.

(1) Lagrange, in de *Revue biblique*, Nouv. Série, IX, 1912, bl. 586.

STELLA MATUTINA

Sluimer-overdonsd en donker
Lag ik droomend vroeg in de' ochtend,
Wijl mijn drijvende oogen zochten 't
Morgensterre-goudgeflonker.

Vriendelijke wimperstralen,
Die mij wenkt met blijden luister,
Waar de zee van 't bleeke duister
Ebt voor nieuwe licht-verhalen.

Laag al ving de kim te gloeien
Aan, en purpren vlammen brandden
't Geluw-blauw der hemelranden...
Blinkend bleef mijn sterre bloeien.

Gouden jubel opgevlogen
Boven gloed van wereldpijnen,
Doe bij nacht en dage schijnen,
Gouden ster, en leid mijn oogen.

Trek mijn droef-verweesde denken
Stil en heimelijk gestade
Als met ijle stralen-draden,
Goud-geweef van wimperwenken.

Stralenrijke, wier erbarmen
Houdt mij aan uw lach gebonden;
Overbloei mijn droeve zonden,
Waar ik donker omdool, arme,

Bedelarme; laat uw goud mij
— Dat 'k den hemel niet vergete, —
Laat me uw liefde toegesmeten,
Redding-mijn, bemin, behoud mij!

OP DE SONT

De golven zwellen voor de zon,
De kaaien wijken : land, vaarwel,
Waar ik geen vrede vinden kon.
De wind is mee ; wij zeilen snel.

Waar alles mij verdorven werd
Wat schoon mij daagde, liefde-waard ;
Verwaas in nevelige vert' !
Mij lokt de zee ter zon'ge vaart.

Mijn zeilend schip, mijn eenzaamheid,
Mijn blijde lucht en dageraad ! —
Hoe wordt mijn blik zoo klaar en wijd
Waar de oude wereld ondergaat !

Dr Felix Rutten.

DE WITTE (1)

(FRAGMENT).

Donderdags daarop moesten er in den namiddag drie koopen hooi binnengehaald worden. Nand van de Weef en zijn vrouw kwamen helpen, en hadden hun kindje, een klein spartelding van zeven maanden, meegebracht.

Toen de Witte 's middags uit de school thuis kwam keek hij verbaasd en met 'n zeer wantrouwenden blik naar de wieg die onder 't raam stond, hún wieg, door moeder voor de gelegenheid van den zolder gehaald. De Witte kwam er naast staan terwijl Joo, Nand zijn vrouw, het kleintje onder de dekens stopte.

— « Es dat ons wieg? » vroeg hij.

— « Joa », zei Joo, « daar hedde gij oek nog ingelege. »

— « Kan me nie schille ».... antwoordde de Witte, en toen hij 't kleintje wat nader bekeek voegde hij erbij : « Wad è schoe kind.... Es 't è jungske of è maske? »

— « E maske.... 't hèt Anneke. »

Heinke kwam er ook bijstaan.

— « Just onze Witte toen 'm klein was », zei hij, « allien da z'n hoar wa zwerter was. »

De Witte voelde wel dat het zijn wit stekelhaar gold, maar hij antwoordde niet om Joo in den waan te laten dat vroeger zijn haar niet zoo wit was.

Aan tafel zat hij tusschen Nand en zijn vader, en terwijl de anderen aan 't praten waren over de lange droogte en 't schoon hooi van dien zomer, dacht hij na over den namiddag. Hij moest nu de wei in, daar was geen uitkomen aan. Maar 't was ginder in 't broek nabij de kuilen, en hij zou er wel iets op vinden om er van door te ritsen.

— « Onze Witte, zei moeder opeens, mot dezen achternoen thuis blijve en oep 't kind passe. »

(1) *De Witte* zal eerlang in zijn geheel in boekvorm verschijnen.

De Witte verslikte zich bijna. Daar hadt ge 't nu ! Den gronzigen namiddag bij zoo 'n klein schreeuwbakkes blijven zitten ! Hij keek zoo nijdig en gefnoken over de tafel naar de wieg dat Nand hem vroeg :

— « Doede 't nie gère? »

— « Woaroem kunde 't nie mee noa de wei neme? » vroeg de Witte.

— « Doa es 't veul te werm veur zoe'n klein schoap », zei moeder.

— « En schriëve doeget noint nie as 't z'ne boak vol heit, » deed Joo erbij.

— « Onze Witte zal 't wel 'n mem geve as 't schriëft », lachte Heinke, maar de Witte snauwde hem onmiddellijk terug :

— « Aûw hiël gezicht es 'n mem ! » iets wat de lodderige Joo zoo onbedaarlijk aan 't lachen bracht dat Nand haar moest op den rug kloppen om het te doen overgaan.

Moeder kwam natuurlijk af met een reesem verhalen over zuigelingen en kinderopvoeden, waar zij te pas of te onpas telkens den Witte bijbracht, en onder meer meedeelde dat hij, de Witte, geen vijf minuten droog in zijn wieg had gelegen, en twee keeren zijn suikerlots had ingeslikt, « en iëne kiër was ze d'r dwers deur gegoan ». — Gelukkig maar dat Krol of Dabbe dat niet hoorden, ze hadden den Witte zijn levenlang « de suikerlots » genoemd.

De noen was gauw afgeloopen, want de voerman zou met peerd en kar tegen éen uur in 't broek zijn. Om na te knetsen was er nu geen tijd, en 't mansvolk sloeg algauw 'n kruis en trok met gritsels en gaffels de beemden in. Joo bleef nog wat natrijzelen bij de wieg, en trok dan de anderen achterna. Moeder moest eerst de koeien melken, en toen dat gedaan was, lei ze den Witte nog eens goed op « giën prutsen uit te steke met da kind, en dat 'm è-zondag twië cente zou krijge » — waar de Witte niks van geloofde. Te vier uur zou ze terug komen voor den koffie en Anneke dan een flesch geven.

De Witte bleef een tijdje in de huiskamer rondfleeren. Hij vond het wel heerlijk zoo voor 'n keer heelemaal alleen thuis te zijn, en al de verborgen hoekjes, alle schuiven en laden, waar 't anders streng verboden was

de pooten aan te steken, op zijn gemak te kunnen afneuzen. In de « witte kist » op de kelderkamer, waar al het spul in lag van moeder, met heur zondagsche muts en heur zijden hoofddoek, bleef zijne belangstelling vooral stil bij de groote kartonnen doos. Daarin lagen het trouwboekje van vader en moeder, 't portret van « matant » uit Leuven, een spaarboekje, twee eerste-communieprenten, doodsbeeldekens, notarisacten, — allemaal zaken die de Witte met scherpe aandacht bekeek zonder er veel van te begrijpen. Toen hij alles weer zoo goed als 't ging op dezelfde plaats had gelegd, zag hij in een hoekje van de doos nog een klein gevouwen pakje liggen, in wit papier gehuld, en toen hij het openvouwde viel er een wit kanten kindermutsje uit. De Witte was zeer verbaasd. Dat was toch niet van Anneke !... Neê, waarachtig, ... dat was nog een van hem zelf, van toen hij klein was..... Hij liet het deksel van de kist weer terug vallen, kwam in huis voor den spiegel staan, en zette het mutsje op zijn kop. Verdorie! wat leek dat gek! Het bedekte maar de helft van zijn kop, en zijn wit stekelhaar stak als priemen door de gaatjes van 't kanten mutsje. De Witte begon luidop te lachen, zoo..... Bof! daar ging de deur open en de garde kwam binnen...

— « Es ulle voader thuis, Witte ? »

— « Neie, garde, noar 't hooi aan de kuile! »... Hij had het mutsje bliksemsnel in zijn broekzak gefoefeld.

De veldwachter keek hem eens streng in zijn rood verlegen gezicht en ging weer verder.

Anneke was van 't gerucht wakker geworden en zette 'n vreeselijke keel open. De Witte trachtte het kleintje te sussen zoo goed hij kon, noemde het « m'n scheubeke » en « m'n pirrewitje », maar de lieftalligheden van den Witte hadden enkel voor gevolg dat Anneke tot in de hoogste schreeuwnoten geraakte. De Witte probeerde ten slotte met scheeve gezichten, en dat werkte meer bedarend; Anneke keek eerst met 'n paar groote vreemde oogjes naar de onhebbelijke snuiten en den breeden mond van den Witte, lachte dan eventjes zeer vriendelijk, stak 'r duimpje in den mond, en viel weer in slaap.

De Witte rookte een paar trekken uit Heinke's pijp die op de vensterplank was blijven liggen, maar 't pikte

hem te zeer op de tong. Dan ging hij op den dorpel van de voordeur zitten en zong er al de liedjes die hij op school en op straat geleerd had. Het eerste was het Vaderlandsch: « O voaderla-hand hó hédel land der B..e.e.... hé-elzen » — en 't laatste: « Van tingelingeling den ijzerendroad maskes kussen es giën kwoad! » wat hij nooit durfde zingen als vader thuis was.

— « Hee, Witte!... »

Gust en Tist van Jef den raêmaker stonden op den steenweg vlak voor 't huis stil; twee pootige vieze bengels, barrevoets en blootshoofds, die maar tusschendoor eens naar de school kwamen, en leefden als vogels in 't wilde.

— « Kom es herres! » riep de Witte. — « Woar goade henne? »

— « Ieverans nie... zoe moar! » ze kwamen naderbij en gingen voor den Witte op den grond zitten.

— « Woar zijde dan henne geweest? »

— « Ieverans nie... Onze Gust krijgt 'n armoneka », zei Tist, vol van 't groote nieuws.

Gust keek met trotsche blikken naar den Witte, — wat hij daar wel van dacht, en deze keek een oogenblik verbluft over de ontzaglijkheid van zoo 'n prachtig ding als een harmonika.

— « Van wie krijgt 'm die? » vroeg hij benieuwd.

— « Van de pastoër, zeit onze voader, den iërste mergend dat 'm met 'n droëg hemd ut ze bed komt. »

Gust keek heelemaal niet meer trotsch, maar gaf zijn broer zoo 'n duchtigen stamp tegen zijn schenen dat hij over den grond tuimelde. Tist trok het zich niet erg aan, hij bleef liggen waar hij viel en keek doodgewoon naar de lucht.

— « Ik ken de noten al », zei Gust tot den Witte.

— « Kunde gij oep elle voader z'nen bugel spele? » vroeg de Witte, die voor Jef den raêmaker hoogen eerbied koesterde daar deze bekend stond als de beste bugel-solo van de fanfaren van Oxlaar.

— « Den do-re-mi kan 'k al bloaze, zei Gust, en onzen Tist kan al è stuk van ne pardeblee! »

— « Ne fransche pardeblee », verduidelijkte Tist.

De Witte voelde zich erg overschaduwd door die twee

rakkers van « achter den berg ». Die hielden bijna elken dag haagschool, en toch wisten zij een boel dingen meer dan hij van wat de groote menschen kennen.

— « Kunde gij in 't fransch è kruske moake ? » vroeg hij almedeens aan Gust; hij wilde ook zijn kennis eens toonen.

Gust keek bij die vraag eerst naar de lucht, dan naar zijn voet, alsof hij aan 't zoeken was om het te raden.

— « Neie, antwoordde hij eindelijk bedachtig, kunde gij da ? »

— « Joa... in de nondepeir endefis endesinxtespri en susmatil !... »

— « Krieus », zei Tist, « en es da just è kruske lak in 't Vlomsch ? »

Ze keken beiden vol bewondering naar den Witte; dat leek hun minstens zooveel als 'n do-re-mi of ne fransche pardeblee.

— « Wa gefde veur dië soldoatenknop ? » vroeg Tist opeens, uit zijn broekzak een blinkende soldatenknoop opdiepend.

De Witte keek met begeerige blikken naar de mooie knoop.

— « 't Es er iëne van nen euverste, » maakte Tist het aanbod nog aantrekkelijker.

De Witte keek achter zich om het huis in. Daar lag niets om te vertuikelen. Hij tastte in zijn zakken, — zijn mes.... zijn dop.... spel kaarten.... Nee, dat had hij allemaal te zeer noodig....

— « Ge meugt me d'r tien doempe veur geve ! »

— « Doa dun 'k et nie veur, » zei Tist.

— « Twintig. »

— « Ok nie. »

— « Wille we d'r es veur vichte ? »

— « Neie joeng, — oem m' ne knop kwijt te zijn en nog sloag bij te krijgen zeker ? » en vreezende dat de Witte te veel zou aandringen op dit middel trok Tist drie stappen achteruit.

— « Zeg, wilde d'r da mutske veur ? » en de Witte toonde, wel ietwat verlegen, het kindermutske dat hij op de kelderkamer ontdekt had.

Tist bekeek het mutske en den Witte met vragende blikken. Hij vatte niet zoo dadelijk waartoe het dienen kon, maar toen de Witte het hem op zijn rosharigen kop liet zetten en Gust bijna de stuipen kreeg van 't lachen, gaf hij zonder aarzelen de soldatenknoop aan den Witte.

Anneke begon daarbinnen opeens weer te huilen.

— « Van wie es da kind, Witte? »

— « Van Nand van de Weef, — die es veur ons aan 't hooien aan de kuile. »

— « Wette wa' ge mot doen om 't doen te zwijge? »

— « Wiege? »

— « Neie, op oeve vinger loate zuige, dan ment et dat et 'n mem es », zei Gust.

— « As ik klein was en as ik blètte stak onze voader me zijn pijp in m'nen mond, » vertelde Tist, « en dan zweeg ik seffes. »

De Witte vond dat middel zoo eigenaardig dat hij onmiddellijk recht stond, Heinke's pijp van 't vensterbord nam en met Gust en Tist bij Anneke's wieg kwam staan. Maar juist toen hij de gewaagde proef wou beginnen, en den pijpensteel in Anneke's huilend snuitje ging steken, verscheen moeder in de deur. In een oogwenk zag ze wat de bengels doende waren, en haar hand koofde hen allen drie zoo bliksemsnel om de ooren dat ze den tijd niet hadden amai! te roepen. Gust en Tist stoven met hoot en poot de deur uit, maar de Witte bleef onder hare moederlijke handen, en al schreeuwde hij « dat den Tist et gedoan had en dat et moar oem te lache was », kreeg hij eene pandoering die zeker niet om te lachen was.

— « 'k Goa me verzuipe », riep de Witte, huilend dat het door 't heele huis klonk, « mier sloag as ete krijg 'k hier,... en as den Tist er dan nog de schuld van es », en hij vloog eveneens de straat op, nog eens verzekerend dat hij zich ging verdoen.

De Witte bleerde de Worp over, Gust en Tist achterna, die geen lust schenen te toonen om op zijn gezelschap te wachten, en 't opnieuw hadden over « de armoneka en de fransche pardeblee ». Hij trok door de weiden naar den Meuleberg, en ging er tusschen de jonge dennen in 't zand liggen. Het verdrinken was niet zoo ernstig gemeend, —

hij wou ze thuis maar eens den schrik op 't lijf jagen. Ze behandelden hem nog erger dan 'nen hond, vond de Witte, daar was in heel Everbeur geen enkele jongen die zooveel priggel kreeg als hij, en hij was dan nog « 't joengste kind van den huize ».

De Witte bleef op den Meuleberg lui in 't zand liggen en naar de lucht kijken tot het stilaan avond werd. De zon zat achter den Testelschen berg en over 't broek en 't Kraanrijk kwam de grauwe avond gedeemsterd. De wittige dauw hing in lange vlokkige slierten boven de grachten en voren, en de hooioppers en heukels staken er boven uit als dikke ronde blutskoppen.

Hij trok langzaam terug naar huis. De voordeur was dicht, en hij keek even onder 't gordijn door of hij 't wagen kon binnen te komen. De lamp stond op 't schap. Moeder was de tellooren op tafel aan 't plaatsen voor 't avondeten, de ketel aardappelen stond op den vloer naast den haard te dampen, en vader zat in den hoek rustig zijn pijp te rooken en keek in de vlammen. De Witte kwam langs de achterdeur stillekens binnen, zette zich in den anderen hoek van den haard en keek eveneens in 't vuur, tusschendoor schuw opblikkend naar moeders gezicht. Maar moeder had het dien dag zoo druk gehad en was te zeer tevreden dat het hooi droog in de mijt stak, om aan Anneke en de pijp nog te denken.

Na 't eten gingen Nis en Heinke hun pijp zitten rooken op den dries, bij een paar jongens uit de buurt. Vader praatte nog een poosje met moeder over 't werk van morgen, en ging dan slapen. De Witte meende ook nog even naar buiten te ritsen, maar moeder riep hem terug.

— « 'k Hem gistere 'n nief hemd meegebrocht », zei ze, « trek et es oan oem te zien of 't past! »

— « Nâ seffes?... As onze Nis binnenkomt.... »

— « Tut tut.... da ge nu oan hed is veul te kapot... doar es anders giën moake miër oan ». En de Witte, die niet te veel durfde tegenpruttelen om geen herinneringen aan daar straks wakker te roepen, speelde zijn goed uit en trok het nieuwe blauw gestreepte hemd aan. Moeder bekeek het eens langs vóór en achter.

— « Oan de erme en de schavers es 't goed, moar van

achter es 't è bekke te kort », zei ze meer tot zich zelve dan tot den Witte, « trek et moar uit, 'k zal d'r algauw è striëpke oan zette ».

De Witte trok het hemd uit, en moeder naaide er een stuk aan dat min of meer op de stof geleek; maar toen de Witte het daarna opnieuw aanpaste, was door dit aangenaaide stuk de achterste slip van 't hemd zoo lang dat ze bijna tot aan den grond reikte.

— « Ik wil dat hemd nie mee zoe 'n lange slip », begon de Witte te grinsen, en hij trok nijdig aan het lange vaan dat hem achterna sleurde.

— « Doar en es niemand die da ziet », keef moeder terug, « en da 's werm in de winter ». — Moeder was zelf kwaad dat heur naaiwerk zoo slecht uitgevallen was. « As ne mensch 's oavens muug gewerkt es ziede da zoo nie miër... En gauw nâ, 't bed in! »

De Witte hoorde Nis de achterdeur openen, en nog erger onheil vreezende, trok hij de kelderkamer op. Hij liet zich op zijn bed vallen, zoo nijdig over al die hardvochtigheid, en noch hemd noch eender wat, 't kon hem niets meer schelen. Ze zouden wel zien wat er van komen ging.

En juist toen hij stilaan in 't slaap aan 't soezen was, kwam Heinke ook slapen, en langs hem voorbijgaande greep hij iets in de hand dat over de Witte zijn bedplank hing.

— « Es da 'nen handdoek dat hier hangt? » vroeg hij.

— « Da' s m'n hemd, — loat d'r oe poeten af », en de Witte trok het bij zich in bed.

Toen Heinke neerlag vroeg hij nog eens :

— « Witte! »

— « Hé? »

— « Es 't woar da ge oe hed goan verdrinke? »

— « Joa zeker... drie kiëren onder geweest.... »

— « En nog nie verzopen?.... da 's 'n tiëken dat er te veul wind in oe zit ».

Toen antwoordde de Witte niet meer, en sliep in.

Sichem. ERNEST CLAES.

DE EUROPEESCHE HANDEL IN DE 18de EEUW

In de 18e eeuw ontwikkelde zich in Engeland het mercantilisme hoe langer hoe meer en het bepaalde zich niet meer tot hooge beschermende rechten, maar het zette zich om in een bijna volslagen prohibitiestelsel, dat gepaard ging met aanmoediging van den invoer der buitenlandsche grondstoffen en verbod van uitvoer der eigen produkten, als de Engelsche nijverheid die behoefde. Overal, waar het mercantilisme zijn schepter zwaaide, werd ten bate van handel en nijverheid de landbouw stiefmoederlijk behandeld; maar in Engeland was dit niet het geval. Daar waren in den loop der 17e eeuw twee groote staatspartijen ontstaan: die der Whigs en der Tories. De kern der Whigs werd gevormd door de scheepsreeders, groothandelaren en industrieelen en die der Tories door den grooten en kleinen landadel. De Engelsche landadel was en is nog zeer machtig en wist zijn agrarische belangen zoo krachtig te verdedigen, dat iedere Engelsche regeering daar rekening mee moest houden. Zoo wisten dan ook onder Willem III (1689-1702) de Tories de korenwet ingevoerd te krijgen, waarbij de in- en uitvoer van 't graan geregeld werd naar den Engelschen oogst en den grondeigenaren zekerheid gegeven werd van een behoorlijke opbrengst van het landbouwbedrijf. Het Engelsche systeem dat zich niet beperkte tot de bescherming van handel, scheepvaart en industrie, maar alle produktie beschermde, draagt den naam van Solidariteitsstelsel.

In dezelfde mate, als sedert 1650 de Hollandsche handel begon te verminderen, nam die van Engeland toe en in het laatste kwartaal der 17e eeuw was er reeds overvloed van opgelegd kapitaal, dat plaatsing zocht en vond in de Engelsche fondsen. In 1692 leende de regeering voor 't eerst geld (het was in den kostbaren negenjarigen oorlog tegen Frankrijk 1689-1697); van dat jaar dagteekent de Engelsche staatsschuld. Twee jaren daarna stichtte, in ver-

band met dienzelfden oorlog, de ondernemende Schot William Paterson in 1694 de Bank van Engeland, die later de Engelsche staatsschuld zou beheeren. Ze was geschoeid op de leest van het Hollandsche bankwezen en overvleugelde al ras door haar grooter betrouwbaarheid, vooral in dagen van crisis alle andere particuliere banken.

De hooge vlucht die de Engelsche handel begon te nemen in oorden, waar voorheen de Hollanders meester waren : in de Middellandsche zee, de Oostzee, Indië, Arabië en Noord- en Zuid-Amerika, had ten gevolge, dat telkens weer nieuwe ondernemingen op touw werden gezet en allerlei handelscompagniën werden gesticht. De ondernemingsgeest ontaardde bij velen in zwendel en de befaamdste instelling werd de Zuidzeecompagnie van John Blount (Southseabubble), gevestigd in 1711. De direkteuren stonden in voor ontzaggelijke winsten en boden alvast bij voorbaat aan, het gouvernement voor te schieten een bedrag van 7 ½ millioen p. st. ten einde daarmee een deel van de Nationale schuld af te doen. Daarentegen zou het gouvernement aan de compagnie dat gedeelte van de schuld overdoen, dat bestond in jaargelden, (ongeveer ten bedrage van 32 millioen pond), ter uitbetaling aan rechthebbenden, terwijl de Compagnie 5 % zou uitkeeren tot 1727 en daarna 4 %, totdat kapitaal en interest zouden zijn afgelost. Met andere woorden : het kapitaal der Zuidzee-Compagnie zou worden vermeerderd met 32 millioen pond, berekend tegen een cours van 5 %, terwijl het gouvernement een lager interest te betalen had in plaats van de 7 % of 8 %, die het aan zijn renteheffers had uitgekeerd. Dit ontwerp stond of viel met het vertrouwen van het groote publiek, dat in allen gevalle de gereede penningen moest leveren, om alvast de zware premie van 7 ½ millioen pond uit te keeren. Welnu, in den aanvang ging alles goed en de papieren van de Bank vonden koopers en werden een tijd lang gehonoreerd ; zelfs ontstond er een manie voor 't koopen van aandeelen in allerlei zeer gewaagde zwendelondernemingen. Toen barstte de bom ; de Compagnie staakte haar betalingen in 1721 en het gouvernement zag zich genoodzaakt tusschen beide te komen, om het publiek gerust te stellen en een algemeene crisis te voorkomen. Het was Walpole, die door het

invoeren van uitmuntende financieele verbeteringen het geschokt vertrouwen herstelde.

Had Engeland in de 17e eeuw vier oorlogen gevoerd, in de 18e eeuw bleef het doorvechten, voornamelijk ter wille van den handel en dat met zeer veel succes. De meeste Engelsche koloniën heeft het niet zelf ontdekt of gevestigd, het heeft ze eenvoudig, omdat het meester was op zee, aan de andere volken, Spanjaarden, Portugeezen, Hollanders en Franschen ontnomen. Ook verdiende het in de 18e eeuw schatten aan den onteerenden slavenhandel (dat deden Spanjaarden, Portugeezen en Hollanders ook) en aan de Kaapvaart. Voorts bestond de buitenlandsche politiek van Engeland van 1688-1815 hoofdzakelijk in een langdurig tweegevecht met Frankrijk (dat door Spanje werd bijgestaan) over de wereldheerschappij ter zee en in de koloniën.

Het bovengenoemde solidariteitssysteem heeft Engeland in staat gesteld zegevierend uit dat tweegevecht te voorschijn te komen, maar niet dan ten koste van ontzaglijke offers aan geld. De Negenjarige Oorlog kostte Enge-32 millioen p. st., de Spaansche Successieoorlog 50 millioen, de oorlog met Spanje en de Oostenrijksche Successieoorlog (1739-1748) bijna 44 millioen, de Zevenjarige Oorlog met Frankrijk en Spanje (1756-1763) 82 millioen, de Amerikaansche Vrijheidsoorlog en die met Frankrijk (1776-1785) 98 millioen en de oorlog met Frankrijk van 1793-1815 830 millioen p. st..

In het laatst der 17e eeuw begonnen ook de Engelschen meer werk dan vroeger te maken van hun koloniën in Indië. De Engelsch-Oost-Indische Compagnie, in 1600 gesticht, werd met een onder Willem III nieuw opgerichte Compagnie, in 1702 samengesmolten tot de United Company of Merchants of England trading to the East India. Zij bond onmiddellijk met haar voornaamste mededingster in Indië, de Fransche Compagnie des Indes, den strijd aan, die eindigen zou met de volkomen overwinning op de Franschen. Wel hadden de Franschen tijdens den Oostenrijkschen Successieoorlog een kortstondig geluk — ze veroverden zelfs Madras — maar bij den vrede van Aken moesten ze hun veroveringen teruggeven. Wel breidde daarna de

wakkere Dupleix de Fransche invloedsfeer over Voor-Indië gestadig uit, maar hij werd in zijn roemrijk optreden gestuit door Robert Clive, en moest zijn neerlaag met afzetting en gerechtelijke aanklacht boeten, tot groot genoegen der Engelschen, die nu van een doortastenden en kundigen tegenstander bevrijd waren. Bij den vrede van Parijs in 1763 verloor Frankrijk in Indië veel grondgebied en behield slechts Pondichéry, Tschandernagore en eenige kleinere plaatsen.

Dupleix' geduchte tegenstander Clive was een krachtig en doortastend man. Hij vestigde het gezag der Engelsch-Indische Compagnie op een stevigen grondslag, liet de inlandsche vorsten regeeren, maar ontnam hun het economisch beheer en bezorgde zoodoende aanzienlijke bijdragen aan de aandeelhouders en aan de ambtenaren, die zich vaak aan grove oneerlijkheid schuldig maakten, evenals trouwens Clive zelf.

Zoo groeide de macht der Oost-Indische Compagnie en breidde zij zich allengs uit over het grootste deel van Voor-Indië. Een van haar bekwaamste gouverneurs was Warren Hastings, die zich op wetenschappelijk gebied verdienstelijk maakte, maar wegens hebzucht en wreedheid in staat van beschuldiging werd gesteld en in 1785 moest aftreden, terwijl bij de Eastindia-Bill van 1784 het politieke en militaire bewind werd opgedragen aan een Raad van Indië. De Compagnie stond nog alleen aan het hoofd der handelszaken.

Zooals het in Indië ging, zoo ging het ook in Noord-Amerika. Ook daar veroverde Engeland de meeste, door andere landen gestichte, koloniën. De Nederlandsche Republiek verloor Nieuw-Nederland en Frankrijk al het land aan den Mississipi en Canada. Zoo kreeg Engeland de geheele Oostkust van Noord-Amerika in zijn bezit van New-Orleans tot Labrador. Maar het verloor dertien zijner Amerikaansche koloniën door zijn zelfzuchtige en kortzichtige politiek. Het zag niet in, dat de ingezetenen zijner Amerikaansche koloniën, die allen blanken waren, anders moesten behandeld worden dan de minder beschaafde bewoners van Afrika en Azië, exploiteerde ze op de zelfde wijze en hield onwrikbaar vast aan de meening, dat ze

alleen bestonden ten bate van het Moederland. Dit lieten zich de Engelsche Amerikanen niet welgevallen en zo maakten zich in den vermaarden Amerikaanschen Vrijheidsoorlog geheel los van het Moederland. Het was een zwaar verlies voor Engeland, maar zoo groot was zijn veerkracht, dat het zich in weinige jaren herstelde, de zee bleef beheerschen en zijn handel weer bloeide als nooit te voren.

In Frankrijk begon in het laatste kwartaal der 17e eeuw de welvaart te kwijnen en hiertoe werkten allerlei factoren mee. De opvolgers van den grooten Colbert waren lang zoo goed niet berekend voor hun taak, de uitwijking en uitzetting der Hugenoten beroofde het land van vele duizenden nijvere en welvarende ingezetenen en de Negenjarige Oorlog en, in den aanvang der 18e eeuw, de Spaansche Successieoorlog verslonden schatten. Daarenboven verzwaarde de verkwistende leefwijze van koning, hof en adel nog de lasten, die bovendien alleen op de schouders van burger en boer drukten. En alsof dit alles nog niet genoeg was, voegde zich hierbij een « Krach » zooals de handelswereld nog nimmer had aanschouwd : het springen van de Bank van John Law.

John Law was een Schotsch fortuinzoeker, die te Amsterdam een kijk gekregen had op den geldhandel en zich te Parijs gevestigd had om daar zaken te doen. Hij wist van den prins-regent Filips van Orleans een octrooi te verkrijgen voor 't oprichten van een giro- en discontobank op aandeelen met het recht om banknoten uit te geven, wier koers werd bevorderd door de verplichting voor alle rijksontvangers ze voor de volle waarde te aanvaarden. Toen John Law eenmaal dit voorrecht had verworven, deed hij een stap verder en wist zijn particuliere bank om te zetten in een Staatsbank met alle voorrechten hiervan. Nu vatte de geniale zwendelaar het plan op om alle specie naar de Bank te lokken en daarvoor in plaats papiergeld uit te geven. Het middel hiertoe had zijn vindingrijke geest spoedig gevonden. Hij richtte namelijk de « Mississipi compagnie » op, die behalve andere zaken de zilvermijnen van Louisiana zou exploiteeren met een inlegkapitaal van 100 millioen livres. Eerst zeer langzaam, maar later zeer snel, begonnen de aandeelen dezer gewaagde Compagnie

(het zilver van Louisiana bestond alleen in de verbeelding van 't beetgenomen publiek) te stijgen, tot ze zelfs in 1719 een koers haalden van 5000 (de nominale waarde was oorspronkelijk 500 livres).

John Law's vermetelheid en speculatiezucht werden door zijn aanvankelijk schitterend succes nog meer aangewakkerd en hij wist de belastingheffing van den Franschen Staat in handen te krijgen, zich tegenover den Regent sterk makend, dat hij de geheele ontzettende Staatsschuld zou afdoen. De drie instellingen smolten op die wijze ineen tot één groote bank. John beloofde gouden bergen en de houders van staatsobligatiën moesten deze inwisselen tegen Misissipi-aandeelen. Deze gingen hierdoor nog meer in de hoogte tot het jaar 1720 toe. Toen barstte de bom. Zij, die verder zagen dan het gewone publiek, wisten nog bij tijds hun aandeelen om te zetten in vaste goederen of geldwaardige dingen van allerlei aard; maar de massa betaalde het gelag, toen de bank moest liquideeren met een tekort van 2500 millioen livres. Wel was de staatsschuld met een aanzienlijk bedrag afgelost, maar ten koste van de welvaart van honderdduizenden. John vluchtte naar Venetië en stierf daar in 1729 doodarm op een vliering.

Nog noodlottiger voor Frankrijk dan de Negenjarige- en de Successieoorlog was de Zevenjarige Oorlog met Engeland; want het verloor daarin zijn ontzaglijk gebied in Amerika. Toch nam de Fransche handel in de laatste helft der 18e eeuw gestadig toe. Ook paste de Fransche regeering niet meer het Colbertisme in zijn volle gestrengheid en consequentie toe; want ze ging in op het zoogenaamde Edenverdrag met Engeland, waarbij de invoerrechten sterk verminderd werden.

Duitschland, dat zoo zwaar geteisterd en geheel machteloos geworden was in den 30-jarigen oorlog, was ook op handelsgebied zwaar getroffen. Eerst in de 18e eeuw gelukte het allengs aan de Hohenzollerns in 't Noorden en de Habsburgers in 't Zuiden zich te bevrijden van het buitenlandsche handelsjuk, dat door Frankrijk, Engeland en Holland op de schouders van het Duitsche volk was gelegd.

Wilhelm de Groote, Keurvorst van Brandenburg-Pruisen was de eerste Duitsche vorst, die krachtige maat-

regelen nam om zijn land economisch er boven op te helpen. Wel had de Afrikaansche handelsmaatschappij, die hij aan de kust van Guinea stichtte, slechts een kwijnend en kortstondig bestaan en werden haar bezittingen in 1721 aan de Hollanders verkocht, maar zijn pogingen in 't eigen gebied slaagden beter. Hij lokte vele Fransche réfugiés naar zijn land en deze brachten hun zijde-, fluweel- en goudindustrie over naar hun nieuwe vaderland Hij verbond de Oder met de Elbe en met de Spree, om Breslau en Berlijn onafhankelijk te maken van het Zweedsche Stettin, wat hem volkomen gelukte.

De bekwame vorst begreep, dat, wilde hij zijn land tot een verbindingsgebied maken tusschen Oost- en West-Europa, hiervoor in de eerste plaats noodig waren een eigen bloeiende industrie, een wakkere koopmansstand en een doortastende verbetering van den landbouw. Zijn Hollandsche opleiding kwam hem in dit alles zeer te stade en toen hij in 1688 stierf, had hij een stevigen economischen grondslag gelegd voor de grootheid van Brandenburg-Pruisen. Zijn kleinzoon Frederik Wilhelm I 1713-1740 volgde zijn streven na, maar ging daarbij echt Pruisisch te werk. Ook hij ging van de meening uit dat men zooveel mogelijk het geld in 't land moest houden en dus de produkten uit den vreemde weren. Hij verbood b. v. den invoer van katoen om zijn onderdanen te dwingen eigen vervaardigd linnen te dragen en den uitvoer van wol om de lakenfabrikage te bevorderen. Evenals Colbert gedaan had, regelde hij zelf den prijs van 't graan zoodanig, dat de landbouwers geen te groote winsten behaalden en de werknemers goedkoop brood hadden. De opvolger van Frederik Wilhelm, Frederik de Groote 1740-1786 werd door de twee Silesische oorlogen en den geduchten zevenjarigen oorlog verhinderd zich veel te bemoeien met de binnenlandsche toestanden, maar na 1763 kreeg hij de handen vrij en nu greep hij krachtig in. Op echt Pruisische wijze van boven af en zonder zich te bekommeren om « den beschränkten Untertanenverstand » poogde Frederik de Groote den Pruisischen staat economisch op te beuren uit zijn verval, te rehabiliteeren, zooals hij zich uitdrukte, en sloeg hierbij den weg in van 't oude regalistische mercan-

tilisme, zooals trouwens ook zijn voorgangers de groote keurvorst en Frederik Wilhelm I hadden gedaan. Ter eere van den koning dient erop te worden gewezen, dat hij met al zijn doctrinarisme er ernstig naar streefde, den bloei van zijn land en de welvaart van zijn onderdanen te verhoogen. Jammer maar, dat hij, de Franschman op den Pruisischen troon, in zijn geringen dunk van den aanleg en de bekwaamheid zijner Pruisen, een heirleger van Fransche ambtenaren in zijn land haalde om zijn maatregelen, vooral de door hem ingevoerde indirekte belastingen (de accijnsen op levensmiddelen en andere verbruiksartikelen) te helpen toepassen. Frederik maakte van de tollen en accijnsen een regie en verbood nog meer dan zijn voorgangers den invoer van vele artikelen, om zoo een zelfstandige Pruisische nijverheid in het leven te roepen. De regie werkte zooals alle regies ; ze maakte de waren duur en slecht, was daarom zeer gehaat en dit werd er niet beter op, toen ze behalve de tollen en accijnsen ook nog het monopolie kreeg in de twee geliefde verbruiksartikelen koffie en tabak.

Toch slaagde Frederik; want bij den aanvang zijner regeering overtrof de invoer den uitvoer met f. 700.000 en aan het einde bedroeg daarentegen de uitvoer 8 millioen gulden meer dan de invoer. Pruisen voerde graan, hout, hennep en vlas uit, maar moest olie, wijn, zijde en wol en natuurlijk sommige koloniale waren invoeren. Ook de nijverheid maakte vorderingen evenals de handel ; want in dien tijd voeren meer dan 800 Pruisische schepen van uit de Pruisische havens Königsbergen, Memel, Elbing, Stettin en Embden door de Sont.

Ook aan den geldhandel wijdde de koning zijn aandacht. Er heerschte toenmaals een nijpend gebrek aan grootkapitaal in Pruisen en dit belemmerde het ondernemen van allerlei nuttige zaken. Daarom hielp Frederik met subsidie uit de staatskas de Berlijnsche bank stichten, die niet alleen als wisselbank maar ook vooral als voorschotbank bedoeld was en door haar voorrechten spoedig tot hoogen bloei kwam.'s Konings staatszorg en staatsbemoeiing gingen nog verder. Om den door hem sterk begunstigden adel (voor den burgerstand koesterde Frederik zekere minachting) in zijn grootgrondbezit te handhaven en tegen

woekeraars te beschermen, voerde hij adellijke kredietbanken in met een billijken en matigen rentevoet. Zoo kon Pruisen zich verder ontwikkelen als landbouw- en industriestaat. De koning werkte dan ook het ontginnen van den grond door nederzetting van vreemde boeren en het verleenen van voorschotten zeer in de hand.

Maar hoe krachtig en welgemeend ook 's konings streven naar bloei en welvaart was, men mag toch niet uit het oog verliezen, dat hij door zijn doctrinair monopoliseeren, niet genoeg ruimte liet aan het particulier initiatief en handel, industrie en landbouw veel te veel « gemaszregelt » werden. Vandaar ook, dat vele zaken en ondernemingen slechts een kunstmatigen schijnbloei vertoonden.

Frederik gaf niet veel om goede landwegen, daarvoor moesten de lieden zelf maar zorgen, maar des te meer om de verbetering van 't verkeer te water. Hij kanaliseerde op groote schaal het gebied van Elbe, Oder en Weichsel en maakte op die wijze Berlijn tot het centrum van het verkeer door geheel Pruisen.

Zwaar hadden de Oostenrijksche erflanden geleden tijdens den 30-jarigen oorlog, maar ook in den strijd daarna met de Turken en de Franschen tot aan 't einde der 18e eeuw toe. Het geld was uiterst schaarsch geworden, de nijverheid kwijnde, de buitenlandsche handel was in vreemde handen en de middelstand verkeerde in diep verval. De staat moest hier bijspringen ; maar keizer Leopold I (1657-1705) was hiervoor niet de man, Jozef I, (1705-1711), regeerde te kort en eerst Karel VI (1711-1740) sloeg de hand aan 't werk, om den economischen toestand van zijn erflanden te verbeteren. Hij trad al aanstonds op tegen Venetië, dat den handel op de Adriatische zee beheerschte en verklaarde Triëst en Fiume tot vrijhavens. Hij verbond Weenen met de zee door het aanleggen van den weg over den Semmering-pas, trachtte den handel met de Levant aan zich te trekken en de in 1714 verkregen Zuidelijke Nederlanden weer aandeel te geven in den wereldhandel. Ook sloot hij bij den vrede van Passarowitz in 1718 een voordeelig handelsverdrag met Turkije.

Karel VI toonde zich in zijn economische staatkunde, al trad hij zeer eenzijdig op, veel wakkerder dan in zijn

buitenlandsche politiek, waarin hij den bal deerlijk missloeg. Om de Oostenrijksche Nederlanden uit hun diep handelsverval op te heffen, vestigde de keizer in 1722 een Oost-Indische Compagnie te Ostende met het doel handel te drijven op Indië en China. Maar Holland en Engeland, bevreesd voor die concurrentie, wisten den keizer door de erkenning der Pragmatieke Sanctie (1731) tot de opheffing dezer Compagnie te bewegen.

De opvolgers van Karel VI, Maria Theresia en Jozef II huldigden evenzeer het mercantilisme. Vooral de Donau wekte hun belangstelling; want die rivier bemiddelde niet alleen het verkeer met Turkije, maar ook met de Zwarte Zee en Zuid-Rusland. Ook bleef Triëst onder hen wat het onder Karel VI geworden was : het troetelkind der regeering, die van deze haven uit weer den handel met China en Indië wilde aanknoopen, hetgeen de Zeemogendheden opnieuw verontrustte. Omstreeks dienzelfden tijd koesterde de voortvarende Jozef II ernstige plannen ten opzichte van de economische vrijmaking der Oostenrijksche Nederlanden van de drukkende sluiting der Schelde door de Hollanders. Maar toen de keizer tot de uitvoering van zijn plan om de Schelde voor Oostenrijksche en Zuid-Nederlandsche schepen te openen, overging, schoten de Hollanders in 1785 op een Oostenrijksch schip met de keizersvlag in top, dat de Schelde verkoos op te varen en dwongen het bij te draaien. Jozef II was hierover zoo verbitterd, dat hij naar de wapenen wilde grijpen, maar onder Fransche bemiddeling liet hij zich overhalen tot het sluiten van den vrede van Fontainebleau, waarbij hij zich vergenoegde met een schadeloosstelling van 5 millioen gulden en afzag van zijn Scheldeplannen.

Het overige Duitschland betrad niet den weg, dien Pruisen en Oostenrijk hadden ingeslagen om tot een beteren toestand te komen. Behalve de aloude handelsteden Hamburg en Bremen, Frankfort en Leipzig, met hun nog steeds druk bezochte missen, heerschte allerwege, zelfs in de vroeger zoo drukke centra Neurenberg en Augsburg, een geest van slapheid, waardoor Hollanders en Franschen vrij spel hadden, evenals in de Rijnstreken met Mentz en Keulen.

Landbouw en Nijverheid in de 17e en 18e eeuw.

Het gildewezen had reeds lang niet meer beantwoord aan de eischen des tijds. In Frankrijk, Engeland en de Nederlanden was de regeering krachtig opgetreden tegen de binnengeslopen misbruiken, als kleingeestige naijver en klassenstrijd, en Duischland volgde eindelijk in de 18e eeuw dit voorbeeld. Voorts groeiden de nieuwere toestanden met hun zwaardere eischen het oude systeem over het hoofd en begon zich het grootbedrijf te ontwikkelen tot fabriekswezen. De huisindustrie en het kleinbedrijf der gilden konden niet meer voorzien in het toenemende verbruik. Dit maakte het vervaardigen van artikelen op grooter schaal noodzakelijk en zoo ontstond het fabriekswezen met zijn eigenaardige arbeidsverdeeling en zijn streven naar goedkoope levering der waren om zijn afzet uit te breiden. De wenschelijkheid om veel en goedkoop te leveren werd tegemoet gekomen door de vele machines, die in den nieuweren tijd werden uitgevonden. Verreweg de grootste en belangrijkste dier uitvindingen was de stoommachine van James Watt (1769). Ze werd het eerst gebruikt in de mijnen en in 1785 toegepast in de fabriek door een katoenspinner van Nottinghamshire. In 1770 nam zekere Hargreaves patent op de zoogenaamde « spinning-jenny », een machine, waarmee verscheiden draden ineens worden gesponnen, en het volgende jaar bouwde Arkwright een motor, waarin hij een machine opstelde met water als beweegkracht. Maar niet alleen op het spinbedrijf, ook op dat der wevers werden de machines toegepast en in 1785 werd patent genomen voor het stoomweefgetouw. In datzelfde jaar zette James Watt de kroon op het uitvindingswerk door de aanwending van de stoomkracht op het spinnen en weven tegelijk en hiermee leidde hij de groote omwenteling in op industrieel gebied. De nieuwe denkbeelden schoten het eerst wortel in de katoenfabrikatie en zoo schielijk wies de produktie dat in 15 jaren het katoenbedrijf verdrievoudigd werd.

Met de nieuwe ontwikkeling van het bedrijf diende die van de kolen- en ijzerproduktie gelijken tred te houden en zoo werd ook in het mijnwezen vooral op het uitpompen

der mijnen de stoommachine toegepast. Voortaan gebruikte men ook bij het smelten van het ijzer steenkolen in plaats van hout, waardoor vroeger in zoo menige industriestreek de prachtige wouden waren uitgeroeid.

De landbouwtoestanden lieten in dien tijd veel te wenschen over. In verreweg de meeste staten van Europa heerschte het grootgrondbezit ten koste van den kleineren boer, die wel niet meer lijfeigene was, maar toch in grooter afhankelijkheid verkeerde dan thans het geval is. Wel had de adel zijn politieke macht verloren aan het absolute koningschap, maar daarentegen zwaaide hij op het platteland nog duchtig den schepter, bevoorrecht als hij was door menig privilegie. De boeren, door belastingen en allerlei servituten gedrukt, konden niet tot welvaart komen, vandaar dat hun ook de lust ontbrak het landbouwbedrijf te verbeteren en zoo te komen tot een ruimere opbrengst van den grond; ze plukten immers toch niet de vruchten van hun arbeid.

De Tijd der Fransche Revolutie (1785-1815).

De Fransche Revolutie bracht niet alleen in 't staatkundige leven, maar ook op economisch gebied groote veranderingen. De verkooping van de verbeurdverklaarde goederen van den uitgeweken of terechtgestelden adel, de secularisatie van de bezittingen der kerk en het van de hand doen der staatsdomeinen bracht een ontzaglijke massa land onder de menschen, vooral onder den middenstand, maar ook onder de boeren, die voor 't eerst grond in vollen eigendom kregen zonder de heerendiensten en andere lasten van den ouden tijd. De vrijheid, die de boeren en handwerklieden ten goede kwam, strekte zich ook uit over den handel, maar deze werd door de coalitieoorlogen en vooral door den oorlog met Engeland (1793-1814) verhinderd, de vleugelen vrij uit te slaan.

De Republiek, die uit de Revolutie haar oorsprong nam, verkeerde al zeer spoedig in een dreigende financieele crisis, ontstaan uit het willekeurig uitgeven van de assignaten, het papieren geld, waarvan de waarde gedekt werd door den verkoop van de tot nationaal eigendom verklaarde

kerkgoederen. Reeds in 1790 steeg de uitgifte van die assignaten tot op 1200 millioen livres, 't geen hun waarde zeer verminderde; deze stukken daalden dan ook steeds in prijs tot ze zoo goed als waardeloos werden. Het Directoire, het Uitvoerend Gezag der Republiek verkeerde in nijpenden geldnood, de staat had toen voor 45000 millioen aan assignaten uitgegeven, de regeering stond voor een staatsbankroet en zag zich genoodzaakt het twee derde gedeelte van de staatsschuld te schrappen.

Aan het wanbestuur van het Directoire maakte Napoleon Bonaparte een eind. Hij liet zich in 1799 tot consul uitroepen en verwisselde in 1804 het consulaat met het keizerschap. De geniale Cæsar greep met vaste hand de teugels en bracht orde in de berooide financiën. Hij was een menschenkenner en wist de juiste mannen op de juiste plaatsen te zetten. De Fransche Bank, op soliede grondslagen gevestigd, kreeg het recht van papieruitgifte, de dubbele standaard werd ingevoerd en een vast belastingstelsel met de hoognoodige controle verving den verbijsterenden fiscalen chaos der Republiek.

Maar de langdurige oorlog met Engeland bleef knagen aan de welvaart van 't zoo hevig geschokte land. De Engelschen handhaafden hun heerschappij ter zee, ontnamen aan Frankrijk en zijn bondgenooten : Spanje en Holland, hun koloniën en vernietigden hun zeehandel. De vrede van Amiens in 1802 bracht slechts een kortstondige verademing, want de bovendrijvende partij in Engeland had belang bij den oorlog en wist dien reeds in het volgende jaar uit te lokken. In dien nieuwen oorlog 1803-1814 blokkeerden de Engelschen de Fransch-Nederlandsch-Oost-Friesche kust tot aan de Elbe en die blokkade werd door den keizer beantwoord met het blokkade-dekreet van Berlijn in 1806 na zijn overwinningen op Pruisen bij Jena en Auerstädt, waarbij het Continentaal-stelsel werd ingevoerd. Dit stelsel sloot Engeland uit van den handel op Frankrijk en zijn bondgenooten en bedreigde iedere overtreding van het verbod met zware straffen, wat den smokkelhandel toch niet kon beletten. Het Continentaalstelsel werkte overigens als een tweesnijdend zwaard, het trof vriend en vijand; voor de inlandsche nijverheid werkte het in zoover voordeelig

dat het eenige surrogaten in 't leven riep; de beetwortelsuiker moest de rietsuiker vervangen, een grootere vlasbouw moest het gemis aan katoen vergoeden en de meekrap trad weer in de plaats van de koloniale verfstoffen.

Napoleons handelspolitiek, waartoe hij trouwens door Engelands vijandige houding gedwongen werd, droeg wezenlijk bij tot zijn val. In 1807 had hij bij den vrede van Tilsit tsaar Alexander I gedwongen het Continentaal stelsel in te voeren en dus Engeland van den handel op Rusland uit te sluiten.

Maar toen Napoleon later van hem vergde dat hij de Russische havens ook zou sluiten voor de neutrale staten, weigerde de tsaar en dit gaf aanleiding tot den Russischen veldtocht in 1812 en de Vrijheidsoorlogen van 1813 en 1814, die den modernen Cæsar ten val brachten. Met zijn regeering eindigde ook het Continentaalstelsel.

J. Kleijntjens.

NEVEL-AVOND

Met donkre bussels rijst hoog hakhout langs den akker-rand
Als hoofden, willend keeren van de weiden
De nevelgolven, die zacht òver glijden,
In blanke zee verand'rend kalm, laag avond-land.

Lantarens van het dorpje als bakens langs een strand
Vertoonen vèr, waar rust en vreê verbeiden,
Aan laten wagen, die traag aan komt rijden :
Rustig klein scheepje met zwak lichtsein in het want.

Als meeuwen-zwermen, moe van prooi-begeeren,
Die, zoekend veil'ge schuilplaats voor den rasschen nacht,
Nog èven langs de vlakke deining scheren,
Zòò na een wijle toevens, tot mijn hart, dat wacht,
Al mijn verlangens langzaam wederkeeren
Om stil te rusten van wat drukke dag mij bracht.

JOH. VAN DINTER.

REMBRANDT VAN RIJN

Helderder dan ooit schijnt sedert zijn tweede eeuwfeest Rembrandt's roem over Nederland. Nu men eerst de diepte van zijn werk heeft ingezien, bevroedt men best wat een ondoordringbaarheid er rond zijn kunst van licht en donker ligt. Rubens rees als de zon, gloeiend van uiterlijk krioelend van leven, en zijn doeken vlammen zoo blinkend en helder dat de schaduw schuchter voorkomt. Zijn kunst is als 't leven van zijn tijd, blij, vrij-woelig, bijna wulpsch. Als de zon, die de rondstaande sterren doodt, kwam zijn gestalte de stervende zestiende eeuw prachtig beschijnen, en zijn overweldigende kleur- en levensuitingen verblinden bijna ons oog. Tegen die heldere zon staat de geheimzinnige Rembrandt als de keizerlijke Noordster in donkere rijkbeparelde lucht. Bij dien tegenvoeter blijft de kunst, als bij elk waar kunstenaar, de klare weergave van het leven; niet objectief geeft hij ons zijn tijd maar omgewerkt in zijn diepe persoonlijkheid. In de hoogte van zijn kunst blijft hij « mensch », maar tevens rustig tronend als de Noordster boven al haar zusters. Rubens was hofjonker op veertienjarigen leeftijd, meester der schilderkunst zes jaar later, diplomaat zijn leven door, begaafd met veelzijdige ontwikkeling opgedaan langs 'n levenslange reis; daaruit borrelt de bron van dat los-blije, maar oppervlakkig gelukkig leven dat over zijn doeken speelt. Rembrandt beziet de kunst als 'n ingeving of bezieling geholpen door de techniek, maar zijn hoogtepunt is de trouwste weergave van het gevoelen, dat als vader Van der Weyden noemen mag. Hij is de onbekende molenaarszoon, die de vaderlandsche grenzen niet te buiten ging, in minzame betrekking leefde met de mindere man en klasse, en geen verdere ontwikkeling betrachtte dan menschenkennis. Het meesterschap kende hij enkel na jaren zoeken en herzoeken, want tot den laatsten oogenblik zal zijn kunst getuigen van 'n drang naar beter en inniger. Rubens kende geen einde of begin; zijn kunst der laatste dagen herinnert zijn eerste

werk, want hij zweefde steeds op dezelfde hoogste toppen der glorie, waar enkel adelaars wonen, terwijl Rembrandt als 'n leeuwerik stilaan de wolken intrekt. Beiden, werkers zooals de moderne tijd er niet kan aanwijzen, de eerste in zijn olymp vol godenleven, de andere in zijn wereld vol stillevens. Omdat hij ons den geest der menschen doet voelen, vergeten we licht die soms leelijke abnormale menschen en met Shakespeare beminnen we eer 'n leelijk lichaam in een edel hart dan 'n edel lichaam met een leelijk hart.

We zijn den romantischen tijd ontgleden en staan wortelvast in de moderne school. Zonder aan te vallen noch op te hemelen meen ik dat het haar begeestering te danken is dat wij Rembrandt leerden smaken; ook hij was in hoofdzaak mensch, min droomer maar fijne opmerkingsgeest, in détails wonderlijk en sober als Brouwer, geen verkwister van kleur. Voor hem was de kunst de uitdrukking der ziel door nabootsing der zaken en daarin staat hij, misschien zelfs door de techniek der laatste jaren, als min of meer bepaalde vóórlooper der moderne kunst. Denkelijk luidt het vreemd, maar verder ontmoeten we hem meermalen, 'k sta toe onbewust, als vóórlooper. Omdat Rembrandt een genie was, mogen we niet dadelijk alles meesterwerk betitelen, zelfs niet kunstwerk; daargelaten den leertijd bij de geïtalianiseerde meesters Lastman en Swanenburgh overgebracht, mogen we verzekeren dat de werken tot aan de anatomieles van Dr Tulp of 1632 bijna niets meer zijn dan 't vormen zijner kunst. Wel vinden we zijn neiging voor licht en donker reeds sterk op den voorgrond, maar het mangelt hem aan vaste uitwerking. Daarbij, hoewel sommigen het ontkennen, zien we te veel onpersoonlijk werk, men voelt tastbaar den invloed door de overlevering der beginnende school met haar harde trekken rondom de gestalten of de ondoordringbare schaduwen dof neergeplast op het doek; dan die akademische figuren en voorliefde voor exotische planten en Oostersch gewaad. Stilaan zien we die uitbeeldingen verzwakken hoewel hij tot de laatste dagen er door beïnvloed blijft als in zijn « David en Saül » van 1665.

't Licht is het groot onuitlegbaar probleem van den meester; niet wijl de schakeering van licht en donker vóór hem onbekend was, want reeds had het de Spaansche School beproefd, maar Rembrandt zou het in een feërie herscheppen. Daarvoor zocht hij en gaf in dit eerste tijdvak diepe schaduwen en sterk licht op de bijzonderste plaatsen. 't Licht straalde bij hem door een ander prisme als bij Rubens. Deze zond het in vollen glans en wijduiteenloopende stralen naar het doek, maar Rembrandt werpt het door de duisternis als 'n bliksem door de onweerwolken. In den beginne zal hij dan wel de bron van het licht aanduiden en kunstlicht geven als bij den « Geldwisselaar » van 1627, maar weldra gebruikt hij 'n hemelsch licht, waarover hij zich om den oorsprong niet meer bekreunt. Zoo verstout en verbetert hij dat we op den Haagschen « Simeon in den tempel » van 1631 den sterken overgang van licht en donker verzwakt krijgen. Het weglaten van het licht toont ons reeds hoe Rembrandt zich stilaan afwendt van het streng bepaalde onderwerp, en hij, die in den beginne het Oud-Testament letterlijk weergeeft bewerkt het stilaan naarmate zijn kunst het eischt, op eigen zienswijze. Was Rembrandt zoo stipt in den eersten tijd, dan blijkt het om zelfbeheersching want hij wilde zich dwingen nauwkeurig het geziene of gevoelde weer te geven. Een bewijs dat hij stipt-weergeven nastreef, leveren zijn talrijke zelfportretten, die in de eerste periode werden geborsteld; om zulken bepaalden trek of schakeering in de kleedij schildert hij zich op alle wijzen en in alle kleedij en vreest hij niet overdreven, theatraal en belachelijk te poseeren. Niet uit eigenliefde teekent hij zich gedurig maar omdat hem zijn gelaatstrekken bekend zijn tot in de minste spierbeweging en dezelfde reden geldt dan voor zijn dichtste bloedverwanten. Rembrandt blijft immers liefst in zijn omgeving en daarom zal hij dan in zijn straattooneelen van dien tijd Leiden nemen met misvormde of vervormde bedelaars, die toen krioelden door Holland; die kreupelen en verminkten van de pas gestreden oorlogen zal Brouwer's penseel dan ook borstelen , want Rembrandt en Brouwer « leven » beiden in hun midden. Middelerwijl baarde de meester onbewust zijn barokstijl, die in zijn eerste groote uiting kwam in de « Anatomieles van Dr Tulp ».

Door dit werk verwierp Rembrandt die afstootende platheid der toen gangbare anatomielessen van Th. De Keyser, Elias, Troost en meer anderen; daarbij toonde hij zich voorlooper in de reeds gevorderde ontwikkeling van den barokstijl. Deze houdt van de bewogen scène in tegenstelling met de strenge klassiek der hoog-renaissance, van pathetische gebaren en scherpheid der zintuigen, van het oog vooral. Noemen we dan ook het ovale licht dat zich onder een der vooruitspringendste eigenschappen rangschikt, alsook de zoo sterk mogelijke afgeronde lijnen als b.v. de boog op den achtergrond, de borst van het lijk die er de natuurlijkheid bij verliest, de ruggen, de uitstraling van 't licht enz.... In vergelijking met de toen geschilderde doeken heeft dit werk relatief-schoone eenheid, hoewel de personen nog te veel aan pose doen denken en er absoluut verscheidenheid ontbreekt. Maar we behoeven op te merken dat Rembrandt geen anatomische kennis bezit wanneer hij dat dood lichaam schildert; integendeel getuigen de gelaatstrekken van Dr Tulp van studie en verraden reeds 'n waar kunstenaar. In den geijkten zin bezitten wij hier geen meesterwerk; doch, wanneer wij den tijd inzien waarin het werk verscheen, mogen we verbaasd staan om zijn afbreuk met de toen geschilderde anatomielessen. 't Is het eerste groot doek waar het licht zoo verwonderend opvalt, het blinkt tusschen die zwarte en doffe omlijstingen zoo vurig op het lijk dat eerst een nauwkeurig onderzoek u het lichteffekt doet vergeten om de mindere hoedanigheden vast te stellen. Het lijk schijnt geen doode in het misplaatste licht dat Rembrandt moet bekoord hebben omdat het in zijn ovale vorm de eenheid der handeling op magistrale wijze weergeeft lijk vroeger Rubens door de oblieke lijn in de « Afdoening » der Antwerpsche kathedraal. Rembrandt verwierf naam door dit werk niet alleen, meenen we, bij het publiek, maar zelf bij kunstminnaars. Zoo zien we Adriaan Brouwer, die weinigen tijd nadien studiekoppen schildert, beïnvloed door het Rembrandtslicht; dit in zooverre als zijn persoonlijke kunstziel invloed kan ondergaan, want Brouwer heeft nooit zijn Vlaamsche techniek afgelegd en mag Hals met de Hollandsche School op Adriaan roemen, wij, Vlamingen, houden hem voor een verfijnden opvolger van Brueghel.

Nu eerst begint Rembrandt zijn waren weg te bewandelen; nog veel onrijp koren zullen we aantreffen als den onnatuurlijken lach van « Rembrandt met den champagnebeker », het doet onwillekeurig herdenken aan studie en toch leeft het weer door verbetering op zijn tijd. De vroegere Hollanders gaven stijve en ondoorgrondbare portretten, uitgenomen misschien Miereveld; Rembrandt ruimt hier het stroeve en vervangt het door levendigheid in uitdrukking, open blik in oogen en drastisch gebaar. Die palgeijkte pose doet hij verdwijnen door de handeling die we verder nog bemerken in de « portretten van Ansloo », die afgekiekt zijn in hun intiem dagelijksch leven zoowel als de « Scheepsbouwmeester », die 'n brief ontvangt, door zijn in- en uitgaande vrouw. In dit laatste bemerken wij bij den man 'n zekere zenuwspanning, die we ook meenen te zien in zijn « Geleerde » en misschien wel de gejaagdheid van Rembrandt's werken weergeven. Ook zien we het zenuwachtige overslaan tot het verschrikkelijke dat we weldra in 1636 't machtigst bespeuren in « De gevangneming van Simson ». De werken van dien tijd dateeren uit Amsterdam en de overvloedige bestellingen doofden in Rembrandt gelukkiglijk den zucht niet naar beters. We zien hem dan ook steeds zoekend, maar nu werkend, naar de trekken van Saskia, die hij rond 1634 huwde. Saskia is voor Rembrandt meer dan Hélène Fourment voor Rubens. Deze ziet in Fourment niets anders dan een ideaal bekorend gelaat dat hij overal uit liefde inmengt als Petrarca zijn Laura de Noves; voor Rembrandt is Saskia het geschikte middel of suject dat hij innig diep kent en weet te hanteeren om erin den geest, het omvatbare, tastbaar te maken. Ieder gedacht verandert dus zijne opvatting en zoo komt het dat hij nooit in herhaling valt, terwijl de groote meesters als Tintoret en Tiziano, Goya en Velasquez, Rubens en Van Dyck al hun portretten op 'n zelfde leest schoeiden. Gezelle zong van zijn verzekens :

o Dichten, die 'k gedregen, die 'k
gebaard hebbe, in de pijn
des dichtens, en gevoesterd aan
dit arem herte mijn;

mijn dichten, die 'k zoo dikwijls her-
kastijd heb, hergekleed,
bedauwend met mijn tranen en
besproeiend met mijn zweet.....

Rembrandt mag ook van dat moeilijk baren getuigen, want indien we in het zuiverst barokstuk « Abraham's offer » (1635) naast de schoone wentellijn door den engel, Abraham en Isaak gevormd, reeds 'n welgevormd lichaam aanschouwen in tegenstelling van het lijk der anatomieles (1632), dan mogen we er op wijzen dat Rembrandt de naaktheid, die hem niet aantrok, nauwkeurig heeft ingestudeerd. Misschien vatte hij die studie aan door de kritiek op zijn anatomieles, want daarvoor nam hij ze niet in acht. Geeft Rembrandt ons een Suzanna of Izaak, hem trekt het lichaam niet aan als de schilders der Weergeboorte, maar lijk de werkelijkheid het ons verschaft; mensch was hij hier vooral; en om die rede stiet zulk 'n onderwerp tegen zijn borst. Vandaar dat zijn naaktstudies 'n zekere rilling van beschaamdheid voelen en angstig, als de Suzanna uit den Haag, zich aan onze blikken trachten te onttrekken; ze vlucht, zou men zeggen; en die kleederen nevens haar toonen ons genoeg dat Rembrandt's naakten beseffen dat ze ontkleed zijn. Dat hij wrocht en herwrocht getuigen zijn dikwijls opnieuw behandelde onderwerpen; blijven we bij « Abraham's offer » en beschouwen we de ets van 1655, we zullen bemerken dat het onderwerp grootscher en prachtiger is uitgewerkt. Zoo b.v. Abraham is meer de patriarch en de Engel houdt krachtiger in zulk hachelijk oogenblik den arm van den grijsaard.

Het huiselijk genot moet op Rembrandt diep ingewerkt hebben, want na de woeste uitingen der barok komt stilaan 'n vredige stemming over zijne werken. Het gelaat is slanker, het gebaar geweken, zooals blijkt uit het « Dame met den waaier » te Buckingham. Daarbij getuigen de portretten van weelde; Saskia was gegoed en daardoor kon Rembrandt rijke en keurige zwarte stoffen, paarlen en witte kanten doen flikkeren als op bovengenoemd portret, den vleezigen rabbijn van 1635 en zijn eigen ets van 39. Rembrandt is immers niet alleen schilder, misschien beter

etser en wie zijn doeken alleen kent beoordeelt den kunstenaar eenzijdig en mist schakels in de keten. Rond de jaren 1640 weeft hij het Nieuw-Testament gedurig door zijn kunst; de Hollandsche School had afgebroken met de christelijke onderwerpen, Rembrandt brak af met hun doodzwijgen. Was het zijn religieus karakter dat er hem toe noopte? Het is niet gansch onmogelijk, want het stemt goed overeen met zijn stil leven en we zien ten anderen dat hij de liefde voor den bijbel van zijn moeder overerfde, want in een der beste portretten geeft hij de vrouw gebogen over het Boek. Wat er van zij, Rembrandt leest diep in den bijbel en het Nieuw-Testament trekt hem bijzonder aan; vandaar bij de verwachting van zijn zoon Titus het « Offer van Manoah » en het « Bezoek van Maria aan Elisabeth », later de « H. Familie » uit den Louvre. De barok schijnt vergeten, de kalmte van 'n gelukkig huiselijk leven doet zich steeds gevoelen, zoo wijken de schrikkelijke tafereelen voor dieren en landschappen. Deze geeft hij weer in de ruime stilte van 'n diepen horizont, maar den mensch verbant hij niet, al schildert hij dan ook alleenlijk om het lichteffekt op pluimen als in zijn « Roerdomp ». Midden in dit geluk overviel hem het ongeluk; Saskia werd ziek en zou hem in 42 reeds worden ontrukt. Daarbij kwam de ongelukkige bestelling van de « Nachtwacht » en we mogen verzekeren dat de eigenaardigheid van het werk verbonden is met het onzekere en gejaagde dat Rembrandt voelen moest bij de dagelijksche vrees nevens 'n stervende, waar beminde vrouw. Dit doek is dan ook weer ontbloot van het kalme dat hem om dien tijd kenschetst en de gejaagdheid der eerste studiejaren te Leiden en zelfs te Amsterdam, komt opnieuw te voorschijn en met haar de barok van dien tijd. Dit werk is denkelijk het grootste wonder der schilderkunst, omdat het door techniek en inhoud zich mysterieus aanstelt. Daarom werd het ook moeilijk begrepen vóór men Rembrandt dieper had ingezien. Hij geeft 't licht immers op één plaats waardoor de diepte in 't oog springt en door 't feit zelf het onderwerp; maar geeft Rembrandt licht toch noemen we hem geen colorist daar de kleur als 'n bijzaak wordt beschouwd. We zeiden 't reeds door aan te toonen hoe hem de ets, zoowel als de schilderij het middel was om

zijn gedachte weer te geven, maar met één of eenige grondkleuren vindt hij evenveel effekten als Tiziano met zijn vol palet. Een colorist als Rubens b.v. geeft ons de zaken met hun kleur, maar het licht beschijnt ze min of meer; het licht als licht bestaat niet, want het is maar een grootere uitstraling der kleur. Rembrandt is geen kolorist, kleuren kent hij weinig of niet; licht bestaat, in zijnen geest, afgetrokken van de kleur en zoo schildert hij het wit en de donkerte in 't zwart. Die manier van 't licht op te vatten maakte de onnatuurlijke kleur van het lijk der anatomieles van Dr Tulp, de feërieke kracht der « Nachtwacht ». Van dit princiep over 't licht dient men de « Nachtwacht » te bezien, anders wordt het onbegrijpelijk; kleur immers ontbreekt er en men onderscheidt b.v. niet welke kleur de kleederen hebben van kapitein Banning Cocq. En de teekening? Van der Helst is daarneven meesterlijk, want gelaat en handen, zoowel als 't lichaam met zijn mismaakte kleederen, zijn grof, onafgewerkt, bijna onvergeeflijk als bij Cocq en Willem van Ruytenburgh. Is de luitenant te klein en de kapitein te groot, eenige personen uit den achtergrond zijn ware portretten; de détails, zonder de fijne afwerking van Gerard Dou, komen tot hun recht. Het doek is dus niet volmaakt in techniek, maar zijn lichtschakeeringen dragen speciale wetten en schenken ons een toovergreep uit de feëriën van zijn palet, zoodat we vergeven dat menschen en zaken in « wit licht » dwarrelen. Over den uitleg van het werk schreef men veel en zocht men nog meer « midi à quatorze heures ». Indien we nagaan hoe Rembrandt de anatomieles in een nieuw kleed paste moet het ons ook niet verwonderen hier voor 'n schuttersgild te staan, dat door Rembrandt in handeling wordt gebracht, lijk hij 't portret reeds opvatte toen hij, 't zij Ansloo, 't zij den scheepsbouwmeester weergaf. 't Verschil is dat bij Rembrandt niet iedereen op dezelfde wijze uitkomt, dat 'n persoon verdwijnt of vooruitkomt volgens de handeling, terwijl bij Frans Hals en Van der Helst ieder lid der « Doelen » ons dezelfde belangrijkheid inboezemt. Ontkennen we daarbij aan Rembrandt het recht niet zijn verbeelding te voldoen wanneer hij ons b.v. het meisje met den geschoten vogel schildert, misschien wel om de gebroken

eenheid van het doek te verbergen; want werkelijk schijnt alles dooreengeworpen, in overeenstemming met zijn gedachten uit dien tijd. Besluiten we dan niet met volle recht hier den kunstregel van licht en donker te bezitten, daartegen de norma van zijn volle kunst te missen en dus niet voor een meesterwerk te staan? (1)

Dit werk is in Rembrandt's leven de laatste halt vóór zijn heerlijkste kunstbaan. Saskia was gestorven, de Nachtwacht verguisd, en nu schildert de man niet meer om het publiek te behagen, maar uitsluitend om zijn eigen zienswijze te volgen. Na die vracht ongelukken komt hij ons niet als 'n droogstoppel voor, maar als een mensch levend in en met zijn innige ziel, gevend meer kunst; door die werken verbeelden wij ons zoo graag Rembrandt als 'n gezet zeventiend'eeuwsch burger der Nederlanden, verhalend aan de wereld de stillevens van zijn volk, vergetend het tragische dat zijn geest bekoren mocht en schuwend allen pathos. Bezield met die stemmingen werd de schilder eenvoudiger in techniek en onderwerp; om zijn kunsttheorie niet te wringen, onttrok hij zichzelf aan de letter in het Nieuw-Testament. Parabelen maalt hij veel, maar op dit tijdstip is hij, zoowel als Dürer, te weinig delikaat en schijnt hij soms uiterlijk min « ad rem ». Wanneer Lippi, Botticelli of Ghirlandajo het paradijs weergeven, aanschouwen wij het vaderland van den goddelijken Dante, Da Vinci geeft ons 'n gedroomden lach vereeuwigd in de Joconde, Tiziano en Veronèse schenken ons te volgevormde lichamen, terwijl Mantegna schoon gevormde maskers opzet. Velasquez drong niet dieper in de ziel en Rubens of Van Eyck toonen ons 'n God of 'n athleet, maar Rembrandt geeft ons « de mensch », soms wat ruw, doch hoe vergoddelijkt de geest het lichaam wanneer het gevoel Rembrandt overmeestert. Het klein doek dat Rembrandt in 1648 schilderde en dat de Louvre verrijkt, toont ons den schilder op zijn best in het weergeven uit het Nieuw-Testament. Daar ligt de ontknooping der christelijke schilderkunst. Heel de Renais-

(1) Meesterwerk = werk dat al de hoedanigheden van den schilder samenvat.

sance heeft in den Christus niets meer gezien dan 'n goddelijk of heroïsch lichaam, Rembrandt heeft dieper in het wezen gevoeld; hij vatte den God-mensch, want 't oneindige raakte hij met zijn penseel, 't verhevene lei hij bloot al scheen hij 't schoone te verwaarloozen en hield hij ons wortelvast in de « werkelijke » omgeving van den mensch. Het oneindige raken blijft zijn eigenschap, welke Cuyp op 'n zelfde hoogte zou voeren, en de oorzaak zou zijn dat Rembrandt nooit mythologie zou verstaan. Sommigen beweren dat hem smaak ontbrak en meenen zich te steunen op zijn Nachtwacht en plat-realistische personen. Dat Rembrandt geen realist is in de kunst lijk de positivisten in de Wijsbegeerte blijkt uit zijn « Christus in Emmaüs », « Lazarus' Opwekking » en meer andere. Overigens ware zijn kunstverzameling daar niet om het contra te bewijzen, dan hebben we nog de hervorming van anatomielessen en doelen om die bewering tegen te spreken. Rembrandt voelde zoo onbewust fijn dat hij aanhoudend met een onvoldaan hart naar beters wou en dat hij zelfs 'n vondst kon verzaken wanneer deze zijn gevoelen niet voldeed. Want in 1648 gaf hij ons 'n studie « Eendracht van het land » ter gelegenheid van den vrede van Munster. Wie ooit den « Boymans » intreedt en dit doek maar 'n stond beziet, zal daarin 'n voorlooper onderscheppen van het Romantisme. Gelukkig had Rembrandt « smaak » en de goede gedachte het doek niet te voleindigen. Ondertusschen zien we Hendriekje Stoffels onder zijn portretsen en een huwelijk met haar bracht hem terug in de rustige stemming. De liefde, die Rembrandt, om dit huwelijk, weer bottend in zich droeg en het genot, dat hij smaakte, werd in hooge poëzie door hem weergegeven in « Christus en Magdalena » van 1651, « Nicolaus Bruyningh » van 't volgend jaar en den onovertroffen « Jan Six » van 1554 Dit tijdstip doet onwillekeurig aan Ruysdael denken die de dichterlijkste landschappen voortbrengt met minder teekening dan Hobbema, terwijl Metzu en Terborgh meer teekenen dan Rembrandt, maar minder den geest en dichterlijkheid van mensch en omgeving vatten. Als Rubens bezat Rembrandt 'n overtollige geneigdheid tot verzamelen, maar wijl minder rijk, moest dit hem tot de pijnlijkste armoede brengen.

De « mensch », die zoo innig in zijn verzameling leefde en de buitenwereld niet naliep, zou dan door de veiling zijner kunstschatten zwaar getroffen worden. Van af 1655, toen hij het ongeluk reeds voorzag, begint zijn kunst dan ook te verzwaren en de parabelen van het Nieuw-Testament worden door de passietooneelen vervangen. Tot in zijn portretten is het leed diep maar niet luidruchtig, want de vleezige en rijkgekleede personages uit den vorigen tijd worden nu ouderlingen van parels en banden ontdaan. Zijn zelfportretten getuigen dat hij soms nog 'n straal hoop ontving zoolang hij van zijn verzameling niet was afgetrokken, maar zijn oog was niet meer vatbaar voor het landschap met kalme grootsche lijnen. Door de droefheid werd hij meer psycholoog van het menscheiijk hart en 't is 'n lust de koppen van dat tijdstip lang in oog en op lippen te mogen bezien; zonder praal zijn ze menschelijker dan vóór 1636. Drijft er soms 'n losse lach, zijn hart bloedde nochtans in de « Geslachte Os » en « Anatomieles » uit 't Rijksmuseum door hun zwart-versteld bloed. Dezelfde droeve stemming hangt medelijdend in « Christus aan den geeselpaal », afgewerkt in 1658, 't jaar van den verkoop; wat overeenstemt met schilders gemoed in dat afgemat Christilichaam dat de hulp der menschheid inroept. Vreeselijk verpletterend en nederdrukkend zijn de zelfportretten van 1659 en 60. Rembrandt is ineens 'n oud man geworden, met iets zwaars in de gelaatstrekken; de slag was te zwaar, en daaraan beantwoordt misschien wel het stuk « Mozes slaat de tien tafelen stuk », want de wanhoop moet hij 'n oogenblik gevoeld hebben. De strijd hevig, zoodat Rembrandt zich omwerkt tot in de techniek. Nu stond hij daar als 'n Ahasvérus in de kunstwereld; behagen behoeft hij niet meer en zijn werk gaat nu diepst pijlen. Wat er in de ziel is omgegaan, geen mensch die het weet, maar « de mensch », die hem verguisde en in ellende bracht, vergeeft hij met 'n vriendenhart, want drie jaren na den verkoop komt 'n kalme rust zijn opgezweept gemoed bedaren en 'n lach doorpriemt zijn werk. Nu heeft Rembrandt het leven doorworsteld in blijheid en lijden, de indrukken ervan doorstaan en die uiting zal hem dan gemakkelijk worden. Verheven en kalm borstelt hij ons de « Staalmeesters » met die vredige hori-

zontale lijnen en geleefde wezenstrekken; de barok is verdwenen met het starre der anatomieles uit 's Gravenhage en het ovale licht met zijn gapende diepten. 't Licht ritselt hier vredig over ieders gelaat met de voldane rust van gelukkig leven; ieder wezen is 'n enkeling lijk Hals er geen betere voortbracht en de kleuren klaar, dik en grof gestreken als werd hij in 't laatst 'n colorist. Over het geheel hangt 'n geur van najaarstijd, terwijl de samenvatting ons het gezochte der anatomieles, het onsamenhangende der Nachtwacht doet inzien. Omdat zijn geest hier de hand beheerschte terwijl de hand zijn geest leidde, schonk Rembrandt ons zijn beste portretten in dit doek. De vizie uit de Nachtwacht en de studie zijner eerstelingen versmelten tot 'n geheel dat het prachtigste werk levert. Heel zijn leven scheen 'n voorbereiding tot de « Staalmeesters », en ook de volgende werken zijn van de hoogste kunst. Wilde hij kleur, eenheid wou hij steeds behartigen en alles uitdrukken met de minste middelen en daarin lukte hij misschien het zekerst en persoonlijkst in zijn twee prachtige negerkoppen die in hun éénkleurige harmonie een der liefste indrukken laten en getrouwe verkleefdheid op de vatbaarste wijze uitboezemen. Zoo 'n doek wordt raadselachtig in zijn effekten maar blijft innig gevoeld. In die laatste periode is hij majestatisch, grootsch; hij blikt uit de kalme hoogte naar beneden en het schijnt me alsof de min roode tinten van 't palet, als zwakke herinnering aan zijn lijden, bij voorkeur worden gebruikt. Zoo is « Homerus » van 1863 niet anders dan 'n levenspanorama waarin hem de Grieksche kunstenaar gelijkt, want beiden brachten ons, in hun ouden en ongelukkigen dag, het schoonste van hun kunst. Zoo « Saül en David ». Men heeft nog niet 'n bepaald oordeel over de beteekenis van het onderwerp gegeven. Aanspraak op zekerheid van beteekenis schijnt me gewaagd; doch, tot beter bewijs komt, meen ik, dat het werk zijn ontstaan dankt aan den dood van Hendrickje in 1663. Dan bleef er Rembrandt niets over dan zijn ongetrouwde Titus. Heeft hij soms in dien jongen, tengeren David niet 'n trek en 'n vergelijking gebracht als zouden de liefdepsalmen den ouden afgeleden Saül troosten. Was Titus niet voor Rembrandt als David voor Saül. En deze, och, de schilder had

het te zeer om 't gedacht en de min om 't portret opdat men verwijte geen vergelijking te hebben; daarbij op 'n vroeger doek dorst Rembrandt zich reeds schilderen met een baard en waarom dan niet hier; hij tooide zich vroeger met Oostersche tinten en doeken om 't hoofd en 'k wil graag gelooven dat hij 't hier opnieuw deed omdat hij, alhoewel oud in 't gemoed, jong bleef in fantasie. En na die verandering van uiterlijk en innerlijk leven, moetdn we niet aan 'n photographische vergelijking denken. Daarbij, we weten dat Rembrandt niets schilderde dan zijn gemoed en moest dat in 1665 niet spreken van den ouden Saül, verstooten na zooveel glorie en getroost door 'n jongen David. Heel dit argument heb ik dan ook meer uit innerlijke kritiek getrokken, en meen ik als aannemelijk te mogen beschouwen.

De twee laatste jaren van Rembrandt's leven schilderen ons Titus getrouwd met Magdalena Van Loo. De schilder van 1635 herleeft omdat zijn zoon in familie leeft; weer haalt hij parelen en kransen en rijke keederen te voorschijn en Titus en Magdalena zullen ons innig worden vertolkt. Toen Rembrandt zich in 1636 met Saskia schilderde, was het hem om kleedereffekt en pose te doen en viel hij daardoor in overdrijving en theatrale onnatuurlijkheid; nu wil hij 't gemoed, 't geluk der jonge gehuwden weergeven en daarom zal hij ze schetsen in hun diepste innigheid. De handeling, die ze samenbrengt, is beter gevoeld dan bij Ansloo en Scheepsbouwmeester; we hebben nu geen zoeken naar een banaal toeval, de liefde zelf brengt ze saâm. De beweging trilt van gevoel en het « Joodsche Bruidje » is misschien met zoo vatbare gevoeligheid opgevat omdat de oude Rembrandt waarschijnlijk het nakend sterven las op den jong oudgeworden Titus. Wat zijn we in die portretten op 'n duizelenden afstand van de Vlaamsche primitieven, die lintjes beschreven of vlammen gebruikten om hun personen te laten spreken. Rembrandt wordt steeds nieuwer en nieuwer, hij herhaalt zich nooit, en zoo zal zijn laatste werk 'n werk zijn van liefde en nagedachtenis aan zijne familie. Lijk Rubens' H. Idelfonsius als 'n zwanenzang de zijnen toezong, gaat Rembrandt zijn liefde uiten op 'n doek

dat onvergankelijk den kunstenaar zal vereeuwigen. Het leven met zijn droeve dagen is hij vergeten; hij, de ruw aangelegde schilder van het Nieuw-Testament, zal in 1668 de fijnste rilling der liefde weten te bespieden en met 'n geniale teerheid vlecht Rembrandt de hoofden en handen van ouders en kinderen bij elkaar met 'n ongedwongenheid en 'n losheid zooals enkel de liefde vermag. 't Is 'n droom voor ons oogen, 'n resultaat van een gansch leven lijden en werken.

Zijn kunst en zijn familie zijn verheerlijkt, zijn leven is voorbij, nu mag hij gaan in eenvoud als de stillevens die hij op doek bracht.

Odo Siril.

Gent, 20-11-11.

KUNSTKRONIEK

Salon voor Waterverfschildering, Pastel, Gravure, Beeldhouwkunst, enz. — Antwerpen.

Einde September werd te Antwerpen geopend het Salon voor Waterverfschildering, Pastel, Gravure, Beeldhouwkunst, enz., ingericht door de Koninklijke Maatschappij tot Aanmoediging der Schoone Kunsten.

Hoewel in vele opzichten merkwaardig, bevredigt het ons toch niet ten volle, vooral wat de buitenlandsche deelname betreft, en het mag oprecht betreurd worden dat de uitnoodiging van vreemde kunstenaars met zoo weinig kieskeurigheid geschiedde. Dit geldt hoofdzakelijk voor Frankrijk, en zelden zagen we dit land zoo ellendig en erbarmelijk vertegenwoordigd. Nochtans ware er middel geweest daar heel wat moois bijeen te krijgen; en om maar enkele namen aan te stippen, waar blijven LUCIEN SIMON, BESNARD, AMAN JEAN, GASTON LATOUCHE? Dat zijn toch wel degelijk algemeen-erkende meesters, en hadden die ons een flinke zending geleverd, daar hadden we ten minste wat meer aan gehad dan aan het minderwaardige, vaak onbeholpen werk van BUSIÈRE, JEANNIN, DE LATENAY, LEPÈRE, e. a.

Met Holland en Duitschland is het beter gesteld, hoewel er ook nog wel eenige namen ontbreken die best figuur zouden gemaakt hebben. Nu, alles saamgenomen valt er toch héél veel goeds te zeggen van dit Salon, en 't loont dan ook dubbelen-dik de moeite er een tochtje door te maken.

* * *

De eau-forte wordt thans vrij algemeen beoefend en verdringt langsom meer de eigenlijke gravure.

Dat is best begrijpelijk voor wie nagaat tot welke verrassende uitslagen men ermee geraakt, en zoo wordt de ets tegenwoordig met uitstekend gevolg aangewend bij het illustreeren van prachtdrukwerk.

Maar, om den drommel, wat wordt er toch vervaarlijk geknoeid in dat genre! 't Geeft me soms den indruk van een

kaakslag, als ik merk met wat onbeschaamde driestheid de kunst vernepen en verkracht wordt, en hoe verwaand-aanmatigend de platste onbeholpenheid ons zoekt te bedonderen met gemeen-getrukkeerd brodwerk, dat dan toch ook eau-forte of zelfs gekleurde eau-forte wil heeten!

Maar, ziet ge, 't is zoo gemakkelijk met den stift wat te krabbelen op 'n koperplaat, en een schetsje bijeen te flappen dat van verre wat lijkt naar een poortje of een oude brug; 't boeltje wordt ingebeten en ingeïnkt, hier en daar 'n veeg met de vod, om de al te magere deelen van de krabbeling weg te moffelen, 'n paar flinke zwarte vlekken om een zwakken kant wat op te halen, of een vinnig rood toontje op een dak, en klaar is Kees! Laat nu de mooie bladen Japon maar aanrukken, en als de drukker wat van zijn stiel kent, zal 't ding er nog niet zoo slecht uitzien.

Want een eau-forte bevredigt algauw, ten minste als ge u niet al te veeleischend wilt aanstellen. Dat ligt hieraan dat de etser niet dezelfde moeilijkheden te bestrijden heeft als de schilder: deze immers heeft voortdurend af te rekenen met het lastige bij-malkaar-houden van bonte kleuren, die allicht overslaan tot schreeuwerigheid. Met de ets is zulks niet het geval; alles wordt hier herleid tot zwart en wit, en dat geeft reeds een waarborg tegen het onvoorname in het uitzicht; zonder veel moeite wordt een oogvleiend plekje verkregen, en zoo seffens gaat men zich inbeelden dat de hoogvogel neer ligt.

Bij nader toekijken blijkt echter aanstonds wat heel het zoodje om het lijf heeft, en hoe miezerig soms geknoeid wordt om een armzalige teekening op te knappen tot een schijnbaar breed-gekrabde ets.

Dat heet de goede trouw verschalken, en als ge voor zoo 'n esthetische — of liever: onesthetische — ploerterij komt te staan, zoudt ge er deugd aan hebben eens lekker te mogen doorschelden op den sluiker, die zoo loensch u wil beetnemen met zijn ongezonde maquillage.

Een goede eau-forte moet aan hoogere eischen voldoen. De plaat zelve moet zoodanig bewerkt worden, dat zij op zichzelf hare kunstwaarde krijgt, onafhankelijk van alle knepen en trucs, die feitelijk toch maar wijzen op handige stielkennis, niet op 'n degelijk kunstenaarstalent. De kunst moet hem zitten in het krabben, niet in het drukken, en het is heel wat anders met den stift een toonjuiste teekening op het koper te brengen danwel bij het afdrukken door moosschen en smouzen een min-of-meer benaderende nuanceering over de magere teekening te smeren. Hiermee wil ik volstrekt niet betoogen dat de taak van den

kunstenaar ten einde loopt, zoodra de plaat gekrabd en gebeten is — het is bijna noodzakelijk dat hij den drukker terzijde sta om hier en daar een plek wat op te halen of een toon wat aan te zwarten; maar dit alles mag slechts bijzaak zijn, de oorspronkelijke teekening moet immer hoofdzaak blijven.

Laat men mijne woorden nu ook niet mis verstaan. Als ik druk op de noodzakelijkheid van een flinke teekening, wil dit bepaald niet zeggen dat de etser angstvallig hechten moet aan haarfijne afwerking en subtiele detailleering, zooals gedaan werd in de eerste helft der vorige eeuw; dat zou veeleer schaden, omdat het losse, het spontane erbij te loor gaat. Trouwens, de moderne ets is wars van alle gebondenheid aan oude traditie, en wil in enkele lijnen de stemming over ons brengen, in den kunstenaar verwekt door een min-of-meer sterke gemoedsbeweging.

Doch om daartoe te geraken moet de etser zeker zijn van zijn hand, en — dit is het, wat ik bedoelde — in dat minimum van lijnen een vaste, zuivere teekening leggen.

Hoever een kunstenaar het brengen kan door middel van het sterkwater-procédé blijkt best uit de onovertroffen etsen van den Zweedschen meester ANDERS ZORN.

'n Twaalftal kregen we er van hem te zien in het Antwerpsche Salon, alle even mooi, en 't is belangwekkend om na te gaan hoe los en zwierig dat alles behandeld wordt, en hoe toch elk plekje zijn eigen, juiste toonwaarde houdt, hoe elk voorwerp, tot het kleinste toe, op zijn plan komt staan. Hier mag gezegd worden dat ieder lijntje, ieder stipje zijn reden van bestaan heeft, hier is niets te veel en ook niets te weinig.

Ook krijgen alle onderwerpen, tot de nietigste toe, in de hand van Zorn een bizonder belang, omdat zijn teekeningen telkens een brokje leven scheppen, gansch doordrongen van de eigen gemoedsaandoeningen van den kunstenaar.

En of hij u een boer van Mora schetsen wil, of Koning Oscar, of zijn dienstmeid met hoed en borstel, telkens wordt het een heerlijk tafereel vol werkelijkheid, omdat het kijkjes zijn die zijn oog ontroerden, en dat hij ze in zijn krabbeling interpreteerde met dezelfde zorg en nauwgezetheid, die hij zou besteden aan een schilderij.

Zoo komt dat in die kleine etsen de matière wonderjuist wordt weergegeven, en onder de eenvoudige, zwarte schrabben blijft water zijn eigen vloeibaarheid houden en steen zijn eigen vastheid, blijft vleesch vleesch en lucht lucht; kortom, Zorn zet u voor intense realiteit, die hij in enkele lijnen vastlegde,

even goed als een ander het doen zou met behulp van kleuren.

Ook zal me niemand tegenspreken, meen ik, als ik hem noem den sterksten akwafortist van onzen tijd.

Veel goeds valt ook aan te stippen in de etsen van CARL LARSSON, een landgenoot van hem, en een mooi dingetje is o. a. zijn *Zittend Model.* Toch blijft Larsson's werk nog verre af van dit van Zorn, het is veel droger, en lang niet zoo sprekend als dit van den grooten Zweed.

De eau-forte's van Zorn zijn op zichzelf staande kunstwerken, die van Larsson daarentegen lijken me meer geschikt voor boek-illustratie.

Holland ook mag thans bogen op eenige zeer verdienstelijke etsers ; twee onder hen verdienen in dit Salon onze bizondere aandacht : BAUER en NIEUWENKAMP. Met stille, innige emotie hebben ze hun eigen land-schoon afgekeken, en laten het opleven in zware torens, zwijgende kathedralen en rustig-vloeiende wateren.

Onze inlandsche kunstenaars blijven niet ten achter in de algemeene beweging, en we mogen hun werk gerust stellen naast dat van de buitenlandsche meesters.

Zoo ben ik hoogst ingenomen met het *Stilleven* van RENÉ ERNEST, die we overigens reeds genoegzaam leerden waardeeren uit vroegere eau-forte's ; 't is een flink-gekrabbeld stilleventje, en de warm-roode toon der kreeft geeft aan het geheel een verrassend-mooi uitzicht. Zóó moet m. i. de kleurets verstaan worden : een enkele effen toon, om bij eersten aanblik de aandacht te concentreeren op het eigenlijke zwaartepunt van de samenstelling. Worden al te veel kleuren aangewend zoo verliest de ets haar essentieel karakter, en helt over naar een halfslachtig genre, dat misschien wel pakt voor den verkoop, doch waarbij vaak de artisticiteit van de eau-forte zoek raakt.

Degelijk werk leverden nog M. H. MEUNIER in een reeks landelijke zichten, en L. PEETERS in zijn intérieur *Aan den Waschketel*, dat ook wat het technische achevé betreft zeer hoog staat.

Laat ik hier ook niet vergeten de kleuretsen van MAURITS LANGASKENS, als illustratief werk bedoeld, en die als dusdanig best begrepen en heel oorspronkelijk uitgewerkt zijn.

* * *

Met de vrij talrijke krijt- en koolteekeningen is het net gesteld als met de etsen. Veel minderwaardig werk dat zich op

te dringen zoekt door schijnbaar-losse behandeling, terwijl deze, op den keper beschouwd, eer zweemt naar slordigheid en weinig-kunnen. Hier, zoomin als in de ets, zit hem de kunst in het handige bijeenkrabbelen van een massa, die door welberekende tegenstelling van wit en zwart het oog aangenaam streelt. Zoowel als in een schilderij moet hier alles op zijn plan staan, en moet de teekenaar door min-of-meer zware tonen dezelfde nuanceering in zijn werk leggen, die de schilder verkrijgt door middel van kleuren.

Dat zulks mogelijk is, wordt heerlijk bewezen in de prachtige reeks koolteekeningen — zes in 't geheel — van mej. JENNY MONTIGNY, betiteld *Avond op de Hoeve*.

Hoe stemmig wordt hier die huiselijke gezelligheid, met zacht-trillend licht dat tallenkante wemelt, en schemerende schaduwen die aandichten tot zwarte donkerte in hoeken en holten. Hier staat ge niet meer voor 'n koude, kleurlooze teekening, maar ge voelt over u komen, even als uit het beste schilderij, den indruk van levende werkelijkheid, door een kunstenaar afgekeken en vertolkt.

En even sterk wordt ge geboeid, waar ge komt te staan voor de scherp-reëele teekeningen van EMIEL GASTEMANS, typen uit het lagere volksken der kleine achterbuurten, dat hij dóór-en-dóór kent, en waarvan hij den geest en de persoonlijkheid weet vast te leggen in ongemeen-rake karakterbeelden als zijn *Trees*.

Heel wat anders brengt ons FERNAND KHNOPFF, altijd zich losmakend van de werkelijkheid, en zoekend naar het abstrakte, het mystische. En hoewel ik nu ook niet erg oploop met zijn kunst, die toch altijd een ziekelijk tintje draagt, valt het niet te ontkennen dat hij steeds in zijn teekeningen een hooge voornaamheid weet te leggen, en steeds zijn zeer persoonlijken stijl houdt, dien hem niemand nadoet.

Ook van vreemde zijde kregen we in dit Salon eenige teekeningen te zien, waarover we een woordje reppen moeten.

De Hollander JAN TOOROP heeft hier nogmaals zijn onvergetelijken *Apostel Paulus* hangen, dien we reeds bewonderden in het Brusselsche Lentesalon, en dien ik aldus gelegenheid had in een vorige kroniek te vermelden. Verder het zwartkrijtportret van *pastor Hugo Verriest*, dat weinig bijdragen zal, meen ik, tot de faam van den hollandschen meester. Neen, hoor, die sture, boos-kijkende ouderling, dat is Hugo Verriest niet, de gemoedelijke, aristokratisch-verfijnde en verleidelijke causeur, dien we allen kennen... En mag een portret goed heeten, als

het ons een verkeerde voorstelling geeft van den innerlijken aard en het karakter van het model?

Even stilblijven ook bij het werk van den Berlijner ARTHUR KAMPF. 'n Heele reeks sanguines, die ik aanzie als voorbereidende studies tot een groot schilderij. Knap werk, dat pleit voor de degelijkheid van den kunstenaar; want schoon zulke teekeningen wel wat akademisch mogen lijken is hun nut onbetwistbaar, en 't ware wenschelijk dat onze schilders in 't algemeen wat meer tijd besteedden aan dergelijk werk: 't zou een zekere waarborg zijn tegen de betreurenswaardige slordigheid in de teekening, die in zoo menig modern schilderij valt waar te nemen, en die dikwerf afbreuk doet aan de onmiskenbare verdienste van sommige onzer beste kunstenaars.

Laat ik ook nog wijzen op de mooie dieren-studies van den Franschman PAUL JOUVE, en — last not least — op het prachtwerk van ALFRED ROLL. Met enkele lijnen wordt hier een overweldigende indruk voortgebracht, en in de losse, vluchtige schets, B V. zijn *Verliefden*, voelt men de sterke visie van den teekenaar en zijn stevige kennis der dingen. Dat is wellicht het beste onder alles wat Frankrijk ons leverde in het Antwerpsche Salon.

* * *

Zoo komen we aan de voornaamste bestanddeelen van deze tentoonstelling, nl. waterverfschildering en pastel.

Onder hoofding « waterverfschildering » verstaan we niet alleen de eigenlijke oude akwarelle, maar ook hare variaties gouache en tempera-schildering.

De oude of pure akwarelle gebruikt enkel dunne en doorschijnende kleuren, en spaart de witten uit, d. w. z. laat op het papier de lichtste deelen van de samenstelling open, of bedekt ze enkel met een licht, bijna onmerkbaar toontje. Zoo doen bij ons o. a. VICTOR UYTTERSCHAUT en FRANS VAN LEEMPUTTEN.

Dit procédé geraakt thans meer en meer in onbruik, omdat onze schilders liever omspringen met gouache, die hun als matière meer aanlacht.

In de gouache zijn de waterverfkleuren met dikke witte verf aangemengd, en vormen aldus een sterkdekkende stof, die toelaat flinker door te borstelen, en ook meer den indruk geeft van schilderwerk.

Een andere variatie nog is de temperaschildering, reeds in de Middeleeuwen bekend, en verleden eeuw met eenige wijzigingen terug in gebruik gekomen. Hier worden de verven met

een of andere kleefstof aangemengd, en het procédé heeft dus al veel weg van de gouache. Vooral de Duitschers schijnen zich van de temperaschildering een specialiteit te willen maken. Trouwens, om 't even : in kunst moeten we nooit naar de werkwijze kijken, enkel den verkregen uitslag zien.

Prachtig werk leverde hier Marten Melsen met zijn *Boeren* en zijn *Openbare Veiling*. Van die anecdotische schetsen gaat een wezenlijke aantrekkingskracht uit, omdat we heel den geest van een stand erin samengevat vinden. Lijk ze daar gaan en staan, karikaturaal soms en toch steeds zoo werkelijk-waar, zijn dat onze stoere Vlaamsche boeren, met eigen aard en persoonlijkheid, maar afgekeken door een scherpziende kunstenaarsoog, dat al dadelijk in hun handel en wandel het typische en het schilderachtige weet op te merken.

En wat is dat alles breed en los behandeld : geen gelik, geen gepeuter, maar met enkele flinke vegen worden de figuren neergeborsteld, en toch staan ze daar stevig en levend, in mooie kleurplekken, getuigend van ongemeen-juiste visie der werkelijkheid.

Dat losse en breede in de behandeling ontbreekt heelemaal bij P. J. Dierckx, die nochtans als akwarellist heel wat verdienste heeft.

Zoo hebben we hier zijn interieur *Rond den Haard,* dat voorzeker, uit zuiver-technisch oogpunt beschouwd, heel knap werk mag heeten. Maar, och, een schilder mag toch niet kijken lijk een camera, en alle kleinigheden enregistreeren; zoo vindt onze blik geen concentratiepunt meer in het tafereel, maar dwaalt van links naar rechts, verdeeld en afgeleid door veelvuldige detailleering. Waarom b.v. zoo 'n koperen potje op het schouwblad gaan afwerken tot in zijn kleinste onderdeelen? Voor een schildersoog is dat enkel een plekje kleur, en moet ook als dusdanig worden weergegeven. Zooniet raakt onze aandacht van het middenpunt af, en bovendien krijgen we geen globale kleur-impressie, omdat bij het al-te-subtiele detailleeren te veel geknoeid wordt met afzonderlijke toontjes.

Heel stemmig, en in een mooie kleurengamme behandeld, is de *Avondstudie* van Maurits Sijs, wellicht ook het beste dat we tot nogtoe van hem te zien kregen.

Degelijk werk ook, de *S. Augustinus* van P. R. Looymans, die me wel wat op Veronèse geïnspireerd lijkt; doch ik vraag me af hoe die hier versukkeld is geraakt, want dat is toch wel olieverfschildering, meen ik, of zou ik zóó deerlijk mis hebben gekeken?

Onder de Duitsche akwarellisten, die aan deze tentoonstel-

ling deelnamen, dient allereerst vernoemd HANS VON BARTELS, die pas vóor enkele maanden overleed. In zijn *Schippersvrouw*, eenigzins dekoratief opgevat lijk overigens meest al zijn werk, vinden we dat warme en keurig-mooie koloriet, dat hem zijn eigen plaats in de moderne Duitsche kunst aanwijst.

De *Mijnwerkers* van HANS KOHLSCHEIN, eveneens in dekoratieven zin uitgebeeld, munten ook uit door oorspronkelijkheid en voornaamheid in kleur.

Verder nog aan te stippen de interieurs van Prof. W. CLAUDIUS, waaronder vooral een typisch zichtje vol stille emotie *In het Sterfhuis* onze aandacht trekt.

***

Naast de waterverfschildering met al hare variaties, blijft de pastelkunst zich ontwikkelen zonder merkbare verandering in het procédé.

Het oude vooroordeel, als zou deze kunst geen genoegzamen waarborg van duurzaamheid leveren, is thans geweken; het ware overigens al te mal zulks nog te beweren, als we zien hoe mooi-frisch sommige achtiend'eeuwsche pastels zijn bewaard gebleven, b.v. de prachtige portretten van LA TOUR te Versailles, die als 't ware pas van gisteren gemaakt lijken.

En dit is best verstaanbaar ten andere : de droge krijtstoffen, door de pastellisten aangewend, zijn uit hunne natuur zelf veel beter bestand tegen den tijd dan al de chemische mengsels en produkten, die gebruikt worden in de olieverfschildering, en die dikwijls met malkander strijdend zijn ; zoo komt dat oude pastels hun eerste frischheid behielden, terwijl sommige schilderwerken, die maar pas van vóor enkele jaren dagteekenen, reeds barsten en zwart worden, wat o. m. dient toegeschreven aan het gebruik van witte verf, die zeer schadelijk op de andere olieverfkleuren inwerkt.

De pastelkunst is eigenlijk als een overgang tusschen teekening en schildering. Daarom vind ik verkeerd van sommigen onder onze pastellisten, dat ze aan hunne pastels heelemaal het uitzicht willen geven van echt schilderwerk, en daarom alle contours, die de oorspronkelijke koolteekening aanduiden, zorgvuldig wegmoffelen.

Dit verwijt ik o. a. aan FIRMIN BAES, die nochtans zeer verdienstelijk werk levert, en steeds in zijn pastels een onmiskenbare voornaamheid weet te leggen.

Zoo hebben we hier b.v. zijn *Bretonsch Meisje*, dat voorzeker op groote kundigheid wijst ; maar 't is toch zoo netjes,

zoo propertjes afgewerkt, de teekening is zoo keurig weggewreven, dat het werk naar een chromo gaat lijken, droog en zoeterig.

M. i. mag pastelkunst niet aldus verstaan worden : de lichte krijtstoffen, die hier gebezigd worden, moeten ook licht behandeld worden, en mogen enkel dienen om de eigenlijke teekening op te halen, die hoofdzaak blijven moet.

In dien zin werkt Carolus Tremerie, van wien we 'n paar bizonder-belangwekkende pastels te bewonderen kregen, *Avond* en *Dooiweer*.

Ge staat werkelijk verbaasd als ge nagaat hoe eenvoudig dat alles gedaan is ; ge merkt de kleuren bijna niet, zoo licht zitten ze op de koolteekening, en toch trilt er een innig leven in de fijn-voorname toonschakeering.

Maar om zulks te kunnen, moet de schilder beschikken over een uiterst-juist inzicht in de onderlinge toonwaarde der dingen, en een sterk-ontwikkeld aanvoelen met de werkelijkheid, om daarna deze met enkele tonen te kunnen vastleggen op zijn teekening.

Dat Tremerie deze gaven in hoogste mate bezit, blijkt uit de machtige impressie die van zijn werk uitgaat; die atmospherische schetsen brengen ons al dadelijk in de stil-ontroerde gemoedsstemming van den kunstenaar, en we voelen met hem mee den weemoed die spreekt uit de lage, oude huizekens, en de zwijgende kalmte van den mooi-blauwen avond, neerrijzend in vaag-schemerende vlokken... Dat is waar en blijvend kunstwerk.

Even aangrijpend als kunstimpressie is Opsomer's pastel *De Wandeling*, dat we reeds zagen in het Brusselsche Lente salon, en waarover we dan ook bij die gelegenheid onze meening zegden. Van Opsomer kregen we echter nog wat anders te zien, waar we wel een woordje over reppen willen, nl. het *Portret van Mr. Flor O'Squarr*, den bekenden journalist.

Reeds in onze vorige kroniek spraken we den wensch uit dat Opsomer meer aan figuurschildering doen zou, omdat in die richting voor hem de rechte baan ligt. En dit moeten we hier weer eens herhalen, waar we staan voor zijn laatste werk. 't Is, meenen we, het eerste portret dat hij ons schenkt, en onbetwistbaar is het ook het beste van het Antwerpsche Salon. 't Is nochtans heel wat aangedurfd, een staande mansfiguur in onze gewone, weinig-esthetische kleederdracht te behandelen, en toch wordt die moeilijke klip hier omgevaren met een gemak en eene vaardigheid, die benijdenswaardig mogen heeten. Wie zoo iets kan, mag niet langer zijn tijd en talent vergooien aan

straatjes en kleine stadszichten, die wel heel mooi kunnen zijn, maar toch beter gebruikt worden als kader voor belangrijker werk.

Het *Portret van schilder J. Stobbaerts* door LUCIEN WOLLÈS is te véél natuur, en verliest daardoor van zijn kunstgehalte; 't moet den schilder immers niet te doen zijn de werkelijkheid zoo trouw mogelijk weer te geven, maar wel die te vertolken en te vermooien op basis van zijn eigen, persoonlijk kunstenaarsgevoel.

Bij FR. VAN HOLDER hebben we het tegenovergestelde waar te nemen, en dat wordt dan ook weer een gebrek. Zoo 'n *Kind met de mof* is wel heel netjes als kleurplek, doch we mogen ook wel eens vragen of de werkelijkheid niet al te veel uit het oog verloren en verwaarloosd wordt?

Een woordje van hooge waardeering nog voor de sobere, stemmingsvolle *Eenzaamheid* van J. P. DE GRAEF; ook nog aanstippen het verdienstelijke portret *Dame in 't blauw* van MEJ. COCHIUS.

Van Fransche zijde, weinig belangrijks op gebied van pastelkunst in dit Salon: de tijd van CARRIER-BELLEUSE is voorbij, en we vinden het al te bar dat er voor dergelijk knoeiwerk plaats werd geruimd, waar AMAN JEAN en andere algemeenerkende meesters moesten buiten blijven.

De Hollandsche pastellisten leverden beter werk, en hier wijzen we in 't bizonder op de knappe portretten van Mevr. SCHWARTZE-VAN DUYL, en de Joodsche typen van Mevr. ROBERTSON-BISSCHOP, vol waar en diep gevoel.

* * *

Over de Beeldhouwkunst in dit Salon zou er ook heel wat te zeggen vallen; laat ik enkel wijzen op het heerlijke ivoorbeeldje van EGIDE ROMBAUX, *de Danaïde*, misschien wat zonderling van pose, maar ongemeen-mooi van lijn en massa; een prachtige *Mannenbuste* van JORIS MINNE, en het zeer verdienstelijk *Portret van Mr. J. P. Verhees* door ARTHUR DUPON, onzen jongsten prijs van Rome voor de beeldhouwkunst; onder de Fransche beeldhouwers stippen we vooral aan de machtig-oorspronkelijke dierstudies van R. BUGATTI, den *Herder* van LANDOWSKI, en de onovertroffen plaketten van den grooten Parijschen medailleur MAURICE CHARPENTIER.

JOE.

HET PAUSELIJK REKENHOF IN VROEGERE EEUWEN

De Apostolieke Dateria & Cancelleria. — De Apostolieke Rekenkamer. — De collegies van ambtenaren der Roomsche Curia sedert de herinrichting van Sixtus V. — « Vacabili » en « Vacabilisti ». — Hoe de Pauzen hunne inkomstgelden benuttigden. — De Spaansche schadeloosstelling. — De kerktienden, de Italiaansche « Wet der Waarborgen », en het recht van den sterkste.

Aangehaalde werken : *Müller* = Der Islam im Morgen und Abendland (Allgemeine Geschichte).

Amydenus = De origine et antiquate numeris. De officio ac jurisdictione Datarii (1654).

Rosi = Del sommo Pontefice e della Corte di Roma.

Moroni = Dizionario Storico — Ecclesiastico (CIX).

De Luca = Relatio Romanœ Curiœ.

Ciampioni = Degli Abbreviatori dei Brevi Apostolici (1671).

Villani = Storia d'Italia (Muratori) 1729). — Le croniche Fiorentine (1581).

Cohelli = Bolle di Sommi Pontefici (1642).

Marini = Storia dei Pontefici.

Vitale = Memorie istoriche dei tesorieri Pontefici (1782).

De Vecchis = De bono regimini. De censo Apostolico.

Coppi = Annali d'Italia (sulle finanze di Roma nei secoli di mezzo).

Bondi = Storia di Forli.

Novaes = Storia del Papato — Benedetto XIV.

Catena = Vita di Pio V (1586).

Tempesti = Vita di Sisto V (1754).

Plettemberg = Notitiæ Curiæ Romanæ.

Alveri = Roma in ogni stato (1664).

Cartari = Notitia Cardinalatus Romanæ aulæ officialibus.

Cardella = Memorie istoriche dei Cardinali (I-IX) (1792).

Marchetti = Del denaro straniero. Calcolo ragionato.

Ottieri = Storia d'Europa.

Bercastel = Storia del Cristianesimo.

Diario di Roma (1716).

Annali parlamentari (D. 163).

Bullarium Romanum (1585, 1751, 1816, 1908).

Door den pauselijken bevelbrief « *Sapienti consilio* » werd de inrichting van het pauselijk rekenhof en dezes bureelen merkelijk gewijzigd (1). Men zal de gewichtigheid begrijpen van den maatregel door Pius X genomen, als men bedenkt hoe Hij na een tijdverloop van drie eeuwen, de hervorming van Sixtus V met kloeke hand verandert en vervolledigt. Ingezien deze kwestie fel besproken werd, en grootendeels diegenen aanbelangt die met Rome moeten onderhandelen, dacht ik het wellicht goed, ter vergelijking, eenen vluchtigen oogslag te werpen op deze kerkelijke inrichting gedurende de middeleeuwen.

Hoe bewonderenswaardig deze wereldomvattende instelling in het « *Caput orbis* » !

— « Daar is geen staatsbestuur beter ingericht als de Heilige Kerk », riep volksvertegenwoordiger Toscanelli uit, in kamerzitting van 23ⁿ Januari 1871. « Hare gemeenten noemt zij » parochiën, hare provinciën, bisdommen. De Paus is Opper- » heer, het Concilie = grondwet, het H. Collegium = parlement, » de Roomsche Congregaties = ministeries, de Propaganda » Fide = koloniën, met voor krijgslieden = de missionarissen, » voor ambtenaren = de pastoors, voor onderdanen = millioenen » geloovigen.

» Dát is, Mijne Heeren, de Heilige Kerk ! »

Hoe het Pausdom tevens de voorzienigheid, de vuurbaak was van het Kristendom in de middeleeuwen, getuigt de protestantsche geschiedschrijver Müller : « Wij moeten het bekennen, dat zonder het Pausdom Italië, ja gansch Europa den dag van vandage barbaarsch en Mahomedaansch ware geweest. »

Dit zullen wij straks met cijfers en datums nader toelichten.

DE APOSTOLIEKE DATERIA.

De Dateria was het voornaamste gerechtshof van den H. Stoel. Zij werd ook genaamd « *curia graziosa* », hof der gunstverleeningen, want door hare tusschenkomst werden toegekend : de kerkelijke prebenden, de rustgelden, de aanstellingen van coadjutors met recht van opvolging, de vergunningen van prelaatsgewaad en eereteekens, de eeremantels, het ontslaan van onregelmatigheden of voldoeningen, het ontheffen van huwelijksbeletsels en alles wat kerkelijke gewetenszaken

(1) Zie : F. Capello « *De Curia Romana* ». Romæ, 1912.
M. Martin, S. J. « *The Roman Curia as it now exists* ». London, 1913.

betrof. Door middel der Dateria onderhandelde de Paus met de Katholieke wereld in zake van geestelijke vergunningen, en hare rechtsmacht strekte zich uit over alle wereldoorden, waar de Paus als Opperhoofd der Katholieke Kerk werd geëerd.

De rechtsgeleerde *Amydenus* in zijne verhandeling over de Dateria, bevestigt dat zij het ware en oudste gerechtshof der H. Kerk was, door hetwelk de Paus zijn zedelijk en geestelijk gezag uitoefende over de gansche Kristenheid.

Buiten de uitspraak in vele gewetenszaken had de Dateria daarenboven de macht om bezoldigingen en eereloonen te verleenen in vorm van kerkelijke prebenden aan die geestelijken, die zich verdienstelijk hadden gemaakt jegens de Heilige Kerk.

In vroegere tijden waren de inkomsten der Dateria zeer aanzienlijk. Doch ingevolge concordaten en andere pauselijke toegevingen zijn zij, bijzonder in de laatste tijden, gansch te niet gegaan.

Voor ieder gunst door den Paus toegekend, afgekondigd door de Dateria en verzonden langs de Cancelleria, stortte de aanvrager eene zekere som gelds als vergoeding voor de ontvangene weldaad. Deze geldstorting was min of meer aanzienlijk naar gelang den rang en den stand van den belanghebbende. De daad alleen der offergift, die men nu « taxa » heet maar eertijds aalmoes, veronderstelde van den kant des aanvragers onderwerping, gehoorzaamheid, en liefdevolle bijdrage in het onderhoud van het Opperhoofd der H. Kerk, die met de aalmoezen der geloovigen moest bestaan. Alzoo abt *Tosi,* in zijn werk « *Del Sommo Pontifice* » B. II, § XXV, verklaart dat al de aalmoezen voor gunstverleeningen aan een aalmoezenier werden overhandigd, die, na aftrek der onkosten voor bureelen en beambten, dezelve stortte in de schatkist der Dateria, dewelke de bijzondere kas der Pauzen was.

Men zal zich wellicht afvragen welk gebruik men zoo al miek met de Dateriagelden?

Alhoewel de Pauzen geheel en al meester waren over het vruchtgebruik der Dateria, belastten zij haar nochtans met het rentmeesterschap der Vatikaansche en Lateraansche penitenciers, het verleenen van toelagen aan sommige collegies en godshuizen, aan de gerechtshoven en de congregaties van geestelijken en kardinalen, aan de ministers van den H. Stoel, aan de Oostersche geestelijkheid, aan de bezetten voor armen en behoeftigen, vergeldingen aan de in nood verkeerende huisgezinnen der overledene Dateria-ambtenaars, eereloonen aan de schamele familieleden der apostolieke schrijvers, toelagen

aan de grafdelvers der Catacomben en Roomsche kerkhoven, aan de stichtingen van sommige bedeoorden, aan de bisschoppen, prelaten, priesters en geestelijken, die oftewel in nood verkeerden, of zich der H. Kerk verdienstelijk hadden gemaakt; verder nog hulpgelden aan den pauselijken aalmoezeniersdienst, rustgelden aan de pauselijke dienstlieden, en ten slotte, geldelijke tusschenkomst in de noodwendigheden en het onderhoud van het pauselijk paleis, de inkomsten der Dateria rechtstreeks voortkomende uit de uitoefening van het geestelijk gezag.

De geleerde *Moroni,* in zijn Woordenboek van Kerkelijke Geschiedenis, (B. 4, blz. 125), verklaart hoe in vroegere tijden de inkomsten der Dateria niet alléén voorzagen in de hierboven aangehaalde behoeften, en die van het tijdelijk gezag, maar hoe zij in dure tijden volken en vorsten ter hulpe kwamen; en hoe er ontzaglijke sommen gelds besteed werden om de invallen der ongeloovigen af te slaan.

DE APOSTOLIEKE CANCELLERIA.

De Cancelleria (Kanselarij) was die inrichting, waar de bullen en gunstbrieven door de Dateria toegestaan, ingeschreven en verzonden werden. Alle verzendingen waren voorzien van looden zegels tot wettigverklaring der pauselijke gunstverleeningen.

Kardinaal *De Luca,* in zijne 9e verhandeling over de Roomsche Curia, bewijst hoe vroeger de Cancelleria van de Dateria afhankelijk was, ja haar gansch ondergeschikt. Gedurende de middeleeuwen werden de twee gerechtshoven door overmaat van werk van elkander gescheiden en ieder zelfstandig opgericht.

Alzoo noemde men de Dateria : gerechtshof der verleende gunst « *grazia concessa* », en de Cancelleria : gerechtshof der verzondene gunst « *grazia spedita* ».

Tot meerdere opheldering zeggen wij met Kard. De Luca : « Dateria en Cancelleria waren een en hetzelfde lichaam, maar door de Dateria vroeg en verkreeg men de pauselijke gunstbrieven, die daarna door de Cancelleria gewettigd en besteld werden ».

DE APOSTOLIEKE REKENKAMER.

Ten onzent zou men zeggen « Ministerie van Geldwezen ». Zij was de eigenlijke en algemeene pauselijke schatkist.

Deze inrichting, door een schatbewaarder beheerd, in de

laatste tijden meest een kardinaal, omvatte de rekenplichtigheid van al de andere lichamen en miek er jaarlijks een algemeene balans van op. Het verschil tusschen de inkomsten en de uitgaven liep gewoonlijk uit op een deficit. Alsdan diende de schatmeester een bijgevoegd verslag in bij den Paus, waarin de redenen uitgelegd werden van het tekort, en de noodige middelen om er in te voorzien.

Gewoonlijk stelde men eene vermeerdering van belastingen voor, en dan namen de Pauzen meestal dit tekort voor eigen rekening. Doch bijaldien buiten de jaarlijksche staatsbegrooting de Pauzen terzelfdertijde verplicht waren de kristene vorsten ter hulp te snellen of de Kristenheid te helpen en te onderhouden, dan ging de Apostolieke Rekenkamer over tot de veiling der burgerlijke en geestelijke ambten, « vacabili » genaamd.

DE COLLEGIES VAN AMBTENAREN DER ROOMSCHE CURIA SEDERT DE HERINRICHTING VAN SIXTUS V.

Voornoemde pauselijke beheeren werden bediend door een groot aantal bevoegde ambtenaren, die eene wereldomvattende briefwisseling onderhielden, en tevens de verzending bezorgden der bullen, apostolieke brieven, diploma's, breven, en van alles wat door de Pauzen verleend werd in zake van geestelijke voordeelen, huwelijken, of andere geloofs- en gewetenszaken. De ambtenaars der meeste beheeren vereenigden zich in onderscheidene collegies, in den zin onzer neringen en gilden. Ieder collegium had zijne bijzondere voorrechten en toekenningen, die bezoldigd werden met inningsaandeelen op de verzendingen der bullen en gunstbrieven. Deze collegies werden genaamd : « *Uffizi della Curia Romana* ». Hier volgt de reeks dezer 44 ambts-waardigheden, volgens de nieuwe inrichting van Sixtus V.

Getal der beambten	Naam der bediening	Waarde in gouden Romeinsche scudi (1)
1	Kamerling der H. Roomsche Kerk	50.000
1	Auditor der Roomsche Apostolieke Rekenkamer	60.000
1	Commissaris der Roomsche Apostolieke Rekenkamer.	40.000

(1) Ieder gouden Romeinsche scudo telde 20 zilveren scudi. Een zilveren scudo = 5 fr. 375. Dus een gouden scudo = 107 fr. 50.

Getal der beambten	Naam der bediening	Waarde in gouden Romeinsche scudi
1	Algemeen Schatbewaarder der Roomsche Apost. Rekenkamer.	100.000 (1)
1	Sommist	25.000
1	Beheerder der Apost. Cancelleria.	30.000 (2)
1	Kashouder.	15.000
18	Auditors van de rechtbank der Sacra Rota.	54.000 (3)
12	Collegium der Apostolieke Protonotarissen « participanti ». . .	49.000 (4)
42	Collegium der Apostolieke Abbreviatori « parco maggiore ». . .	72.000 (5)
22	Collegium der Apostolieke Abbreviatori « parco minore » . . .	36 000 (6)
28	Collegium der Apostolieke geheimschrijvers	84.000 (7)

(1) Beheerder der pauselijke schatkist. Sixtus V veilde zes maal het schatbewaarschap op eene tijdruimte van vijf jaar. terwijl Hij den beheerder den kardinaalshoed schonk.

(2) Volgt op den kardinaal-onderkanselier, en bewaakt de verzending der bullen in zijne hoedanigheid van eersten ambtenaar. Onderwerpt de zaken in beroep aan het oordeel der verschillende prelaten der Curia bij middel van volgende onderschrijving: *De mandato D. M. D. P. P. audiat Magister.*

(3) Dagteekenen van de eerste tijden der H. Kerk. Daar het den Pauzen onmogelijk was door overmaat van bezigheid alle verzoekers te aanhooren, om tevens met recht en rede over hunne belangen te kunnen beslissen, gaven zij daarom aan de bekwaamste geleerden hunner omgeving volledige volmacht.

(4) Het collegium der protonotarissen wordt gerekend onder de eerste beheeren der Curia Romana, daar zijne instelling opklimt tot de eerste eeuw der H. Kerk. Deze ambtenaars waren gelast met het overschrijven der Apostolieke brieven.

(5 & 6) Dees prelatencollegium was een der gezaghebbendste der Roomsche Curia. Vele Pauzen en Kardinalen zijn er uit opgetreden. Er waren twee afdeelingen : « *di parco maggiore* » en « *di parco minore* », met wereldlijke en geestelijke leden. Zij waren gelast met het schrijven der Apostolieke brieven, in verkorten tekst. Vandaar het woord : « *breve* ».

(7) Dagteekent van zeer ouds. Aanzienlijke waardigheid. Waren getuigen bij het afdrukken van den visschersring-stempel op de te verzenden breven.

GETAL DER BEAMBTEN	NAAM DER BEDIENING	Waarde in gouden Romeinsche scudi
101	Collegium der Apostolieke schrijvers	114.000 (8)
81	Collegium der Brevenschrijvers .	162.000 (9)
101	Collegium der Oorkondschrijvers .	170 000 (10)
104	Collegium der schrijvers en procurators « di minor grazia » . . .	208.000 (11)
108	Collegium der overschrijvers der Apostolieke breven	225.000 (12)
4	Meesters der registers	16.000 (13)
3	Bewaarders der registers. . . .	1.800 (14)
140	Collegium der kameniers. . . .	180.000 (15)
140	Collegium der schildknapen. . .	292.000 (16)

(8) Is het oudste collegium. Vele Kardinalen en geleerden mieken er deel van uit. Moesten de pauselijke bullen op perkament neerschrijven De Paus is bij rechte voorzitter van dit collegium: *Ciampini* in zijne verhandeling over de « *Abbreviatori* » B. II, § 24 verhaalt hoe Urbanus VIII in zijn antwoord aan het Collegium der Apostolieke schrijvers, zich volgender wijze uitdrukte: « *nos quoque sumus scriptores, et si nos non scriberemus, vos quoque minime scriberetis.* »

(9) Dit collegium werd opgericht door Innocentius III om de Apostolieke gunstbrieven te verzenden.

(10) Julius II stelde dees collegium in, dat ook het collegium der verbeteraars werd geheeten.

(11) S. Pius V door zijn bevelbrief 84A, richtte dees collegium op om alle de gunstverleeningen der Penetenzieria te verhandelen.

(12) Werd in 1335 te Avignon ingesteld. Had voor taak om alle Apostolieke brieven in volgorde aan te teekenen.

(13) Waren gelast de vergelijking te bestatigen tusschen de registers en de oorspronkelijke teksten der Apostolieke brieven, bullen, breven, en getuigschriften. Onderaan schreven zij hunne goedkeuring: « *auscultata.* »

(14) Zij droegen groote zorg voor de registers der Pauzelijke Handelingen: hedendaagsche archivisten.

(15) S. Leo I stelde dit collegium in, en Leo X vermeerderde het ledengetal. Moesten oog houden over de bullen, waar jaargelden aan vast waren. Men zal de belangrijkheid van dees collegium begrijpen als men bedenkt dat het jaarlijks 90.000 florijnen (1.000.000 frs.) opbracht.

(16) Wie dit collegium oprichtte is ons onbekend. Zelfde ambt als de kameniers. Hadden een jaarlijksch inkomen, (ten tijde van Benedictus XIV), van 112.000 gouden florijnen.

Getal der beambten	Naam der bediening	Waarde in gouden Romeinsche scudi
752	Collegium der voorzitters en aandeelhebbers der Ripa	532.000 (17)
401	Collegium der S. Pietersridders .	394.000 (18)
200	Collegium der S. Paulusridders .	250.000 (19)
535	Collegium der Vroomridders . .	300.000 (20)
260	Collegium der Loretaansche ridders	520.000 (21)
350	Collegium der Lelieridders . . .	250.000 (22)
88	Collegium der sollicitators der Apostolieke brieven.	174.000 (23)
143	Collegium der plumbators . . .	143.000 (24)
100	Collegium der deurwaarders . .	100.000 (25)
48	Collegium der notarissen der S. Rota	72.000

(17) Dees collegium dankt zijne stichting aan Julius II. Zij waren verplicht van Rome voortdurend met den noodigen levensvoorraad te voorzien, om alle schaarschheid te vermijden. Naderhand bracht Leo X hun getal van 140 op 752.

(18) Leo X door den bevelbrief 36, A, stelde een collegium in van 401 ridders, tot meerder prachtvertoon.

(19) Paulus III richtte dees collegium op, waarvan de leden aanzien werden als deelmakend van de pauselijke familie. Zij droegen roode kleederen of te wel de rouw, bij 's pauzens dood.

(20) Ingesteld door Pius IV in 1559, tot meerderen luister van het pauselijk Hof.

(21) Sixtus V stichtte dees collegium ter eere van het H. Huisje van Loreto.

(22) Paulus III was de insteller, terwijl Paulus IV het vergrootte.

(23) Dees collegium is zooveel als het tegenwoordige der kerkelijke zaakwaarnemers.

(24) Hadden voor taak de looden zegels te bereiden voor de pauselijk bullen. Deze zegels werden omwerkt met zijde van verschillende kleur en pracht, naar gelang de verzondene gunstbrief.

(25) Sixtus V stichtte dit collegium en gebood dat 25 vacabilisti-deurwaarders levenslang ten dienste zouden staan van den Kardinaal-Onderkanselier. Hun ambt komt veel overeen met dit onzer huidige apostolieke verzenders. Sixtus V gaf hun een prefekt in den persoon van zijn bloedverwant Evangelist Pallota, naderhand Kardinaal. Vandaar de bijnaam van dees collegium : « *Uffizio del Pallotta* ». Het prefektuurschap werd uitgeoefend door twee ambtenaars der Apostolieke Kanselarij.

Getal der beambten	Naam der bediening	Waarde in gouden Romeinsche scudi
24	Collegium der penitenciers . . .	24.000
9	Collegium der kamerklerken . .	36.000
25	Collegium der stafdragers . . .	25.000
19	Collegium der Apostolieke boden .	19.000
16	Collegium der bestraffers. . . .	24.000
1	Hofmeester of bewaker der Kanselarij	2.000
1	Deurwaarder der Rekenkamer. .	1.500
1	Auditor, corrector & procurator der betwistingen, en zijn gerecht . .	8.000
1	Notaris der betwistingen	3.000
2	Notarissen der Ap. Kanselarij . .	7.000
4	Notarissen der goedkeuringen . .	16.000
3	Notarissen van het Vikariaat . .	12.000
4	Notarissen van het goed bestuur .	4.000
Bedrag 3898		4.900.300

Voornoemde ambtsbedieningen der Romeinsche Curia werden geveild, en « *vacabili* » genoemd.

VACABILI & VACABILISTI.

Gelijk wij gezien hebben, waren de « *vacabili* » de verschillende ambten of beheeren der Roomsche Curia : « *officiorum venalium et vacabilium Romanæ Curiæ*. Deze ambten of beheeren werden veilbaar gesteld door het Pauselijk Hof, de Apostolieke Rekenkamer, de Kanselarij, de Dateria.

Kardinaal De Luca bewijst hoe de « *vacabili* » ingesteld werden om te kunnen voorzien in de immer aangroeiende behoeften van den H. Stoel, en der Openbare Schatkist.

Hij verdeelt ze in drie afdeelingen :

1. *Officia praelatitia et primi ordinis.*

2. *De Officiis secundi generis quæ non sunt prælatitia, sed aliquam habent administrationem.*

3. *De officiis tertiæ classis quæ nullam habent administrationem.*

De « *vacabili* » waren vereenigd in onderscheidene collegies naar gelang de noodzakelijkheid. Ieder collegium telde een min of meer aanzienlijk getal leden met verschillende rang en waardigheid ; had eigen bestuur, eigene wetten, en stond onder het onmiddelijk gezag van den Kardinaal-Prodatarius. Andere

hadden één enkelen vertegenwoordiger, die een zeker ambt vervulde in Kanselarij of Dateria. Aan allen werden bepaalde inningsrechten toegekend, waarvan het bedrag op het einde van het jaar verdeeld werd onder de leden.

Nemen wij bij voorbeeld het collegium der *Loretaansche ridders*, eene instelling van Sixtus V.

Zij waren ten getalle van 260, vergaderden één maal in het jaar om hunnen vertegenwoordiger te kiezen, « Kapelaan » geheeten, die steeds bij de verzending der pauselijke bullen moest aanwezig zijn, om den vastgestelden taks te heffen. Deze gaf dan op het einde van het jaar verslag in de vergadering der ridders, en ieder collegiaal ontving zijn winstaandeel. Wie nu verlangde deelgenoot te worden, om mêe te kunnen genieten van de voorrechten en winsten, kocht eene *vacabile*, t. t. z. een der 260 plaatsen tegen 2000 gouden scudi, éénmaal te storten, mits te voldoen aan alle de voorwaarden vervat in de stichtingsbulle van het collegium. Hij ontving dan eene breve in perkament, die hij gedurende zijn leven voorts mocht veilen, maar altijd voor eene hoogere som en met toelating des Pauzen. Bij zijn afsterven liet hij bij testament zijne Vacabilibreve aan zijnen opvolger, of stervende zonder, hadden de erfgenamen 40 dagen tijd om hunne rechten te doen gelden. Na die tijdruimte werd de « vacabile » vervallen verklaard, en keerde terug tot den H. Stoel, die ze ten haren behoeve voortveilde.

Zóó had de vacabilibreve eene echte handelswaarde.

Daar waren vacabili der Apostolieke Rekenkamer aan één drager « *camerali* » als b.v. deze van het algemeen schatbewaardersambt, van het commissariaat, en die in de stichtingsakte een *vast* aandeel in zekere renten der Apostolieke Kamer was toegewezen (= echte grondpandrechten). De Pauzen immers, bij de inrichting der vacabili-ambten van de Rekenkamer, hadden zich groote onkosten moeten getroosten en zware schulden gemaakt. Alzoo dan om de teruggave der geleende gelden te verzekeren, moesten zij de goederen en de renten der Apostolieke Rekenkamer belasten, hypothekeeren. Zij werden daarom « *porzionari* » genoemd. De andere vacabilisten hadden een *onvast* en wisselvallig winstaandeel, naar gelang de verzendingstaksen der Dateria- en Cancelleriabullen, hetgeen veel overeenkomt met de « dividende » onzer hedendaagsche banken.

Men denke daarom niet dat eenieder vacabilibreven kon bekomen. Alleen die prelaten, die de vereischte bekwaamheid en waardigheid daartoe hadden en hunne verknochtheid aan S. Pieters' Stoel door oprechte daden hadden betoond, werden tot de Curia-ambten toegelaten. De geschiedenis ten andere leert ons hoevele beroemde en uitmuntende prelaten er in de

Roomsche Curia werkzaam waren, die door middel der vacabili er toegang hadden gekregen.

Daar waren machtige sommen gelds noodig om de Pauzen toe te laten in alle de noodwendigheden van Kerk en Missiën te voorzien, de kristene vorsten te steunen in den oorlog tegen de Turken, de volken te helpen tegen de ketters en omwentelaars, aan de barbaren den toegang tot Europa te beletten, de streken door pest en hongersnood geteisterd van de noodige levensvoorraad en hulpmiddelen te voorzien. Aan den anderen kant beperkte zich het tijdelijk bewind der Pauzen over Italië tot een slag van zedelijke voogdij, eene verantwoordiging voor de openbare orde en veiligheid. Verre dus van belastingen of rechten te heffen. Iedere gemeente regeerde haar eigen. De volkomenste gemeentevrijheid heerschte onder het bewind der Pauzen.

Waar nu de middelen gevonden om de Pauselijke staten, om de Kristene wereld te kunnen helpen en bijstaan?

Die vond men in het heffen van een taxa op alle de Pauselijke gunstverleeningen, bullen, breven, apostolieke brieven, getuigschriften en ook aflaten. Nochtans zijn de geschiedschrijvers het eens om te bekennen dat deze laatste taxa geheel en al ten profijte was der bevrijding van het H. Land.

Toch was de opbrengst dezer belastingen op verre na niet toereikend om in ieders noodwendigheden te kunnen voorzien, en zóó kwam het dat de Pauzen genoodzaakt werden de Curia-ambten veilbaar te stellen. Bij voorbeeld: Het collegium der Voorzitters en deelgenoten der Ripa (haven van Rome) was een vacabilambt der Apostolieke Rekenkamer. Zij waren in 't geheel met 140, en moesten voor Rome's levensvoorraad zorgen. Was er ooit schaarschheid, dan verloren zij hun vacabilirecht.

Julius II ontving van hen 391.000 gouden scudi, maar het derde deel der graantaksen was voor hen. Zij beschikten dus over eene vaste rent. Leo X bekrachtigde en vergrootte hunne instelling (« *della Annona* ») en bracht hun ledengetal tot 743, ten einde beter te kunnen voorzien in het overgroot graanverbruik, veroorzaakt door duizende pelgrimsvaarten. Deze vacabiliveiling bracht hem 486.000 gouden scudi op.

Daar deze vacabili van de Apostolieke Kamer afhingen, werden zij genaamd « *Camerali* », en samen aan « *vaste rent* », ingezien hun winstbedrag verpand stond op het inkomen der Apostolieke Rekenkamer. Zóó luidde immers de stichtingsbulle. Zien wij nu het collegium der Vroomridders, eene instelling van Pius IV in 1559. Zij waren met 525 leden en bezorgden aan de Rekenkamer 467.000 gouden scudi. Daarvan moest deze hun jaarlijks 34.500 zilveren scudi uitkeeren, opbrengst der vleeschtaks, der schatkist van Camerino, en der Roomsche douanen.

Alzóo stond het vastgesteld in de stichtingsbulle. Ook deze vacabili waren « *camerali* », daar zij eene vaste rent hadden, en mieken deel van de 3e reeks « *quæ nullam habent administrationem* ».

Een ander voorbeeld : DE LELIERIDDERS. Dit collegium werd opgericht door Paulus III ; Paulus IV vermeerderde het ledengetal tot 350 ridders, van wie de Apostolieke Rekenkamer 275.000 gouden scudi ontving. Naar luidt de bulle van Paulus IV, trokken zij van de Rekenkamer eene jaarlijksche vaste rent van 18.000 zilveren scudi, en behoorden ook tot den 3n rang.

Voornoemde vacabili « *camerali* » werden door Motu-proprio van Benedictus XIV, uitrooibaar verklaard na een zeker tijdverloop, of omzet in Aandeelen der Bergen van Barmhartigheid die door Pius VII later uitbetaald werden. Alzóo werden de verschillende staatsinkomsten ontdaan van hunne eeuwenoude grondpanden.

HOE DE PAUZEN HUNNE INKOMSTEN BENUTTIGDEN.

Sommige kerkhaters hebben de Pauzen durven uitkrijten voor verkwisters der openbare penningen en uitbuiters der aflaten. Hiernavolgende geschiedkundige tafel zal met cijfers en datums aantoonen, en gesteund op gezaghebbende geschiedschrijvers, hoe de Pauzen in het taxeeren der bullen en aflaten geenszins hun eigen voordeel, maar dit der gansche Kristenheid voor doel hadden. Europa ware sedert lang een wingewest der Halve Maan geweest, maar de Pauzen waakten en ijverden onverpoosd om de herhaalde invallen der Turken af te slaan. Toen de Grieksche keizers de Katholieken aan hun lot over lieten, toen de Longobaarden ze vervolgden, sloegen alle kristene volken de oogen Romewaarts : de Pauzen waren hunne eenigste voorstaanders en beschermers. En de geschiedenis, de onvervalschte, bewijst klaar en duidelijk hoe het Pausdom in vrede of droeve tijden Europa's vuurbaak en redding was, de toevlucht voor Vrijheid en Wetenschap.

1316-1334.

Bij de dood van Joannes XXII, den 4n December 1334, bezat de Pauselijke schatkamer 25.000.000 gouden florijnen = 18 millioen in gereed geld en 7 millioen in gouden en zilveren vaatwerk. *Villani* in zijn « *Croniche fiorentine* » (1581) verklaart hoe deze overgroote som, ontzaglijk voor dien tijd, bestemd was voor de Kruisvaarten naar het H. Land.

Deze som kwam voort van de veiling der Curia-beheeren.

1417-1431.

De geschiedschrijver *Coppi* in zijne « *Vita dei Papi* », verhaalt

ons hoe de kristene vorsten, onder Martinus V, de ketters in Bohemen beoorloogden. Daar er gebrek was aan geld, schonk de Paus hun door eene breve (1423) het vijfde deel der inkomsten van de Apostolieke Rekenkamer, en tevens de tienden van al de Curia-beheeren en geestelijke prebenden.

In 1427, voor den strijd tegen de Boheemsche ketters, de Hussieten en de Wiclefieten, schonk hij tot dekking der oorlogskosten, het tiende van al de inkomsten der Katholieke wereld en het vijfde der renten van de Pauselijke Staten.

Bij zijn afsterven, den 3n Mei 1431, bepaalde hij in zijn testament dat de overgroote Apostolieke schat zou dienen om de Turken te bestrijden, en om de reiskosten te betalen aan de Grieken, die naar de Kerkvergadering van Bazel zouden komen ten einde het verbond met de Latijnsche Kerk te vernieuwen.

Dusdanige schat was de opbrengst der geveilde Curia-ambten.

1431-1446.

Volgens *Cohelli : Bolle di Sommi Pontefici* (1642) deed Eugenius IV, opvolger van Martinus V, overgroote onkosten om het eiland Rhodus te bevrijden en de Turken te verslaan. En toen Hij de Grieken wou helpen, die naar de kerkvergadering van Florentië kwamen, en terzelvertijde de Bazelsche scheuring moest bestrijden met den tegenpaus, Felix V van Savooien aan 't hoofd, was hij genoodzaakt zijnen mijter bij de Florentijnen te verpanden voor 50.000 Romeinsche scudi.

1455-1459.

Wij lezen in *Marini : « Storia dei Pontefici »* hoe Calixtus III, in 1455, om de Turksche overmacht te verpletten de Apostolieke schatkist tot den bodem toe ledigde, alle gouden of zilveren voorwerpen tot geld bracht, het pauselijk gewaad verpandde, en zelfs eenige landgoederen der kerkstaten vervreemdde.

Dank aan Hem werden de Turksche legerhorden teruggeslagen en het Kristen Europa bevrijd.

1459-1464.

De rechtsgeleerde *Vitali*, sprekende over Pius II, getuigt hoe deze Paus de opbrengst der rijke aluingroeven van Tolfa (bij Civita-Vecchia), rond de 300.000 scudi 's jaars, besteedde aan den Turkschen oorlog, zonder de gelden der bullen en aflaten mede te rekenen.

1471-1484.

De Vecchis, in zijn werk : « *De bono regimini, de censo Apostolico* », verhaalt hoe Sixtus IV, geholpen door de koningen van Hongarië en Napels, de Turken met eene aanzienlijke legermacht uit Otranto verjoeg, en hoe de pauselijke vloot hunnen buit afnam. Hij ledigde de gansche schatkist, lei de

Roomsche Curia eene zware belasting op, verhoogde de lasten op het meel, vermeerderde de Curia-ambten, en stelde ze veilbaar. Daar dit alles nog niet voldoende was, zag hij zich gedwongen zijnen ganschen huisraad met al het zilveren vaatwerk onder den hamer te laten brengen.

Maar bij zijn afsterven mocht hij de voldoening smaken der Turken overmoed geknakt te zien, en Europa van de Mahomedaansche barbaarschheid te hebben gered.

1492-1503.

Onder de regeering van Alexander VI, zegt *Coppi*, in zijne « *Levensbeschrijvingen der Pausen* », hernamen de Turken hunne woeste strooptochten. en drongen door tot Polen, Hongarië, Kroatië en Peloponesië.

De gansche Kristenheid was met schrik en angst bevangen, bijzonder in Italië.

Alexander VI riep al de kristene vorsten te wapen, en schonk hun tot vergoeding der oorlogskosten, een tiende der kerkrenten van geheel de kristene wereld. Hij vermeerderde het getal der « vacabili », stelde een plechtig jubeljaar in, opende de « porte sante », en alwie de aflaten wou verdienen zonder naar Rome te bedevaarden, moest het reisgeld storten in de Apostolieke schatkist.

Alzoo mocht de Paus 2709 libbre in goud (bij de 1000 kgr.) naar Venetië's gemeenebest sturen om de Turken te bekampen.

1522-1523.

Ameyden, in zijn reeds aangehaald werk, verhaalt hoe Adrianus VI bij zijne troonbeklimming, de Pauselijke schatkist zoodanig uitgeput vond door de overgroote prachtuitgaven van Leo X. dat de Apostolieke Rekenkamer geheel en al te niet was.

Maar deze Paus wist op korten tijd, door zuinigheid en strengheid, de Pauselijke renten zoodanig te doen stijgen, dat Hij 400.000 gouden dukaten naar Hongarië kon sturen om de invallen der Turken af te slaan. Tezelvertijde zond hij drie welgewapende oorlogsschepen naar het eiland Rhodus om de kristene ridders te helpen, dit alles zonder in 't minst de belastingen op te slaan, enkele en zuivere opbrengst der bullen en vacabilirechten.

1523-1534.

De heer *Bondi*, in zijne « *Storia di Forli* », IIe Deel, beschrijft de vreeselijke plundering van Rome door de Lutheraansche krijgsbenden, die de 20.000.000 zilveren scudi der Apostolieke schatkist roofden, bijeengebracht door Clemens VII, en bestemd voor den oorlog tegen de woeste Muzulmannen.

Toen de kalmte teruggekeerd was, trachtte deze Paus zijne staten op te beuren, en om mede Keizer Karel te kunnen helpen

in den oorlog tegen de Turken van Afrika, vermeerderde hij de vacabilibreven, stelde de bergen van barmhartigheid in, en verkreeg daardoor 1.774.800 gouden scudi voor den oorlog.

1536-1549.

De letterkundige *Angelo Colucci* van Jesi, sprekende over Paulus III, die Clemens VII onmiddellijk opvolgde, verzekert dat deze Paus de overgroote som van 4.169.000 gouden scudi uitgaf voor de bestrijding der ongeloovigen, alles voortkomende van de vacabili en de lombards.

1559-1565.

In zijne « *Storia del Papato* » verhaalt *Novaes*, hoe Pius IV 400.000 gouden scudi naar de Jerusalemridders zond om de Turken te verjagen, en 800.000 naar Karel IX, koning van Frankrijk.

Toen er in 1564 hongersnood was te Rome, kocht hij tegen 560.000 zilveren scudi, opbrengst van sommige vacabilibreven, al het graan op aan acht scudi de maat, en schonk het aan het volk voor vijf scudi, zelfde gewicht.

1566-1572.

Catena, het leven van S. Pius V beschrijvende, getuigt dat deze heilige Paus de Apostolicke schatkist voorzag zonder zijne onderdanen eenigzins te moeten belasten. Hij betaalde daarenboven alle de oorlogskosten van de beroemde zeeslag te Lepanto, die boven de 2.000.000 gouden scudi, (rond de 220 millioen frs.) beliepen (1).

Van een andere kant zond Hij nog 1.000.000 gouden scudi naar de koning van Frankrijk, om de oproerige Hugenoten te onderwerpen, 680.000 aan Venetië's dapper gemeenebest, 1.000.000, en achterna nog 600.000, om het eiland Cyprus te bevrijden, 200.000 aan de beklagenswaardige koningin van Schotland, Maria Stuart, en nog 50 000 aan Engeland's Katholieken, die zoo bloedig door Elisabeth vervolgd werden.

Bij zijn afsterven behield de Pauselijke schatkist nog 1.500 000 gouden scudi, dit alles opbrengst der taksen op bullen, vacabili en lombards.

1585-1590.

De levensbeschrijver van Sixtus V, Pater *Tempesti*, verhaalt hoe deze Paus door zijne hervormingen een nieuw tijdperk opende voor het Pausdom.

Door het Pauselijk bevelschrift « *In conferendis* » (V) gaf Hij eene nieuwe richting aan den geestelijken en bestuurlijken staat, bepaalde en verzekerde de inkomsten der openbare schat-

(1) Zie Guglielmotti « Storia della Marina Pontificia Marcantonio Colonna alla Bataglia di Lepanto ». Roma, 1913.

kist bij middel van vaste wetten. Alzóó werden de vacabili en de lombards heringericht en vermeerderd. Met hunne opbrengst versierde en verrijkte hij Rome met machtige gedenkteekenen, zond 564.400 gouden scudi naar den koning van Frankrijk in strijd tegen de oproerige Hugenoten, en beschikte nog over een millioen gouden scudi voor den oorlog tegen de Turken.

Coppi in zijn « *Vita dei Papi* » verzekert daarbij dat Sixtus V 1.000 000 gouden scudi aan het Katholieke Savooien vooruitschoot, dat toen in strijd was met het kettersch Geneven. Bij zijne dood liet Hij in de versterking van Sant' Angelo een bewaarfonds van 5.150.000 zilveren scudi, dat de H Kerk slechts mocht gebruiken in uiterste gevallen van nood, zonder de onderdanen te moeten belasten. Deze stichting deed hij waarborgen door de bulle « *Ad Clavum Apostolicæ* » van 21 April 1588, door 34 Kardinalen onderteekend.

1590-1591.

Pater Plettemberg verhaalt ons in zijn werk der Roomsche Curia, hoe Gregorius XIV in 1591, aan het Italiaansche volk dat met hongersnood en pest geteisterd was, 3.000 000 gouden scudi deed uitdeelen, en daarbij nog 500 000 scudi naar Frankrijk zond — alles opbrengst der vacabilibreven.

1592-1605.

De rechtsgeleerde *Vitali*, sprekende over Clemens VIII, bevestigt dat deze Paus achtereenvolgens 265.000, — 175.000, — en in 1601, 385.600 gouden scudi uitgaf voor den oorlog tegen de ongeloovigen, alles voortkomende der bullen en vacablili.

1605-1621.

Wij lezen in *Alveri* « *Roma in ogni stato* » hoe Paulus V in 1619 meer dan 1.000.000 gouden scudi naar Hongarië zond om de Turken te bevechten, en nog 200 000 naar den koning van Frankrijk voor de onderdrukking der Hugenoten Hij liet Rome met prachtige gebouwen versieren, en verklaarde daarmede een tweevoudig doel te bereiken = van den eenen kant zou het uitgegeven geld van Rome eene der heerlijkste steden der wereld maken, waardig van het « Caput Orbis », van den anderen kant was het eene broodwinning voor duizenden werklieden, die anders ten laste vielen der Katholieke liefdadigheid.

Door de bulle « *Universi agri* » van 21n Maart 1620, gaf hij eene nieuwe inrichting aan de gerechtshoven en vacabili-beheeren, waardoor de Apostolieke schatkist met 900.000 gouden scudi werd verrijkt.

1621-1623.

Zijn opvolger Gregorius XV (9n Februari 1621) vermocht, zóó verhaalt de rechtsgeleerde *Vitali*, binst zijn kortstondig pontificaat aanzienlijke geldelijke hulp verleenen aan keizer

Frederik II om de ketters te bestrijden, eveneens aan Sigismundus, koning van Polen, in oorlog met de Turken, en tezelvertijde nam Hij bezit van het betwiste Valtellina.

Daarom vermeerderde Hij de Bergen van Barmhartigheid, en veilde menige vacabilibreven.

1655-1667.

Cartari, in zijn « *Notitia Cardinalitus Romanae aulae officialibus* », herinnert hoe Alexander VII bij zijne troonbeklimming, den 7ⁿ April 1655, buiten de machtige geldsommen die hij besteedde om de vreeselijke pestziekte van 1657 te keer te gaan, nog 400.000 scudi aan keizer Ferdinand II vooruitschoot voor diens oorlog tegen de Turken, en zeven jaar later, nog 380.800 aan zijnen opvolger Ferdinand III.

Hij kwam ook het dappere Polen edelmoediglijk ter hulp, en herstelde den Apostolieken rekendienst zonder eenigszins de lasten te verzwaren. Alleen de « vacabili » ondergingen eene merkelijke vermeerdering.

1667-1669.

In de « Levenschetsen der Kardinalen » van *Cardella,* lezen wij hoe de eerste daad van Paus Clemens IX in 1667, de afschaffing was van vele belastingen op de levensmiddelen, tot groote voldoening van het volk. Aan Venetië schonk hij 600.000 gouden scudi voor den oorlog tegen de ongeloovigen, en zond de Pauselijke vloot, door zijn eigen broeder aangevoerd, naar het eiland Kandia (Creta) om het van de Mahomedaansche roovers te bevrijden.

1670-1676.

Gaëtano Moroni verhaalt ons in zijne uitgebreide Kerkelijke Geschiedenis, hoe weinig na de dood van Clemens X alle lasttienden werden opgeschorst. In 1676 immers hield de Turksch-Poolsche oorlog op, en dank aan de vrijgevigheid der Pauzen had het roemrijke Polen den Muzulmanschen overmoed verslaan.

1676-1688.

Volgens de getuigenis van voornoemde heer *Coppi,* kon Innocentius XI, dank zijne uiterste spaarzaamheid, al de schulden van de Apostolieke Rekenkamer vereffenen, die verscheidene millioenen bedroegen. Daarenboven zond hij 400.000 scudi naar keizer Leopold I, en 850.000 naar den koning van Polen, om het Turksch gevaar af te weren. Dit alles kwam voort van de taksen op bullen en vacabili.

1689-1691.

Verders verhaalt de heer *Coppi* hoe Alexander VIII de pauselijke vloot (7 galeien, en 2000 krijgslieden) ter hulpe zond aan het dappere Venetië, alsmede eene aanzienlijke som gelds. Toen in 1691 een schrikkelijke hongersnood heerschte te Rome,

kocht hij 180.000 maten meel en deelde ze den arme kosteloos uit. Hij ontsloeg het gemalen graan van den « paolotaks » (0,50 fr. voor iedere maat) en evenzoo het vleesch van den « quattrinotaks » (0,01 ¼ fr. de libbra, of derde kilo). (1)

1691-1700.

Kardinaal *De Luca*, in zijne « *Relatio Romanae Curiae* » verzekert dat Innocentius XII den koning van Engeland, Jacobus II, machtig ondersteunde om hem den troon zijner vaderen te doen herwinnen. Ook aan de vereenigde kristene vorsten zond hij groote sommen gelds voor den strijd tegen de ongeloovigen.

Ongaarne zag hij het vervreemden der Curia-ambten, en den 25ⁿ October 1696 verbood Hij alle veiling der « Vacabili »; aan meer dan de helft der dragers schonk hij de gestorte gelden terug. Deze bewerking kostte den H. Stoel meer dan 2 000.000 scudi. En daar de Dateria toen in bloeienden toestand verkeerde, liet hij het paleis der « *Curia Innocenziana* » oprichten (het huidige *Monte Citorio* : Kamer van volksvertegenwoordigers) alsmede de gebouwen van *Ripagrande*.

Hij voegde bij het pauselijk bewaarfonds der Sint Angelo-Burcht nog 1.000.000 gouden scudi, en tevens 800.000 aan de openbare schatkist.

1700-1721.

Het « *Diario di Roma* », dat dagteekent van 1716, vermeldt groote onkosten door Clemens XI gedaan om den Spaanschen inval in het Comacchiogebied (Ferrara) af te slaan.

Ten dien einde herstelde hij de « Vacabili », en met goedkeuring van 32 Kardinalen lichtte hij 500.000 gouden scudi van het bewaarfonds der Engelenburcht, vormde een leger van 20.000 man, en bevrijdde het Comacchiogebied.

Voor den oorlog tegen de Turken schonk hij 475.000 gouden scudi.

Hier maken *Coppi* en andere geschiedschrijvers eene kleine samentelling van al de gelden door de Pauzen uitgegeven voor den Turkschen oorlog, te beginnen met Paulus III tot Clemens XI, en zij komen tot een bedrag van **24.358.000 gouden scudi** Van den anderen kant *Marchetti*, in zijne verhandeling over de inkomstgelden van den H. Stoel uit het buitenland, geeft in 't geheel **29.632.143 gouden scudi,** die de Pauzen van Paulus III tot Clemens XI, in hulpgelden aan de kristene vorsten uitdeelden, zonder die van den Turkschen oorlog mede te rekenen. Alzoo komt men tot een gezamentlijk bedrag van 53.990.143 gouden

(1) Het vleesch gold 4 quattrini voor ééne libbra. Zie *Coppi* : « *Sulle finanze* ». Men kan hieruit de geldwaarde berekenen van dien tijd.

scudi, of 1.079.802.860 zilveren scudi, of in hedendaagsche munt **de ontzaggelijke som van 5.803.940.372 frs. 50,** door de Pauzen van Rome ten behoeve van 't Kristen Europa uitgegeven *in minder dan twee eeuwen tijds.*

Al deze gelden kwamen voort der taksen op bullen en aflaten, der vacabili en lombards.

1721-1724.

Wij lezen in *Otticri's « Storia d'Europa »* 7e Boek, blz. 20, hoe Innocentius XIII een verbond sloot met de Kristene vorsten, gelijk ten andere al zijne voorgangers, om den overmoed der Muzulmannen te beteugelen.

Hij spoorde alle de kardinalen aan om de Jerusalemridders geldelijk te ondersteunen, en schonk de eerste 100.000 gouden scudi. Aan Jacobus III zond hij 80.000 gouden scudi en verkocht daarenboven nog zijnen ganschen huisraad voor 30.000 zilveren scudi, om hem toe te laten den rechtmatigen troon van Engeland te herwinnen.

1769-1776.

Onder de regeering van Clemens XIV woedde er rond het jaar 1771 grooten hongersnood in Italië, en deze Paus, zoo verhaalt *Moroni*, schonk 900.000 gouden scudi om graan te koopen en het den arme uit te deelen.

Dees geld was de opbrengst der bullen en Pauselijke gunstbrieven.

1776-1814.

Hier zou men de groote geldelijke uitgaven kunnen aanstippen die de Pauzen, Pius VI en Pius VII zich getroosteden om de katholieke vorsten ter hulp te komen, bijzonder onder de fransche omwenteling. Doch deze geschiedkundige tafel volsta, denk ik, om het gebruik der gelden uit te leggen die de Pauzen mieken met de opbrengst der taksen op Bullen en Aflaten, der geveilde vacabili-breven, en der lombardsleeningen.

DE SPAANSCHE SCHADELOOSSTELLING.

Benedictus XIV, vooraleer de overeenkomst met Spanje te sluiten, wou eerst het erfgoed vaststellen der Apostolieke Rekenkamer *Moroni* legt deze zaak breedvoerig uit (B.V., & VI, blz. 25). De Pauzen immers, om de kristene vorsten te kunnen bijstaan, buiten al het geld dat voortkwam der « Vacabili » en « Bergen van Barmhartigheid », der taksen op de Apostolieke verzendingen der Dateria en Kanselarij, hadden daarenboven de Rekenkamer met eene schuld van 9.500.000 gouden scudi bezwaard. De kroozen van dit overgroot kapitaal vielen ten laste der kloosters en der abdijen van Italië. Benedictus XIV, oordeelende dat de kerkgoederen ten dienste der Kerk moesten

zijn, gebood door eene bulle aan alle kloosterorden van het overeenkomstige kapitaal uit te betalen. Alzoo werd de Apostolieke kamer van dien schromelijken last ontdaan.

Vervolgens gaf hij door Motu-proprio van 8n Januari 1744, aan de Rekenkamer de volmacht om de vacabilibreven uit te rooien der vreemdelingen, t. t. z. van diegenen die geene vaste verblijfplaats in Rome hadden, of niet in dienst waren van den H. Stoel, b.v. het collegium der *Annona* of van *Ripagrande*, het collegium der S. Pietersridders. Daar in 't algemeen de dragers dezer « vacabili » in het buitenland verbleven, beval hij dat hunne vacabilibreven regelmatig zouden uitbetaald worden in geld of lombardsaandeelen, binnen de veertig dagen hunner intrekking of faling. Daardoor werd de Rekenkamer bevrijd van die groote, jaarlijksche renten der « vacabili-camerali », die eeuwenlang de staatsinkomsten hadden bezwaard, o. a. die van den levensvoorraad, van het graan, en andere.

Doch wat het pausdom van Benedictus XIV bijzonder kenmerkt was het sluiten van het berucht concordaat tusschen den H. Stoel en de Spaansche regeering.

Ziehier hoe *Novaes*, Benedictus' levensbeschrijver, deze gebeurtenis verhaalt :

« Daar was veel spraak in het begin van 't jaar 1753 van » een schip vol goud, dat in de haven van Napels aangeland » was en toebehoorde aan den koning van Spanje. De tongen » gingen voorgoed los, de praatjes hunnen gang, toen dit geld » den 11n Februari te Rome aankwam, in wagens bedekt met » spaansche overkappen en voortgetrokken door 30 muilezels, » terwijl eene afdeeling Napolitaansche ruiterij ze begeleidde. » De schat werd afgelost ten paleize van Bermudes, den Spaan- » schen rentmeester, en weinige dagen daarna overgebracht » naar 't Pauselijk kasteel der Engelenburcht.

» Niemand vermoedde dat deze schat rechtmatige eigendom » was van den H. Stoel, en het gevolg eener geheime overeen- » komst tusschen den Paus van Rome en den Koning van » Spanje, gesloten te Madrid door Markies D. Ensenada, 's ko- » nings eerste minister, en te Rome door Mgr Figueiroa, » Spaansch auditor der Sacra Rota.

» De akt werd opgemaakt te Rome, den 11n Januari, onder- » teekend door voornoemd Spaansch prelaat en den kardi- » naal staatssekretaris Valenti, goedgekeurd door Zijne Katho- » lieke Majesteit Ferdinand VI, den 31n derzelfde maand, en » eindelijk door den Paus plechtiglijk afgekondigd in eene Bulle.

» Die overeenkomst was voorwaar eene der gewichtigste » gebeurtenissen van deze eeuw en van het pontificaat ». Tot hier de schrijver.

En nu een woordje uitleg.

Reeds verscheidene jaren was men in Spanje in beroering over eene kerkelijke aangelegenheid die dreigde op eene scheuring uit te loopen. Het Spaansche Hof verlangde in eigen hoofdstad kerkelijke rechtbanken en opperste rechters te hebben, die onafhankelijk van Rome waren. Daarbij wilde het beschikken over alle opene bisschoppelijke zetels en prebenden, en voor ieder bisschop de macht om te ontslaan in huwelijksbeletsels van 3n en 4n graad, zonder te moeten den pauselijken Nuntius toestemming vragen, gelijk het te voren geschiedde. Tot overmaat van aanmatiging eischte de regeering nog krachtens haar beschermingsrecht over de Katholieke wereld, de macht om ten allen tijde, ook in voorbehoudene gevallen, de benoemingen te doen der opengevallene zetels in aartsbisdommen, kloostergemeenten en consistoriale prebenden, zóó voor Spanje als voor Spaansch Amerika. Tot getuigenis dier zoogezegde voorrechten vertoonde het Spaansch Ministerie allerhande oude titels, bullen en pauselijke gunstbrieven.

Benedictus XIV, na de zaak rijpelijk en in 't geheim te hebben onderzocht met geleerde rechtskundigen van het Pauselijk hof, besloot dat de koning van Spanje voort zijn benoemingsrecht mocht uitoefenen over de openstaande zetels der aartsbisdommen, bisdommen, kloosters en consistoriale prebenden; alleen in zake van eenvoudige cereprebenden behield de Paus er 52 te zijner beschikking, om daarmeê die Spaansche geestelijken te kunnen loonen, die zich door zeden en leering van dergelijke onderscheiding hadden waardig gemaakt. De vergunningsbrieven dezer 52 prebenden moesten te Rome opgesteld en verzonden worden tegen de gebruikelijke inningsgelden van Dateria en Kanselarij. De kwestie werd bepaald geregeld door den Apostolieken brief van 8n November 1751. « *Cum nuper charissimus in Christo Filius Noster Ferdinandus Hispaniarum Rex Catholicus* », en de Bulle van 9 Juni 1753 : « *Cum alias nempe* ».

Koning Ferdinand VI, om zijne erkentelijkheid te betoonen jegens den H. Stoel, en verheugd over de zóo bevredigende oplossing van het geschil, schonk aan Benedictus XIV de som van 2.000 000 zilveren scudi, opdat daardoor (zie *Bercastel : Storia del Cristianesimo,* B. XXXII, n. 167) de verliezen eenigszins zouden vergoed worden door Dateria en Kanselarij ondergaan bij die berooving hunner Spaansche volmachten. Vandaar de benaming « Spaansche schadeloosstelling ».

Deze gelden werden door Benedictus XIV verdeeld onder de verschillende beheeren der Romeinsche Curia : 69 952,56 scudi jaarlijksche rent aan de collegies der vacabili, en idem 5530,02 aan de pensioenkas der Dateria-ambtenaars.

Het Fransch of beter Napolitaansch staatsbestuur, bij wet van 5n Juni 1811, bevool de uitbetaling van al de vacabili-breven (op twee vijfden der waarde) : der « camerali », der « capitolini », der « Dateria » en der « Kanselarij ». Bij den terugkeer van Pius VII, ingevolge bevelbrief van 26n Juli 1816, werden die van 2e en 3e klas heringericht (1). Maar toen 50 jaar later het heerschzuchtig huis van Piëmonte zich van het Italiaansch schiereiland meester had gemaakt, volks- en kerkrechten onder de voeten tredend, zijn door de afkondiging van een nieuw burgerlijk wetboek, der wet van 1867 (afschaffing der kloosterorden (2), der wet van 1871 (die 's Pauzen gevangenschap waarborgde !), der wet van 1873 (afschaffing der kerkelijke en geestelijke stichtingen) enz., enz., de inkomsten der Dateria en der Kanselarij zoodanig verminderd, dat deze gerechtshoven in de laatste tijden gewoonlijk het jaar sloten met een deficit.

De laatste hervorming van Pius X heeft daar een totalen ommekeer en eene oneindige verbetering in te weeg gebracht. Nieuwe tijden, nieuwe toestanden, alhoewel de rechten der Kerke Christi eeuwig blijven bestaan.

DE KERKTIENDEN,
DE ITALIAANSCHE « WET DER WAARBORGEN »,
EN HET RECHT VAN DEN STERKSTE.

Steeds hebben de kerkhaters voor stokpaardje dat de rijkdommen der Kerk uitgebuit worden bij onwetende en bijgeloovige lieden. Dit gezegde laat hun toe de onrechtvaardigste wetten te stemmen en uit te voeren. Vrijheid en eigendom worden ijdele woorden als er spraak en zaak is van de H. Kerk.

De kerkelijke rent nam aanvang bij de stichting zelve des Kristendoms. De eerste geloovigen brachten geld en goed bij, vrijwillig en edelmoediglijk, om te voorzien in het onderhoud hunner bedeoorden en hunner zielenherders. Deze offergiften, die willekeurig en dus onvast waren, werden op de eerste kerkvergadering van Jerusalem, door S. Pieter zelve voorgezeten, in

(1) Werden heringericht : De Collegies der Apostolicke Protonotarissen, Abbreviatori, Scrittori, Archivisten, Procurators « di minor grazia », Registrators, Kameniers, Schildknapen, Voorzitters der Ripa, S. Pietersridders, S. Paulusridders, Vroomridders, Loretaansche- en Lelieridders, Sollicitators, Plumbators, Stafdragers, Voorraadmeesters, Notaris der Kanselarij, Sommist.

(2) « — Wij hebben 2300 kloosters afgeschaft vóór 1868, en 2165 daarna. Vervolgens hebben wij 35.000 fondaties binnengepalmd. » Alzóó luidt 't Kamerverslag van het koninkrijk Italië, op 28n Maart 1892.

vier deelen gescheiden : één deel ten behoeve van den bisschop, één voor de geestelijkheid, één derde voor den bouw der kerk en de uitoefening van den eeredienst, en het overige vierde deel voor de armen, de pelgrims en de zieken. De diakens werden met de uitdeeling der gelden gelast, en deze voorschriften der eerste kerkvergadering werden tot den huidigen dag trouw nageleefd.

Na een zeker tijdverloop, ten aanzien der wonderbare groei en bloei der H. Kerk bijzonder door de vrijheidskeure van keizer Constantinus, werden die offeranden in vastgestelde kerktaksen omzet, te betalen door alwie gunsten en voorrechten van den H. Stoel verlangde, de armen uitgenomen. De H. Augustinus op de kerkvergadering van Carthago, in zake van bisschoppen en geestelijken, deed afkondigen dat zij over de kerkrenten dienden te beschikken als over panden in bewaring, en geenszins in eigendom verkregen, die achterna aan anderen moesten overgelaten worden. Het jaarlijksch batig slot was het recht der arme menschen. Deze beslissingen van den H. Augustinus bekrachtigden de maatregelen door S. Pieter genomen. In de H. Kerk is de luister en de pracht het aandeel, niet van eenige maar van alle geloovigen, zoo armen als rijken, zonder onderscheid.

Onder Gregorius II, rond het jaar 726, begonnen de aalmoezen der geloovigen den gewonen vorm onzer kerktienden aan te nemen. Deze Paus begreep de noodzakelijkheid van een vast inkomen te verzekeren aan het Opperhoofd der H. Kerk, niet alleen voor zijn onderhoud en in aanzien zijner waardigheid, maar tevens ten behoeve van zoovelen zijner ambtenaars en zaakgelasten die de gansche Kristene wereld moesten bedienen. Daarenboven, in zijne vaderlijke bezorgdheid voor de arme lidmaten Christi, bepaalde Hij dat de pastoors jaarlijks een ten honderd zouden heffen op gezegde kerkrenten om die aan de arme menschen uit te deelen.

De H. Kerk breidde zich meer en meer uit, het Evangelie trok de oceanen over, en alhoewel de Pauzen, naar gelang de tijden, sommige veranderingen toebrachten, weken zij toch nooit af van de innings- en verdeelingswijze der kerkgelden, door S. Pieter vastgesteld.

Men begrijpe nu het allergrootst en hemeltergend onrecht dat het Italiaansch Staatsbestuur bekrachtigde, zóó onder oogpunt van algemeen en burgerlijk, als van kerkelijk en staathuishoudkundig recht, toen het den 13n Mei 1871 de beruchte kluchtwet der « Waarborgen » afkondigde, waardoor de Opperherder der Katholieke wereld als een eenvoudig Italiaansch burger werd behandeld, van staats- en kerkinkomsten beroofd, en onder de voogdij gesteld van zijn overweldiger « tegen een jaarlijksch pensioen! »

Ook in het Italiaansch parlement stegen verontwaardigde stemmen op :

« Ziedaar nu tien jaren dat men Haar met volkomene be-
» rooving bedreigt. En dan durft men Haar nog van onverzoen-
» lijkheid beschuldigen! Met recht antwoordde Kardinaal Anto-
» nelli aan de mogendheden, in zijne nota van 19ⁿ November
» 1864, toen deze (Pilatussen) Hem aanraadden vrede te maken
» met het (verraderlijke) Savooien : « Maar, Mijne Heeren, als
» eenerzijds een verzoeningsgezinde tot uitdrukkelijke voor-
» waarde de volkomene afstand uwer bezittingen stelt, wie van
» U zou « zulke verzoening » kunnen onderteekenen? »

. . . . » Daar zijn in Itaalje twee richtingen. De eene be-
» schuldigt het Pausdom den ondergang van ons vaderland te zijn,
» en hoe alle kwalen die het overkwamen Haar moeten toege-
» weten worden. Anderen integendeel begroeten in het Pausdom
» eene heerlijke Italiaansche instelling, die zich boven de puinen
» verhief van het Romeinsche keizerrijk, er een zedelijke en
» geestelijke macht in de plaats stelde, die door de eeuwen heen
» aan ons vaderland eenen wereld-invloed, eenen nationalen
» roem bezorgde. En deze maken van de Romeinsche kwestie
» eene levenszaak.

. . . . » Neen, Mijne Heeren, het Pausdom is geen gevaar
» voor Itaalje, maar wel de glorie van ons vaderland, en daarom
» dienen wij het uit al onze krachten te beschermen en te ver-
» dedigen! » Alzoo volksvertegenwoordiger Toscanelli. (Atti parlementari. — Wet der Waarborgen. — Zitting van 23 Jan. 1871. D. 163, blz. 292).

Volksvertegenwoordiger Billia verklaarde in zelfde zitting :

. . . « De Kerk heeft recht tot vrijheid van onderwijs en
» van eigendom, want zonder dat is er geene vrijheid mogelijk.

. . . » De zaak alléén dat de Paus op 's lands begrooting
» voorkomt, maakt van Hem reeds een soort van staatsambte-
» naar, van schuldeischer, van Italiaansch onderdaan. Zijn tij-
» delijk bewind was de waarborg zijner onafhankelijkheid en
» zijner algemeenheid. Vrij moet de Paus zijne heerschappij
» kunnen uitoefenen, los van rechts- en staatkundige banden.
» De Paus is geen mensch, maar eene macht, een bovennatuur-
» lijke instelling, een zedelijk lichaam, dat zich uitspreidt en
» vereenigt in eene eerbiedwaardige regeering. Onze herroepe-
» lijke wetten kunnen Hem noch de onafhankelijkheid, noch de
» opperheerschappij waarborgen. De onafhankelijkheid berust
» in eene vaste onveranderlijke wet, en alléén *de gezamentlijke*
» *Katholieke Mogendheden* kunnen Hem die waarborg geven ».
(A. P., blz. 379).

Genoemde Heer Toscanelli nam hier andermaal het woord :

. . . « In deze Kamer zijn verscheidene onzer collega's » Raadsheeren van Staat. Zij hebben de kwestie moeten onder- » zoeken der vijf millioenen voor den Sint Pieterspenning, en » kunnen bestatigen hoe de Katholieke Kerk *millioenen, millioenen* » *en millioenen* heeft gestort in 's Lands openbare schatkist. »

Volksvertegenwoordiger Bembo, in zitting van 26n Januari 1871, verklaarde :

. . . « Opdat die vrijheid volkomen zij, opdat die vrijheid » *geene huichelarij* weze, moet men, gelijk hier gisteren het acht- » baar lid Bonfadini getuigde, het verbod van eigendomsbezit » aan de Kerk intrekken, moet men Haar de vrijheid van onder- » wijs verleenen. »

Maar wat baten de schitterendste pleidooien van het weer- looze lam tegen den vraatzuchtigen wolf! De « roofwet » der zoogezegde Waarborgen werd gestemd, het erfgoed van Sint Pieter verbeurd, alle kerkrenten binnengepalmd, de gelden van armen, weduwen, weezen en overledenen aangeslagen, de vrij- heid van eigendom en onderwijs ontrukt, in een woord *het Kruis gekruisigd door het kruis* (dat Savooien in zijn wapen voert).

« God sterft niet », riep Garcia Moreno uit.

Adua! Monza! Lisbona! Messina! (1)

REMO.

---

(1) *Adua.* Den 1n Maart 1896 leed het Italiaansch leger in Abyssinië zulk eene verpletterende nederlaag vanwege koning Menelik, dat de gansche wereld in verbazing opzag. Menelik's krijgslieden waren gewapend met Remington geweeren, hun te voren als waardeloos speeltuig geschonken door het verra- derlijke Savooien, hetwelk ze in 1851 den Paus ontstolen had!

Ik zal hier niet spreken van den laatsten rampvollen oorlog in Tripolis, waarvan de protestantsche militaire medewerker van de « Daily Express » van Londen, verleden jaar getuigde : « Eigenaardig, het koninkrijk Italië, sedert zijne stichting, heeft nog niets anders gekend dan klopping en nederlaag ».

Monza. Den 29n Juli 1900 viel koning Hubert I, *zoon* van Victor Emmanuel, te Monza onder het staal van een anarchist.

Lisbona. In April 1908 werden de koning van Portugal, Carlos I, *kleinzoon* van Victor Emmanuel, en zijn zoon Luiz Filippe door de anarchisten vermoord. De koningin moeder, Maria Pia, *dochter* van Victor Emmanuel werd bij deze ramp krankzinnig.

Messina. Den 28n December 1908 werden Messina en Reggio-Calabria door eene aardbeving onder hunne puinen begraven : 100.000 slachtoffers. De Italiaansche bladen bekenden dat het de grootste ramp was sedert de verwoesting van Pompeï.

Al deze rampen overvielen het Huis van Savooien op nauwe- lijks 12 jaren tijds!... « *Chi mangia del Papa, ne muoie.* »

Die van den Paus eet, sterft ervan. »

DE STRIJD TEGEN DE ZEDELOOSHEID

Wie van ons zou niet geneigd zijn de uitroeping van Petrus op den Thabor te herhalen bij 't aanschouwen van Christus' luistervolle verheerlijking : *Bonum est nos hic esse !* « Heer, goed is het ons hier te zijn ? » Volgaarne zou eenieder zijn tenten opslaan op de hoogten van beschouwing en gelukzaligheid, wanneer het licht van genade en opgetogenheid in de luchten lacht.

Maar niet meer aan de gewone menschen dan aan zijne bevoorrechte apostelen, laat de Zaligmaker toe dat zij zich vergeten in stroomen licht en luister, in een hemelsch onderhoud met Mozes en Elias, zoolang de arme bezetene aan den voet van den berg, — het lijdende, kwijnende menschdom — aan 't spartelen is, ten prooi aan de duizenden ellenden die zijn ziel en zijn lichaam teisteren.

Voor eeuwig heeft Raphaël dit tooneel aanschouwelijk gemaakt in zijn meesterstuk : *De Verheerlijking* — Christus met de profeten en apostelen in de glorie, en omlaag de groep rond den misvormden jongeling.

Zoo ook moet men soms afdalen van de toppen waar wijsbegeerte en kunst hare getrouwen lokken, om zich in te laten met zaken van meer stoffelijken aard, met tooneelen van ramp en ellende.

Onder al de kwalen, die het menschdom naar ziel en lichaam aanranden, is er geen ergere dan de kwaal der ontucht. Geen kanker tast dieper en inniger het maatschappelijk lichaam aan dan de kanker die de eigen levenssappen opslorpt.

Telkens als ik die droeve raadselen overweeg, komt mij een stralende bladzijde van Lacordaire voor den geest, een dier menigvuldige bladzijden waar zijn genie den stempel der onsterfelijkheid op drukte. Het is de volgende : « Mais moi, si quelque jeune âme a touché mon cœur de tendresse, et que je veuille faire tomber de ses mains la

coupe trompeuse du mal, je lui dirai : « Ami, enfant de ta mère et frère de ta sœur, enfant de ta mère qui t'a mis au monde dans la continence sacrée du mariage, frère de ta sœur, dont tu gardes et dont tu respires la vertu, ah! ne déshonore pas en toi-même ce grand bien qui t'a fait homme. Sois chaste, ami, conserve dans une chair fragile l'honneur de ton âme, la source religieuse d'où s'épanche la vie et où fleurit l'amour. Prépare à ta couche future des amitiés saintes, des embrassements que le ciel et la terre puissent bénir; sois chaste pour aimer longtemps et pour être aimé toujours. Il y a au monde, entre ta mère et ta sœur, entre tes aïeux et ta postérité, une frêle et douce créature qui t'est destinée de Dieu. Cachée à tous les regards, elle nourrit en silence la fidélité qu'elle te promettra; elle vit déjà pour toi qu'elle ignore, elle t'immole ses penchants, elle se reproche tout ce qui pourrait déplaire un jour au moindre de tes désirs; ah! garde-lui ton cœur comme elle te garde le sien; ne lui apporte pas des ruines en échange de sa jeunesse; et puisqu'elle se sacrifie pour toi par un amour anticipé, fais à ce même amour dans les replis de tes passions, un juste et sanglant sacrifice. »

Onmogelijk een kiesch onderwerp in verhevener bewoordingen te behandelen, en dat juist is noodig. Nergens is een straal van ideaal en opbeuring meer onontbeerlijk dan waar moet geraakt worden aan de leelijkste wonde der maatschappij. Zeker, altijd is het ideaal onontbeerlijk — het geestelijke beweegt de stof — maar bij de schandelijke, walgelijke tafereelen, welke het bestudeeren der ontucht voor de oogen ontrolt, heeft men dubbel noodig zijn borst vooreerst wijd uit te zetten voor de reine lucht der hoogte, zijn blik te baden in het troostende licht van kunst en goddelijke wijsheid... om daarna te dalen in de kronkelende kringen van Dante's hel.

Een hel inderdaad, een aardsche hel is het leven der ontuchtigaards, en vooral van hunne slachtoffers; en op de poort van die rooversholen — de bordeelen — zou men, evengoed als op den ingang van 't Inferno van den Italiaanschen dichter, kunnen schrijven : « Laat varen alle hoop, gij die hier binnentreedt! »

Doch het beschrijven dier gruwelen en schanddaden

komt hier niet te pas — wel het uitzien naar de middelen om ze uit alle kracht te bestrijden.

De onzedelijkheid, wij weten het, is zoo oud als de wereld, en het zou wat al te naïef zijn zich in te beelden dat men ze eens zal doen verdwijnen. Het eenig doelmatig middel : de erfzonde afschaffen is wel niet in onze macht. — Maar is dat een reden om *niets* te doen ?

Sommige welmeenende menschen zeggen u met volle overtuiging : « Begin eerst met den familiegeest weer wakker te roepen ; alles is zake van opvoeding : zijn de private zeden goed, dan hoeft gij niet meer te vreezen voor openbare onzedelijkheid. »

Deze taal, die ik gehoord heb, en meer dan eens gehoord, komt mij voor als zou een geneesheer zeggen tot zijn patient : « Wees eerst volkomen gezond, dan hoeft gij u om geen ziekte te bekreunen. »

Zeker, waren alle huisgezinnen godsdienstig, getrouw aan hunne plichten, geschoeid op den ouden Vlaamschen leest van eerbaarheid en deugd, dan zou er geene plaats zijn voor Mariabonden of Vereenigingen tegen de Openbare Zedeloosheid, maar 't is er verre af.

Laat ons minder optimistisch toekijken, minder theoretisch redeneeren, en den toestand eenvoudig onder de oogen zien.

Die is vreeselijk.

Vooral in eene groote stad, een zeehaven gelijk Antwerpen.

Men denke echter niet dat het platte land nog in idyllische onschuld verkeert.

Hier komt, eilaas ! de poëzie niet te stade, en de droeve werkelijkheid drijft alle dichterlijke droomerijen op de vlucht.

Overal spant het kwaad zijne strikken ; overal vallen roekeloozen of onschuldigen in de netten der beloerders. Als men toch gedenkt dat, volgens officieele statistieken, in de Vereenigde Staten alleen, 65,000 meisjes verkocht werden in den loop van verleden jaar !

Is dat niet verschrikkelijk ? Doet het niet eene rilling gaan over elk weldenkend mensch ? En is dat niet het

antwoord op een andere vraag die men zou kunnen opwerpen : of het niet altijd zoo geweest is?

In de gemeenplaats, die bestaat in 't verleden af te schilderen als een gulden eeuw, zou ik niet willen vervallen. Zeker, onze tijd bracht, in veel opzichten, verbetering, zelfs op tijden van grooter geloof, zooals de middeneeuwen : in opzicht van menschlievendheid ongetwijfeld. Maar indien de zedelijke verwoesting voortduurt, zal dat zoo niet blijven, want niets verdort het hart gelijk de ontucht. En dat het kwaad toeneemt, is onloochenbaar.

Zoo hoorde ik onlangs van eene dame die, met onverdroten ijver en de toewijding eens apostels, sedert jaren werkzaam is onder het volk, dat zij een groot verschil gewaar wordt sedert het begin harer werking. Het bewijs ligt hierin dat steeds jongere kinderen slachtoffers worden. Onlangs had deze persoon een kind van vier jaar — een meisje — aangetroffen, dat tot in den grond bedorven was. « Ik zal nooit den blik dier oogskens vergeten! » zegde zij mij.

Wraakroepend zijn zulke feiten, na twintig eeuwen Christendom, en in ons vaderland.

Maar zou het er erger toegaan dan in de andere landen .

Jawel, althans in dezen zin, dat er zoo weinig ter bestrijding, ter beteugeling werd gedaan,

Het klinkt haast ongelooflijk : in ons katholiek België, de Edengaard van alle sociale instellingen, de bevoorrechte streek van geloof en reine zeden, werd niets in 't werk gesteld tegen de verkrachting van ons volk, tegen het voortkankeren van de ergste der plagen?

Juist dit droevig raadsel zou ik willen onderzoeken. Immers de protestantsche landen — Engeland, Holland, Zwitserland, Denemarken, enz. — waren ons voor in koen optreden tegen het monster : ontucht. Zou het dan kwestie van godsdienstige belijdenis zijn? Heeft men de katholieken in de laatste eeuwen te zeer onder de schaduw, de vrees van 't kwaad opgevoed, zoodat zij het zelfs niet durfden aanschouwen om het te bestrijden? of was de nood grooter in de protestantsche landen, met hun verminkt geloof, zonder bijstand van sacramenten en overvloedige bronnen van genade? — Dat kan; maar nu hebben de katholieke

landen wezenlijk niets te benijden aan de protestanten, wat het woekeren der zedeloosheid betreft.

Of is integendeel het verval grooter in katholieke landen, juist omdat daar de maatschappij staat voor de keus tusschen algeheele waarheid en totale ontkenning, tusschen katholicism en godloochening? — Wie zou het durven beslissen? Doch stellig is het dat weinige beschavingen meer naar 't heidendom overhellen dan bijvoorbeeld de Fransche; en onbetwistbaar blijft het dat het zedenverval bijna mathematisch volgt op godsdienst-vermindering. Het tegenwoordige barbaarsch-heidensche bederf vloeit voort uit het heidensche materialism, uit de heidensche godsontkenning.

Blijft te onderzoeken of een verschil van confessie de verklaring is van het min of meer flink bestrijden van de kwaal. Mijns inziens niet, maar enkel een verschil van streek en stam.

Inderdaad, de Germaansche volkeren zijn kuischer dan de Latijnsche, en uit het Noorden kwam ook de oproep ten heiligen strijd tegen den gruwel der ontucht : uit Engeland werd hij opgevangen door Holland en Zwitserland en vond weerklank tot in Scandinavië.

Maar dat is slechts eene bijkomstige moeilijkheid voor ons, Vlamingen; want wij immers behooren tot die Germaansche volkeren; wij hebben altijd — misschien te veel — gepocht op de zuiverheid onzer zeden. Wij dienden allang het harnas te hebben aangegespt.

Klinkt het niet als bittere ironie, zulk een verwijt? — Wij zijn Vlamingen, ja. O, ons volk, door alle eeuwen heen, was godsdienstig, neerstig, rein van zeden. Hoe is het anders geworden? — Onder vreemden invloed.

De ontkennende philosophische geest, die uit Frankrijk kwam overgewaaid, het febronianism dat de Oostenrijkers ons inentten, waren bij ons de kiem van veel onkruid; het verval der zeden was ook een Zuiderbesmetting. En de noodlottige schoolstrijd van '79, het ontstaan der ongodsdienstige school, dat nu zijne vruchten begint te toonen, aan wie zijn zij te danken? Zeker niet aan oervlaamsche elementen.

Want nu zijn de geslachten, door de ongelukswet

gekweekt, tot de mannenjaren gekomen, en wat zien wij alom ? Moorden, diefstallen, echtbreuk, echtscheiding, verflauwen van den huwelijksband onder alle vormen, kinderbeperking, ontucht, verkwijnen van den familiegeest, verwoesten van den huiselijken haard — dat is de welige oogst, opgekomen uit de Godsontkenning, die de Fransche achttiende eeuw, de Fransche Revolutie, met de Fransche legerbenden, niet uit onze gouwen terugtrok.

Onder de meetingregeering was er, te Antwerpen, eene poos stilstand. Tien jaar lang — de jaren dat het Vlaamsch burgerrecht verkreeg op het stadhuis — bloeide het geloof, werd heel het schoolwezen ingericht, hield men op de openbare zeden strenge tucht. Deze zorg voor de openbare zedelijkheid was vooral Burgemeester Van Put te danken. Dat bestuur viel in 1872, van toen af, mag men zeggen, dagteekent het zedelijk verval dat Antwerpen zoo droevig vermaard heeft gemaakt.

En de conclusie ?

Dat, onzen Vlaamschen aard getrouw, wij ons moeten voegen bij het machtig leger dat, van 't Noorden uit, zegevierend trekt over de Europeesche gouwen, zuidervolken meesleepend, en de verste oceanen overstekend, want op het Congres van Londen waren afgeveerdigden tot van Australië en De Kaap toe.

Zooals men weet, is heel de beweging van Engeland uitgegaan. Zekere Mrs Butler, de vrouw van een predikant, had haar eenig kind, door schielijken dood, verloren. Zeer godsdienstig van aard, wijdde zij heel haar leven aan het bestrijden der zedeloosheid en werd daarin machtig bijgestaan door haren echtgenoot. Heldhaftig was soms haar optreden ; zij waagde weleens haar leven om de heilige kruisvaart te prediken, maar zij bracht ook eene ontzaglijke beweging tot stand, en haar invloed strekte zich allengs uit tot op het vasteland, dat zij, als een apostel, doorreisde.

Haar vast beginsel was : bestrijding der reglementeering, die zij belette in Engeland wortel te schieten, en beschutting der deugd. Daartoe stichtte zij de maatschappij : « Amies de la jeune fille », die van katholieke zijde werd nagevolgd door de « Protection de la jeune fille ».

Haar ijveren tegen de reglementeering gaf ontstaan aan de « Fédération abolitionniste internationale » die haar zetel in Zwitserland heeft, zooals overigens de twee genootschappen, protestantsche en katholieke, tot bescherming der jonge meisjes.

Uit de werkzaamheid van Mrs Butler is in Engeland ontstaan de *National Vigilance Association*, waarvan de grijze Mr Coote de ziel is, en die in alle landen het *White Slave Traffic*, den gruwelijken handel in blanke slavinnen bestrijdt.

In alle landen van Europa werden nationale comiteiten gevormd, maar alle zijn niet even werkzaam.

Het best — nevens Zwitserland misschien, maar daarmee ben ik niet zoo goed bekend — slaagde Holland. Nergens droeg het apostelwoord van Mrs Butler zoo rijke vruchten. Eene dubbele werking ontstond bij onze Noorderburen : eerst uit het volk en dan van wege de hoogere standen.

Uit het volk : eenige moedige en deugdzame jongelingen gingen 's nachts post vatten bij de bordeelen en rieden de bezoekers af er in te gaan. Dikwijls ontstond er geharrewar van wege de houders dier slechte huizen en kwamen die jongelingen in botsing met de politie, die de ontuchtoorden onder hare bescherming moest nemen. Dit bracht de openbare meening in opschudding ; men begon het hatelijke der officieele reglementeering in te zien. Tegelijkertijd bewerkte Ds. Pierson de geleerde kringen, bewerende dat het geneeskundig toezicht ijdel was, geen waarborg opleverde. In 't eerst had hij heel het medikaal korps tegen zich, maar de gedachten vorderden zóó dat niet één ernstig geneesheer zich nog voorstander der reglementeering zou durven verklaren.

De MIDDERNACHTZENDING, het werk der dappere volksjongelingen, heeft zoo even haar 25-jarig jubileum achter den rug. Met luister werd het verleden zomer gevierd.

Daarnevens werkt de VEREENIGING TEGEN DE PROSTITUTIE, bijgestaan door den NEDERLANDSCHEN VROUWENBOND TOT VERHOOGING VAN HET ZEDELIJK BEWUSTZIJN. Deze vereeniging is, zoo ik meen, uitsluitend protestantsch,

terwijl de mannenvereenigingen, alhoewel door protestanten gesticht, interconfessioneel zijn geworden.

Dat deze bloeiende werkzaamheid de rijkste vruchten heeft geleverd, blijkt uit de alles-kronende wet door den katholieken minister Regout ter stemming neergelegd : de sluiting van alle bordeelen en strafbaarheid van alle handelaars en houders.

Thans is de naam : *Holland* verdwenen uit het bijzonder adresboek dat zulke eerlijke kooplieden er op na houden. Geen markt meer daar, geen schandelijke handel er meer te houden. En de uitslag? — Dat al dat gespuis over de grens ging en neerzakte op het goedmoedige België.

Hoe lang nog zal men dien toestand gedoogen? Zal men gedoogen dat ons land als vuilnisbak diene voor de naburige landen? Wanneer, aan de grens, strenge voorzorgen worden genomen tegen veebesmetting of gevaar van epidemie, zullen voort vensters en deuren opengezet worden opdat de folterendste, moordendste aller kankers gerust moge voortwoekeren en tieren?

Ik besluit : wat anderen deden, kunnen ook wij doen. Waar anderen zich wapenen, kunnen ook wij ons wapenen. En vermits het hier eene internationale kwaal geldt — want de ontucht is van alle streken en van alle tijden — moeten wij ons aansluiten bij de internationale actie.

Hoe werkt die? — Zonder onderscheid van godsdienst, stand, geslacht, op het breede veld van het algemeenmenschelijke. Op het Congres van Londen, verleden zomer — 30 Juni tot 4 Juli — zetelden op het verhoog de katholieke Kardinaal van Westminster nevens den protestantschen aartsbisschop van Canterbury en den grootrabbijn. En de redevoeringen, verslagen, discussies, stemmingen waren van den meest verschillenden aard. Daar werd gehandeld over het benuttigen van kinderen in cirken en theaters, van meiden in bars en koffiehuizen, over het gevaar van advertentiën en poste-restante, over de bescherming der vrouwen op de steamers bij landverhuizing enz. de middelen om den handel in vrouwen te bestrijden, de uitgestrektheid van de kwaal. Voor den eersten keer sprak zich de vergadering ook, met algemeene

stemmen van alle landen, uit tegen de reglementeering en voor de afschaffing der bordeelen.

Welk deel heeft België genomen in al die beraadslagingen, en nam het te voren in de werkzaamheid?

Te Brussel bestaat een nationaal comiteit... op het papier. Papier is niet uit zichzelf werkzaam. Ook heeft de bedrijvige Mr Coote dikwijls geklaagd : « België slaapt! » Zou het niet tijd zijn het te wekken? En als de Vlaamsche leeuw nu eens weer brulde, ware dat niet een uitstekend middel?

Wij meenen van wel. Reeds met den zichtbaren zegen des hemels, kwamen twee bloeiende maatschappijen tot stand : de eene VEREENIGING TER BESTRIJDING DER OPENBARE ZEDELOOSHEID, neutraal, vereenigend de beste elementen van christenen en andersdenkenden, die verbroederend, te velde trekken tegen den vijand van alle echte menschelijkheid. (1) Wetten worden onderzocht, toestanden bestudeerd : een studiekring tot eigen vorming moet, in den beginne, zulke vereeniging zijn, wil zij nuttig werk leveren.

Nevens deze onzijdige vereeniging, ontstond de uitsluitend katholieke MARIABOND TEGEN ZEDELOOSHEID, die misschien bestemd is tot hoogeren bloei en die, wenschelijk, zich moet uitstrekken tot het heele Vlaamsche land. Deze mag steunen op al de geloofskrachten en op de toewijding die er uit voortvloeit. Beide deze genootschappen, het weze terloops vermeld, zijn ontstaan in den schoot van den Algemeen Katholieken Vrouwenbond Constance Teichmann. Op beide, ik zegde het reeds, rust blijkbaar de zegen des Heeren. Want is het niet vertroostend hen, die verstoken blijven van de overvloeiende genade van sacramenten of gemeenschap der heiligen, toch werkzaam te zien in nederige en edele toewijding aan hunne medemenschen?

En nu richt ik een warmen oproep tot al mijne

(1) Met een zijner karakteristieke zetten, zegde P. Rutten onlangs : « Als er ergens brand ontstaat, dan gaan al de handen aan den ketting om te blusschen, zonder te onderzoeken of de herten in meening verschillen. Zoo moet men doen tegen het groote kwaad der onmenschelijke zedeloosheid ».

Vlaamsche broeders ten voordeele van den Mariabond. Overal waar Vlaamsch gesproken, Vlaamsch gevoeld en Vlaamsch gebeden wordt, moet een afdeeling ontstaan der vereeniging ter vrijwaring van ons christen geloof en onze reine Vlaamsche zeden. Geen dorp, geen gehucht, geen parochie zelfs, mag ten achter blijven, want parochieel zou het werk best werken, best ingedeeld worden.

Onlangs kwam mij een brief toe van iemand die zich heel verdienstelijk maakte op het veld der Vlaamsche weergeboorte, maar die, eilaas ! zich geroepen voelt tot een nog uitgestrekter arbeidsveld. Daarin lees ik : « Telkens als ik uw noodkreet hoor over Vlaanderen, is het mij alsof u, gelijk eene andere Rachel, weendet over uwe kinderen. »

Ach ! het is in dit geval dat men weenen mag als eene Rachel, niet over doode kinderen, maar over kinderen erger dan dood, dood in het leven, dood voor de deugd, de eer, den roem van hun geslacht. Gij allen, die mij hoort, luistert naar dien kreet, niet den kreet van Rachel, maar den kreet der slachtoffers van wulpschheid en drift, van ontucht en verrotting, den kreet die stijgt uit die hel, waarin geen hoop straalt, geen redding lacht, waar zelfmoord alleen de sleutel is ter vrijmaking.

M. E. Belpaire.

4-3-1914.

« GEHUWD LEVEN »
DOOR LOUISA DUYKERS EN DE MODERNE VROUWELIJKE ROMAN

Van in de wieg reeds, is de roman het troetelkind van het lezend publiek geworden. En geen wonder. Er bestaat immers geen literair genre, dat er zoo rondweg durft voor uit komen, om het leven, zooals het reilt en zeilt, in zijn duizenden zwenkingen, op zijn nauwkeurigst uit te beelden.

Eenieder — en bijzonder de moderne mensch — is zichzelf het dichtst en het liefst; en vraagt dan ook, zooniet uitsluitend, dan toch bij voorkeur, voldoening aan dat soort kunst, waarin hij zichzelf en het leven van zijn tijd, het trouwst en volledigst weerspiegeld, aantreft.

De roman is de kristallisatie van het geestes- en gevoelsleven van een volk.

Elk nieuw stadium in de kultuurgeschiedenis van een tijd kan men besluiten met een bepaalden roman, die ervan de synthesis uitmaakt, en waarin die spanne tijds veel kans heeft zichzelf het langst te overleven.

« L'histoire, a-t-on dit, est du roman qui a été, le roman est de l'histoire qui aurait pu être ». « Ce n'est pas assez dire », verklaart Brunetière : « Le roman de Balzac, Flaubert, des Concourt, de M. Zola, de Daudet, de Maupassant en France, de Thackeray, de Dickens, de Charlotte Brontë, de Mrs. Gaskell, de George Eliot en Angleterre, et le roman enfin de Gogol, de Tourguenef, de Dostoïevski, de Tolstoï en Russie, ne s'est pas contenté de pouvoir être de l'histoire; il a été à son heure, il s'est proposé d'en être; et dès à présent on peut bien affirmer que, nulle part, l'historien de l'avenir ne trouvera sur la structure intime de la société contemporaine, de plus nombreux et de plus curieux documents. » (1)

(1) « La Littérature » in « Un Siècle ». Mouvement du monde de 1800 à 1900. — Paris, H. Oudin, blz. 595 en vlg.

Romantisme, realisme, naturalisme, mysticisme, — deze veelvoudige grillige vertakkingen in het leven en streven der menschelijke psyche zoeken hun uitloop naar de diepere bedding van den roman.

Schoonheidsafdruk van maatschappelijke toestanden, uitvloeisel ervan en tevens vormende norma; wien, die het ingewikkelde moderne leven van dichtbij gadeslaat, ontgaat de sociale dracht en kracht van dit literaire genre?

Groote macht zoo ten kwade als ten goede : ontzettend wapen in den greep van den gewetenloozen schrijver — is het Zola niet, die schreef : « tout roman vrai doit empoisonner les lecteurs délicats » ? — onschatbare zegen voor land en volk, worden uit de kwalen van den tijd, als uit zoovele giftige planten, de sappen afgetrokken en tot een bloedsterkend heelmiddel bereid. Noodlottiger invloed dan heden ten dage ging van den roman nooit uit. De brutaal-orgiastische tafereelen van Zola, welke iederen normalen mensch terstond afschrikken, hebben zooveel zedelijke verwoestingen niet aangebracht als dat bijzonder slach romans, hetwelk thans in de letterkunde hoogtij viert. De onbeschaamde voorstelling van het hyper-verfijnde moderne leven wasemt ontegensprekelijk een bezwijmelde bekoring uit over zooveel zedelijk-ontzenuwden van onzen tijd.

« L'art, qui était autrefois l'ami et l'admirateur de l'homme, est devenu son persécuteur ; il le calomnie, le diffame et le souille. » (1)

Tot de verderfelijkste romans uit de verstreken eeuw mochten o. a. gerekend worden deze, welke grifweg ongodsdienstig heetten; thans wordt in de meeste de godsdienst, welke zoowel het leven der maatschappij als dat van den enkeling doordeesemt, niet langer openlijk of in 't donker aangerand, maar kortweg en totaal geloochend. Thans valt een volkomen terugkeer tot het heidendom, tot de zeden van het oude Hellas te bestatigen.

Jules Lemaître heeft deze strekking zeer juist geschetst als volgt : « L'hellénisme est pour les hommes d'aujourd'hui un rêve de vie naturelle et heureuse, dominée par

(1) *La Delicatesse dans l'Art* par Constant Martha. — Paris, Hachette, blz. 193.

l'amour et la recherche de la beauté surtout plastique, et débarrassé de tout soin ultraterrestre. Ce rêve passe à tort ou à raison, pour avoir été réalisé jadis par les Hellènes. »

» Ce paganisme est au fond une protestation passionnée contre ce qu'il y a, dans la croyance chrétienne, d'hostile au corps et à la vie terrestre, d'antinaturel et de surnaturel, et pour préciser encore, contre le dogme du péché originel et ses conséquences. » (1)

En met het optreden der vrouw in de letterkunde, dat in de laatste jaren wel op een overrompeling ging lijken, is de roman er stellig niet op verbeterd. Integendeel, het vertroetelde kind is opgekweekt tot een grillig, nukkig bedorven schepsel, — een verloopen en gevaarlijk uitschot der maatschappij.

« 't Is een hard vonnis, maar het blijft waarheid, dat de groote omvang der vrouwenboeken de belangstelling der mannenwereld voor de letterkunde verminderd en verzwakt heeft. Wijl echter ten slotte de werken den doorslag geven en het er weinig op aankomt of deze van een man of van een vrouw zijn, doet men best de uitspraak van Rousseau te onderschrijven : « niet dat eene vrouw, maar dat de vrouwen de talenten der mannen bezitten ontken ik. »

» In dat gezegde van Rousseau ligt veel waarheid. Er bestaat tusschen het kunsttalent van den man en dat van de vrouw geen volstrekte minderheid of meerderheid, maar ieder der beide seksen is de meerdere in haar eigen sfeer, de mindere wanneer zij zich binnen die van de andere waagt.

» Minder dan de man in sterkte van intellect, heeft de vrouw moeite om afgetrokken begrippen te vatten, te doordringen en logisch te verbinden, moeite tot algemeene denkbeelden en breede gezichten op te klimmen. Haar kracht is de intuïtie. De vrouw bezit het fijn onderscheidingsvermogen om zonder redeneering, als bij een eersten blik, het ware, goede, schoone op juiste waarde te schatten. Spontaan wordt zij ontroerd, verteederd, gaat zij op in

(1) Jules Lemaître over het boek van Madame Edmond Adam (Juliette Lamber) *Païenne*. Met haar jongste boek *Chrétienne* is deze oude schrijfster (geb. 1836) tot inkeer gekomen. Deze autobiographie is een schitterende apologie van het kristelijk leven.

bewondering en liefde, en bijna altoos is haar oordeel zuiver en zeker. De intuïtie bedriegt haar niet. Deze eigenschap deelt aan de geschriften der letterkundige vrouw een frissche oorspronkelijkheid meê, een verrassende scherpte van opmerking, een schitterenden rijkdom van wijsheid.

» En ook munt de vrouw uit door het gevoel. Men ziet het in haar kunst, de vrouw leeft door het hart. Al 't schoone bekoort, betoovert haar. Zij moeten beminnen en bemind worden, beide met een edele, onverdeelde, zich ganschelijk opofferende liefde. Gelukkig samenleven, snijdend-pijnlijke scheiding, zelfverloochenende trouw, lage ontrouw, vreugde en leed, liefde en haat, geven bladzijden in van zóo bevallige teeederheid, zóo smachtenden weemoed, zoo schokkende ontroering, zoo gloeiende passie als de man die zelden vermag te schrijven.

» De schoone letteren kunnen niet buiten de vrouw. » (1)

De macht van de vrouw ligt in haar gevoel; maar waar dit gevoel, onbeschenen door 't licht der goddelijke openbaring, niet geleid wordt door de rede noch gemengd door den strengen greep van den wil, — als er in de vrouwelijke psyche geen evenwicht bestaat tusschen de hoogere en lagere vermogens, dan slaat die macht over tot een bandelooze, onstuimige kracht, welke de wildste driften losketent en ten storm opjaagt. Dan wordt de roman de verheerlijking van het laagste zinnelijke leven; dan geldt als hoogste ideaal de leus van eene moderne Fransche schrijfster : « chanter le triomphe de la sublime volupté humaine ». Hier komen als vanzelf voor den geest te staan de namen van enkele beruchte « romancières » als b.v. Gravin de Noailles, Gérard D'Houville, Gyp, Marcelle Tinayre, Lucie Delarue-Mardrus in Frankrijk, Ricarda Huch, Clara Viebig in Duitschland, ten onzent Mevrouw Goekoop, Marie Metz-Koning, Anna de Savornin-Lohman, Jeanne Reyneke van Stuwe... en met hoevele namen nog helaas, kon men deze lijst verlengen !...

Wat de mannelijke auteurs in het ontleden der vrouwe-

(1) Uit een opstel over M. Herbert door W. De Veer, S. J., in *Van Onzen Tijd,* jaargang XII, blz. 706, nr 44.

lijke psyche niet aandierven en liefst omsluierden, ten deele uit onmacht misschien, omdat zij nu eenmaal zelve nooit een meisje waren, maar meestal uit ridderlijkheid, om den schijn niet aan te nemen de vrouw ongunstiger uit te beelden dan zij het verdient, dat hebben de vrouwen zelve met den meest onbevangen blik ten toon gespreid en met zichtbaar welgevallen uitgeplozen. Vele dier schrijfsters scheppen haast geen andere figuren dan zwakke willooze menschen, in dewelke de strijd tegen de driften reeds lang uitgestreden ligt, en die zich dan ook, zonder de minste wroeging of aarzeling overgeven aan al wat hun « recht tot geluk » bevordert.

Tegen het naleven van zulkdanigen kunstcredo hebben wij niet enkel ernstige bezwaren van ethischen aard in te brengen, ook de esthetiek moet hier haar miskende rechten wreken.

Wie zulke levensbeschouwing er op na houden, cijferen uit de kunst alle schrijnende psychische konflikten, alle tragiek, eenvoudig weg.

« La passion n'est pas émouvante, hormis chez les âmes de conscience morale chatouilleuse. Pour un être de sens moral atrophié, nul problème vraiment tragique ne peut se poser ni même s'amorcer, puisque la passion se développe, librement en lui, sans rencontrer d'obstacle intérieur, sans y éveiller de conflit. L'être amoral n'a pas à lutter contre lui-même, il n'a qu'à se débattre contre les obstacles extérieurs. Quand une passion l'envahit, une seule inquiétude le tient : supprimer les entraves que mettent à sa fantaisie la société, les usages, la famille. En l'absence du débat interne, il donne du front contre les barrières qui le maintiennent. Son agitation pour délirante qu'elle soit, ne peut nous inspirer qu'une émotion physiologique. Nos nerfs en peuvent être ébranlés un instant, nul plaisir esthétique durable et profond ne peut surgir pour nous d'un tel spectacle. » (1) Scherper en juister dan het hier Francis Vincent (2) doet, kon de psychologie van den modernen roman niet worden aangeduid.

(1) *Apologistes du dehors,* René Boylesve. Bordeaux, Laserre. *Revue Pratique d'Apologétique* du 1 Février 1913.

(2) Schrijver van een merkwaardig boek : *Ames d'aujourd'hui*. Essais sur l'idée religieuse dans la littérature contemporaine. Paris. Bauchesne, 1913.

Van dat slach romans zullen vele hun tijd niet overleven; zij zondigen meestal tegen de grondwet aller kunst: de waarheid. Zooals zij den mensch ten voeten uit afschilderen en angstvallig uitvezelen, is de mensch werkelijk niet; zij belichten zijne psyche, slechts langs éene zijde, meestal de minst-gunstige.

Overdreven idealisme is zoo lakenswaard als overdreven realisme. « L'homme n'est ni ange, ni bête, et le malheur veut que qui veut faire l'ange fait la bête », schreef te rechte Pascal. Vroeger, toen de vrouwelijke auteurs er meestal uitsluitend op uit waren om met suikerzoete verhalen-pasteitjes de juffers een aangenaam snoeperuurtje te verschaffen, mocht Stendhal te rechte klagen over een kunsttergend gemis aan rechtzinnigheid.

Thans, beweert Eugène Gilbert, wordt de vrouw in de letterkunde al te rechtzinnig bevonden. « Depuis Gyp, les femmes sont devenues singulièrement hardies dans l'exploration de l'amour, dans la description des étreintes, dans l'emploi du mot cru. Leurs romans sont presque toujours des livres « libres ». Et ce n'est pas sans un regret mélancolique que nous voyons de grands talents donner la consécration de leur autorité à des audaces de plume qui, quoi qu'on dise ou quoi qu'on en pense, découronneront toujours la femme de cette auréole de douceur chaste et de grâce pudique qui fut, depuis l'heure lointaine où le Christianisme la releva de l'abjection païenne le plus irrésistible, le plus puissant et le moins contestable de leurs attraits. » (1)

***

Om het werk van Jufvrouw Duykers blijft, Goddank, die aureool stralen.

Haar laatste roman : *Gehuwd Leven*, zal er zeker den luister niet van verduisteren. Haar scherpe en ernstige kijk op het leven heeft haar opvatting van den roman aangepast in het raam van het echte gezonde realisme.

Den mensch beeldt zij uit zooals hij is; — lichaam en ziel, eigenaardig mengsel van goed en kwaad, bedeeld zoo-

(1) *Le Roman en France pendant le XIXe siècle.* Dix Années de Roman Français. Paris. Plon, blz. 514.

wel met de laagste driften als met de edelste deugden, wezen in rust en evenwicht zoolang de rede en de wil de meerdere blijven over de lagere vermogens, doch wezen in strijd en ontbondenheid, worden de lagere vermogens de hoogere te machtig.

« Il y a du tout en nous ». De meest-tegenstrijdige neigingen woekeren in het hart; uit ieder mensch kan evengoed de grootste heilige als de afschuwelijkste schelm opgroeien.

Maar laat ik hier eerst den inhoud opgeven van *Gehuwd Leven*. Het behandelt een bij uitstek hedendaagsch onderwerp, dat bij vele schrijvers op eene volkomene verheerlijking van echtelijke ontrouw uitloopt.

Mijnheer De Smet, een rijke jonkman, heeft te zijnent een nichtje, Marie, het achtjarig dochtertje van zijn jonggestorven zuster, opgenomen. Zoolang het kind in de kostschool verblijven kan, loopt het in den weg niet van den zelfzuchtigen genieter. Op haar achttiende jaar, komt het meisje, tot een schoone jufvrouw opgegroeid, thuis. Hier heeft ze oom natuurlijk liever verloren dan gevonden; hij weet waarlijk niet wat ermeê aangevangen. Naar 't kloosterleven heeft ze geen trek; oom zal dus maar uitzien naar een man voor haar. Hij gaat dan op zoek. Een vriend wijst hem op een jongeling van edelen bloede, maar zonder centen, en die, schijnt het wel, al een heel leventje op zijn kerfstok heeft. Maar oom zoekt niet zoo licht naar knorven in de biezen; hij vraagt zich niet eens af of het meisje, dat van de wereld nog niets af weet, met dien jongeling een gelukkig leven te gemoet gaat. Als hij maar zijn leventje van vroolijken Frans voort mag leiden, wil hij zelfs gereedelijk de vrij aanzienlijke schulden van den jongen heer van der Es uitbetalen. Op den hoop toe, krijgen de al ras verloofden een mooien bruidschat meê. Met zijn jonge en rijke bruid is de jonge heer natuurlijk zeer ingenomen. Het loopt dan ook niet lang aan of het hart van het onwetende meisje en de bruidschat van den lichtzinnigen oom zijn veroverd. 't Loopt als van een leien dakje op trouwen uit. Gedurende eenigen tijd is het tusschen Marie en Paul al koek en ei. Schier of morgen komt het leelijke aapje toch weer uit de mouw te voorschijn! Paul verkwist en

verbrast al door maar geld. Lang duurt het niet of Paul's dubbelzinnig spel wordt ontmaskerd. Oom De Smet heeft er Marie reeds een woordje over gerept. Doch de liefde is blind, en Marie breekt haast met oom af, om het gehoorde, dat zij meent uit den duim gezogen. Daarmee nochtans is in het hart der jonge vrouw een pijnlijk vermoeden geboren. Het duurt niet lang of de waarheid breekt door, verpletterend voor Marie. Haar man steekt diep in schulden, erger nog : haar man is een oneerlijk mensch, die zelfs voor diefstal niet achteruitweek om zijn drift naar 't spel te voldoen. En zoo gaat Marie's zielestoestand van het schrijnende « cruelle énigme » over tot het smartelijkste van « les yeux qui s'ouvrent ». Haar laatsten duit zal zij er in schieten, om haar man op te helpen. Als hij zich nu maar ging beteren. De lafhartige zwakkeling belooft, en gaat een nieuwe betrekking aan. Doch hij, die het als advokaat niet verder bracht dan tot een geldverkwistend leeglooper, zal ook als leeraar niet vatbaar zijn voor nieuw en hooger leven. Ondertusschen zijn de laatste centen, welke Marie op een allerzuinigst leventje, afspaart, heelemaal op. Wil zij met hare kinderen niet op zwart zaad geraken, zoo moet zij zich van haren onwaardigen man laten scheiden. Dit gebeurt dan ook; Marie betrekt een eenvoudige kamer en wordt kantwerkster. Paul weet haar schuilplaats te ontdekken en ook hier komt hij haar nogmaals lastig vallen om geld. Om den noodlottigen invloed van den verloopen vader op de kinderen en de gevaren der straat te keer te gaan, gaat Marie een betrekking aan van gezelschapsdame bij Mevrouw Vanaise. Hare kinderen worden uitbesteed in een kostschool. Met dien nieuwen ommekeer in haar leven zou het ergste nog achterkomen. Plotseling gaapt deze vrouw van eere en deugd aan : de bedreiging voor zedelijken onherstelbaren val. Raymond Marrois, vriend van Mevrouw Vanaise's zoon, treedt haar leven binnen als behendig-sluwe verleider. Overal is hij Marie op de hielen. Hij laat niet een der duizenden drogredenen, welke in zijne dandy-ziel woekeren, onbeproefd, om Marie haar plichten van echtgenoote en moeder uit het hoofd te praten. In den beginne weert zij instinctmatig den vleier af; maar deze laat zoo gauw den moed niet zinken.

Hevig woedt in Marie de strijd tusschen haar plicht en het aanlokkende verschiet van het beloofde geluk. Zij ging haast bezwijken. « De draad naar boven » was gelukkig niet afgesneden; zij verheft haar zwak menschelijk hart tot God, — al te lang had ze verzuimd Hem om bijstand te verzoeken — en hiermeê daalt over haar vrede en rust. Met het fier bewustzijn van haar waardigheid, scheept zij den ellendigen verleider voor goed af.

Paul is intusschen, God weet waar, versukkeld. Op zekeren dag wordt Marie bericht dat haar man te Monaco, in het gasthuis, op zijn uiterste ligt. In allerhaast snelt zij naar het sterfbed van haar man, « om hem te verzekeren dat zij tegen hem geen wrok voelde, en alles had vergeten, behalve... hunne liefde ».

Van haar edel gemoed geeft zij verder nog een schitterend bewijs. Haar oom, intusschen getrouwd, is ongelukkig door het gedurig ziekzijn van zijn vrouw. Zij weet hem een hart onder den riem te steken, en gaat bij oom en tante inwonen.

En 't slot van dit zielesterkend verhaal in den trant van « La Peur de Vivre » luidt dan ook rechtzinnig in den mond van Marie : « Ja, de Voorzienigheid heeft mij niet verlaten, trots alle beproeving... En het leven is toch schoon, ondanks alle lijden en vertwijfeling. »

Jufvrouw Duykers heeft reeds een heel literair verleden achter den rug. Zij liet vroeger verschijnen : *Hoogere Vlucht* (1900), *Langs Verschillende Paden* (1901), *Lena* (1906), *Rosa* (1907) en *Aquarellen uit Italië* (1911). Eerst met haar laatste roman, *Gehuwd Leven*, is zij volop het meesterschap in dit genre nabijgekomen.

Van haar jongere werken, blijft me met *Lena*, haar eersteling, *Hoogere Vlucht,* het liefst. Niet om de psychologische ontleding, want die bleef vooralsnog heel schematisch; noch om de natuurbeschrijvingen, die het niet verder brachten dan tot enkele onduidelijke pennetrekken, gesteriotypeerd à la Conscience; maar wel, om eene bij uitstek vrouwelijke hoedanigheid, welke op zoo roerende wijze haar verhaal doortintelde : harer innige gemoedelijkheid.

Flink wist zij te vertellen, gezapig en hartelijk, in een adem, en soms wel een beetje te koortsig-gejaagd, te praten

over de menschen, welke in haar romans optraden. Maar die knapheid had ook haar zwakke keerzijde; zij verviel al te vaak in oppervlakkigheid. Meestal vergat de schrijfster de menschen zelve, denkend en handelend te doen optreden. Om een wijder uitzicht op de menschen en een dieperen kijk in hun zieleleven scheen het Jufvrouw Duykers niet te doen. Waarom haar personnages zus of zoo te werke gingen, werd uit hun karakter in botsing met de uitwendige omstandigheden of innerlijke beweegredenen niet duidelijk.

Verhalen zoowat « en négligé » betitelt ze heel leuk Dr Persyn.

Taal en stijl lieten daarbij nog heel wat te wenschen over — nog thans zijn die er niet merkelijk op verbeterd. (1) De kunst om de woorden, vooraleer die neer te schrijven, op een goudschaaltje te wegen, en alleen het juist-gepaste te behouden, heeft zij den modernen woordkunstenaar, wien het angstvallig en soms wel te uitsluitend om het mooie, plastische, rythmische epitheton te doen is, nog niet afgeleerd. Nog heeft zij de kneep niet weg om hare volzinnen over al hunne facetten te slijpen en te veilen tot ze hel-glinsterende vonken schieten. Zelfs wanneer zij schildert, blijven haar woorden een matte tint bij; er over vlot, als 't ware, een nevelsluier.

De schrijfster gaat geheel op in haar onderwerp en hoe zij verhalen zal, moet in haar gejaagden scheppingsdrang steeds onderdoen voor 't gave, 't gezonde van het verhaalde zelf.

Met *Lena* was Jufvrouw Duykers op weg naar de hoogere romankunst, met *Gehuwd Leven* heeft zij ontegensprekelijk die hoogte bereikt.

Van meet af aan, boeit het verhaal — een niet te misprijzen hoedanigheid, waarvan zoovele hedendaagsche romans heelemaal verstoken blijven. Van de eerste bladzijde af, is bij den lezer voor de jonge bruid een levendige

(1) Heel aardig kan deze schrijfster soms met de beeldspraak omspringen. Zoo b.v. op blz. 194 : « Zij kon de donkere wolk die op haar woog niet afschudden, zelfs in 't bijzijn der kinderen ». En op blz 275 : « Met een laatsten blik omhelsde zij de matgouden mozaïeken van 't gewelf... ».

sympathie — vermoed wordt immers dat zij lijden zal — ontloken. De aandacht staat op spanning en zet aan om verder te lezen en den psychologischen kronkelloop van deze twee levens op te speuren.

De psychologische ontleding in dit boek is grondig en haar-precies.

Waar de schrijfster met hare intuïtieve scherpzinnigheid in het ontleden der vrouwelijke psyche op haar best geraakt, moet zij voor het subtiele ontvezelingsvermogen van den knappen Paul Bourget niet onderdoen.

Voorbeelden tot staving hiervan konden te kust en te keur gekozen; zij liggen als voor 't rapen 't heele boek door. Wij zullen er hier niet verder op ingaan; de gelegenheid om door een lang uittreksel ook dien kant van dit bijzonder talent te belichten, komt even verder.

De kunst en de romankunst bij uitstek is « l'expression de la réalité vrai » (Lamennais).

Wil de schrijfster het leven uitbeelden zooals het werkelijk is, zoo zal zij niet mogen aarzelen het te bespieden langs al zijn zijden, tot in de duisterste verholenheden van de ondeugd en het zedelijk-leelijke.

Hier rijst dan ook vanzelf het netelige en veel bestreden vraagstuk over de zedelijkheid in de kunst. In welke mate mag een literair werk het zedelijk-leelijke uitdrukken? Daarover heeft het zeer kernig A. Ricardou : « L'écrivain doit exprimer la laideur morale, mais de telle sorte que cette expression suggère des idées, des émotions qui élèvent l'âme. J'oserai même dire que, pour cela, il suffit d'être vrai. En ètant vrai, il voit notre nature, mais toute notre nature. Il ne néglige pas ce par quoi l'homme est homme, l'élément supérieur. Il le rabaisse, mais il l'exalte. Et s'il sait l'exprimer de façon puissante, sa création est belle parce qu'elle est vraie et morale. Je crois que tout ouvrage immoral est le résultat d'une erreur et le signe d'un esprit inférieur » (1).

Hoe de kieschheid in de verwerking der gegevens, verre van nadeelig op het wezen der kunst te werken, hare

(1) *La Critique littéraire.* Étude philosophique par A. RICARDOU. Avec une préface de M. F. Brunetière. Paris, Hachette, 1896, blz. 249.

waarde integendeel verhoogt, ja, stellig tot de essentieele factors ervan behoort, moge blijken uit een der treffendste episoden uit *Gehuwd Leven*. Aan de behandeling van dit onderwerp door Jufvrouw Duykers, mogen de meeste auteurs, welke het ermeê voorzeker over een anderen boeg hadden gewend, gerust een puntje zuigen. Waar zij, ongetwijfeld, alle zeilen hadden bijgezet om regelrecht op de verbloemde klippen der schunnigste toestanden af te varen, is zij, het zeil hoog in top gehaald, gestevend naar de zekere haven, waar zij ankervast zou aanleggen.

Marie verblijft met Mevrouw Vanaise te Venetië. Daar heeft ze zoo pas haar onwaardigen man ontmoet, die als kellner in een hôtel, met een dienstmeisje aan 't flirteeren stond.

Met « een gevoel van geschonden vrouwen-eergevoel » holt zij de straat op, al maar verder, tot iemand haar plots bij den arm grijpt, juist intijds, want een oogenblik later ware ze terecht gekomen in een der donkere binnenkanalen.

Raymond Marrois staat voor haar; en dwingt Marie om hem in eene gondole te volgen.

« Zoo diep was de ellende die uit haar gansche wezen sprak, dat Raymond als verlamd nevens haar bleef zitten. Van het alleenzijn met haar, zoo vurig betracht en nagejaagd, durfde hij geen gebruik maken. De bittere wanhoop die haar neerdrukte en waarvan hij de oorzaak niet eens kende, hield zijnen hartstocht in toom. Als van de wijs gebracht, wist hij niet welke houding aan te nemen. Hij bleef in diep stilzwijgen.

» Omtrent een half uur ging voorbij. Ze gleden nu op het Canale grande; zwakke stralen licht van de lantaarns der steigers vielen op de gondel. Marie had haar houding nog niet veranderd. Ze scheen niet te weten waar ze was, noch waarheen ze ging. Langzamerhand toch verminderde haar kreunen, en zij streek herhaaldelijk over haar voorhoofd als om eene nachtmerrie weg te jagen.

» Dat enkel gebaar verbrak de betoovering die op Raymond lag. Een lichtstraal had hem haar bleek gelaat en hare donkere smartvolle oogen getoond. Al zijn hartstocht schoot wakker. Onstuimig greep hij hare hand en vroeg

wat haar deerde, waarom ze leed, wat hij doen kon om haar te helpen.

» Langzaam schudde zij met het hoofd. Niets, hij kon niets doen.

» Kon ze hem haar leed ten minste niet toevertrouwen? Ze wist toch hoe hij haar toegedaan was.

» Maar angstig schudde zij nogmaals van neen.

» Toch had zijne deelnemende stem een verlichtenden invloed op haar. De woeste uitdrukking van haar gelaat werd zachter, en een voor een begonnen hare tranen te vloeien, eerst langzaam en moeilijk, maar weldra snel en druk, in ontembaren vloed.

» Ze had getracht hem hare hand te onttrekken, maar hij had ze niet losgelaten. Over haar buigend zocht hij haar tranen af te drogen; maar ze waren niet meer te stelpen, en opeens begon ze zenuwachtig te snikken, zichzelve niet meer meester.

» Stil omringde hij hare schouders met zijnen arm, dwong haar het hoofd op zijne borst te leggen, en suste haar met nauwelijks gemurmelde woorden vol teederheid en vuur. Hij ook was zichzelven niet meer meester. Hare ongewone wanhoop had hem een soort van heilige vrees ingeboezemd, maar hare tranen hadden haar meer bereikbaar gemaakt. Weenende vrouwen had hij meer gezien! Deze, weliswaar, scheen om ergere redenen te weenen dan vele anderen die hij gekend had, maar voor tranen was hij niet bang.

» Druk en heet kwamen hem de woorden over de lippen. Aangehitst door het voelen van dat schoon lichaam, zonder kracht tegen zijne borst gezakt, stortte hij al zijne liefde uit, zijn trachten en verlangen naar haar, met brandenden, altijd wilder wordenden gloed, naarmate hij zijnen hartstocht den teugel vierde.

» Als in een droom luisterde zij. Op zijne eerste woorden sloeg zij geen acht; maar nu drongen zij zich aan haar op; ze moest hooren, half onbewust nog. Langzamerhand drongen de heete liefdewoorden in haar verbijsterden zin, in haar duizelig hoofd. Ze werd gewaar dat een sterke arm hare schouders omknelde; ze voelde het hart waarop haar hoofd rustte, luid en snel kloppen; ze hoorde den adem die

kort uit Raymonds keel hokte. Ze trachtte zich instinctief los te wringen, maar hare krachten waren verpletterd en hij liet haar niet vrij.

» Een nevel dreef voor hare oogen, hare gedachte omsluierend. De geslagen wonde schrijnde zoo scherp, dat die hartstochtelijke mannenstem, die nauwe omarming haar als een wrange balsem bracht. Was het geene liefde die dien jongen man aan haar hechtte sinds lange weken? Was het niet de Voorzienigheid zelve die hem altijd op nieuw op haren weg zette, en haar die liefde zond om haar uit de wanhoop te redden? Ze had een weinig liefde zoo bitter noodig! Waarom dan deze weigeren en afwijzen? Waarom het beetje geluk dat het leven haar nog kon aanbieden van de hand wijzen? Vermits de man, dien zij in hare onervarenheid aangenomen had vóór God en de menschen, zich onwaardig toonde, mocht zij haar ingestort geluk, haar verbrijzeld vrouwenleven niet trachten opnieuw op te richten? Moest zij van alle hoop op geluk en liefde verstoken blijven, omdat haar man een ellendeling was?

» Had zij het recht niet haar leven te schikken naar eigen verkiezen? En indien zij zich ook vergiste, en wilde vergissen, en wilde verliezen, ziel en lichaam, wie had het recht haar dat ten kwade te duiden? Had het leven haar niet hard genoeg behandeld? Ze had geene kracht, geen moed meer om haar droevigen weg eenzaam te volgen. — En ze wilde ook niet!

» Verward vlogen die indrukken door haar brein. Te wild bruisten de gedachten en gevoelens door elkaar, dat ze zich nog duidelijk rekenschap kon geven van hetgeen er in haar omging. In hare omwoelde ziel was het moreel evenwicht gebroken. Ze kende haar eigen standaard niet meer van 't goede en 't kwade.

» Waarom zou ze niet mogen luisteren naar die liefdewoorden die zoo zoet balsemend vloeiden op haar diepgekwetst hart?...

» Hare tranen hielden op, en nog bleef zij onbeweeglijk liggen tegen die borst die haar, als 't ware, beschermde tegen alle verder gevaar. 't Was haar ineens een wonder genot, zoet en wrang, en angstig en roekeloos te gelijkertijd, zoo voort te glijden op dat geheimzinnig kanaal, in

die Venetiaansche stilte en duisternis, en, om zoo te zeggen, met liefde omwikkeld. Niets te zien, niets te hooren. Nauwelijks hier en daar 't flauw lantarenlicht van een steiger, of dicht tegen 't water, een zacht stergepinkel, 't lichtje eener gondel, die als eene donkere schim voorbij gleed en verdween.

» Wat zegde Raymond Matrois? Zij luisterde naar 't geluid zijner stem, naar dat verleidend zacht gefluister, veel meer dan naar zijne woorden.

» Hij werd gewaar dat ze tegen hem genesteld bleef en kalmer werd. Zij hoorde wat hij zegde en verroerde niet... Dus stemde zij toe! Een triomfantelijk gejuich weergalmde in zijn hart. Met plots gebaar boog hij haar hoofd achterover, terwijl zijne omarming nauwer werd. Zij hoorde zijn adem korter worden en voelde zijn snorbaard langs hare wang strijken. Door louter instinct gedreven keerde zij gezicht af, en vermeed aldus zijne lippen, die alleen hare hand, in onbewuste verdediging vooruitgestoken, troffen.

» Het driftig gebaar, de onvoorziene aanraking riepen haar eindelijk tot bezinning terug; en, bruusk, niettegenstaande zijn tegenweren, onttrok zij zich aan zijne omarming.

» « Laat mij!... Ik wil niet! riep zij gesmoord uit. » (1)

Maar daarmeê zal de verleider de kans niet opgeven; bij het heengaan weet hij Marie een brief in de handen te stoppen. Dien heeft zij 's avonds onachtzaam op haar tafel nedergeworpen, ongeopend. Daar treft zij hem 's morgens aan.

« Ze nam hem op. Zou zij hem lezen? Mocht zij het? Wist zij niet op voorhand wat zij er in zou vinden, en was 't geen zonde nieuwsgierig te zijn naar die uiting van verbodene liefde? » (blz. 272).

Deze bekoring komt Marie niet te boven; zij zal den brief lezen.

« Beslist, al was 't met bevende vingeren, scheurde zij den omslag open, trok er de met een fijn geschrift bedekte bladeren uit, en las ze met popelend hart. 't Waren dezelfde tonen van verlangen en hartstocht, als gister avond in den

(1) Van blz. 265 tot 268.

gondel, zóo vurig uitgedrukt, dat eene vlam in haar bloed gloeide, en hare polsen en slapen koortsig begonnen te kloppen.

» Op 't einde gekomen haalde zij diep adem en sloot de oogen in eene halve bezwijming. Ha! dat was liefde! — Drift, murmelde haar geweten, maar ze wilde er niet naar luisteren. Ze was niet ziek of zwak meer, haar bloed vloeide warm door haar lichaam. Nog eenige uren, en ze zou hem terugzien,... en zij zou hem moeten antwoorden...

» Een zonderling gevoel van afkeer, en vrees, en toch van verlangen vervulde haar bij die gedachte. Beminde zij hem? — Neen, neen! Althans niet gelijk zij Paul bemind had met diepe, echte liefde, gloedvol en toch kuisch...

» Waarom dan haakte zij naar hem met ziekelijk verlangen?

» Zij verborg haar gelaat, van schaamte gloeiend, in hare handen. Ze wist het wel, waarom! Omdat ze te jong was om alle gevoelsleven te verzaken, omdat het leven dat zij nu leidde, eenzaam, in die atmosfeer van gemakkelijke weelde, van ledigheid en mondaniteit, te midden menschen die aan niets dachten dan aan wereldsch genot en wereldsche welvaart, dissolvant op haar werkte; omdat in de afwezigheid van hare kinderen, zij niets had om haar te beschermen, om de moedeloosheid die hare ziel was binnengeslopen, te keer te gaan en haar voor booze gedachten te vrijwaren. Ja, dat alles was waar, en God zou haar daarvoor misschien minder streng beoordeelen. — Maar indien ze wankelde, dan was 't vooral omdat zij te laf was om haar kruis te aanvaarden, te weinig liefde bezat om het met liefde te dragen! Daarom had ze dorst naar het kwaad...

» Want zij maakte zich geene illusies over het gevoel dat Raymond haar aanbood: een lust van eenige maanden, en daarna de verzadiging. Dan zou hij naar eene andere liefde gaan, zij zou haar weg voortzetten als vroeger, en de wateren zouden toevallen op dat hoofdstuk van haar leven...

» Zij sprong op, hare handen wringend. Zoo ver was ze toch nog niet gekomen! Een onuitwischbaar iets te plegen om verstrooiing, een vulgair liefde-avontuur aangaan om vergetelheid te vinden voor haar smart. En welke

vergetelheid, met welk gevolg van nooit te vergeten schande, van nooit uitbluschbare wanhoop!... Neen, neen, duizendmaal neen!

» Zij drukte hare handen tegen hare bonzende slapen, en tranen liepen uit hare oogen. Hoe zou ze tegen zichzelve worstelen?

» Want in haren toestand van diepgeschokt gemoed en ontspannen zenuwen was 't niet genoeg, het kwaad niet te willen bedrijven, om er over te zegevieren. Den noodlottigen brief scheurde zij in duizend stukjes en wierp ze het venster uit, waar de wind ze naar alle hoeken verstrooide. Dan, zonder nog na te denken, zonder aan hare gedachte den tijd te laten weer eene gevaarlijke richting in te slaan, zette zij haar hoed op, trok een mantel aan, en verliet hare kamer. Een oogenblik later was ze buiten. Hare beenen beefden, en ze duizelde; maar de koude morgenlucht zweepte haar op. Zij ging naar S. Marco. Eene mis begon in een der zijkapellen, en Marie nam plaats in een verborgen hoek. Met haar gezicht in hare handen, deed zij haar best om te bidden. Beslist joeg zij de immer terugkeerende lastige herinneringen en bekoringen weg en dwong hare lippen gebeden te prevelen, haar geest het sacrificie te volgen. Soms bleef zij haperen in 't midden van een woord, van een zin, en hare gedachten vlogen weg naar 't gebeurde van gisteren, naar dien brief, naar die indrukken die haar bloed nog deden gloeien. Maar altijd weer joeg zij ze weg met geweld, en hernam werktuiglijk haar gebed.

» Hoe machinaal ook, toch kalmeerde haar een weinig haar smeeking. Een zweem van hoop en verlichting zonk in haar hart. God scheen haar zoo ver, zoo ontoegankelijk niet meer, noch zoo onverbiddelijk wreed. Een licht drong weer in hare duisternis; en 't scheen haar of zij Jesus terugvond, na lange scheiding, en hij tegen haar glimlachte... Ze had hem ook zoozeer verwaarloosd in de laatste tijden. Ze had zich zoo dicht laten omringen met al die booze verlangens, ze had zoo roekeloos op den uitersten rand van den afgrond gestaan... Maar nu zag ze weer klaar in zich en, wilde God haar bijstaan, dan zou ze alles wel te boven komen, dan zou de gedachte aan hare kinderen weer de eerste zijn in haar hart...

» De consecratie en de nutting gingen voorbij, reeds had de priester het altaar verlaten en nog bleef zij geknield op de harde bank, het hoofd in hare handen, de ziel in haar gebed verloren. » (1)

De strijd is uitgetreden; nogmaals heeft een zwak menschenkind de zege behaald!

Dit is hooge levenstragiek — maar die opgaat tot God, en van daar uit, over het leven der vereenzaamde, gefolterde vrouw een schitterenden regenboog van vrede-in-zelf-overwinning uitspant.

Deze jonge vrouw heeft gestreden; lang en lastig geworsteld tegen den verleider.

Haar werden de afschuwelijkste drogredenen, welke hedendaags zulke gangbare munt uitmaken, toegefluisterd. Haar werd voorgehouden, dat « zedelijk is, al wat menschengeluk bevordert, onzedelijk al wat menschenongeluk bevordert (2) ».

Heeft ook Marrois haar niet herhaald, hetgeen Cecile tot Quartz zegde, in Louis Couperus' roman « Extaze » : « Als u gelukkig is geweest met dit leven, was het geen zonde, want geluk is goed. Is u dus gelukkig geweest, dan was dat leven goed (3) ».

Marie heeft, al door haar tranen, uit zwakheid en verlangen geplengd, haar gevoolden blik tot God en plicht verheven, en plots heeft zij daar « zonnen zien stralen ! ».

Aan dit echt menschelijke diepschrijnende levenskonflikt ontleent *Gehuwd Leven* zijn ernstige, moreele en sociale beteekenis; aan het ragfijne der zielsontleding, het scherp omlijnde der karakterteekening, het vlotte van den verhaaltrant heeft het boek zijn bijzondere literaire waarde te danken.

Een enkel bezwaar nog : misschien kon het verhaal wat vaster ineéngedrongen en blijft het niet heelemaal vrij van hetgeen Montaigne ergens noemt « certaines longueries d'apprêt ».

Mocht Jufvrouw Duykers, van op de hoogte, met haar *Gehuwd Leven* bereikt, nogmaals haar helderen blik

(1) Van blz. 272 tot 275.
(2) VAN DEYSSEL, *Verzamelde Opstellen* I b., blz. 177.
(3) *De Gids*, Amsterdam, jaarg. 1892, blz. 59.

over het schemerige tranendal des levens laten weiden. Voor een nieuwen roman treft zij er zeker genoegzame stof aan. Het leeslustig publiek van onzen tijd moet zij een boek schenken, dat, haar naam, in een adem doet noemen met Mrs. Humphry Ward, Enrika von Handel-Mazzetti, Mathilde Serao en Emilia Pardo Bazan, schrijfsters, welke in tegenstelling tot de meeste harer literaire medezusters zoo krachtig bijgedragen hebben, om — zij het dan ook al eens langs een verkeerden wegel — den noodlottigen invloed van den naturalistischen roman, door eigen levensware en gezonde schepping, te keer te gaan (1).

JORIS EECKHOUT.

(1) Te lezen over Jufvrouw Duykers' literair werk : in *Dietsche Warande en Belfort* 1900, blz. 174; 1907, blz. 538 (Godfried Hermans); in *Over Letterkunde* II. — Kritisch Kleingoed door Jul. Persyn, blz. 69,

GEDICHTEN
VAN JOHANNES JÖRGENSEN

VERTAALD DOOR FELIX RUTTEN.

LIEDJE

Daar vliegt er een vogel omhooge ;
Zijn spoor mij verloren gaat....
Hij vliegt ver over de landen,
Naar 't woud waar een woning staat.

Verwarmend straalt de eenzame zonne er
Op de open plekken in 't woud ;
In de donkerste diepten besproeit zij
De beukenstammen met goud.

En waterjuffers en vlinders
Er zwirlen in 't zonne-gegloei.
Vergeetmijnieten bedekken
De ruischende bron met hun bloei.

Hoor, 't fluiten ver in de bosschen ! —
Ik lig hier in 't varenkruid....
Daar vliegt er een vogel omhooge :
Hij vliegt naar uw woning uit.

(Uit *Af det Dybe*, 1909).

GULDEN NEVELS

Liet ik mijn vaandel dan zinken,
Werd ik verlamd in mijn hand?
Zoek ik vergeefs nu den weg weer
Henen naar 't vaderland?

Dampende nevel. De dauw heeft
Paarlend de halmen verkracht.
Zie, de weiden àl wit van
't Donzige doomen der nacht.

't Laatste gefluit van de vogels
Schuw door de stilte spat.
Loom van de vochtige twijgen
Valt nog een vochtig blad.

Plots breekt zonnig de dagklaart'
Dóór, in het neevlig plantsoen,
Spreidend een spinsel van glinstring
Over het dauwnatte groen.

'k Wandel in zonlicht en nevel,
Herfstlijke geur en mist....
Is 't niet mijn land dat mij toeroept? —
Vreemd mij geworden is 't.

Blank is deze ochtend en gouden.
Lachte zoo klaar die weleer?
Stil staande zie 'k om mij henen:
Wereld, ik ken u niet meer!

Was ik te klein en te zwak dan?
Dorst ik den strijd niet aan?
Ben ik niet daarom stil in
'n Veilig hoekje gaan staan?

Rijs ik niet op en doem het
    Leven te vuur en te vlam, —
Sinds mij zijn rijkdom te moet vloeit
    Of daar geen eind aan kwam?

Heb ik mijn hoofd slechts gebogen,
    Werd ik verlamd in mijn hand,
Droef en vergeefs verlangend
    Heen naar mijn vaderland?

Op klaart de neev'lige dag en
    't Gras blinkt hem vochtig te moet.
Oude gedachten, wat wilt gij?
    Ken 'k u niet al te goed?

Zacht heeft een windje geademd,
    Drupplen van 't goud-loof gekust.
Nimmer geeft mijn verlaten
    Zwerversweg mij de rust.

Breek als de spattende druppel,
    Sterf met der nevelen gezwier,
Schelmsche, gij, speelsche verleider:
    Kom, maar met open vizier!

Vooglenverschalker, ontmaskerd
    Staat ge, in uw slimheid verzwikt!
Slechts wie de hand aan den ploeg slaat
    Is voor den Hemel geschikt.

(Uit *Digte*, 1898).

UIT « 'S LEVENS ZANG ».

Verzwonden de gezichten,
    Verdwenen alle droomen ;
En morgenlucht en morgenzon
    Door 't open venster stroomen.

Nog is niet leêg ons leven ;
    Nog mogen we aren lezen :
Eer 't licht ons zal begeven,
    Zal 't pad gevonden wezen.

Het rechte pad gevonden
    Naar 't land der goede daden,
Waar 't zieke zal gezonden,
    Waar 't hong'ren vindt verzaden.

Dáár wordt geluk voor lusten,
    Voeding voor gift geboden ;
De dagelijksche arbeid en het dagelijksch brood
    Zal er de wangen rooden.

Wat is dan wat wij droomden,
    Bij wat ons God wil geven,
Dien koppig wij verlieten
    Voor de lust van wilde wegen ?

Neem ons tot U dan, Vader,
    En laat ons steenharde aarde
Bebouwen en bewerken
    Tot ùw bebloemden gaarde.

En zal ons' dagtaak einden
    Bij 't scheem'ren van de kusten,
Geef goedig ons uw loon dan,
    En laat ons bij U rusten.

(Uit *Digte*, 1898).

STILLEVEN

Het is zoo blank, het gras dat groeit
Hier in mijn eigen gaarde
En, waar mijn hand nu spit en snoeit,
Zoo schoon dit stukjen aarde!

Twee esschen breiden met hun kroon
Er geur en schaduw over.
Het bankje — koeler ruste woon —
Schuilt onder lindeloover.

Verweer en schutse biedt de heg
Van allerhande twijgen;
Van gulden regens op den weg
De lichte bloemen zijgen.

En schaduw speelt er met de zon,
Naar wind en wolken deinen.
Ik heb mijn stoel er liefst — zoo 't kon —
Voor 't huis in 't zonneschijnen.

De muur is als een oven heet,
Dien middagstralen stoken.
Daar slaapt er een, die van koú niet weet,
In 't wagentje gedoken.

Een popje klein, dat altijd lacht,
En glimmelacht in droompjes.
Het licht er in zijn kussens zacht,
Zoo veiligjes en vroompjes.

Groei op met àl wat groeit, mijn schat,
In 's Heeren rijken zegen:
Word groot en groei met bloem en blad
Des levens zomer tegen.

(Uit *Digte*, 1898).

WINTERROZEN

Lief Jesus-kind, aanvaard deez' bloem van mij.

Het zijn geen rozen, ach — mijn schaamle gaven....
Die geurden meen'gen dauw'gen zomermorgen,
En in mijn moeder's tuintje geurden rozen.
Zij lieten met mijn jeugd het zonnig blozen.
De laatsten bloeien op twee verre graven.

Lief Jesus-kind, aanvaard van mij deez' bloem.

Geen lelies ook! — De witte lelie-kelken
Staan siddrend op den steel bij 't stille dreigen
Der donkre nacht, wanneer de bliksems zijgen
Zengend, dat wil en zinnen smeltend welken.

Lief Jesus-kind, deez' bloem van mij aanvaard.

Niet ook Septembers vocht'ge reseda,
Waarom de laatste gulden bijen zwermen.
Hun geur is rein en goed, te goed voor mij.
Kan 'k tot U opzien ?... Hoor mij droevig kermen.

Lief Jesus-kind, aanvaard deez' bloem van mij.

Slechts met de laatsten durf ik U begroeten,
In killen nacht ontbloeid, in sneeuw gedoken.
Met deze, van haar stengel schuw gebroken,
Breng 'k al mijns harten jammer u te voeten.

Ik weet niet wàt beginnen, — zoo Gij niet
Genadig op mijn gave nederziet.

(Uit *Blomster og Frugter*, 1907).

MARGARETHA VAN EYCK

GEDRAMATISEERDE LEGENDE

(NAAR MELATI VAN JAVA'S « CAMILLA FERRARI »).

PERSONEN :

MARGARETHA VAN EYCK.
JAN VAN EYCK, } Broeders van Margaretha.
HUBERT VAN EYCK, }
DONATO RAVELLI, Italiaansch schilder.
GIOVANNI, vriend van Donato.
CÆCILIA NYS, vriendin van Margaretha.
KANUNNIK VAN DER PAELEN.
BARBARA, dienstmeid van Margaretha.
Twee kwezels.
Twee vrijers.
Twee begijntjes.
Een portieres.

1e TAFEREEL.

Het tooneel verbeeldt een kleinen tuin. In den achtergrond een muur, met klimop begroeid, en met een klein poortje in 't midden. Tegen den muur een bank. Rechts ingang van het huis, met trappen. In den achtergrond, heel in de verte, een spits torentje. De dag sterft langzaam weg.

1e TOONEEL.

Kanunnik. — En zorg dat het gelaat van Van der Palen
Zooals 't behoort aan 't nageslacht verschijn'!
Jan Van Eyck. — Het zal, eerwaarde...
Kanunnik. — En de verf zegt gij
Blinkt even frisch op 't onverslenst paneel
Na eeuwen ?
Jan Van Eyck. — Wat dees hand en dit penseel
Ooit als den glans van ooft, den gloed van zon
Of sneeuw van englenkleed de menschen gaf

Dat, wel eerwaarde, zal na eeuwen glanzen.
Want ooft verdort, bloem kwijnt en zon gaat dood,
Ja, eer taant blanke reinheid van hierboven,
Voor dat mijn bloeme sterft, mijn gloed verkleurt.
Kanunnik. — De eeuwige reinheid blijft steeds ongerept !
Jan Van Eyck. — St Jan vergeev' mij dat ik onbesuisd
Mijn needrigheid met 't hoogste schoon geleek.
Kanunnik. — Zoo weze het ! — Maar... liefst nog had ik wel
Dees kleine hobbel van 't gelaat geweerd.
Wat geeft het zoo het nageslacht niet weet
Dat Van der Palen midden op zijn wang
Een hobbel staan had met een haar of drie.
Jan Van Eyck. 't Zal zijn zoo gij verlangt.
Kanunnik. — Is het ook waar
Dat onz'heer hertog — dien God hoeden wil —
U voor zijn hof aan 't werken heeft gezet ?
Pater Servatius die vandaag met mij
Het noenmaal deelde wist het van den prior.
Gij moest, zegd' hij, iets schildren dat nog nooit
Een koningsoog aanschouwd had; 't was zoo iets
Van englen, heiligen en 't genadig Lam
Dat tot den laatsten drop gaf van zijn bloed.
Jan Van Eyck. — Zoo is 't, en geev' mij God klaar oog en
[vaste hand,
Vroomheid in 't hart, en reinheid in 't gemoed,
Dan zal wel eens hij die, nog ongeboren,
Staan zal en zeggen « Gode was met hem »
Als reingende fonteinen weten vloeien
't Klaar bloed dat neerdruipt van 't doorstoken lam ;
Zijn hart zal zingen daar 't zijn mond niet kan,
Bloemen van reinheid, vlammen van geloof,
Bloeien en gloeien ; in aanbidding dan
Vouwt hij de handen, daar hij 't licht van God
Weerstralen zag in englenschacht en kelk
Van witte leeljen, door mijn kleur gemaald...
Kanunnik. — God zegene U, vrome man !
Jan Van Eyck. — In hellen lach
Spruiten de bloemen en met juichgezang
Komen de maagden, martelaars en koningen,
Gekroonde boetedoeners, monniken in pij

En buigen voor den troon van 't witte lam
Dat allen rein wascht met zijn hartebloed!
Kanunnik. — Stantes ante thronum et in conspectu agni.
Jan Van Eyck. — 't Schijnt soms dat ik mijn arm verslappen
[voel
Mijn oog verduistren voor het vizioen
Dat englen uitbazuine' in pure lucht.
Dan roep ik Margaretha en verbaasd
Zie ik hoe zij die englenreinheid geeft
Die zweven moet over 't Gods vizioen.
Lijk Margareth' eerwaarde, kan geen mensch
De stille vrede malen die verdroomt
Op englenwezens in de gouden verte.
Kind moet men zijn, van lokken jong
En ook van harte, in zijn droomen zien
't Lachen van englenoog als godslamp klaar,
Om met die puurheid englen weer te geven.
Kanunnik. — 't Is een braaf kind; haar engel hou ze goed.
Nu, meester Jan, roept mij het avonduur.
Zorg dat kannunik Van der Palen, weerd
Van U en mij, verschijn voor wie ons kent.
God hoede U, meester Jan.
Jan Van Eyck. — Ook u, eerwaarde.

(*Van der Palen af.*)

2de TOONEEL.

Jan Van Eyck. — Ja, zoo mij God de kracht geeft. Kon ik zien
Hoe het zal glanzen als ik heen zal zijn!
God! moest het eens dat mijne kleur versterft...
Neen, — want hoe kan het dan dat als orkaan
Uit alle streken handen naar mij reiken, —
Dat lippen siddren, oogen dronken zijn
Van ongetemd begeeren naar den gloed
Die mijne kleuren halen van 't palet.
Dees morgen kwam een Spanjaard aangeland.
Schatten van goud en bergen van beloften
Lei hij neer aan mijn voet; maar sedert dan
Besef ik 't best hoe 't glorieus geheim
In 't diepste moet bewaard zijn van mijn hart.

3de TOONEEL.

Marg. Van Eyck. — Ziet gij 't Cæcilia, dat mijn groote broêr
Weer droomt en op zijn heilgenbeelden peinst
Die vroom te bidden staan in zijn gedachten
Jan Van Eyck. — Gij zijt zoo laat hier Margaretha ! Dag,
Jonkver Cæcilia; heeft U ook de Mei
En 't stille avondweer op weg gelokt.
Gij beiden zijt na 't lof aan 't slenteren,
Geweest of aan het babbelen misschien.
Hoe stelt het moeder, Jonkver, is er nog
Geen beternis te speuren of verlichting?
Cæcilia Nys. — Ach Mher Jan, — ik dacht dat 't warme [weer
En d'helle zon haar weer opknappen zou.
Maar dezen morgen als ik naar de mis
Wou gaan was zij zoo krank en uitgeput
Dat ik haar niet verlaten dorst. — t' Is nu
De eerste dag van een noveen voor haar,
Ter eer der Vrouwe van den troost in nood; —
Gedenk haar, bid ik, als de beeklok luidt!
Jan Van Eyck. — Met vrome liefde, jonkver, Margaretha
Blijf en klap wat samen in den tuin.
Goen avond, jonkver, neme God u in
Zijn hoede — en goed herstel voor Moeder.

4e TOONEEL.

Cæcilia. — Goên avond, Mijnheer Jan...
(tot Margaretha) Gij zit zoo stil?
Margaretha. — Vindt ge 't niet kalm en mooi, Cæcilia,
Als alle glans van zon verdwenen is
En alle bloemen geuren in den schemer?
Hoor! 't klokje van 't Begijnhof luidt de poos.
Wie zou gestorven zijn? Wellicht die goede,
Arme Mathilde; sla een kruis voor haar!
Cæcilia. — En ook voor moeder. — *(Een poos zwijgen)*
Wat zijt gij gelukkig
Lieve! Gij hebt twee broeders die u zijn
Goed als een moeder, waakzaam als een vader, —
Nooit sterft uw lach in kommernis van 't leven.

Margaretha. — Cæcilia, had 'k een moeder zooals gij!
Ze is krank en zwak, maar toch, het is een moeder,
Jan en Hubert zijn goed, maar zij zijn mannen, —
'k Eer en bewonder ze want zij zijn groot.
Maar, wanneer de avond zijgt en luisterstil
De luchten hangen en de boomen staan
Geruischloos als verstarde droomgedachten,
Dan weet ik best, had ik een moeder nu,
Die naast mij zat, haar hand in mijne hand.
Ik zou genieten zoo 'k nog nooit genoot
Als 'k de avonden doordroom met mijne broeders.
Ik weet niet hoe 'k het noemen zal, maar voelt
Gij niet, gij die een moeder hebt, dat alles,
Alles wat in uw hart is, sluimert kalm
En vredig als in de armen van die moeder?
Cæcilia. — Wat spreekt gij vreemd, hebt gij verdriet mis-
[schien?
Margaretha. — Neen, lieve, ... kom, wat ben ik dom niet
Kom, laat ons spreken over uw geluk. [waar?
Wanneer is nu de dag van 't eindelijk feest,
Dat mijn Cæcilia als een mooie bruid
In Sint Salvator zal ten outaar gaan?
Cæcilia. — De dag was reeds gesteld, maar moeders ziekte
Heeft al ons plannen in de war gebracht.
En Karel die er zoo naar tracht.
Margaretha. — En gij
Cæcilia?
Cæcilia. — Ik ook verlang er naar.
Magaretha. — Wat moet het goed zijn zich bemind te weten!
Cæcilia. — Maar elkeen heeft u lief.
Margaretha. — Elkeen en niemand.
Cæcilia. — Wat spreekt gij vreemd; wat is er? Zeg het mij.
Is uw broer Jan misschien wat ruw geweest?
Ja, dat zal 't zijn, maar kom, hij meent het goed.
Margaretha. — O ja! hij was zoo schrikkelijk boos van
[morgen.
Op mij niet, maar op Huibrecht, de arme jongen.
Dees morgen kwam een eed'le Spanjaard hier,
Een kunstenaar, en smeekte en bad zoo schoon,
Om toch te weten hoe die kleur gemaakt

Die frisch blinkt als de dauw en nooit verslenst. —
« In Gods naam, sprak hij, zijn wij niet als gij
Kunst'naars die door de werken van ons hand
En ons gedachten, één zijn in ons streven?
Wat geeft het u dat ook op andre doeken
Dan op de uwe, kleurenhymnen zingen
Onsterflijk als de schoonheidsdorst die tiert
In ieder kunstenaarshart. Wist gij die pijn :
In geest te groeten wat uw droomen zien
En macht'loos d'handen in den schoot te leggen,
Omdat men denkt : « Met mij verdwijnt mijn werk ».
Cæcilia. — Die arme jongen! En wat zei uw broer?
Margaretha. — Ach! ik was bang; — die schoone jonge man
Stikte in zijn tranen en zijn handen beefden.
Dan zei Hubert : « Och, doe 't ter eere Gods ».
En daarop barstte Jan los! zoo verwoed
Zag ik hem nooit. Hij riep : « Zoo straff' mij God
Met eeuw'ge stomheid zoo mijn mond 't verspreekt ».
Cæcilia. — Hoe onbarmhartig, lieve, en hoe onchristelijk!
Margaretha. — Niet waar? Maar anders is hij goed en zacht.
Enkel zijn kunst, 't geheim der heerlijkheid
Van zijn ondoof'bre kleuren maakt hem ruw
En onverbid'lijk; maar 'k ben soms zoo bang
Met hem te zijn als men hem tegenspreekt.
Dan heb ik heimwee naar een and're liefde,
Meer minnend om mij zelf, min om mijn kunst.
Dan wilde ik wel dat ook iemand mij lief had,
Waarmee ik 's avonds hier als in de verte
Alle geluid sterft tot een schoon gezang,
Dat alle klokken bidden in den schemer
En dat men de eeuwigheid rond zich voelt zingen...
Cæcilia. — Zoo droomerig vond ik nooit, o. Margaretha!
Margaretha. — Ik voel dat ik zijn hand zou houden in de mijn,
Spraakloos hem aanzien, of met de oogen toe
In stille vreugd hem naast mijn zij te weten.
Cæcilia, spreek, is het geen kwaad, wenschen
Te rusten aan de zijde van den mooien man
Dien m'in zijn droomen ziet?
Cæcilia. — 'k Geloof dat gij,
Ondeugend, wat verbergt? Een minnarijtje zeker?
Margaretha. — Neen... maar ik zou zoo lief hem hebben....

5de Tooneel.

(*Hubert op.*)

Ha
Hier zitten onze babbelaarsters, Jonkver Nys,
Wat onverwacht genoege' u eens te zien?
Cæcilia. — Mijnheer Hubert, uw komst is mij een teeken
Dat mij aan 't afscheid denken doet. Ik ga,
Want stil zakt 't duister zonder dat men 't merkt.
Hubert. — Ja, 'k zag niet meer aan 't werk. Welk heerlijke [avond!
Blijf nog wat, jonkver, — 't is een lust hier thans
Te keuv'len wijl rondom de bloemen geuren.
Cæcilia. — Moeder verwacht mij en het wordt reeds laat.
Goên avond, Margaretha; 'n avond, Mher Hubert!
Margaretha. — Gaat gij langs hier, Cæcilia, of verkiest gij
Langs d'huisdeur weder naar uw huis te gaan?
Cæcilia. — Langs hier is 't dichtst; — en dicht is ver genoeg.
Goên avond alle bei.
Hubert. — Jonkver Cæcilia.
Margaretha. — Tot morgen, — zie 'k u aan de Bloedkapel?
Cæcilia. — Misschien als moeder ietwat beter is.

(*Af.*)

6de Tooneel.

Hubert. — En raad nu wat ik u heb meêgebracht?
Ik dacht dat mijn lief zusje toch wel graag
Iets van haar broer ten loon onvangen mocht
Voor al die mooie engelkopjes die
Zij ons thans schildert op 't onsterflijk doek!
Margaretha. — Is het misschien dat heerlijk boek dat wij
Eens zagen bij Mijnheer de Cortrazijn?
Hubert. — Veel mooier.
Margaretha. — O! gewis een prachtig doek
Van een van de Arabieren die hier zijn,
Met goud doorweven en met paarls bestikt!
Hubert. — Een gouden ketting met een stukje eraan
Van 't heilig kruishout waarop God voor ons
Gestrekt hing op Calvarie.
Margaretha. — Ach! Hubert,
Hoe moet 'k u minnen voor uw trouwe zorg!

Ik ben beschaamd wanneer ik denk hoe soms
Ik grillig meen dat gij mij niet bemint.
Een stuk van 't kruishout!

Hubert. — En een ketting, zie!
Goud zijn de schakels en de relikwie
Lijk weinig menschen op hun borste dragen,
Is in een doosje van het puurst metaal.

Margaretha. — Mijn lieve Jesus! Welk een schat! 't Bevrijdt
Van ramp en tegenspoed, van ongeval,
Ziekte en verdriet! Waart gij het niet, Hubert,
Die 't mij gelooven deedt, dat in mijn hand
Ik draag een stuk van 't godgewijde hout,
Ik nam 't nooit aan!

Hubert. — Ik ook, ik aarzelde voor ik 't aanvaardde.
Ik kocht het van een koopman uit Italië
Met vurig oog en haren zwart als pik.
Reeds lang had ik hem in de buurt gezien
Uitziend naar hier, naar daar, alsof hij zocht
Een huis waar traag hij binnen waar getreên.

Margaretha. — Een Italiaan! Was het een jonge man?

Hubert. — Hij kon zoo vijf en twintig zijn. Een mooie knaap.
Hij zei dat hij mij 't laten wilde heel goedkoop.
Omdat 't een eer was in gesprek te zijn
Met hen die aan de kunst onsterfelijkheid
Door eeuwge pracht van ongedoofde kleur
Verworven hadden. Hij vertelde mij
Hoe hij van Rome herwaarts had gebracht
Dit stuk van 't ware kruis. Daarin scheen hij
Oprecht, maar anders was zijn taal te hoofsch
En veel te needrig in haar vleierij.
'k Moet ze niet hebben, die verwijfde praters.

Margaretha. — Een relikwie van 't heilig kruis! Hoe zal
Cæcilia verrukt zijn als ze 't weet.
Ik ga ze morgen dragen tot bij haar
En leggen op haar moeders kranke borst.

Hubert. — Ja doe dat kind. Het is een brave vrouw
Vroom van geloof en sterk in hoop; 't is spijtig
Voor haarzelf en Cæcilia.

7de TOONEEL.

(*Barbara op.*)

Barbara. — Daar is iemand,
Mher Hubert, die komt om U te zien.
'k Geloof 't is pater Edward maar in 't duister
Kon ik zijn wezen niet te best bezien.
Maar buikig is hij en hij snorkt geducht.
Hubert. — Ik ga, tot straks Margretha.
Margaretha. — Dag, mijn broêr.
Barbara. — Kijk wat is dat! Hubert bederft U, kind
Licht dat hij weer een prul heeft meêgebracht
Zooals de poppen 't aan den nekke hebben.
Met al die modes die van Gent hier komen
Van 't hof van ons genadig heer, den hertog,
Worden de meisjes al te licht bepraat.
Margaretha. — Foei, Barbara, wist ge eens wat het was
Gij vielt op beide knieën. 't Is een stuk
Van 't heilig kruis!
Barbara. — Van 't heilig kruis!
God zij geloofd dat dit in huis is, kind,
Want Jan met al zijn gekheid en zijn grillen
En zijn hoovaardigheid brengt straf hier neer.
Wel kind! Dat is een groot geluk. Bewaar
Het goed want het is schatten weerd.

(*In huis geroep :* Barbara!)

Ja, ja, ik kom! Laat mij het eens bezien!
't Blinkt, ge zoudt zeggen het is louter goud.
En hier dit doosje! Wel een stuk van 't kruis!
Mijn moeder zei altijd (*Geroep :* Barbara!)
Ja, ja, ik kom!
Ze zei dat na het lichaam van ons Heer
Dat rust in 't tabernakel, 't weerdigst was
Het hout waarop zijn duurbaar bloed eens vloeide!
En mijne moeder, kind (*geroep*) Hij 's ongeduldig,
Licht denkt hij weder aan zijn ververij!

(*Af.*)

8ste TOONEEL.

Margaretha. — Die goede broêr! Ach! ik heb ongelijk

Mij zoo 't ontstellen als een grillig kind.
Waar vind ik wat mij hier geboden wordt,
Broeders met gouden hart, een stil geluk,
Kalmte van leven onder 't vredig oog
Van maagden die van op gewijde doeken
De verten door tot in den hemel peilen;
Hoe goed is 't nu; stil is de dag begraven.
Alle gepraat is in de straat gestorven...
Wat voelde ik vreemd vandaag; 't was mij daar straks
Alsof ik aan Hubert zijn voet moest knielen
En weenend vragen om vergiffenis
Voor 't geen ik dacht in stilte; hoe beschaamd
Was ik toen hij vol goedheid, onbewust
Van mijn oproerig harte, dat gewijd
Geschenk mij bood, — die heilge relikwie!
Hij kocht het van een Italiaan, — zwartoogig
En zwart van haar die in de straat uitzag
Alsof hij graag hier binnen waar getreen.
Ik weet het wel, — maar — zou hij het dan zijn!
Verscheidne dagen stond hij aan de Bloedkapel
En volgde mij tot hier; zijn donker oog
Gloeide van vreugde en zijn wang werd rood
Wanneer ik opzag en in 't oog hem blikte.
Zou dat nu liefde zijn. 't Brandde mijn lippen
Als ik Cæcilia over vreugde sprak
Van hoogste liefde in hoogsten droom gedragen.
Hoe heb ik steeds gedacht aan hem toen ik
In de eenzaamheid der nachten lag te staren
Naar 't licht dat geel over de daken lag
Bij heldren maneschijn, of als de wind
Ruischend door d'hooge kruinen van de boomen
Den sterken geur van groen en 't zwoel bedwelmen
Van rozen en jasmijnen tot mij bracht.
God! is 't geen zonde, van mijn stil geluk
Te vlekken door een droom, die als een wijn
Mij dronken maakt en vizioenen baart,
Ongekend tot hiertoe,... 'k kan niet meer zwijgen.
Wist ik zijn naam! Hoe lieflijk moet hij klinken —
Ik zou hem lisplen in de groote rust
Waar slechts de eeuwig-kalme rithme in beeft

Der harmonie van nachtelijke eenzaamheid;
Ik zou hem fluistren in den wind dat hij
Zou gaan tot hem, en waaien rond zijn hoofd,
Aaien zijn lokken als een verre zoen
Die hem mijn lippen gaven. Kon ik nu
Hem roepen in de verte dat mijn hart
Van bange vreugd slaat als zijn blik me ontmoet,
Dat zwaar gedragen liefde mijne schreden
Onzeker maakt wanneer ik buigend ga
Zijn zoekend oog voorbij; nooit zal hij weten,
Wanneer ik 't lauw Italie hij weer zal zijn,
Dat hier, in Brugge, een meisje bad en peinsde,
Wis gaat hij heen, misschien is hij reeds weg.
En 'k draag mijn liefde als een ongeboren kind,
Dood voor 't het licht zag.

(*Stil wordt gezongen achter den muur*):

'k Sprak in den nacht tot mijn droef hart:
« Waar denkt mijn liefste aan?
'k Heb ze eens gegroet, ik sprak haar nooit,
Dan is zij heengegaan ».

Hoe wonder innig klinkt in de avond 't lied...
Zang van Italië, wees mij wellekom,
Gij zijt als 't afscheid aan een korte hoop, —
Wind voer gij weer wat ook mijn hart ontvliedt,
Want van hetzelfde lied ken ik 't vervolg.

(Zij zingt) Daar was geen scheiden, geen getraan,
Maar 't was of in mijn hart iets brak,
Wanneer mijn mond vol droefheid sprak:
« Thans is hij heengegaan ».

(*Terwijl zij de laatste woorden zingt wordt een tuiltje bloemen over den muur geworpen en valt vóór Magaretha's voeten*).

Bloemen! Rozen!

(*Zij neemt ze op — er steckt een klein briefje in*).

Ik moet hem zien *(open 't poortje)*...
O ginder gaat hij, sluipend als een dief,
Hij keert den hoek, en durft niet ommezien.

(Zij leest). Conosco io un amore che molto brame, ma poco spera... Donato.

Ik ken een liefde die veel verlangt, maar weinig hoopt.

Donato ! o Donato ! huivrend noem ik U
O naam, schooner voor mij dan lentelied
Of zang van avondwind langs rozelaren.
Ik mag beminnen, 'k word bemind. Hoe lief
Geuren die rozen ; als een dronkenschap
Stijgt mij naar 't hoofd de zoele wonnigheid
Rijzend uit 't hart van elken bloemenknop.
(lezend) « Een liefde veel verlangend, weinig hopend ».
O licht dat door dees avond op mij schijnt ;
Muziek van woorden uit zijn hart gevloeid.
Donato ! waart gij hier 'k viel aan uw voeten,
Ik kroonde u met wat geurt en bloeit rond ons,
Ik kroonde uw liefde met wat geurt en bloeit
Vol jonge liefde in mijn eigen hart.
En stil zou zinken als een bruidsgewaad
De nacht, en spreken zou uw hart tot 't mijn
't Spraaklooze woord van innig zielsgenieten.

9de TOONEEL.

(*Jan en Hubert komen uit het huis*).

Hubert. — Neen, bij Sint Joris, van mij was het niet ;
Gij waart het ook niet, zegt ge, wel, voorwaar
Dan is het Margaretha die het deed.
Jan. — 'k Kan 't niet gelooven, broeder, dat het kind
Dat enkel maagdenleên en engelkopjes
Met vrome liefde voor ons blikken toovert
Met enk'le trekken, een Sint Joris, fier
En ridderlijk gelijk 't betaamt, zou malen.
Want een Sint Joris was 't, een mooie, een echte.
Hubert. — 't Zal dan van haar zijn. Hoor eens hier
Lief kind. Wanneer wij beiden, Jan en ik,
Dees avond in een hoekje van de plaats
't Paneel verplaatsten voor het weversgild,
Stond op den muur, met enk'le fiksche trekken
Een jonkman gepenseeld, zwartlokkig en
Van fiksche houding. Was 't van U ?
Margaretha. — Och... ja ?
Jan. — 't Is heerlijk zusje, — een Sint Joris was 't
Niet waar ? Ik sta verbaasd ervoor.

Kunt gij, klein meisje, die slechts maagden ziet
In droomen van de eeuwige paradijzen,
De stoute manlijkheid met enklen trek
Zoo meesterlijk doen leven door mijn kleur.
O hoort gij niet hoe in de verte ons naam
Schalt als een hymne uit duizend kunstnaarsmonden,
Onsterflijk staan door uw onsterflijk hand,
En mijn onsterfelijke kleuren, ridders daar
Sterke gewrochten van een zwakke maagd.

Margaretha. — Maar, broeder, 'k wist het niet als ik het deed.

Jan. — Zoo is het : onbewust groeit in ons hart
Het heerlijk beeld, in droomen vaag gezien,
Totdat het één wordt met ons zieleleven,
Ademt met onze borst en 't jagen deelt
Van ons onstuimig kloppend hart. Voorwaar
'k Dank God dat uit ons bloed hij spruiten liet
Een maagd die onbewust in 't harte draagt,
De manlijkheid zonder den man te kennen.

Margaretha (ter zij). — Donato! o Donato! 't was uw beeld,
Dat levend op den muur ik heb gemaakt.

Hubert. — Dat 's braaf kind, — dubbel blij ben ik
Dat ik u loonen kon met 't heiligdom
Blinkend van goud en kostbaar door God zelf.

Margaretha. — O dubbel heilig is het mij, *(ter zij)* want van
Donato's handen komt het op mijn borst.

Hubert. — Geef mij nu, zusje, een van die rozen daar.
Zij balsmen d'avond en hun kleur gelijkt
Het bloed dat druipt van scheidende avondzon !

Margaretha. — Neen, Hubert, neen, laat los, raak ze niet aan,
Neen, neen, raak ze niet aan. — Het tuiltje is
Te mooi om het te scheiden. Morgen vroeg
Pluk ik er versche, nauw ontloken maar.
Dees zijn niet frisch meer, lieve zoete broer !

Jan. — Maar zoo opvliegend, Margaretha, voor een bloem !

Margaretha. — Ja maar...

Jan. — en hier ! wat is dat hier ?...

Hubert. — Een klein geschenk dat ik deze' avond kocht
Van een Italisch koopman die de straat
Hier op en af liep.

Jan. — Ik betrouw ze niet ;

Hubert, dat vreemd gespuis dat van het Zuiden
Daaglijks in Brugge en in ons strate komt.
Pas op, in Gods naam, ons geheim bewaard,
Wakend gelijk een bandhond op het hof.
Margaretha. — Donato ! *(Zij beruikt de bloemen).*
Hubert. — Het is wonder hoe dat kind
Vreemde manieren heeft van avond, ik
Vermeen, de vreugde is het om het geschenk
Die haar in 't hoofd sloeg.

10de TOONEEL.

(Barbara op.)

Barbara. — Kinderen, het maal
Staat u te wachten. Margaretha kind,
Zuster Mathilde, 't schaap, ligt over dood.
De doodspoos heeft reeds over haar geluid.
Komt binnen, komt, 't wordt laat.

(Het angelus luidt in de verte).

Het angelus.
Laat ons eerst bidden voor de zielekens.
Jan. — En voor Cæcilia's moeder.
Margaretha. — Voor Donato.

Terwijl de gordijn valt bidt Barbara :
De Engel des Heeren heeft Maria...

Gordijn.

IIde TAFEREEL.

Aan de Bloedkapel.

1ste TOONEEL.

1ste kwezel. — Ik heb het u gezeid, menschlief, ik heb 't
Aan pater Benedictus zijn sermoentjes [gezeid :
Daar en kan niemand, zelfs de prior niet,
Den top van zijnen vinger uit naar steken.
't Is waarlijk zalvend voor een kristenmensch.

2e kwezel. — Theresia, kind, 't is waar, 't is dubbel waar;
Ik ben er heelemaal van op mijn spel;
Die goeie pater: ja, 't is waar, mijn schaap,
Hij had gelijk: de wereld wordt zoo slecht.
Het was een groote troost voor mij te luistren
Naar zoo een preek, want ik was erg ontsteld.
Denk eens, ik had van nacht een nare droom.
Twee honden, twee groote en zwarte honden,
Zag ik elkaar verscheuren, wijl mijn kat,
Die goeie, brave Mina, zat te lachen.
Dat is eens eerst een lieve kat; 't plezier,
Dat ik er dagelijks van heb, kan ik geen mensch
Vertellen.

1e kwezel. — Dat is ongeluk Zenobie.
Twee zwarte honden! Mensch ik schud ervan.
Luister eens hier, ik heb een mollepoot
Gedoopt in 't bloed van een roodkleurig kieken.
Ge doet er driemaal mee den toer van 't huis,
Slaat dan een kruisgebed en alle kwaad
Is onvermijdelijk van u geweerd.

2e kwezel. — 'k Zal 't doen,
'k Zal 't doen, Theresia, met veel devotie.

1e kwezel. — Kijk daar eens, Anna van den smedersbaas.
Die heeft niet noodig zeker, het sermoen
Van pater Benedictus aan te hooren;
Die moet dan elders zijn.

2e kwezel. — Zoo is 't, schaaplief.
Gaat ze niet trouwen! 'k heb zoo iets gehoord.
Trouwen dat is misschien wat veel gezegd,
Maar 'k heb ze gistren toch zien praten met een man.

1e kwezel. — Als het maar dat was; maar 'ne mensch moet [zwijgen.
(Donato op). Dat is een wezen dat ik niet en ken.

2e kwezel. — Ik ook niet; 't is geen Bruggeling geloof ik.
Maar alle avonden staat hij op wacht
Hier aan de Bloedkapel, ons Lieve Heer
Mag weten wat daar weeral achter zit.

1e kwezel. — Ik zou u 't grootste nieuws verzwijgen *(vinger [op den mond)* maar...

(Beiden trekken babbelend af.)

2de TOONEEL.

Donato. — Het moet; reeds gistren was zij minder streng;
Een vrouw die lief heeft is een speeltuig maar
In d'hand van wie zich zelf bedwingen kan —
Maar ook helaas! een slaaf wordt hij die mint;
En voelt, beschaamd, hoe wil en vast vertrouwen
In eigen sterkte uit zijn harte vlien,
Hem duizlig laten in zijn ledigheid,
Wanneer een oogslag of een enkel woord
Van veelgeliefde lippen, als een tooverdrank
Benevelend, zijn harte bonzen doet.
O Margaretha; rein gelijk een kind,
Geloovig en naief gelijk een kind,
Droevig is het dat gij door mij, en ik helaas!...
Ik door een ander, 't heilge woord van « Liefde »
Als een ontwijding zullen weten eens.
En toch het moet! het moet! want elken nacht
Komen twee oogen als gevlamd kristal,
En turen onbeweeglijk op mij neer!
O Margaretha, dat ik liegen moet!

(*Komt : een jongen en een meisje*).

3de TOONEEL.

Hij. – Och laat mij wachten, lief, zeg dat ik mag!
Ik zal van achter in de Bloedkapel
Het uitgaan van het volk stil gadeslaan,
En dan, wanneer zij allen huiswaarts zijn,
Ga ik met u. Wij wandlen voor een poosje
Langs 't Minnewater, waar 't zoo rustig is
En waar ik ongestoord u zeggen mag
Hoe lief gij zijt.
Zij. — O neen, wees toch eens wijs.
Mijn moeder weet al van Theresia,
Die oude kwezel, die God branden zal,
Dat gij mij vergezelt na d'avonddienst.
Hij. — Wat geeft het, liefste, zoo 'k u geerne zie!
Zij. — Ja maar... pas op; een man die ons bespiedt.

(*Zij ijlings binnen — hij ijlings weg*).

Donato. — Gelukkig die beminnen in verborgenheid;
Gelijk een kind steelsch lekkre vruchten proeft. —
't Smaakt dubbel zoet omdat het niemand weet.
O Margaretha, hoe moet uw vreugde zijn
Gelijk een stille vlam die ongezien
Brandt, of gelijk een vreedge waterbloem
Die ongemerkt den witten kelk ontluikt
In trage deinen van een eenzaam water.
Dat ik het zijn moet die die vlam verdooft,
Dat ik het zijn moet die den puren kelk
Van stil-gedroomde liefdebloem zal knakken.
Maar 't moet, vergeef het mij, het moet.
Zal niet de vloed die uit uw oogen welt
Wanneer ik heen ben, en de kroning zoek
Van eigen liefde, zal die vloed van weedom
Den lach niet smoren van mijn eigen liefde?
Zal niet uw smart mijn eigen vreugde brijz'len?
Ik sidder om 't mysterie dat ons hult,
Om 't ongekende dat mij misschien wacht.
Maar 't moet, vergeef het mij, het moet.

5e Tooneel.

(*Giovanni, langzaam nader tredend*).

Giovanni. — Verschooning, heerschap, zoo 'k u storen
Welk is 't gebouw waaruit van tijd tot tijd [mocht.
Muziek komt uitgevlaagd, ik wilde graag....
Wel, liegen mijne oogen? Donato, zijt gij 't?
Donato. — Giovanni!
Giovanni. — Vergeefs zoekt gansch Florencië waar gij zit;
En terwijl ginds de dichters zingen, heerlijk,
En alle kunstenaars met hoofschen groet
Hun gaven storten met deemoedig hart
Ten voete van de schoonste aller vrouwen,
Van Camilla Ferrari, zit gij droomend hier,
In 't koude Noorden waar geen zonne schijnt.
Donato. — Maar eed'le harten kloppen, Giovanni,
Waar maagden zijn, zoo edel en zoo rein,
Dat alle glans van schoonheid, alle gloed

Van kunst en al de driften van ons stormend hart
Bedaren en de handen vouwend zeggen : gij zijt
Giovanni. — Oh ! oh ! verliefd. [groot.
Donato. — Helaas, Giovanni, neen !
Giovanni. — Wat raast gij dan gelijk een mellekbaard
Die vuur vat bij het zien van een mooi meisje?
Dionato, — Het is zoo droef Giovanni, dat ik zwijgen moet.
Giovanni. — Bij Sinte Marcus ! Ik herken u niet.
Gij de Donato die slechts kunst aanbidt,
Zit hier te mijm'ren als eene ouwe pater,
In valavond dicht bij een bedeplaats.
Donato. — Dat ooit een and're aanbidding ik gevoelde,
Dat, Giovanni, is zeer jammerlijk.
Giovanni. — 'k Versta u niet : ik zie u eensklaps weer,
Gij zijt niet blij, al ben 'k uw trouwste vriend,
Gij mijmert als een smoorverliefde guit,
Die niet verklaren durft aan wie hij mint.
Heb ik 't verdiend, Donato, dat gij mij
Voor alle antwoord raadsels spreken komt,
Voor alle vriendschap mij een boetepreek
Afratelt als iemand die honger heeft.
Donato. — Gij hebt gelijk ! Eens is het toch gekend.
Doch vast belooft gij mij, niet waar, Giovanni,
Dat gij op uwe beurt niet preeken zult,
Als gij gehoord hebt wat mij droevig maakt.
Giovanni. — Donato ! ik.... en preeken ! 't Is te gek.
Donato. — Nu hoor : gij kent de schoonste van Florencië,
De vrouw die ongenaakbaar, allen tart,
Giovanni. — Ik noemde haar : Camilla van Ferrari.
Donato. — Welnu, ik heb haar lief....
Giovanni. — 'k Geloof 't, ik ook,
En allen die haar zagen en haar hoorden.
Donato. — Zij heeft mij lief.... of zij zal mij beminnen.
Giovanni. — Dat is een andre toon in het verhaal.
Maar, lieve vriend, geloof mij : honderden
Heeft zij geweigerd die de kunst, 't fortuin,
De schoonheid voor haar oogen deden glanzen.
Donato. — Toch is het zoo ; maar hoor en houd u stil.
Eens was ik in 't paleis waar in de pracht
Van bloemen en fonteinen, ruischend goud

Langs marm'ren bekkens, zij, als hoogste glorie
Van schoonheid troont. Ik was alleen met haar.
Onnoodig u te zeggen, Giovanni,
Dat honderd stormen in mijn harte rezen.
Gij weet het, en elk weet het die haar kent.
Stil zat ik aan te staren hoe haar hoofd,
Fier rijzend boven blanke schouderpracht,
Wegdroomde in het spraakloos schemeruur.
Mijn adem jaagde hoorbaar door mijn borst;
Oproerig bonsde 't hart wanneer haar woord
Als gouden klank van zingende avondklokken
De stilte brak die ons omweven kwam.
Hoe 'k dan haar liefhad, Giovanni, weet geen mensch.
Maar toen de dag verwelkt was en de zaal
Waarin we zaten, enkel nog doorgeurd
Van bloemen en doorklaterd van fonteinen
Zonder een schijn van licht, dan stond zij op.
« Ga nu Donato, zei ze, want 't wordt laat. »
Maar, Giovanni, toen ik voelen mocht
Hoe hare hand gloeide in mijne hand,
Dan sprak ik niet, want 't harte viel mij stil,
En met een snik lag ik op beide knieën.
Ik voelde hoe haar hand, die ik niet loste,
Sidderde, en ik hoorde als in een droom :
« Ik wist het lang dat gij mij zocht, Donato.
» Ik zag het aan uw oogen en ik hoorde 't
» Aan 't klinken van uw stem. » — « En gij, riep ik,
» Gij, o Camilla, zeg, bemint gij mij? »
Zij zweeg een poos, hervatte traag en peinzend :
« Beminnen ! Ik die ben, zooals gij zegt,
» Schoon als een bloem, ben ik niet als die bloem
» Verganklijk in wat uitmaakt mijn sieraad ».
— « Ik zal u kronen met onsterflijkheid,
» Hetvatte ik, — en 'k geloofde 't toen ik sprak, —
» 'k Ben jong, ik heb talent en ik heb liefde.
» Uw trekken breng ik op 't paneel voor eeuwig ! »
Er lag een droeve huivring in haar stem
Wanneer zij antwoordde : « uw kleuren ook,
» Zij sterven met de hand die ze openspreidde. »
Ik weende stil daar ik geen uitkomst zag. —

En toen verhaalde zij hoe hier in Brugge,
Een man was die 't geheim gevonden had
Om eeuwig te doen blijven wat wij schildren,
Wanneer ik met die kleuren haar gelaat
Kon malen met al 't schoon dat haar bezielt,
Dan zou zij mij den bruidzoen gaarne schenken.
Giovanni, hoort gij het, — dat moet ik hebben.

Giovanni. — Maar, arme jongen, hebt gij niet gehoord
Dat als een noorsche beer hij grimmig is
Die zulke kleuren vond. Nooit weet gij het
Hoe Jan Van Eyck zijn kleuren samenstelt.

Donato. — Die man heeft eene zuster, Giovanni.

Giovanni. — Nu, goede reis, maar 'k zie 't niet goed langs [waar....

Donato. — En die zuster heeft mij lief, Giovanni.
Door haar zal ik 't geheim ontdekken waar
Honderden kunstenaars naar hongren, — en dat mij
Zal voeren in de armen van Camilla.

Giovanni. — Zoo zoudt gij liefde veinzen aan die maagd?
Dat is niet waardig, vriend, verlaag u niet, —
En huichel niet wat ge in het hart niet draagt.

Donato. — Helaas! het moet! Zoo moet het eene hart
Gebroken opdat andre zouden juichen.
't Is pijnlijk, Giovanni, maar het moet.

Giovanni. — Nu, schoon is 't niet; maar 't is uw plan, mijn [lieve;
Wacht vrij uw liefje op — ik ga mijn wegen.

Donato. — Verzwijg voor eeuwig wat ik heden sprak.

Giovanni. — Daar geef ik u mijn hand op; slechts één woord:
Camilla van Ferrari, wie ze ook zij,
Schoon, rijk en jeugdig, en begaafd, en lief,
Zij is niet waard dat gij, een man van eer,
Oneerlijk handelt slechts om hare gril.
Zij is niet waardig dat een meisje weent,
Dat om haar hoogmoed er een harte breke.
Gij kent mijn meening nu, Donato, 'k ga
Steeds trouwe vriend als vroeger. — Nu, tot ziens,
Ik zal u morgen wel in d'omtrek zien.

Donato. — Tot morgen, Giovanni.

(*Giovanni af*).

6de TOONEEL.

Ze is niet waard
Dat om haar hoogmoed er een harte breke.
Haar hoogmoed! nu hoovaardig mag zij zijn,
Want geen die haar in schoonheid ooit geleek.
En toch, had ik u nooit gezien, Camilla,
Ik voel het dat mijn hart geheel zou gaan
Aan dit stil meisje, blauw en rein van oogen,
Dat vrede geeft aan wie haar spreken mag.
Maar nu, Camilla, scheidt mij niets van u,
Uw schoonheid straalt mij blind en ik ga voort
Onmerkend wat ik op mijn weg verbrijzel.
Zie nu, de dienst is uit.

(*Vrouwen komen uit de kerk, Barbara, rondziend: ziet Cæcilia*).

7de TOONEEL.

Barbara. — Jonkver Cæcilia, wat heeft dat kind:
Sedert een dag of vier blijft ze elken keer
Tot laat in d'avond in de Bloedkapel.
Ik denk, met 't krijgen van die relikwie,
Is plots de Godsgena in haar gekomen;
Wis wordt ze nog begijn. Gelooft gij 't niet?
Cæcilia. — 'k Versta niet, Barbara, wat ik vermis,
Ze schijnt gelukkig en spreekt toch zoo weinig.
Barbara. — Ja, ja dat is 't; maar zoo des avonds laat
Nog langs de straten loopen is niet veilig:
Van alle vreemd gespuis dweilt hier thans rond,
't Zijn heidenen, Spanjaards, Italianen, bruin
Van vel en met het vuur van d'helle in hun oogen.
Gaat gij een eindje mee?
Cæcilia. — Ik wil wel Barbara

(*Af.*)

8ste TOONEEL.

Donato. — Camilla geef mij sterkte want het moet!
Ik zal haar spreken van de zinloosheid
Die liefde heet, die blind maakt, die bedwelmt.

En als ik spreek, Camilla, zal 'k u zien ;
'k Zal denken, als ik zeg : « Ik heb u lief »
Dat ik tot u spreek, dat het uwe hand is
Die 'k druk en in uw oogen dat ik staar.
Daar is ze.

(Margaretha op).

9de TOONEEL.

Margaretha. — Donato ! Heeft u niemand hier gezien ?
Donato. — Geen mensch, o Margaretha, kom, 't is goed
En zalig aan het hart nu traag te gaan,
Met avondvree in de ooge' en op de lippen,
En zwijgend voelen dat men wordt bemind.
Margaretha. — Wat spreekt gij schoon, Donato! Zeg het nog,
Ik hoor 't zoo gaarne, dat gij mij bemint.
Donato. — En mij is het een vreugd, een zielsfestijn,
Te stamelen met mijn lippen wat mijn hart
Sprakeloos zingt, o Margaretha, lieve !
Nu is 't mij goed in deze stad waar vaart
De eeuwige droomzucht van het noordeland,
Nu is 't mij goed die staar op u, verblijd,
Verwonderd, alsof in mijn diepst gemoed
De vrede kwam die op uw aanschijn zweeft.
Gij zijt mij als een heilge die ik zie
Van leliën omweven en van harpgezang
Der zingende eng'len, en mijn kunstnaarshart....
Margaretha. — O ja, mijn vriend, uw kunstnaarshart, 't is juist.
Gij spreekt niet als een koopman, gij zijt groot ;
Zou dat misschien uw liefde zijn ?
Donato. — 'k Vergat
Dat ik mezelf was, Margaretha ; 't was
Om u die 'k liefheb als de zonneschijn
Van 't goud Italië ; de balsem die
Verkwikt wat in het hart gekneusd mocht zijn.
O Margaretha ! weet gij wat uw naam
In 't zingen van mijn moedertaal beduidt :
O « Margarita » ! parel vonkelend,
Gesteente edel als uw edel hart.
Gij zijt mijn parel, ja, mijn schoon sieraad,
Kostbaar geschenk dat 't leven mij pas gaf.

Margaretha. — Donato! Ach! en wat moet *ik* nu zeggen?
Donato. — O zwijg, mijn liefste, laat mij droomend zijn.
Omhuld door uw stilzwijgen, overstraald
Door 't glanzen van uw eenig blauwe oogen.
Margaretha. — Ik zou zoo gaarne u zeggen, o Donato,
Hoe mijn hart jubelt in een vreemd geluk,
Hoe als een dronkenschap de klanken stijgen
Van uwe lippen naar mijn duizlig hoofd
Ach! kon ik iets voor u.
Donato. — Dat kunt gij lieve.
Gij weet het, wat ik sinds zoo lang betracht:
Laat mij eens komen in dat stille huis
Waar gij die maagden en die englen schildert,
Zoo hemelsch dat men op de knieën valt.
Margaretha. — Ach! kon ik het; maar weet gij het dan niet,
Dat ieder vreemdeling een vijand is
Voor mijnen broeder Jan, die in zijn vrees
Voor 't duur geheim van zijne kleuren schrikt?
Donato. — Zag ik u daar, o Margarita mia,
Omringd van 't kalm geluk dat uit u straalt,
'k Zou dragen in mijn hart dat vizioen
Als d'hoogste zegening die God mij schonk.
Margaretha. — Ach zwijg, gij maakt mij bang, ik mag het niet?
Donato. — Ach spreek niet, kom naast mij, en sluit uw oogen.
Het is nu de ure, Margaretha, dat bewogen
Door éene liefde onze harten slaan.
Voel nu mijn oogen als een glimlach gaan
Over het zachte goud van uwe haren.
Voel nu mijn adem als een streeling varen
Over uw schouder waar mijn hand op rust.
Het is nu de ure, Margaretha: de avond sust
Alle verlangens die in ons ontwaken
Met vreemde teerheid; maar in mij blijft blaken,
Aanhoudend als de lamp in kalme kerk,
't Verlangen om te groeten dat puur werk
Van uw gezegend' handen: de engelen,
De Maagden die extatisch d'handen strengelen;
O laat mij knielen, Margaretha, bij het zicht
Van bovenaardsche schoonheid waar het licht
Van 't paradijs instraalt. O! spreek zult gij verstooten,

Wanneer ik kniel, mijn oogen volgeschoten
Met tranen van een teerheid die verdwaalt.
Laat mij slechts eenmaal zien wat gij, lief, maalt,
In gouden uren van extatische bezieling.

Margaretha. — Donato ! wist gij wat ik lijd ! o kniel niet neer,
Ik mag het niet, want, is 't geen zonde ?

Donato. — Geen zonde ! o Margaretha is het kwaad
Te aanschouwen wat de liefste onsterflijk laat
Als pure beelden van haar schoonste droomen ?
O weiger niet, mijn liefste, laat mij komen
Aanschouwen waar gij leeft en waar gij bidt,
Waar zelf Gods engel aan uw zijde zit,
En d'hand bestiert die de englen moet verbeelden.
O weiger niet; het is nu de ure dat de weelde
Van alle avonde' in deez' avond vliedt ;
Hoor hoe mijn woorden als het innigst lied
Van lang gedragen vreugd en stil verlangen,
U als een wade van begeerte omvangen.
Wanneer ik heb gezien dat kalme huis,
O Margaretha, en 'k zit als 't gedruisch
Van dag en leven in den nacht gaat zinken,
Dan zult gij in mijn droomen stadig blinken,
Omringd van wat ik zag en wat gij wrocht,
En 'k zeg dan stil : Ik heb 't geluk gezocht
En ook gevonden.

Margaretha. — Ik ben als dronken ; mijn gedacht en wil
Zijn als beneveld door uw tooverwoorden.
Ik kan niet weigeren, en ik ben zoo bang.

Donato. — Vrees niet, mijn liefde is sterk; ik wacht nu slechts
Den eindelijken dag dat ik zal komen
In onverborgen vreugd, zien waar gij werkt
Voor Godes glorie en voor de uwe, lief.

Margaretha. — Ik ook, ik droomde ervan, maar durfde 't niet.

Donato. — En wanneer valt dat langbetracht geluk ?

Margaretha. — Donato, moet het? zoo mijn broeders 't wisten !
O ! 'k schrik wanneer ik 't overdenk.

Donato. — Geen mensch
Zal het ooit weten lieve, en ik draag
Mijn ongeweten vreugd gelijk een vogel
Die in mijn harte zingt, zoo lang ik leef.

Margaretha. — Donato ! 't zij dan zoo ! Zie hoe ik u bemin.
Donato. — *(Ter zij).* Helaas ! ik zie het.
Margaretha. — Overmorgen.
Gaan mijne broeders naar het hertogshof
Te Gent, en dan...
Donato. — Dan zie ik u
Omringd van wat uw vrome handen wrochten.
Margaretha. — Het is nu laat Donato, — ik moet gaan
Maar... laat mij eerst uw lieve handen zoenen.
O mijn Donato, wist gij op dees uur
Wat ik voor u ga wagen.
Donato. — *(Smartelijk)* Margaretha !
Margaretha. — *(Gaande)* Nu tot morgen, om dees uur niet [waar ?
Donato. — Tot morgen, Margaretha, kind, tot morgen.

(*Margaretha af*).

Mijn hart breekt Margareth' om wat gebeuren moet.

(Gordijn).

FILIP DE PILLECYN.

(Wordt vervolgd).

BOEKENNIEUWS

HET KATHOLIEK NEDERLAND 1813-1913. — L. C. G. Malmberg, Nijmegen.

Nederland — anders niet zoozeer het land van de feesten — heeft nu toch eens feest gevierd zóo dat ook ons België, 't klassieke jubelgewest — er een puntje aan zuigen mag.

Een heele eeuw rustige onafhankelijkheid, in vrede en in voorspoed, is ook wel 't befeesten waard. Het rijk zelf, steden en gemeenten, groot en klein, voelden zich fier en gelukkig, en wilden 't ook toonen, elk naar zijn trant, door feestelijke optochten, niet altijd prachtig van uitstalling, maar steeds vol zinnebeeldige liefde toch voor eigen geschiedenis.

En de pers vierde mee : de bladen, zonder zichzelf en hun eigen kalmen Nederlandschen aard in een roes van lyrisme te vergeten, waren toch alle in echt-gevoelde feeststemming, zóo echt dat de gewone plecht er bij werd afgelegd, en dat het heusch iets meer bleek dan zoo wat officieelen zin in 't geval.

Maar vóor alles merkwaardig, met een beteekenis die blijft en beklijft, is 't verschijnen van gedenkboeken, zooals we er thans mochten krijgen.

Bij haar troonbeklimming zegde de koningin dat zij Nederland hoopte groot te zien in alles waarin een klein land groot kan zijn. Hier bedoelde ze onder meer, natuurlijk, de geestelijke grootheid. En waarachtig uit deze gedenkboeken blijkt die geestelijke grootheid zoo heerlijk, dat een trouwe Belg om zijn België niet weinig beschaamd wordt. Och ja, tegenover dat alles hebben wij onze economische grootheid ; en dat wil veel, dat wil bij sommigen alles zeggen in de XXe eeuw. En toch, wie niet heeft afgeleerd dat het menschelijk bestaan zijn hoogste beteekenis vindt elders dan in banken, op beurzen, in fabrieken, in trusts en Leviathans, zal gereedelijk al de Belgische millioenen ruilen tegen het tiende deel van 't geen de Nederlandsche wetenschap in de jongste eeuw heeft geleverd.

En dat vind ik beschamend... Gelukkig hebben we onze kunst om die met de Nederlandsche te meten, en hier, 't mag gezegd, streven we Nederland met eere op zij.

Nu wenschte ik wel te leven tot 1930, o. m. om te zien of 't onze gedenkboeken zoo goed zullen doen als dat monumentale « Historisch Gedenkboek der Herstelling van Neerlands Onafhankelijkheid in 1813 » en vooral om te zien of het katholieke België, dat zooveel rijker en zooveel machtiger is dan 't katholieke Nederland, iets zal voor den dag halen dat een vergelijking kan doorstaan met den heerlijken arbeid, die hier voor mij ligt :

« Het katholiek Nederland » 1813-1913, ter blijde herinnering aan het eerste eeuwfeest onzer nationale onafhankelijkheid, uitgegeven onder leiding van Mr J. A. Loeff, voorzitter, Prof. J. Th. Beysens, B. D. van Breda, Dr N. van Spanje, Prof. A. Struycken, Jhr. Mr. Vict. De Stuers, Prof. van Swaaij, Mr. J.

Westerwoudt, Jos. Looymans, — uitgever L. C. G. Malmberg, Nijmegen.

Twee kloeke bundels, groot formaat, 446 en 384 blz., geïllustreerd met portretten van personen en gebouwen.

Het werk is ingeleid door een brief van Kardinaal Van Rossum, een herinnering aan zijn kardinaalsreis door Nederland en 't geen hij daar heeft gezien : « Hoe is die vooruitgang van het katholieke Nederland teweeg gebracht : Het antwoord gaf ik reeds door Johannes' woord : *door de kracht van uw geloof;* — van dat geloof, in lijdzaamheid beleden en vastgehouden door onze voorvaderen in de eeuwen van verdrukking; van dat geloof, in stoeren arbeid omgezet, toen het bij het begin der laatste honderd jaren mogelijk werd aan de herwinning van het verlorene te gaan arbeiden; van dat geloof gehandhaafd tegen elken aanval, op elk gebied, met bovenmenschelijke inspanning, in strijd en lijden, ten koste van tallooze offers; van dat geloof, beleden en nageleefd in nederige gehoorzaamheid aan het kerkelijk gezag, aan de onmiddellijke Herders, en vooral aan Dengene, tot wien Christus in Petrus' persoon gezegd had; Weid mijne lammeren, weid mijne schapen...

» In naam des Pausen roep ik U bij mijn terugkeer naar Rome, als uw broeder in het geloof, de woorden van Paulus toe : « Vigilitate, state in fide, viriliter agite et confortamini ».

En de beschrijving van 't verleden, die nu volgt in de verschillende hoofdstukken van dit werk, staat borg voor een toekomst waarover Kardinaal van Rossum gerust mag wezen.

Het eerste deel bevat vier hoofdstukken : *De rechtstoestand der Nederlandsche katholieken 1813-1913; Het godsdienstig leven in het moederland en in de koloniën; het katholiek Onderwijs; Katholiek maatschappelijk Leven.*

De eerste studie, die over den rechtstoestand, gaat noodzakelijk terug op 1798, het jaar der Nederlandsche staatsregeling naar de vrijheidsbeginselen der Revolutie, waarbij de emancipatie der katholieken in 't protestantsche land kon beginnen. Zoo komt als inleiding een overzicht van de wetten en regelingen van 1798 tot 1813. Alles te zamen genomen lang geen kwade periode.

Het tweede tijdsbestek, dat van 1813 tot 1848, is een poging van reactie tegen de beginselen der Fransche Revolutie : de leer van het absolute vorstelijk gezag doet weer de ronde, en Willem I luisterde gretig. « Het systeem van staatsinmenging in godsdienstige aangelegenheden naar de denkbeelden van Jozef II had zijn volle sympathie. » Op elk gebied werden de katholieken als tweede-rangslui behandeld of verwaarloosd. Eindelijk kwam het, onder den Roomschen veel beter gezinden Willem II, tot de voor de katholieken zoo heilzame Grondwetsherziening.

Van 1848 tot 1913 is 't voor de Roomschen een langzame maar gestadige vooruitgang; vooral van 1853 af, het herstel der hiërarchie; terwijl er toch ook ruwe slagen vielen als de schoolwet Kappeyne van '78; maar de Grondwetsherziening van '87, met haar uitbreiding van het kiesrecht bracht den katholieken veel goeds, vooral nu sedert 1901, het beginsel van rechtsgelijkheid van openbaar en bijzonder onderwijs zegeviert.

Hoofdstuk II strekt over verschillende onderwerpen :

1° *Voorbereiding tot Herstel der Hiërarchie,* langs den officieelen weg der concordaten, maar vooral langs den weg van het privaat initiatief, dank zij mannen als Le Sage ten Broek, Mgr. Broere, Mgr Smits, Dr Cramer, Van Son, en anderen meer. Dit artikel kon inderdaad door niemand beter worden onderteekend dan door Pater Albers, den geschiedschrijver van « het Herstel der Hiërarchie ». — *Het Nederlandsch Episcopaat* werd behandeld door predikheer G. A. Meyer. Met reden krijgt Mgr. Zwijsen het leeuwenaandeel, en daarbij een mooi portret. Ter inleiding wordt de toestand geschetst van Nederland *in partibus infidelium.* Nevens den klaren ziener en krachtigen durver Zwijsen, voor Utrecht-den Bosch, werkten Mgr Wilmer in Haarlem, Mgr Paredis in Roermond, Mgr Van Hooydonk in Breda. Volgden hen op : Mgrs Schaepman, Snickers, Van de Wetering voor Utrecht; Mgrs Snickers, Bottemanne en Carlier voor Haarlem; Mgrs Gottschalk, Van den Ven voor den Bosch; Mgr Drehmans voor Roermond; Mgrs Van Genken, Van Beek voor Breda. Hoofdzakelijk wordt uitgeweid over de seminariën ter opleiding der priesters na de hiërarchie gesticht.

Pater J. L. Jansen, C. SS. R., geeft een uitvoerig overzicht over *de kloosterlingen,* die zich sinds een eeuw zoo talrijk vestigden in 't herbergzame land.

Dr Ch. van Dam schetst *het katholiek leven,* vooreerst in den tijd der Hollandsche Zending met haar 9 aartspriesterschappen; verder heeft hij het over « de kerken », waarvan zoovele uit protestantsche handen weer in Roomsche overgingen; vervolgens krijgt de algemeene zedelijke toestand onder de katholieken zijn beurt. Verder gaat het over broederschappen en inrichtingen van katholieke liefdadigheid, over retraite en veelvuldige Communie. Als illustratie krijgen we het prachtige Instituut voor Doofstommen te St. Michiels Gestel en het even prachtige St. Antonius-ziekenhuis te Utrecht en het St. Vincentius-gesticht te Harreveld.

In de *Korte schets van de geschiedenis der R. K. Missie in Nederlandsch-Oost-Indië,* gaart P. J. Van Santen, oud-missionaris tal van bijzonderheden samen die velen met genoegen zullen naslaan. Hetzelfde geldt voor *de katholieke Missie in Suriname* van Pater A. Scheepers, C. SS. R., en van *de katholieke Missie in West-Indië* door Pater P. A. Eeuwens, O. P. Bijzonder veel goeds in de zending werd verricht door Pater Petrus Donders, O. SS. R., die dan ook een portret krijgt.

Een van de spillen waarom het katholieke leven in Nederland sinds een eeuw heeft gedraaid is wel de inrichting en verbetering van het lager onderwijs. Daaraan wordt dan ook naar verdienste door baron A. van Wijnbergen een lange studie gewijd. Daaruit blijkt vooral dat het eenmaal erkende beginsel der rechtsgelijkheid van vrij en officieel onderwijs nog heel wat moeite heeft gehad en nog heeft om overal te worden uitgevoerd. Blij mag van Wijnbergen getuigen : « Als we thans terugblikken op de eeuw die achter ons ligt, dan zijn we God, o zoo dankbaar, voor al hetgeen we met Zijn hulp in samenwerking met anderen mochten verkrijgen op het gebied onzer Lagere School. »

Minder hard was de strijd en ook minder druk de beweging op het gebied van *het Middelbaar Onderwijs,* waarover Prof.

Dr. Alph. Steger een bijdrage levert. — Wat er volgens Dr. C. J. Vinkesteyn over *Roomsch katholiek Voorbereidend Hooger Onderwijs* te zeggen valt, draait om de bekende, ook weleens beroemde gestichten : Katwijk, Rolduc. Roermond, Sittard, Nijmegen, Amsterdam. Tilburg. Een afzonderlijke eereplaats krijgt de St. Radbouds-stichting, een begin van katholieke hoogeschool, te Utrecht, die zich sedert haar vestiging, in 1905, in een stijgenden bloei verheugt. Daar doceeren thans Dr. Beysens en Dr. Schrijnen. 't Artikel werd gesteld door J. M. L. Keuller.

Het vierde hoofdstuk : *Het katholiek maatschappelijk leven* is omvangrijk. 't Vangt aan met een overzicht der *Katholieke sociale Actie*. P. J. Aalberse zet zeer zaakrijk uiteen wat er is van de voorgeschiedenis van de K. S. A., opgericht in 1903; van de samenstelling en werkzaamheden van het stichtingscomité, van de stichting van het Centraal Bureau, van de nieuwe statuten van de K. S. A., in werking getreden op 1 Januari 1912, van de practische werkzaamheid, die het bracht tot nagenoeg 100 comités en tot een uitmuntende reeks vlugschriften en vliegende blaadjes.

Het hoofdstuk *de Nederlandsche R. K. Volksbond* is gesteld door den stichter zelf, en geeft ons een zeer mooi overzicht van alles wat er is gedaan om eenheid en harmonie te brengen in de vooreerst op zichzelf staande organisaties der verschillende bisdommen. In 1888 werd de Algemeene Bond opgericht, waarin Mgr Bottemanne en Dr. Schaepman elkaar ontmoetten; en met fierheid mag Pastoors bladzijden vullen met sprekende feiten uit de steeds vruchtbaarder geschiedenis van zijn Bond. Verder handelt hij over de innerlijke organisatie van den Bond met zijn verschillende secties en propagandaclubs.

H. Hermans wijdt enkele bladzijden aan een ander bloeiende maar lokale inrichting, nl. *de Limburgsche R. K. Werkliedenbond « St. Jozef »* waar Dr. Poels in schittert, met zijn Schaepmanniaansche talenten en krachten. — Na 't werk van Dr. Poels, dat van Dr. Nouwens : *R. K. Middenstands- en Patroonsbeweging*, uitvoerig geschetst door Alb. Van der Kallen.

Over *de Katholieken en het Landbouwvraagstuk* schrijft Dr. Deckers. Het geldt hier natuurlijk vooral de Zuider-provinciën. *De Katholieken en het Woningvraagstuk*, door J. M. A. Zoetmulder, brengt onder de velen die over 't heele land werkzaam zijn, eere vooral aan Dr. Poels met zijn « Ons Limburg » en de Naamlooze Vennootschap « Tijdig ».

Th. Gabriel geeft een paar bladzijden over de *St. Josephs Gezellenvereenigingen*, Kolpings's werk zoo zegenrijk op Nederlandschen bodem overgebracht.

Uitvoeriger gaat het over *de Roomsch-Katholieke Jongens-patronaten*, in hun wezen, hun geschiedenis, hun inrichting en hun stand door W. H. de Grijs.

Jonkvr. Anna de van der Schueren geeft een kijk op *de Roomsch-Katholieke Meisjes-patronaten*, en Marie Sloot op *de Meisjesbescherming*.

Over *de R. K. Vrouwenbond* wordt een woordje gezegd door P. Stroomer.

Ch. Ruys de Beerenbrouck beschrijft *de R. K. Drankbestrij-*

ding in Nederland 1895-1913, en hier begroeten we met toejuiching, de edele figuur van Dr. Ariëns.

Onze Marine wordt onderzocht door F. J. H. Evers, in hoever nl. de Kerk iets voor de matrozen heeft gedaan. — Hoe 't met de soldaten gesteld is onderzoekt van Vlijmen in *Godsdienst in het Leger.*

A. Struycken wijdt een paar bladzijden aan de *Vereeniging tot het bevorderen van de beoefening der Wetenschap onder de Katholieken in Nederland,* een vereeniging die thans Annalen uitgeeft.

A. B. Gielen handelt even beknopt over *de Vereenigingen « Geloof en Wetenschap »*; en dit eerste deel van 't magistrale werk sluit met *de katholieke Studenten-vereenigingen,* door J. B. Hengst, waaruit hoop in de toekomst straalt.

Even belangrijk is het tweede deel, en even boeiend ook wijl steeds met veel stijl wordt verteld waar de stipte statistiek met haar cijfers en tabellen de eerste plaats niet opeischt.

Het eerste hoofdstuk van deel II handelt over *de katholieke Charitas;* Mr. F. Th. Westerwoudt bezorgt een lijst van de *instellingen van liefdadigheid;* L. von Fisenne wijdt een hoofdstuk aan *De Vereeniging van den h. Vincentius van Paulo in Nederland;* Dr. N. P. Van Spanje treedt in bijzonderheden over *ziekenhuizen, gasthuizen, gestichten en sanatoria in Nederland* en het is inderdaad een statige reeks. Volgt dan *de katholieke krankzinnigenverpleging in Nederland,* door Dr. Van der Hagen. Victor Zwijsen, de ex-redacteur van *De Tijd*, wijdt eenige bladzijden aan *de religieuze ziekenverpleging in Nederland;* en Dr. H. J. L. Struycken sluit de reeks opstellen over de liefdadigheid met een paar bladzijden over Ziekenverpleging door Roomsch-katholieke leeken.

Daarmee komen we voorgoed uit de statistieken in de meer schilderachtige schetsen :

Hoofdstuk II is gewijd aan *de kerkelijke Wetenschap;* P. Van den Tempel verhaalt de geschiedenis van de *Roomsche Theologie in Nederland van 1813-1913.* Voor de periode 1840-53 houdt hij vooral stil bij de stichting van *De Katholiek* in 1852. Het tweede tijdvak loopt van het Herstel der Hiërarchie tot de dogmaverklaring der pauselijke onfeilbaarheid, en looft de boeken en brochures van Dominicanen als de Paters van Hoogstraten, Rijken en de Groot, van Redemptoristen als de Paters Konings, Hertsnijs, Bensdorp, van Jezuïeten als de Paters Van den Anker, Van Gestel, Heynen, Van der Hagen, enz.. Onder de priesters, buiten de orden, munten vooral uit Mgr Van de Burgt en Dr. Schaepman. Onder de leeken Dr. Nuyens, en de opstellers van *Het Dompertje.* — Het derde tijdvak gaat van de dogma-verklaring der pauslijke onfeilbaarheid tot heden. De aandacht gaat vooral naar de Latijnsche werken van Mgr Jansen, Mgr Mannens, Prof. Pompen, Prof. de Wit, Prof. Feye; naar het tijdschrift de *Nederlandsche Katholieke Stemmen,* onder de redactie van Dr. A. C. M. Schaepman en Joz. Hertsnijs, naar het werk in *De Wachter* en in het *Centrum* van Dr. Schaepman, naar de Apologetische Vereeniging Petrus Canisius en naar *Geloof en Wetenschap.*

In 't artikel over *Wijsbegeerte* door J. Sassen, zijn Broere, Becker, Vermeulen, Van Hoogstraten, te Braake, De Groot, Keuller, Beysens, Hoogveld, de meest klinkende namen.

De *Bijbelkunde* (J. Van den Dries) legt eer in met mannen als Beelen, Lipman, Sloet, Poels en zooveel anderen.

Wat er alles werd gedaan voor *Liturgie en Kerkmuziek* vertelt ons J. A. S. van Schaik. Hij vestigt de aandacht op tal van namen als Mgr Van Heukelum, N. A. Jansen, Mgr Lans, enz.; enkel ware 't gewenscht dat in een bijschrift het werk van den president zelf tot zijn recht kwam.

Het volgend hoofdstuk *De Katholieken en de Beeldende Kunst* wijdt vooreerst een afzonderlijke schets aan Dr. J. P. H. Cuypers, den grooten meester der Nederlandsche Neo-Gothiek, onderteekend door den fijnen kenner Victor de Stuers. Daarna komen Molkenboer, Alfred Tepe, Mgr Van Heukelum, Jos. Cuypers, Jan Stuyt, Royer, A. C. Bleys, Dom Paul Bellot, Gerard Brom, Wil. Mengelberg, Jan Kalf, Theo en Antoon Molkenboer, Toorop, Hub. Luns enz.. Dit overzicht is van Jan Brom, zelf een groot begaafde.

't Volgend hoofdstuk laat ons overzien wat zich alles binnen een eeuw aan *katholieke periodieken* verdrong. De meest blijvende namen zijn *De Godsdienstvriend* van Le Sage Ten Broek, *De Katholiek* van Mgr Broere, *De Dietsche Warande* van Jos. Alberdingk Thijm, *De Volksalmanak* van denzelfden, *De Studiën* van de Jezuïeten, *Het Dompertje* van den ouden Valentijn, *De Wachter* van Nuyens en Schaepman, *De Katholieke Gids* van Gompersz en Koelman, *Van Onzen Tijd* van De Klerk-Viola, en dan verder tal van tijdschriften van meer bijzonderen aard. Dit alles werd saamgezocht door A. J. A. Flament.

Komen aan de beurt *De katholieke Geschiedschrijvers,* door Dr. H. Van der Velden; hier domineeren Dr. Nuyens, Pater Albers, pastoor Coppens, Dr. Schoengen, Dr. G. Brom, Paul Thijm, Pater Kleyntjens, enz..

Wat er is van *de Katholieke Literatuur* van Schrant af tot Marie Koenen toe werd gewetensvol en smakelijk verteld door Pater Gielen : Het langst wordt natuurlijk stilgehouden bij Alberdingk, Schaepman, Van Meurs, de beide Snieders; en geen jongeren worden vergeten.

Even zakelijk en uitvoerig is 't artikel van A. C. H Van Vuuren over *de Katholieke Pers,* die, gelijk de heele Nederlandsche pers, vooral haar vlucht neemt na de afschaffing van het zegel; de hoofdrol spelen *De Tijd,* de *Maasbode,* het *Centrum,* en dan al de provinciebladen die door Schaepman's politiek voor of tegen hem werden in 't leven geroepen

Mr. J. A. Loeff geeft ons zijn eigen, ruimen, diepen en goed-ingewijden kijk op « de Katholieke Staatspartij in Nederland » : de politieke en sociale opleiding der Roomschen, onder de stuwing van Schaepman vooral, wordt hier bijzonder zakelijk geschetst. Weer heeft Schaepman het leeuwenaandeel, waar D. A. P. N. Koolen ons *de politieke organisatie der Katholieken* beschrijft. Dr. P. Vermeulen betitelt zijn bijdrage : *De Katholieken in de Politiek,* en rijgt daarin op de hem eigen stipte wijze een reeks kleine biografietjes aaneen : nl. van Mr A. J. L. Borret, Mr E. J. H. Borret, Jhr. G. E. G. K. Dommer van Poldersveldt, Mr L. A. Lightenvelt, Mr J. L. A. Luyben, Mr A. F. X Luyben, Mr J. A. Mutsaers, Jhr. Mr J. A. C. A. Van Nispen tot Sevenaer, Jhr. Mr. C. J. C. H. van Nispen tot Sevenaer, F. J. M. Th. baron de Pélichy de Lichtervelde, Mr L. F. J. J. van Sasse

van Ysselt, Mr J. B. Van Son, Mr H. van Sonsbeeck, Mr L. D. Storm.

Het 11de en laatste hoofdstuk van het boek verzamelt onder den titel *Groote Figuren* een levensschets van de acht merkwaardigste Nederlanders die individueel wellicht het meest bijdroegen tot den Roomschen luister der laatste verloopen eeuw : *Mgr Hamer*. ons in zijn leven en martelaarschap beschreven door H. J. Boumans ; *Pater Petrus Donders*, de model-missionaris van de Oost en de West die 80 jaar oud, in 1887 te Batavia overleed, -- een biografie bezorgd door pater Schäfer ; *Pater Bernard*, geboren Hafkenscheid, dien pater J. L. Jansen ons schetst als geleerde, prediker en missionaris. Dan volgen de groote emancipators : *Joachim George le Sage ten Broek*, door Dr. L. J. Sicking, *Mgr Cornelius Broere*, door H. J. M. Taskin, *Jos. Alberdingk Thijm*, door Albertine Steenhoff-Smulders, *Dr. W. J. J. Nuyens*, door Dr. B. W. Th. Nuyens, en eindelijk het letterkundig meesterstuk van de heele verzameling : *Mgr Dr. H. J. A. M. Schaepman*, door minister Kolkman, een portret van den Doctor, zooals alleen deze trouwe vriend in 't openbaar zoowel als in 't privaat leven, een leveren kon.

Ook dit 2de deel is met platen versierd : Het sanatorium Dekkerswald, Groesbeek ; O. L. V. Gasthuis, Amsterdam ; St-Bavo, Haarlem ; Mgr Corn. Broere, Dr. W. J. I. Nuyens, J. A. Alberdingk Thijm, J. G. le Sage ten Broek, Mgr Dr. H. J. A. M. Schaepman.

Zoo sluiten wij dan ook dit tweede deel met een gevoel van bewondering en dankbaarheid voor 't geen onze Noorderbroeders, de minderheid in hun land, in den loop dier honderd jaren, in stadigen arbeid hebben gewrocht. Niet in alle vakken van 't menschelijk weten en kunnen werd door de Nederlandsche katholieken der 19e eeuw blijvenden en ook maar voorbijgaanden arbeid geleverd. Zoo bleven ze stellig ten achter in 't beoefenen van de natuurwetenschappen. Ook waar het de behandeling der hoofdstukken dezer beide bundels geldt, was, gezien de talrijke en zeer-verschillend aangelegde medewerkers, een harmonievol geheel a priori uitgesloten. Maar — en dit is een zeer bijzondere verdienste — de redactie heeft voor elk overzicht een vaardig specialist weten te vinden ; niet zelden dengene zelfs die allereerst in aanmerking kwam.

En tot afscheid weze hier aangehaald het mooie stuk dat Alph. Laudy, hoofdredacteur van *De Tijd*, ter begroeting van deze twee monumentale bundels schreef in zijn blad :

« Een groot Katholiek Nederland. — Zoo hebben onze vaderen gedaan. Maar is dit nu het einde ? Het is een begin. Elke daad heeft zijn bezieling, ieder groot werk bereidt een nieuw voor, het leven der christelijke gedachten vormt een lading en ontlading van energieën, waarmee de Voorzienigheid elk tijdperk in het bijzonder vormt en bestuurt. Wat is onze emancipatie anders dan een plotselinge bewustwording der vruchtbaarheid van het gebed en de offers veler eeuwen ? Het opgespaarde en lang verzwegen leven, dat naar openbaring hijgde, werd door de drift dier openbaring zelf uit den bodem gejaagd, — en ziedaar opeens de verrijzenis van *Neerlandia Catholica*.

Het is verrassend, het is vierenswaardig, maar het mag niet

bedriegelijk zijn. De rijpe lente moet zich nog kond doen in een ruischenden oogst. Nu is het de tijd, om deze jonge en rukkende krachten te beheerschen; nu is het de strijd, om mannelijk in dit bruisende leven te staan. Want wij, Nederlandsche katholieken, zijn een volk nog in alle vorming. Alle halfvolwassenheden en de fouten en de overdadigheden, waaraan het leven in zijn eerste vaart zich te buiten gaat, moeten wij afschudden. Nu de diepte, de verten, de groote waarachtigheden, het wijde, rustige beraad, dat zich uit haastige en voorloopige toestanden den zekeren weg naar het hoogland kiest!

Ons honderdjarig verleden is een voorbereiding als van een ontwaakten reus, die zich oefent voor groote schreden. Een machtige tijd wordt het voor de idealisten en de werkers, want alle energieën moeten nu loskomen, en zich verzaâmen tegen de geringheid van het leven en worstelen voor de vorming van een voorbeeldige gemeenschap.

In de Latijnsche landen valt het katholicisme, door vergetelheid der wet van zelfvernieuwing, in ruïnen, en wordt het aan zijn eigen afvalligen uitgeleverd: de Combisten en hatelijke Staatsintellectueelen, die voor de verworden christelijke volkeren de geeselslagen zijn van Gods Voorzienigheid. Maar nu Germanje, gezuiverd en zich prachtig herstellend na de hervorming, om een hoogeren levensstaat worstelt, krijgen wij in ons wel geordend hiërarchisch landje een goede kans. Op ons van de groote woelingen afgelegen, eng behuisd, maar gemakkelijk te overzien plekje grond, kunnen wij, beter dan ergens in Europa, het katholicisme tot een na-middeleeuwschen, modernen bloei ontwikkelen. Maar dan moeten alle krachten vlijtig samenwerken, geleid door scherpzinnig roomsch intellect, en dan behooren wij de beste beschaving, waartoe wij in staat zijn, bijeen te brengen en op te bouwen tot een *groot katholiek Nederland!*

Het is een ideaal, dat evenredig zij aan ons geloof, waardig aan onszelf, en niet onwaardig van onze niet-katholieke landgenooten, die het allerbeste verdienen.

Maar het ideaal lijdt geweld, men kijkt er met schaamte naar te midden van den verdrietigen tijd, waarin zelfs in ons land het katholicisme-op-zijn-smalst doende is. Het mag wezen, dat de herrie alleen aan de oppervlakte raast en meer wind maakt dan storm, maar hoe zal het geloovig volk organisch en edel groeien bij zulk een kabaal, als ons nu reeds jaren teistert?

Wij hebben Gods openbaringen, feillooze geloofswaarheden, de beginselen van de heiligen, geestelijke goederen in overvloed, van alles het beste in theorie, — en zie wat wij ervan terecht brengen in de praktijk. Het is om te huilen, dat zulk een vast en hoog geloof een zoo schamel leventje voortbrengt, zooveel sakramenteele kracht een zoo beursche vrucht voedt. En de verbijsterde niet-katholiek vindt geen rijm tusschen de verheven beweringen van ons, gedoopte lieden, wier monopolie onbetwistbaar schijnt, maar wier geringe gedragingen hem ergeren met de vechterijen en het odium theologicum, dat zelfs afgelegen dorpspastorieën verdeelt!

Het wordt tijd, dat alle welwillenden zich vereenigen, om een waardiger katholieke opinie te maken en daar het land voor

te winnen. Want indien het geloof onze menschelijkheid niet voltooit, wat baat ons dan de belijdenis? En indien wij in niets verschillen van de godsdienstig minder gelukkig toegerusten, wier dwaling en slecht beginsel wij bestrijden, wat is er dan aan van zóóveel voorname verzekeringen bij zooveel schijn van onwaarachtigheid?

Die oprecht meenen, dat het zoo niet langer kan, mogen nu eendrachtig uitkomen, opdat het Nederlandsche katholicisme tot een imponeerender levenshouding gerake. Onze verantwoordelijkheid moet diep beseffen, dat wij leven in een land en een tijd met groote verplichtingen jegens het erfdeel, dat wij niet kregen om het te verspillen, en jegens onze emancipatoren, wier traditiën wij met nieuwe vruchtbaarheid vervullen.

Wij mogen onze beste beschaving niet langer laten verzanden in het slib van menschelijke armzaligheden of de tactische misvattingen eener machtelooze levenstechniek. Wij hebben de toekomst, omdat wij de waarheid bezitten, maar wij moeten de waarheid laten zien in haar praktische ontplooiïng en in hetgeen zij maakt, van wie zich volop aan haar overgeeft. Want wij dragen de beste apologie in ons-zelve. mits wij. de waarheid verdedigend, niet vergeten de deugd te beoefenen.

Geen uitgeleefd ras, maar een wilskrachtig Roomsch volk neme bij dit eeuwfeest onzer emancipatie zijn nieuwe vlucht. Het ergste is doorgeziekt, de roep om eenheid en forscher katholieke ontwikkeling, die aanstaande is, zal de oneenigheid, de zwakheid en zelfs den kwaden wil versmoren. Want diep onder de oppervlakte, die nu zoo schaamwaardig bewogen is. rust op de vaste vloeren van het leven-in-God en de samenleving met Hem de ongerepte bodem, die de akker is van den H. Geest.

Hier gaat de fierheid over de schaamte heen, want wij weten ons een volk van matelooze rijkdommen. En ook in den nieuwen tijd heeft het katholicisme zijn wervende kracht behouden, zoo goed in de missielanden, waar het de barbaarsche hartstochten in het gareel weet te spannen van een naar God rijdenden wil, als zijn vat op de fijnst bewerktuigde geesten der moderne beschaving, wier schoone vlucht naar den hemel het oriënteert. Bij de wijder geopende bronnen van genade, met de herwekte liturgie, de uit retraites naar het sociale en politieke leven gedragen gedachten aan het eeuwige, onze principiëele studentenwereld en de sterker groeiende verantwoordelijkheden gaan wij nu in beweging voor de vorming van een zuiver, gaaf, *groot Katholiek Nederland*. De dorre takken mogen afvallen gelijk de fouten van de goede bedoelingen; de uit verouderde tijden nawerkende lauwte moge warm worden, de versukkelde begrippen vernieuwd. de vertragingen versneld. Verheffing van het katholiek karakter en intellect; ontwikkeling van het normale, rechtsgeldige leven tot zijn hoogste orde; zelfstandigheid van houding in den modernen stortvloed van stroomingen, die zelfs roomsche meeningen meesleepen: *op*bouw van het groote beschavingswerk in ons binnenste en *uit*bouw naar buiten; wederoprichting der christelijke maatschappij in een evenwichtige samenstelling, bewaakt door het plichtsbesef en bezield door de liefde. die de edelste kracht is in den mensch. — ziedaar een zuiverend ideaal voor onzen in hartstocht gistenden tijd.

Zoo zal het katholicisme weder daad onder ons zijn en geen

krakeel, de gezagseerbied hersteld worden door herstel van het vertrouwen, het benauwende openbare leven zich weer rechtgeaard en waardig richten, het land door hoogere levensplichten en geestdrift voor de katholieke wedergeboorte worden bezield.

Tot de onmiddellijke agenda van deze grootsche roeping behoort : *vrij*making door de waarheid en *vol*making door de liefde ; herleiding van het dooreenwoelend individualisme tot een gemeenschappelijke beweging ; groepeering van de energieën om het vast aaneengesloten Episcopaat ; evenredige verdeeling van de openbare taak der leeken en de godsdienstige arbeidzaamheid van den clerus in trouwhartige samenwerking ; geen droomerijen eener vage devotie, maar een mystiek, gegroeid uit de ascetische en liturgische opneming van individu en gemeenschap in het verkeer met den Eeuwige ; een algemeener ontstrooming van onze geestdrift en volkskracht voor de katholieke missiën ; het sociale leven beginselvast, maar diep gedolven tot een veiliger basis dan pas nog openbaar werd uit de verschillen over een zoo aanzienlijk als het loon-vraagstuk ; de gang der staatkunde tegelijk beheerscht door ons beginselencomplex en, als straks de onderwijsepopee is volstreden, behoedzaam geleid door de billijke verlangens van den nieuwen tijd ; de wetenschappen theologisch en wijsgeerig sterk, maar leiding gevend aan profane stroomingen, en tot eerbied dwingend de profaneerende ; de verhouding tot onze medeburgers gestyleerd in de school van eerbied, welke onze Kerk is, vol adel in onze houding en adel nog in onze terughouding, zoo die noodig mocht zijn, maar in hartelijke gemeenschap voor de belangen van hetzelfde vaderland, dat ons vereenigt, gelijk hetzelfde geloof ons moge verbroederen ; het dagblad dagelijksch spiegelbeeld, improvisator, bewaker en bezieler van deze groeiende beschaving, wier impulsies het inspireert door de werkkracht van het beginsel en niet doet falen door het altijd zegevierende wapen van den tact.

Geen menschelijke kracht kan dit program vervullen, maar de goede wil der menschen is het onmiddellijk werktuig der Voorzienigheid. En die goede wil zij Haar overvloedig toegewijd voor het ideaal, dat Zij dengenen, die Zij roepen mocht, doet dagen : *een groot katholiek Nederland !* »

Eere aan de redactie van dit standaardwerk en ook aan den uitgever ; want de mooiheid en de degelijkheid gaan hier hand in hand. Alleszins royaal werd de stoute onderneming aangedurfd en uitgevoerd. J. P.

RECHTELIJKE PLICHTENLEER (deontologia juridica), door J. Salsmans, S. J., Prof. in de zedenleer en het kerkelijk recht (met inleiding van Hoogl. Vliebergh), uitgegeven door « Beheer van *Onze Studiën* », Nieuwe Graanmarkt, 24, Brussel, prijs fr. 4.50, ingebonden fr. 6.

Ik aarzel niet te zeggen dat het verschijnen der *Rechtelijke Plichtenleer* eene gebeurtenis in de juristenwereld is. Wie nog over een plaatsje beschikt in zijne boekenkast, zal het zich nooit beklagen het ingeruimd te hebben aan dit diepdoordacht werk, leiddraad zijns gewetens in den hedendaagschen onverpoosden

strijd om het leven, die al onze krachten naar buiten lokt en zoo schaars nog een blik naar binnen gunt.

Niets van dien aard bestond in onze taal, evenmin als in het Fransch. Dat er, zoodra het boek verscheen, van 4 tot 500 exemplaren werden afgezet, is het beste bewijs van den uitstekenden bijval dezer studie, en verschoont mij van banale termen van aanbeveling.

Ze recenseeren gelijk het behooren zou, waag ik niet. Deze 350 bladzijden dienen geen lichten kost op, dien men zoo maar verteren kan in vluchtige lectuur Zij liggen volgestrooid met gedachten die denken doen, en om te genieten, moet men dikwijls stilstaan en overwegen.

Ik heb den *Inhoud* (1) doorloopen, en den vinger stilgehouden bij enkele hoofdpalen die naar belangwekkende bespreking schenen te verwijzen, als. in het eerste hoofdstuk handelend over *Toerekenbaarheid,* bij de « nieuwere richting in de Strafrechtswetenschap ». Na het determinisme en de uiterste stellingen der school van Lombroso te hebben veroordeeld, zegt de schrijver :

> In verband daarmeê staat de nieuwe richting in de STRAFRECHTSWETENSCHAP. Er worde met nadruk op gewezen hoe scherp onze juristen, bij het lezen van sommige boeken, uit hun oogen moeten kijken, om niet te verre in die richting, tot in den afgrond waar 's menschen vrije wil in verzwindt, meê te gaan. Zelfs zou geen katholiek zich al te nauw bij de zoogezegde gematigde strekking mogen aansluiten, die, zonder den vrijen wil te ontkennen, toch een strafrecht meent te kunnen optrekken buiten den vrijen wil om. Immers, volgens de gezonde wijsbegeerte, heeft de straf drievoudigen aard en doelwit : zij wreekt en herstelt de zedelijke orde door 's boosdoeners daad en wil gestoord (*vindicativum*); zij betracht, zoo goed mogelijk, verbetering van den misdadiger (*medicinale*); zij boezemt aan hem en anderen schrik in, en voorkomt aldus nieuwe misdrijven, tot groot welzijn der maatschappij (*præservativum*). Het echt begrip van *straf* veronderstelt noodwendigerwijze vrijheid en toerekenbaarheid, en waar er spraak is van wezenlijk *schuldigen*, moet het strafrecht niet in ziekelijke gevoelerigheid verwateren. ..... Doch moeten wij, katholieken, pal blijven staan bij 't handhaven van 's menschen vrijen wil, toch mogen wij wel toegeven dat, zooals het « oude » strafrecht, het heerschende gebruik op de rechtbank wat al te eenvormig met dezelfde maat de *volle toerekenbaarheid* en de *verminderde* toerekenbaarheid afmeet.....

In het 2de hoofdstuk, waar sprake is van STAATSWETTEN EN GEWETENSPLICHT, wordt er op gewezen, tot beschaming van wie beweert dat katholieken slechts aan Rome gehoorzamen, hoe een wettig menschelijk gezag, door Gods wil, echten gewetensplicht kan doen ontstaan, ja op doodzonde indien de betrokken stof gewichtig is.

> Dit moet volmondig erkend, al zijn de Staatsbeheerders persoonlijk goddeloos, en denken zij er geenszins uitdrukkelijk aan een gewetensplicht, in de oogen van God, op te leggen. Om dergelijken plicht te doen ontstaan, is het voldoende dat zij, strikt gebruik makende van hun gezag, een *echt bevel of verbod* willen uitvaardigen : dan willen zij *feitelijk* en scheppen gewetensplicht, indien, wel te verstaan, al de andere tot een rechtmatige wet vereischte voorwaarden aanwezig zijn. Het ware derhalve eene onbezonnen vrome overdrijving te beweren dat de moderne Staat, die zich over 't algemeen weinig om God bekreunt, ook geen macht of recht meer heeft om 't geweten te verplichten.

In het 8ste hoofdstuk. sprekend van BEROEPSPLICHTEN, treffen wij het kiesche vraagpunt aan van het *beroepsgeheim*, het strengste, zegt de schrijver, na het biechtgeheim, en verder :

(1) Uitgebreide en verzorgde boekenlijst, zaakregister en tabel van besproken wetsbepalingen, sluiten het boekdeel, veraangenamen de opzoekingen, en vergemakkelijken dieper onderzoek der verhandelde stof.

Verbreking van het beroepsgeheim is eene zonde tegen de rechtvaardigheid, die derhalve gebeurlijk tot schadevergoeding verbindt.

Er kunnen niettemin heel *buitengewone omstandigheden* voorkomen, waar althans tegenover bepaalde personen het geheim voor het geweten mag en soms moet verbroken worden.....

Al die omstandigheden kunnen samengebracht worden in den volgenden *regel*, die op onderhavig geval de grondstellingen der rechtvaardigheid toepast, en op redelijke wijze de overeenkomst tot geheimhouding omschrijft, door een advokaat b.v. met zijn kliënt aangegaan. Men mag nl. aan dien advokaat zeggen : Uw plicht tot geheimhouding *houdt op juist naarmate de kliënt daarin toestemt of althans redelijk zou moeten toestemmen*, des te meer naarmate door het verbreken van het geheim uw kliënt *minder schade lijdt*, en aan den anderen kant *een grooter kwaad voorkomen wordt*, voornamelijk een onheil voor 't algemeen welzijn, een nadeel dat uw kliënt aan een derden persoon onrechtvaardig wil berokkenen, een schade die u zelf bedreigt.

Dit alles wordt met voorbeelden toegelicht.

Niet minder belangrijk is de kwestie der echtscheiding, breedvoerig beschreven in hoofdstukken 2 en 8. Bondigheidshalve beperken wij onze aanhalingen bij eenige wenken uit dit laatste kapittel.

Met groote omzichtigheid moeten ook de *advokaten* te werk gaan alvorens zij een echtscheiding te bepleiten opnemen (voor den eischer). Op de eerste plaats moeten zij eene *goede bedoeling* hebben, nl. de booze strekking der wet niet goedkeuren, noch iets meer willen bekomen dan de verbreking van den burgerlijken schijnband. — Dit altijd verondersteld blijvende, mogen, volgens het geweten, de advokaten voor echtscheiding pleiten :

1° In de zeldzame gevallen, waarin de echtelingen *door hun aanvraag niet zondigen* (n. 352-3).

2° Is de aanvraag der echtelingen *zondig*, voornamelijk wanneer zij een tweede (burgerlijk) huwelijk bedoelen, dan moeten in den regel de advokaten de zaak volstrekt weigeren,.... tenzij er voor hen zelf een buitengewone *allergewichtigste* reden bestaat, die hen dwingt zich daar verder meê in te laten. Indien zij b.v. er onvermijdelijk hun beroep zouden bij verliezen........

Het blijkt dus dat wezenlijk *slechts selden* een katholiek advokaat een echtscheiding zal mogen bepleiten. En dan moet hij nog zijn uiterste best doen om aan anderen bekend te maken dat hij zoo handelen *mag*, — om de verergernis, nl. de verslapping der katholieke grondstellingen, die uit zijn voorbeeld volgen zou, zooveel mogelijk te voorkomen

Het blijkt ook hoezeer doorgaans een advokaat den goeden raad van een bekwamen priester van doen heeft in zulke netelige gevallen.

Voor de RECHTERS kunnen we ietwat milder antwoorden.

Mits alle verzoeningsmiddelen vruchteloos uitgeput te hebben, en mits de *goede bedoeling*, waarvan hooger sprake, mag de rechter de echtscheiding toestaan 1° indien de echtelingen *door hun aanvraag niet zondigen*, 2° *zooniet*, indien een bijkomende allergewichtigste reden hem daartoe noopt (*wij cursiveeren*), als b.v. de noodzakelijkheid van ontslag in geval van weigering.........

Mag volgens geweten de AMBTENAAR VAN DEN BURGERLIJKEN STAND de echtscheiding uitspreken, wanneer ze door de rechtbank toegestaan is?... En moeilijker nog is het geval wanneer, na de burgerlijke echtscheiding, de gescheiden echtgenoot een ander burgerlijk huwelijk wil aangaan........

Al die brandende punten, aldus besproken, schenken aan het boek van den geleerden Pater Jezuiet een allerhoogst belang, en toonen in hoeveel handen het als gezegend brood zal welkom zijn. Moeten wij ons bij de rigoristische oplossing in zake van echtscheidingsprocessen nederleggen? Is het gemakkelijk denkbaar dat magistraten der rechterlijke of bestuurlijke orde weigeren de wet toe te passen en uit te voeren? En, zoo de advocaten in dit opzicht vrijer zijn in de keuze der zaken, hebben zij de plicht zich te bekommeren met de gevolgen welke hunne kliënten uit de toepassing der wet later zullen kunnen halen, buiten hunne bemoeiïng? Zondigt de beenhouwer die 's vrijdags vleesch bedient, — zelfs indien hij gissen kan dat zijn kooper de vastenwet niet onderhouden wil? Eene vrouw vraagt echtscheiding liever dan scheiding van tafel en bed, omdat zij, in 't laatste geval, nog steeds onder de *burgerlijke*

macht staat van haren man, dezes toestemming voor menige daad van het burgerlijk leven moet verkrijgen, zooniet telkenmale hare toevlucht moet nemen tot de rechtbank. Indien zij nochtans, ondanks den verbroken schijnband, die nul is voor God en Kerk, trouw blijft aan de bestendigheid van het éénig huwelijk dat voor het geweten telt, het godsdienstig of sacramenteel?

Deze geopperde bedenkingen, die niet voor doel hebben stelling te nemen tegen de thesis van den Eerw. Pater Salsmans, nemen niets af van mijne bewondering voor de poging door den schrijver gewaagd en van nu af met welgelukken bekroond, een boek te hebben geschreven in de nederlandsche taal, dat te goeder uur verscheen om den wetenschappelijken godsdienstzin der vlaamsche rechtsgeleerden te toetsen en te sterken. H. Le Bon.

BETJE WOLFF EN AAGJE DEKEN, door Johanna W. A. Naber. Met goud bekroond door Teyler's tweede Genootschap. Geïllustreerd door de schrijfster. — Amsterdam, Meulenhoff en C°. In-8°, xvi + 288 blz. (N° VIII van de *Nederlandsche Historische Bibliotheek*, onder leiding van Prof. Dr. H. Brugmans).

« Weinige namen uit de geschiedenis onzer letterkunde zijn ons zoo goed bekend als die van Elisabeth Wolff en van Agatha Deken », zegt terecht juffr. Naber; doch, hoe zonderling het ook op het eerste gezicht moge schijnen, tot dusver had het niemand ondernomen eene levensgeschiedenis te schrijven van die beroemde vrouwen, ofschoon reeds in 1804, dadelijk na het overlijden der twee vriendinnen, door hare bewonderaars en vereerders aan Jan Scheltema de taak was opgedragen haren levensloop te boek te stellen.

Gaandeweg hadden een menigte min of meer uitvoerige bijdragen, artikelen, enz. het licht gezien, ongelukkig rechts en links verspreid en soms moeielijk te bereiken, zoodat daardoor de studie van het leven en de werken dier schrijfsters niet vergemakkelijkt werd. Een paar Wolff- en Deken-tentoonstellingen (in 1884 en 1895) hadden ook veel wetenswaardigs en belangrijks bekend gemaakt en aldus de bouwstoffen voor een levensbeschrijving zeer doen aangroeien. Het was dan goed gezien van het bestuur van Teyler's stichting en van Teyler's tweede Genootschap eene prijsvraag uit te schrijven om op die wijze eene biografie van Elisabeth en Aagje te bekomen. Juffr. Naber verwierf de uitgeloofde gouden medaille ter bekroning van haar werk; een zware taak had zij aangedurfd, en op uitstekende wijze heeft zij er zich van gekweten.

« Het levend geslacht, zegt zij, kent Wolff en Deken eigenlijk alleen als romanschrijfsters; het weet nauwelijks meer, dat zij nog heel wat meer zijn geweest dan dat alleen: dat zij zelven ook iets meer, iets anders wilden wezen. Hare romans... waren haar slechts middel, slechts werktuig ter bereiking van een doel; en dat doel was: door hare geschriften invloed te oefenen op de algemeene ontwikkeling en beschaving van haar volk ». Juffr. Naber's boek is dan ook geenszins eene letterkundige studie over de werken der vriendinnen; niet op de eerste plaats heeft zij Wolff en Deken als kunstenaressen beschouwd, maar

er veel meer naar getracht een volledig beeld te teekenen van haar gansch leven en streven; haar doel was in het volle daglicht te plaatsen datgene waaraan zij uiting en richting wilden geven, de rol te bepalen die zij zelve op zich namen, als zij, in hare menigvuldige schriften, allerlei vraagstukken op staatkundig, kerkelijk, maatschappelijk en opvoedkundig gebied behandelden.

Het zou onbillijk wezen, de vlijt niet te erkennen en te loven waarmede de schrijfster het overvloedig materiaal dat haar ten dienste stond, heeft geschift en geordend en zóó gerangschikt, dat het samengevoegd werd tot een beeld, zooals dat tot nog toe ontbrak. Zonder in overbodige uitweidingen te vervallen en *à propos* van Wolff en Deken er de heele 18e eeuw bij te pas te brengen, is zij toch misschien bij sommige onderdeelen wat langer stil blijven staan dan noodig scheen; aldus mag het eerste gedeelte van het boek, dat de jeugd van Elisabeth beschrijft tot haar samenleven met Aagje (blz. 1-142) wel wat uitvoerig geheeten worden in verhouding tot het geheel. Sommige bijzonderheden, die niets of weinig bijdragen tot een beter kennen en begrijpen van het karakter der twee vriendinnen, konden zonder schade gemist worden. Doch naar de opvatting van de schrijfster — en wie zou haar dat kwalijk kunnen nemen? — zal wel alles, wat hare heldinnen betreft, van belang lijken, en het is zeer begrijpelijk, dat zij zooveel mogelijk wil mededeelen; min of meer is hier trouwens een zeer subjectief iets en door geen methode van berekening of beredeneering vast te stellen. — Het spreekt ook wel van zelf, dat Jufvr. Naber zich niet beperkt tot een eenvoudig mededeelen van wat Wolff en Deken voor hare tijd- en landgenooten wilden zijn; zij zelve gaat er heelemaal in op en oordeelt, dat het tegenwoordig geslacht, dat toch nog altijd voor dezelfde vraagstukken staat, met een luisterend oor dient te hooren naar wat Elisabeth en Aagje te zeggen hebben. Zij zal het echter wel toegeven dat niet elke lezer met haar op dit stuk eenstemmig zal oordeelen; dat hij die vragen van uit een ander oogpunt kan beschouwen en de oplossing er van liefst langs een anderen weg zou willen bereiken.

Maar al moge men nu over menig punt met de schrijfster van meening verschillen, het is niet te loochenen, dat haar boek in hooge mate aantrekkelijk, belangwekkend en leerzaam is. Haar voornemen is geweest te schrijven, niet voor den geschiedkundige of den letterkundige, maar voor den belangstellenden leek; daarom heeft zij zich onthouden van documentatie en alleen verwezen naar die werken, welke gemakkelijk bereikbaar zijn. Lag het ook niet in hare bedoeling, het vriendinnenpaar vooral als schrijfsters te huldigen, toch gaat zij de letterkundige beteekenis van hare gedichten en prozawerken niet onverschillig voorbij, maar vindt zelfs gelegenheid ter loops menig speciaal punt aan te roeren met betrekking tot die werken en hun ontstaan.

Het boek, waar wij hier den lezer opmerkzaam op maken, is eigenlijk al een herdruk, herzien, aangevuld en met vele illustraties opgeluisterd. Door het publiek werd de eerste uitgave met veel ingenomenheid ontvangen; deze verbeterde herdruk verdient nog meer bijval. C. Lecoutere.

JULIE SIMON. DE LEVENSROMAN VAN R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK. Uit brieven en bescheiden tezamengesteld, door C. en M. Scharten-Antink. Met zeven afbeeldingen. — Amsterdam, P. N. van Kampen en zoon, z. j. [1914]. In 8°, IV + 416 blz.

Een van de eigenaardigste, van de meest typische figuren uit het letterkundig leven van de jaren 1830-1840; een van de knapste koppen uit het Holland van zijn tijd is Bakhuizen van den Brink (1810-1865) geweest, de oprichter, met Potgieter en anderen, van den *Gids*, de schrijver van « Vondel met Roskam en Rommelpot » en van zooveel andere merkwaardige literair-historische opstellen. Zijn studententijd aan de hoogeschool te Leiden had hij buitengewoon lang gerekt; het was een aanhoudend feesten en gedachteloos geldverkwisten geweest; zijn uitspattingen hadden hem zóó diep in de schulden gestoken, dat hij ten slotte uit het land moest vluchten. Van 1843 tot 1851 duurde die ballingschap, gedurende dewelke hij studiereizen maakte in Duitschland, Oostenrijk en België. Over Luik was de tocht in den vreemde ondernomen, en in die stad, een pleisterplaats vanwaar hij zich voornam te vertrekken naar Duitschland, zoodra zijn pas zou gereed zijn, maakte hij kennis met Julie Simon, die kalmte bracht in zijn onstuimig bestaan en later zijn echtgenoote werd (1847-1855). In de verschillende steden, waar hij later verbleef, onderhield hij met haar, tot aan zijn huwelijk, een drukke briefwisseling; door den Utrechtschen archivaris Mr. S. Muller werden deze brieven aan het bekende schrijverspaar Scharten-Antink ter bewerking ter hand gesteld, en deze hebben er een boeienden « waar gebeurden » maar psychologisch-teeren roman uit samengesteld.

Die briefwisseling — niet minder dan 272, vaak lange brieven — maakte een te omvangrijke verzameling uit om in haar geheel te worden opgenomen. Met veel tact hebben de bewerkers er een keuze uit gedaan en ze ingelascht in een verhaal, dat zij zeer handig uit deze stukken hebben samengesteld. Het kwam er op aan « het essentieele te behouden en wat ons dubbel of overtollig scheen te laten vervallen », zeggen zij. Niemand zal ontkennen dat zij daarbij met zoo groot mogelijke voorzichtigheid zijn te werk gegaan : « Wanneer wij brieven en gedeelten van brieven weglieten, verklaren zij verder, het was nimmer om iets te verhelen of te bemantelen. Zoodra eenig trekje, eenige schakeering van toon, in welken zin ook het karakter van den briefschrijver raakte, behielden, of zelfs onderstreepten wij het. Voor niets ter wereld immers zouden wij afstand hebben gedaan van de talrijke menschelijkheids-kenteekens van dezen genialen man, die na een zoo wild-bewogen leven, een liefde bereikte zoo rein en zoo groot dat nog niet het allerintiemste van den hartstochtelijksten brief-behoefde te worden weggewischt ». En ik kan, dunkt mij, deze aankondiging niet beter sluiten dan door nog aan te halen wat zij er onmiddellijk laten op volgen : « Want nietwaar, was dit de historie van twee ideale jongelieden, zij zou iets vaags, iets onwerkelijks hebben gehad... Nu zij geschied is aan dezen maar al te menscheliken mensch, die de volle zwaarte der aardsche zwakheden te dragen had — nu eerst ontbloeit zij als het ontroerende wonder, dat wij voor onze oogen voltrekken zien. »

C. Lecoutere.

HARMEN RIELS, door René de Clercq. — Amsterdam, S. L. Van Looy, 1913, 326 blz.

Men zou dichter de Clercq onrecht aandoen, of althans niet zijn volle recht geven, moest men zijn jongste kunstwerk beoordeelen als was 't een roman in de engere beteekenis van het woord, harmonievol passend in mekaar met al de technische geledingen die b.v. een Fransch romanschrijver van beroep zoo gemakkelijk van de hand gaan. Wijl iedereen weet dat de Clercq een hoog begaafde lyricus is, zetten we niet te veel voorop als we beweren dat we het liefst zijn romans beschouwd zien als komend van dienzelfden hoogbegaafden lyricus en dus volkomen recht hebbend om bekeken te worden uit denzelfden gezichtshoek waaruit we b.v. Goethe's romans bekijken, of die van Swinburne, of die van de Régnier.

Nog iets. Deze roman is, in mindere of meerdere mate, een autobiographie. Het leven zelf heeft hier lijnen aangegeven, soms wel opgedrongen, die de kunst, in haar zuiver verzinnen, niet zou hebben opgeraapt. Daarmee zeg ik voorloopig, in technisch opzicht, noch goed noch kwaad. Want in zoover kunst is verbeeldingsnabootsing van levenswerkelijkheid staat ze veeleer beneden 't leven; in zoover kunst is puring, veridealiseering, transcendentie-loutering van levenswerkelijkheid staat ze veeleer boven 't leven....

Dit wou 'k maar zeggen: als we willen een ernstige en een voor de Clercq naar zijn rechtmatige eischen gunstige basis vinden ter bestudeering van zijn jongste boeken, moeten we hierover akkoord gaan, zou 'k meenen: Zooals Tony een humoristische autobiographie schiep in zijn « roman » Ernest Staes, zooals Multatuli een satirische autobiographie schiep in zijn « roman » Max Havelaar, zooals Wazenaar een polemische autobiographie schiep in zijn « roman » Een Vlaamsche Jongen, schiep de Clercq een lyrische autobiographie in zijn roman « Harmen Riels ». Nu kunnen de kniezers nog aandragen met een onderscheid: Tony noemde zijn boek « beelden en schetsen », Multatuli noemde zijn boek een « verweerpleidooi », Wazenaar noemde zijn boek « van geen soort tenzij van 't zijne » en de Clercq noemt wel degelijk zijn boek een « roman ». Misschien had hij dit beter niet gedaan omdat het steeds meer geijkte woordje den rechtvaardigheidszin tegenover dit mooie boek wel een oogenblikje van den rechten weg kan afhelpen. Maar wie de menschen pakt op een woord zal in zeventig gevallen op honderd een pedant zijn; en waar die mensch René de Clercq is, stijgen die gevallen tot honderd per honderd.

Na « Rootland » is « Harmen Riels » mij een verrassing, een zeer blijde.

« Rootland » is een echt-Vlaamsche kermistafel: gezonde, smakelijke kost, maar zulke porties, weerom met echt-Vlaamsche gastvrije wellevendheid opgedrongen, dat het uitkomt op een algemeene indigestie. De maat, jongens, de maat, wanneer vinden wij in onze Germaansche landen de maat, die bij zooveel honderden Fransche schrijvers reeds in hun wiegje geborgen ligt. En vooral bij de Clercq valt het op: zijn details, die bij decimeters moesten afgepast worden, haalt hij binnen met decameters, en zijn hoofdelementen, die beslag moesten leggen op

het leeuwenaandeel, pingert hij met centimetertjes uit. Voeg daarbij dat de liefde waarmee de Clercq bijhoorigheden behandelt niet enkel te heeten is een zonde tegen de perspectief, maar veeleer schijnt te wezen een principieel gebrek in zijn smaak. Hij weet zelf dat hij stilstaat bij kleinigheden, maar hij wil zichzelf de illusie opdringen dat er wel degelijk heel wat aan vast zit, en alle rekmiddelen van 't meest versleten romantisme worden dan ter hulpe geroepen. Het romantisme, naar het innerlijke zoowel als naar het uiterlijke, heeft « Rootland » bedorven. Het romantisme naar het innerlijke is de gezocht-onnatuurlijke, onwaar-oppervlakkige psychologie in de samenspraken uitgestald, het romantische naar het uiterlijke ligt in de weelderige, slechts bij benadering en omschrijving juiste taal.

En dat de Clercq den gezonden zin had en de wilskracht om de kern van zijn kunst, die ongerept bleef, te redden uit al dat lieverig-gevoelerige of botsbollig-geweldige gedoe, dat hij het over zich kreeg zijn gouden scheppingskracht niet langer te laten glanzen in een afzetsel van valsche edelsteenen, maar wel in een kader van echt eikenhout, dat is de groote verdienste van zijn nieuwe boek.

Ligt er heel wat hieraan wellicht dat de Clercq gemeend heeft voor het Davidsfonds een vromen roman te moeten schrijven, en aldus te kunnen volstaan met te pas of te onpas een streepje bloemzoetigheid te smeren in plaats van de ziele-groeven van 't eigen levensbesef open te leggen? Flambeeuw-dragers voor de leus komen nergens te pas, ook niet in de kunst.

Wat er van zij, verheugend blijft dit: de Clercq's hoedanigheden klimmen, en zijn gebreken — ofschoon weer alle in « Herman Riels » aanwezig — zakken terdege.

't Verhaal zelf? 't Komt dus neer op 't relaas van een min of meer autobiografisch levensverloop, dat gaat langs de volgende lijn : Harmen is een volksjongen met talent en met wil. Hij zal groot schilder worden, maar in democratische trouw gehecht blijven aan zijn oorsprong en zijn omgeving. Zoodra hij voor zichzelf den kost kan verdienen, trouwt hij met Marva, een pracht van een Vlaamsche meid, de dochter van boer Theus. Ze gaan wonen naar stad. Harmen doet druk aan onafhankelijke kunst en even druk aan onafhankelijk socialisme. De kindertjes komen Harmen's last met het kuipende en kruipende menschdom blijlachend verlichten. Marva, zijn vrouw die bemint en begrijpt, sterft in de kraam van 't derde.

Harmen laat zijn kinderen bij zijn schoonouders en ontvlucht zijn ellende naar Zwitserland. Daar leeft hij in allesvergetende pantheistische liefde met de heele natuur en in plichtvergetene, zelfzuchtige liefde met Noirette. Tot Noirette verneemt dat haar lief getrouwd was en kinderen heeft, en ze hem grootmoedig den weg naar Vlaanderen wijst.

Hij vindt allen weder. Ook den ouden Theus die wachtte naar Harmen om te sterven. Op dat groote graf groeit een nieuwe liefde van Harmen voor Marva's jongste zuster, want de oudste heeft in zelfverloochening zijn hand afgezegd. En Harmen gaat met een nieuwe moeder voor zijn kinderen andermaal het werkzame leven beproeven.

Wilt ge nu — tot dadelijk besef van de onevenredigheid der verhoudingen in dit werk zoowel als in « Rootland » — een

aaneenrijging van de toestanden en momenten door de Clercq met geliefkoosde uitvoerigheid behandeld, dan komt het boek hierop neer :

De kleine Harmen is een koppig ventje. De kunstenaar bekijkt heel anders de wereld als die vader en die dochter, dragers van der wereld verstand : het geld en de mode. Harmen Riels schildert voor het volkshuis en openbaart er zijn redenaarsgave. Hij komt in oneenigheid met Mark Korgen, den politieken leider der partij, maar hij wordt des te heerlijker een missionaris van de democratie op den buiten. In zijn messiasschap komt hij zoo ver, dat ook hij het historisch-fatale woord moet hooren : Het heele volkshuis schreeuwt : Verrader, verkochte, buiten !

Harmen leeft in Zwitserland bij Gingolph den jager, mediteert van op een bergtop de sociale kwestie en sticht er in zijn eigen hart zijn godsdienst aan de zon. Trouw blijft hij aanbidder van Helios, maar tevens wordt hij dienaar van 't mooie Venusvleesch in den persoon van Noirette.

Instinctmatig zet hij zich aan het teekenen van kinderkopjes en uit den kunstenaarsdrang wordt het heimwee, de zucht naar de zijnen geboren.

Hij vertrekt uit Zwitserland al pratend met een boerke over allerlei Zwitsersche aangelegenheden.

Harmen, eenmaal thuis, doet zijn uitvallen tegen de kunst, maar verzoent zich weer met zijn eigen genie, na een heerlijk bezoek bij een ander artist. Dat belet Harmen niet zich weer hals over kop te werpen in de kiespropaganda. Boer Theus, lijdend en onrechtvaardig jegens zijn kinderen, komt vóor zijn dood tot berusting en verzoening, dank zij Harmen....

Maar 't gaat hier dan toch ten slotte als in de natuur zelve, zult ge zeggen ter verdediging van de Clercq's factuur : De dalen worden gevuld met vruchtbaarheid, en de rotsen schieten naakt de luchten in. Goed zoo, met dit verschil dat de rotsen in de natuur altijd echt zijn en heelemaal massief, wijl er in de kunst nogal wat rotsen van karton komen prijken....

Maar, laat ons niet vergeten dat er op de Clercq's vorig boek een mooie vooruitgang is. Enkel bij 't doorbladeren reeds valt het op dat « Harmen Riels » veel minder dan « Rootland » een boek is van vraag- en uitroepingsteekens.

Heel het boek door doet het zoo weldadig aan te voelen dat we hier staan voor een rassig-Vlaamschen kerel, voor een prachtexemplaar van 't leven, een die in zich voelt opschieten, en polsen en borrelen de oorsappen van onzen Vlaamschen bodem. Want het bloed van de Clercq is gezond bloed. Nooit laat hij zich door de kunst wegleiden van moeder aarde ; en voor dichter de Clercq is zij inderdaad de goede, groote moeder. Hij zingt eerst voluit zijn vers en zijn proza als hij zich, lijk Chantecler, met zijn aarde in gemeenschap voelt. En statig ontplooit zich dan een beschrijvingskunst als deze :

« De rosse maan des uchtends week vóor de zon. Hooger dagen rezen warm en klaar. Mooie morgenluchten, grauwe grijze, rozigblauwe, rosroode, teederwitte, oranjekleurige, met allerlei wolken, balken en spleten ; morgens met mistzilver, morgens als hemelvlaggen, dansten mede op des schilders rassen tred, schemerden vóor zijn oogen, daar hij, met zijn schetsboek, het land introk op jacht naar indrukken. De wied-

sters zongen liggend in de vlasvelden, de hagedoorn bloeide in tuilen, de korenhalmen waaiden over. wilden hem houden. Boven de eigenste weidegracht, langs de wilgetronken, waar hij het wakker blinkend ijspauwken had zien wippen te wintertijd, hing thans een bruine vogel op lompen vleugelslag en riep : koekoek. Op een klaren Junimorgen, vóor dag en dauw opgestaan, stapte Harmen Riels van den weg af in een prachtige weide, welke evenwijd uitstrekkend, twee bosschages verbond.

» Over ééne boomengroep was, uit zijden sluiers en rijkrozig wolgebloei, de zon gerezen, alles bezielend met zuiveren schijn Den blauwen hemel boven haar doorbrandde ze met vloeiend vuur tot striemen geel en groen, en, op de ineenruischende kruinen der welige olmen, esschen, beuken, eiken en purpere popels, wierp ze een macht van zilveren schilfers en meebewegelijk goud. Schoon in den zweef der schaduw, die, ver neergevallen, langzaam optrok, stegen hunne stammen frischdonker boven het kruiperig kreupelhout Hier en daar blankte een ranke berk; een reeks lenigloo verige wilgen zette den boschrand af; en, één drijf met de boordevolle beek, stroomend uit het kerkkoele naar het warme licht, woeien, door paarlenglinstering, lisch, biezen, halmen en bloemen, woei de gansche weide als malsch jong koren naar de overzijde, in heller pracht van mild beschenen boomgewaai.

» Een berg teerblauwe Vergeet-mij-nietjes woekerde bij het water; het krioelde alom van laaigele renonkels; over de vonkelroode fijnharde robijnen der opgeschoten wilde zurkel, neeg temet het witte sterrenhoofd eener windscheppende madelieve ; maar, hooguit, met hun vette verwen, rijker dan de fraaiste meerschbloemen, bloeiden en glommen de roswit en zwartwit gevlekte, de grijzige, rozige, bierbruine vaarzen, koeien en kalveren, staande en gaande, alleszins gekeerd, kopneder, kniediep in de veelte van het voeder. Ze gingen, elk haar gang, gebogen. Geene loerde geeuwerig op, noch liet zich door den schilder verschuwen. Rustig, als wie daar recht op heeft, genoten zij, ademend, grazend, de frissche dagweelde, en den zomerschen overvloed.

» Draaide er eene dichtbij, een blijheid was het om te zien hoe, van haar pezeligen staartborstel om haar scherpen rug en ronden hals, tot aan haar nesche neusgaten en kwijlmuil toe, een smelterige lichtlaag speelde, een zachte zilverglans, waarachter de kleuren aftemperden, tot beneden spreidend, verreweg, haar duister beeld ging roeren over het geluwgroene grasgespeier. Ei, het goedig ruwe rund, in zijn bontheid schooner zelfs dan het gladhuidig éénverwig fiere paard !

» Harmen Riels voelde gansch dit grootsche landschap weerspiegeld in zijn ontvankelijk gemoed Er vervloog geen vlinder, geen hommelbij, er bengelde geen dauwdrop aan een halmtippel, noch een spinnedraad verdoofde kortstondig van glans, of in zijn helle, felle kijkers en in zijn wonderinnigste wezen roerde en rilde alles mede

» Bewust zag hij zichzelf koning in dit rijk, ziel van die natuur. Die stoffelijke schoonheid was hij meester. Zijn stoute verbeelding verleende hem het vermogen haar versterkend of verzachtend te verhoogen, en tot eeuwig leven te herscheppen, naar aard en eisch van eigen geesteskracht. Enkele lijnen,

enkele penseelstrepen en de indruk stond vast. Het lag daar voor het grijpen. Doch in de bewustheid van zijn groeiende sterkte, in zijn jeugdig zekerzijn der tijd en toekomst, wou hij thans zijn kunstenaarschap vergeten en alleen maar genieten als een blij jong mensch. Palet, doek en werkdoos wierp hij neer, en, daar zie, strekte hij zich uit, vlak in het gras en de zon. Met zijn ellebogen hoekig in den grond, zijn handen op zijn kaken, lag hij daar, onder zijn grofbiezen hoed alzalig, te loeren en te luisteren. Wat een weelde, wat een naarstige luiheid!

» Spelend in het gebladerde, waren de vogels aan het sjilpen en kwieteren, aan 't lief-lawaaien uit louter lust, als frischgewasschen kinderen, puur omdat de dag zoo schoon was en hun bek naar leudige geruchten stond. Of ze het hoorden van het eene bosch in het andere? Misschien. Gansch duidelijk echter klonk het fluiten van een zwarte merelaar, die in de zonnige open kruin van een populier gevlogen, bij de beek, zijn lied kwam leeren. Hij kende het nog maar half en zei gedurig: 't Springt een puit uit, 't springt een puit uit, niets meer, en wachtte dan een beetje, lonkte naar omlaag en lachte, daar hij het zoo gek vond van dien kikker. Aan de overzijde in de schaduw, zat zijn broeder, smoordronken van liefde, te tateren en zaberen tahàuhàuhàu, dat hij dit wou, en dat hij dát zou, en altijd maar zoete-zoetezoetedoen, daar kwam geen eind aan. Die kerel! Terwijl hij zoo doorratelde, viel de nachtegaal aan het orgeltooveren in alle tonen, trillerend hoog en diep, weekelijk traag, of rap, luid. Hij tokkelde temit op de fijnste zilversnaren, om klaar uit te klagen weelderig wee, en vlug huppelend neer te buitelen in een wilden stroom van wonderbaar geluk. En nu lag hij, met gulzige graagte te gorgelen, als in water. Opnieuw dan rees hij, rijk en trotsch. Maar hoe machtig ook van keel, toch kon hij aan den leeuwerik niet, die lierlierend, tierend, tierend, gelijk een vlammeken in den hemel klom, en, heerlijk alleen, duizend zotte vreugden uitjubelde door al de bazuintjes van zijn laaiende ziel. Al hooger ging die, immer hooger, tot dat hij in het witste blauw hangen bleef, smeltend in vuur en zang. Voortzingend nog, daalde hij, daalde, gauw, en, zwijgend plots, zweefde hij op breeduitgespreide vleugelkens in eerbied en liefde op de groenende aarde terug.... »

Dat is de Clercq's kunst in 't statieke, zal ik maar zeggen. Korter en soberder is hij in 't dynamieke, maar daarom zou ik het tooneel der verloving b.v., waar Harmen en Theus voor malkander staan, niet minder sterk durven heeten. Hoe heerlijk-Homerisch steken deze bladzijden af op de magere alinea van Marva's dood, waarbij men niet eenmaal mag denken aan Huygens' verklaring: groote smarten maken stom, want het weinige dat er staat is nog een uitgalming van rhetorica.

Triomfantelijke kunst van beschrijven en karakteriseeren haalt de Clercq uit in zijn 2e deel, spelend in Zwitserland. Alles druipt hier van heerlijke weelde, behalve de ziel van den held zelf

Veel te schaarsch komen de herinneringen op aan zijn zijn vrouw en aan zijn kinderen. Wilt gij wel gelooven dat Harmen Riels een heel jaar in de Alpen ronddwaalt, zonder dat zijn familie iets over hem verneemt en zonder dat hij zelf iets hoort van haar. Eén ongerief heeft de 20-eeuwsche post- en

telegraafdienst voor de kunst : voor altijd immers is 't uit met Bijbelsche Hagar-tooneelen, tenzij men die plaatst in 't hartje van Australië of in het diepst der IJszeeën of in de verste Far West.

Al even onaannemelijk is de knarsend-onnatuurlijke bladzijde 142, de eerste ontmoeting van Harmen Riels met Gingolph. Dat is een jammerlijke inzet voor de heerlijkheid die straks volgt; een heerlijkheid waarin lyrische natuurbewondering en schrandere menschenkennis mekaar zoo innig doorzweven.

De Clercq's meest expresse ontboezemingen zijn voor de Zon. De cultus van Helios is in hem gevaren. Want zooals de Clercq de zon aanbidt, moet hij ze redden uit het zwakke geslacht, en nooit meer anders dan 't boven-Moerdijksche den Zon gebruiken. In dit opzicht voelde Julianus Apostata, als kunstenaar, fijner en dieper; hoewel we hier staan voor een prachtige litanie van woordschoonheid, maar die als een vracht van guirlandes geworpen is op een zielestemming, al te zeer zweemend naar een vleugje confession van een of ander vicaire savoyard.

Is dat een beetje boos van mij, of is mijn indruk die van alle welmeenende lezers, nl. dat in deze hymne aan de Zon de Clercq een hevige polemiek in zijn mooiste rhytmen heeft gezet, zooiets als een aanval van kwajongensaard tegen 't Davidsfonds : Zie eens wat ik durf; want, brave menschen, meent toch niet dat ik om 't lieve geld mijn ziel aan dien klerikalen winkel heb verkocht. Daar ligt iets koddigs in deze kunstenaars-naïeveteit. Maar... en dit is ernstiger, puur uit oppositiezucht, met een ruk van zijn strijdvaardigheid, sleept de Clercq zijn heerlijke hymne op het terrein van de theologie, en waren er geen vrome zielen te verontrusten hiermee, was de *terminus a quo* in de Clercq's eigen ziel niet zijn christelijke opvoeding, die zonnezang zou bepaald anders zijn uitgevallen.

Zoo erg zal 't nu wel niet wezen. Want « Harmen Riels » wordt nooit een volksboek ; 't blijft veeleer een ontspanning voor intellectueelen. En die zullen zeggen : de Clercq is te zeer een geestdriftigaard om een echt denker te zijn. — Kan ik het helpen zoo 'k bij deze lyrische laaigeut denk aan Barrès, waar hij zijn bewoners van 't hooge paleis nogal veel gerucht laat maken, maar die « têtus de complexités, coquettent avec les mystères; ... ces sages légers qui pivotent sur leurs talons et, sachant sourire, ignorent parfois la patience de comprendre » (1).

Met dit verschil dat de Clercq nooit glimlacht; maar ofwel doodernstig is ofwel in een schaterlach schiet.

Doodernstig is hij b.v. weer als hij (blz. 189) zoo mooi over de liefde weet te oreeren en over kracht boven hartstocht. Hij *zegt* het inderdaad zoo Multatuliaansch goed, dat hij even Multatuliaansch heelemaal anders *handelt* bijna seffens nadien (blz. 208)... Dat is echte menschelijkheid, zal men zeggen. Och ja... En vergeet daarbij nooit dat Harmen Riels een bijzonder sympathiek man is, maar ondanks alles, een sterk man niet. Zijn aard is de logische ontwikkeling van zijn be- en ontgoochelingen over leven en menschen, begoochelingen 't meest.

Voor de rest is Harmen's verhouding tot Noirette buiten-

(1) *Sous l'œil des Barbares*, uitgave van 1902, blz. 125-126.

gewoon boeiend, en de beste bladzijde misschien van dit boek vol goede bladzijden is dat ideaal-typeerend gevalletje, met Bertha, 't kleine meisje dat haar speelkameraadjes en haar weg had verloren : « Bezorg haar goed thuis, vermaande hij. Hij ging vlug in het eerst, dan stilaan droomerig trager. Nog altijd voelde hij een warmte om zijn hart, iets dat hem pijn deed en deugd.

» En ditmaal schreed hij het huis van Noirette voorbij » (1).

Feitelijk brengen het kindje van daar straks en de bergландsche herfststemming hem tot inkeer.

Maar hoe zal Noirette hem laten gaan? Hier wordt het hachelijker met den psychologischen zakenstand. Noirette spreekt : « Harmen, uw kinderen wachten op u... » En in de plaats van te denken om een tweede moeder voor die kinderen, nu ze toch eenmaal met haar Harmen zoo ver is gegaan, laat ze hem los voorgoed.... O, de wereld der romans is een wereld apart, zeggen alle feuilletonnisten. Maar de Clercq is heel wat anders, en in zijn liefde voor 't ware leven zal de Clercq *in petto* weleens hebben bekend : Hier maak ik mijn Noirette tot zoo groot een geit als degene die ze uit haar handen voedt.

En Harmen vertrekt naar zijn Vlaanderen. Maar uit Zwitserland gaat hij niet weg voor hij 't nog eens goed heeft bekeken; en de heerlijkheden van natuur en samenleving daar legt hij nevens de leelijkheid van zijn eigen land. 't Geen op deze plaats, nu het heimwee hem trekt, al bijzonder vreemd aandoet. « Un paysage est un état d'âme », zegde Amiël Met de Clercq's bladzijden voor mij raak ik bij deze spreuk de kluts heelemaal kwijt.

Het 3e deel van den roman is vóor alles een pædagogisch brok : Hoe men de kinderen opleiden moet, door de kunst vooral. Lienhard und Gertrud, naar de Clercq zijn trant. Veel verleidelijks ligt daarin; maar groot betrouwen in de kinderpsychologie van dezen dichter krijgt men niet als men verneemt dat Harmen, die bij zijn terugkomst voor zijn jongste zeker een wildvreemde mensch moet zijn, even verrassend-hartelijk als grammatisch verward door 't kereltje wordt ontvangen : « Want het ventje had zijn armpjes om zijn nek geslagen, en duwde zijn kop achter den gitgulden baard, diep, hard tegen zijn hals. » (2)

Wat elders den sophismen-lievenden Rousseau zou doen in zijn handen wrijven van pret, laten we maar met rust, wijl zoo heel veel wordt goedgemaakt door dien prachtigen dichtersdroom op de dokkende kar, na 't bezoek bij Anslo. Dit is inderdaad weer een triomf van de Clercq's échtsten aanleg, zoo heelemaal opgaand in zijn Vlaamsche natuur. En luister daarbij naar de weelde van die taal; dat is andere thee dan 't geen hij zoo slordig laat liggen als hij aan 't philosofeeren gaat : want dan zakt zijn levend rythme tot een afzichtelijke gezwollenheid : « Het kon niet anders of verkondigd door zulk een apostel, sloeg de bevrijdende leer almachtig op de bevolking in. Om de hooge richting, welke de beweging insloeg, was men bijna het naastliggend onmiddellijk doel vergeten, toen, als onverwachts, de verkiezing daar was. »

(1) Blz. 216.
(2) Blz. 244.

Is dat niet doodjammer van iemand, die, als hij eenmaal in volle hartstochtelijke oprechtheid aan 't bespiegelen gaat, in staat is tot deze vlucht :

« — Gezwollen zwammen zijn het, oordeelde hij, volgepropt met gift en waan. Ik wou ze van hun steel schoppen tot weeken brei. Ge zult het met mij niet eens worden, Anslo, maar alles moet dienen. Tentoonstellingen, salons, bloemlezingen zijn aangenaam voor wandelaars. Doch bij violen, rozen en tulpen verkies ik den kleurloozen bloei van het koorn.

» — Kunst heeft altoos haar nut, betwistte de beeldhouwer. Ook die welke niets leert. Want schoonheid maakt iemand goed. Natuurlijk ontsnapt dit den gewonen menschen — Anslo zei dit grimlachend — aleens den buitengewonen. Met landbouw, ambachten en nijverheid gaat het als met de fruitboomen. Iedereen kent en prijst ze, deelend in hun opbrengst. Zie de perelaar hier, de appelboomen, de kerseboompjes en pruimelaars, hoe schoon te gader! Niet hooger dan het huis, de schelf en de schuur, stil en vroom als de landsman die ze verzorgt. Die gezellige boomen kweekt men om hun vrucht en hun vriendelijkheid. Elk weet ze zijn dienstig. Maar de wilde boomen in de bosschen, de eiken, de beuken, de sparren, die staan ver en wild als hooge denkers en dichters. Eeuwen ademen uit hun forsch gewaai, eeuwen tintelen in hun wortelen. Hun vrucht prijkt niet in kostbare schalen. Menigeen zou vragen : Waartoe deugen ze? Waar is hun onmiddelijk nut? En nochtans worden schepen, tempels en burchten gebouwd uit hun hart. Geloof me, Harmen, zonder kunst, zonk de wereld uit haar voegen.

» Elga zei :

» — Gijlie mannen zijt machtig en stout en spreekt met sterkte van woorden. Wij vrouwen zijn stiller. In de kunst zie ik een eenvoudige bloem die bloeit om te bloeien, gelijk weken te vóor de bloesems hier in de eerste groenigheid.

» Harmen Riels monkelde vreemd. Vol spijt en spot, of hij zijn eigen niet geloofde, sprak hij :

» — Anslo, Elga heeft gelijk, en gij ook. Beider beelden zijn tot éen te brengen.

» — Hoe meent ge? vroeg de beeldhouwer.

» De haarkop antwoordde, om te overdrijven niet hooguitgalmd, maar fijn bitter :

» — Op den boom der samenleving blijkt de kunst de bloesem, de vrolijke, lichte, witte en roze, die schittert in de zon en trilt in den wind. Lentes liefelijkste leven is ze een vreugd voor oog en hart. Doch meer dan vergankelijke schoonheid, een belofte, een begin van vrome vrucht, na het afvallen der kleurige kroonbladeren, groeiend, rijpend uit haar duisteren overschot. En te midden die vrucht, in een klein kluisje gedoken, gedijt en dikt de kern, de bruine, zwarte, die, bij het aanraken der moederaarde, zal kiemen en opschieten, zelf een plant, en nieuwe boom. Zoo biedt de kunst aan de samenleving kracht en pracht, recht, reden en mogelijkheid tot voortbestaan, en wat ons het brooste toeschijnt, het snelst vervliegende, is de waarborg van het eeuwige

» Er beefde een ontroering in zijn stem of hij straks meenen zou wat hij zegde. Want onwillekeurig was hij zelf onder den bekorenden indruk gekomen van zijn rijkschilderend woord.

» Anslo voelde wat er omging in het gemoed van zijn vriend.

» — Harmen Riels, vermaande hij, niet met de kunst maar met u zelf steekt ge den draak. Juist de schampere toon, waarop ge zoo mooi de waarheid zegt, tegen uw meening in de echte waarheid, laat me klaar zien in den duisteren strijd dien ge inwendig voert.

» De haarkop staarde voor zich uit. Anslo vervolgde :

» — Veel hebt ge te lijden gehad van de menschen, het noodlot en uw eigen hoogen trots. Thans zijt ge verzoend met het leven hier en uw volk. Waarom niet met het reinste en het beste wat dit volk en het leven hebben? Ge houdt van natuur, niet enkel in rust, maar ook in arbeid. Ge zijt behulpzaam op de hoeve. Heel goed, Harmen. Landbouw is een edel bedrijf. Vergeet nochtans niet dat de boer de aarde helpt, regelt, wijzigt, dwingt naar den eisch van zijn noodwendigheden. Eenvoudige stielen zijn u het liefst. Bedenk, de houthakker velt boomen, de zager zaagt ze tot berd, welk de timmerman schaaft. Kunnen we bloot wonen, naakt gaan? Hebben we niet een dak vandoen en een kleed? Moeten we het graan rauw eten en water drinken uit den poel?

» Terwijl zijn beschermer sprak dacht het Riels dat hij de bergen zag opdoemen, heel ver, les Sources en de hut van Gingolph.

» — Neen, we kunnen niet, gaf hij toe.

» — Wel dan, een mensch heeft recht op volledige ontwikkeling van al zijn krachten. Hij vernietigt om te vervaardigen, schendt het minderwaardige om het hoogere te voltooien, zijn scheppingen zijn toch insgelijks natuur en dienen tot haar sieraad. Wie een voor recht wil trekken en de hengsels van een deur op de harren past, kan de wetenschap niet mispríjzen, nog haar schoonere zuster, de kunst.

» Na een poos hervatte hij :

» — Harmen Riels, het grieft me dat gij, een meester in uw vak, zoo lichtzinnig gaat oordeelen over wat de wijsten en edelsten onder ons het beste hebben geacht.

» Luisterend blikte de haarkop den beeldhouwer aan, den kranigen zestiger, met zijn grijzenden snor en zijn kastanjebruine doordringende kijkers ; en de veel bewezen diensten schoten hem één voor één te binnen. Hij zag zijn eigen als jongeling optrekken naar Kastanjenweelde en vandaar juichend terug ijlen naar huis met groeten voor moeder Rika. Den brief herlas hij als het ware, den hartelijken, vóór zijn huwelijk, en dankbaar herinnerde hij zich wie in zijn benarden tijd den verkoop zijner schilderijen bemiddeld had. Kon die man, met zijn deugd en wijsheid, zich in het doel van het leven vergist hebben? Zou het in dat voorhoofd gedragen machtige vernuft in zijn hoogste spanning niets meer bereikt hebben dan onnuttig praaltuig? Zijn eigen werk dan, waar hij in verrukkelijke stonden zijn hart en ziel had ingelegd? Zou alles ijdel wezen?

» Bij dit langzaam louterend overwegen was het den schilder of een nevel vóor hem optrok en hij nu eerst in gouden zonnigheid den boomgaard zag, den blij-blauwen hemel en de vriendengelaten naast hem.

» Het was niet noodig dat Elga hem met straaloogen

smeekte, niet noodig dat Pieter Anslo zijn hand vattend, drukkend, om zijner kinderen wille, zijn vrienden, zijn volk, hem bezwoer zijn groote gaven, door donkerzinnig geringschatten, niet te laten te loor gaan. Harmen Riels besefte alreeds dat hij verkeerd handelde, en zijn plicht kennend, gedacht hem te kwijten.

» — Peter Anslo, sprak hij, ik ben verheugd dat ge gekomen zijt met vriendschap en waarheid. Ik was als een die op schoone wegen, onbewust en rustig, dwaalt ver van zijn huis af, en zonder terugwijzende aanspraak, verloren dompelt naar den avond van zijn dag. Wees bedankt en vertrouw en op dat ik voortaan zal geven wat het leven van me vergt.

» Elga's wezen glansde.

» Anslo juichte.

» — Geluk, Harmen. En kom met vader Theus en Elga naar Kastanjenweelde. Daar zullen we...

» — Toch geen vet kalf slachten? hoopte de haarkop.

» De drie lachten.

» De wind schudde de zon uit de kruin.

» De vinken, met verstruivelde veeren, schoorden zich op hun dak, sloegen luid of de boom zelf ging fluiten, en Theus, monkend uit het deurgat tredend, kwam het vrolijk gezelschap vervoegen ».

Niet lang geleden stond in *Ueber den Wassern* een treffend en treffelijk woord, een woord van Ignaz Seipel: « Die menschlichen Geister sind nun einmal verschieden organisiert; die einen bedürfen stärkerer Bindung, die anderen gröszerer Freiheit; ein gewisse Masz von Bindung und Freiheit brauchen alle. »

Aan 't « gewisse Masz von Freiheit » is bij de Clercq zeker geen tekort; maar Bindung moet hij zichzelf opleggen. Deze rijke, schatrijke kunstenaar — als weinigen thans — moet zichzelf leeren binden als denker en dichter. Hij doet eerlijk zijn best in de tuchtschool, getuige deze zijn « Harmen Riels », na dit zijn « Rootland ». Heeft nu onze vriendschap voor den uitmuntenden mensch te lang bij de tekortkomingen van den kunstenaar stilgestaan, de Clercq weet en onthoudt dat innige bewondering voor zijn grootschen aanleg, en warme belangstelling in alles wat hij doet, ook voorzaten bij deze ál te lang uitgedijde betuttelingen. J. P.

MIJN DAGBOEK, NOVEMBER 1907-JUNI 1911 door PIETER VAN DER MEER DE WALCHEREN. — Paul Brand, Bussum, 1913, 207 blz.

Na zooveel bekeeringsgeschiedenissen, Fransche, Duitsche, Engelsche, Deensche, Noorsche nu deze Nederlandsche, onder die vele een van de mooiste

De jonge Amsterdammer Pieter Van der Meer, een dertigjarige, is na veel dwalen en tasten gekomen tot het licht.

Wij wisten sinds lang dat hij zocht. Geruimen tijd was Pieter Van der Meer, in gezelschap met zijn vriend Steynen, hier in België verblijvend. Eerst, zoo 'k me niet vergis, woonde hij te Linkebeek, in de buurt van Herman Teirlinck, en naderhand te Ukkel.

Bij de enkelen, die hem kenden en met wie hij omging,

stond hij aangeschreven als een ernstig droomer. Men wist dat hij steeds bezig was, maar uitslagen zagen slechts weinigen. Want wie kocht en wie las die lange, uitgerafeld-lange beschouwende en martelend-zelfbespiegelende boeken als *Jong Leven*, *Van Licht en Duisternis*, *De Jacht naar Geluk* enz.? Weinigen ook wisten dat dit alles werk was van een geest tot over-verzadigens gedrenkt in de jongste Fransche literatuur.

Meer algemeene opmerkzaamheid trok hij eerst als schrijver van dat mooie, fijnkleurig-schilderende en psychologisch-rijke reisverhaal *Uit Italië*, dat besproken werd in *Dietsche Warande* ter gelegenheid van de Kroniek aan Italië gewijd.

In dat boek reeds was de bekeering aan gang, waarvan dit « Dagboek » ons geeft het stipte chronologisch verloop.

Op de eerste bladzijde alree van dit kostbaar agenda der ziel treft ons zoo duidelijk de kreet des harten dat we tot dezen ongeloovige van 1907 al dadelijk 't woord van Augustinus fluisteren : Ge zoudt (Hem) niet zoeken indien gij (Hem) niet reeds gevonden hadt.

Toch heeft dit boek een zeer lang « eerste gedeelte », waarin gedraald wordt en gedwaald. « Ik dool door mijn eigen ziel als een verstootene... Ik ben gevangen in het mensch-zijn... Waarom snikt in mij het verlangen naar hoogheid, naar adel en zuiverheid? — Hereditaire aanleg! Atavistische vooroordeelen, welke ik uit mij moet rukken, daar zij met geen werkelijkheid overeenkomen... »

Maar al minder en minder blijken hier « vooroordeelen » in 't spel te zijn. Met steeds meer en grooter drang komt de normaal-gezonde vraag aanzetten : « Waarom bestaan wij? » Uit het anarchisme van zijn levensinrichting woelt zich steeds los het besef : Maar dit leven heeft toch een doel....

En van stonde af aan staat dit « Dagboek » van den grilligen dwaler maar vasten zoeker toch en gelukkigen vinder in het teeken van Augustinus' heerlijke Belijdenissen : « Wij leven. Ik kan den afgrond van dat woord niet peilen Er zijn menschen die zoeken, de gepijnigden, en de innerlijk gemartelden. Er zijn er die als dolende gekken gillen door den nacht. En de botte kudde hoont hen. Ik zie de wanhopigen, die niets meer begrijpen; ik zie hen die tot de grens doordringen van het weten en dan op hun knieën neervallen en gebeden stamelen naar ik weet niet welken God. Het is verbijsterend. Er zijn geesten die rillen en als idioot worden van angst in de bevriezende eenzaamheid van het heelal. Kinderen worden geboren, menschen sterven elk oogenblik. Wezens zie ik met stille oogen welke diepten hebben als de stille Oceaan.... » (1) « Ik weet den ondoordringbaren nacht rond ons, en ik wil zien. Waarom kunnen wij niet tevreden zijn met het tijdelijke, het begrensde, het eindige? Waarom zoekt mijn geest het oneindige het eeuwige? Ik kon mij het einde niet denken; en de eindeloosheid, de eeuwigheid is als een bodemlooze afgrond : een steen valt, en deze zal nimmer, nimmer, nimmer den bodem bereiken. Ik kan mij daar geen voorstelling van maken. Het is dwaas steeds in de diepten te willen dringen alsof gij daar in die duisternis de oplossing zoudt vinden. Het is tijd verknoeien. En toch, kan ik

(1) Blz. 25.

er iets aan doen dat de vragen in mij opstormen, dat ik een antwoord zoek dat mij volkomen bevredigt? — Ik sta van verbijstering geslagen voor het schouwspel van dezen nacht vol starren boven de aarde. Hoeveel millioenen menschen stonden evenzoo met boordevol hart en roepende ziel, de ontelbare avonden der duizenden en duizenden jaren sinds die zonnen aan den nacht ontstoken werden! En niemand heeft de verlossende woorden gevonden. En het allerzotste is zeker dat er hoogstwaarschijnlijk geen raadselen bestaan, wij ons dus kwellen om niet bestaande dingen! Heelal en menschheid zijn zinlooze accidenten. Maar wij hebben het bewustzijn daarvan. Wij denken. Is het dan niet om krankzinnig te worden, de gedachte aan de eenzaamheid van den mensch te midden der werelden? Bovendien zal de aarde, volgens een zeer aannemelijke hypothese, over eenige duizenden of millioenen jaren, onbewoonbaar zijn en ten slotte vergaan. Dan zal het zijn of de menschheid nooit bestaan heeft, alles zal gestort zijn in de leege ruimte der vergetelheid. Niets draagt dus meer de herinnering in zich aan hetgeen die vreemde wezens, eenmaal op aarde leefden en welke men menschen noemde, volbrachten en leden; de symphonieën van Beethoven, de Bijbel, al het rusteloos zoeken, de oorlogen, de schoonste droomen der heiligen, Napoleon, Dante, de wanhoop, de liefde, de opeenvolging der wereldrijken, Christus, — dat al was volkomen en volkomen noodeloos, en heel deze komedie welke duizenden jaren duurde, en waarbij niemand toeschouwer was, had evengoed niet plaats hoeven te hebben. Is dat niet van een huiveringwekkende belachelijkheid? of om te schreeuwen van angst en den dood in te vluchten? » (1)

Vroeger was Van der Meer socialist. Maar heel lang heeft het niet geduurd. « Midden in de beweging staande bemerkte ik al spoedig dat die levensleer, wellicht in staat de stoffelijke belangen der misdeelden te behartigen, niet het geringste gaf aan de verlangens van de ziel, van den geest. Bovendien kweekt het socialisme een bizonder onaangenaam soort van halfweters, verwaande warhoofden die over de geschiedenis, over het ontstaan der werelden, over sociologie, over kunst en godsdienst allertreurigste en meest oppervlakkige gemeenplaatsen te berde brengen als waren het eeuwige waarheden. Zij verslinden populaire boekjes over de wetenschap en bluffen hun kameraden met theorieën en hypothesen waarvan zij zelve niets begrijpen. Het is belachelijk en treurig. » (2)

Tegenover de éene liefde van Pieter Van der Meer, die hem leiden zal naar zijn geluk, staat veelslachtige afkeer. Na het socialisme komt b.v. de Renaissance aan de beurt: « De kunst der Renaissance doet mij niets. Alleen de geweldige visie van Michel Angelo, zijn schilderingen van de Sixtijnsche kapel en het Mozesbeeld hebben diepen indruk op mij gemaakt. Raphael en de anderen, zij ontroeren mij niet. Bij hen vind ik een zoete zinnelijkheid die mij afstuit. De geest doorschijnt hun werk niet. Voor die schilders was de zuivere Moeder van Jezus een schoone, beminnelijke jonge vrouw, en Jezus wordt afgebeeld als een rijkgekleede, voornaam-gebarende patriciër. De

(1) Blz. 27.
(2) Blz. 33.

eeuwige gebeurtenissen in den Bijbel verhaald, staan in het valsche licht van het tooneel, zijn van een theatralen opzet. Deze kunst mist den diepen geestelijken horizont welken ik overal vind bij de primitieve schilders en mozaïsten, is louter genot in malsche kleuren, in aangename compositie en in de volle en sierlijke vormen der materie Met de Renaissance schijnt de neergang te beginnen van de religieuze kunst, om in onzen tijd te eindigen met de rose weeïge kapperspoppen die heiligen moeten voorstellen, en de gelikte chromo's welke met hun ontstellende leelijkheid de heiligheid der kerken schennen. » (1)

En wat hij aan moderne kunst ziet onder zijn oogen te Parijs wordt gegeeseld aldus : « Mijn indruk; de adel van den geest is dood. Er bestaat uitsluitend genot in het leelijke, het gemeene, het weerzinwekkende. Ware dit door den schilder gezien met eindeloos medelijden of uit de hoogte van zijn geest, met smartelijken spot, ik zou bewonderen; maar men zit er onder, men heeft behagen, men wentelt er zich wellustig in. Bij geen een, neen bij geen een voel ik de niet te weerstane noodwendigheid. Men maakt dingen die het publiek, de domme lage massa, treffen door onbeschaamdheid van onderwerp of door kultuurlooze kleuren. Ik ontmoette iemand op de tentoonstelling, die het prachtig vond en in voortdurende extase uitriep : « dit is de werkelijkheid, dit is de werkelijkheid ! » De ezels, zij meenen dat wat zij zien, dat hetgeen hun botte geest in zich opnemen kan de werkelijkheid is. In het voorwoord van den katalogus, door Mirbeau geschreven (Salon d'Automne 1909), verheugt deze zich luidruchtig dat er hemelsche noch goddelijke idealen meer zijn die de aandacht van den kunstenaar afleiden van de realiteit ! — Het geestelijk peil der moderne menschheid is ongelooflijk laag gezonken. De verbeeldingskracht is dood. Mocht er nog iets hoogs bestaan in uwe ziel, men streeft met blind geweld er naar het neer te halen, te vernietigen, te vertrappen; men wil dieren zijn welke slechts hun lichaam en diens behoeften kennen. Wat kan de kunst voor dergelijke wezens zijn?

» Er moet wel een reactie komen tegen de vervaarlijke platheid en deze verheerlijking van alles wat zielloos gemeen en abject is. Doch wil een reactie een diep ingrijpenden invloed hebben, dan moet zij gebouwd zijn op een metaphysische levensbeschouwing. En waar deze elders te vinden, levend, onverwoestbaar, alles-omvattend dan in het catholicisme ? » (2)

Maar meer dan overal elders staat Van der Meer in Italië vóor Pascals afgrond : « Alles wat ik hier in deze stad en elders bewonder en liefheb, het gebeuren der historie, het chaotische leven door de eeuwen heen, het jagen der menschen naar idealen of laagste genietingen, het vergaan der beschavingen, de wisseling der tijden, de kunst, de wereldheerschappij, schoonheid, godsdienst en dien nostalgieken, weemoedsvollen kerkzang, — het is mij al een waan, een zinsbegoocheling, een logen, een schijnbeeld, leeg, leeg, zonder eenigen inhoud, doelloos en voos. Het leven lijkt mij een eeuwige storting in den

(1) Blz. 83.
(2) Blz. 119.

afgrond. Alles verzinkt, alles vergaat, en ik ben op aarde gekomen, en ik draag in mij een ziel die het onvergankelijke verlangt. Niets van hetgeen ik ken, kan haar verlangen bevredigen. Mijn geest duizelt voor den aanblik van den starrenhemel; namelooze angst benauwt mij wanneer ik denk aan de geschiedenis der menschheid. Ik begrijp niets, ik kan het niet rijmen. Is het niet onnoozel, wat ook ernstig op te nemen van hetgeen vol waarde is in de oogen der menschen, van al hetgeen op onze aarde gebeurd is, gebeurt en gebeuren zal, in het aangezicht van het onmetelijke heelal, van de meer dan driehonderd millioenen zonnen welke met duizelingwekkende snelheid hun onafzienbare banen beschrijven; bij de gedachte aan de andere heelallen buiten het onze gelegen en die voor immer voor ons verborgen zullen blijven, zich voortbewegend in onbekende richtingen? Is het niet om te gillen van het lachen, wanneer ge u even indenkt in dat spel van zonnen, in dien dans van zonnestelsels — voelt uw verbeelding den grondeloozen afgrond naar alle kanten? en ge gaat door een straat, langs winkels vol koopwaren, ge komt menschen tegen met ernstige gelaten, of een schoone vrouw die heerlijk glimlacht? — Wat is de beteekenis der aarde? Keizers zitten ten troon in prachtige gewaden, star van edelgesteente; een Paus zegent de vereerende menigte; legers storten zich op elkaar en den zelfden avond liggen duizenden en duizenden dooden en verminkten op het slagveld; een minnaar zingt de schoonste liederen voor zijne liefste, en versmaad, pleegt zelfmoord; kinderen ontwaken, menschen sluiten de oogen toe voor altijd; de jaargetijden gaan als wonderen over de aarde; op een dag in den tijd is een mensch, een God? gekruisigd; het hartverscheurend heimwee naar men weet niet wat, doet menschen snikkend staan aan het strand der eeuwigheid, hun armen gestrekt naar de starren die wellicht sinds eeuwen en eeuwen vergaan zijn. Eenzaam temidden der zonnen, staat de mensch op de aarde, en zijn denken gaat verder dan de verste zonnen kunnen reizen. Wat is mij dan, o liefste, de dagelijksche kommernis van het leven? Alles wordt waardeloos. En de duisternis is verschrikkelijk. Ik zie mij als een steen die valt en valt en valt en nimmer, neen nimmer en nooit ophouden zal te vallen. Hoe vermag ik de ketenen te breken? Hoe kan ik ontkomen aan dezen ontzettingvollen ban? Waarheen kan ik vluchten? Hoe mij los te rukken? Ik ben toch niet geboren om ganschelijk te vergaan? Ik herinner mij plotseling Jezus' woorden welke Hij tot dien éénen boef sprak: Hodie mecum eris in paradiso. Mijn God, wat beteekenen die woorden? — Als een verlaten kind ben ik doodsbedroefd, en mijn hart verstikt in het zichtbare heelal. Er moet iets enorms bestaan dat mij volkomen ontgaat ».

In zoover lezingen hem hebben doen vorderen op den weg ter bekeering, vallen aan te halen: Anna-Katharina Emmerich, Huysmans, Ruysbroek, Gezelle, Angela di Foligno, H. Theresa, Paul Claudel, den Bijbel zelf, het Breviarium, maar vooral de werken van Leon Bloy, in afwachting dat de persoon zelf van Bloy het eindelijke werktuig der genade zal zijn.

Vóor zijn bekeering nog maakt hij bij de paters Trappisten te Westmalle een retraite door. En bladzijden als dit relaas

zullen niet velen onder ons bij machte zijn te schrijven; Westersch-verfijnd en Oostersch-gloeiend tevens.

Van Westmalle naar Italië is de afstand groot; maar ze liggen nevens malkaar in dit « Dagboek », zoowel als in de ziel van dezen verzuchter naar 't geloof en dezen verliefde op de kunst. « De hedendaagsche menschen met hun zachtzinnige zeden en den dwazen trots van hun veelzijdigheid en ruim begrijpen, lijken mij, vergeleken bij die eenvoudige maar stralende zielen der Middeleeuwen, droeve, schuwe schaduwen. Hoe armmoedig en aarzelend staan wij met ons verwaand eclectisme, tegenover den vasten gloed dier wezens, tegenover hun hartstochtelijke werkzaamheid in het goede en in het slechte. De goede daden, zoowel als de zonden hadden grootheid. En dan ik voel boven het wilde gewoel dier tijden immer, soms verholen, soms in lichte laaie, maar altijd aanwezig, de gedachte aan God branden. Er was eenheid, ondanks de tweedracht en de verscheurdheid. Want het geloof was levend, doordrong alles; de kunst werd louter daardoor bezield en gedragen. » (1)

En zoowaar op diezelfde bladzijde gaat hij als een middeleeuwsch mystieker op de zoetheid van Maria's litanieën te gast.

Als een idylle zweeft door dit boek van meditatiën de zieke, de stervende, de doode, de onsterfelijke moeder van den schrijver — als een sublieme idylle. Een moeder die buiten 't waar geloof is gebleven, maar zoo goed was, zoo eenvoudig-grootsch in haar deugd dat het niet anders kan of ze werd in de gemeenschap der heiligen opgenomen.

Tijdens haar ziekte en na heur heengaan is 't raadsel van den dood voor Pieter meer dan ooit een obsessie. Maar zijn « en route » vordert langs zulke raadselachtige kronkelpaden als dat van Huysmans zelf: Daar hebt ge die onvergetelijke beschrijving der hasisch-proef. Voor de weerga van dergelijke bladzijden moet men terug naar de Quincey. De jongere is meer modern Parijsisch natuurlijk, en hij geeft hier een brokje doorleefd futurisme.

In den herfst van moeders sterfjaar (1910) gaat hij met vrouw en kind voorgoed Parijs bewonen. De kapel der Benedictinessen en Léon Bloy worden druk bezocht, en telkens poogt Pieter door beschrijving te benaderen wat hem uit Bloy's groote kinderoogen tegenstraalt. Einde 1910 wijst Bloy Pieter Van der Meer naar een priester. Stilaan voelt de bekeerde zich opgenomen in de *Communio Sanctorum*. Hoe hij dat voelt weet hij weer indrukwekkend te zeggen: « Ik bepeins de geschiedenis der eeuwen, en er bestaat geen verleden, de tijd is weggevallen. Ik zie Jezus gaan door Galilea, ik volg Hem overal, ik luister naar Zijn woorden die elk een afgrond zijn van goddelijke onnaspeurlijke waarheid. Ik zie de aarde in de schaduw van het kruis. De aarde — zij is volgens de astronomen een intiem klein hemellichaam zonder belangrijke rol in het spel der zonnestelsels, zij telt nauwelijks mee, die verloren zwarte stip, en schijnt niet den geringsten invloed te hebben op de formidabele kringloopen der starren. Hoe onnoozel zijn die beweringen, hoe grenzenloos absurd, naast het weten dat God's Zoon, de eenigst

(1) Blz. 63-64.

geborene van den Vader, haar met zijn goddelijke voeten betreden heeft, dat het bloed van Jezus droppelend op haar neervalt, dat het Kruis in haar geplant staat. In werkelijkheid moet haar beteekenis enorm zijn. De zin der aarde. Zij is geschapen, opdat Gods liefde, de Charitas, zichtbaar en tastbaar zich openbaren kon. — Wat meende ik vroeger toch, dat het Katholicisme een doode stilstand was, dat het geloof een teruggang was naar oude schoone beelden van het verleden. Ik dwaas! De Kerk omvat de eeuwen als waren zij een oogenblik, en ik leef in dat oogenblik, ik kijk niet achteruit naar het verleden, ik blik voor mij; en ik zie de Heiligen, ik zie de Moeder van Jezus, ik ben tijdgenoot van St. Franciscus, van St. Benedictus, van de heilige hermieten der woestijn, van St. Benoit Labre. Ik trek mee met de kruisvaarders, ik ben te Rome in de katakomben met de eerste christenen. Mijn God, ik kan deze zware verrukkingen bijna niet dragen. En nog ontving ik geen enkel Sakrament. Ik verlang met gansch mijn ziel, met gansch mijn geest het Doopsel en de H. Communie. Dan zal ik geen buitenstaander meer zijn, een toeschouwer wel vol belangstelling, maar die geen deel heeft aan de wondere genade welke God overvloedig gegeven heeft. Doch spoedig, spoedig zal dit anders zijn, zal ik middellijk en onmiddellijk in beroering treden met God, zal ik zijn oneindige liefde proevend kennen en zijn barmhartigheid en zijn almacht voelen aan mijn lichaam en aan mijn ziel. »

Buitenstaander, toeschouwer — iemand die 't katholicisme aldus *voelt* zit in den kern van 't actiefst-mystieke leven. En nu is 't een dringen steeds dieper en dieper in dien kern tot den dag van het doopsel en huwelijk, den 24en Februari 1910, en den dag der Biecht, den 27en Maart, en den dag der eerste Communie, den 12en April. Eén lofzang al die dagen aan Gods goedheid en één loftuiging aan de Bloy's.

Steeds heeft zijn vrouw met hem meegeleefd ook naar de ziel; in Italië voelde ze zich weerkeeren tot haar oud, reeds vroeg-verzaakt geloof: « De tocht door dit gebenedijde land zal een diepen ommekeer in ons teweeg brengen » Ook deze is langs den omweg van de kunst tot God teruggekeerd: de hoeveelste in de ontelbare schare?

Er zijn van die bekeerlingen thans, van die beoefenaars der auto-psychologie, die in hun ziel een mechaniekje zien voor alle mogelijke ontroeringen, en die dan ook eenmaal door de aandoeningen van 't geloof wenschen te gaan. Kan iemand hebben gedacht dat de door-en-door-innig oprechte Van der Meer ook oogenblikken doormaakte waarin hij zich, in minder warme overtuiging liet gaan naar de mode — de snob-mode der bekeering? Komt hier en daar langs den zelfkant dezer buitengewone ziel ook een schijntje daarvan gluren dan is dit te wijten aan een kunstenaarsscrupule van den schrijver; hij zelf immers zegt ons dat hij den tekst van zijn dagboek heelemaal heeft omgewerkt, dat hij wegliet en aanvulde. Dit is jammer voor de echte zielsgeschiedenis; want de betrouwbaarheid van zijn Dagboek als psychologisch verschijnsel heeft geleden onder de inachtneming van verfijnde kunsteischen. Waar 't verhaal te kort schiet aan spontaneïteit krijgen we misschien meer dan velen lief zal zijn den vorm te genieten.

Een taal zoo heelemaal anders dan de taal die wij dagelijks gebruiken; zoo niemendal banaal. Voor de meesten is de taal niets anders dan een werktuig, voor dezen schrijver is ze ook een kleinood. De koestering van 't woord is gebleven, hoewel 't geloof het pantheisme van den woordcultus heeft verjaagd.

Het dwepen met Bloy ook zal wel eens de schuchteren, of de minder mystiek-voelenden beangstigend aandoen. Bloy doet voor gewone geloovige christenen zoo zonderling, — vooral als hij overslaat in scheldgejubel, dat men de toomelooze vaart van dezen vliegenier uit ergens een geestelijk Vuurland, door al de drie afmetingen van 't heelal en langs de vier windstreken van dit ons aardsche bolletje heen, wel eens beteugelen wou tot een normalen gang, niet in 't gewoon gelid van 't geloovende volk daarom — dan ware Bloy immers niet meer te herkennen — maar toch als een mensch met een stel echt-marscheerende beenen op onzen begaanbaren grond van alle dagen.

Er is bij elk Durchschnittsmensch een hoogdag- en een weekdagstemming. Bij Bloy is 't altijd hoogdag. Houdt Pieter Van der Meer dat uit, zoo zal dit zeker getuigen van een veer- en spankracht die men eigenlijk benijden moet. — Houdt hij 't niet uit, hij bedenke dan toch dat men niet steeds in wilskracht per funiculaire naar de hoogte moet — maar dat er ook wandelwegen zijn die naar Rome en naar den hemel leiden. Of nuchterder: Bloy is misschien een heilige, maar St. Vincentius à Paulo en St-Benediktus-Jozef Labre en onze St-Joannes Berchmans zijn het zeker. J. P.

LA QUESTION AGRAIRE ET LE SOCIALISME EN FRANCE, par COMPÈRE-MOREL. — Paris, Rivière & Cie, 1912, 455 pages. Prix : 8 fr.

Er zijn drie deelen in dit boek : de honderd eerste bladzijden zijn betiteld : « Le monde paysan en France »; dan volgen dertig bladzijden met hoofding : « La question agraire et le socialisme »; het grootste deel van 't werk handelt over den toestand in de 87 departementen van Frankrijk en heet « Monographies rurales ».

Compère-Morel is in Frankrijk de voorman der socialisten op landbouwgebied; men heeft hem genoemd : « le grand agriculteur du parti socialiste français ». Wetenschappelijk is het boek nu toch niet; 't bevat veel groote volzinnen en veel te veel rhetorika.

Op blz. 145-146 doet de schrijver het doel uiteen van de « Monographies rurales » : « J'ai pensé qu'il ne serait pas inutile de faire connaître à nos camarades militants la situation exacte de l'industrie agricole dans tous les départements où je suis passé, lorsque j'étais délégué à la propagande et ceux sur lesquels j'ai pu me procurer des documents officiels, dont on ne peut contester la véracité ». Over de toestanden in de verschillende Fransche departementen is het ons niet mogelijk mee te spreken, maar die monographiën zijn niet diep en ze schijnen opgesteld met een socialistischen bril.

Uit het voorwoord van de « Monographies rurales », nog deze aanhaling, die treffend is : « Le paysan étant méfiant, ombrageux et ennemi de tout bruit, il faut lui parler avec fran-

chise, mais avec calme, sans emportement, dans une langue qu'il puisse comprendre, et dont il saisira toutes les nuances.

» Nos exposés doivent donc être clairs, précis, bourrés de faits, de chiffres, d'exemples ! Pas de langage grossier dépassant la mesure ! Pas d'expressions malsonnantes ! Pas de déclamations démagogiques ou de harangues au vitriol ! Eviter de froisser les antiques coutumes et les vieilles habitudes en blessant des consciences simplettes et en heurtant des croyances naïves ! Surtout ne pas ajouter la brutalité des mots à la brutalité de l'idée, — qui effraie par sa nouveauté ! »

De Fransche socialisten zoeken sedert lang naar een landbouwprogramma. Reeds meer dan eens is die vraag te berde gekomen op hunne congressen, maar tot hiertoe werd geen officieël programma daaromtrent uitgebracht. Het is waarschijnlijk de reden waarom Compère-Morel, na gehandeld te hebben over den volgens hem noodzakelijken overgang van den persoonlijken eigendom tot eigendom der algemeenheid, een soort programma in 19 artikelen opgesteld heeft met den naam « Série de revendications immédiates ».

Op eenige stellingen uit dit boek willen we hier wijzen : evenals de oud-socialisten, in Duitschland de Orthodoxen geheeten, is Compère-Morel overtuigd dat de kleine hoeven niet kunnen blijven bestaan tegenover de mededinging van de groote, die, zegt hij, goedkooper kunnen voortbrengen. Dit is de stelling reeds door Karl Marx vooruitgezet, maar waarmee veel socialisten geen vrede hebben; zij denken dat, in dit opzicht, de vroegere programma's van de socialisten moeten herzien worden ; vandaar den naam die men hen in Duitschland geeft « revisionisten ». De redenen door den schrijver aangehaald zijn gansch theoretisch en volstrekt niet nieuw. Wat er van die zoogezegde economische ondergeschiktheid van de kleine hoeven ook zij, *dit* feit laat zich moeilijk weerleggen dat in de voornaamste landen de officieele optellingen den gestadigen aangroei van de kleine hoeven aanwijzen. Dit is toch een vreemd bewijs van economische ondergeschiktheid. Evenals bijna al de voorstanders van deze leering houdt Compère-Morel er geene rekening mee dat de algemeenheid van de menschen, om hun eigen meester te zijn, gaarne hard werken en sparen, liever dan minder te moeten werken als vet betaalde arbeider van een meester.

De groote en middelmatige eigendom zou onteigend worden ten voordeele van de gemeenschap. Hoe dit juist zou geschieden weten we niet, maar uit den volgenden zin kunnen we het toch eenigszins opmaken : « La moyenne propriété, wordt hier geschreven, n'est pas le fruit exclusif du travail de son propriétaire ...

» A ceux-ci (aan zijne werklieden) il a donné un salaire, leur permettant tout juste de quoi récupérer les forces perdues et les bénéfices que ses salariés lui ont procurés par leur travail, il les a employés à s'agrandir, à augmenter l'étendue de son domaine, la valeur de son outillage.

» Aussi, dans sa propriété, il y a une partie qui appartient aux ouvriers qu'il a occupés dans son établissement.

» Par conséquent, la nation pourra l'indemniser de la part à laquelle il a droit et l'autre part la faire rentrer dans le domaine

social, ne pouvant en attribuer le détail à la foule anonyme des travailleurs qui se sont succédés à son service ».

Er wordt niet gezegd hoe die scheiding gebeuren zou.

De kleine grondeigenaars zouden behouden wat ze nu hebben en hunne bezitting zou aan hunne kinderen kunnen overgaan; maar zij zouden hun grondbezit aan de algemeenheid mogen overmaken die hun daarvoor betalen zou; de schrijver meent dat zij daaartoe zullen gedwongen worden door de economische meerderheid van het groot staatsbedrijf. « Mais veritablement, est-ce bien la peine de nous occuper tant de l'avenir de cette petite propriété, quand tout nous démontre qu'elle cessera d'être le lendemain du jour où l'expropriation des expropriateurs capitalistes aura été opérée par le monde du travail, maître du pouvoir politique....

» Quel sera donc le paysan assez fou, assez insensé, assez rétrograde pour continuer d'exploiter individuellement avec tous les risques et tous les aléas de l'entreprise privée, forcément inférieure à l'exploitation collective voisine au point de vue scientifique, quand il lui suffira de joindre son lopin de terre au domaine social, pour avoir la certitude d'y trouver tout le bien être désirable ! »

Hoe nu die « domaine social » zou geëxploiteerd worden, daarover krijgen we niet veel te hooren; de schrijver meent dat het eenvoudig zou gaan. Een ander Franschman, Etienne Buisson, maakte in de *Revue Socialiste* (Janvier-Juin 1911, blz. 94) er zijn beklag over daaromtrent zoo weinig aan te treffen in het boek van Vandervelde « Le Socialisme agraire ou le Collectivisme et l'Evolution agricole »; hier zou hij tenminste zooveel reden hebben om te klagen over die « lacune autant aux yeux de bien de socialistes qu'à ceux de non-socialistes ».

Laten we er nog bij voegen dat de schrijver beweert dat de landbouwvereenigingen ertoe zullen bijdragen om het invoeren van het landelijk socialisme gemakkelijker te maken; maar hij bekent dat daaromtrent sommige socialisten, o. a. onze Vandervelde, niet meer zoo geestdriftig zijn als vroeger.

Verstandige niet-socialisten zullen zich door dit werk weinig laten beïnvloeden. E. VL.

LAWS OF WAGES. An essay in statistical economics by HENRY LUDWELL MOORE, professor of political economy in Columbia university. — New-York, Macmillan C°, 1911, 196 blz.

Een boek voor economisten.

Het doel van den schrijver is de statistische methode toe te passen op de economische stelsels betreffende het loon. Wij, katholieken, beweren dat de loonvraag niet kan beantwoord worden zonder rekening te houden met de zedenwet; daarvan is hier geen spraak.

Nadat de schrijver de statistische methode in de volkshuishoudkunde heeft uiteen gedaan behandelt hij de voornaamste vragen die betrekking hebben tot de economische leeringen over het loon: op wat het loon steunt, ofwel op de onderhoudskosten van den arbeider, ofwel op zijne levenswijze, wat de Engelschen noemen standard of life, ofwel op het voortge-

brachte door den arbeid ; het verband tusschen loon van mannen en vrouwen ; de invloed van de werkstakingen op het loon ; de invloed van het loon van niet-vakarbeiders op dit der vakarbeiders en de invloed op het loon van de concentratie of vergrooting van het bedrijf.

Er is, zegt de schrijver, stellig verbetering gekomen in den loontoestand der arbeiders door die vergrooting.

Dan besluit hij dat eene collectivistische gemeenschap, indien ze eenige vastheid wil hebben, zou moeten dezelfde beginselen volgen als degene nu gevolgd in de moderne nijverheid, wat aangaat de vergoeding van arbeid en kapitaal.

De vakman zal dit werk gaarne inzien, maar of hij overtuigd zal zijn van de voortreffelijkheid der statistische methode waarmee de schrijver zoo hoog oploopt en van de degelijkheid der toepassing die hij er van maakt, is een geheel andere zaak.

E. Vl.

DE TOPONYMIE VAN DEN REINAERT, door I. Teirlinck. Uitgave van de Kon. Vl. Academie voor Taal- en Letterkunde. — Gent, W. Siffer, 1910-1912.

Steeds meer vorsching en steeds meer vorschers voor den Reinaert, op heden nog meer verklaarbaar wijl weer een nieuw handschrift is ontdekt : nl. *f* door H. Degering uitgegeven in 1910

Bij zijn jarenlangen arbeid, aan dit werk over de plaatsnamen uit de Reinaert's besteed, was het den heer Teirlinck er om te doen veel wat nog onduidelijk is duidelijk te maken, veel oordeelvellingen die verstrooid liggen te groepeeren, vele verklaringen die onvoldoende blijken op zij te zetten en te vervangen door betere, en vóór alles aan den man te brengen de eigen ontdekkingen op 't gebied der toponymie. Bij dit alles was een der hoofddoeleinden, uit de studie der plaatsnamen de geboortestreek van den nog steeds onbekenden dichter op te sporen.

Vooreerst krijgen we een vergelijkend onderzoek naar de plaatsnamen uit Reinaert I : In een vergelijkende tafel worden alfabetisch gerangschikt de 35 verschillende aardrijkskundige namen voorkomende in hs. *a*, *f*, en *e*, met een ophelderend kaartje daarbij. Een afzonderlijk tabelletje geeft de plaatsnamen uit de Latijnsche bewerking *l*.

Zelfde werkorde voor Reinaert II : Hierin komen 50 plaatsnamen voor.

Een derde alfabetische lijst geldt de 42 plaatsnamen uit *p* : die Hystorie van Reynaert die Vos.

Een vierde, de 40 plaatsnamen uit *r* : het Nederduitsche Reinke de Vos Een vijfde, de plaatsnamen uit *h*, het volksboek waarin de plaatsnamen tot 15 geslonken zijn. Dan verder nog de plaatsnamen uit andere volksboeken. Telkens komt een schematisch kaartje alles ophelderen en een vergelijkende tafel der 6 bestudeerde Reinaert's besluit deze inleiding.

De rest van het werk is het verklarend woordenboek der plaatsnamen, dat loopt over 260 blz. en dat bergt een schat van opsporingen, achterhaald met fijnen wetenschappelijken speurzin en onuitputtelijk geduld. Oude kaartfragmenten en overdrukken uit handschriften bieden telkens een kostbare hulp.

Het langst wordt uitgeweid over *Ambloys* (waarbij Teir-

linck pleit voor 't Land van Vermendoys of Oostkerker-ambacht), voor Ambligia-bij-Condé, en Vermendois (de streek van St-Quentin); *Arkeloos* (waarbij Teirlinck tusschen de 6 onderstellingen besluiteloos blijft); *Bartlonghen* (dat in plaats van Portaengen (Portugal) wel Bretanje zal zijn); *Baudeloo* (te Klein-Sinaai); *Belsele* (waarbij 't besluit dat de schrijver van Reinaert I een Wazenaar is); *den Dam* (waarbij Teirlinck niet durft besluiten; de *Elmare* (in 't Meetjesland, waarbij 't besluit van vroeger wordt verzuimd : de dichter van Reinaert I was een Wazenaar, althans een Oost-Vlaanderer); *Elverdinghe* (waarvan 't onderzoek geen beslissenden uitslag brengt); *Floorsbergen* (waarbij het besluit : « Misschien leefde de dichter rond Oudenaarde of werd er geboren »); *Helrebroeck* (denkelijk op 't grondgebied Aalter); *Hijfte* (denkelijk op Loochristi); *Houthulst* (bij Yperen); *Hulsterloo* (die eeuwige twistappel wordt hier uit den strijd gehaald, maar wie zal zeggen dat het is voorgoed : Hulsterloo lag bij Kieldrecht; de plaats heet nu Kauter); *Kackijs* (kan op drie verschillende gehuchten bedoelen, en kan ook een plaats zijn zooals elk huis er een heeft); *Cameric; Coelen* (Keulen). *Kriekeputte* (ook nog zoo 'n hachelijk ding voor de Reinaert geleerden; Teirlinck bewijst evenzeer als voor Hulsterloo dat Kriekeputte tot Kieldrecht behoort; *Lotryngen; Maes; Mapertuus* (misschien te Destelbergen); *Moer* (zal in Reinaert I wel een gemeen nw. zijn); *Mompelier*; *over Meer* (het H. Land); *Polane* (Polen ?); *Portegale; Prouyn* (de fransche stad Provins); *Rome; Sassen; Scouden* (denkelijk Schotland); *St-Jacob* (de Spaansche bedevaartplaats), *Tryer; Vriess* (denkelijk moet er gelezen worden *Symon die sies*); *Waes*.

Mag ik nu eventjes de aandacht van den heer Teirlinck trekken op het volgende :

Wat denkt de zoo flink-beslagen toponymist van den Reinaert over de studie van pater Stracke aangaande Hulsterloo, in de « Leuvensche Bijdragen »?

Erkelens ligt niet in 't huidig Westfalen, maar wel in 't huidige Rijnland, op den spoorweg van Aken naar M. Gladbach.

In den volksmond bij ons hoort men nog altijd den roem van « 't Hof van Bauloo ».

Een bekende familie « van Hijfte » woont thans te Mendonk.

Dit werk van I. Teirlinck is een boek dat op zware straffe elke Reinaertvorscher moet bezitten; een boek ook dat elke nieuwsgierige Reinaertlezer tot zijn groote pret zal doorbladeren en raadplegen; een boek dat zijn mooie plaats verdient onder 't vele merkwaardige ons in den jongsten tijd door de Koninkl. Vl. Academie bezorgd. J. P.

VOOR DE GESCHIEDENIS VAN JAN VAN RUYSBROECK

NAAR AANLEIDING VAN EENE NIEUWE KRITIEK DER BRONNEN.

De Ruysbroeckstudie heeft zich op 't onverwachts met eene nieuwe bijdrage verrijkt. Onder den titel : *Une tentative malheureuse de Ruysbroeck : La fondation du second ordre prédit par Joachim de Flore,* kondigt de Heer PAUL O' SHERIDAN ons de waarachtige geschiedenis aan der stichting van het beroemde Groenendalerklooster. Maar een critisch onderzoek der bronnen moest eerst vorafgaan. Want, meent schrijver, zulk onderzoek is nog niet gedaan, of werd dan toch ternauwernood ontworpen. Dit critisch voorwerk bracht ons 's schrijvers pasgestichte *Revue Belge d'Histoire* in haar eerste nummer (1). Men ziet al aanstonds het belang van het onderwerp voor al wie zich bezighoudt met Ruysbroeck's leer en werken. Het nog te verschijnen tweede gedeelte der studie belooft nieuw licht te werpen op de ware redenen die Ruysbroeck naar 't Zoniënbosch dreven, en die hem daar dwongen regulier Kannunik van St. Augustinus te worden. Maar niet minder belangrijk zijn de gevolgtrekkingen van het reeds verschenen eerste gedeelte. Daar het als critische bronnenstudie geheel op zichzelf staat, en 's schrijvers bewoording ons voor de hoofdzaak geene verdere uiteenzetting meer wachten laat, stonden wij nu reeds graag bij dit gedeelte stil en, voor zoover onze eigene opzoekingen (2) ons op hetzelfde veld en gedeeltelijk tot dezelfde vondsten brachten, legden wij graag eenige aanmerkingen vóór.

(1) Janvier-Mars 1914, blzz. 98-147. Wordt vervolgd.
(2) Naar aanleiding der critische uitgave van Ruysbroeck's *Brulocht* naar al de bekende dietsche, duitsche en latijnsche handschriften. Deze uitgave is in voorbereiding en zal later gevolgd worden door een monographie over het meesterstuk van den Nederlandschen mysticus bij uitnemendheid.

De bronnen, waar schrijver vooral van spreekt, zijn ten getalle van vijf.

1. Vooreerst de levensbeschrijving van Ruysbroeck door zijn leerling JOHANNES THEODORICI DE SCHOONHOVEN. Voor ons is zij verloren gegaan, maar het getuigenis van het Sterfboek (1) van Groenendaal en der Kroniek van Windesheim (2) is voldoende om haar vroeger bestaan te bewijzen. O' SHERIDAN besluit zeer wel (blz. 101-102) dat deze biographie moet opgesteld zijn tusschen 5 Januari 1409 en 6 December 1411.

2. De tweede bron is het werkje van HENDRIK UTEN BOGAERDE, gewoonlijk POMERIUS genaamd. Het opschrift luidt : *De origine monasterii Viridisvallis una cum vitis B. Joannis Rusbrochii primi prioris hujus monasterii et aliquot coaetaneorum ejus*. De Bollandisten gaven het uit in 1885 (3) en het gold tot hiertoe als de voornaamste en zekerste bron voor Ruysbroeck's leven. Want al hadden AUGER (4), DE VREESE (5) en VAN MIERLO (6) de te algemeen waardeerende termen der Bollandisten-uitgevers hoe langer hoe meer tot juister bepalende gebracht, in zijn geheel twijfelde niemand aan Pomerius' geloofwaardigheid, en in hun geheel bleven zijn woorden dan ook gezaghebbend.

Maar dit was zeer ten onrechte besluit de nieuwe geschiedschrijver (blz. 117).

3. Vier lofredenen op den vereerden Prior, toegeschreven aan Broeder JAN VAN LEEUWEN, bijgenaamd den « Goeden Kok », Ruysbroeck's tijdgenoot, vormen de derde bron. DE VREESE heeft ze met veel zorg uitgegeven in dit

(1) Handschrift II. 155 der Koninklijke Bibliotheek te Brussel.

(2) Door JOHANNES BUSCH in 1464 geëindigd. Uitgegeven te Antwerpen in 1621 door ROSWEYDE en door ED. GRUBE te Halle in 1886.

(3) ANALECTA BOLLANDIANA, Tomus IV, blzz. 257-322. De uitgevers van dit boekdeel IV zijn : G. P. CH. DE SMEDT, G. VAN HOOF en J. DE BACKER. Voor uittreksels uit Pomerius verwijzen wij naar deze uitgave.

(4) *Etude sur les mystiques des Pays Bas au moyen âge.* Mémoires couronnés publiés par l'Académie royale. Collection in-8°. Tome XLVI, 1892, blzz. 160, 161,

(5) *Jean de Ruysbroeck* in BIOGRAPHIE NATIONALE, t. XX, kk. 519-521.

(6) *Het Leven van Jan van Ruysbroeck door Pomerius en Surius*, in dit Tijdschrift, jaargang 1910, I, blz. 115 vlg.

Tijdschrift (1). Maar het zijn waardelooze stukken, zegt ons O' SHERIDAN, « vervalschte geschriften uit het midden der vijftiende eeuw » (blz. 119).

4. Op de vierde plaats hebben we den *proloog* die Broeder GHERAERT, karthuizermonnik te Herne, opstelde voor het zamelhandschrift, waar hij vijf werken van Ruysbroeck had vereenigd. DE VREESE gaf dezen proloog ook uit tegelijkertijd met de vier lofredenen. Naar O' SHERIDAN is deze proloog « een vervalschte tekst » (blz. 119).

5. Eindelijk geeft de schrijver voor de eerste maal een kort verhaal uit omtrent de stichting van Groenendael. Een jaar geleden hadden wij het zelf uitgeschreven voor eene uitgave die nu nutteloos werd. De archivaris van Groenendael, SAYMAN VAN WYK, plaatste dezen tekst aan het begin van het Sterfboek. Maar Sayman heeft slechts de verdienste « gedaan te hebben wat doenlijk was « om zijn taak te volbrengen zonder « al te zeer inbreuk te doen op de waarheid » (blz. 131). Want hij had onaangename dingen te zeggen.

't Besluit is noodzakelijkerwijze pessimistisch : « Als wij er zelfs geen vertrouwen meer mogen in hebben (in de levensbeschrijving door Pomerius), wat rest ons dan nog van Ruysbroeck's geschiedenis? Weinig : eenige bizonderheden uit de oorkonden van het prioraat van Groenendaal, met het Sterfboek aan het hoofd. En daarmee al » (blz. 119).

Wij zullen niet spreken van de vier lofredenen toegeschreven aan den « Goeden Kok », daar O'Sheridan zich voorbehoudt daar later op terug te komen. Stippen wij slechts aan, dat het niet heelemaal juist is dat niemand tot nog toe er de echtheid van betwijfelde. (2)

Sayman's verhaal en wat Pomerius zegt over den oorsprong van Groenendaal zullen wij niet rechtstreeks aanraken : een volledig oordeel kan slechts uitgesproken

(1) Jaargang 1895, II, blzz. 6-20. In den afdruk van 1896 op dezelfde blzz.

(2) VAN MIERLO, *Het Leven van Jan van Ruysbroeck door Pomerius en Surius*, blzz. 120 en 121, toonde voor de twee laatste reeds aan dat ze niet van Jan van Leeuwen waren.

worden nadat schrijver ons de ware geschiedenis der stichting zal hebben uiteengezet. Maar hoe die ook zij, en wat we ook zouden moeten besluiten omtrent Pomerius' geloofwaardigheid op dit bizonder stuk, zijne betrouwbaarheid elders wordt hierdoor nog geenzins aangetast gelijk wij zien zullen.

Blijven dus over, de levensbeschrijving van Ruysbroeck (1) door Pomerius, en de betrekkingen die wij haar veronderstellen moeten met de oudere biographie door Schoonhoven. Twee vragen zullen ons hier vooral bezig houden : Van wanneer dagteekent Pomerius' werkje, en in verband hiermee, moeten we O'SHERIDAN volgen in zijne strenge oordeelvelling en Pomerius op z'n minst voor verdacht houden ? Dit zal het eerste gedeelte zijn onzer studie.

Blijft ook nog over de *proloog* van Broeder Gheraert. Kunnen we op 't oogenblik den schrijver ervan met zekerheid vaststellen, en welk is de waarde van dien tekst ? Is hij waarlijk vervalscht ? Dit zullen we behandelen in een tweede gedeelte.

EERSTE DEEL.

§ 1. — VAN WANNEER DAGTEEKENT POMERIUS' WERKJE ?

O'SHERIDAN's besluiten en veronderstellingen omtrent Pomerius' gaan uit van en steunen, zoo niet alleen, dan toch hoofdzakelijk op eene nieuwe dagteekening die hij voor Pomerius' werkje meent te moeten aannemen.

De Bollandisten in hunne uitgave hadden dien datum gesteld tusschen 1417 en 1421 (2) VAN MIERLO beaamt ze, maar aan de reden die zij aanhaalden en die hem niet voldoende scheen, voegde hij eene andere toe die overtuigender was en die de eerste bekrachtigde (3). VAN ORTROY eindelijk, in zijne bespreking van VAN MIERLO's Ruysbroeckbijdragen (4), is geneigd de levensbeschrijving een tiental

(1) en bijkomend die van Jan van Leeuwen.
(2) AN. BOLL. IV, blz. 334.
(3) *Het Leven van J. v. R. door Pomerius en Surius*, blz. 110-114.
(4) ANAL. BOLL., t. XXXI, 1912, blz. 386.

jaren te verjongen, en O'SHERIDAN (blz. 106) volgt hem op het spoor, met dit verschil echter dat hij zonder nieuwe bewijzen zich veel stelliger uitspreekt (1). Het argument waarop VAN ORTROY steunt, en dat door O'SHERIDAN hernomen wordt (blz. 106) is zeer ernstig. Sprekend van Gerson noemt Pomerius hem *gloriosus doctor sacrae paginae* OLIM CANCELLARIUS PARISIENSIS (2). Maar Gerson, bemerkt de Bollandist, behield zijn eereambt tot zijnen dood toe, en Pomerius was genoegzaam gemengd in de geestesstrooming van zijn tijd om het afsterven van zulk een man te vernemen. Hij schrijft dus na 12 Juli 1429.

Zéker, Pomerius heeft dien dood moeten vernemen, maar hij heeft ook geweten, dat sinds tien jaar het leven te midden van de Universiteit voor Gerson onmogelijk was geworden, voor hem *qui eam per priores 18 annos saeculi ducere conatus erat* maar nu *quasi exsulatus Lugduni vivebat* (3). Na 1414, toen hij zich naar het concilie van Constance begaf, kwam hij te Parijs niet meer terug (4). Al bewaarde hij dan ook al zijne eeretitels en zijne rechten, men zag zich genoodzaakt hem plaatsvervangers te geven (5). En Pomerius kon dit best weten. Want talrijk waren de betrekkingen tusschen de Universiteit van Parijs en de Nederlanden. Omtrent Gerson die te Lyon leefde kan het hem gemakke-

(1) Waar VAN ORTROY zegt : *Je serais tenté d'en rajeunir à tout le moins l'achèvement de quelques années*, meent O'SHERIDAN : *Elle* (la biographie par Pomerius) *est certainement postérieure au décès de Gerson* († *12 juillet 1429*), *car elle y fait clairement allusion.*

(2) ANAL. BOLL. IV, p. 287. Ziehier de volledige zin : *Haec ideo* (t. w. dat de beschouwing van Ruysbroeck de grenzen te boven gaat van het loutere verstand) *propter nonnullos magnae reputationis viros inserui, quorum praecipue unus exstitit, magister Johannes Gerson, gloriosus doctor sacrae paginae, olim cancellarius Parisiensis.* Ten onrechte, gelooven wij onderstreept O'Sheridan ook het woord exstitit. Het is volkomen gerechtvaardigd in de veronderstelling dat Gerson nog leeft. De pennestrijd, waar het hier toch alleen over gaat, viel immers tusschen 1406 en 1408, en werd sinds niet hernieuwd.

(3) Vgl. DENIFLE : *Chartularium Universitatis Parisiensis*, t. IV, blz. 510. Zie ook blz. 300, nr 2044.

(4) Zie de bizonderheden in de monographie van SCHWAB : *Johannes Gerson Professor der Theologie und Kansler der Universität Paris*, Würzburg, 1858, blz. 503, 758 vlg.

(5) Zie eenige namen bij DENIFLE en CHATELAIN : *Auctuarium Chartularii Universitatis Parisiensis,* II, k. 205.2, k. 243.1, k. 246.12, k. 287.5, k. 330.3.

lijker aan nieuws ontbroken hebben. Maar al was dit niet zoo, dan bleef het niet minder waar dat Gerson praktisch geen kanselier meer was, en dat men heel goed nog bij leven van den beroemden doctor schrijven kon : *olim cancellarius*, de vroegere kanselier. Deze woorden dwingen ons dus in 't geheel niet Pomerius' opstel tien jaar later te stellen dan het de Bollandisten uitgevers deden en na hen VAN MIERLO. Wat meer is, de nieuwe grond die deze laatste aanvoerde om de meening zijner voorgangers te deelen, maakt deze verjonging onmogelijk. VAN ORTROY heeft dit ernstige bezwaar niet aangeroerd. O'SHERIDAN, alles gewonnen achtend met het *olim cancellarius*, ruimt al te licht met de moeilijkheid op (blz. 106, 6e noot).

VAN MIERLO (1) zag namelijk het belang van die andere plaats bij Pomerius (2), waar hij verhaalt hoe Ruysbroeck een barones bekeerde wier zoon, Engelbertus de Marka nog leefde. Nu deelt IMPENS in zijn *Chronicon Betleemicon* ons mee, dat deze Engelbertus stierf in 1427. Pomerius schrijft dus noodzakelijk vóór dien datum. Maar van 1422 tot 1427 (en tot 1431) kan Pomerius niet uit Groenendaal schrijven als hij toch doet : *Et ego, minimus frater Viridis Vallis* (3). Want tusschen die twee datums was hij prior te Zevenborren. Hij schrijft dus vóór 1422, en meer bepaald, vermits Jan van Hoeylaert prior van Bethleem wordt geheeten en vermits er niets op tegen is dat die uitdrukking haren natuur-

(1) O. c. blz. 114.

(2) ANAL. BOLL. IV, blz. 296, 297. *Erat autem inter alias hujus viri Dei familiaris discipula, nobilis et Deo devota domina, dicta de Marka cognomento, magnae excellentiæ baronissa, mater illustris et Deo devoti sui* SUPERSTITIS ADHUC FILII, *Domini Ingelberti de Marka, confratris nostri monasterii*. Stippen wij aan, dat het niet noodig is dat die Engelbertus kloosterling te Groenendaal was, om door Pomerius genoemd te worden : *confrater nostri monasterii*. De « confraternitas » was een mededeeling der verdiensten en goede werken die men, onder andere, verleende aan bizondere weldoeners. Als het Sterfboek van Groenendaal ons dus Engelbertus als getrouwd voorstelt, dan is daar geen tegenspraak met Pomerius, en dan heeft Pomerius het niet mis voor als O'Sheridan meent.

(3) ANAL. BOLL. IV, blz. 264, VAN MIERLO voegt er bij : En hij kon lastig uit gehoorzaamheid schrijven. Maar men zou kunnen veronderstellen dat een bevel uit Windesheim was gekomen. Zoo heeft O'SHERIDAN gedaan. Het is waar dat deze veronderstelling met ernstige bezwaren gepaard gaat.

lijken zin hebbe van *tegenwoordig* prior van Bethleem, meer bepaald vóór 1421. Want in dat jaar werd Hoeylaert prior van Groenendael.

Waar O'Sheridan dus eenvoudig besluit : Impens had het slecht voor toen hij 1427 schreef, wachten wij naar 't bewijs. Want zoolang Pomerius uitdrukking *olim cancellarius* niet noodzakelijk slechts éénen aannemelijken zin levert, en zoolang men bij Impens geene duidelijke vergissing aantoont, moet men verkiezen én Pomerius én Impens in 't gelijk te stellen, en aan de woorden *vestri prioris venerabilis* hunnen natuurlijken zin te laten van : uw *huidige* achtbare prior (1).

En zoo zien we de oude dateering 1417-1421 gehandhaafd. Daarmee vallen tegelijk al de veronderstellingen die O'SHERIDAN steunt op het jaartal 1431, en die met de andere dateering niet strooken. De veronderstelling valt dus dat Pomerius om zich te doen doorgaan voor den schrijver eener biographie die hij heelemaal uit Van Schoonhoven heeft overgenomen, de zwakheid uitbuit zijner oude jaren, zijn handschrift vernietigt, in het Sterfboek de melding er van onderdrukt, en om het met een woord te zeggen, met voorbedachten rade eenen letterkundigen moordaanslag, 'n verwurging van Schoonhoven's arbeid uitvoert.

We hoeven er dus niet verder op te drukken, hoe onwaarschijnlijk, zelfs in 1431, die veronderstelling wordt gemaakt door de achting en het vertrouwen die Pomerius bij zijn tijdgenooten steeds bleef verdienen (2) en door de vereering die Schoonhoven zelf in de Windesheimsche

(1) In 't voorbijgaan zij gezegd, dat de benaming *minimus Frater* die Pomerius zich geeft, zou kunnen samengaan met zijne waardigheid als prior in 1431, maar dat de eenvoudige kloosterling van 1417-1421 zich even goed van die uitdrukking kan bedienen. Allerminst is zij op zich zelf een bewijs voor Pomerius' priorschap op het oogenblik dat hij schrijft.

(2) Zijn doodsbericht in het Sterfboek, fol. lxxij^v^, noemt hem : *magnus devotiarius et multum speculativus*. In de uittreksels die O'SHERIDAN ons geeft (blz. 104) uit de drieledige kroniek van Zevenborren, zien we dat Pomerius in 1431 te Groenendael *unanimi consensu* tot prior wordt benoemd, en dat men hem te Zevenborren met spijt zag vertrekken : *nobis* ABSTRACTUS, *nobis* ADEMPTUS. Nog weinig vóór z'n dood wordt hij prior te Zevenborren hernoemd, maar z'n hooge ouderdom doet hem om ontslag vragen.

Vergadering steeds genoot (1); hoe onwaarschijnlijk het is dat pas de Prior Superior (2) van 1431, Willem Vornken (3), eraan zou gedacht hebben de eerste geschiedenis van Groenendaal te doen schrijven, wijl het toch heel wat natuurlijker is zulk een verlangen naar de glorierijke annalen der Groenendaler Proostdij, was het noodig, te zien ontstaan in de eerste jaren na hare vereeniging met het Windesheimsche Kapittel (4); hoe uiterst vreemd het is dat Pomerius z'n werk niet opdraagt aan de Windesheimsche Paters als dat werk hem door Vornken is opgelegd; maar hoe natuurlijk de opdracht aan de Paters van een klooster, waar een tijdgenoot van Ruysbroeck prior was, daar toch, van den anderen kant, de leerling van Ruysbroeck, Schoonhoven, naast den schrijver zelf leefde; hoe vreemd ook weer dat Busch het exemplaar niet zag dat Pomerius zeker aan z'n Prior Superior zou opgestuurd hebben : want zoo het vreemd is, dat Busch alleen Schoonhoven's levensbeschrijving van Ruysbroeck noemt, nog vreemder is het dat hij die van Pomerius niet vermeldt als zij op bevel van den Prior Superior werd opgesteld.

Neen, de datum van Pomerius' werkje, de achting die de schrijver geniet, het gezag van Schoonhoven, den eersten biograaf, en de heel andere gedachten over letterkundigen eigendom, die toen heerschten, maken eene gansch andere veronderstelling mogelijk, en dwingen ons de verhouding van Pomerius' arbeid tot dien van Schoonhoven in een geheel ander licht te aanschouwen. Niet lage afgunst heeft geheerscht tusschen de twee biographen, niet alles vergetende eerzucht bij Pomerius, maar de ééne liefde voor Ruysbroeck (5) heeft den ouderen discipel vereenigd met

(1) Herhaalde malen, omstreeks 1426 nog, werd hem de belangrijke kapittelrede in de algemeene vergadering te Windesheim opgedragen. Busch herinnert eraan met deze woorden : *Hujus patris Johannis de Scconhovia et etiam nepotis sui Symonis disertos in generali capitulo frequenter audivimus sermones, quia ambo docti viri erant et bene spirituales* (zie De Vreese in *Biogr. Nat.* k. 885).

(2) Tot 1573 was dit de naam van den Overste der Vergadering. Vlg. Acquoy, *Het Klooster te Windesheim en zijn invloed* II, blz. 98, en III, blz. 318 noot 7.

(3) Acquoy, o. c. III, blz. 318.

(4) Na 1412.

(5) Schoonhoven in z'n brief aan Gerson (du Pin I, 78) : ... *aemulator existens Paternae traditiones, et zelum gerens pro doctrina*

den talentvollen jongeren bewonderaar der werken van den mysticus. Gene opende den schat van zijn geheugen, deze verwerkte de gegevens door Schoonhoven reeds op 't papier gesteld, en mondelings verklaard en volledigd, en gaf aldus aan Ruysbroeck's levensbeschrijving het dubbel gezag van Schoonhoven's waarachtigheid en van de algemeen erkende letterkundige vaardigheid van den ouden rector der Brusselsche en Leuvensche scholen.

VAN MIERLO had verondersteld, dat Schoonhoven's werk misschien alleen uit weinig opgestelde aanteekeningen bestond. Mogelijk. Het woord GESTA *Domini Johannis de Rusbroc* naast VITAM *Domini Johannis de Rusbroeck* (ANAL. BOLL. IV, blz. 334), zou het misschien kunnen beteekenen. Maar dit is heelemaal niet duidelijk. Zékerder schijnt dat de uitdrukking EGREGIO *stylo* waarmee Sayman Schoonhoven's arbeid kenschetst, niet vertaald moet worden « heerlijke stijl ». Heel de samenhang wijst niet zoozeer op de letterkundige waarde van den vorm als op de waarachtigheid van het verhaal. (1)

Van den anderen kant vernemen we bij DE VREESE (2) dat Schoonhoven meermalen beweerd heeft, dat hij noch talent noch geleerdheid bezat, dat het hem namelijk aan overvloedige vinding en welsprekende uitdrukking ontbrak. En al laten zijne werken ons niet toe hem op zijn woord te gelooven, de mogelijkheid is toch niet uitgesloten, dat het subjectieve gevoel van inspanning bij het spreken en schrijven aanwezig was, vooral als hij zich ging vergelijken met den ouden rector der Brusselsche en Leuvensche scholen. Zóó kunnen wij begrijpen dat Schoonhoven voor zijn beminden Vader Ruysbroeck gewenscht heeft dat Pomerius zijn talent en zijn gezag buiten de kloostermuren, voor de

Patris ... ; POMERIUS *pro cujus amore et reverentia principaliter caepi praesens opusculum* (AN. BOLL. IV, blz. 265) en hooger (blz. 263) *caritate vero, quae omnia audet, vehementer pulsante in contrarium* (t. w. om te schrijven).

(1) *Hujus sancti patris vitam gloriosam frater Johannes Theodorici de Scoenhovia* VERACI ATQUE EGREGIO *stilo,* UTPOTE QUI EUMDEM NOVIT, VIDIT, SUBQUE AC CUM IPSO HIC VIXIT, FIDELITER CONSCRIPSIT. *Sterfboek* fol. cxviij[v]. AN. BOLL. blz. 257.

(2) *Schoonhoven* (Jean de) in BIOGRAPHIE NATIONALE, XXI, k. 900.

glorie van den mysticus dienstbaar zou maken (1). En zóó kunnen we uitleggen hoe aan Pomerius en niet aan den anders zoo aangewezen Schoonhoven eene nieuwe levensbeschrijving uit gehoorzaamheid wordt opgelegd. Want zoo lang dit bevel niet kwam, moest de meest van zelf sprekende bescheidenheid tegenover een man als Schoonhoven den nieuwen kloosterling Pomerius, niettegenstaande zijne liefde voor Ruysbroeck, van zulk werk afhouden.

Maar wat was voor Pomerius *die naast Schoonhoven leefde*, de geschrevene biographie naast het levende woord van den ooggetuige?

En hier vinden we den uitleg, of ten minste een redelijken uitleg, voor Pomerius' handelwijze. Het levende woord hem veel meer waard zijnde dan het geschrift, geeft hij ook het levende woord als bron aan en maakt er heel wat meer gebruik van voor zijn opstel dan van Schoonhoven's geschrift. Heeft Pomerius er ook maar ooit aan gedacht, dat wij, met onze heel andere gedachten over letterkundigen eigendom en met onze geschiedkundige vooringenomenheid, hem verwijten zouden dat hij den SCHRIJVENDEN Schoonhoven niet als bron heeft aangehaald *daar hij toch duidelijk en vooraf verklaart* alles aan den SPREKENDEN Schoonhoven verschuldigd te zijn?

Maar nadat de nieuwsgierige bewonderaar van Ruysbroeck het geschrift van Schoonhoven had verklaard en opgeluisterd door het mondeling verhaal van Schoonhoven, en nadat hij, van waar hij ook maar kon, vereenigd had al wat omtrent den grooten mysticus uit de vergetelheid nog mocht gered worden, hierna kon het werkje van Schoonhoven verdwijnen : men bezat wat beters. Men moet niet veronderstellen dat het handschrift vernietigd werd. Maar werd het vernietigd, dan kan Schoonhoven zelf er zoowel de handen hebben aangeslagen als wie ook. Dat men niet voortging de meer bescheidene en meer onvolledige biografie over te schrijven, om alleen het niet minder echte, vermits Schoonhoven er ook borg voor stond, maar het

(1) Hoezeer Pomerius' persoonlijkheid van het begin af van zijn kloosterleven indruk maakte, kan zijn buitengewoon vroege verkiezing tot prior bewijzen.

rijkere en meer weidsche verhaal van Pomerius te vermenigvuldigen, moet geen verwondering baren. Eindelijk dat Pomerius alleen als schrijver genoemd wordt in het explicit van 't handschrift door de Bollandisten uitgegeven, moet niet aan Pomerius maar aan den kopiïst worden geweten. Het *ea quae scribo relatione didici tam credibilium personarum, fratris Johannis videlicet de Holare... et fratris Johannis de Scoenhovia* (1) is ten andere duidelijk genoeg en schijnt voor de eerste nakomelingen een heel wat uitgesprokener zin gehad te hebben dan wij er als hedendaagsche geschiedschrijvers eerst in zien. JONCKHEERE stelt aldus de betrekking tusschen Schoonhoven's en Pomerius' werk vast : *Schonhovii libellum* EX QUO POMERIUS AUCTIOR PRODIIT (2). Later is MIRAEUS misschien nog gelukkiger in z'n uitdrukking waar hij in zijn *Brabantia Mariana* (Antwerpen J. Cnobbaert 1632) aldus naar Ruysbroeck's leven door Pomerius verwijst : ... *Rusbroquius ... de quo praeclara ,.. Jon. Schoonhovius* SEU *Pomerius* (3).

Zoo werden we door de vraag naar den datum van Pomerius' werk tot die zijner letterkundige eerlijkheid en zijner geloofwaardigheid gebracht. Maar alvorens er verder op in te gaan, laten wij het gezegde kort samenvatten :

1. De plaats *Gerson olim cancellarius* dwingt ons niet het opstel van Pomerius te plaatsen na 1429. **2.** Integendeel, het feit dat Engelbertus de Marka nog leeft († 1427), **3.** dat Hoeylaert in den natuurlijken zin der woorden nog prior is te Bethleem en dat die natuurlijke zin door het feit, onder **2** vermeld, onrechtstreeks wordt bevestigd, dit alles dwingt er ons toe voor 't oogenblik den datum door de Bollandisten uitgevers en door VAN MIERLO vastgesteld, te handhaven en

(1) ANAL. BOLL., IV, blz. 264.
(2) ANAL. BOLL., IV, blz. 258.
(3) blz. 804. MASTELINUS in zijn *Necrologium Monasterii Viridis Vallis* (Brussel, Meerbechius, zonder jaartal), blz. 120 zegt zoo : *Henricus Pomerius. Joannis Schoonhovii discipulus, qui anno 1469 obiit, ex ejusdem Schoonhovii scriptis, atque aliorum dictis, qui illum viventem cognoverant, fuse descripsit vitam ac miracula ejus.* THOMAS A JESU in zijn *Relatio... de sanctitate vitae ac miraculis... Joannis Rusbrochii,* (Antwerpen, Plantijn, 1623) blz. 23 : *Henricus Pomerius... ex ejusdem Schonhovii scriptis atque aliorum dictis, qui illum viventem cognoverant, fuso descripsit Vitamac miracula ejusdem.*

Pomerius' arbeid tusschen 1417 en 1421 te plaatsen. **4.** Hiermee vallen de omstandigheden weg die alleen de veronderstellingen van O'SHERIDAN omtrent Pomerius' letterkundige oneerlijkheid mogelijk maken, en het is niet noodig op hunne onwaarschijnlijkheid uit anderen hoofde, verder in te gaan. **5.** Die veronderstellingen zijn wij verplicht eene andere tegenover te stellen, die, steunend op den datum waartoe wij tot nog toe moeten besluiten, rekening houdt met de achting die Pomerius genoot en de vereering die Schoonhoven ten deel viel, en een redelijken, psychologisch en historisch mogelijken uitleg geeft voor de betrekkingen die wij tusschen Schoonhoven's en Pomerius' arbeid moeten veronderstellen. Dien uitleg beweren wij niet den eenig mogelijken te zijn, maar hij heeft, gelooven we, zijne waarde.

L. REYPENS, S. J.

(*Wordt vervolgd*).

HOE « MOEDER PUIT » STIERF EN BEGRAVEN EN « SPRINGPOOT » KONING WERD (1)

I

't Was noenheet en de vorschepoel
lag klaar en frissig, bruin en koel;
op 't sloddrig plomp waarde een gefezel
als bad er kluizenaar en kwezel
en 't eendkroos lobberde overal
als hipten lipjes aan zijn stal.
Kijk, MUGGEPOOT kroop uit de biezen.
Hij wreef zijn oogjes, viel aan 't niezen
en druilde aan 't lauwe watermos,
bepiepte 't kroos en dan een bos
van pluimlis, riet en kreupelblaeren
waar 't ruischte als van zijsamaren.
Ei... kwak... Dat was een loome plomp...
Het eendkroos kruivelde en kromp
en 't sprietelde een vroolijk water
langs hier en daar dat 't werd geschater,
geklok, geslurp en ritseling :
de vorschpoel breidde een breed gering.
't Was MOEDER PUIT die van haar schadde
uitsprong mids plomp en zwemkruid-kladde.
De watervliegskens schichtten scherp
weg onder duizendblad en terp ;
de korenbijters duizlig glansden
en van 't verschot als dul opdansten
van kruid naar lis, van bies naar riet.
Rat RAPENBEET was vol verschiet
en kievit KWIT-KWIT vloog te schetteren
zijn biezen uit en bleef kawetteren,
wijl slaaprig nu en dan een puit
doodsch borrelde van tusschen 't kruid.

(1) Uit *Kempische Dichtverhalen.*

Nooit was 't ten noenuur voorgevallen
dat Moeder Puit elks rust vergallen
en storen kwam en zekers was
iets vreemds er gaande in den plas,
iets ongebeurds, iets kwaads, iets wonder
'dat iedre puit opdook van onder...
Acharme! was dàar Moeder Puit?
Wel seemenis, hoe kwam zij uit!
Wat scheevelingsche, loome streken
dat straks haar buik kwam bovenbreken;
hoe strompelt ze aan door 't duizendblad
daar 't groen slijm aan haar kop vastspat;
ze weert een plomp met poot en vinnen
en gaat nu aan wat mos verzinnen
tot ze aandrijft bij 't lauw watermier
waar Muggepoot slaapt op een kier...
Uit 't waterkloddren kriept zij flauwkens:
« Vriend Muggepoot, och... vlieg... eens gauwkens
naar Boterberg... mijn zoontje toe...
Ik ben zoo moe... zoo moe... zoo moe...
Mijn Springpoot... zal... hier... Koning worden.
Ach... ach... » Haar lippen nog wat morden
en broesden traag een groene room;
haar kropje slokte lam en loom
wijl de oogskens star en guur versliepen
en 't asemke begon te kriepen...
Toen, kwaks, haar groen lijf bolde om
en in de noenzon slijmgeel glom
haar wakke buik die teeder rilde
en langs om meer en meer verstilde...
Als Muggepoot dat onheil zag
schoot hij in tranen en geklag
dat straks de vorschpoel ging opdobbren
van puit en pad die staakten 't slobbren
aan 't warmgebroeide waterlis.
Gauw onder 't plomp school de angstge visch
nu iedre puit van rouwsmart kwaakte
en rochel op gerochel slaakte
dat als een verre rateltrom
de poel leek van dat vorschgegrom.

En, ring na ring, als in 'n schouwzale
lag 't puitvolk daar te glibberstralen
rond Moeder Puit's verzwendeld lijf;
vorsch KWAAKSCHOR maakte 't droefst gekijf
en wroette 't snoetje teer en innig
aan 's moeders kuiten als uitzinnig;
wijl BUIKDIK met zijn elleboog
een plomp aanleunde en overboog
dat drupten stille en dikke tranen
op 's drooge's plompblad volle mane.
Straks was nu VAALVEL uitgeknord
en nog had KROMPOOT flauw gemord
daar nu 't verdriet in elks roode oogen
tot brandge randjes ging verdroogen,
of Mugpoot deed een vleugelzoem
en gonsde neer met schril fatsoen
op een dengrint dat was aan 't vlotten
en kriepte : « Laas, ach God, och Gotte,
mijn vrienden, 'k mocht het onheil zien
en kon, ocherm, geen hulp aanbiên;
uw moeder zag 'k uit 't kruid optripplen
en dan in 't waterschimmel hippelen
tot straks ze kermt mij flauw en kort
dat hier haar Springpoot Koning wordt
en ik hem ijling 't zou verhalen
op Boterberg... Dies mag ik falen? »...
Als viel een Noordbui in de poel
zoo schervelt 't water van 't gewoel;
de vorschjes plodderen en plompen
alhier, aldaar uit lis en zompen
en knorren, borrlen, rekkeren fijn
daar Springpoot nu zal Koning zijn.
De meerkol zat in 't riet te loeren,
— 't was ruienstijd —, en zou ontroeren;
de hemelbie en dazerik
die dommelden van vreugde en schrik
wijl flus de donderbeestjes zwermden
op 't water aan en blijdzaam kermden,
en pepels zonder zin en gaan
rondzwatelden als rozeblaên...

Ei, Mugpoot ging op 't poeltje zeuren
en na zijn hertsfijn vleugelneuren
gaf 't vorschenvolk hem schorren kwaak
bijna als eenen dennenkraak,
dat Mugpoot lijk een mastdod-zaadje
wegzwirrelde... Vorsch PEER-WESP-GAATJE
hem koegde na als Bontekwet
en 't puitvolk heeft fijn nagelet
hoe Muggepoot in 't zon'tje glansde
als hij door 't dennenbosch opdanste
en straks op Boterbergsche Baan
wegstipte in 't verre veldengraan
om in den schemer der heistruiken
van Boterberg ijl weg te duiken...

II

Nauw werd de zon als kramozijn
en bloedrig lijk een vleeschrobijn
dat heel de vorschpoel ros en roestig
en 't mastbosch kruin-oranje-knoestig
vergloedde en de schemering
als pijpensmoor in 't woud aanving,
of 't plompte en ruischte in de zompen
als liepen er wat kinderklompen,
wat heksenkrukken, elfenvoet
of waternikkers in een stoet...
Zou 't dennenspelt nu brandrig kraken ?
Ei daar ! Wie spreekt of wie daar spraken ?
Het lis ritst zwaar en 't riet knakt af,
het mos geeft doefjes draf na draf
en 't heikruid roert als windrig vlagen
lijk of daar iets werd dòor gedragen...
O Heiligheidjes, zie, daar hipt
een vorsch, daar nog een, nog een tript...
Het wibbelt vorschen in de kruiden
en 't avondlicht glimt op hun huiden
die glibbernat zijn, groen en vaal...
De vorschen zwermen allemaal

rond Kwaakschor en rond Peer-wesp-gaatje
die beiden aan een twijmen-draadje
een plompe zeulen waarin log
wegwaggelt Moeder Puit, vol zog
van slijm en doodsreeuw, bloed en vochtjes.
Haar bekje gaapt naar de avondlochtjes
en heur kou pootjes rekken stijf
als ligt ze in zwijm van dul gekijf.
De plomp opschommelt door de rietjes,
door waterkruid en watervlietjes,
door spinweb, grint en mullig zand,
langs hazepijp en hagekant,
tot bij de bruine turvenholten
waar LANGOOR zat... Zijn tranen smolten
als keersruut, nu hij Petemoe
gewaar werd met heur oogskens toe.
Van rouw zijn maag wou zuur opbreken;
zijn kopje schokte zonder spreken
dat slodderden zijn ooren bei;
och, och, wat gaf hem selderij,
wat zerpe kool, wat rauwe rapen?
Waar zou nu Petemoe gaan slapen?
Zijn Peetmoe die op Bamistijd
zoo kikkerde dat hij heur wijd
door 't dompig sparrenbosch kon hooren
dat 't straks den koekoek bleef verstoren...
« Hier », snikte hij de vorschjes toe,
« begraaft mijn goede Petemoe ».
Hij springt vooraan en binnenwippert
zijn holle pijp wijl Kwaakschor knippert
een pereltraantje uit ieder oog.
Nu blijft geen enkele wimper droog.
In 't schemerluchtje doodscher kwaken
de vorschjes met gebolde kaken
wijl nu de plomp wordt opgesloofd
in 't duistig hol... Daar tript verdoofd
geruizemuis van luchtge pootjes,
van slikjes, kwekjes uit snikstrootjes,
geschar, gedomp en dommligheid
als werd er groot sermoon gezeid,

het « Pater » vroom en droef gefezeld,
het « Libera » rouwvol genezeld
en 't « Dies » schuldig opgezeurd
wijl wierook walmt en keersrook geurt.
Tot nu de maan met roestge kaken
de dennenkruinen gaat doorblaken
en door de smoorge bosschen blinkt
dat Langoor's hol van gloedjes glimpt,
wijl uit de krochtge diepte klachtjes
opzuchten wonderbaar en zachtjes,
die door 't bestraalde heidekruid
verpreevlen langzaam aan en uit...

III

Nu dreef reeds 't flauwe waterlicht
des dagraads door het zwart en dicht
gekruin der slaperige masteboomen,
dat er een landschap scheen te droomen
zoo ongezien, zoo ijl en vreemd,
als glom in 't water van een beemd
een sparrebosch koel-ver en donker.
Nog door het leeger eikhout blonk er
de doodgewaakte maan op 't dauw-
bevochte heikruid guur en flauw.
Een koelte kwam het spelt doorritsen,
zachtzinnig ging een weewaal kritsen
en knuiterde een vroege vink ;
in 't natte boschkruid ieder ding
was heimlijk en verdacht aan 't roeren
als wou elk 't uchtendlicht ontloeren,
wijl blauwer schauw en schemering
vol dommligheid den bosch doorhing
en 't frissig heikruid, sterk aan 't rieken,
de lucht verzerpte en 't uchtendkrieken.
En nu de Melkweg bleek en veeg
door 't donkre mastkruin nederneeg
dat zelfs de Groote Beer krank schijnen
begon en in den vorschpoel uit te kwijnen

lijk een versinteld peerlensnoer,
kwam de uchtendstilt vol vorschrumoer.
De boschkant klonk van 't vorschenplodderen,
van kikkeren en gekwaak en 't klodderen
in plasjes of er was geplof
van kleine vlegeltjes stil-dof.
Weer wiegelden er natte kruien
dat 't dauw als paarlemoer wou ruien,
de zompen ruïschten of een kleed
van fijn satijn er over gleed,
wijl bovenuit de slibge bosjes
ophippelden de vorschen losjes
als speelde een ongeziene hand
hier bikkels op het schraal heizand.
Och nu, nu zou er blijdschap tieren;
nu zou men Koning Springpoot vieren,
nu zou men kop en lijf en hals
opsmakken in een dul gewals;
waar bleef die Mugpoot toch zoo lang al?
Vorsch Kwaakschor was nu lauwtjes bang al
en Peer-wesp-gaatje slipte op
de bloempluim van een rietentop
om naar de grijslucht uit te turen
of daar niet Mugpoot uit kwam gluren.
Heel 't moegehippeld vorschengild
zat op zijn hurken nu gestild
en bleef in de uchtend wateroogen
of nog niet Mugpoot kwam gevlogen,
die melden zou : « Ei, Springpoot komt,
dies maakt geschal en rinkelbomt »...
En ja, nauw ging lauw waterblozen
wat zonneklaart en veeg verbrozen
door 't duisterachtig mastenbosch
of zoet geneur kwam heel ver los,
tot straks met scheemrig en fijn beven
een pluisje wijd kwam aangedreven
dat Mugpoot was. Hij gonsde blij
en kriepte luchtig : « Daar is hij ».
O, o, vorsch Kwaakschor, wat verschieten!
Die sloeg een sprong door lis en rieten

en bolde onzinnig mids de bent
der vorschen die daar was omtrent,
dat van 't verschot zij brusk opkwakte
alsof het in de sparren krakte.
Gauw zat nu elke wispelpuit
de takken van een dwerghout uit
en keek naar 't troeble morgenklaren
dat over 't mastbosch op bleef waren.
Hoe! was er nu een aardge klucht
daar over 't den-kruin in de lucht?
Wat schommelde er zoo vlos en viesjes
midden een marentak die kieschjes
door roetaard Klod en ruiltje Kwek
— daar ieder eind stak in hun bek —
werd aangezwinkt op kans van glippen
als 't mocht hun uit de bekken slippen?
Zwiepte aan dien maartak puit of visch?
In 't schemeruur ging er gegis
tot 't kruifde den was overvlogen
en klaarder werden schim en toogen
van roetaard Klod en ruiltje Kwek
en wat er zweefde aan hun bek...
Flus vlerkten beide in bies en grazen
van 't vorschven neer dat ronkten dazen
en vliegen in een doomge zwerm,
wijl Springpoot spatte in 't gekerm
van 't water als een glibbrig gesteentje...
Kwek... kwek... Daar stond hij op een beentje
nu mids een schommelende plomp
die straks bijna in 't water kromp.
Hij pimpelde zijn pereloogen
als ware een pluisje erin gevlogen
en krabde gauw den flodderkrop
met zijn bevinde groenpoot op.
Hij kikkerde dat 't klare kerlen
wel waren van kristaal; zoo perlen
der zomerbui verdruppen snel
en helder op een trommelvel.
De vorschjes krielden aan de biezen
en ronkelden hun ratelvliezen

nu Springpoot daar zoo jong en zoet
rondtripte 't plompblad goedgemoed
dat 't rosgroen spikkelvel zou glimpen
om tegen 't zonntje straks te schimpen.
Maar ijling stuikte hij af 't blad
en plotste in 't schilfrig-zilver-nat,
bezwom het eendgras en de kervels
dweers klodderende waterwervels
en hupte met een fraai fatsoen
mids 't vorschenvolk in 't zompengroen...
O, o, hoe vreugdig 't vorschjeskwaken!
Hoe Springpoot kon aan 't woord geraken!
Hij snofte een hel en juist gekwek
uit zijn besproete solferbek
en dankte al de boschgodinnen,
de nikkers en de poelmeerminnen,
vorsch Kwaakschor en vriend Muggepoot
met al de liefde die 't gebood,
om eindlijk 't vorschgild heusch te danken
voor 't Koningschap en al 't beganken.
Hoog, boven op een paddestoel,
sprak hij zoo radfijn, vol gevoel;
nu Kwaakschor en vorsch Peer-west-gaatje
hield elk om beurt een leefdig praatje
dat ze op een schadde bruinen hei
met lieflijk lip- en pootgevlei
afkikkerden, wijl in de rieten
de vorschjes lagen te verschieten
en met de pootjes op hun buik
naluisterden dit hoofsch gebruik.
Maar Vaalvel zat met de achterpootjes
te dretsen in een waterslootje
en rekkerde om de sprinkeling
en d'helle waterwinkeling;
ook Buikdik bleef een lisje knabbelen
en KROMPOOT aan zijn ooren krabbelen,
als hadden d'heeren van 't gestoelt
hun koningstrouw bazig verkoeld...
Doch in de kruin der stekeldennen
die groeiden uit de zomp der vennen

zat ruiltje Kwek en roetaard Klod
te gluren boven 't vorschenrot
en prikten 't grint met sture bekken
dat 't kittlig op Kwaakschor ging lekken
en ijling hij met kwaden kop
opzag en bolde een fellen krop.
Ei, Kwit-Kwit zat zijn bek te droomen
in 't ruigt der vleugels en wou schroomen
de ijvertjes van 't vroedig hof:
dies hield hij 't keeltje kort van stof.
Ook Langoor schuilde in schaûw der biezen
en moest ter sluik en schots eens niezen
wijl goelijk hij een knik na knik
met 't kopje gaf, daar lieven schik
hij had in 't hoofsch en lenig snateren
van Kwaakschor en zijn vleizaam prateren.
Rat Rapenbeet, nog zwaargevoed,
lag, malsch verkrompen, met haar snoet
een heidegrasje te besnuiven
en droomde een musje af te kluiven,
'dat Kwaakschor's braaf en leerzaam woord
door lange snorkjes werd gestoord
en Mugpoot, wien het asemkwelen
van Rapenbeet gauw ging vervelen,
opschichtte uit het duizendgras
en luchtig zeurde, vinnig-ras
rond Rapenbeet's gespitste ooren
om hem uit 't dutje op te stooren.
Och, 't hielp nu Kwaakschor luid besloot :
« Heil, driemaal heil, Koning Springpoot! »
en al de vorschjes 't driemaal kwaakten
en in 't heikruid getuimel maakten.
Daar schoot hij druilig, schichtig op
en zag hoe Kwaakschor Springpoot's kop
met geitenblad en rietbloem kranste
en 't vorschjesvolk er ringsom danste
dat hun geel buikjes flapten vlos
als blazebalgskens. Licht en los
hun billekens en pootjes zwierden
door 't vochte zompgras dat het gierde

en in den grijzen uchtend was
het aardig hoe de gure plas
de schim weerscheen van 't vroege dansje
der vorschen, die in 't daagraad-glansje
ophippelden flus poot aan poot,
als zot geblaert waar wind op schoot...
Nu ging de boschsmoor langzaam branden
van zonvuur en een gloei beranden
de grillge kruinvert van 't mastwoud
die bloosde en blaakte frissig goud ;
en dauw ging 't krepel kruid doorblinken
en aan de vochte rieten pinken,
wijl een droomachtig zonnerood
het duistrig struikhout ijl doorschoot
en zoete klaarte op klaart liet zinken
op de eedle Koning-vorsch Springpoot.

KAREL VAN DEN OEVER.

DE LANDBOUWVEREENIGINGEN IN FRANKRIJK

Onze bladen hebben in dezen laatsten tijd erop gewezen hoe sommige staatkundige partijen in Frankrijk veel steun vinden in landbouwvereenigingen. Dit is werkelijk zoo en daar is wel de reden waarom, in deze laatste jaren vooral, zooveel half-gouvernementeele landbouwvereenigingen tot stand kwamen.

Wanneer er gehandeld wordt over landbouwvereenigingen in Frankrijk, moet men onderscheiden : er zijn

a) syndikaten (syndicats), beroepsvereenigingen of vakvereenigingen, zooals men bij ons zou zeggen ;

b) kleine landelijke kredietmaatschappijen ;

c) samenwerkende vennootschappen ; en

d) kleine onderlinge verzekeringen, meestal tegen sterfte onder het vee en tegen brandgevaar.

Voornamelijk sedert de wet van 1884 op de syndikaten werden een groot getal landbouwvereenigingen opgericht ; maar ook vroeger waren die in Frankrijk niet onbekend : veeverzekeringen had men er sedert lang en de « fruitières » van Franche-Comté, voor het maken van den Gruyère-kaas, zijn eeuwen reeds vermaard. Zelfs veel hooger wordt opgeklommen : het *Bulletin du Bureau des Institutions économiques et sociales,* van het Internationaal Landbouwinstituut te Rome, bracht in zijn nummer van 31 December 1910, eene studie over de Fransche landbouwvereenigingen, ingezonden door het Fransch landbouwministerie. Volgens die monographie werden de eerste landbouwvereenigingen opgericht in den Romeinschen tijd en tijdens de inwijking der Westgothen en der Arabieren. Maar we hebben hier niet aan geschiedenis te doen.

***

A. Syndikaten.

Toen de wetgever het wetsontwerp besprak dat de wet van 21 Maart 1884 op de syndikaten geworden is, dacht hij niet op den landbouw en eerst in den Senaat werd voorgesteld het woord *landelijke* bij het artikel 3 der wet te voegen. Dit artikel 3 luidt nu : « Les syndicats ont exclusivement pour » objet l'étude et la défense des intérêts économiques indus- » triels, commerciaux et agricoles ». Dit is dus zeer gelijkend, uitgezonderd het woord « économiques », aan onze wet op de beroepsvereenigingen van 31 Maart 1898, waarvan wij ook, — in 't Fransch, om de vergelijking gemakkelijker te maken — hier de eerste woorden van art. 2 afschrijven : « L'union professionnelle est une association, » formée exclusivement pour l'étude, la protection et le » développement de leurs intérêts professionnels entre per- » sonnes exerçant dans l'industrie, le commerce, l'agricul- » ture ou les professions libérales à but lucratif.... ». Het kwam er op aan te weten hoe de woorden « défense des intérêts économiques » moesten uitgelegd worden. Onze wet van 1898 heeft uitdrukkelijk aan de beroepsvereenigingen eenige handelingen toegelaten, er bijvoegende dat daaruit nooit twist vloeien kan voor de beroepsvereeniging zelf. In de Fransche wet van 1884 is hiervan geen spraak : wettigden de woorden « intérêts économiques » het gezamenlijk aankoopen van de grondstoffen van het bedrijf der leden ? Zeer vele landbouwsyndikaten in Frankrijk hebben, van in 't begin, de wet *zóó* verstaan. Er zijn er tamelijk veel die verder gaan en als bedrijfsnoodwendigheden hunner leden de eerste de beste winkelwaar aanzien en een echten winkel hebben opgericht.

Eerst jaren later heeft het *Musée Social* hieromtrent de meening gevraagd van twee wel bekende rechtsgeleerden : den vader der wet, Waldeck-Rousseau, en den professor te Parijs, Charles Lyon-Caen, maar hunne adviezen gingen in tegenovergestelde richting. Terwijl Waldeck-Rousseau oordeelde dat de syndikaten zulke handelingen mochten drijven, dacht professor Lyon-Caen dat ze hiermee hunne wettelijke bevoegdheid overschrijden.

Maar, zooals we 't zooeven zeiden, geschiedt de gezamenlijke aankoop van landbouwbenoodigdheden bijna algemeen in de syndikaten.

Sommige onder hen doen niets anders dan samenbrengen wat hunne leden zouden willen hebben. Eene overeenkomst wordt gemaakt met een leveraar, die voor den gezamenlijken aankoop van de leden betere voorwaarden toestaat en daarenboven eene commissie betaalt aan het syndikaat.

Zeer vele syndikaten handelen anders : zij voorzien wat hunne leden zullen noodig hebben, voortgaande op de ondervinding van de vorige jaren en zij koopen op voorhand de noodige hoeveelheden. Er zijn er zelfs, zeiden we, die een echten winkel houden en zich niet bepalen bij de grondstoffen van den landbouw.

Men heeft veel gewag gemaakt in Frankrijk van een arrest van het Verbrekingshof, gedagteekend 29 Mei 1908. Volgens art. 9 der wet van 1884 worden de overtredingen dier wet gestraft met eene geldboete van 16 tot 200 fr. uitgesproken tegen de bestuurders of beheerders van de syndikaten ; deze kunnen daarenboven ontbonden worden, op vordering van den Prokureur der Republiek.

In 1907 vervolgde het openbaar ministerie twee Lorreinsche landelijke syndikaten, naar aanleiding van plaatselijke politieke moeilijkheden. De rechtbanken van Bar-le-Duc en Montmédy spraken straffen uit ; het beroepshof van Nancy liet de straf der ontbinding van het syndikaat varen en verminderde de geldboete, maar behield het princiep van het verbod ook de grondstoffen van het landbouwbedrijf voor rekening der leden te koopen en te verkoopen. Tegen dit arrest werd in verbreking gegaan, maar ook het Hof van Verbreking behield dezen uitleg van de wet van 1884.

Wat zou er nu gebeuren? Moesten de Fransche landbouwsyndikaten, nevens het syndikaat, samenwerkende vennootschappen stichten voor de handelingen tot dan toe door het syndikaat gedreven? Minder dan drie weken na dit arrest van het Verbrekingshof, den 19 Juni 1908 — niet naar aanleiding van dit arrest, werd er beweerd — legde de minister van landbouw een wetsontwerp neer betrekke-

lijk de « syndicats économics », waardoor aan deze syndikaten toegelaten werd eenige verrichtingen te drijven, maar zonder uitdeeling van winsten. Dit ontwerp was alleen toepasselijk op de landbouwsyndikaten, terwijl de wet van 1884 algemeen is.

Zou men alzoo geen twee soorten van syndikaten krijgen : zulke, beheerd door de wet van 1884 en dan syndikaten die hunne standregelen wijzigden, volgens de bepalingen van het nieuwe wetsontwerp ? Over het algemeen wilde men hiervan in de landbouwwereld niet weten : spijts deze rechterlijke beslissing hadden de syndikaten, volgens de wet van 1884, zoo hield men staan, de rechten nu uitdrukkelijk toegekend aan de « syndicats économiques » ; de landbouwsyndikaten moesten blijven voortdoen gelijk ze in het verleden gedaan hadden ! De beweging was zoo ernstig dat het staatsbestuur verklaarde af te zien van verdere vervolging, wanneer de syndikaten zouden blijven bij hetgene het eigenlijke landbouwbedrijf aangaat.

Wij, Belgen, kunnen moeilijk verstaan dat het staatsbestuur op eene vraag in de Kamer van Volksvertegenwoordigers antwoordde dat in het vervolg de syndikaten niet meer zouden vervolgd worden ; niet het staatsbestuur, maar wel het openbaar ministerie bij de rechtbanken moet vervolgen ! Het is wel waar dat het staatsbestuur eenigen druk kan doen wegen op de parketten, maar dit openlijk durven zeggen ! De voorvallen dezer laatste tijden toonen genoeg aan welken invloed het staatsbestuur op de rechtbanken uitoefenen kan in Frankrijk.

Wat er ook van zij, het wetsontwerp van 1908 bleef slapen en dit was ook het geval met een wetsontwerp eenige maanden later, in 1909, neergelegd door MM. Millerand-Dubief, dat zich niet meer bepaalde tot de enkele landbouwsyndikaten, maar aan al de syndikaten de rechten wilde toekennen feitelijk alleen door de landbouwsyndikaten uitgeoefend : de syndikaten zouden, wat het bedrijf van hunne leden betreft, mogen koopen, verkoopen, laboratoria stichten, proefvelden inrichten, syndikale bulletijns uitgeven, enz..

Verleden jaar, den 19 Mei, hebben de toemalige

minister van nijverheid en de voorzitter van den ministerraad, MM. Chéron en Barthou, een ontwerp neergelegd, waarbij eenige artikelen der wet van 21 Maart 1884 op de syndikaten zouden gewijzigd worden : uitdrukkelijk wordt aan de syndikaten toegelaten, wanneer hunne standregelen dit voorzien, maar zonder winsten te mogen uitkeeren, alle grondstoffen van het landbouwbedrijf, landbouwmachines, vee, enz. voor hunne leden te koopen of ten dienste te stellen van hunne leden; de voortbrengselen van hunne leden te verkoopen, enz..

Dit zijn ontwerpen, niets meer, en de landbouwsyndikaten handelen voort zooals ze het deden vóór den gerechtelijken uitleg der wet van 1884. Er blijft natuurlijk altijd te vreezen dat gebruik gemaakt worde van art. 9 der wet van 1884, om van rechtswege de syndikaten te ontbinden en het verkrijgen van onroerende goederen, waar het syndikaten geldt, nietig te verklaren. Maar de landbouwvereenigingen in Frankrijk zijn eene macht en het staatsbestuur weet dit. En wil men een bewijs hiervan? In 1913 gaf het Fransch staatsbestuur *(Ministère de l'agriculture. Service du crédit, de la coopération et de la mutualité agricoles)* een vlugschrift uit : *Le Crédit agricole*. I. Op bladzijde 81 en volg. worden modelstandregelen van landbouwsyndikaten medegedeeld en in art. 7, waar het doel van het syndikaat aangegeven staat, is er te lezen : 5° « de faciliter l'acquisition des engrais, instruments, animaux, semences, et de toutes matières premières ou fabriquées utiles à l'agriculture. »

Samen met dit vlugschrift werd er door het ministerie van landbouw een ander uitgegeven : *Le Crédit agricole*. II, en op bladzijde 51 staat er : « Par une interprétation très » large de la loi du 21 mars 1884, ils (de landbouwsyndi» katen) ont tout naturellement dépassé le but que paraissait » leur avoir assigné le législateur, et il faut ajouter que ce » fut pour le plus grand bien de notre agriculture et partant » de la prospérité nationale.... Signalons que c'est princi» palement dans le marché des engrais et des machines » agricoles que les syndicats agricoles ont pu servir d'inter» médiaires entre le commerce et l'industrie et leurs » membres ».

Er zijn nu in Frankrijk meer dan 4000 landbouwsyndikaten. Maar men mag niet denken dat die alleen voor gezamenlijken aankoop dienen; zij houden zich bezig met alles wat de landbouwbelangen betreft. De landbouwsyndikaten zijn in Frankrijk de meest geliefde landbouwvereenigingen, waar rond de andere vereenigingen, waarover we zullen te spreken hebben, zich komen scharen. Het syndikaat is wat men genoemd heeft de « cellule-mère de l'organisation professionnelle ».

De kredietmaatschappijen, de samenwerkende vennootschappen, de onderlinge verzekeringen bestaan nevens het syndikaat. Buiten het gezamenlijk aankoopen doen de syndikaten soms aan verbetering van het vee en van de paarden hunner leden; zij richten voordrachten in, proefvelden, enz., bezitten dikwijls landbouwmachines voor het gezamenlijk verbruik, enz..

De plaatselijke syndikaten zijn, ten grooten deele, vereenigd in gewestelijke bonden, waarvan sommige eene werkelijke macht vertegenwoordigen en die best kunnen vergeleken worden met den Belgischen Boerenbond. De belangrijkste onder hen is de *Union du Sud-Est,* met zetel te Lyon, die zich uitstrekt op tien departementen en begin Februari 1914, 508 syndikaten groot was, met een goede 130.000 landbouwersfamiliën. In November 1912 heeft de *Union du Sud-Est* haar 25-jarig bestaan gevierd.

Over 't algemeen gesproken, mag men zeggen dat de verbonden in Frankrijk niet sterk genoeg staan. Als verbond mogen zij in rechte niet verschijnen en over het algemeen worden ze te weinig door hunne aangesloten syndikaten ondersteund.

Boven die gewestelijke bonden is er nog eene vereeniging voor geheel Frankrijk, de *Union centrale des syndicats des agriculteurs de France.* Deze is niet eene vereeniging van de verbonden, maar wel van plaatselijke syndikaten, zoodanig dat deze laatste veelal aangesloten zijn, èn bij een gewestelijken bond èn bij den Middenbond voor Frankrijk. De *Union Centrale* werd ingericht den 1 Maart 1886 en in 1902 stichtte zij, ten dienste der aangesloten syndikaten, eene samenwerkende vennootschap, maar deze laatste doet

geene al te groote zaken (1). De *Union Centrale* geeft een « Bulletin » uit (in Februari l.l. werd het gedrukt op 11.325 exemplaren) en heeft haren zetel in een lokaal der *Société des agriculteurs de France* (rue d'Athènes, 8, te Parijs) met dewelke zij in nauw verband staat, maar zij is daarvan gansch onafhankelijk. In Februari 1914 waren 2650 syndikaten bij de « Union » aangesloten, verdeeld in 24 regionale bonden.

Veel jonger dan de *Union Centrale des syndicats des agriculteurs de France* is de *Fédération nationale de la mutualité et de la coopération agricoles*, gesticht in September 1910, verdeeld in vier afdeelingen, waarvan ééne voor landbouwsyndikaten en dergelijke inrichtingen. Zij heeft haren zetel rue de Grenelle, 18, te Parijs. Op het einde van dit artikel zullen we nog eenige woorden zeggen over deze nationale federatie aan wier hoofd senator Viger staat, vroeger minister van landbouw. Dit verbond is een quasi-gouvernementeel verbond, geheel en gansch onder den invloed van de regeering, maar voor landbouwsyndikaten is dit verbond niet te belangrijk. Het is, zooals we zullen zeggen, belangrijker voor verzekeringen.

B. Landelijke Kredietmaatschappijen.

Gedurende ongeveer eene halve eeuw werd in Frankrijk veel theoretisch gesproken over landbouwkrediet, maar eerst sedert 1890 bestaan er plaatselijke kredietmaatschappijen, die, in werkelijkheid, het landbouwkrediet hebben ingericht.

We hebben hier een scherp onderscheid te maken tusschen de vrije maatschappijen en andere die we zouden geneigd zijn min of meer gouvernementeele te noemen, niet omdat ze rechtstreeks door den Staat worden ingericht, maar omdat ze door den Staat worden geholpen en zonder die staatstusschenkomst veelal niet zouden blijven bestaan.

(1) In den loop van 1913 kocht ze aan bij de 38.000 ton superfosfaat, voor ongeveer 2 millioen frank; 1663 ton metaalslakken; 230 ton nitraat; 406 ton veevoeder; voor 55.000 fr. vee en 40.000 fr. steenkolen.

Waar men spreekt over de vrije landelijke krediet-vereenigingen, moet men onderscheiden tusschen de *Union des caisses rurales et ouvrières à responsabilité illimitée* en het *Centre fédératif du crédit populaire en France*. De eerste, met sedert 't begin als voorzitter advokaat Louis Durand, eene bekende persoonlijkheid in de Fransche katholieke wereld, is geheel katholiek, volstrekt vrij van alle staatsinmenging ; de tweede is een onzijdig verbond dat ook eenige stedelijke volksbanken en enkele landbouwsyndikaten als leden heeft : maar meestal de landelijke kredietmaatschappijen, bij haar aangesloten, peuzelen toch mee aan het gouvernementeel manna, kwistig rondgestrooid zooals we het straks zullen zeggen.

***

Union des Caisses rurales et ouvrières à responsabilité illimitée. In meer dan ééne studie over het landbouwkrediet in Frankrijk schijnt men het bestaan van die « Union » te willen verzwijgen. Dit is mis. Sedert het einde der jaren 1880 heeft Louis Durand in Frankrijk propaganda gemaakt ten voordeele der plaatselijke spaar- en leengilden, naar Raiffeisen's stelsel, zooals ook in ons land de landelijke kredietmaatschappijen ingericht zijn. Evenals bij ons, hebben die maatschappijen zich natuurlijk moeten voegen naar de Fransche wetgeving.

Volgens het « Bulletin » van die vereeniging hadden zich, tot Maart 1914, 1.695 kassen bij dit verbond aangesloten, maar zooveel zijn er niet die nog deel ervan uitmaken. Er werden er ontbonden en er sloten er aan bij andere verbonden om van de Staatshulpgelden te kunnen genieten ; elk jaar geeft het « Bulletin » statistieken van de kassen die de noodige inlichtingen over hunne werking hebben verstrekt. Voor 1912 — dit is het laatste cijfer — staan er 684 kassen daar aangegeven. Volgens ingewonnen inlichtingen zijn er in werkelijkheid van 800 tot 900 die iets verrichten, maar enkel 'n 400 die goed werken. In 1913 hebben 57 nieuwe kassen zich bij de « Union » aangesloten.

Zooals de naam zelf het aangeeft, zijn dit niet alleen landbouwersvereenigingen, maar ook kredietmaatschap-

pijen voor arbeiders, alhoewel de werklieden in veel mindere mate dan de landbouwers en ambachtslieden daarvan deel uitmaken. We kunnen best die maatschappijen vergelijken met de spaar- en leengilden naar Raiffeisen's stelsel hier in ons land.

Die kassen doen leeningen van een minder of meer groot bedrag, voor eenen minderen of meer langen termijn, volgens het doel voor hetwelk uitgeleend wordt en het belang der uitgeleende som. Zoo is er spraak in het verslag over de algemeene vergadering van het bestuur van het Verbond van 18 Maart 1908, over leeningen van 10.000 en 20.000 fr. Voor zulke groote leeningen wordt er hypothekelijke waarborg geëischt, maar men vroeg zich af of zulke groote leeningen voor het vervolg nog wel moesten toegelaten worden. Het antwoord was : waarom niet, wanneer men wel te verstaan de noodige waarborgen heeft en de ontleener deftig is ? In het « Bulletin » van April 1913 staat er een verslag over de zitting van het hoofdbestuur van 't Verbond, waarin gezegd wordt dat eenige regionale of middenkredietkassen aan hunne aangeslotene kassen sommige bewerkingen verbieden en altijd eene hypotheek eischen wanneer de uitgeleende som de 5.000 fr. te boven gaat. Men kwam daartegen op.

Er zijn twee flauwe kanten aan die werking : gebrek aan degelijke middenkredietkassen en geen voldoende toezicht. Voor de verschillende deelen van Frankrijk heeft men verscheidene groepen, waarbij het grootste deel der plaatselijke kassen aangesloten zijn. Voor een of meer departementen bestaat er dan, in den schoot der groep, eene middenkredietkas, maar deze laatste vervult in het leven der aangeslotene kassen een veel mindere rol dan b.v. de middenkredietkas van den Boerenbond tegenover de aangeslotene spaar- en leengilden. Men aanziet als het beste dat elke kas op haar eigen kunne bestaan, zonder de middenkredietkas noodig te hebben. Deze laatste, zei eens een zeer bevoegde persoon, is « l'hôpital des caisses locales » ! Dit is voorzeker eene reden waarom de werking veel minder ernstig moet zijn dan hier bij ons.

Niet alle plaatselijke kassen zijn bij middenkredietkassen aangesloten ; voor hen bestaat er dus geen toezicht ;

maar ook waar het toezicht uitgeoefend wordt is het over 't algemeen veel minder ernstig dat het b. v. in de middenkredietkas van den Boerenbond geschiedt.

Het Staatsbestuur, zullen we seffens zeggen, stelt groote geldsommen ter beschikking van het landbouwkrediet, door bemiddeling van de regionale kassen, eene soort van middenkredietkassen ; enkele maatschappijen van de « Union des caisses rurales et ouvrières » zijn daarbij aangesloten, maar over het algemeen blijven de kassen der « Union » gansch buiten die min of meer gouvernementeele werking.

Dít is opmerkelijk : de min of meer officieele kassen beschikken over bitter weinig eigen geldmiddelen, terwijl, over het algemeen gesproken, de Durandkassen, om ze maar zoo te noemen, genoeg eigen geld hebben ; evenals onze Raiffeisenkassen ontvangen die gewoonlijk veel spaargeld. We kunnen niet beter den geest van deze kassen schetsen dan door het aanhalen van die eenige woorden, komende van het bestuur van het « Bulletin », in 't Januari-nr 1913 : « Nos caisses ne sont pas des œuvres confessionnelles, puisqu'elles ne refusent pas de rendre service à tous les honnêtes gens qui ont besoin de leur secours, mais elles ne sont pas, elles n'ont jamais consenti à être des œuvres neutres.... nous avons fondé notre *union*, précisément pour conserver la liberté d'agir ainsi — pour ne pas nous courber sous la *trompeuse neutralité religieuse et politique,* que certains voulaient nous imposer » ; op de vergadering van den hoofdraad der « Union », den 18 Februari 1914, zei de voorzitter L. Durand o. a. in zijn verslag : « Il s'agit du principe le plus essentiel de notre œuvre, de son caractère ouvertement catholique, de sa soumission absolue à l'autorité religieuse, de son obéissance et de son respect pour les Chefs de l'Eglise ».

En alzoo komen we tot het *Centre fedératif du Crédit populaire en France,* waarop de woorden « trompeuse neutralité religieuse et politique » zinspelen. In 1885 stichtte het landbouwsyndikaat te Poligny (Jura) de eerste landbouwkredietmaatschappij, voorbeeld dat weldra door eenige andere landbouwsyndicaten gevolgd werd. Naar aanleiding van het eerste kongres van volkskrediet, gehouden van 2

tot 5 Mei 1889 te Marseille, kwam de *Centre Fédératif* tot stand. Durand, waar we zooeven over gesproken hebben, was eerst daarbij, maar de *Centre Fédératif* richtte zich in als een onzijdige vereeniging, waar benevens ongeloovigen, de capucien pater Ludovic de Besse werkzaam in was.

Als een der grondslagen van het *Centre Fédératif* wordt door art. 2 der standregelen de volstrekte politieke en godsdienstige onzijdigheid der instellingen van volkskrediet aangegeven.

Ook wat de inrichting betreft der maatschappijen bij dit verbond aangesloten worden er geene beginselen vooruitgezet : de maatschappijen blijven vrij zich in te richten zooals het hun best schikt, zoodat vereenigingen met gelijk welke verantwoordelijkheid der leden bij dit verbond kunnen aansluiten. De *Centre Fédératif* heeft verschillende soorten van model-standregelen, waarin de verantwoordelijkheid verschillend geregeld wordt.

Het doel van het verbond is propaganda te maken in stad en te lande ten gunste van instellingen van volkskrediet, de belangen van het volkskrediet voor te staan, enz. en om dit doel te bereiken, verspreidt het handboeken over volkskrediet, model-standregelen, brochures, het geeft een maandelijksch tijdschrift uit, belegt regelmatig kongressen, houdt voordrachten, propagandareizen, verstrekt inlichtingen, enz.

Het verbond komt beginnende instellingen ter hulp, verleent hun kosteloos de noodige boeken en zendt hun zijn maandelijksch « Bulletin ». Het verleent hun ook technische en rechterlijke raadgevingen.

Alhoewel het jaarlijks vanwege het ministerie van arbeid en sociaal vooruitzicht een hulpgeld krijgt van 5,000 fr., is de *Centre Fédératif* volstrekt geen voorstander van overdreven staatsinmenging. Reeds in zijne standregelen (art. 2, 5°) wordt gezegd dat het verbond de hulp van den Staat maar verrechtvaardigen kan, wanneer deze zich bepaalt tot een eenvoudigen steun en op het kongres van volkskrediet gehouden te Limoges van 12n tot 15n October 1911, deed de secretaris van het *Centre Fédératif*, Maurice Dufourmantelle, een wensch aannemen, er op drukkende dat het echt beginsel van inrichtingen van lande-

lijk volkskrediet is dat de plaatselijke kassen niet alleen rekenen op de hulp van de regionale kassen, dat ze zelfstandig moeten zijn en steunen op bewaargevingen aan hen toevertrouwd.

Al de landelijke kredietmaatschappijen, om zoo te zeggen, aangesloten bij de *Centre Fédératif* maken deel uit van regionale kassen en zijn te rekenen bij de quasi-gouvernementeele kredietinstellingen. Den 10ⁿ Juni 1913 waren er bij de *Centre Fédératif* 1238 maatschappijen ingelijfd. Er zijn daarbij eenige stedelijke volksbanken en eenige landbouwsyndikaten, maar de overgroote meerderheid zijn landelijke kredietmaatschappijen.

***

Het landbouwkrediet, zoo lezen we in eene uitgave van het Fransch ministerie van landbouw, heeft in Frankrijk nog geene zulke belangrijke uitslagen opgeleverd als in Duitschland en in Italië, maar de bekomen uitslagen zijn fel bemoedigend en laten ons het beste van de toekomst hopen. Wanneer het staatsbestuur gewaagt van landbouwkrediet, bedoelt het zijne kassen, niet rechtstreeks natuurlijk door hem ingericht, maar handelend onder zijnen invloed en ten grooten deele, om niet te zeggen, bijna uitsluitend, met zijn geld.

Waar men het quasi-gouvernementeel landelijk krediet in Frankrijk bespreekt, zijn er drie onderscheidingen te maken : eerst heeft men het gewoon landelijk krediet, het « crédit à court terme », dat verleend wordt aan afzonderlijke personen of aan landelijke vereenigingen; dan het krediet op langen termijn aan afzonderlijke personen, « crédit individuel à long terme », waarbij leeningen kunnen worden toegestaan tot een bedrag van 8000 fr., voor ten hoogste 15 jaar; ten laatste het krediet aan vereenigingen voor langen termijn, « crédit collectif à long terme », waarbij aan landbouwvereenigingen, ten hoogste voor 25 jaar, uitgeleend wordt.

De wet van 5 November 1894 voorziet het tot stand komen van kleine maatschappijen van landelijk krediet onder de leden van één of meer landbouwsyndikaten en —

heeft eene latere wet er bijgevoegd — onder leden van landelijke onderlinge verzekeringsmaatschappijen. De leden zijn hier dus allen landbouwers, want een smid, een wagenmaker, een mestkoopman kan alleen van een syndikaat of eene onderlinge landbouwverzekeringsmaatschappij deel uitmaken, wanneer hij terzelfdertijd landbouwer is. De wet van 1894 laat de inrichters van plaatselijke kredietmaatschappijen zeer vrij in het vaststellen der geldelijke verantwoordelijkheid van de leden.

Maar de maatschappijen die tot stand kwamen, naar aanleiding van deze wet zijn bijna allegaar met beperkte verantwoordelijkheid : de leden onderschrijven een deel in die maatschappij : gewoonlijk zijn het deelen van 40 of 20 fr., waarop 1/4 gestort wordt, hetzij 5 of 10 fr.. Het kapitaal kan dus niet belangrijk zijn. Gewoonlijk is het van 4 tot 5000 fr.. De standregelen kunnen voorzien dat de leden verantwoordelijk zullen zijn tot twee, drie, vier maal het bedrag van hunne inschrijving, maar toch altijd blijft het feit waar dat die kassen een zeer klein waarborgkapitaal hebben. Over 't algemeen beschikken zij over weinig of geen geld : spaarstortingen zijn er bijna niet, gezien het gebrek aan waarborg; het eigen kapitaal daarenboven is zeer klein en ten grooten deele of zelfs geheel wordt het gewoonlijk gebruikt om aandeelen te onderschrijven in de regionale kassen, waarover we zullen te spreken hebben. Ten andere voor aandeelen betaalt men gewoonlijk jaarlijks 4 % winst, terwijl het staatsgeld minder kost!

Wanneer nu een lid van eene plaatselijke kas daar eene leening wil aangaan handelt men niet, zooals men het doet bij ons in de spaar- en leengilden en, zooals het ook gebeurt in Frankrijk, in de Durandkassen : het noodige geld wordt niet verschoten voor een zeker getal jaren in verband met het doel der ontleening; evenals het de gewoonte is hier in de banken, teekent de ontleener een orderbriefje, belofte of « promesse » geheeten, waardoor de onderteekenaar belooft, na drie maanden, de bepaalde geldsom te betalen aan een persoon hem door den geldschieter of diens rechthebbende aangeduid. Deze promesse wordt door de plaatselijke kas gediskonteerd, dat wil zeggen gekocht voor haar nominaal bedrag, mits afhouding

van den driemaandelijkschen intrest; op hare beurt zal de plaatselijke kas dit orderbriefje herdiskonteeren, dit wil zeggen voortverkoopen aan de regionale kas, waarbij zij aangesloten is. Zij zal dus het nominaal bedrag hiervan weerkrijgen min den te loopen intrest, maar gewoonlijk is deze wat minder dan de intrest die ze zelf heeft gerekend en dit juist maakt hare winst uit. Die leeningen verdienen dus wel hunnen naam : « crédit à court terme ».

Maar er komen hier seffens verschillende bemerkingen voor den geest : drie maanden zijn onvoldoende; zelfs wanneer het geld dienen moet om meststoffen aan te koopen zou men over 7, 8, 9 maanden moeten kunnen beschikken en wat dan wanneer het betreft b. v. den aankoop van eene koe?

De plaatselijke kas koopt de promesse van haar lid! Waarmee koopt ze dat, vermits ze over geen geld beschikt? En welke zijn de waarborgen geëischt van den ontleener?

Op die vragen moeten we eerst in het kort antwoorden.

Na drie maanden zal de ontleener niet kunnen terugbetalen. Daarom zal men eens, twee, drie keeren « vernieuwen ». Hij zal een nieuw orderbriefje teekenen dat de plaatselijke kas zal diskonteeren en dit geld zal dienen om het bedrag der eerste promesse af te leggen. Dit is het gewoon stelsel der banken. In Frankrijk wordt veel meer, ook door den kleinen man, alzoo gehandeld dan hier bij ons. Wilde men het doen, dat ware in België, bij de landelijke bevolking, eene volstrekte onmogelijkheid. Orderbriefjes en wissels kennen onze landelijke menschen niet, maar altijd blijft deze groote moeilijkheid : met de promesse drie keeren te vernieuwen kan men komen tot één jaar, maar is één jaar voldoende? Wat zou er b. v. gebeuren waar men ontleent voor het aankoopen van eene koe?

We zullen te spreken hebben over het hypotheekkrediet, van ten hoogste 8,000 fr., voor ten langste 15 jaar. Ook in Frankrijk ziet men in dat tusschen het krediet op korten termijn en dit krediet, genoemd op langen termijn, er iets anders zou moeten zijn wat gansch natuurlijk geëischt wordt door de landbouwbelangen : onze Raiffeisenkassen en ook in Frankrijk de Durandkassen leenen voor vijf, zes, zeven, acht, enz. jaren, volgens het gebruik van

het ontleende geld. Zulke leeningen, dus de gewone leeningen in zake landbouw, kunnen met het stelsel van het crédit à court terme niet geschieden. De regionale kas van het Zuid-Oosten, eene afdeeling van de *Union du Sud-Est*, heeft in hare algemeene vergadering van Februari 1913 beslist, tusschen de leeningen op korten termijn en die voor ten hoogste 15 jaar, waar we zullen over te spreken hebben, leeningen in te richten voor ten hoogste drie jaar. Deze regionale kas beschikt nog al over geld daar belegd door de plaatselijke onderlinge brandverzekeringen.

Maar koken kost, zegt het spreekwoord ; hoe kan de plaatselijke kas het orderbriefje van hare leden diskonteeren, vermits ze over weinig of geen geld beschikt?

Hier komen de regionale kassen en de staatshulp te berde.

De wet van 31 Maart 1899, sindsdien meermalen gewijzigd, voorziet het tot stand komen van regionale kassen, dat wil zeggen verbonden van plaatselijke kredietmaatschappijen, van landelijke syndikaten, landelijke maatschappijen van onderlinge verzekering en afzonderlijke leden van die maatschappijen. Volgens art. 5 der wet van 31 Maart 1899 worden ten minste de 2/3 der aandeelen van die regionale kassen voorbehouden voor de plaatselijke landelijke kredietmaatschappijen. Het geld, door de aandeelhouders van deze laatste gestort, wordt, ten grooten deele, zooniet geheel, verbruikt voor aandeelen die de plaatselijke kas neemt in de regionale kas. De plaatselijke maatschappij heeft er inderdaad belang bij zooveel mogelijk aandeelen te hebben in de regionale kas, omdat de hulp door deze laatste aan hare plaatselijke kassen verleend in verband is met het kapitaal bij haar onderschreven en ook omdat de regionale kas er belang bij heeft een zoo groot mogelijk kapitaal te bezitten : het bedrag van het kosteloos staatshulpgeld hangt immers daarvan af. Volgens het verslag van den minister van landbouw aan den voorzitter der Republiek, verschenen in het *Journal Officiel* van 31 December 1913, bestonden er op het einde van 1912, 98 regionale kassen. Die allegaar hadden hulpgelden gekregen van wege den Staat.

Toen, in 1897, het voorrecht van de Banque de France

(de Nationale Bank van Frankrijk) moest vernieuw worden, werd er over geklaagd dat zij den landbouw verwaarloosde (1).

Ter gelegenheid van die vernieuwing van haar voorrecht om bankbiljetten uit te geven stelde zij 40 millioen frank kosteloos ter beschikking van het Staatsbestuur voor den ganschen duurtijd van haar voorrecht en zij verbond zich daarenboven om aan den Staat jaarlijks een deel van haar diskonto af te staan, deel dat niet minder dan twee millioen frank zou mogen bedragen. In werkelijkheid is dit veel aanzienlijker. In de laatste jaren bedroeg deze betaling meer dan acht millioen. De wet van 29 December 1911, waarbij de overeenkomst tusschen het Staatsbestuur en de « Banque de France » bekrachtigd wordt, heeft die jaarlijksche hulp nog verhoogd.

Toen de Staat voor het eerst dit geld van de « Banque de France » kreeg was het natuurlijk dat hij dacht daarmee het landbouwkrediet te bevoordeeligen. Er bestond toen bijna geen ander wettelijk ingericht volkskrediet, maar nu wil hij ook een deel van den koek behouden voor het krediet van den middenstand en voor het krediet der zeevisscherij en er wordt zelfs over geklaagd door de voorstanders van dit krediet en door de middenstanders dat veruit het grootste gedeelte van het gebak in den schotel gelegd wordt van den landbouw (2).

We zijn nu aan 't handelen over het landbouwkrediet voor korten tijd. De regionale kassen kunnen hiervoor van wege het ministerie van landbouw als hulpgeld tot vier maal het bedrag krijgen van hun gestort kapitaal, niet

(1) Ingezien de gewoonten in Frankrijk, het veelvuldig gebruik maken van wissels en orderbriefjes, kan de *Banque de France*, veel meer dan onze Nationale Bank, ten voordeele van het landbouwkrediet doen, met promessen van landbouwers of wissels op hen getrokken te diskonteeren. Dat zij in dit opzicht tamelijk veel doet, blijkt uit de studie van H. Saigner : *Le Crédit agricole en France, ses origines, son essor, son avenir* (Librairie agricole de la maison rustique, 1911). Volgens de daar aangehaalde cijfers heeft, van 1900 tot 1909, de Banque de France rechtstreeks met landbouwers 576 millioen frank zaken gemaakt; door tusschenkomst van regionale kassen herdiskonteerde ze maar voor 250 millioen frank.

(2) *Le Crédit industriel et commercial*, par Adolphe Landry. (Paris, Dunod et Pinat, 1914), blz. 298.

alle echter krijgen zooveel : in 1911, op de 96 regionale kassen, die staatsgelden ontvangen hebben, waren er maar 6 aan wie het maximum door de wet voorzien (vier maal het kapitaal) verleend werd ; 29 kregen meer dan drie keeren het bedrag van hun gestort kapitaal, niet vier keeren ; er waren er maar een tiental die minder dan het dubbel van hun gestort kapitaal hadden ontvangen (1). Met dit geld kunnen ze leeningen toestaan aan de plaatselijke maatschappijen of, hetgeen meer praktisch gebeurt, zij koopen daarmee de promessen van de plaatselijke maatschappijen. Gewoonlijk doen zij dit aan denzelfden intrest als de « Banque de France », laten we zeggen 3 %. Vermits ze kosteloos het geld krijgen, hebben ze hier dus 3 % winst (2). De plaatselijke kas eischt gewoonlijk een intrest van 4 %.

Ziehier nu praktisch hoe eene ontleening op korten termijn door een lid der plaatselijke kas geschiedt : de uitgeleende som is niet groot ; sommige plaatselijke kassen hebben een hoogste bedrag vastgesteld in verhouding tot hetgene door elk lid gestort wordt : 10, 15, 20 keeren het betaald aandeel. Met een aandeel van 40 fr. komt men hier dus niet hooger dan 800 fr. ; dikwijls ook wordt bepaald dat het bedrag van eene leening niet hooger zijn mag dan 1000 fr., soms gaat men tot 2000 fr.. We veronderstellen dus een lid van eene plaatselijke maatschappij die 500 fr. wil ontleenen. Hij teekent een orderbriefje van 500 fr., ten gunste van de plaatselijke maatschappij, op drie maand. Deze laatste zal de promesse diskonteeren, dat wil zeggen geeft

(1) Zie het belangrijk artikel van De Lapparent ; « Quelques réflexions à propos des statistiques du crédit agricole » in *Bulletin mensuel du crédit populaire*, août-septembre 1913 ; men besluite niet dat de oorzaak hiervan was de mindere werkzaamheid, want op blz. 320 in deze studie staat er geschreven : « Si on compare l'activité des caisses régionales qui n'ont pas reçu d'avances dépassant le double de leur capital versé et de celles pour lesquelles ces avances se sont élevées entre 3 et 4 fois ce capital, on constate que la balance penche en faveur des premières ».

(2) Zonder die winst zouden de regionale kassen meestal niet kunnen bestaan ; vermits zij weinig of geen bewaargevingen of « deposito's » hebben, is om zoo te zeggen de eenige bron van inkomsten voor hen de intrest dien ze kunnen doen opbrengen aan de hun kosteloos verstrekte staatsgelden.

als prijs hiervan 500 fr., min drie maand intrest aan 4 %. De plaatselijke kas na deze promesse voorzien te hebben met hare verplichting om ze desnoods te voldoen, zal ze herdiskonteeren, met andere woorden, op hare beurt verkoopen aan de regionale kas, die haar het bedrag hiervan geeft, mits afhouding van 3 % intrest. De regionale kas nu kan op hare beurt verkoopen aan de « Banque de France » of eene andere groote bank, ofwel, wanneer zij geen geld noodig heeft, kan ze de promesse in haar portefeuille houden tot den vervaldag ; zij zal ze ook behouden, wanneer de promesse meer dan drie maand te loopen heeft, want de « Banque de France » mag geen papier voor een langeren tijd dan drie maanden aannemen. Het papier dat de « Banque de France » aankoopt moet drie handteekeningen dragen : over de zekerheid te leveren door den plaatselijken ontleener dat hij zal terugbetalen, zullen we seffens te handelen hebben, maar ook zonder die bestaan de drie handteekeningen : eerst heeft men de hanteekening van den ontleener ; dan de waarborg van de plaatselijke kas en ten derde deze van de regionale kas.

Welke zijn nu de waarborgen geëischt van den ontleener bij eene plaatselijke kas?

Evenals bij ons is de voornaamste waarborg de solidaire borg van een betaalvermogend persoon. Deze zal de promesse medeteekenen, wat men noemt avaliseeren. Men kan natuurlijk ook als waarborg van eene promesse waardepapieren in onderpand geven, maar de boeren beschikken, in 't algemeen, over geen waardepapieren en voor zulk kort krediet, dat zulke kleine sommen bedraagt, valt er natuurlijk op geene hypotheek te denken.

Men heeft veel gesproken over de « warrant agricole », iets wat nog al gelijkenis heeft met ons landbouwvoorrecht. De wet van 18 Juli 1898 heeft het mogelijk willen maken dat roerende landelijke voorwerpen, die geen onroerend goed bij bestemming zijn, bij voorrecht, als waarborg zouden dienen. Het stelsel van « warrants » bestond sedert lang voor den handel ; de praktijk echter heeft doen inzien dat men gebonden was aan te veel wettelijke voorschriften, dat de onkosten konden verminderd worden en dat eene grootere zekerheid kon worden gegeven aan den geld-

schieter; daarom werd de wet van 1898 gewijzigd door de wet nu in gebruik van 30 April 1906. Het warranteeren van landbouwvoortbrengselen en van vee kan op verschillende wijzen geschieden : ofwel worden deze zaken ter bewaring gegeven aan verantwoordelijke derde personen, b.v. aan syndikaten. Het is wat gebeurt met de handelswarrant : de gewarranteerde koopwaren worden in bijzonder daartoe ingerichte magazijnen neergelegd. Dit geeft natuurlijk aan de geldschieters de ernstigste waarborg.

Maar in den landbouw is dat dikwijls niet mogelijk en daarom, evenals het bij ons gebeurt bij het landbouwvoorrecht, kan de warrant worden toegestaan, alhoewel de gewarranteerde voorwerpen in 't bezit blijven van den landbouwer-ontleener. Hiertegen kunnen dezelfde opwerpingen gemaakt worden ten onzent ingebracht tegen het landbouwvoorrecht : alles is wel, wanneer men te doen heeft met een eerlijken ontleener. Maar wanneer deze de voorwerpen, waarop de bevoorrechte schuldvordering steunt, verwijdert, ga ze dan zoeken!

De wet laat toe dat partijen warranteeren zonder de voorgeschreven formaliteiten. Dan zijn er geen kosten aan, maar dan ook wordt weinig waarborg geboden aan den schuldvorderaar: tegenover den eigenaar-verpachter is zulke warrant niet geldig, ook niet tegenover andere schuldeischers van den ontleener. Die wet, waarvan sommigen althans veel verwachtten, heeft weinig uitgebracht. De minister van landbouw heeft in het *Journal Officiel* van 31 December l. l. de cijfers openbaar gemaakt, geleverd door een onderzoek gedaan door den minister van rechtswezen. In het rechtsgebied van het beroepshof te Montpellier en in dat van Bordeaux werd er ernstig gebruik van gemaakt : van 30 April 1906 tot 31 December 1912 waren er in het eerste 22.842 warrants toegestaan voor een gezamenlijk bedrag van 56.039.197 fr.; in het tweede waren er 12.843 warrants voor een bedrag van 100.598.675 fr.; maar daartegenover, in het rechtsgebied van het beroepshof te Limoges, kwamen gedurende geheel dien tijd maar twee warrants tot stand voor een bedrag van 8.500; in het rechtsgebied van het hof te Chambéry, negen warrants voor een gezamenlijk bedrag van 30.200; in het rechtsgebied van het

hof van Bourges, 32 warrants voor eene gezamenlijke som van 77.145 fr. In werkelijkheid wordt alleen wijn gewarranteerd. Zijne waarde bedroeg 162.211.407 fr. Stukken wijn kan men immers gemakkelijk in den kelder van een syndikaat bergen; de waarde van de gewarranteerde graangewassen gedurende dienzelfden tijd was 9.351.849 fr.; die van het vee 18.831.657 fr. Voor geheel Frankrijk zijn er gedurende dit tijdvak 45.892 warrants geweest; het gewarranteerde was 194 millioen frank waard en er werd iets minder dan 91,5 millioen fr. op geleend.

Om volledig te zijn betrekkelijk dit landbouwkrediet voor korten tijd moeten we er nog op wijzen dat de landelijke kassen niet altijd streng plaatselijk zijn. Wij hebben, in België, enkele, gelukkig zeer weinige Raiffeisenkassen, die zich uitstrekken op het gebied van twee gemeenten; de ondervinding leert hoe moeilijk het is de bestuurleden bijeen te krijgen. Wat moet het niet zijn in Frankrijk, waar sommige kassen een tamelijk uitgestrekt gebied hebben, b. v. geheel een kanton?

Omdat het niet mogelijk is in zulke gevallen de bestuurleden regelmatig bijeen te doen komen heeft men, evenals in de gewone banken, een diskontokomiteit: de bestuurleden geven opdracht aan eenigen onder hen, die niet ver van den maatschappelijken zetel wonen, om de aanvragen tot het bekomen eener leening na te zien en er in toe te stemmen!

Tot hiertoe veronderstelden we dat het krediet voor een korten tijd toegestaan werd aan bijzondere personen, maar de landelijke leengilde kan ook zulk krediet toestaan aan vereenigingen, b. v. aan syndikaten of aan samenwerkende vennootschappen voor het verkoopen en vervormen van landbouwvoortbrengselen, b. v. aan samenwerkende melkerijen, aan onderlinge veeverzekeringen.

Het geldt hier dus geheel en gansch het stelsel der gewone banken. In Frankrijk veel meer dan bij ons zijn ook de kleine lieden met wissels, promessen en diskonto bekend; en toch kan men er over twijfelen of altijd de ontleeners der landelijke kassen genoeg weten wat zij doen!

Als bankpapier aanziet men orderpapier met drie handteekeningen, maar zelfs wanneer promessen door land-

bouwers onderteekend, nog twee andere handteekeningen dragen kan men zich afvragen of het hier wel degelijk bankpapier is. In den handel is dit bankpapier; daar weet men immers dat zulk papier op den vervaldag moet betaald worden, zooniet dat men het kan protesteeren en dat daaruit de failliet van den handelaar volgen kan, maar bij de landbouwers is dit niet zoo, voor hen bestaat er geen failliet en zeer dikwijls worden de promessen op hunnen vervaldag niet betaald en moeten ze hernieuwd worden!

En nu nog eene laatste bemerking: men dient rekening te houden met die werkwijze, wanneer men de cijfers van de Fransche kassen vergelijken wil met de cijfers die de bewerkingen aangeven van onze spaar- en leengilden en middenkredietkassen. Zoo b. v. in 1912 hebben de Fransche regionale kassen voor 146 millioen leeningen gedaan; wanneer in ons land eene leening van 2.000 fr. voor tien jaar wordt toegestaan, zal men eenmaal die bewerking in de cijfers vinden, maar in Frankrijk is dit geheel anders, vermits 2.000 fr. uitgeleend worden voor drie maand, wellicht daarna twee, drie, vier maal vernieuwd worden en iedere maal opnieuw voor eene leening van 2.000 fr. aangerekend staan.

***

Tot hiertoe, handelende over de quasi-gouvernementeele kredietinstellingen, spraken we over het gewoon krediet « le crédit à court terme ». Daarnevens, maar veel jonger, heeft men het krediet voor langen termijn aan afzonderlijke personen « crédit individuel à long terme ». Gedurende den winter 1909-1910 hadden overstroomingen groote schade aangericht, namelijk in de streek die de kom uitmaakt van de Seine; het Staatsbestuur wilde die landbouwers ter hulp komen; de gedachte werd uitgebreid tot leeningen van 8.000 fr., die kunnen geschieden, zooals de hoofding van de wet van 19 Maart 1910 het zegt, om het aankoopen, het inrichten, het herinrichten en het vervormen van kleine landelijke winningen te bevorderen. De wetgever wil daardoor jonge landbouwers op den buiten houden en vermijden dat ze naar stad zouden uitwijken. De leening mag niet

meer dan 8.000 fr. bedragen en de duurtijd van de leening kan de 15 jaar niet te boven gaan. Hier nog eens hebben we doodeenvoudig staatshulp : de 2/3 van de jaarlijksche betaling, waartoe de « Banque de France » verplicht werd tegenover den Staat, dienen tot dit doel, maar bij die 2/3 (in 1912 was door de « Banque de France » aan den Staat 8.722.917.85 fr. uit dien hoofde verschuldigd) is ongeveer 6 millioen te voegen, zijnde niet-gebruikte overblijfselen van de jaarlijksche bijdrage der « Banque de France » sedert 1898. Dit geld wordt door den Staat verdeeld onder de regionale kassen, zoodanig nochtans dat deze kostelooze hulp, hun met dit doel gegeven, niet meer bedragen mag dan het dubbel van hun maatschappelijk kapitaal (1). Maar het is hier eene proef ; lukt die, dan zal de Staat van elders geld trachten te krijgen. De regionale kassen hebben twintig jaar tijd om dit kosteloos hulpgeld van den Staat terug te betalen. Zij geven het, kosteloos, aan de plaatselijke kassen, die het dan, gewoonlijk tegen 2 °/o intrest, aan hunne leden uitleenen. Als waarborg voor die uitleening heeft de plaatselijke kas gewoonlijk eene hypotheek. Tot op het einde van 1912 was aan de regionale kassen alzoo 12 millioen fr. hulpgeld gegeven, maar al dit geld was niet gebruikt : ongeveer 8 millioen fr. daarvan werd uitgeleend aan 2.049 landbouwers. Er zijn veel meer aanvragen geweest, maar veel van die werden niet toegestaan, ingezien het doel dat de wetgever daarmee betracht.

***

Er is nog eene derde verscheidenheid in het quasi-gouvernementeel krediet in Frankrijk. Het krediet voor korten tijd kan, zeiden we, gedaan worden aan bijzondere personen of aan vereenigingen. Dit is het gewoon krediet ;

(1) Het gestort kapitaal bij de regionale kassen is zeer verschillend : zoo, in 1911, vinden we 4.575 fr. voor Corsica ; 7.925 frank voor de kas van Ille-et-Vilaine ; maar daartegenover hebben we 1.072.600 fr. voor de regionale kas van Marne-Aisne en 1.122.140 fr. voor die van de Midi. Einde 1912, was het gestort kapitaal der 98 regionale kassen 21.551.221 fr., hetzij voor elke kas gemiddeld 219.808 fr. ; 13.910.195 fr. van dit kapitaal werden gestort door de plaatselijke kassen.

maar eene bijzondere wet van 26 December 1906 heeft voor de vereenigingen het krediet op langen tijd geregeld. Hier nog eens had de Staat zijn toevlucht tot de jaarlijksche bijdrage waartoe de « Banque de France » verplicht is. Voor deze kredietverscheidenheid werd over 1/3 van die bijdrage beschikt. In art. 5 van de wet wordt bepaald dat sommige personnaliteiten, zoo b. v. vier senators, zes leden der Kamer van Volksvertegenwoordigers, één lid van den Staatsraad, enz. een komiteit zullen samenstellen om dit geld onder de regionale kassen te verdeelen. Het zijn niet de plaatselijke kassen die leeningen toestaan aan de vereenigingen : de regionale kassen moeten dit doen. De wetgever heeft hier in 't zicht gehad het aankoopen van onroerende goederen, het aankoopen van materieel, nieuwe inrichtingen ; er wordt echter vereischt dat de samenwerkende vennootschap aangesloten zij bij eene plaatselijke kredietmaatschappij en de leening mag nooit meer dan het dubbel bedragen van het gestorte kapitaal in die samenwerkende vennootschap. De aanvragen tot het bekomen van zulk krediet moeten gestuurd worden naar het ministerie van landbouw door bemiddeling van de regionale kas. Deze immers moet hare toestemming hiertoe geven want zij zal de leening moeten doen en blijft er borg voor tegenover het Staatsbestuur. Die aanvraag wordt in het ministerie onderzocht ; het komiteit voor verdeeling van de hulpgelden, waarvan we daar zooeven hebben gewaagd, houdt regelmatig elken trimester eene bijeenkomst om over de aanvragen te beslissen.

Als waarborg wordt er eene hypotheek ingeschreven ten voordeele van den Staat, maar daarenboven eischt de regionale kas de solidaire verantwoordelijkheid van al de leden der maatschappij ofwel van al of van een deel der leden van den beheerraad. In de wet wordt geen intrest bepaald voor zulk kollektief krediet op langen termijn. De Staat geeft het geld kosteloos aan de regionale kassen; deze eischen gewoonlijk 2 % intrest. Die leeningen worden toegestaan ten hoogste voor 25 jaar. Gedurende dien tijd moeten ze door jaardoodingen afgelegd worden.

In 1912 werd zoo aan 102 samenwerkende vennootschappen 2.587.874 fr. geleend. Er zijn onder hen melke-

rijen, kaasmakerijen, samenwerkende wijnpersen (caves coopératives), samenwerkende stokerijen, samenwerkende oliemolens, vennootschappen voor het gezamenlijk aankoopen van landbouwgetuig, enz..

Handelende verder over de samenwerkende landbouwgenootschappen, halen we eenige voorbeelden aan van leeningen die hun toegestaan werden. Dit laat toe zich een denkbeeld te vormen van hetgene plaatselijke maatschappijen ontvangen.

Men kan de verschillende doeleinden voor dewelke er geleend wordt in drie groepen rangschikken : de voortbrenging, het vervormen, het bewaren en verkoopen van landbouwvoortbrengselen ; het aankoopen, het bouwen, het inrichten van werkhuizen en magazijnen, ten laatste het aankoopen van machines en werktuigen.

In het verslag van den minister van landbouw aan den voorzitter der Republiek over den toestand der landelijke kredietmaatschappijen, op 't einde van 1912 (*Journal officiel*, 31 December 1913), worden 4.204 kredietmaatschappijen opgegeven met 215.695 leden. De kassen van de *Union des caisses rurales et ouvrières* zijn natuurlijk daar niet bij gerekend.

Er werden in deze laatste jaren verschillende wetten gemaakt betrekkelijk het landbouwkrediet. Andere wetten, b.v. die van 12 Juli 1909 op het tot stand komen van onaantastbaren familie-eigendom zijn in nauw verband hiermee ; sedert eenigen tijd werd meermalen den wensch uitgedrukt die verschillende wetten te ordenen en samen te voegen. Een wetsontwerp is in dien zin in de Kamer van Volksvertegenwoordigers neergelegd in naam van den voorzitter der Republiek door den minister van geldwezen Caillaux. Het is gedagteekend 27 Januari 1914. Wij willen hier alleen op één artikel van dit wetsontwerp de aandacht vestigen : in art. 34 wordt bepaald : « Les caisses régionales et locales » ainsi que tous les groupements auxquels ces sociétés » auront consenti des prêts, de quelque nature que ce soit, » sont soumis au contrôle permanent des agents du Minis- » tère de l'Agriculture, chargés de contrôler l'emploi et de » suivre la destination des encouragements financiers de » l'Etat ».

Die geld geeft mag zoo nieuwsgierig zijn te weten wat

ermee wordt gedaan! Maar is het gevolg hiervan niet dat de Staat in die maatschappijen alles naziet en dus daarvan alles kent?

Het zal wel niet noodig zijn op die vergulde krukken te wijzen; dat de politiek een voorname rol speelt in het toestaan van de kostelooze hulpgelden van den Staat en van de leeningen tegen verminderden intrest is zonneklaar, maar dit hier is werkelijk te erg: verleden zomer kwam eene Amerikaansche studiekommissie de landelijke instellingen in Europa nazien. Zij werd natuurlijk ook in Frankrijk ontvangen en de vertegenwoordiger van Frankrijk bij het Internationaal Landbouwgesticht te Rome, M. Louis Dop, hield de eindvoordracht. Hij hemelde op wat in Frankrijk gedaan werd en sprak de hoop uit dat in de Vereenigde Staten gelijkelijk zou mogen gehandeld worden om alzoo « assurer la dignité de l'agriculteur américain »! En den toestand van het landbouwkrediet in Frankrijk vergelijkende met dien van Duitschland, waarvan men algemeen erkent dat, in dit opzicht, we daar het eerste land van Europa hebben, dorst hij zeggen: « Vous n'oublierez pas.... que.... il est des pays qui peuvent vous offrir des exemples admirables d'un *système patriarcal et féodal;* mais il faudra aussi vous demander si cette organisation correspond aux sentiments et aux inspirations d'une Grande Démocratie comme la vôtre, éprise de liberté et d'individualisme ». (1)

***

E. VLIEBERGH.

(Slot in 't volgend nummer).

---

(1) Zie: ***Annales de la Mutualité et de la Coopération agricoles. Organe de la Fédération nationale de la mutualité et de la coopération agricoles,*** Augustus 1913, blz. 287.

MARGARETHA VAN EYCK

GEDRAMATISEERDE LEGENDE

(NAAR MELATI VAN JAVA'S « CAMILLA FERRARI »).

(Vervolg en slot)

IIIe TAFEREEL.

1ste TOONEEL.

Barbara. — In Gods naam, kind, waarom moet ik nu gaan.
Dees morgen zaagt gij zelf Cæcilia nog.
Haar moeder was wel zwak, maar niet verslecht.
Margaretha. — Barbara, waarom wilt gij niet nu ?
Gij weet hoeveel ik van Cæcilia houd ;
Ik ben bekommerd met haar moeders ziekte,
En vraag u of gij niet tot haar wilt gaan
En zien hoe zij het stelt.
Barbara. — Gij grillig kind !
Het weer is goed, en 't is gezond voor u
Eens uit te loopen in de frissche lucht.
Gij droomt te veel en zit te veel in huis
En sluit u op met al dat schilderwerk.
Ga zelf eens kind, geloof mij, 't doet u goed.
Margaretha. — Neen, Barbara, blijf hier daar gij het wilt.
Ik zal dan ook niet gaan ; 'k had nooit gedacht
Dat gij zoo ruw mij iets geweigerd hadt.
Barbara. — Maar, kind, 't is zoo niet dat ik 't meenen wil —
Wel, lieve patrones, wat is er nu ?
Ween toch niet, Margarietje, kind, ween niet,
Hoe ben ik toch zoo dwaas u dat te weigren.
Ween toch niet kindje, zie ik ga !
Margaretha. — Barbara, o wat zijt ge goed voor mij !
Barbara. — Ik ga, is 't wel nu ? (*ter zij*). Ik en snap het niet.

In Gods naam, maar wat mag dat kind toch schelen ?
Voor zoo 'n onnoozelheid is 't water daar !
Margaretha. — Gij moet niet loopen, Barbara, g' hebt tijd.

(*Barbara af*).

2de TOONEEL.

Margaretha. — Kwam hij nu spoedig hier, — ik wacht en ril
Van angstge vreugd om 't ongekend geluk.
Ik heb van morgen in de mis gebeden
Opdat toch alles omgeweten blijv' !
En 'k ben zoo blij, want als ik buitenging
Vlogen drie duiven aan mijn rechte zij
En dwaalden speelsch door d' hel doorzonde lucht.
Donato ! mijn Donato ! kom : Ik wacht...

(*Gaat stilletjes zien aan 't poortje*).

Langs ginder zal hij komen ! O groot heil
Dat mij vandaag vervullen zal ! Hoe schoon
Ligt nu de wijde zomerdag op 't land
En brengt van alle verte één levenslied
Dat zwellend óverruischt tot in mijn hart.
Hoe vaak heb ik gedroomd u hier te zien,
Hier, waar de dag zóo vredig komt en gaat,
In onberoerde kalmte van het leven.

(*Het briefje van Donato uit haar boezem nemend en lezend*).

« Een liefde veel verlangend, weinig hopend »
Hoe lang schijnt mij die avond reeds voorbij,
Wanneer de bloemen vielen voor mijn voet,
En dat mijn oogen en mijn lippen lazen
De liefdewoorden, hooploos, maar zoo teer.
Kon hij hier blijven nu, den ganschen dag,
Bij mij zijn als de zonne in vreemde stilte
Den dag doorgloeit, en naast mij blijvend zijn
Als de avond aanwiekt en de menschen maakt
Gerust en vredig, en tot denken noopt.
En als hij na dien dag van warm geluk
Zou heengaan in den luistervromen nacht,
Dan zou 'k mijn oogen luiken en mijn handen

Vouwen als in gebed op kloppend hart,
En blijde denken : « Morgen keert hij weer ! »

(*Stil wordt gezongen achter den muur ; gedempt, stilaan naderkomend*) :

Mijn hart is rijk aan gaven fijn,
Mijn mond is vol van vreugdewoorden.
Wie zal mij zeggen wien ze hoorden,
Wie ruilt mijn gaven voor de zijn ?

Ik mijn Donato ! ik

(*opent 't poortje. — Donato op*).

3de TOONEEL.

Margaretha. — 'k Heb zoo gewacht, ik was zoo bang,
Maar nu dat gij hier zijt, ben ik gerust ;
Kom naast mij, hier, en geef mij uwe hand,
En laat mijn hoofd rusten aan uwe borst !
Donato, ziet gij nu waar ik hier woon ?
Donato. — Hoe geurt hier alles en hoe bloeit hier alles !
En gaan uw dagen hiér in vrede door,
En denkt gij hiér, en bidt en droomt gij hiér ?
Zij mij gegroet, o huis ! Stil-vrome tempel,
Dragend in u dien geest, zoo weemoedsvol,
Zoo rein, zoo mystisch als het trouwe hart
Der vrouw die in uw muren 't leven slijt.
Hier uit dit huis moet mijn geluk eens komen !
Hier kroont mijn liefde zich met eigen hand,....
Margaretha. — Ja, mijn Donato, hier kroont uw liefde zich,
Hier leeft iemand die werkt, met liefde in 't hart,
Met hoop en veel verwachting in 't gemoed,
Die enkel wenscht gelukkig u te zien.
Donato (*terzij*). — O gouden hart ! Dat gij eens breken moet !
Mijn Margaretha, hoor mij nu eens aan :
Zult gij 't u nooit berouwen dat vandaag
Op dezen Meidag van beloften zwaar,
Gij mij hebt lief gehad !
Margaretha. — Donato, lief,
Kan men 't berouwen dat er dagen waren
Eens in het leven van geluk zoo groot,
Berouwt het 's avonds dat de zonne scheen ?

Hoe zou ik dan, al ware ik later droef
En ongelukkig, onbemind misschien,
Dan spijt gevoelen dat ik eenmaal had
Eén zonge dag, één lente, een paradijs?
Donato. — Geluk, eens heen, wordt pijn, mijn Margaretha!
De zonne die nu leeft, zoo glorieus,
Laat als zij heengaat, zwoelheid, vaag verlangen,
En stille droefheid daar zij niet meer is.
Maar laat ons zwijgen wat ons droef mocht zijn,
Laat ons doorleven, saam, dees vreugdedag, —
Te spoedig komt een avond aan ons liefde,
Te spoedig is 't al heen wat lieflijk is.
Margaretha. — Wat zijt gij nu weemoedig, mijn Donato?
Ik dacht dat gij vandaag heel blij zoudt zijn,
Zoo blij als ik en meer nog onbekommerd.
Is 't niet vandaag de dag die alles brengt,
Die liefdedroom tot werkelijkheid maakt?
Donato. — Ja, 't is de dag die alles mij moet brengen
En die mijn droom tot werkelijkheid maakt.
Margaretha. — Welnu dan, lach eens blij mij in 't gelaat,
En laat uw oogen rusten in de mijne,
En laat uw handen mijne hand omvatten!
Spreek mij nu weer zooals gij mij eens spraakt
Dien avond aan de Bloedkapel, zoo schoon,
Zoo innig, zoo vol vreemd en zoet bekoren.
Wij zijn hier zoo gelukkig, zoo alleen,
Zoo gansch gelaten aan ons eigen liefde.
Daar is het huis waar ik, in stil vertrek,
Waar bloemen geuren aan 't half open raam,
Tracht uit te beelden wat mijn droomen zien.
'k Heb daar zoo vaak, wanneer ik huiswaarts kwam,
't Oor ruischend van gebeden uit den dienst
Gepeinsd aan d'eenzaam, zwartgelokten wandlaar
Die steeds mij aanzag, met zijn oog van vuur.
En thans dat ik u naast mij heb, en dat
Mijn hand uw hand voelt siddren en mijn oog.....
Maar waarom wendt gij de oogen af, mijn lief, —
Zie mij nu aan, en zeg : « Ik heb u lief! »
Donato. — Ik durf u niet bezien, o Margaretha!
Uw oogen zijn zoo trouw, zoo vlekkeloos.....

Margaretha. — En is uw blik niet helder, vriend, en trouw?
Ik zie zoo gaarne glanzen als gij spreekt
Die oogen, die zwarte oogen, gloeiend-mooi,
Zooals er hier in Brugge geen bestaan,
Wat zijt gij, mannen van het Zuiden, schoon!
Allen zijn koeler hier, en min hartstochtelijk, —
Zij spreken nooit zoo opgewekt, zoo lieflijk....
Donato. — Hier is het zooveel inniger, mijn kind.
Margaretha. — En zijn de vrouwen in Italië mooi, mijn vriend?
Ik vrees, ik moet wel schamel voor u staan,
Aan u die 't schoon Italië zijt gewoon.
Donato. — Ja, Margaretha, schoone vrouwen zijn er,
(ter zijde) Schoone en onbarmhartige, helaas!
« Camilla, geef mij sterkte of ik bezwijk ». —
Mag ik nu zien, mijn lief, dat vredig huis,
Die schilderijen waar mijn Margaretha,
In onvergankelijke kleuren maalt
Maagden zooals nooit 't oog aanschouwen mocht?
Margaretha. — Laat ons hier nog wat rusten, 't is zóo goed
Te zijn in stil gekeuvel aan de zij
Van hem wiens woord een pure streeling is.

(*Van buiten achter den muur*) :

Cæcilia. — Wel, Margaretha, staak dan dat gefezel!
Zijt gij aan 't bidden soms of in gesprek
Over de zaken die men enkel fluistert?
Er is toch geen belet, niet waar? Ik kom.

(*Er wordt op 't poortje geklopt*).

Margaretha. — God, wat gedaan! Cæcilia! Ik ben bang,
Dat zij 't vermoeden mocht. — Ik kom, Cæcilia. —
Ga, mijn Donato, berg u fluks in huis,
Ik stuur ze weg zoodra ik kan.... Tot straks.
Donato (ter zij). — Helaas, Camilla, dat zíj weenen moet!

(*Margaretha doet 't poortje open en Cæcilia komt binnen*).

Cæcilia. — Hoe onverwachts, niet waar, dat ik hier ben?
Ik ben zoo blij en licht gezind vandaag, —
Verbeeld u eens : mijn moeder voelt zóo wel
Dat zij vol hoop op beternis gelooft!
Zijt gij niet blij dan, Margaretha?

Margaretha. — Ja,
Heel blij, Cæcilia, omdat deze dag
Zoo veel geluk heeft meêgebracht. Ik zond
Daar even Barbara nog naar uw huis
Om eens te zien hoe 't met uw moeder stond.
Cæcilia. — Ik heb ze niet ontmoet. Zij zal wellicht
Als naar gewoonte een weinig van de baan
gekeerd zijn om een praatje te gaan doen
Met die klappeiën van de kosterij.
Zijn uwe broeders nog niet weergekeerd?
Zij zullen nieuws vertellen, valt te denken,
Want 't moet wel schoon zijn aan een prinsenhof
Lijk dat van ons genadig hertog.
Margaretha. — Neen,
Zij zijn nog niet gekeerd.
Cæcilia. — 'k Ben waarlijk moe
Want ik heb vlug gestapt om hier te zijn.
Zouden wij liever niet in huis wat gaan?
In uwe werkplaats is het nóg zoo koel.
Margaretha. — Neen, neen, Cæcilia, blijf hier. In huis
Is 't warmer nog dan hier. 't Is goed
En frisch hierbuiten.
Cæcilia. — Dat vind ik hier zoo frisch niet, nu, mij goed!
Mij dacht als ik langsheen het muurtje kwam
Dat ik u hoorde spreken; nu 'k was mis,
Ik zie het; maar mijn oor is vol getoet
Van vreugde... en ook van liefde, Margaretha?
Margaretha. — Gij praat ook van niets anders tegenwoordig.
Gaat gij nu trouwen, 't wordt waarachtig tijd!
Cæcilia. — Gij zijt er toch niet boos om Margaretha?
Margaretha. — Boos! en waarom! Is liefde niet zoo schoon,
Dat slechts 't aanschouwen hoe ze in andren straalt
Vreugd geeft en wenschen voor zich zelven wekt!
Cæcilia. — Want gij moet weten Margaretha lief,
Dat moeder zelf den dag nu heeft bepaald
Nog vóór den winter vier ik bruidsfeest, ja!
Met Sint Cornelius ben 'k een blijde bruid.
Wat zal dat goed zijn Margaretha! peins!
Dan kom ik s'avonds meer langs hier gewandeld,
Met Karel, terwijl gij...

(*Terwijl Cæcilia spreekt staat Margaretha te peinzen, alsof ze niet hoort, maar een voorwendsel zocht om haar weg te krijgen, dan, bruusk onderbrekend*).

Margaretha. — 'k geloof, Cæcilia,
Dat het nog stormen zal, ziet gij die wolk
Ginds achter 't torentje van 't klooster rijzen !
Als Barbara maar t'huis is voor de vlaag !

Cæcilia. — Wat gij nu meent, het kan geen onweer zijn !
'tWas lichte mist van morgen...

Margaretha. — 't Wordt slecht weer ;
Als Barbara blijft schuilen zit 'k alleen.

Cæcilia. — Wil 'k blijven...

Margaretha. — Neen toch, neen uw moeder zou
Waarschijnlijk ongerust zijn bleeft gij weg.
Gij weet hoe zieke menschen zijn !

Cæcilia. — 't Is waar,
Ik ga, en als ik Barbara ontmoet
Of thuis vind, zeg ik dat z' haar spoeden moet.

Margaretha. — Daar is geen haaste bij, Cæcilia !
Zóo spoedig komt het niet,

(*Cæcilia buiten langs 't poortje*).

Cæcilia (buiten). — Ginder komt.....

(*Ze babbelen voort, terwijl komt Donato behoedzaam buiten. Onder zijn mantel bergt hij een kistje*).

Donato. — God ! Is 't geen misdaad wat ik hier bedreef !
Ik durf haar in het aanzicht niet meer zien !
Weg moet ik ! weg !

(*Margaretha staat in 't open poortje en kijkt Cæcilia groetend na*).

Rein kind, kind van geloof,
Hoe ruw gebroken wordt het fijne weefsel
Van liefde-droomen dat uw leve' omspon !
O Liefde ! tot wat hebt gij mij gemaakt !
Om wil der liefde wordt liefde gebroken !
Kon ik maar hard nu zijn, lomp, — had ik kracht
Haar weg te stooten als een dief het doet !
Vaarwel ! gij, kind, blond hoofd, en gouden hart !
Vaarwel ! o Brugge, ingetogen stad
Die droomt en bidt, gewiegd door uwe klokken.

Vlaandren, vaarwel! Land waar de trouwe slaapt
In harten, ongekunsteld, onbedrieglijk.
Ik draag 't gedenken als een wonde in 't hart, —
Zult gij die heelen, o mijn gouden land?
Zult gij die heelen, trotsche vrouw die 'k min?

(*Margaretha keert zich om, sluit het poortje*).

Margaretha. — Ze is weg! o mijn Donato, 'k was zoo bang...
Wat hebt gij, lief, gij kijkt zoo vreemd, kom hier, —
Of willen wij nu binnen gaan?

Donato (naar 't poortje gaande). — 'k Moet weg,
Doe open, Margaretha... ik... moet... weg.

Margaretha. — Donato, mijn Donato, ach! Wat is 't?

Donato ('t poortje openrukkend). — O Margaretha, kind, vaarwel!

(*Af*.)

Margaretha. — Donato...
(*Opent 't poortje*). — Mijn God wat is er nu met hem [gebeurd!
Hij vlucht, hij ziet niet om, « Vaarwel »,
Heeft hij gezegd, vaarwel, vaarwel!
Maar 't kan niet waar zijn, 't kan niet zijn!
Vaarwel? waarom vaarwel? Heeft zijne hand
De mijne niet gedrukt en heeft zijn oog
Niet zacht geglommen als hij sprak tot mij?
Vaarwel? Hoe pijnlijk wordt het in mijn borst?
Ik kan het niet begrijpen maar ik voel
Dat er iets zijn moet droever dan de dood?
Donato? mijn Donato? Ach waarom
Moest gij nu komen op dien zeegningsdag,
Die onzer liefde wijding geven moest?
Wordt nu die dag geen dag van eeuwig wee?
't Is of ik droomend sta; ik voel zoo wel
De streeling van zijn hand op mijnen schouder,
Ik hoor zoowel het streelen van zijn woord!
Hier zat hij naast mij, hier sprak hij : « ik min,
Ik min u, Margaretha? » Was 't geen droom
En is 't geen pijnelijk ontwaken nu?
't Klonk als een stervensgil, dit naar « vaarwel ». —
O! wat het is, ik weet het niet! ik weet het niet!
Maar vreeslijk is het wat er komen moet!

Donato, gij die in mijn harte wekte
Iets vreemd, iets wat ik nooit ondervond,
Iets dat gij liefde noemdet, ach waarom
Zijt gij tot mij gekomen, waarom heeft
Uw woord, verlokkend 't ongekend belovend,
Den vree gebroken die mijn dag doorweefde?
Ik voel mij plots zoo oud, zoo eenzaam hier!
Wat is mij 't leven zonder uwe liefde,
Wat is de lent' zonder uw zonge lach,
Wat is het lied mij dat de avond fluistert
Zonder het ruischen van uw heerlijk woord!
Donato! Ik ben bang dat ik begrijpen moet!

7de TOONEEL.

(*Barbara op*).

Barbara. — Dat was nu ook een gril van u! Cæcilia,
Die ik ontmoette, lachte u vierkant uit.
Haar moeder is nu volop aan 't genezen....
Kind, kijk eens op.... of scheelt er iets misschien?
Gij hebt geweend!

Margaretha. — Mijn goede Barbara,
't Is niets, een weinig ongesteld ben ik;
Waarschijnlijk 't warme weder!

Barbara. — Heere toch!
Hoe deerlijk er dat kind uit ziet! Blijf hier
En rust u uit terwijl ik ga
En u iets maak dat alles dra verhelpt.
Mijn moeder zei altijd: « Als 't hoofd,
De maag of 't ingewand ontsteld is, geldt er niets
Dan beste treksel van de vlierebessen »
En, kind, mijn moeder was een beste vrouw!
En ondervinding! (*In huis*).

Margaretha. (*Lange pooze*). — Was 't geen logentaal?
Indien hij loog is waarheid logentaal.
Indien hij loog dan is de liefde logen.
Kom weer, Donato, kom toch weer! Ik ween
Niet, zie, want tranen heb ik niet!
Door u heb ik gezien hoe schooner bloeien
De vreugden van het hart in levenstuin.

En toch, ik voel het, gij zijt heengegaan,
Gij naamt met u mijn rust, mijn vreugd, mijn hope,
En 'k vrees om 't ongekende dat mij dreigt.

(*In huis stemmen*).

Mijn broeders ! Hoezeer wenschte ik nu
Te zitten met mijn eenzame gedachten,
Onaangesproken heel den zomernacht.
Zij zullen spreken van hun reis en van den hertog,
Van 't weer en van den roem dien zij genoten,
Terwijl in mij de angst huilt en de twijfel !
Hoe zal ik dragen wat dees dag mij bracht ?

9de TOONEEL.

(*Hubert en Jan op*).

Hubert. — Dag zus.
Margaretha. — Dag Huibrecht, dag broer Jan.
Jan. — Dag Margaretha.
Hubert. — 'k Heb zoo pas gehoord
Van Barbara dat gij licht onpaslijk zijt.
't Is toch geen erg ?
Margaretha. — Neen, broer, erg is het niet.
Hubert. — Wees toch voorzichtig, kindje. Uw gelaat
Is bleek en uwe oogen zien vermoeid.
Jan. — Ja, draag maar zorg ! Nu, hoor, ik breng goed nieuws,
De hertog, die op aarde zijns gelijken
Onder de vorsten te vergeefs zou zoeken,
Ontving ons prachtig en vol eerbewijzen.
En al die hovelingen gaapten nijdig,
Omdat de hertog hun den rug toekeerde,
En zeide : « Meester Jan, wees welkom hier,
Gij zijt hier prins met mij door uwe kunst. »
Ja, dan heb ik gevoeld, eenvoudig man,
Midden die pracht van goudbestikt fluweel,
Guldene vliezen, benglend op brokaat,
Maar trotsche wezens, waar geen ziel uit sprak,
Dat andre adel dan geboorte en bloed
Schooner en meer verheven in mij straalt.
Zij gaan voorbij, hun goud blijft, en hun naam

Ligt ongeleze' in perkament en boeken,
Maar als wij heen zijn, gaan de gouden tinten
Van ons penseelen, lichaam der gedachten,
In eeuwge schoonheid tot het nageslacht :
En alles sterft, de kleur en glans vergaat ; —
Enkel mijn kleure blijft in eeuwigheid.
Nu ga ik zien! Te lang was ik gescheiden
Van al die beelden die mijn kindren zijn.

(In huis).

Margaretha (ter zij). — Er is in 't hart iets dat mij stikken doet!
Hubert. — En heeft mijn liefste zus aan ons gedacht?
Jan was gelukkig in die glorie ginder,
Maar ik wou weer naar mijn geliefde Brugge,
Naar ons stil huis en onze Margaretha.
Het is wel prachtig, ja en 't streelt een mensch
Te hooren dat een vorst u vleit, maar beter
En veel meer duurzaam is de levensvree
In kalm genieten...... *(gerucht in huis).* Wat is dat, — ['t is Jan,
Bij St-Hubert, wat mag er gaande zijn !
Margaretha. — God ! Nu is 't vreeslijke gebeurd !

(Jan komt buiten gestormd — Barbara na).

Jan. — Bestolen !
Men heeft mijn kleur gestolen ! Doemenis !
Maar hoort gij het niet broeder, 'k ben bestolen !
Men heeft geroofd mijn kleur, de onsterfelijke !
Men heeft de vreugde van mijn nachten meê !
Ah ! blijven moest ik hier, gelijk een hond
Die waakt en bijt ; maar, zult gij spreken,
Wie is er hier geweest, of hoort ge niet,
Dat ik bestolen ben !
Hubert. — Bedaar toch broer!
Jan. — Bedaar toch ja, bedaar ! was 't úw geheim,
Was het úw schat en úw onsterflijkheid
Dat schuilde in hetgeen ik zelve vond !
Vervloekt zij hij die ooit zijn handen stak
In 't heiligdom van Vlaandrens grootste kunst.
Hier zie ! Dat heeft de vuige dief gelaten,
Een gulden gesp van eenen jonkersschoen,

Margaretha. — Donato! Waarom kwaamt gij hier!
Jan. — Donato!
Wat raast gij van Donato! kent gij dan den dief,
Spreek of ik pletter uwen pols ten bloede!
Hubert. — Bedaar toch Jan, laat af.
Margaretha. — Ik had hem lief!
Jan. — Gij hadt hem lief, gij deerne, g' hadt hem lief!
En gij hebt mij geleverd om een streeling;
Gij hebt uw ziel en mijn geluk geleverd!
Gij, reine kind, die d'heilige Godsgena
Te koop droegt op uw wezen, wees vervloekt, —
Gij deerne.
Hubert. — Zwijg Jan, dát verdient zij niet.
Jan. — Verdienen doet ze 't. Wie heeft meer gedaan!
Sleur mij een vrouw hier uit een vuige kroeg,
Is die min rein! Men moest ze door de stad
De handen op den rug gebonden, sleuren,
Barbara. — God! Mijnheer Jan, om enkle potjes verf!
Jan. — Zwijg, wijf! — Wie was die mooie jonker,
Donato; bij Sint Jan, een Italiaansche...
Ik gord mijn dolk, — vaarwel, 't geheim
Neem ik hem met zijn bloed!
Margaretha. — Genade, broeder!
Ik was het want ik had hem lief!
Jan. — En gij,
Gij die de hoogste plicht vergat om 't woord
Van zuidschen pronker, hoor nog voor ik ga:
Nooit raakt uw hand meer een penseel nog aan, —
Als een onreine stoot ik u nu weg,
En uwe oogen waar de droomen stierven
Voor 't wulpsch gelonk, uw oogen zijn voortaan
Gesloten voor de vizioenen van 't hiernamaals,
Voortaan zult ge als een dienstmeid voor mij zijn,
Geen engelen, geen maagden maal uw hand
Die in de omarming ophield maagd te zijn.
De Margaretha die de wereld schonk
De opperste reinheid met een rein gemoed,
Die Margaretha is nu dood voor mij!
Ik ga!
Hubert. — O kind! Wat hebt gij toch gedaan!

Margaretha. — Ik had hem lief! en ach! Ik wist het niet!
Hubert. — Kom laat ons binnen gaan, 't is nu gebeurd
En God alleen weet hoe 't verloopen zal!

(*Af.*)

Margaretha. — Donato! nu begrijp ik, maar te laat!

(Gordijn).

IV^de TAFEREEL.

Speelt eenige jaren later in 't Begijnhof.
Tooneel : Binnenhuisje van een Begijnhof. Door het venster, in den achtergrond, ziet men de begijntjes voorbijgaan.

1^e TOONEEL.

Margaretha. — Is 't nu reeds de ure van den vespertijd?
Godelieve. — Ja, Margaretha, ik moet gaan, wellicht
Gaat gij niet mee? Zijt gij nog afgemat?
Margaretha. — Afgemat? Hoe zou ík mij moede maken,
Mijn lieve zuster Godeliev', den ganschen dag
Zit ik hier 't leven der Begijntjes stil
En onverroerbaar aan te staren.
Godelieve. — Dat is 't niet,
Maar hier *(naar 't hoofd wijzend)* is 't niet zoo stil, en [afmattend
Is 't onverpoosde werk van de gedachte.
Margaretha. — Kan ik beletten aan mijn hart te kloppen?
Kan ik beletten dat de wind omwaait
De blanke huiven van die vrome vrouwen?
Gedachten zijn als wind : zij komen op
En fladdren stil en gaan van zelf dan dood ;
Zij komen tot het hart, het jagen moe,
Zijn kloppen staakt, maar tot de aderslag
Ophoudt van slaan, komen ze weer als 't bloed
Dat ge onbewust voelt rondgaan ; en zoo schoon
Is 't soms 't herdenken aan wat vroeger was.
Zoo heilig kunnen soms gedachten zijn

Als relikwieën van voorbij geluk,
Overgebleven uit een heiligen tijd.

2e TOONEEL.

Martha (op). — Er is groot nieuws : 'k heb 't daar zoo even
[g'hoord
Van Zuster Pharaïlde, die bezoek had.
Onze genadig' hertog is van nacht
Gestorven. Wis krijgt hij een prachtigen dienst,
Want hij was een beschermer van ons huis
En meenge rijke gift stuurd' hij hier heen.
Margaretha. — God weze hem genadig.
Godelieve. — In der eeuwigheid!
Martha. — Nu is 't vespertijd. Dag Margaretha.
Godelieve. — Dag Margaretha.
Margaretha. — Veel devotie, zusters.

3de TOONEEL.

Margaretha. — Hoe gaat nu traag en kalm de vrome schaar
Van witgekapte zusters naar de kerk.
Vredig zien de oogen uit het zwijgend wezen.
Wat moet dat goed zijn voor wie nooit in 't hart
De stormen voelde woelen die wel stillen
Maar nooit volledig weder liggen gaan.
Thans is 't geen liefde meer die in mij spreekt;
Die draag ik in mij lijk een tombe draagt
De dierbre lijken, marmerkil en zwijgzaam,
Waarboven wacht het kruis van eeuwge hoop.
Hier is 't de plaats waar zijn mijne gedachten
In eene vroomheid met 't gebed, waar blank
Is 't kleedsel en de taal en waar de dagen
Als zooveel zwijgend' hymnen opwaarts gaan,
Beginnend in gebed, eindigend in meditatie....

(*Een poosje*).

Thans is de Lente weer hierheen gewuifd!
Langs de gekalkte muren sluipt de ranke,
Het gras is groener op de pleintjes en
Des avonds galmt veel schooner het gezang

Dat uit de huisjes van de zusters dringt
En wegsterft als 't geruisch van hun gebed.
En toch geen nieuwe lente wekt in mij
Nieuwe verlangens naar een schooner leven;
Ik zit en ben tevreden met den dag,
Ik leef niet voor wat komt maar voor wat was. —

4de Tooneel.

Portieres. — Jufvrouw, daar is een geestlijk Heer voor u,
Mag ik hem binnen brengen?
Margaretha. — Zeg dat ik wacht.

(*Portieres af.*)

5de Tooneel.

(*Donato op in pij*).

Margaretha. — Eerwaarde, wat is 't doel van uwe komst,
Want ik en weet niet dat ik ooit u zag.
Donato. — 't Verleden gaat zoo ras, bij 't nooit gekende,
Droomen, eens dood, deelen het droeve lot
Van die ze droomden en vergeten werden.
Margaretha. — Wat wilt gij zeggen, vader, ik herinner mij...
Donato. — Herinner u die avonden, die schooner waren
Dan dagen voor u, Margaretha, denk
Aan d'heilige uren na den avonddienst
Toen ge in u wiegend d'harmonie der liefde,
Als één waart met den zomeravonddroom;
Herinner u.
Margaretha. Waarom, o vader, wekt uw woord
In mij die tijden die gestorven zijn?
Geluk eens heen wordt pijn, werd mij gezegd,
Ik heb het niet geloofd, maar voel thans weer
Het lijden van de eerste ontgoocheling.
Donato. — En wekt mijn woord alleen herinnering,
Zegt u mijn stem niet wie 't geluk herriep,
Zegt dit gelaat niets méer dan wat eens was?

(*Hij laat zijn kap vallen*).

Margaretha. — Donato! zijt gij eindlijk weergekomen?

Nu alles dood is wat eens leven kon?
Ik heb geleden daar ik had gedacht:
« Hij was een dief die huichelde om te stelen »
En dit deed mij meer lijden dan het wee
Dat opsteeg uit mijn stervend liefdeleven.
Donato. — Ik was een dief, o Margaretha, 'k was een dief,
Ik huichelde om te stelen, gij spreekt waar.
Margaretha. — Geen gramschap voel ik thans, Donato, [neen;
Te veel is alles dood in mij, want weet
Als liefde sterft is 't hart gelijk een huis
Dat alle leven ruimde : niets weerklinkt,
Noch zang van vreugde noch geklaag van pijn.
En zoo ben ik, Donato, — 'k heb geweend. —
Mijn nachten zijn geweest een lang gesnik,
En 'k meende dat ik sterven ging. God wilde 't niet.
En toen ben ik geworden, ongemerkt
Als iemand die niets voelt, die niets verlangt;
Ik heb gehuisd met mijn gedachten, koesterend
't Herdenken aan die schoonheid die eens stierf.
Meer dan 't herdenken heb ik niet bewaard.
Donato. — En alles is thans dood.
Margaretha. — Alles Donato.
Donato. — Ook hier ziet ge een gebroken man. Ziet gij
Die pij, ziet gij dit somber boetekleed?
Wat ik misdeed, wil ik zooveel ik kan
Uitboeten in 't habijt van de verstorvenheid.
Margaretha. — De roem dien gij verzocht, is niet gekomen?
God wil niet dat de trots de liefde hoont.
Donato. — God wilde 't niet. Doch trots en was het niet,
Maar liefde, die de liefde breken moest.
Margaretha. — Zocht gij iets meer dan al de kleurenpracht
Die uwen naam onsterflijk maken moest?
Donato. — 'k Wou meer dan roem, ik wilde liefd', helaas!
Die kleuren moesten dienen, Margaretha,
Om 't aangezicht te malen van een vrouw
Die aan dien prijs mij liefde weêr beloofde.
Margaretha. — Die vrouw beminde u niet Donato, want
De trots was het, de liefde niet die sprak,
Toen zij haar hart voor uwe eer verpandde.

Donato. — Ik weet het nu, helaas, maar 'k had haar lief.
Margaretha. — En heeft haar liefde niet uw daad beloond?
Donato. — Hier wordt het droevig Margaretha, hoor!
Toen ik gevlucht was uit uw Vlaanderland,
En paard op paard in mijne dolle vlucht
Had dood gereden, kwam ik op een avond aan
In mijne moederstad, 't gulden Florentië.
Ik dacht niet aan de pijn die ik u sloeg,
— Vergeef mij, Margaretha, liefde is doof
Voor alle klacht die ander wee beschreit —
Ik voelde niet dat ik bij nacht en dag
Den zonnebrand gedragen had en 't waken,
Maar spoedde naar 't paleis van deze vrouw,
— Camilla, hiet ze, Margaretha — die
Mij, tot uw ramp, naar Vlaanderen had gezonden.
Ik klopte aan en was verbaasd, voorwaar,
't Gegons er niet te hooren van 't gezang
En 't woelen van de talrijke genooden,
Kunstenaars en wijzen, die te allen tijde
Haar huis bezochten als de pelgrims Rome.
Maar meer verbaasd nog werd ik toen 'k vernam
Dat niemand bij de jonkvrouw toegang vond.
'k Drong aan, zegde mijn naam, maar koppig bleef
De oude weigren die de poort bewaakte.
Ik, zeker van mijn stuk, vroeg een penseel,
Een doek, en schilderde een bloemenkrans
Van rozen — hare bloemen — met dien glans
Die helderheid van kleur die Jan Van Eyck
Tot op dien dag de menschen had getoond.
De oude kwam weder met een droeven lach,
En wenkte mij dat ik haar volgen zou.
Koortsig van liefde, van verwachting en
Van angst om dit mysterieus gedoe,
Trad ik de zaal in waar Camilla zat.
't Was er vol schemer want de avond viel,
De gouden avond van Italieland,
Waar men de liefde ademt in de lucht;
Gehuld in blanke sluiers zat zij stil
En 't scheen mij dat een lichte siddering
Van tijd tot tijd huiverde door 't gewaad.

« Hier ben ik weer, Camilla, zei ik, zie
Die kleuren, frisch als die waar God meê verft
Zijn eigen bloemen uit het paradijs;
Nu is voor u de onsterflijkheid, voor mij
De liefde, uwe liefde, o Camilla! »
De stem die antwoordde was schor; ik schrok
En vroeg mij af of 't die Camilla was
Wier woorden klonken als een harpgestreel
En dronken maakten als de zoetste wijn.
« Ik ben het, wees gerust, Donato; zeg mij nu
Hoe ge aan 't geheim geraakt zijt », 't geen ik deed.
« En hebt ge een hart om mijnent wil gebroken?
Nu weet ik waarom God mij straffen moest!
Bemint gij mij, Donato? » Bang sloeg 't hart
Mij toen ik riep: « Geen leven zonder u! »
Had ik dan toch geen oogen meer gehad!
Ze kwam tot mij en langzaam hief zij op
De sluiers die 't gelaat en borst bedekten.
Eén wonde was 't, verkankerd, afgewreten......

Margaretha. — Hoe gruwelijk werdt gij gestraft, Donato?

Donato. — Haar oogen waren gelijk uitgebrand,
En lastig, onder piepend ademhalen
Zwoegde de ingevallen borst. « Dat is
De straf, Donato, sprak zij. Gave God
Dat ik mijn last, niet langer dragen moet.
Vaarwel, » Waanzinnig rende ik uit het huis,
En plofte neer te midden van de straat.

Margaretha. — Arme Donato! Hadt gij dát verdiend!

Donato. — En nu sta 'k hier in 't kleed der boetedoeners,
Ik heb gevast, ik heb gebeden, 'k heb geknield
In nachten van vertwijfeling en wanhoop.
Kunt gij mij nu vergeven, Margaretha?

Margaretha. — Dat heb ik lang reeds.

Donato. — En woont gij alleen,
Nu in verlatenheid, en liet gij 't huis
Waar uwe schoonste droomen eens ontloken?

Margaretha. — Die zijn zoo lang gestorven; alles is
Gestorven rondom mij Donato. Eerst
Was 't mijn trouwe Barbara, — Jan en Hubert,
Sloten dan de oogen voor den eeuwgen peis.

Ik heb mijn heil gezocht in God ; na lang
Geween kwam kalmte in mijn gemoed. Mijn hand
Heeft nooit geen kleuren meer op 't doek gespreid
Sedert den dag die mij gebroken heeft.

Donato. — Zoo heeft de liefde dan zich zelf vernield !

Margaretha. — Ziet gij dit kruis ? Er is een dag geweest,
Dat ik het eerde om uwentwil ; stilaan
Heb ik geleerd het om zich zelf te eeren.
Uw harte brak, mijn hart is ook gebroken ;
Wat in de lente knakt bloeit nimmer weer ;
Maar daaglijks lees ik in 't getijdenboek
Dat harten, stuk geslaan door wereldsch wee,
Als opperste offerande, God behagen.
Dat doe ik daaglijks tot eens de ure komt,
Waarop al 't leed tot hoogste vreugde wordt
En alle klachte tot een zegelied.

Donato (*knielend*). — 'k Heb u geëerd, o Margaretha, nu,
Op dezen stond van levenslange scheiding,
Nu kniel ik voor uw grootheid.

Margaretha. — God alleen,
Weet wat in 't hart aan ware grootheid schuilt.

Donato. — Zoo vaar dan wel, o edelste aller vrouwen,
Die door den storm van aardsche liefde zijt
Geraakt tot stille meer van eeuwge vrede.

Margaretha. — Vaarwel, Donato, licht zij u de last,
Wij hadden bei gedroomd — de werklijkheid
Geeft God — zijn name zij gebenedijd.

EINDE.

FILIP DE PILLECYN.

Leuven, Juni 1913.

OVER MAATSCHAPPIJLEER

De *Action populaire* van Reims, die men het Volksverein voor Frankrijk mag noemen, al is ze zeker nog niet zoo belangrijk als die Duitsche inrichting, heeft onlangs den 4den jaargang van haar *Année sociale internationale* (1) uitgegeven. Zooals de naam het trouwens zegt, is het een jaarlijksch overzicht. Vorig jaar bleef het ongelukkiglijk achterwege. Het verschijnen van den jaargang 1913 werd eerst tegen September aangekondigd, en daar het dan toch « vijgen na Paschen » waren, hebben de uitgevers het heel raadzaam geoordeeld nog wat uit te stellen en dan 1913-'14 in een bundel samen te smelten; zoo zijn ze dan weer op eens vlot, en kunnen zij, wij hopen het volgend jaar weer even vroeg klaar zijn met hun werk als dit jaar.

Dit boek is eenig in zijnen aard, in geen enkel land hebben wij nog een dusdanig algemeen overzicht, en met reden mag dus de Katholieke sociale beweging van Frankrijk er fier op gaan de uitgave van dit verdienstelijk werk, ook door andersdenkenden hoog gewaardeerd, te hebben aangevat en doorgezet. Wij zijn dan ook niet verwonderd het volgende in de inleiding van dezen nieuwen jaargang te lezen : « Le succès de l'Année sociale s'affirme de plus en plus. En dépit de leur prix élevé, le volume de 1910 est aujourd'hui complètement épuisé ; des volumes de 1911 et de 1912, il ne reste qu'un petit nombre d'exemplaires.

» Nous l'avons dit jadis, il n'existe nulle part, pas même en Allemagne où les écrivains sociaux sont légion, aucune publication rappelant, même de loin, l'Année sociale. Elle est venue combler une lacune : son succès témoigne d'un besoin, besoin oserons-nous dire, universel, car de tous les pays, voire des plus éloignés, on la demande à l'Action Populaire (2). »

Waarlijk voor elken socialen werker, die op de hoogte wil zijn, niet enkel van wat er gebeurt in zijn eigen land maar ook in het buitenland, is dit werk onmisbaar. In onzen tegenwoordigen tijd is op alle gebied de documentatie zoo uitgebreid, en dit wel bijzonder voor de maatschappijleer waarin daarbij

(1) *Action populaire,* Année sociale internationale 1913-'14, Bilan des idées et des institutions 4me année, 1914, Reims, *Action populaire*, in-8°, 1230 bldz. Prix 10 fr.

(2) Bldz. v-vi.

nieuwe vraagstukken bestendig opdagen, dat het voor den enkeling niet meer mogelijk is zich zelven op de hoogte te houden. Daarom is het dan ook geen wonder dat de « Année sociale » eenig in haren aard blijft, daar dergelijke taak niet kan ondernomen worden dan door eene inrichting, en nog wel eene stevig gegrondveste als een Volksverein of eene Action populaire.

De nieuwe jaargang heeft enkele wijzigingen ondergaan in vergelijking met de vorige. Vooreerst, daar de kwestie van het katholieke syndicalisme voor 't oogenblik zoowat omtrent in alle landen een moeilijk tijdstip doorleeft, in opzicht der grondbegrippen die het steunen, heeft men het goed geacht in het deel van het werk, dat dit vraagstuk behandelt, de katholieke leer nogmaals grondig voor te stellen om te trachten alle misverstand te doen verdwijnen.

Om aan den arbeid niet te veel het leeuwenaandeel te schenken in vergelijking met het patronaat, en om de evolutie aan te toonen die ook dit laatste ondergaat, werd in den nieuwen jaargang een bijzonder hoofdstuk toegevoegd : de vereenigingen van kapitalen : naamlooze vennootschappen... kartells, trusts, enz..

Eindelijk eene meer grondige verandering, die ons ook eene merkelijke verbetering schijnt. Waar in de vroegere jaargangen de meedeelingen die het buitenland betroffen in de laatste bladzijden werden gegeven, worden deze nu gansch het werk door in den hoofdtekst zelf ingelascht; aldus bekomt elke vraag op haar eigen genomen een meer internationaal karakter. Eene verbetering schijnt het ons, zeggen wij ; ja werkelijk, want wie een of ander vraagstuk wil instudeeren, weet ook heel graag wat daarover in het buitenland gedacht wordt en dit vindt hij nu alles bijeenverzameld; integendeel diegenen, die over een enkel land willen ingelicht zijn voor alle vraagstukken gesteld in de staathuishoudkunde, zijn zeer zeldzaam, en deze kunnen er dan nog toe komen door den analytischen bladwijzer.

Elk behandeld vraagstuk, zegden wij, krijgt nu een meer internationaal karakter; maar in de internationale zijde blijft toch soms nog wat veel in de schaduw. Zoo b.v., in het hoofdstuk der bevolking, waarin de geboortenvermindering zeer breedvoerig behandeld wordt, treft men uiterst weinig aan buiten de Fransche toestanden; in het hoofdstuk over de woonst worden wij vergast met 40 bladzijden over Frankrijk en slechts 8 over alle andere landen. Voor het syndicalisme integendeel vinden wij 32 bladzijden over Frankrijk en 27 over den vreemde. Wij durven toch uit dit tekort geen verwijt maken aan de uitgevers. Het is allicht te begrijpen dat zij veel beter op de

hoogte zijn voor de Fransche toestanden, en vermits daarbij hun werk waarschijnlijk toch nog meest aftrek zal vinden in Frankrijk is het dan ook heel natuurlijk dat over dit land wat meer wordt uitgeweid. De inlichtingen over het buitenland worden ook bij buitenlandsche medewerkers ingewonnen, zoo-als die raadzaam is, en het moet reeds eene zware taak zijn om zoo uit alle hoeken van de wereld regelmatig de gewenschte meedeelingen te bekomen. Zoo wij geen verwijt toesturen, durven wij toch den wensch uiten dat al meer en meer zal gewerkt worden om waarlijk eene Année *internationale* te verwezenlijken.

Om nu van het vermelde werk een overzicht te geven, dat is ook geene kleinigheid : het gaat niet, zoowat 1300 bladzijden in eenige regels samen te vatten. Wij zullen er toch een en ander over reppen om toch eene gedachte ervan te geven.

De inleiding is getiteld : « Education et action sociales » en brengt ons : I. Documents pontificaux 1911-1913; II. Préjugés et action sociales ; III. Organes d'éducation et d'action sociales. Hier krijgen wij, Belgen, in 't voorbijgaan een pluimken : « Ignorances, préjugés, calomnies, c'est un mur épais qui sépare trop souvent l'Eglise de l'âme ouvrière. De plus en plus, les prédicateurs et missionnaires se plaignent de l'absence des travailleurs autour de leur chaire... Ils ont beau se dévouer... les foules restent à l'écart. Que faire? Nous répondons : en même temps que l'action religieuse, essayer de l'action sociale catholique. La méthode a fait ses preuves... L'exemple de la Belgique n'est-il pas une leçon saisissante?» (1)

Het eerste deel : « La Famille » handelt eerst over de bevolking ; hier komt bijzonder de geboortenvermindering tot haar recht. Wie over die kwestie handelen wil, moet ongetwijfeld hier te rade gaan ; spijtig, zooals wij hooger reeds zegden, dat het buitenland wat kort bedeeld werd (blz. 82-84). Daarna volgen de hoofdstukken over : 1. De Woonst, 2. Hygiene, 3. Zedelijke en sociale Werking, hier is weer eene groote moderne kwaal aan te stippen : de pornographie, 4. Het Familiebudget, 5. De Vrouw. Hier treffen wij onder anderen aan dat de Engelsche wet van 9 December 1912 toelaat de handelaars in blanke slavinnen, op heeterdaad betrapt, aan te houden zonder aanhoudingsmandaat en met zweepslagen te straffen. (2)

Het tweede deel is getiteld : « Producteurs et Consomma-

(1) Blz. 33.
(2) Blz. 410.

teurs ». Om te beginnen wordt hier het Syndicalisme behandeld. In een eerste hoofdstuk worden de ongelukkige verdachtmakingen door sommige katholieken tegen de kristene vakbeweging ingebracht grondig weêrlegd. In het tweede : Het werk van het syndikaat bestatigen wij dat de kollektieve arbeidsovereenkomst waarlijk groot belang krijgt vermits b.v. voor de mijnen en steengroeven van Engeland 900.000 dergelijke overeenkomsten in 1910 in voege waren. Wij vinden er ook aangaande de syndicale organisatie der patroons dat de katholieke groepeering nergens bestaat, maar dat, om te beantwoorden aan den wensch van Pius X in Italië, gevolgd door Holland, beproefd wordt om deze beweging te beginnen met de kleine ondernemingen is de hoop om later ook iets te kunnen bekomen bij de groote kapitalisten, waar zulks zeker veel moeilijker zal lukken. Alhoewel wij dit in de *Année sociale* niet aantreffen, zijn wij gelukkig te kunnen bestatigen dat België zich hierin weer op de voorbaan stelt, daar sedert enkele maanden eene beweging ontstaan is om onze wat verouderde vereenigingen van klein-handelaars, nijveraars en bedienden te doen veranderen in ware vakvereenigingen.

Na de vakorganisatie wordt de samenwerking breedvoerig behandeld om te sluiten met het nieuwe deel over de vereenigingen van het kapitaal. Aldus bevat dit tweede deel : Producteurs et Consommateurs ruim 500 bladzijden.

Het derde deel heeft het over de tusschenkomst van den Staat ten voordeele der werklieden, het vierde deel over socialisme en anarchisme en eindelijk het vijfde en laatste over de Verzekering.

Die korte opsomming geeft onvermijdelijk slechts eene heel flauwe gedachte van de overvloedige stof die men in dit werk over de verschillende vraagstukken der maatschappijleer aantreft ; en zoo iemand in het werk zelf niet al vinden zou wat noodig is om een vraagstuk grondig in te studeeren, vindt hij er toch op den koop toe eene goed voorziene bibliographie der laatst verschenen werken op het einde van elk hoofdstuk.

Met reden mogen wij dus herhalen dat hij, die over eene sociale kwestie van internationaal oogpunt uit wil ingelicht zijn, dit werk niet kan missen.

***

In onze vorige Kroniek bespraken wij het werk : *Geburtenrückgang und Konfession* van Dr Hans Rost. Van dezen schrijver ligt weer een nieuw soortgelijk boek voor : *Beiträge zur Moral-*

statistik (1) uitgegeven door de Görres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft im Katholischen Deutschland. Schrijver staat wel bekend als moraalstatistiker in Duitschland. Het nieuwe werk bevat eene reeks van zes afzonderlijke studiën.

De eerste studie handelt over geboortenvermindering en sterftecijfer in de steden. Op het eerste punt moeten wij niet meer drukken daar wij in onze vorige kroniek deden uitschijnen dat die kwaal, zooals de cijfers het bewezen, veel erger woekert in de protestantsche en vooral socialistische middens dan wel bij de katholieken.

De merkelijke vermindering van het sterftecijfer doet aan den anderen kant besluiten dat onze hedendaagsche sociale en hygienische toestanden fel verbeterd zijn.

Zeer uitgebreid zijn in de tweede verhandeling de buitenhuwelijksche geboorten besproken, waarvoor weer, bij het groot verschil der cijfers voor de verschillende steden, den invloed van den verschillenden godsdienst moet bijgehaald worden om dit verschil uit te leggen. Hetzelfde geldt ook voor de echtscheidingen, — in de derde studie behandeld, — zoowel als voor de zelfmoorden die de stof der vierde verhandeling uitmaken. Hier wordt terloops bestatigd dat de zelfmoorden het talrijkst zijn onder de apothekers en dienstboden. Voor deze laatsten schijnt de reden ervan voor de hand te liggen, namelijk het verdwijnen der patriarkale betrekkingen tusschen meesters en dienstboden, en ook en wel bijzonder den grooteren zucht naar vrijheid vanwege de dienstmeisjes, met de zedelijke misbruiken die er uit voortvloeien en die dikwijls om aan de schande te ontsnappen, de ongelukkige bedrogene tot zelfmoord sleepen (2). Ook eene der groote reden van de toename der zelfmoorden vindt schrijver in de uiterst verfijnde opvoeding der kinderen. Deze worden niet meer genoeg gehard om den strijd voor het leven kloekmoedig te doorworstelen (3). Dit is allicht te begrijpen bij het moderne tweekindersysteem; dan worden de arme kleinen door hunne ouders als afgoden beschouwd en later in het leven blijven zij denken dat zij nog zoo moeten vertroeteld worden. De vijfde verhandeling brengt ons iets eigenaardigs, nl. de geschiedenis en de werking van het antizelfmoordbureel van het leger des heils. Wij, katholieken, bezitten zulks feitelijk in de biecht, dit heeft Goethe reeds gezien toen

(1) Dr Hans Rost, *Beiträge zur Moralstatistik* in-8°, 177 bldz. Prijs 4.— M., 1913. Paderborn, Ferdinand Schöningh.
(2) Blz. 119.
(3) Blz. 115.

hij de werking der biecht prees, als eene machtige bron van levensgeluk. Maar voor hoevelen blijft de biecht een schrikbeeld ! Het bureel van het leger des heils, dat te Londen overvloedig werk verricht, tracht allen, die zich willen zelfmoorden in zijn bereik te krijgen, laat ze dan eenvoudig hunne droeve geschiedenis vertellen, tracht de ongelukkigen op te beuren en ze door zedelijken steun uit hunnen benarden toestand te redden. Het is dus een schoon liefdadig werk.

Daarna volgt eene zesde studie over het jodendom in Duitschland en zijnen invloed door het ingrijpen in de verschillende beroepen. Eindelijk om te sluiten eene kleine studie over de noodlottige gevolgen van het alcoolisme. De eerste studiën zijn dus bijzonder geschikt om met doorslaande cijfers de meerwaarde der katholieke zedenleer te bewijzen.

Dat de zelfmoord onder de dienstboden het meest woekert, dat de oorzaak ervan grootendeels te vinden is in het zedenbederf, bleek uit de hooger besproken studie ; dat dit zedenbederf het verschrikkelijkst woekert onder de meisjes die in de grootstad inwijken van den buiten wordt betoond in de laatste bladzijden van het werkje van de E. E. H. H. PHILIPPEN en J. MATHEUSSEN, *Het Vraagstuk der Stadsinwijking* (1).

Dit vraagstuk der Stadsinwijking stelt zich niet alleen voor de meisjes die naar de stad komen dienen, maar voor alle inwijkelingen van den buiten. Men vraagt zich met reden af hoe onze grootsteden zoo ongodsdienstig kunnen blijven, alhoewel voortdurend nieuwe brave elementen in groote hoeveelheid toestroomen.,. maar ongelukkiglijk in ruim getal hunne godsdienstige overtuiging verliezen. Doet dan de geestelijkheid der stad haren plicht niet, verwaarloost zij die verdoolde schapen ? Neen, maar zij kent ze niet, en wanneer zij ze heeft leeren kennen is het al dikwijls te laat. Daarom is het werk der stadsinwijking, waar in den laatsten tijd, onder aansporing van Kard. Mercier, reeds veel voor gewerkt werd, zoo broodnoodig.

Ongelukkiglijk wordt het nog te weinig begrepen door de geestelijkheid van te lande ; en dit is nogal te begrijpen, want wie de toestanden eener grootstad niet kent, kan zich moeilijk eene gedachte vormen van de moeilijkheden die de katholieke werking in de grootstad tegenkomt. Wij kunnen niet weerstaan hier enkele regels over te schrijven uit het besproken werkje om de kwaal op tastbare wijze voor te stellen : « Nauwelijks

(1) *Vragen des Tijds*, PHILIPPEN en MATHEUSSEN, « Het Vraagstuk der Stadsinwijking », in-8° van 96 blz. Prijs fr. 1.50, 1913, Brussel, Katholieke Werking.

staan de meubeltjes op hunne plaats in de nieuwe woning, of een politieagent (te Antwerpen zijn er zoo 14 met dit werk belast) staat er om inlichtingen te nemen, en vooral om inlichtingen te geven, en gewoonlijk loopen die ook over scholen, gazetten, bakkerijen, maatschappijen, enz., enz..

» En dat bezoek wordt gewoonlijk gevolgd door dat van leden der liberale propagandakomiteiten, die langs het gemeentebestuur om, verwittigd worden over de aankomst dier inwijkelingen en de meest aanlokkende beloften doen aan die eenvoudige menschen, als zij hun goeden raad willen volgen.

» En zoo komt het dat engelblanke kinderzieltjes aanlanden in scholen waar noch gebeden, noch godsdienst onderwezen wordt... Zoo komt het, dat brave lieden van den buiten brood nemen van bakkerijen, die wekelijks kosteloos een blad laten bestellen, waarin de katholieke partij, godsdienst en priesters steeds bespot en belasterd worden. Zoo komt het dat brave buitenlieden hier verzeilen in maatschappijen van Onderlingen Bijstand, die in hunne standregels durven schrijven : alleen wanneer het lid zich 's namiddags laat begraven, heeft de familie recht op vergoeding bij overlijden.

» Zoo komt het : dat diezelfde buitenlieden, in de stad bedorven, dikwijls ook nog op den buiten het bederf gaan verspreiden...

» Wat er moest gedaan daartegen werd op het Congres van Antwerpen in 1902 krachtdadig vooruitgezet. De ondervinding echter van 10 jaar leert ons, dat er *van de bescherming der buitenlieden in de stad niets kan komen, als de priesters en de sociale werkers van te lande niet de hand reiken aan de stedelijke zielzorgers.*

» Ziedaar de noodzakelijkheid van het Werk der Inwijkelingen.

» Een bestendig bureel ontvangt de regelmatig opgezonden adressen der inwijkelingen met bijgaande inlichtingen. Deze adressen worden gesorteerd en verzonden naar de pastoors der stadsparochiën, naar de maatschappelijke secretariaten, naar het komiteit der goede drukpers en naar het beschermingskomiteit der jonge meisjes...

» Op de vergadering der werken voor inwijkelingen, die gehouden werd te Brussel, op 6 November 1912, kon men dan ook vermelden dat het beschermingskomiteit van Antwerpen, van Januari 1912 tot November van 't zelfde jaar (dus op tien maanden) 171 bulletijns van inwijkelingen had ontvangen. Dank zij echter de medewerking der ijverigste leden van den vrouwenbond Constance Teichman, breidde het « Werk der Inwijkelingen » zich te Antwerpen weldra op zulkdanige wijze

uit, dat ons, van den 10en Februari 1913 tot 20 Juli van 't zelfde jaar (dus slechts op 6 maanden) : *4451 adressen van inwijkelingen toekwamen...* In plaats van uit Antwerpen verwittigd te worden, dat een bepaald persoon zich in eene bepaalde straat is komen vestigen, zou ons dit bericht van uit de vertrekplaats en zelfs voor het definitief vertrek der bedoelde personen moeten opgezonden worden. In plaats van heelend zou het werk der inwijkelingen voorkomend moeten kunnen optreden. » (1)

Na deze bladzijde wordt eene verdere aanbeveling van het werkje overbodig, zij toont immers dat elk geestelijke, elk sociale werker, bijzonder op den buiten, het zich zonder fout moet aanschaffen. Hij zal door de lezing ervan zich overtuigen van den grooten nood waarin moet verholpen worden. Hij zal inzien dat men tot nu toe op den buiten aan eenen zwaren plicht te kort kwam, dit bewijzen de hooger aangehaalde cijfers door hunne tegenstelling, vermits de bond Constance Teichman, niettegenstaaande de groote moeilijkheden waarop het inwinnen dier adressen in de stad zelve stuit, er toch in slaagde een zoo aanzienlijk getal te verzamelen. Hij zal ook beseffen het uiterst weinige dat men van hem vraagt, 't is te zeggen aan het Werk der Inwijkelingen eenige regels te schrijven voor elken uitwijkeling van zijn dorp. Met die kleine moeite vervult hij een zwaren plicht, en al het overige komt dan neer op de sociale werkers van de stad. Wij zijn innig overtuigd dat het verspreiden van dit werkje veel goed zal doen door het kwaad op den buiten te doen kennen, en door praktisch aan te duiden hoe de sociale werkers van den buiten er met een kleine moeite kunnen in verhelpen. Wij wenschen den schrijvers dan ook van herte geluk.

Eene plaag die vooral ook in de stad woekert zijn de misbruiken van den huisarbeid, het Sweating-System volgens den kenschetsenden Engelschen naam. Hierover brengt ons Pierre Verhaegen eene zeer belangrijke bijdrage in zijn : *Travail à domicile et Sweating-System* (2). Het zijn twee voordrachten gehouden op 21 en 18 Maart 1912 voor den Koopersbond van Antwerpen en door dezen uitgegeven. De eerste voordracht is getiteld : Le mal ; hier legt schrijver deze zoo erge moderne kwaal bloot. Als groote oorzaak van het kwaad duidt hij aan de gewetenlooze drift naar meer winst der groote fabrikanten en groote magazijnen. Deze onderhandelen niet rechtstreeks met

(1) Blz. 74-75.
(2) Pierre Verhaegen. *Travail à domicile et Sweating-System*, kl. in-8°, 135 blz., 1912, Brussel, Dewit.

de werkers en werksters, maar met tusschenpersonen, aan wie zij eenen prijs stellen voor het te leveren werk, zonder zich in 't minst te bekommeren welk loon bij zulken prijs aan de werkers en werksters kan betaald worden. De tusschenpersonen die men heel lang aangezien heeft als de groote plichtigen hebben heel dikwijls geene schuld aan de misbruiken ja, ontvangen dikwijls slechts eene karige vergoeding voor den last en de verantwoordelijkheid die zij op zich nemen. Bij die tusschenpersonen zijn ook de kloosters met hunne beroepscholen te rekenen, die men zoo dikwijls ten onrechte beschuldigd heeft de kinderen uit te buiten, en door hunne concurrentie eene der groote oorzaken te zijn der misbruiken van den huisarbeid. Schrijver weêrlegt die opwerping en bewijst dat de toestand in de kloosters beter is dan elders, en zoo zij geene hoogere loonen betalen deze ook niet lager zijn, en dat die karige vergoeding enkel te wijten is aan het feit dat de werkgevers de kloosters, meer nog dan de leeken tusschenpersonen, uitbuiten, daar die tot minder weerstand in staat zijn.

In zijne tweede voordracht onderzoekt schrijver de hulpmiddelen om dien naren toestand te verhelpen, en blijft bijzonder lang stil bij de tusschenkomst der wetgeving voor het bepalen van minimumloonen, wat voor 't oogenblik als 't eenige oprecht ingrijpende hulpmiddel beschouwd wordt. Dit is waarlijk een heel belangrijk werkje, de schrijver ervan was bijzonder beslagen om dit vraagstuk te behandelen, daar hij reeds vroeger een uitgebreid werk liet verschijnen over de kantnijverheid, wat hem dwong persoonlijk een enkwest in te stellen over dien belangrijken tak der huisnijverheid.

Eenieder zonder uitzondering zal dit werkje met nut, ja met aandoening lezen want er komen waarlijk feiten in voor die wraakroepend zijn. Men hoort toch nog menigmaal zeggen van sommige brave geruste burgers : « men doet te veel voor 't werkvolk, voor wie werken wil is geene armoede en ellende meer mogelijk ». Wel dat die brave, gezapige burgers, dat die kalme, genietende renteniers zich dit werkje eens aanschaffen, wanneer zij dan die feiten zullen vernemen van werkers die den ganschen dag in eenen kelder moeten naaien, van wapenmakers die 0,90 fr. daags verdienen en daarmeê in het onderhoud van een huisgezin van tien kinderen moeten voorzien, van kantwerksters die voor eenen arbeidsdag van 12 uren arme 0,60 fr. kunnen verdienen, van werksters die 1,50 fr. voor 12 uren werk verdienen door het voorbereiden van konijnenpelsen in eenen luchtkring met mercuurdampen gevuld — wat voor gevolg heeft dat de arme kleintjes die in zulke woonkamer opgroeien van

jongsaf ziekelijk en ongelukkig zijn, — van kinderen van 4-5 jaar die den ganschen dag reeds aan het werk moeten helpen en reeds door beroepsziekten aangetast zijn, van patroons die zich niet schamen aan meisjes en vrouwen, die klagen dat hun loon onvoldoende is om te leven, aan te raden eene bijwinst te zoeken in de prostitutie enz. enz. wanneer die brave geruste burgers zullen vernemen dat die feiten voorkomen hier in België in hunne naaste omgeving dan krijgen zij misschien ook nog eene sociale roeping waaraan zij hunnen ledigen tijd zeer nuttig zouden kunnen besteden.

* * *

Die nog bestaande misbruiken leveren nog altijd koren op den molen van het socialisme, en aan dien kant is toch geen heil te vinden, want hun droombeeld van Communisme kan daarin niets verhelpen. Het Communisme bestond immers en bestaat nog deels in Rusland in de « Mirs », men had daar het gemeentelijke gemeenbezit. En is er wel een land waar meer ellende te vinden is op den buiten dan daar. Onlangs nog werd ons bevestigd door Russen, die een paar jaren uit hun land weg geweest waren, dat het waarlijk pijnlijk aandoet de armoede te zien die op den Russischen buiten heerscht. Verre van heil te hopen door het Communisme beschouwt men er dit integendeel als de oorzaak der ellende, ook heeft de regeering door een Ukase van 9 November 1906 en door eene wet van 29 Mei 1912 maatregelen genomen om den privaateigendom in te voeren. De gevolgen dier maatregelen der Russische wetgevers onderzoekt Dr K. A. Wieth-Knudsen in zijn : *Bauernfrage und Agrarreform in Russland* (1). Schrijver geeft ons eerst eene studie over de economische aardrijkskunde en de bevolking van Rusland. Daarna schetst hij kort de vroeger getroffen maatregelen om den toestand der boeren te verbeteren, om in een derde hoofdstuk de levens- en arbeidsvoorwaarden der Russische boeren meer nauwkeurig af te schilderen, waaruit blijkt dat een russische boer zich moet tevreden stellen met een budget dat 10 tot 20 maal minder bedraagt dan dit van eenen Deenschen, Zweedschen of Duitschen boer, dat hij dus uiterst spaarzaam moet leven (bl. 66). In zijn vierde hoofstuk zet schrijver die nieuwe landbouwwetgeving uiteen die voor doel heeft den gemeen-

(1) Dr sc. pol. K. A. Wieth-Knudsen, *Bauernfrage und Agrarreform in Russland,* gr. in-8°, 260 blz. en 3 kaarten. Prijs 8, — M., 1913, Leipzig, Dunker & Humblot.

eigendom der gemeente tot privaateigendom te verkoopen, en aldus komt hij er natuurlijk toe in een volgend kapittel te handelen over het landbouwkrediet, hypotheken en banken. Eindelijk in het zesde hoofdstuk wordt voor de verschillende provinciën onderzocht in hoever de nieuwe wetgeving reeds vruchten heeft opgeleverd. Hieraan worden dan in een laatste kapitel de vooruitzichten toegevoegd. Voor de toekomst rijst ook de moeilijkheid op die de al te groote vrijheid, voor het vererven en voor het beschikken over den landelijken grondeigendom, in West-Europa heeft meegebracht, 't is te zeggen : de te groote verdeeling der boerengoederen door vererven, en ook de te zware belasting door hypotheken. Voor dit laatste zal bijzonder in Rusland moeten gezorgd worden, daar de kwaal van het drankmisbruik er zoo schrikkelijk woekert, en deze maar al te dikwijls schulden na zich sleept.

Eene gansch tegenovergestelde strekking, te weten de terugkeer tot het gemeenbezit van den grond door den Staat vinden wij behandeld in : Dr Heinrich Wehberg, *Die Bodenreform im Lichte des humanistischen Sozialismus.* (1)

Dit boek werd uitgegeven ter gelegenheid der 25ste verjaring van de stichting van den « Bund Deutscher Badenreformer ». Wehberg was daarom de eerste voorzitter maar na 2 jaar trok hij zich reeds terug, omdat hij met de aanhangers der beweging voor de theorie in oneenigheid geraakte. Volgens den bond moet de grondrente altijd hooger en hooger stijgen ; volgens Wehberg integendeel zou eene goede organisatie der maatschappij voor gevolg hebben dat de grondrente zou dalen. Het werk bevat eene heruitgave van vier verhandelingen 1) Program des Humanistischen Sozialismus, 1891, geeft het programma weer van den « Allwohlbund » die door Wehberg geleid werd na zijn uittreden uit der Bund Deutscher Bodenreform, maar die slechts enkele jaren bestond. 2) Die Bodenreform im Lichte des Freihandels (1891) geeft de redenen aan der afscheuring uit den Bund Deutscher Bodenreformer. 3) Die Verstaatlichung der Bergwerke (1892) is een pleidooi om de mijnen tot staatseigendom te maken. 4) Die Wohnungsfrage im Lichte des humanistischen Sozialismus (1895) is de belangrijkste der vier studiën voor 't oogenblik, daar, bij den tegenwoordigen woningsnood in de groote steden, de Badenreformer bijzonder op dit punt den strijd voeren.

(1) Dr Heinrich Wehberg, *Die Bodenreform im Lichte des humanistischen Sozialismus*, gr. in 8°, 170 blz. prijs 5,— M., 1913, Leipzig, Dunker & Humblot.

Alle die socialistische theorieën hoe zij dan ook met hunnen bijnaam heeten, blijven toch altijd utopieën. De ware oplossing der sociale kwestie kan slechts gevonden worden in de grondbegrippen van het Kristendom en dit is geen Socialisme, al wordt ook wel dikwijls beweerd dat de eerste Kristenen het Socialisme aankleefden. Om de valschheid hiervan te bewijzen toont ons J. J. MING, S. J., in zijn *Christelijk Socialism* (1), dat er geen verschil bestaat tusschen het oudste en latere Christendom, dat het primitieve Christendom met onrecht wordt voorgesteld als socialistisch zijnde in zijne strevingen, om, na het weerleggen der bewijsvoeringen door de socialisten aangevoerd om deze hunne thesis te bevestigen, te besluiten dat er geen christelijk Socialisme bestaat. In het tweede deel van zijn werkje behandelt schrijver het Humanitarisme als de godsdienst van het Socialisme. Hier toont hij door aanhalingen uit socialistische profeten, dat het socialisme als godsdienst strikt humanitaristisch is, dat het geene andere godheid erkent als den mensch zelf. Dat blijkt niet enkel uit aanhalingen uit schrijvers maar ook uit de plichten en bedieningen die het Socialisme oplegt.

In dit schriftje vinden wij dus eene klare en bondige weêrlegging van de bedriegelijke gezegden onzer socialisten, nl. dat de eerste Christenen socialisten waren, en dat een Christen zonder vrees zich bij het Socialisme mag aansluiten. Het levert nuttige documentatie voor propagandisten en studiekringen.

***

Nu iets over studentenbeweging. Hier in Vlaanderen mag men wel zeggen dat de ernstige studentenbeweging het eerst aan 't bloeien ging. Sedert eenigen tijd is toch ook b.v. in Duitschland het overmatige bierdrinken en feestvieren niet meer uitsluitend het studentenleven. Dr Sonneschein is daar de groote man geweest om de studenten in de sociale werking in te leiden. Hij is hier geen vreemde, want meer dan eens kwam hij, zelfs met Duitsche studenten, met onze Vlaamsche Studentenbeweging kennis maken. Alhoewel de Duitsche studenten nog niet lang die nieuwe wegen zijn opgegaan, staan zij misschien reeds verder dan de onze; zeker hebben zij toch een stevig ingericht sekretariaat met Dr Sonneschein aan 't hoofd dank de edelmoedige medehulp van het machtige Volksverein. Dit sekretariaat geeft eene *Studenten-Bibliothek* uit om de sociale

(1) J. J. MING, S. J., *Christelijk Socialisme, Politieke en Sociale Studiën*, VI, 6, Leiden, Futura.

gedachten onder de studenten te verspreiden. 't Zijn kleine brochuren. Nr 5 is getiteld : *Der Cartellverband der Katholischen Deutschen Studentenverbindungen* (C. V.) (1) en geeft ons het ontstaan en de ontwikkeling van het Cartelverband, zijnen omvang en organisatie, zijn programma, de waardiging van zijn bestaan als beantwoordend aan eene noodwendigheid des tijds. Wie zich met studentenbeweging bezighoudt, leze die brochure, daar onder oogpunt van degelijke organisatie de Duitschen gewoonlijk vooraan staan.

Nr 6 heet : *Rechtsstudium und Sozialarbeit* (2). Schrijver geeft eerst een woord over de omwenteling in de vorming der jonge rechtsgeleerden. Die hebben wij hier ook op groote schaal te Leuven gezien. Daarna behandelt bij de verschillende wijzen voor de jonge studenten in de rechten om zich op sociaal gebied nuttig te maken : Besichtigungswesen, Arbeiterunterrichtskurse, Jugendgerichtshilfe, Residenz- und Gemeinschaftsarbeit, Sonstige Lern-und Arbeitsmöglichkeiten. Daar sommige dier werken bij ons ook bestaan, is eene vergelijking altijd nuttig ; daar andere nog onbekend zijn, is het wel de moeite waard eens te onderzoeken of ze bij ons ook niet van pas zouden komen.

Nr 7 is eene studie over Frankrijk : *Die Früchte einer sozialstudentischen Bewegung* (zugleich Einführung in das geistige Leben und in die Literatur des sozialen Katholicismus in Frankreich. (3) Het doel van het werkje geeft schrijver zelf aldus aan : « Zoo werd getracht, een levendig beeld der sociale ontwikkeling van Frankrijk te geven, die haar zwaartepunt niet vindt in uitgebreide, systematisch werkende organisatiën, maar in vele kleine groepeeringen door uitstekende personen geleid, die dikwijls meer door uitstraling van sociale warmte, dan door meědeeling van sociale gedachten werkzaam zijn. (4)

* * *

Met betrekking tot de financiën moeten wij de tweede uitgave vermelden van een werkje dat reeds veel bijval oogstte :

(1) August Neus, *Der Cartellverband der Katholischen Deutschen Studentenverbindungen* (C. V.), in-16° von 44 r., 1913. *Studenten-Bibliothek* N° 5. M. Gladbach, Volksverein. Prijs 40 pf..

(2) Rudolf Amelunxen, *Rechtsstudium und Sozialarbeit*, in-16° von 47 r., *Studenten-Bibliothek*. Heft 6, 1913. M. Gladbach, Volksverein. Prijs 40 pf.

(3) Herman Platz, *Die Früchte einer sozialstudentischen Bewegung*, in-16° von 89 r., *Studenten-Bibliothek*, N° 7, 1913. M. Gladbach, Volksverein, 40 pf.

(4) Blz. 11.

Prof. Dr Robert Liefmann, *Kartelle und Trusts und die Weiterbildung der volkswirtschaftlichen Organisation* (1) Schrijver geeft ons eerst eene studie over het wezen en ontstaan der Kartells, en hier toont hij ons het onderscheid dat bestaat tusschen Kartel en soortgelijke inrichtingen, die er dikwijls mêe verward worden, hij wijdt ook een afzonderlijk paragraaf aan het Kartelwezen in Duitschland, waar deze inrichting bijzonder heeft voet gevat. Uit het paar bladzijden gewijd aan de andere landen leeren wij dat, na Duitschland, Oostenrijk-Hongarië tamelijk veel Kartells bezit en dan België, terwijl zij in andere landen wel niet onbekend maar toch minder talrijk zijn.

Daarna onderzoekt schrijver in de twee volgende hoofdstukken de werking der Kartells en voor de nijverheid en voor de verbruikers. In een vierde hoofdstuk worden de Trusts besproken, die alhoewel gansch verschillend met de Kartells, toch dikwijls met dezen verward worden. De Trusts zijn eigen bijzonder aan Amerika maar ook aan Engeland. Dat alle Trusts, al hebben zij ook tot doel en monopolies tot stand te brengen, niet schadelijk zijn voor de maatschappij bewijst het paragraaf waar als een der goede gevolgen der Trusts de vermindering der voortbrengstkosten wordt aangegeven. Toch heel dikwijls zijn zij schadelijk zooals blijkt uit de daarop volgende onderverdeeling.

De moderne nijverheidsontwikkeling houdt zich reeds niet meer aan de te eenvoudige vormen van Kartells en Trusts, de concentratie gaat immer verder. Dit toont ons schrijver in zijn vijfde hoofdstuk. Tot slot van dit hoofdstuk, alhoewel schrijver er zich niet mêe bezig houdt, bewijst hij feitelijk het valsche der Marxistische theorie.

Voorzeker bestatigt hij dat de nijverheid zich concentreert, maar het kapitaal komt meer en meer onder vorm van waardpapieren voor, en zoo worden de eigenaars van nijverheidsondernemingen minder en minder eenlingen maar wel een overgroot getal van aktiënbezitters. Aldus wordt de winst door de nijverheid afgeworpen meer en meer onder velen verspreid.

Eindelijk sluit schrijver zijn werkje met eene studie over staatsinmenging om de misbruiken dezer machtige financieele inrichtingen te beletten.

Wij hebben hier niet te doen met een uitgebreide wetenschappelijk werk over Kartells en Trusts maar enkel met eene klare bondige studie om de niet ingewijden een klaar begrip te geven van deze hoogst moderne vragen.

(1) Prof. Dr Robert Liefmann (Freiburg i. B.), *Kartelle und Trusts*, in 12°, 210 blz., 1910. Stuttgart, Heinrich Moritz. Prijs 2,— M., geb. 2,50 M.

Niet enkel Trusts en Kartells zijn in staat misbruiken in het leven te roepen door hunne financieële macht, maar in financiezaken op de beurs, gebeurt heel wat, dat nadeelig is voor de maatschappij. In den laatsten tijd werd bijzonder hier in België over de beursmisbruiken geklaagd, en de ernstige wisselagenten hebben ingezien dat de te groote vrijheid die op de Beurs heerscht voor gevolg heeft, dat het beroep van wisselagent overstroomd wordt door een aantal lieden die weinig of geenen waarborg bieden, en het er enkel op aanleggen hunne klanten uit te buiten. Het mistrouwen dat aldus van wege het publiek op de wisselagenten valt, en ook de verliezen die ernstige wisselagenten doormaakten tengevolge der handelwijze dezer weinig betrouwbare beroepsgezellen, hebben voor gevolg gehad, dat bijzonder te Brussel de beurskommissie naar ernstige maatregelen uitziet, om het beroep van wisselagent wat te zuiveren. Om daartoe bij te dragen verscheen een werk van eenen jongen advocaat : César Colinet, *Les Bourses de valeurs mobilières en Belgique* (1). Ziehier hoe schrijver zelf het doel van zijn werk voorstelt : « Na den huidigen toestand der beurzen en van de markt der waarden te hebben onderzocht, zullen wij in 't kort eene reeks van wetsontwerpen uiteen zetten in dewelke wij getracht hebben maatregelen te voorzien, om, zonder de ernstige ondernemingen noch de gewetensvolle tusschenpersonen te benadeelen, die waarden en personen, wier tegenwoordigheid op de geldmarkt niets dan een gevaar en een nadeel kan zijn voor het openbaar belang, onmêedoogend van de geldmarkt uit te sluiten » (2).

Het voorgenomen doel is heel schoon maar er in gelukken, enkel de schuimers der geldmarkt en niet de ernstige personen en ondernemingen in hunne werking te belemmeren door de getroffen maatregelen, dit is uiterst moeilijk. Die studie komt feitelijk te goeder ure en zal grooten dienst bewijzen aan al wie zich om de hervorming der Beurs bekommert, daar zij den huidigen toestand doet kennen, en de voorgeslagen maatregelen volledig weergeeft en ernstig bespreekt.

Met meer nadruk misschien wel dan voor de hervorming der Beurs, wordt tegenwoordig bij den wetgever aangedrongen om van Staatswege iets te doen tot het degelijk inrichten van

(1) César Colinet, *Les Bourses de valeurs mobilières en Belgique.* Situation actuelle et projets de réformes, Exposé théorique et pratique, in-12° van 370 blz, 1913, Brussel, Van Fleteren. Prijs 4 fr.
(2) Blz. VIII.

het krediet voor den middenstand. De kleine handelaars en nijveraars zouden eindelijk wakker geraakt zijn, en door het stichten van het algemeen sekretariaat van den middenstand schijnen zij de nieuwe wegen der ernstige beroepsorganisatie op te willen. Vorig jaar bekwamen zij reeds een stuksken wet om de slechte betalers tot vergoedingen der interesten op hunne achterstallige rekeningen te dwingen. Maar in 't kredietwezen blijft nog altijd de moeilijke kwestie op te lossen, hoe aan den kleinen burger het noodige geld bezorgd om hem toe te laten zijne onderneming recht te houden en stevig in te richten. Hierover werd onlangs door het machtige Duitsche syndikaat : Verband Katholischer kaufmännischer Vereinigungen Deutschlands eene brochure in 't licht gegeven : A. Ecker, *Kreditprobleme des kaufmännischen Mittelstandes* (1). Schrijver bespreekt de verschillende moeilijkheden die uit het noodwendige krediet geven en krediet vragen, voor den huidigen middenstand voortvloeien, en de tot nu toe beproefde middelen om dat te verhelpen. Voorzeker is hier uitbreiding en goedkoopworden van het krediet uiterst te wenschen. Schrijver stelt daartoe de burgersmutualiteiten voor, waardoor het persoonlijk krediet weer meer op den voorgrond zou treden, daar de stoffelijke waarborgen hier niet voldoende zijn om het noodige krediet te bekomen ; hij hoopt dat deze burgersmutualiteiten goedkoop krediet zouden vinden in de spaarkassen. Men vraagt zich toch af of het solidariteitsgevoel in den middenstand groot genoeg is om deze mutualiteiten te kunnen tot stand brengen, en of het strenge toezicht over de schuldenaars zou mogelijk zijn, zooals dit het geval is voor de Raffeisen-kassen bij den boerenstand. Ons schijnt het dat, aangezien de aangehaalde moeilijkheid, de middenstandsvereenigingen eerst en vooral meer en meer zouden moeten werken om, even als de groote bazars enz., aan hunne klanten zoo weinig mogelijk krediet te geven, aldus zou voor den middenstand zelf den nood aan krediet ook grootendeels verdwijnen.

* * *

Het *Jahrbuch der Angestelltenbewegung* (2) bespraken wij reeds in vorige kronieken. In de 3de aflevering van den jaargang 1913

(1) A. Ecker, *Kreditprobleme des kaufm. Mittelstandes,* in-8° van 83 blz., Verlag des Verbandes Kath. kaufm. Vereinigungen Deutschlands, 1913, Essen-Ruhr. Prijs fr. 1, — M.

(2) *Jahrbuch der Angestelltenbewegung,* 1913, 4 Heften 6, — M. 1913, Berlin, Industriebeamten Verlag.

treffen wij een klein artikel aan van Vandervelde over de Beweging der bedienden in België. Het is eene uiteenzetting over de kwestie heel in 't kort en zonder groot belang waar wij enkel kunnen over zeggen, dat zij tamelijk tendenzieus is, zooals men het van den socialistischen politieken leider mocht verwachten. Uit zijn artikel zou men besluiten dat de socialistische syndikaten voor de bedienden toonaangevend zijn, terwijl hun invloed voor 't oogenblik nog zoo uiterst onbeduidend is, en anderzijds de katholieke beweging die reeds jaren bestaat, die veel sterker is, en in den laatsten tijd met nieuw leven opkomt, enkele regels in 't voorbijgaan krijgt, die dan nog toonen dat schrijver van het artikel van deze beweging weinig of niets kent. Ook over de voorgestelde wetsinmenging aangaande de arbeidsovereenkomst der bedienden, stelt hij de zaken zoo voor als zou daarvan het initiatief uitgaan van de afgevaardigden Franck, Vandervelde zelf en de medeonderteekenaars van het wetsvoorstel Franck, wanneer integendeel al wat in dien zin gedaan werd grootendeels te danken is aan professor Brants van Leuven, die reeds in 1900 een wetsontwerp opmaakte, dat hij bij de Commissie der kleine burgerij indiende, en dat de grondslag werd van het latere wetsontwerp door den hoogeren arbeidsraad aangenomen.

Zooals wij vroeger reeds zegden is dit jaarboek bijzonder nuttig door de Duitsche officieele dokumenten, aangaande de bedienden, die er in overgedrukt worden.

***

Soziale Gedanken eines schweizerischen Arbeitgebers vor 40 Jahren van Dr FERDINAND BUOMBERGER. (1)

Het werkje geeft de sociale opvatting van den in 1813 geborenen Zwitser Johann Gaspar Brunner weer, die vóor veertig jaar aan het hoofd eener belangrijke fabriek stond te Niederlenz (Kanton Aargau). Buomberger heeft in tijdschriften en brochuren de meest belangrijke gedachten van dien sociaalgeaarden patroon verzameld, en heeft ze dan volgens verschillende hoofdgedachten gegroepeerd. Ozer zichzelf schreef Brunner in eene brochure getiteld : « Wegwijzer voor fabriekarbeiders » : « De man die tot u spreekt heeft armoede en welstand leeren kennen. Hij is te midden van het fabrieksleven geboren en heeft het wel

(1) Dr FERDINAND BUOMBERGER, *Soziale Gedanken eines schweizerischen Arbeitsgebers vor 40 Jahren*, in-12°, 95 blz., 1913. Zurich, Verlag Art. Institut Grell Füssli. Prijs fr. 1.50.

en wee ervan als knaap reeds mêebeleefd; hij heeft eene lange ondervinding achter den rug, heeft fabrieken, fabriekeigenaars en fabriekarbeiders van allen aard leeren kennen en mag daarom wel zijn oordeel over het arbeidersvraagstuk vellen. In dit werkje vindt men waarlijk schoone gedachten die de uitgever met reden goudkorrels neemt.

Franz Mataré, *Die Arbeitsmittel, Maschine, Apparat, Werkzeug.* Eine Abhandlung über ihren Einfluss auf den Industriebetrieb unter eingehender Berücksichtigung des Apparatwesens (1). Schrijver beweert dat in de huidige staathuishoudkunde eene menigte termen voorkomt, die geene klaar afgelijnde beteekenis hebben, bijzonder waar het geldt termen aan de nijverheid ontleend, wat noodzakelijk is door de wederzijdsche menigvuldige betrekkingen die tusschen staathuishoudkunde en nijverheid bestaan. De slechte aflijning van de beteekenis dezer termen is uit te leggen door het feit, dat die termen in de staathuishoudkunde slechts vóór korten tijd in gebruik kwamen, daar de nijverheid zelf in haren huidigen vorm nog zeer jong is en zich voortdurend ontwikkelt. Onder deze termen zijn deze die den titel van het besproken boek uitmaken te rangschikken. Die aangehaalde termen wil schrijver nu uitleggen om hun eene vaste beteekenis te geven. Om daartoe te geraken acht hij het noodig daarover 214 bldz. te geven. Gij moet waarlijk bekennen dat het een « tour de force » is. Dat het voorzeker wenschenswaard is eene vaste terminologie te hebben voor eene wetenschap is onbetwistbaar, maar als het daartoe noodig is voor elke 3 of 4 termen een zoo lijvig boek te schrijven, dan vreezen wij dat de termen voor eeuwig onafgelijnd zullen blijven, daar de mannen van het vak den tijd niet zouden vinden om die goed bewezen bcteekenis der termen aan te leeren.

Dr J. Buelens.

(1) Franz Mataré, *Die Arbeitsmittel, Maschine, Apparat, Werkzeug,* in 8°, 214 bldz. 1913. Duncker & Humblot, Munchen und Leipzig. Prijs 5,50 M.

BOEKENNIEUWS

VERKLARING VAN DEN KATECHISMUS DER NEDERLANDSCHE BISDOMMEN, door P. Potters, kanunnik en pastoor te Breda, oud-prof. der Ethica en Dogmatiek. Tweede deel (vraag 69-130). — Uitgever C. N. Teulings, 's Hertogenbosch.

Dit tweede deel is zijn oudsten broeder op de hielen gevolgd. Gaat het zoo voort dan zullen wij niet lang moeten wachten eer heel het belangrijke werk volledig zal zijn.

Dit deel is even als het eerste de vrucht van ernstige studie. Het schijnt met eene zekere voorliefde bewerkt omdat het hier ging om den goddelijken en boven alles te prijzen Persoon van den Verlosser, en om het lieflijk beeld van zijne heilige Moeder en dan van haren eerbiedweerdigen bruidegom, den H. Jozef.

Om Jezus' zending en godheid te bewijzen is het allergeschiktst. Schrijver heeft niet vergeten dat dit de hoofdkwestie van onzen godsdienst is en heeft er de noodige uitgebreidheid aan gegeven. Doch niet alleen voor de apologetiek, ook voor de prediking is gezorgd. Schrijver schijnt deze vooral op het oog te hebben gehad in zijne uitweidingen over het lijden van O. H., over de volmaaktheden van Maria en van St. Jozef. Als parende wetenschappelijk onderricht met stichtende beschouwingen en warme opwekkingen, zal het werk van kanunnik Potters éénig zijn in onze taal en ook in menig andere taal zijne weerga niet hebben.

Werpen wij eenen blik op de verschillende lessen.

Naar aanleiding van de negende les wordt de belangrijkheid over de erfzonde en haar gevolgen zeer klaar uiteengezet; een overzicht van de voorzeggingen des Ouden Testaments aangaande den toekomstigen Verlosser dient als voorbereiding tot de volgende les.

De lessen 10-15, welke spreken over Christus, zijn met bijzondere zorg behandeld. Bij de tiende les krijgen wij zeer grondige dogmatische verklaringen over den Persoon en over de twee naturen van Christus; hierbij sluit zich, als bijzonder nuttig voor de prediking, eene schoone uitweiding aan, over den zoeten Naam « Jezus » en over den naam « Christus ». Eene enkele opmerking over deze woorden : « De H. Schrift noemt Christus *als deze mensch* beschouwd, den natuurlijken Zoon Gods ». (Blz. 67). Die uitdrukking vonden wij niet nauwkeurig : Het Zoonschap immers wordt maar gezegd van den *persoon*, en Christus *als mensch* is geen persoon ; of zal men zeggen dat het woordeken *deze* den persoon aanduidt? Zulke uitdrukkingen stichten verwarring (Blz. 75) zegt schrijver, sprekende over de kennis van Christus' menschelijke ziel : « Deze kennis was niet afhankelijk van de zintuigen en hersenbeelden, maar is de kennis der *zuivere geesten* ». Toch was in Christus ook wel eene kennis die kwam langs de zintuigen en de hersenbeelden.

De elfde les is gewijd aan de menschwording en behandelt ook Maria's moederschap en de daarmee verbonden volmaaktheden. Dit zal voor den godsdienstonderwijzer en predikant eene goudmijn zijn. Toch, indien wij vroeger den schrijver wel eens te voorzichtig vonden, moeten wij bekennen dat hij hier soms met te veel zekerheid spreekt waar het enkel een *pie creditur* geldt. Zoo b.v. dat Maria met de heiligmakende genade, dus van den eersten oogenblik haars bestaans, het gebruik der rede ontving.

Maria's *onzondigbaarheid* moet men onderscheiden van die van Jezus, die een goddelijk Persoon was en dus alle zonde *volstrekt* uitsloot. Maria was zeker vrij van slechte begeerlijkheid, maar hadde Zij, evenals Adam en Eva, niet kunnen zondigen door hoogmoed, door verzet tegen God? Indien men haar in dit opzicht de onzondigbaarheid toekent, dan moet men die afleiden, gelijk schrijver doet, uit « de groote kracht der heiligmakende en der werkdadige genaden » en uit « de krachtige uitwendige bescherming, waarmede de almachtige liefde van den Zoon Gods haar bewaarde ». Toch veronderstellen die genaden de *vrije* medewerking van den persoon, aan wien zij gegeven worden. Maria hadde die kunnen weigeren. Door mede te werken heeft Maria de zonde in haar overwonnen. Eene *volstrekte* onzondigbaarheid kan men niet bevestigen Aangaande de geslachtlijnen van Jezus geeft schrijver als zeker de meening, welke Heli aanziet als den broeder van Jacob en als stiefvader van Jozef. Hij hadde ten minste in nota de andere zienwijze kunnen vermelden, volgens welke Heli dezelfde is als Joachim en dus Jozefs schoonvader.

Schrijver neemt aan dat de H. Jozef de oom was van Maria en anderzijds beweert hij dat er geene reden was om Jozef als een *bejaard* man voor te stellen. Een oom is toch gewoonlijk nog al wat ouder dan zijne nicht. Maar dit is alles zoo onzeker. Schrijver aanziet den H. Jozef als zijnde « na Maria, de hoogste in waardigheid, in heiligheid, in glorie » en hij wil voor dien heilige een bijzonderen eeredienst dien hij *protodulia* zou heeten. Vroeger toch hield de H. Jan de Dooper, die van vóór zijne geboorte geheiligd en die door Jezus zelf zoo hoog geroemd werd, eene hoogere plaats in de vereering der Kerk. Zelfs Petrus en Paulus stonden meer in aanzien dan Jozef. Wij willen zeker geen afbreuk doen aan den geliefden H. Jozef; maar is het wel noodig de heiligen te nummeren? Dat kan, ons dunkens, weinig bijdragen tot den hoogen ernst van den godsdienst. De roos en de lelie en menig andere bloem hebben elk eene eigene schoonheid, zonder dat men bepaald kan zeggen welke de schoonste is. Niemand zou den dichter Homerus en den schilder Raphaël tegen elkander kunnen in de weegschaal leggen. Zou het met de heiligen zoo ook niet zijn?

De twaalfde les, over het leven van Christus, behoort tot het beste wat schrijver geeft in zake apologetiek, omdat hier de godheid van Christus bewezen wordt uit zijne mirakelen en uit de profetieën. Als bijdragende tot de godsvrucht, moeten wij hier vooral prijzen de uitweidingen over het Huisgezin van Nazareth.

De dertiende les geeft eene treffende voorstelling van Jezus' lijden en zal bij de Passiesermonen met vrucht gebruikt worden.

In de veertiende les wordt vooral de Verrijzenis van Chris-

tus onomstootbaar gestaafd en de tegenstrijdige veronderstellingen, vooral die der Modernisten, weerlegd.

Kort is de vijftiende les behandeld; toch wordt er ons de beteekenis van Christus' hemelvaart genoegzaam aangetoond.

Eindelijk in de zestiende les krijgen wij eene degelijke verhandeling over de werking van den H. Geest, welke, gezien hare groote gewichtigheid in het godsdienstig leven, al te dikwijls als bijzaak wordt overgeschrikkeld.

Kortom wij wenschen den schrijver en gansch het Nederlandschsprekend katholieke volk hartelijk geluk met dit tweede deel, dat ongetwijfeld veel zal bijdragen tot de kennis en tot de oprechte naleving van onzen godsdienst. F. D.

OVER VLAAMSCHE VOLKSKRACHT, VLAANDERENS CULTUURVOORWAARDEN, door Lodewijk De Raet. — Brussel, Jan Meuwissen, 1913, 686 blz.

Eerst en vooral moet ik iets zeggen betrekkelijk den uiterlijken vorm van dit werk. Het boek is te dik; daarom zullen sommigen, die er veel zouden kunnen in leeren, afgeschrikt worden: 700 bladzijden, op tamelijk zwaar papier. maken een boek van vier vingers dik: toegegeven moet dat het anders werkelijk schoon gedrukt is.

In 1906 gaf de schrijver een werk uit over de vervlaamsching der hoogeschool te Gent. Veel van wat we daar kregen, vinden we hier weer, maar toen was er nog geen derde van het huidige boek.

Het onderwerp is hetzelfde: het gaat over de vervlaamsching van ons hooger onderwijs en met den schrijver zal men moeten toegeven dat « Vlaamsch lager onderwijs, gedeeltelijk Vlaamsch middelbaar onderwijs en ... hooger onderwijs in het Fransch, het gaat niet, het kan niet meer gaan ». Ten andere « de huidige beweging tot verovering eener Vlaamsche hoogeschool, die wij medeleven en medemaken (is) slechts het logisch besluit van den zeventigjarigen Vlaamschen strijd ».

De doorslaande beweegredenen ten voordeele van Vlaamsch hooger onderwijs moeten we hier niet herhalen. De menigvuldige opstellen van den schrijver betrekkelijk de rol der hoogeschool, hare inrichting, de verschillende voorstellen tot vervlaamsching, enz., ten deele sedert lang verschenen, werden hier samen gebracht. De klare logische gedachtengang treft onvermijdelijk den lezer en ook het klaar inzicht dat veel jaren geleden de schrijver in deze zaken had, toen men veelal nog niet overtuigd was dat eene volledige vervlaamsching der hoogeschool te Gent de eenige praktisch mogelijke oplossing is.

Men zal misschien hier of daar met eene bijzonderheid niet instemmen, maar vele Vlamingen die het nog moeten zijn, zullen overtuigd worden door dit klemmend betoog en beamen wat staat op de voorlaatste bladzijde: « eens dat men aanneemt dat de Vlamingen recht hebben op een volledig hooger onderwijs in hunne taal, blijft er van de drie middelen om daartoe te geraken: nieuwe hoogeschool, verdubbeling der leergangen en vervlaamsching der Gentsche hoogeschool maar één die verwezenlijkbaar is, maar één die strookt met de waardigheid van de Vlaamsche bevolking, met de eischen van een gezonde volks-

regeering, met de belangen van de wetenschap en de ware beschaving in Vlaanderen ». E. VL.

STEDEN, door JOZEF MULS. — St. Michiel, Brugge, 1913.

St. Michiel, die gewoon is te overwinnen, zal 't jonge uitgevershuis, door hem beschermd, een mooie zegepraal bezorgen op oudere firma's met dit boekje van Muls.

Laat het Vlaamsche volk nu eens toegrijpen : een oogenweide aan 200 bladzijden malsche letter en dertien uitgelezen platen, naar fijne foto's of naar beroemde schilderijen : Maria verschijnt aan doge Loredano (Tintoretto) ; vergezicht over Constantinopel en de Ste Sophie-Moskee, beide naar foto's ; Venetië, het Dogenpaleis en St. Marcus' toren, Aankomst te Venetië langs Fusina, beide naar schilderijen van J. W. H. Turner; Parijs, vergezicht, Parijs, de Notre Dame, beide naar foto's ; Lier, de Nethe, naar een ets van Raym. de la Haye ; het mystiek huwelijk der H. Catharina, naar een schilderij van Memling; Maria aanbeden door Joris van der Paele, naar een schilderij van Van Eyck; Roeselare, naar een foto; Antwerpen, de Vischberg, Antwerpen, de Suikerrui en Boterrui.

Na deze opsomming zal men over geen bevoorrechten speurzin moeten beschikken om uit te maken dat de « Steden » hier bezocht, heeten : Constantinopel, Venetië, Parijs, Oud-Lier, Brugge, Rousselare, Antwerpen.

De fijne kunstenaar die dit boek schreef zag er geen bezwaar in een Vlaamsch achterhoekje te plaatsen nevens een wereldstad. Vreemd. En toch heelemaal in den haak wat den smaak betreft. Want elk van die steden vraagt een eigen kijk, en Muls heeft met elk van zijn stukken zich dan ook de schrijver getoond, voor 't onderwerp gewenscht : telkens inderdaad een andere Muls, toonend van zijn rijkgeschakeerde ziel een ander facet, van zijn veelbegrijpenden geest een ander receptievermogen.

« Constantinopel » is de realistische stadsbeschrijving; Venetië is de idealistische ; « Parijs » is een brok literair-wetenschappelijke demografie der grootstad ; « Oud-Lier » is een stemmig-lyrische interpretatie van plaatwerk ; « Brugge » is een opbruisend-lyrische bejubeling van onze Vlaamsche primitieven. « Rousselare » is een verslag over een heerlijk moment in de Vlaamsche beweging, en zijn geliefd « Antwerpen » is een bijdrage tot onze folkloristisch-letterkundige geschiedenis, want Muls ziet het hier zooals het ligt verdoken in de romans van Conscience.

Met deze inlichtingen voorop wordt het zeer natuurlijk dat de kunstenaar op een totaal-verschillende wijze door elk van zijn steden werd aangedaan. En ieder van die aandoeningen, als globaal verschijnsel, komt steeds treffend-adaequaat tot haar recht in dezen zeer persoonlijken, goed verzorgden, trouwéchten stijl.

En toch kan ik bij 't lezen van sommige zinnen een zekere bevreemding niet onderdrukken : Hoe komt het dat een schrijver als deze, die zoo goed weet dat de meest juiste uitdrukking ook de meest schoone is waar het zien en voelen betreft, zijn aesthetenregel loslaat, af en toe, waar het geldt de *spraakkundige* juistheid van zijn woord ? Het gaat immers toch zeker dat een

hond nooit *be*treden (1), maar wel *ver*treden wordt ; dat de kinderen op die arme beesten niet *slagen* (2), maar *slaan;* dat « ik ben *gesind* » (3), heel iets anders is dan ik heb *gezonnen*... enz. Ik huiver voor pedantisme, daarom som ik niet verder op ; maar ik weet zeker dat Muls te zuiver voelt, — ook in zake, grammaticalen eerbied voor zijn taal, om niet in te zien dat hij zich moet verbinden tot nog meer omzichtigheid als auteur, wil hij heelemaal in harmonie met zijn eigen zeer verfijnd wezen blijven. Dit is mijn eenige, kleine grief.

En laat mij toe u thans naar een bladzijde van dit boek te leiden, en u te vragen, zoo ge Ruskin kent, of de Engelsche meester mooier wijsgeerige beschouwingen over zijn stedenschoon in zijn wereldberoemde werken wist neer te leggen dan onze Vlaming Jef Muls in dit zijn « Steden » :

« Schoone oude steden zijn als de uitkomst van trage kristalisaties. Het is alsof de menschen die eens in vroeger dagen samen kwamen in de gemeenten op die bepaalde plaats uit den lande, hunne straten trokken, hunne markten en pleinen afbakenden, hunne huizen bouwden, aan onbewuste schoonheidswetten hebben gehoorzaamd. Geslacht na geslacht heeft elk volgens eigen aard, rijkdom en noodwendigheid zijn burgerwoonsten, hallen, paleizen, kerken en kapellen, gasthuizen, burgten en vestingwerken, opgebouwd en te samen gesteld binnen den traaguitbreidenden kreits der gemeente, zonder dat ooit aan die onbewust-voortlevende schoonheidswetten in het minste is te kort gekomen.

» De geslachten die bij den bouw aanwezig waren hebben het niet geweten. Noch de razende rethoren en de Atheners die bewogen tusschen de zuilenrijen van het Agora en de propyleeën ; noch het vuile Plebs dat vocht in het Forum en huilde rond het rostrum om brood en spelen van zijne consuls en keizers te bekomen ; noch de kooplui die met hunne galjoenen, overladen met vruchten, goudstoffen en specerijen, kwamen landen in de kanalen van Venetië ; noch de bankiers en joden die schacherden op de wisselmarkt te Frankfurt ; noch de edellieden die hun degenstooten wisselden in de donkere straatjes en in de beschermende schaduwen der paleizen en kloosters te Florence hebben iets geweten van de glorie die hen te elken dag omgaf als een schrijn van kostbaarheden.

» Eerst na eeuwen, en als het thans uitstervende geslacht het stedenbouwen had verleerd, kon de uitslag bewust worden waargenomen : een gansche stad die tot een kunstwerk bedegen is, kostelijk juweel dat uit de vernieling van den tijd en de menschen is overgebleven en voortaan als eene zeldzaamheid moet bewaard en beschermd worden tegen verdelgingsgeest en baatzucht. Wij eerst weten iets van het licht dat nu nog straalt uit de desolatie der puinen van het Parthenon en wij weten het beter en innerlijk dieper dan de tijdgenooten van Phidias, die de tempelgroepen daar, ongeschonden hebben zien verrijzen op de blauwe lucht van Attica. Wij eerst begrijpen ten volle een St. Marcuskerk of een Dogenpaleis, die zijn als droomge-

(1) Blz. 21.
(2) Blz. 22.
(3) Blz. 33.

stalten en luchtspiegelingen, op den starrenhemel der Adriatische zee. Wij eerst hebben oogen gekregen voor den straatwentel, de vlakuit-liggende pleinen en markten van oude duitsche en vlaamsche steden, met hunne grillige lijnen van bouw-massa's, waaruit torens en belforten rijzen en trapgevels kartelen tegen de lucht.

» Dat komt, geloof ik, omdat het *oude* stedenschoon niet meer in ons leven is, niet meer in het Leven staat. Het is geworden iets buiten ons, waarlangs ons leven van nu nog voorbijgaat, maar er niet in opgenomen wordt of opgeslorpt. Het is geen werkelijkheid meer, het is geworden iets van kunst; iets afzonderlijk, als een schilderij of een beeld.

» Als wij het panoramiek zicht eener stad, hare globale massa, haar silhouet zooals het teekent op de lucht, onder de oogen hebben, dan kunnen wij gaan denken aan een mooi tooneelscherm en ieder afzonderlijk deel van plein of straat wordt voor ons een wisselend en kleurig decor. Het is de onwerkelijkheid van het verschijnsel dat er de pakkende bekoorlijkheid van uitmaakt. Wel is de mooiheid er altijd geweest en hebben tijd en natuur er hoogstens wat « schilderachtigheid » bijgebracht. Maar de mooiheid kon zoo niet gemerkt worden omdat zij tot het leven hoorde. De schoonheid in het leven is nooit zoo treffend als de schoonheid in kunst en gelijk Wagner het gezegd heeft : « de kunst begint waar het leven ophoudt ».

» Het is de broze nutteloosheid der dingen uit het verleden die binnen ons een gevoel wekt van melancholie en het is het gevoelige dat altijd het hoofdbestanddeel blijft van het mooië. »

Alles ziet Muls. Toch wordt hij nooit overstelpt door zijn indrukken. Hij blijft ze de baas ; en over de wereld die hij in al haar heerlijkheid *be*wondert, is zijn intellekt nooit zoo zeer met *ver*wondering geslagen, dat zijn redeneering zou aan 't haperen vallen. Integendeel, wat hij ziet en geniet scherpt steeds zijn denkkracht, en in plaats van uitroepingsteekens, geeft hij ons, onder kalm gedruppel van schoonheidsgenot, beschouwingen die treffen om haar diepte en haar waarheid. J. P.

UIT DONKERE DAGEN, door Berto van Kalderkerke. — Uitgever J. Van Lantschoot, Dendermonde.

Dat boek dient gekocht.

Berto van Kalderkerke rukt gaarne op tegen usantiën en geplogendheden die mode en conventie werden ; oordeelend dat hij toch best de waarde van zijn boek kent, en dat een verkooper best zijne waar uitvent schrijft hij zijn eigene aanbeveling in een studentikoos voorwoord. En daarna — voile toi la face, o muse — komt een gedicht. Dat is eene zure pil.

Maar dan mogen we bewonderen en proeven, want Berto van Kalderkerke is een flink prozaschrijver, iemand die u zinnen kan opdisschen zoo vol sappige malschheid dat ge in den mond al de deugd gevoelt van gekleinst brood. Deze, zijn eerste stijl, komt voor waar er spraak is van 't geweldig wentelen van seizoen en weer en wind en gedoen van 't boerenleven (zóó in de Stam en in de Tragedie der Schelde). Daarnaast is er als een poging om den greep van Streuvels te ontworstelen : hij tracht een meer eigen kijk in 't leven en een meer eigen stijl te bemees-

teren ; tot hiertoe is dit alles wat zwartgallig, ik schreef bijna wat *gewild* ernstig en grootsch doende.

Berto van Kalderkerke bezit de kunst boeiend te vertellen. Van 't begin af vermoedt men dat er iets onoverkoombaars gaat gebeuren : zoo wekt hij spanning ; hij weet daarbij zijne kleuren weg te doezelen in tinten en halve tinten, zijne woorden te dempen en te omfloersen dat de begeerde stemming over u hangt en ge de stilte als hoort.

Waarlijk een schoon boek; waarom zou ik nu moeten Zoïlus de loef afsteken met te wijzen op gebreken of liever tekortkomingen ?

J. H.

DE MACHT VAN 'T LEVEN, door MAURITS NEELS. — Uitgever « Plantin », Antwerpen.

Dees boek heeft 'nen schoonen titel.

Onrijpe gedachten; twijfel-trots ('t laatste bijzonder) l'orgueil de porter le front le plus *ridé;* tot afwisseling wat liefdeliederen.

Onrijpe verzen, meestal.

Hoe krijgt men het toch van 't hart te schrijven :

« 'k Blijf onbegrepen, 'k ben hier een gebod voor 't schijnge- [lijken » enz.

OP DEN WANDEL MET TAALGIDSEN, Eerste Reeks, door R. SCHRIJVERS. — Uitgever : Schrijvers- De Bie, Cortenberg.

Men geraakt op den wandel met allen die aan 't wieden waren of zijn in de Nederlandsche taal; De Vreese krijgt men natuurlijk het meest als gezel; bovendien Muyldermans, Mac Leod, Vercoullie, Meert en meerderen; meestal rolt de bespreking over de flora van Zuid-Nederland en Noord, en Schrijvers bewijst dan dat een woord niet zoo uitsluitend thuishoort beneden of boven den Moerdijk. Dikwijls onderzoekt hij of het gewraakte woord wel onkruid is, lijk de heeren taalgidsen beweren.

Een werk dat blijk geeft van veel studie, en met genoegen en veel nut zal doorbladerd worden door hen die aan taalflora doen. Men vraagt zich toch met eenige verwondering af, of bekende letterkundigen niet beter waren geraadpleegd, wijl dagladen, hoe verzorgd ze dan ook wezen, toch slordig zijn en te meer de volkstaal niet weergeven.

UIT HET HART VAN BRABANT, door MARIE GIJSEN. — Uitgever : Van Langenhuysen, Amsterdam.

Noord-Brabantsche menschen, met liefde geteekend, niet vermooid in doen noch denken, maar geadeld door geloof, zeden en ongekunsteld leven; ook Noord-Brabantsche taal, en dat is spijtig. Al mogen me niet licht dien steen toewerpen aan de Hollanders, die zooveel Westvlamingen tot den roem leidden, hier werd het systeem al te zeer dóórgedreven. Dat ligt hieraan — en 't is tegelijkertijd de kracht en de eigenaardigheid van dees boek — dat de gevoelens en gedachten niet beschreven

worden maar ten blakke komen in gesprekken; zoo wordt het boek ééne samenspraak bijna, in Noord-Brabantsch. Dat schaadt aan het vele goede : aan de fijne analyse der karakters (b.v. Zusters); aan de rake woorden die ons in één, twee regels een tafereeltje ophangen — want Marie Gijsen is een ware styliste — aan het talent de samenspraken ineen te steken.

J. H.

HENDRIK VAN VELDEKE EN DE BRON VAN ZIJN « SERVATIUS », door A. KEMPENEERS. — Antwerpen, Veritas, pr. 8.00 fr.

Dit proefschrift, waarmee Dr. A. Kempeneers te Leuven zijn doctoraat veroverde, verscheen in de *Studiën en Tekstuitgaven*, bestuurd door Prof. L. Scharpé, en waarin Esopet, Lawet, de Hasseltse historiael-spelen, Hadewych, en Jan van Ruysbroek's Zeven Trappen reeds voorgingen.

Vooraf in dezen arbeid van nauwlettend geduld en goed gedrilden speurzin gaat de Latijnsche « Vita Sancti Servatii », naar de drie handschriften der Bollandisten-bibliotheek te Brussel. « Afgezien van de verkortingen, leesteekens en hoofdletters is de druk de trouwe weergave van handschrift A (f° 118-139) van een dikken bundel in 4° met heiligenlevens uit het begin der XVIIIe eeuw (n^r 433). Daar de hoeken en kanten weggeknaagd zijn, heeft het handschrift vele leemten die echter alle konden aangevuld worden door vergelijking. Het handschrift wordt dan ook regel voor regel, folio voor folio weergegeven, het ontbrekende cursief gedrukt, met verwijzing in den rand naar de handschriften waaruit de aanvullingen werden overgenomen ».

Op deze Latijnsche Vita volgt in hoofdstuk I de parallel tusschen den inhoud dier Vita en dien van de Nederlandsche berijmde legende, waaruit wel degelijk beider verwantschap blijkt. Maar diezelfde verwantschap wordt aangetroffen zoo men de andere Latijnsche lezingen onderzoekt. Welke is nu onder de Vita's de ware bron én van den Nederlandschen én van den Hoogduitschen Servaas? *Disputatur;* maar thans maakt Kempeneers met zoo goed als afdoende bewijzen uit dat de Nederlandsche Servaas naar A en de Hoogduitsche naar G is bewerkt.

Is nu Veldeke de bewerker van de Nederlandsche Servaasberijming? Behaghel zegde ja, Richard Meyer zegde neen, of ten minste verviel in twijfel. Kempeneers houdt het met Behaghel en met de traditie.

In hoofdstuk III wordt met veel scherpzinnigheid het tijdstip van vervaardiging bestudeerd : ± 1176, en naar verdere levensbijzonderheden van den dichter gezocht.

De diepere bestudeering van Veldeke's werk, in hoofdstuk IV, komt uit op de weerlegging van Fr. Wilhelm's theorie, als zou Veldeke zich met het sleutel-emblema een aanhanger van de keizerpolitiek hebben betuigd.

Over diezelfde tendenz-theorie gaat het nog in een der bijlagen; in de andere wordt gehandeld over « Veldeke en Maastricht », waaruit blijkt dat Dr. Kempeneers heel sceptisch staat tegenover de verzekeringen van Dr. Endepols, en tegenover

alle andere ál te klokketorensgezinde Maastrichtsche veronderstellingen; over « de oude fragmenten en het 15e-eeuwsche hs. » aansluitend bij de studie van Prof. Scharpé « de Hss. van Veldeke's Servatius », en over de « oorkonden uit de abdij Averbode », waarin Veldeke's naam wordt vermeld.

Kempeneers' boek was juist verschenen toen *De Katholiek* inzette met een breedvoerige studie « Rond Hendrik van Veldeke », door Chr. Mertz. Veel nieuws voor de wetenschap zou de Leuvensche Doctor er niet hebben uitgehaald; maar hier mag wel gezegd dat Mertz schrijft met een schilderachtigheid, zijn en Veldeke's Zuid-Limburg waardig; en — al zal hij zeker naar Kempeneers' hart een te geestdriftig Maastrichtenaar zijn, toch is Mertz flink onderlegd, en brengt hij in zijn blijde studie als toegifte een welkom-relaas over Marie Koenen's mooie moderne bewerking van de beroemde legende, die dank zij weerom den Nederlandschen arbeid van Dr. Kempeneers, in de geleerde wereld steeds meer belangstelling wekken zal. — Vinde Dr. Kempeneers om zijn vorscherslust en zijn betoogtalent een welverdiende belooning in de verspreiding van zijn boek.

J. P.

VAN OUDE VOYAGIËN, III, door Dr. M. G. DE BOER. Met Tasman en Bontekoe. — Amsterdam, H. Meulenhoff, 1913. In-8° oblong formaat, VI + 112 blzz. Fl. 1.50.

In de zestiende en in de zeventiende eeuw verschenen in Holland tal van reisverhalen, die, blijkens de vele uitgaven, gretig gekocht en gelezen werden. De geschiedschrijvers der Nederlandsche letteren vonden het de moeite niet waard die werkjes te vermelden; eerst in de allerlaatste werken van Prof. Kalff en Prof. J. te Winkel wordt er naar behooren melding van gemaakt. Die reisverhalen hebben vaak een groote aantrekkelijkheid; de schrijvers er van, die van hunne lotgevallen een eenvoudig verslag opstelden, streefden volstrekt niet naar letterkundigen roem; doch juist in het naïef-eenvoudige, onopgesmukte van den trant ligt een eigenaardige bekoring en het geheim van den bijval bij de vroegere geslachten.

Dr. de Boer heeft het plan opgevat in een drietal bundels de voornaamste reizen na te vertellen, dat wil zeggen den in houd ervan samen te vatten, doch telkens, waar er voldoende reden voor scheen, met overname van de oorspronkelijke uitdrukkingen van den schrijver. Het plan zelf ontstond, omdat van die vroegere, zoo talrijke uitgaven, slechts zeer weinig exemplaren zijn overgebleven — en lang niet in ieders bereik zijn; de wijze van bewerking wordt gewettigd door de omstannigheid, dat voor een tegenwoordigen lezer — den vakman natuurlijk uitgesloten — niet alles even boeiend is: er moest eene keuze gedaan worden.

De verzamelaar heeft op zulke wijze de oorspronkelijke teksten bewerkt, dat elk der drie bundeltjes een belangwekkend aaneengesloten geheel uitmaakt. In het eerste deeltje werden opgenomen reizen naar Italië; in het tweede enkele tochten om de wereld; de derde bundel geeft o. a. de « Oost-indische reyse van Willem Ysbrantsz-Bontekoe », de tocht der Nassausche vloot (1623-1626), de omzeiling van Australië door Ab.

Tasman (1642-1643), een tocht die Tasman een naam in de wereldgeschiedenis heeft verschaft en ten slotte de « Ryse tot het ontdecken van onbekende Landen » door Jacob Roggeveen, de laatste Hollandsche ontdekkingstocht.

Al hebben, door de bekortingen en de moderniseering, die verhalen veel van hun oorspronkelijken geur en smaak verloren, toch bieden ze nog een aangename, boeiende lectuur. Voor de uitvoering werd het langwerpig formaat gekozen, in overeenstemming met dat der oude uitgaven; daardoor worden de prenten, die alle naar oude afbeeldingen zijn genomen, op ware grootte weergegeven. Alles saamgenomen een belangwekkend en aanbevelenswaardig werkje! Ç. LECOUTERE.

DE LYRISCHE POËZIE, door A. W. KROON-STAR NUMAN. Eene lezing. — Amsterdam, Van Holkema & Warendorf, z. j., 1914. In-8°, 74 blz.

De schrijfster begint met eenige algemeenheden over de « drie rijken » der letterkunde : epische, dramatische en lyrische poëzie en hunne onderlinge verhouding thans, het betreurende dat deze op minder belangstelling mag rekenen. « Aan een geslacht dat zijne dichters niet alleen niet kent, dus ook niet gedeeltelijk van buiten kent, zal altijd iets ontbreken dat door niets anders te betreuren valt », zegt ze (blz. 11). Te jammerder is dat, daar de verschoveling zulke rijke ziel heeft.

Daarmede wendt zij zich tot nader bepreking van de lyrische poëzie ; wij hooren spreken over objectieve en subjectieve kunst, over den oorsprong der poëzie, over het eigenlijk wezen van de lyriek, de verschillende soorten van lyrische dichtkunst, inzonderheid over het lied. Telkens worden ter verduidelijking voorbeelden aangehaald aan Nederlandsche en Duitsche dichters ontleend ; een enkele maal wordt er ook op anderen, Fransche, Engelsche, enz. gewezen.

Er zou, in bijzonderheden, nogal wat aan te merken vallen op de beweringen van de Schrijfster. Op een degelijke, veelomvattende historische kennis schijnt de verhandeling niet te berusten ; de talrijke en moeilijke, ingewikkelde vraagstukken die zich aan de lyrische poëzie en hare ontwikkeling vastknoopen, worden eenvoudig terzijde gelaten. Blijkbaar was een grondige studie ook de bedoeling niet, aangezien het hier enkel geldt een lezing voor een studentengenootschap. Doch zelfs in een dergelijke omstandigheid had de schrijfster, betreffende sommige punten, nauwkeuriger moeten zijn. Zoo b. v. « dat het drama wordt opgenomen in het onderwijs » (blz. 10) is *niet* een verschijnsel van onzen tijd ; het « interessant werk van Wilhelm Wackernagel, opgenomen in het Schweizerische Museum für historische Wissenschaft » (blz. 12) had aangezien er zooveel gewicht wordt aangehecht duidelijker kunnen bepaald worden : waar, op blz. 32, « alle onze dichters van naam, Vondel, Huygens, Hoft, Cats, de Van Harens, Bilderdijk, da Costa en anderen », opgesomd worden als hebbende « met warme vaderlandsliefde de feiten der geschiedenis... bezongen », zou dit lijstje ook wel minder onjuist kunnen wezen. En waar zij aan een duister vraagstuk als dat van den oorsprong der poëzie in het algemeen een halve bladzijde wijdt en op Wackernagels gezag uitmaakt,

dat de « oudste vorm der poëzie bij alle volken de epische is geweest » had zij beter het punt niet aangeroerd.

C. L.

GESCHIEDENIS VAN DE BIBLIOTHEEK DER RIJKS-UNIVERSITEIT TE GRONINGEN, door Dr A. G. Roos, bibliothecaris der Universiteit. — J. B. Wolters, Groningen, 112 blz., groot formaat, fl. 2.50.

Een echte feestuitgave, een waardige eersteling in de reeks der jubileumwerken die bij het derde eeuwfeest der Groninger-Universiteit dit jaar zullen verschijnen.

Dat de firma Wolters aan dit boek haar beste zorgen heeft besteed, zegt genoeg opdat iedereen weten zou dat we hier te doen hebben met een prachtmodel, als uitgave.

Ook de tekst is een model.

Dr Roos kent zijn bibliotheek zoo goed in haar verleden als in haar heden En dat is niet weinig gezegd. Niet enkel blijkt hier een kennis gedreven tot een bewonderenswaardige wetenschap in zake bibliotheekwezen, maar de trant is zoo dat dit zuiver technisch werk boeit om 't even wien die het doorbladeren wil. *Αμάρτυρον οὐδὲν ἀείδω* kiest Dr Roos tot motto: « ik zing geen verdichtselen ». 't Is inderdaad moeitevol achterhaalde werkelijkheid in plaats van poëzie. En toch *singt* deze schrijver. Deze man heeft zijn wetenschap en den tempel van zijn wetenschap lief. Zijn zinnen pent hij neer, hoe ernstig-sober ook, op de meegaande zindering van zijn hart, die u duidelijk neuriet dat hier een man is aan 't woord, die geestdriftig zijn leven laat opgaan in zijn taak, en die aldus in deze geschiedenis niet alleen een werk van geleerdheid, maar ook een werk van kunst heeft geleverd.

De inhoud wordt voor een groot deel beknopt aangegeven in dit brokje inleiding met zwaarder wetenschappelijken stijl: « Zien wij in de geschiedenis der Groningsche Universiteit perioden van krachtigen opbloei gevolgd door tijdperken van inzinking, het zelfde verschijnsel vertoont zich bij hare oudste dochterinstelling, de academische Bibliotheek. Met eene voor die dagen zeer groote onbekrompenheid gesticht, en in den eersten tijd herhaaldelijk door ruime extra-toelagen tot belangrijke aankoopen in staat gesteld, ziet zij al spoedig hare fondsen besnoeid en geraakt zij in de tweede helft der 17de eeuw tot een toestand van verval, die tot het eerste kwartaal der 18de eeuw voortduurt. In het midden dier eeuw, door geregelde, zij het ook niet overruime, subsidiën en de goede zorgen harer bestuurders tot betrekkelijken bloei gekomen, zoodat van een voor dien tijd bevredigenden toestand gesproken kan worden, ondervindt ook zij in de laatste jaren der 18de en de eerste der 19de eeuw den druk der tijdsomstandigheden.

» Met het herstel der vaderlandsche onafhankelijkheid scheen een betere tijd voor haar te zijn aangebroken, en inderdaad worden nu ruimere middelen toegestaan dan voorheen, maar aan de steeds vermeerderende eischen der wetenschap vermag zij niet te voldoen, en hare ontwikkeling gaat ook in de 19de eeuw niet steeds in opsteigende lijn. Eerst het in 1864 voltooide nieuwe gebouw, daarna de Hooger-Onderwijs-wet van

1876, die meer aan de behoeften beantwoordende, sinds dien telkens verhoogde, jaarlijksche subsidiën tengevolge had, eindelijk de nieuwe aanbouw van 1898, trots alles echter de toewijding van twee mannen, die achtereenvolgens, elk op zijne wijze, haar hunne beste krachten gaven — de bibliothecarissen Enschedé en Van Haarst — brengen haar zoover dat zij thans, hoezeer natuurlijk steeds wenschen overblijven, toch naast hare zusterinstellingen aan de overige universiteiten des lands geen onwaardige plaats inneemt ».

Onder de 18 bibliothecarissen die tot heden malkaar opvolgden, wordt ons met uitvoerigheid gesproken over Nicolaus Mulerius, Leonardus Offerhaus, Petrus van Limburg Brouwer, den bekenden letterkundige, Willem Adriaan Enschedé, en Jan Willem Georg van Haarst. Van hen allen krijgen we ook de portretten, terwijl ook verschillende platen en foto's met betrekking tot de bibliotheek tusschen de tekstbladzijden zijn ingelascht; alsmede een reproductie in kleurendruk van « die wrake van Jherusalem », fol. 148 a. van Maerlant's handschrift.

Deze feestgave zal ook voortleven na het feest. J. P.

CATALOGUS VAN DEN NEDERLANDSCHEN BOEKHANDEL, bijgewerkt tot 1 Januari 1914.

Wij trekken gaarne de aandacht op dit verdienstelijk bibliografisch werk; want aan dergelijke degelijkheid is Vlaanderen op het stuk van boekenlijsten niet gewend.

Deze « algemeene catalogus » bestaat uit 12 afzonderlijke brochures, waardoor nu de boekentitels naar belang het vak waarover 't gaat uit mekaar zijn gehouden, en dan voor iedere wetenschap of kunst alfabetisch gerangschikt.

Catalogus *a* geeft de vakboeken op, aangaande nijverheid, woningbouw, scheepsbouw, scheepvaart, huishoudkunde, naai- en kookkunst, — en daarbij een inhoudsaanwijzer van al de onderverdeelingen der vakken en hun hulpwetenschappen.

Catalogus *b* gaat over « opvoeding en onderwijs » tijdschriften, boeken, platen, atlassen.

Catalogus *c* somt op wat we hebben aan werken over « land- en tuinbouw en veeteelt ».

In Catalogus *d* worden « wijsbegeerte en godsdienst » behandeld, ingedeeld als volgt : algemeene wijsbegeerte, wijsgeerige stelsels, denkleer, zielkunde, levensleer, zedenleer, geloofsleer, godgeleerdheid, godsvrucht, eeredienst, kerkgeschiedenis.

Catalogus *e* vermeldt de vakboeken over « geneeskunde en gezondheidsleer, ingedeeld in algemeene geneeskunde, ontleedkunde, psysiologie, ziektenleer, geneesleer, heelkunde, oogneus- keel- en oorziekten, zenuwziektenleer, zielsziekten, vrouwenziekten, verloskunde, gynaecologie, kinderziekten, tandheelkunde, homœopathie, gymnastiek, massage, orthopœdie, gezondheidsleer, ziekenverpleging, geneesmiddelleer, woordenboeken, encyclopœdieën, jaarboeken, geneeskundige bladen.

Catalogus *f* licht ons in over de « rechts- en staatswetenschappen »; algemeene werken en rechtsfilosofie, burgerlijk recht en rechtsvordering, strafrecht en strafrechtspleging, staatsrecht en bestuurlijk recht, handelsrecht, wetteksten en uitlegging, staathuishoudkunde.

Catalogus *g* heeft het over « geschiedenis en aardrijkskunde » daaronder ook begrepen land- en volkenkunde en reisgidsen.

Catalogus *h* behelst de « handelswetenschappen » ; bankwezen, handelstechniek, adres- en jaarboeken, boekhouden en handelsrekenen, handelscorrespondentie en serie-uitgaven, woordenboeken, stenographie en machineschrijven, handelsaardrijkskunde, handelsgeschiedenis, handelsrecht.

In Catalogus *j* vinden we de « natuur- en scheikunde, reken-wis- en meetkunde », en daarbij aard- en sterrenkunde, en vooral electriciteit.

Catalogus *k* brengt de titels der werken over schoone kunsten, muziek en tooneel.

In Catalogus *l* worden verzameld de titels betreffende taalstudie en de woordenboeken, Nederlandsch, Fransch, Duitsch, Engelsch, Latijn, Grieksch, andere talen ; en de Idioticon's.

Catalogus *m*, de lijvigste, overziet onze « schoone letteren en letterkunde ».

Aan tallooze menschen komt deze Catalogus te pas. Niemand zal hem willen missen, te minder daar het dozijn brochures enkel 1.40 fr. kost.

DE WERKEN VAN WILLIAM SHAKESPEARE, vertaald door Dr. L. A. J. BURGERSDIJK, 4e druk, met 112 illustratiën, 3e deel. — Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel.

In dezen derden bundel van den vierden Burgersdijk-druk, — die om zijn bijzondere mooiheid nog dapperder aftrek zal vinden dan de eerste drie uitgaven — zijn verzameld : *Troïlus en Cressida, Timon van Athene, Othello, Macbeth, Koning Lear, Pericles Vorst van Tyrus, Antonius en Cleopatra, Coriolanus, Een Winter, avondsprookje, Cymbeline, Koning Hendrik de Achtste, De Storm, Venus en Adonis, Lucretia.* (de beide epische gedichten van Shakespeare) en zijn kortere verhalen : *Een Minneklacht, De Verliefde Pelgrim, De Phœnix en de Tortel.* — Bij elk stuk komen ook de zorgvuldige aanteekeningen van Dr. Burgersdijk.

De rijke, nieuwe illustreering is weerom naar wensch verzorgd. De kleurenplaten verdienen vooral waardeering om het zachte tintenspel, veeleer dan om de uitdrukking der gezichten, die in veel gevallen vaag en onbeduidend is.

De letter is een ware rust voor 't oog, — ze is tenger en toch malsch, en de 700 bladzijden van den bundel, zoo vol zware poëzie, lezen toch licht. Het is een wonder van een populaire, goed verzorgde uitgave. De Nederlandsche Boekhandel toont dat, ondanks een geringer afzetgebied, ook wij vermogen wat de groote landen kunnen ter verspreiding van hun klassieken. J. P.

GELOOF EN WETENSCHAP, door L. C. G. MALMBERG. — Nijmegen.

Steeds even warm mag deze degelijke uitgave worden aanbevolen.

In reeks 8 en 9, jaargangen 1912 en 1913, verschenen : *Thaumatophobie of Wondervrees,* door G. J. Louwerens, S. J., professor der wijsbegeerte te Oudenbosch; *Stemmen uit de eerste christelijke*

eeuwen over veelvuldige en dagelijksche Communie, door Jos. Heusen, S. J.; *Jezus Christus is God*, logische gevolgtrekkingen uit het leven van Jezus, vrij naar het Fransch van Mgr. Bougaud, bisschop van Laval, door H. A. J. Janssen, S. J.; *Minucius Felix een modernist?* Antwoord aan Prof. J. van Wageningen, door G. J. Louwerens, S. J.; *Katholiek Leven in Frankrijk* door L. Levelt, S. J., met een voorrede van Georges Goyau; *Protestant of Katholiek,* door H. Kooyman, S. J., met een inleidend woord van J. C. Alberdingk Thijm, S. J.; *De Sacramenten in het algemeen,* door P. Van der Scheer, S. J.; *Frédéric Ozanam en het begin der Vincentius-vereeniging,* door L. Levelt, S. J.; *Historisch apologetische Schets der Slavernij,* door Fr. Paschasius van Meerveldhoven, O. Cap..

UITGAVEN VAN P. NOORDHOFF, GRONINGEN:

MARTINA G. DE BOER, *Beknopte Italiaansche spraakkunst voor Nederland*, 146 blz., fr. 1.25.

B. LAARMAN, *Toestanden en gebeurtenissen*. Eenvoudige lessen over vaderlandsche geschiedenis voor het 4e of 5e leerjaar, 1e deeltje, 9e, geïllustreerde druk, 109 blz., 1e deeltje, fl. 0.30, 3e deeltje, 5e druk, 168 blz., fl. 0.40.

D. DIJKSTRA, *Steloefeningen*. Een bundel opstel-verzen voor het middelbaar en voortgezet lager onderwijs, 85 blz., fl. 0.45.

Dr J. A. BRUINS, *Oefeningen bij de aanteekeningen omtrent taal en stijl*, ten gebruike bij het middelbaar en gymnaziaal onderwijs, 1e bundel, 74 blz., fl. 0.50; 2e bundel, 90 blz., fl. 0.50.

G. LEFFERTSTRA, *Taaloefeningen voor gymnasiaal, middelbaar en voortgezet lager onderwijs*, 3e druk, 132 blz., fl. 1.00.

H. LANKAMP, *Verdrukt en Bevrijd, het Oranje-boven in 1813*. — Een echt boeiende geïllustreerde vertelling, 87 blz., fl. 0.60.

J. C. MAX, *Kartonarbeid;* modellen in gebruik op den rijkscursus in handenarbeid te Groningen, 57 blz., fl. 0.50.

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS, GRONINGEN:

E. RIJPMA, *Kort Overzicht der Nederlandsche Letteren*, door 84 blz., fl. 0.90, linnen bandje.

W. REINDERSMA, *Nieuw Leerboek der vlakke Meetkunde*, dl. III, met 158 figuren, tusschen den *tekst*, 211 blz., fl. 1.90.

M. J. KOENEN, *Nederlandsche Dictees*. — Een reeks oefeningen in het zuiver schrijven in vier afdeelingen, ten dienste van scholen M. U. L. O., en vooral van Normaal- en Kweekscholen.

Dr J. M. Geerts, *Leerboek der Plantkunde*, 2de deel, 2de dr., 110 bladzijden, fl. 0.75.

J. W. BOERMAN en K. M. KNIP; *Physica*, Beknopt Leerboek der Natuurkunde, dl. I, 1e en 2e cursus, 2e herziene druk, 214 blz., fl. 1.75.

VOOR DE GESCHIEDENIS VAN JAN VAN RUYSBROECK

NAAR AANLEIDING VAN EENE NIEUWE KRITIEK DER BRONNEN.

(Vervolg)

§ 2. — POMERIUS' GELOOFWAARDIGHEID.

Voor Pomerius' letterkundige eerlijkheid hebben wij zoo juist moeten besluiten. Onrechtstreeks werd zijne geloofwaardigheid hierbij reeds aangeraakt. Maar de zware beschuldigingen van O'SHERIDAN en de sterke volzin : « Pomerius est un menteur et un menteur fieffé » (blz. 117), het zeer algemeen besluit eindelijk dat we niet meer mogen betrouwen op de « reeds zeer onvolledige » (1) biographie door Pomerius (blz. 119), dit alles verplicht ons in bizonderheden af te dalen en de aanklachten tegen den biograaf grondig te onderzoeken.

Zeer zéker mogen we er ons niet op verwachten bij Pomerius de hoedanigheden te vinden die we bij een modern geschiedschrijver kunnen aantreffen (2). Zeer zéker ook zegt Pomerius niet alles, en, tot stichting zijner lezers schrijvend, verzwijgt hij of geeft 'n mooie kleur aan 't geen wij van elders weten of nog vernemen zouden niet zoo eervol te zijn

(1) De eenige reden die O'Sheridan heeft om te besluiten tot deze onvolledigheid is (blz. 112) dat Pomerius niet spreekt van Reynerus de Valle en Walterus Neve, waar Schoonhoven wel van gewaagde. De oorzaak van dit stilzwijgen is duidelijk, gelijk wij verder zien zullen.

(2) Men vergete niet dat Pomerius geen louter historisch werk verricht als een Bollandist doen zou, en dat men bij het publiek van zijn tijd, gelijk trouwens bij een groot gedeelte van het publiek van alle tijden, niet die breede opvatting mag veronderstellen, die zich niet ergert aan de meer menschelijke kanten en de meer menschelijke omstandigheden van een leven, dat zich elders en in zijn geheel aan onze bewondering opdringt als herschapen door de genade, en door die herschepping als heldhaftig en heilig.

geweest (1). Maar daarom zien wij volstrekt nog geen reden in de waardeering aanstonds heel den afstand te doorschrijden die bestaat tusschen de benaming : 'n nauwkeurig geschiedschrijver en die andere : 'n doorkneed lieger.

Wij meenen aldus O'SHERIDAN's beschuldiging te kunnen samenvatten :

1. Pomerius maakt zich aan een letterkundig bedriegerijtje schuldig om te doen gelooven dat hij de schrijver is van het leven van Jan Van Leeuwen (blz. 111).

2. In het leven van Ruysbroeck smokkelt hij wonderbare gebeurtenissen, en nog wel erg bedenkelijke, binnen, die in Schoonhoven's geschrift en in de werkelijkheid niet voorhanden waren (blz. 112-114).

3. Om het nageslacht te doen gelooven, dat het leven van Ruysbroeck door Schoonhoven reeds verloren was toen hij zelf schreef, wordt Pomerius door O'SHERIDAN sterk verdacht het handschrift van Schoonhoven te hebben vernield en, als ik wel begrijp, den archivaris belet te hebben melding van dat werk te maken in Schoonhoven's doodsbericht (blz. 115, 116).

4. De bewoording waarin hij den uitslag meedeelt van Schoonhoven's pennestrijd met Gerson brengt Pomerius' goede trouw in ongunstige stelling (blz. 117-119).

5. Ten slotte bedriegt ons Pomerius waar hij spreekt over de stichting van Groenendaal, en hij bedriegt ons wetens en willens (blz. 138 en vlg.).

Wat schrijver omtrent dit laatste punt moet bewijzen, is dat Pomerius volkomen op de hoogte kon zijn en volkomen op de hoogte was van al de bizonderheden der Groenendaalsche stichting, en dat zijne bewerking dier geschiedenis niet voortkomt uit gedeeltelijke onwetendheid, of nalatigheid in de vergelijking der oorkonden en der datums. En dit bewijs schijnt ons O'SHERIDAN nog niet geleverd te hebben. Want het is de vraag of zelfs Schoonhoven heelemaal op de hoogte was eener geschiedenis die hij in zijn allereerste kloosterjaren van Ruysbroeck wel niet vernomen zal hebben zoo zij op de stichting van den

(1) AUGER maar vooral DE VREESE en VAN MIERLO hebben hier al genoegzaam op gewezen, ll. cc.

jongen religieùs storend werken kon, en die om dezelfde mogelijke storende werking, zoo deze moet verondersteld worden, wel meer in vage trekken dan in scherpe duidelijkheid onder de Groenendalers zal zijn overgeleverd en opgeteekend.

En zoo Pomerius, wat zeer mogelijk is, wetens en willens vernederende gebeurtenissen in een gunstig daglicht heeft gesteld, dan zal men voor dit geval slechts hoeven te denken aan wat O'SHERIDAN zelf in 't begin zijner studie (blz. 98) zegt : « Peut-on demander à un fils de raconter en témoin impartial les faits et gestes des auteurs de ses jours ? » En kan men het vooral vragen als hij schrijft om te stichten, niet om aan geschiedenis te doen om de geschiedenis ? Maar allermeest zal men zich moeten wachten tot een algemeen gebrek aan waarachtigheid bij Pomerius te besluiten, omdat hij op dit zoo bizonder punt ons de waarheid niet zou vermelden.

De andere vier aanklachten schijnen ons minder gegrond.

Op de derde hebben wij reeds geantwoord. Laat ons de twee eerste samen onderzoeken, want zij zijn verwant. De vierde is gelijk aan de vijfde wat de verzachtende omstandigheden betreft. Maar een vollediger antwoord kan hier reeds worden gegeven.

***

Zoolang niets nieuws in den weg staat, en niettegenstaande het stilzwijgen van het Sterfboek (1), mogen wij BUSCH gelooven als hij ons meedeelt dat Schoonhoven het leven schreef van Jan van Leeuwen naast het leven van Ruysbroeck (2). Evenals voor het leven van den heiligen prior, mogen wij voor dat van den « Goeden Kok » veron-

(1) Laten wij eenmaal voor goed opmerken dat het *stilzwijgen* van het Sterfboek omtrent een bepaald werk van een schrijver uit Groenendael, niets bewijst op zich zelve. De sterfberichten waren noodzakelijk kort omdat plaats moest open blijven voor andere namen. De archivaris teekent alleen een of ander in 't oog loopend punt uit het leven van den overledene.

(2) De tekst wordt aangehaald door O'SHERIDAN, blz. 110 : ... *De his duobus devotis viris tractatum composuit Frater Johannes de Scoenhovia...*

derstellen dat het overging in het verhaal van Pomerius, of liever, als wij hooger hebben verondersteld, dat Schoonhoven voor Pomerius mondelings heeft uiteengezet en uitgelegd wat hij reeds vroeger kort had neergeschreven.

Doch waar O'SHERIDAN besluit tot den datum van dit leven van Jan van Leeuwen door Schoonhoven, en tot de betrekkingen die het hebben zou met de levensbeschrijving door Pomerius, kunnen wij hem lastiger volgen.

Schoonhoven zou geschreven hebben na den dood van den « Goeden Kok », maar nog vóór dien van Ruysbroeck, dat is tusschen 5 Februari 1378 en 2 December 1381.

Het bewijs zou zijn, dat Ruysbroeck in den tekst van Pomerius, dien O'SHERIDAN bijna letterlijk uit Schoonhoven meent overgenomen, dat Ruysbroeck eenvoudig *prior* genoemd wordt zonder lovende bijvoeging (1), zonder dat zelfs zijn naam wordt uitgesproken. « Cette réserve extrême vis-à-vis d'un homme que les vauvertins ont toujours considéré comme la gloire de leur communauté, ne peut s'expliquer que par ce fait que la Vie de Jean de Leeuw a été composée du vivant de Ruysbroeck » (blz. 110).

Het bewijs is zwak. Men oordeele naar het verband. Jan van Leeuwen, ziek aan de pest, ontvangt de heilige Teerspijze. *Quod dum more veri catholici a manibus* PRIORIS *devote sumeret...* (2) Vooreerst maakte het DEVOTE *sumeret* het DEVOTUS *prior* van Pomerius hier onmogelijk. Daarbij komt dat de uitdrukking allernatuurlijkst is : hij communiceerde uit de handen van den prior. De plaats vergt voorzeker geen lovend bijvoegsel bij het woord prior. Er had er een kunnen staan, maar de afwezigheid ervan bewijst niets.

Maar vermits schrijver nog op eene andere plaats (3) een al te groote bewijzende kracht aan het al of niet aanwezig zijn van zulke uitdrukkingen schijnt te hechten,

(1) Schrijver merkt terecht op, dat Pomerius in zijn Leven van Ruysbroeck, den mysticus bijna altoos noemt *devotus prior*. Maar vergeten we niet dat hij die bewoording soms daar niet gebruikt waar wij ze vooral verwachten zouden. B.v. op de plaats waar het bezoek van Geert Groot verhaald wordt (ANAL. BOLL. IV, blz. 289) : *Qui dum locum ingredientes casu* PRIOREM *haberent obviam*. Zoo ergens dan was hier de plaats voor 'n lovend bijvoegsel.

(2) ANAL. BOLL. IV, blz. 318.

(3) Bij gelegenheid van GHERAERTS' *proloog*. Zie verder.

ziehier wat de asceet GEERT GROOT, de beroemde stichter der Broeders van het Gemeene Leven, aan Ruysbroeck schrijft en nog wel in een brief die voor heel de gemeenschap van Groenendael bestemd was : *Venerabilibus patribus meis et dominis universaliter intime commendari intimius desidero, praecipue capitibus, praeposito et* PRIORI, CUIUS SCABELLUM PEDUM TAM IN HAC VITA QUAM IN FUTURA, *quia sibi anima mea prae cunctis mortalibus amore et reverencia conglutinata est,* FIERI CONCUPISCO (1). Het alledaagsche *devotus prior* van Pomerius verdwijnt naast zulk een betuiging.

Verre van een bewijs te vinden voor den datum 1378-1381, vinden wij ervoor dit bezwaar dat Schoonhoven, die professie deed in 1377, toen in zijn allereerste kloosterjaren was. Hoe voelde hij, de nieuwgekomene, zich geroepen het leven te schrijven van een man dien hij bijna niet gekend had, terwijl de bejaarde Paters van Groenendael toch heel wat beter in staat waren een biographie op te stellen? Wij weten toch niet van den jongen Schoonhoven dat hij zoozeer uitstak van het begin af van zijn kloosterleven, als later de dertigjarige oud-rector van Leuven, Pomerius, doen zou.

Wat de betrekkingen aangaat tusschen de levensbeschrijving van Jan van Leeuwen door Schoonhoven met die door Pomerius, zoo zij bijna zéker bestaan, toch meenen wij, dat de loutere inwendige kritiek van het werk van den tweeden biograaf niet toelaat ze met die zekerheid vast te stellen waarmee schrijver het doet. « Pomerius », verklaart hij (blz. 111), « en a certainement remanié le premier chapitre, que sa lourde phraséologie remplit tout entier ». Maar Schoonhoven's dood en die van Hoylaert, en zijn eigen schielijk vertrek uit Groenendael weinig daarna (2) « l'empêchèrent de pousser plus loin son œuvre néfaste. Il dut se borner à insérer au chapitre quatre un renvoi à ses Origines de Vauvert, pour faire croire aux lecteurs que cette Vie de Jean de Leeuw était due toute entière à sa plume comme les deux parties précédentes. Il modifia aussi, vraisembla-

(1) Deze brief werd uitgegeven door NOLTE in *Theologische Quartalschrift*, jaargang 1870, blz. 283.

(2) Dit alles in de afgewezen veronderstelling dat Pomerius in 1431 schrijft.

blement, la rédaction du chapitre vingt et un où Schoonhoven s'était mis en scène et rapportait un entretien qu'il avait eu avec le Cuisinier mourant » (blz. 111).

Maar de verschillende stijl en het verschillend karakter der twee levens wordt door Pomerius zelf aangekondigd in het *ordo et divisio* van zijn werkje (1). Het tweede gedeelte, het leven van Ruysbroeck wordt aldus vooraf omschreven : *Deinceps ad vitam et mores laudabiles devotissimi in Christo Johannis Ruusbroecs, primi prioris Viridisvallis,* PRO CUJUS AMORE ET REVERENTIA PRINCIPALITER CAEPI PRAESENS OPUSCULUM, *ad Dei gloriam et ejus memoriam* INTENDO ALIQUANTULUM IMMORARI.

Integendeel voor het leven van Jan van Leeuwen, *Tandem vero de Coquo ejusdem monasterii, dicto vulgariter Johannis de Leeuwis, aliisque suis contemporaneis* (2) *ac eorum successoribus sic* PARUM SCRIPTITANS TERMINABO, *ut memoriae* PAUCA E PLURIBUS *commendentur et nihilominus lectores benevoli reddantur dociles et attenti.*

De tegenstelling is duidelijk. De geestdrift voor Ruysbroeck heeft heel het werk doen ondernemen. Pomerius blijft dan ook stil staan bij zijn levensbeschrijving. Bij wijze van bijvoegsel zal hij eenige belangwekkende bizonderheden geven over den « Goeden Kok » en enkele andere Groenendalers.

En wij begrijpen Pomerius. Ruysbroeck's faam en invloed waren heel wat aanzienlijker, en heel wat machtiger den geestdrift te ontvlammen dan die van den « Goeden Kok », hoe bekend deze Broeder ook was.

De verschillende stijl moet dus niet tot een verschillenden schrijver doen besluiten, vermits dezelfde schrijver ons zijn verschillende manier op voorhand aankondigt. En daarmee is er geen grond meer Pomerius te beschuldigen van een letterkundig bedriegerijtje. Zijn *relatione didici* van

(1) ANAL. BOLL. IV, blz. 265.

(2) Deze plaats legt uit waarom Pomerius uit Ruysbroeck's leven die andere tijdgenooten wegliet, waarover wij door Sayman weten dat Schoonhoven in zijn biographie van den mysticus geschreven had. Naar de reden, waarom Pomerius dit laatste gedeelte van zijn program niet uitvoerde, kunnen wij slechts raden.

het voorwoord geldt ten andere voor dit derde gedeelte als voor het tweede (1).

Steunend op het karakter van letterkundige ontleening, dat het leven van Jan van Leeuwen zou hebben, maar dat niet kan vastgesteld, als wij zagen, gaat O'SHERIDAN voort : « Puisque Pomerius a utilisé de cette façon l'une des deux biographies rédigées par Schoonhoven, il est évident qu'il s'est servi de l'autre pour composer sa Vie de Ruysbroeck. »

Men moet veeleer zeggen : vermits Schoonhoven 'n leven van Ruysbroeck schreef, waarvan het vroegtijdig verdwijnen alleen voldoende verklaard wordt door de veronderstelling dat het nieuwe leven door Pomerius, steunend op het schriftelijk en mondeling verhaal van Schoonhoven, vollediger was en beter geschreven, met andere woorden, dat men het van 't begin af verkoos boven de eerste biografie; daarom is het ook redelijk te veronderstellen dat het leven van Jan van Leeuwen, waarvan BUSCH getuigt dat het door Schoonhoven werd geschreven, dat dit leven ook door Pomerius herwerkt en volledigd werd, en dat hier, even als daar, de *relatio,* wat Schoonhoven betreft, moet beteekenen : zijn levende woord verklaring gevend van het geschrevene.

Pomerius, in O'SHERIDAN's veronderstelling, had den tijd niet gehad Schoonhoven's leven van Jan van Leeuwen te bederven. Hij had het op eens vlug moeten overschrijven met die enkele veranderingen die noodzakelijk waren om er zich als schrijver van te doen aanzien. Zoo mocht het helaas niet geschieden met Schoonhoven's levensbeschrijving van Ruysbroeck! Die heeft Pomerius al den tijd gehad met wonderbare verhalen te bederven.

Ziehier het bewijs naar O'SHERIDAN, (blz. 112). In zijne verdediging van Ruysbroeck (2) roept Schoonhoven geen enkel feit in « d'ordre suprasensible » (3) om zijn gewaagde

(1) Wij vinden ook dat Pomerius' uitdrukking niet gelukkig is waar hij naar het eerste deel van zijn werkje verwijst. (ANAL. BOLL. IV, blz. 311. Aanhef van het 4e hoofdstuk). Maar uit die onbeholpen uitdrukking alleen kan geen bewijs getrokken.

(2) tegen Gerson. Bij ELLIES du PIN, *Joannis Gersonii opera omnia*, I, k. 63-78.

(3) Versta : « geen enkel mirakel ». In dit gedeelte zouden wij soms meer nauwkeurigheid in opvatting en uitdrukking bij den schrijver wenschen.

bewering te steunen, dat de werken van den meester aan de ingeving van den Heiligen Geest moesten toegeschreven worden. Zoo Schoonhoven het niet doet bij eene gelegenheid maar het beter dan ooit te pas kwam, dan is het om dat hij van geen wonderbare dingen wist die gebeurd zouden zijn hetzij gedurende Ruysbroeck's leven, hetzij na zijnen dood, en « qu'il ne voulut pas en inventer pour les besoins de la cause » Waaruit volgt : « On peut conclure de là — et ceci est tout à l'honneur de Schoonhoven — que le surnaturel, totalement absent de la Vie du Bon Cuisinier, ne jouait aucun rôle non plus dans la première vie de Ruysbroeck ».

Dat Schoonhoven geen wonderlijke of ook maar wonderbare feiten verhaalt waar er geen waren, is uitstekend, juist gelijk het hem niet ter eer zou strekken er geen rekening mee te houden zoo er waren, of zoo hij ook maar geloofde dat er waren. Maar het weinige dat we over Schoonhoven's biografie van Ruysbroeck door Sayman van Wyk vernemen, schijnt er op te wijzen dat zij wel degelijk van zulke feiten gewaagde (1). En we zouden Schoonhoven's leven van Ruysbroeck moeten bezitten alvorens hier met volle zekerheid te kunnen beslissen.

Wat er van zij, men kan niets besluiten uit het stilzwijgen van Schoonhoven omtrent wonderbare voorvallen die er zouden geweest zijn, of die hij zou gemeend hebben dat er waren in Ruysbroeck's leven, wanneer de discipel de leer van zijn meester verdedigt tegenover Gerson. Want dit stilzwijgen toont alleen dat Schoonhoven op dit punt goed theoloog was. Gerson toch meent op sommige plaatsen bij Ruysbroeck dwalingen te herkennen door de Kerk veroordeeld. Genomen dat Schoonhoven wil bewijzen dat de werken van den mysticus van Hooger zijn ingegeven, dan moet hij ze eerst en vooral van zulk een verdenking vrijpleiten : want de Heilige Geest weerspreekt

(1) Ziehier den indruk dien Sayman van die biografie behield : *Hujus sancti patris vitam* GLORIOSAM *frater Johannes Theodorici de Scoenhovia ... conscripsit* (Sterfboek, folio 118ᵛ). En elders, sprekend van Reinerus de Valle (ibid. fol. 35ʳ) : *Ad quantam perfectionem iste pervenerit ... si scire volueris, perlege Vitam domini Johannis de Rusbroeck ... et predicabis* DEUM IN SANCTIS SUIS ETIAM NOSTRIS TEMPORIBUS FORE MIRABILEM.

zich zelven niet, en zegt niet *ja* in het geweten van den enkeling waar hij *neen* zegt door het leeraarschap der heilige Kerk. Vóór deze verrechtvaardiging is geschied, zijn al de zoogezegde mirakelen *per se* verdacht en komen niet in tel, om de eenvoudige reden, dat men ze niet als echte mirakelen maar als duivelsch bedrog kan aanzien, zoo men zich ten minste met geen eenvoudiger en menschelijker uitleg kan tevreden stellen. Schoonhoven, als verstandig apologist, houdt zich dan ook uitsluitend op het terrein van Ruysbroeck's rechtgeloovigheid, met reden aantoonend, dat de duistere plaatsen moeten uitgelegd worden door de klare en duidelijke.

Wat Pomerius betreft, de vraag is hier niet of wij mirakel kunnen noemen in den technischen zin van het woord al wat hij buitengewoons mededeelt, noch ook is het hier zaak vast te stellen, dat de moderne geschiedschrijver een strenge houding pleegt aan te nemen tegenover het wonderbare, terwijl de middeneeuwsche hagiograaf geneigd was zonder veel onderzoek het wonderbare en het duivelsche in zijn verhaal te vermenigvuldigen. Voor Pomerius' goede trouw, en daar gaat het hier toch alleen over, is dít alleen van belang : Verhaalt hij wat anders dan 't geen hij van Schoonhoven en de andere tijdgenooten van Ruysbroeck verneemt, dan wat in zijn kring omtrent Ruysbroeck in omloop was? Dat hij het met niet genoeg onderscheid zou meedeelen, dit kan ons slechts uitnoodigen hem met dezelfde kritiek te lezen waarmee wij al de middeneeuwsche hagiografen lezen moeten. En nog is Pomerius, en dit verhoogt de waarde zijner biografie, buitengewoon sober in vergelijking met Surius (1). Maar het feit dat men bij hem, als bij zijnsgelijken, bizonder toezicht moet oefenen waar hij tot stichting der lezers de wonderbare feiten uit Ruysbroeck's leven verhaalt, dit feit doet geen inbreuk op Pomerius' algemeene geloofwaardigheid.

Wordt zij sterker aangetast door de vijfde aanklacht? Wij gelooven het niet. Ziehier die beschuldiging. Gerson

(1) Vgl. Van Mierlo, *Het Leven van J. v. R. door Pomerius en Surius*, blz. 129, 130.

levert strenge kritiek op het derde boek aan Ruysbroeck's *Brulocht*. Schoonhoven schrijft 'n verdediging. Gerson antwoordt kort : 't Is waar dat andere plaatsen uit den mysticus toonen dat hij rechtgeloovig is. Maar de bewoording in het derde deel der *Brulocht* is niet te min te verwerpen, en zoo dusdanige uitdrukkingen ingang vonden aan de Parijsche Hoogeschool, zou hij ze onmeedoogend veroordeelen. Men moet maar klaar zijn in theologische kwesties. 't Is van al te groot belang. Zoo Ruysbroeck, die geen theoloog was, te verschoonen is, dan verdient hij, Schoonhoven, die wetens en willens zulke onjuiste bewoordingen verdedigt, met alle strengheid te worden behandelt. Laten Bisschop en Inquisitor zien wat te doen staat !

Pomerius heeft de twee brieven van Gerson moeten kennen. Zij hebben, zegt schrijver, heel wat gerucht moeten maken in de kerkelijke kringen van Brabant, om de overgroote beroemdheid van den Kanselier die ze opstelde (1)

Welnu, ziehier wat van Gerson's « bliksemend » weerwoord gewordt onder Pomerius' pen : *Sed ubi veritas sibi* (Gersoni) *innotuit per quamdam epistolam sibi missam per fratrem Johannem de Scoenhovia, discipulum ejusdem prioris, cum de cetero in magna, ut dicitur, habuit reverentia. Nec suspicione dignum haberi censuit quidquid divinitus inspiratus in suis prior codicibus scriptitavit.*

Ziedaar, besluit O'Sheridan (blz. 119) wat Pomerius' goede trouw in erge verlegenheid brengt.

Wij besluiten : ziedaar hoe in een levensbeschrijving van Ruysbroeck, die gemaakt is om den lezer te stichten, Pomerius, die met Schoonhoven en meer andere schouwers van zijn tijd innig overtuigd is, om hem ondervonden te hebben, van den weldoenden invloed die kan uitgaan uit de werken van den mysticus; die van den anderen kant geenszins overtuigd is door wat Gerson tegen een gedeelte dier geschriften inbrengt, maar toch, als hij voor 't publiek spreekt, rekening moet houden met het groote gezag van den

(1) Mogelijk, maar niet zeker. Alles hangt af van de handelwijze der Karthuizers. Want door een hunner, Bartholomeus Clantier, is Gerson er toe gekomen Ruysbroeck te lezen en over hem een oordeel te vellen, en tot Clantier is de brief gericht en dan verder tot Schoonhoven gekomen.

Kanselier, ziedaar hoe Pomerius niet aan Gerson dingen doet zeggen die hij niet gezegd heeft (1), maar slechts een gedeelte overneemt van wat Gerson zeide, om aan Ruysbroeck's werken den bijval te laten dien zij verdienden. Ziedaar hoe Pomerius de strenge beoordeeling van Gerson, die hij in alle geval moest mededeelen, en die hij in zijn tijd niet volledig kon overschrijven zonder een doodelijken slag te geven aan de weldoende lezing van Ruysbroeck's werken, ziedaar hoe hij van die beoordeeling gewag maakt zonder zoo weinig mogelijk inbreuk te doen op de waarheid, juist gelijk Sayman het gedaan had en doen moest in het Sterfboek, wilde hij de ware glorie van Ruysbroeck door het stipte verhaal der stichting van Groenendaal, zoo dat in den zin van O'Sheridan moet uitvallen, voor minder ruim denkende geesten niet aanmerkelijk tanen.

Hier als voor den oorsprong van Groenendael is Pomerius de zoon die van zijn vader spreekt, en den zegenrijken invloed van dien vader handhaaft, door te verzwijgen wat dien invloed wel niet diende te verminderen, maar toch zéker bij de meesten inderdaad verminderen zou.

En nogmaals moeten wij besluiten dat Pomerius algemeene geloofwaardigheid ook door deze bizondere handelwijze niet ten onder gaat.

(1) Gerson zegt o. a. letterlijk (du Pin I, k. 81) ... *postmodum tam verbis quam scriptis excusare conatus sum praedictum Auctorem, postquam innotuit mihi quod in alio loco plus expresserat quod creatura nullo modo perdit esse suum quod habet in proprio genere; quod si idem inseruisset ad verba tertiae partis sui tractatus, non ita praebuisset occasionem errandi et se culpandi, non solum apud simplices, sed litteratos et edoctos*. Schoonhoven maakt er terecht uit op : « *nec suspicione dignum haberi censuit... quidquid scriptitavit* ». Gerson heeft gereedelijk toe dat men Ruysbroeck niet voor 'n ketter moet houden, *suspicione dignum*, maar hij drukt er sterk op, dat theologisch gesproken z'n uitdrukkingen verwerpelijk zijn. Van dit laatste alleen spreekt Schoonhoven niet, en hij kon, van een ander standpunt uit, ook een andere meening zijn toegedaan, al blijft Gerson in den grond gelijk hebben vooral wat de toenmalige opportuniteit van zulke zegswijzen betreft. Met het verwerpen der termen kan bij Gerson best de *magna reverentia* voor Ruysbroeck, waar Pomerius van spreekt, gepaard gaan, en Schoonhoven kon door Bartholomeus Clantier, dien hij zeer waarschijnlijk heeft gekend en die Gerson's vriend was, omtrent die gevoelens van den Kanselier zijn ingelicht. Hoezeer Gerson ten andere van 't begin af de twee eerste deelen der *Brulocht* waardeerde, toonen zijn eigen woorden uit den eersten brief (du Pin I, k. 39) : *novissime illum* (librum) *attentius relegens comperi multa ibidem tradi salubria et alta documenta* enz.

Kort samengevat : een nauwkeurig onderzoek der vijf hoofdbeschuldigingen die O'SHERIDAN tegen Pomerius meent te moeten inbrengen, laat ons niet toe hetzelfde vonnis als schrijver te vellen, en wij zien ons verplicht met de voorgangers op dit gebied, Pomerius' algemeene geloofwaardigheid te handhaven.

TWEEDE DEEL.

DE PROLOOG VAN GHERAERT, DE SCHRIJVER ERVAN EN DE WAARDE VAN HET STUK.

Van dezen proloog hebben we in de handschriften *D* en *G* (1) niet twee afhankelijke afschriften, als schrijver zegt, maar twee naast elkaar staande kopieën van denzelfden oorspronkelijken tekst (2).

Daar we niet kunnen veronderstellen dat de twee kopiisten den tekst op juist dezelfde wijze veranderden, moet de vervalsching, zoo er een is, tot het voorbeeld opklimmen (3).

O'SHERIDAN meent dat we uit den tekst zelf van den proloog tot die vervalsching met zekerheid moeten besluiten. Wij kunnen dit niet beamen.

(1) Vgl. WILLEM DE VREESE, *De Handschriften van Jan Van Ruusbroec's Werken*. Eerste stuk. Gent, Siffer, 1900, blz. 23 vlg. en blz. 56.

(2) D. PH. MÜLLER wees er reeds op in zijn uitgave van Ruysbroec's *Vanden .vij. Trappen*, blz. IX. Wij zullen er elders het uitvoerig bewijs van leveren. Het weze voorloopig genoeg te zeggen dat de twee hss. gemeenschappelijke fouten vertoonen, terwijl hs. *G* afzonderlijke verwaarloozingen heeft. Daarenboven bevat dit laatste hs., op f° 141.a, een achttal verzen, die in de beschrijving door DE VREESE zijn weggebleven. Die verzen, 'n verzoek om een gebed voor den kopiist, zijn niet van Zuster Martine van Woelputte die *G* schreef, want alles is er in 't mannelijk. Ze zijn ook niet van den kopiist van *D*, want dit handschrift bevat die verzen niet. Ze zijn dus van het voorbeeld van *D* en *G* en het bewijs is geleverd dat de twee hss. onafhankelijk zijn.

(3) Een aandachtige studie van de inleiding die hs. *D* bevat op de verzameling van tractaten van Ruysbroeck in dit hs. bevat, maakt het ons waarschijnlijk dat dit voorbeeld het hs. is van Broeder Gheraert. Maar om het aan te toonen is een te lange uiteenzetting noodig, en die komt hier niet te pas. Op die waarschijnlijkheid zullen wij terugkomen als wij elders onze oplossing zullen voorstellen der netelige kwestie omtrent hs. *D*.

Gelijk O'Sheridan vonden wij, toen wij een jaar geleden de kroniek van Herne bestudeerden, dat Geeraart Naghel van Delft niet, als De Vreese en Van Mierlo meenden (1), de prior zijn kon waarvan in het opschrift wordt gesproken (2). Wij hadden ook gezien dat de lijst der prioren van Herne, aan 't begin der Kroniek door Beeltsens opgesteld, geen anderen Geeraart bevat. Maar het overige in de Kroniek liet ons niet toe aanstonds te besluiten : « Le seul prieur d'Hérinnes qui ait porté le prénom de Gérard est Gérard Naghel, de Delft » (blz. 120). Want Beeltsens, de eerste kroniekschrijver, verklaart meermalen dat zijn priorenlijst onvolmaakt is. Voorop, f° 6° verontschuldigt hij zich : « *Sed quia haec chronica collecta fuit C et LX annis post initium hujus domus* ET PAUCA SCRIPTA FUERUNT, *omnia ad liquidum sciri non potuerunt. Sed* QUOAD PRIORES, QUAMVIS ORDINEM TEMPORUM *quando scilicet et quamdiu hanc domum rexerint* DE OMNIBUS COMPREHENDI NON POTUIT, *de multis tamen habetur certitudo, de quibus postea in speciali dicetur.* Na zijn dood wordt dan ook aldus over zijn werk geoordeeld (f° 52v) : *Anno Domini 1489 obiit Dominus Arnoldus Beeltsens in februario, collector horum chronicorum* IN QUIBUS SECUNDUM ÆSTIMATIONEM QUORUMDAM MULTA OBSCURA POSUIT *quia non potuit de tantis annis elapsis usque ad suum tempus de omnibus veritatem invenire. Multo tamen labore ex chartis capituli generalis, tum etiam ex martyrologio diversa collegit, et in hanc formam usque ad suum obitum cumpegit.* Als we nu verder nagaan voor welke priors Beeltsens een nauwkeurigen datum weet, dan vinden we ongelukkiglijk dat hij juist voor die jaren, die ons het meest aanbelangen, niets duidelijks kan zeggen *Item post hunc* (t. w. Jan van Bouchout, die nog prior is omstreeks 1340) *usque ad annum 1372 quis de memoratis prioribus eidem successerint aut quo ordine ei successerint certum non habemus.*

In 't Rijksarchief te Brussel (Godsdienstige gestichten nr 4708 [3] (3) bestaat een andere lijst der prioren van

(1) De Vreese, *Ruysbroeck* in « Biographie Nationale », passim. Van Mierlo, *Het Leven en de Werken van J. v. R.*, passim.

(2) *Dit is die prologe her gherardus dier wilen prioer was*... (Hs. *D* f° 1a).

(3) Le Couteulx, *Annales Ordinis Cartusiensis ab anno 1084 ad annum 1429*, V, blz. 67, bracht ons eerst op het spoor van dezen lijst. Maar het nummer van het hs., nr 36, dat hij aangeeft, is

Herne met het opschrift : *Catalogus Chronologicus Dominorum Priorum celeberrimae Carthusiae Capellae Beatae Mariae in Pago Herinnensi prope Angiam Hannoniae oppidum.* Deze lijst, na 1752 opgesteld, geeft gedeeltelijk eene andere volgorde aan, en bepaalt met eenige datums, die duidelijk ontnomen zijn aan kartulariën en andere officieele stukken, wat Beeltsens, die misschien niet zoover zijn opzoekingen had uitgestrekt als deze navolger, had moeten vaag laten. Maar ook deze lijst is niet volmaakt. Na den 19en prior teekent de archivaris aan : *Nota ordo Priorum illorum suprascriptorum ad quorum nomina non est additum tempus Regiminis, licet omnes hoc primo saeculo* (t. w. de 14e eeuw) *praefuerint, non ita certus est* DEFECTU DOCUMENTORUM AUTHENTICORUM : Als we nu nog maar zéker wisten, dat ten minste *al* de voormalige prioren van Herne zijn genoemd in den lijst van Beeltsens of dien van zijn navolger, en dat al de *voornamen* de juiste zijn. Maar men kan er terecht aan twijfelen, daar BEELTSENS voor zekere namen eene overlevering had moeten raadplegen die na 160 jaren al den tijd had gehad verward te worden. We vinden dan ook werkelijk voor één en denzelfden prior verschillende voornamen. Op de 15e plaats bij BEELTSENS, op de 17e bij zijn navolger vinden wij een zekeren Henricus Nullen, Visitator der Karthuiser-Provincie van Picardië. Nu heeft RAISSIUS in zijn *Origines Cartusiarum Belgi* (1) een lijst overgedrukt door PETRUS WALLIUS opgesteld en bevattend de namen van de Visitators der Provincie Flandro-Belgica (tot 1411 met die van Picardië één). Hier wordt ongetwijfeld dezelfde (2) NULLEN, die bij BEELTSENS en zijn navolger *Henricus* heet, *Gerardus* genoemd. Welk der twee namen de echte was, kunnen wij niet beslissen. Het is genoeg er op gewezen te hebben, dat we op de voornamen bij BEELTSENS niet zoo zéker mogen gaan.

niet juist meer. De Heer A. d'Hoop, Sectieoverste aan 't Rijksarchief, was zoo goed ons het huidige nummer mee te deelen, zoodat wij het stuk konden raadplegen.

(1) Dvaci, typis Martini Bogardi, 1632, tusschen blz. 148 en 149.

(2) Ook hier als bij BEELTSENS, en waarschijnlijk naar Beeltsens of een andere gemeenschappelijke bron, wordt van hem gezegd : *qui ex prudentioribus totius Hannoniae habebatur.*

Maar is er werkelijk te Herne geen ander prior met voornaam Geeraart geweest dan Geeraart Naghel van Delft, of was de aanteekenaarster van 1480, of liever haar zegsman mis, wat zeer mogelijk is en zelfs waarschijnlijk, want hij zal toch niet beter op de hoogte geweest zijn dan de tijdgenoot BEELTSENS, die karthuizer en archivaris was; in die veronderstelling moeten wij allereerst aan den Procurator van Herne GERARDUS DE SANCTIS denken, en wij deden het dan ook als O'SHERIDAN. Toch konden en kunnen wij niet zonder voorbehoud bij dezen naam stil blijven. Tot hiertoe kennen we niets omtrent het tijdstip en den duur van Gerardus de Sanctis' verblijf te Zelem (1). We weten alleen dat hij in 1370 te Luik was en daar bleef tot z'n dood. De vraag is of het bezoek van Ruysbroeck te Herne eenigen tijd, en misschien geruimen tijd vóór 1370 kan vallen. Daar echter het onderzoek dezer mogelijkheid moet steunen op den tekst van den proloog, en daar O'SHERIDAN den overgeleverden tekst ervan als vervalscht beschouwt, moeten wij eerst de bewijzen voor die vervalsching onderzoeken.

De proloog is zéker na den dood van Ruysbroeck geschreven meent O'SHERIDAN. Want er wordt slechts in 't verledene van hem gesproken. En schrijver haalt bizonder den tekst aan : *Dese auctor* HIET *her Jan van Ruusbroeck* (2).

Laat ons opmerken dat *hiet* in 't middennederlandsch zoowel presens als preterit kan zijn (3), en zoo 't woord in den verledcn tijd staat, wat we gelooven, zegt het nog niet wat O'SHERIDAN meent. Want die verleden tijd kan door 't verband heel goed zijn meegebracht, juist als precies hetzelfde woord *hiet* wat verder op in den volzin : *Ende overmids ... stichten si tot harer beider behoef ene matelijcke habitacie, suit oest van Bruesele, op een mile int wout van Sonien, in een dal dat* HIET *gronendal* ... Toch had het dal niet alleen geheeten, maar hiet nog wel degelijk en bleef ook heeten Groenendaal.

Uit *hiet* kan men dus niet veel besluiten en al de andere verledene tijden zijn normaal. Een paar presens-vormen zijn veel natuurlijker in de veronderstelling dat Ruysbroeck

(1) *Hic habitavit postea in domo prope Diest* (f° 18v) namelijk te Zelem.
(2) Vgl. dit Tijdschrift, 1895, II, blz. 8.
(3) Vgl. VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek* bij *heeten*.

niet dood is, maar er kan niet meer uit gehaald worden, meenen we, als uit *niet* kan opgemaakt voor de tegenovergestelde meening (1).

Het tweede argument (blz. 123 en 125), als zouden de loftuigingen die de proloog voor Ruysbroeck bevat niet overeen te brengen zijn met de noodzakelijke terughouding die bij een nog levend persoon geboden is, dit argument zal wel alle waarde verloren hebben nadat we van Geert Groote woorden hebben aangehaald die wat anders wonderbaar klinken.

Een derde argument is dit (blz. 125 en 126). De schrijver van den proloog vermeldt dat zich te Groenendaal rond Vrank Van Coudenberg en Ruysbroeck, die nog wereldlijk priester waren, devote lieden uit het land van Brabant schaarden *van weerliken abite* ENDE OEC VAN RELIGIOSEN. Dit is onzin, meent O'SHERIDAN; een tijdgenoot van Ruysbroeck kan onmogelijk zoo iets geschreven hebben. « Ces religieux en rupture de couvent eussent été tout simplement des apostats, et la force publique, requise par leurs supérieurs, n'eut pas tardé à les reconduire, solidement enchaînés, à leurs monastères respectifs, pour y être punis ainsi que de raison. »

Het bewijs klopt niet. Want zoo het onzin was voor een tijdgenoot van Ruysbroeck zóó iets te verhalen, dan was het een klein honderd jaar later voor een kloosterling, als O'Sheridan toch veronderstelt dat de vervalscher was, niet minder onzin zoo iets neer te schrijven, vooral als het te doen was om Ruysbroeck op te hemelen.

Maar twee eeuwen vóór het concilie van Trente is het verhaalde voor ons zoo 'n bare onzin nog wel niet. Want zonder van de ongunstig bekend staande *monachi gyrovagi* te gewagen die heel de Middeneeuwen door bleven rondloopen, en van de kluizenaars, moet men rekening houden met de kloosterlingen die toen soms al te gemakkelijk *met oorlof van hun overste* buiten hun convent leefden (2). Zoolang

(1) Aldus, t. a. p. blz. 16 ... *ene grote besceldenisse die hy daer makede op alle staet der heyliger kerken, omdat hem jammerde dat si soe seer ghedaelt* SIJN *ende al noch* DALEN *van den iersten beghinne...*

(2) Vooral die reeds uit een andere Orde waren overgekomen. Hier ging het Concilie van Trente Sess. XIV. *De ref.* C. 11 tegen in. Volg verder Sess. XXV. *De reg. et mon.* C. 4 en C. 19; Sess. V. *De ref.* C. 2 op 't einde.

we ten andere niet bepaald weten of bewuste lieden van « religiosen abite », van welk slag ze ook waren, geen *oorlof* hadden om te Groenendael te verblijven en zich bij Ruysbroeck aan te sluiten, mogen we geen gevolgtrekking maken.

En zoo is met deze drie argumenten de vervalsching van den proloog verre van uitgemaakt voor ons.

We mogen dus de gegevens van het stuk nog immer voor echt blijven aanzien, en hun de bizondere waarde blijven toekennen die het verhaal van een tijdgenoot ooggetuige steeds hebben kan.

Uit die gegevens echter rijst een twijfel of Gerardus de Sanctis wel de schrijver kan zijn.

De proloog is noodzakelijk opgesteld nadat Ruysbroeck den *Samuel,* zijn voorlaatste werk schreef, vermits Gheraert ervan zegt dat het naar aanleiding der samenkomst te Herne werd ondernomen (1). Dit voert ons heel zéker na 1359, toen Ruysbroeck zijn achtste traktaat, *Vanden spieghel der ewigher salicheit* schreef. Maar het moet ons nog heel wat later brengen, vermits Pomerius na dit traktaat nog dat der *Zeven Trappen* plaatst, en dán pas den *Samuel* vermeldt, uit wiens laatste hoofdstuk mij moeten opmaken dat Ruysbroeck zijn einde te gemoet zag (2). En zoo mag men zich afvragen of de *Samuel* genoegzamen tijd vóór 1370 kan geschreven zijn, opdat we Gerardus de Sanctis nog te Herne kunnen aantreffen, en het dus mogelijk zij dat hij den proloog hebbe opgesteld. Want de schrijver ervan verblijft te Herne.

Alles samen : wij hebben nog geen reden de gegevens van Gheraert's proloog te verdenken en het stuk als vervalscht te aanzien. De onmogelijkheid bestaat nog niet

(1) In hs. *H,* dat naar De Vreese (*De Hss. v. J. v. R. Werken* I, blz. 70) dagteekent uit de eerste helft der 15e eeuw, wordt fol. 27v in het opschrift van *Dboec vander hoechter Waerheit* 't zelfde bevestigd : ... *dat her Jan van Ruusbroec ghemaect heeft om sulker carthuser wille die hem dair om baden.*

(2) Vgl. David, VI, blz. 269, *Bidt vore den ghenen die dit ghedicht heeft ende ghescreven, dat God sijns ontferme. Dat sijn arme beghin ende sijn allendich middel, ende onser alre, volbracht werde in een salich einde, dat verleen ons allen Jhesus Christus die levende Gods Sone. Amen.*

dat een *prior* van Herne er schrijver van zij, al is dit minder waarschijnlijk. Veel spreekt voor Gerardus de Sanctis, maar ook ernstige twijfel kan tegen hem bestaan. Met een woord : onze huidige kennis laat ons niet toe met zekerheid den schrijver van den proloog vast te stellen.

En hiermee zijn wij aan het einde der aanmerkingen waartoe de interessante bronnenkritiek van O'SHERIDAN aanleiding gaf. De Ruysbroeckstudie kan er alleen bij winnen langs verschillende kanten te worden onderzocht en belicht. Hoe meer dit geschiedt, hoe sneller er ook kans is tot wat meer zékere uitkomsten te geraken omtrent een man die een glorie is voor ons land. Met belangstelling en verwach ting zien wij dan ook uit naar de ware geschiedenis der stichting van Groenendael die O'Sheridan ons heeft aangekondigd.

L. REYPENS, S. J.

Leuven, 16 April.

DE LANDBOUWVEREENIGINGEN IN FRANKRIJK

(Vervolg)

C. Samenwerkende Vennootschappen.

Deze soort vereenigingen zal ons niet lang ophouden.

Feitelijk drijven de syndikaten handel; er zijn plaatsen waar, nevens het syndikaat, voor de handelsverrichtingen die belangrijk zijn, eene samenwerkende vennootschap werd opgericht; deze is immers, uit haren aard zelf, eene handelsvennootschap; betreft het alleen 't aankoopen van de landbouwbenoodigdheden, daar zorgt het landbouwsyndikaat voor.

Samenwerkende vennootschappen zijn dus, meer openlijk, handelsvereenigingen en ze hebben geen sociaal bijdoel, zooals dikwijls de landbouwsyndikaten.

In het *Bulletin mensuel des Institutions économiques et sociales* van het Internationaal Landbouwgesticht, te Rome, (afleveringen April, Juni, Augustus en October 1913) liet het Fransch Ministerie een studie verschijnen over de landelijke samenwerking in Frankrijk. Landelijke samenwerking, zoo heet het daar, kan men in vier groepen indeelen:

1° samenwerking voor aankoop;

2° samenwerking voor krediet;

3° samenwerking voor verzekering;

4° samenwerking voor voortbrengst, voor vervorming, bewaring en verkoop.

Over de twee eerste hebben we hier niets te zeggen: feitelijk worden gezamenlijke aankoopen van landbouwvoortbrengselen door syndikaten gedaan en over de inrichtingen van 't krediet handelen we reeds; over de onderlinge verzekering zullen we seffens schrijven; enkele woorden

hier over de samenwerkende vennootschappen voor voortbrenging, vervorming, bewaring en verkoop.

Er wordt geschat dat er ongeveer 2.600 zulke maatschappijen in Frankrijk bestaan, waaronder 1.800 kaasmakerijen, 500 melkerijen, 80 wijnpersen en stokerijen, 20 oliemolens, 40 aardappelmeelfabrieken, enz.

Maatschappijen voor het gezamenlijk gebruik van landbouwmachines kwamen voornamelijk tot stand sinds de wet van 1906, waardoor samenwerkende vennootschappen tot een bedrag gelijkstaande met het dubbel van hun kapitaal, leeningen tegen zeer kleinen intrest kunnen krijgen vanwege de regionale kredietkassen. Voor Frankrijk, waar, meer nog dan elders, gebrek bestaat aan landbouwwerklieden, zijn de landbouwmachines natuurlijk van zeer groot belang. Einde 1912, waren er in Frankrijk 45 dergelijke vennootschappen, die gezamenlijk 273.722 fr. in leen ontvangen hadden; leeningen hadden ze gekregen in den loop van 1909, 1910, 1911 en 1912, maar voornamelijk in dit laatste jaar: het uitgeleende bedroeg, in 1912, 113.750 fr. Het bedrag van elke leening verschilt nogal: zoo, voor 1912, was er eene van 400 fr., eene andere van 1300 fr., verscheidene van 4000, 5000, 6000, 7000 fr., eene van 12.000 fr.; de intrest was 2 %, in 2 gevallen, 1,5 % en de gewone duurtijd 10 jaar.

De *samenwerkende kaasmakerijen* zijn onder de oudste samenwerkende vennootschappen in Frankrijk. Men vindt ze voornamelijk in de bergstreken van het Oosten, waar de landbouwers moeilijker nut kunnen trekken uit de melk. Op het einde van 1912 waren er 103 zulke maatschappijen die staatsleeningen gekregen hadden, gezamenlijk voor een bedrag van 2.137.700 fr. Hier weer werd voornamelijk uitgeleend in 1912; in dit jaar bedroegen de uitleeningen 895.100 fr. De gewone intrest is 2 %; er zijn maatschappijen die maar 4.000, 5.000 fr. ontvangen, maar gewoonlijk zijn de bedragen merkelijk hooger: twee leeningen waren 45.000 fr. groot, eene andere 52.000 fr.

Op het einde van 1912 waren er 49 *samenwerkende melkerijen*, die samen voor 2.500.830 fr. zulke leeningen hadden genoten. Hier was het voornamelijk in 1910 dat er uitgeleend werd: gezamenlijk voor 949.280 fr. De gewone intrest

is 2 %; de duurtijd 10 tot 15 jaar en het bedrag van de afzonderlijke leeningen is gewoonlijk hoog : er zijn er van 50.000, 60.000, 75.000 en 100.000 fr.

Ook de *gezamenlijke wijnpersen en wijnkelders* kwamen sedert de wet van 1906 tot stand : er was nu aan goedkoop geld te komen en de crisis had nog meer op de noodzakelijkheid gewezen den wijn goed te kunnen gereed maken en wel te kunnen bewaren. Op het einde van 1912 was er aan 43 zulke maatschappijen 1.758.667 fr. uitgeleend. De uitleeningen bedroegen het hoogste cijfer in 1910 : 473.703 frank. Veel van die leeningen werden gedaan voor 20 jaar en het bedrag is zeer verschillend : aan sommige maatschappijen werd maar 4.000 fr. gegeven, maar er zijn maatschappijen die 60.000, 70.000, 80.000 fr. hadden ontleend.

Het *stoken van wijn* en van de bijprodukten van de druiven werd vroeger in het Zuiden van Frankrijk op eene merkelijk grootere schaal gedreven dan nu. Tijdens de phyloxeracrisis werd de wijnalkohol veelal vervangen door nijverheidsalkohol uit het Noorden van Frankrijk. Op het einde van 1912 waren er 14 stokerijen van brandewijn die staatsleeningen ontvangen hadden ; voornamelijk in 1911 werd uitgeleend ; de gewone duurtijd is 10, 15, 20 jaar. Het bedrag van elke leening verschilt veel : er is er eene van 3.400 fr. Er zijn er verscheidene van in de 20.000 en in de 30.000 fr. en ééne van 43.000 fr.

Benevens die stokerijen van echten « brandewijn », werden er ook leeningen toegestaan aan eenige *samenwerkende stokerijen van suikerbeeten,* voor een gezamenlijk bedrag, tot einde 1912, van 904.725 fr. Hier hebben we de belangrijkste uitleeningen, ééne van 100.000 fr., twee van 140.000 fr. ; ééne van 150.000 fr. ; ééne van 210.000 fr.

Laten we nog vermelden eenige *samenwerkende oliemolens* die tot stand kwamen na de wet van 1906, dank zij die staatsleeningen, voor het gezamenlijk pletten van olijven en het voortbrengen van olie. De leeningen bedragen natuurlijk merkelijk minder, daar er veel minder kapitaal noodig is om zulke molens tot stand te brengen ; ééne leening was 3.000 fr. groot, maar dit is toch uitzondering ; verscheidene leeningen bedragen van 10.000 tot 20.000 fr. ; er is er ééne van 30.000 fr. en eene andere van 35.000 fr.

In Zuid-Frankrijk voornamelijk zijn er eenige *typische samenwerkende landbouwvennootschappen*. Zoo kwam, in 1910, te Millery (Rhône), eene maatschappij tot stand voor het gezamenlijk verkoopen van perziken; er zijn verscheidene samenwerkende vennootschappen voor het gezamenlijk verkoopen van bloemen: te Parijs en te Londen worden violetten verkocht van samenwerkende vennootschappen; te Toulouse kwam een samenwerkende paardenstal tot stand, enz.

* * *

D. Onderlinge Verzekeringen.

Voornamelijk sedert het begin der 20e eeuw zijn de *kleine onderlinge landelijke verzekeringen* in Frankrijk zeer rap toegenomen: dit is te wijten aan twee redenen: te beginnen met 1898 werd in de begrooting eene belangrijke som geschreven om aan den staat toe te laten aan zulke maatschappijen hulpgelden toe te staan; en dan kwam de wet van 4 Juli 1900 waardoor onderlinge landbouwverzekeringen, kosteloos beheerd, van bijna alle belastingen ontslagen en veel gemakkelijker kunnen ingericht worden dan vroeger; tot dan toe moesten ze zich regelen naar het gemeen recht; nu moeten zij zich enkel voegen naar de voorschriften der wet van 1884 op de syndikaten. Daarom werd de wet van 1900, de « charte d'affranchissement » geheeten der onderlinge verzekeringen.

Het gevaar van de *hagelschade* en van de *werkongevallen* is zoodanig dat plaatselijke maatschappijen moeilijk, om zoo te zeggen onmogelijk, kunnen opgericht worden om onderling zulk gevaar te verzekeren. Er bestaan nochtans enkele kleine onderlinge verzekeringen daartegen. Zoo, in 1911, waren er in Frankrijk 27 kleine onderlinge verzekeringen tegen hagel, met gezamenlijk 38.000 leden.

Op het einde van 1912, waren er ook 65 onderlinge verzekeringen tegen arbeidsongevallen, met gezamenlijk 8.000 leden, maar bijna al die maatschappijen zijn van den allerlaatsten tijd, zoodanig dat het niet mogelijk is er over te handelen; den 31 December 1910 bestonden er nog maar 7 zulke onderlinge verzekeringen.

Van belang hier zijn de *onderlinge veeverzekeringen* en de *plaatselijke onderlinge verzekeringen tegen brandgevaar*.

Evenals in de andere landen zijn de onderlinge veeverzekeringen hier zeer oud; den 31 December 1912 bestonden er in Frankrijk ongeveer 9.200. Zooals bij ons zijn er in de standregelen van die maatschappijen allerlei stelsels van vergoeding voorzien.

Op sommige zaken waarin afgeweken wordt van hetgeen in België bestaat zouden we willen de aandacht vestigen. Bijna 2/3 van de onderlinge veeverzekeringen zijn *niet bij eene herverzekering* aangesloten. Er wordt tegenwoordig nog al veel over eene staatsverzekering gesproken, voor alle gevaren in den landbouw en de niet herverzekering der veeverzekeringen is eene der groote beweegredenen van de voorstanders dier staatsinstelling; vele veeverzekeringen zien het belang van de herverzekering niet in omdat de gevallen waarin ze verplicht zijn vergoeding te betalen dikwijls zoo talrijk niet zijn als in onze veeverzekeringen; omdat de premie gewoonlijk hooger is dan bij ons en dan ook omdat de Staat, bij buitengewone verliezen, een bijzonder hulpgeld toestaat. Hoe politiek haren invloed hier kan uitoefenen moet niet gezeid : in de praktijk is men nog al breed in het uitleggen van die bepaling. Laten we ook bemerken dat het hulpgeld van eerste inrichting tamelijk hoog is : 300 of 600 fr. volgens het belang van de verzekeringsmaatschappij.

***

Voor ons is het belangrijker te zien wat in Frankrijk gedaan werd betrekkelijk de *plaatselijke onderlinge verzekeringen tegen brandgevaar;* in de laatste jaren kwamen deze talrijk tot stand en hunne werking verschilt veel van die der maatschappijen, die ten onzent, meestal in West-Vlaanderen, ingericht worden.

Er bestaan in Frankrijk sedert eene halve eeuw plaatselijke onderlinge brandverzekeringen, maar voornamelijk na de wet van 1900 werden veel zulke maatschappijen gesticht. Alleen het feit dat die kleine plaatselijke maatschappijen ontheven zijn van het grootste deel der belas-

tingen door de andere brandverzekeringen te betalen, laat toe hunne premie 13 % lager te stellen. Daarenboven dient rekening gehouden met hetgeen graaf L. de Vogué genoemd heeft de « taux de moralisation » : sedert hun ontstaan bemerkt men dat de verhouding tusschen de vergoedingen in die kleine onderlinge brandverzekeringen en de andere maatschappijen, ongeveer 20 % verschilt, hetgene toelaat te besluiten dat ongeveer 20 % der vergoedingen door de groote brandverzekeringen te betalen, te wijten zijn aan het vrijwillig stichten van brand. Dat eene onderlinge plaatselijke maatschappij veel beter bestand is dan eene groote verwijderde verzekering om vrijwillige branden te keer te gaan, hoeft wel geen betoog.

Maar we zeiden dat de Fransche plaatselijke maatschappijen anders te werk gaan dan de plaatselijke verzekeringen die in ons land, voornamelijk in West-Vlaanderen, tot stand kwamen : brandgevaar is ernstig en alhoewel het waar is dat tot hiertoe de plaatselijke brandverzekeringen, hier, geene buitengewone vergoedingen hadden te betalen, staat het gevaar toch altijd voor de deur. Onze brandverzekeringen verstaan veelal het belang van eene herverzekering niet ; in Frankrijk is het anders. Zeer weinig plaatselijke brandverzekeringen zijn niet herverzekerd. Men heeft er niet één, wel gewoonlijk drie, soms vier trappen van verzekering : de plaatselijke onderlinge verzekering houdt te haren laste maar één, twee, ten hoogste drie of vier tienden van het verzekerd gevaar, en dit alleen wanneer ze beschikt over eene zekere reserve. In 't begin van het bestaan dezer maatschappij gaat de dekking van het gevaar maar tot 1/10e, nooit boven de 2/10en ; soms is het maar 1/20e ; het overige, dus 900 of 800 fr. per duizend fr. verzekerde waarde, in de eerste jaren van hun bestaan, wordt voortgegeven aan de regionale kas. Deze is een verbond der plaatselijke maatschappijen van de streek en het is eigenlijk daar dat al het werk gebeurt, daar dat men de polissen opmaakt, de premie berekent, de vergoedingen vereffent. Die regionale kassen komen tusschen in het beheer der plaatselijke verzekeringen en helpen ze desnoods geldelijk.

Hier hebben we alleen de eerste trap van herverzeke-

ring ; de regionale kas, op hare beurt, geeft ongeveer de helft van het gevaar dat ze overgenomen heeft aan eene centrale verzekering. In 1906 kwam te Parijs de *Caisse centrale d'assurances mutuelles agricoles, risque-incendie* tot stand, onder leiding van graaf L. de Vogué (1). Zij heeft haren zetel daar waar ook de *Union Centrale des Syndicats des Agriculteurs de France* zetelt, waarvan zij ten andere maar een hulpverbond is (rue d'Athènes, 8) ; dikwijls nog gebeurt het dat een gedeelte van het gevaar door de Centrale kas overgenomen, herverzekerd wordt bij de groote onderlinge Fransche brandverzekeringen ; den 31 December 1912 (we hebben voor dit jaar een uitvoerig bericht) bestonden in Frankrijk ongeveer 3.400 onderlinge plaatselijke brandverzekeringen, waarvan er 711 gesticht werden in 1912. Bij de *Caisse centrale,* waar we zooeven over gewaagden, waren er den 31 December 1912, 15 regionale kassen aangesloten, met 2.592 plaatselijke verzekeringen; deze hadden samen 45.347 polissen voor een verzekerd bedrag van 501.137.953 fr., wat eene middelmaat geeft van 11.051 fr. per polis. Op het einde van 1913 waren er 2.761 plaatselijke onderlinge brandverzekeringen bij de *Caisse centrale* aangesloten (2). Op het einde van 1912 verzekerde de Centrale kas 20,77 % van het gezamenlijk gevaar door de plaatselijke brandverzekeringen gedekt ; het deel der regionale kassen was ongeveer 25 % en dat van de plaatselijke kassen 15 %, zoodat er 40 % overbleef voor buitenstaande herverzeke-

(1) De *Caisse centrale* is eene herverzekering voor regionale kassen, maar tot dat er eene gewestelijke kas tot stand komt, herverzekert ze ook wel voor plaatselijke maatschappijen die in eene streek nog niet talrijk bestaan.

(2) Het kan belangrijk zijn hier voor 1913 de cijfers aan te halen van de *Caisse centrale.*

	Verzekerde kapitalen	Jaarl. bijdrage	Betaalde vergoedingen
Plaatselijke kassen	89.255.417,86	95.255.49	20.422,30
Gewestelijke kassen	197,101.126,87	223.899,45	58.890,35
Centrale kas	126.823.068,75	130,060,96	37.766,67
Dus zuivere onderlinge verzekering :	413.149.613,48	448.715,90	117.079,32
Buitenstaande herverzekeraars :	187.448.599,52	189.578,01	68.914,14
	600,598.213,00	638.293,91	185.993,46

ringen. Het is te bemerken dat, hoe sterker de inrichting wordt, hoe minder er herverzekerd wordt bij buitenstaande verzekeringsmaatschappijen : zoo de regionale kas van het Zuid-Oosten *(Caisse régionale d'assurances mutuelles agricoles du Sud-Est)*, die 170 millioen verzekerde, herverzekerde daarvan bij buitenstaande verzekeringen, andere dus dan de *Caisse centrale*, maar 27 millioen fr. In Maart 1914, ontving die regionale kas 236 000 fr. premie en zij verzekerde meer dan 218 millioen fr. (1).

De plaatselijke maatschappij ontvangt, evenals de onderlinge veeverzekeringen, een hulpgeld van eerste inrichting van den Staat (gemiddeld 500 fr.). Zij heeft daarenboven, evenals het in vele onzer plaatselijke brandverzekeringen het geval is, afwachtende leden (membres expectants) die, in afwachting van het einde hunner verzekeringsovereenkomst met andere maatschappijen, een inschrijvingsrecht betalen van 1/4 of 1/5 der premie ; later, wanneer ze werkend lid worden, krijgen ze dit geld terug. De onderschrijving van waarborgbons versterkt dikwijls de inrichting van plaatselijke en regionale verzekeringen en dit is in den aard van hetgene wij bij ons kennen : betaalvermogende personen onderschrijven die waarborgbons voor een zeker getal jaren en verbinden zich daardoor, in geval van nood, binst den tijd op den bon vermeld, de som te betalen daar aangeduid. Daarop kan de maatschappij ook desnoods geld ontleenen.

Voor het geval er buitengewone verliezen zouden zijn, kan de Staat nog, juist lijk bij de veeverzekeringen, een buitengewoon hulpgeld toestaan (ten minste honderd frank).

(1) De regionale herverzekering van de Sud-Est is eene der sterkste van Frankrijk. In Maart 1914 waren er 541 plaatselijke brandverzekeringen bij aangesloten.

Voor 204.802,75 fr. zuiver ontvangen premie door de plaatselijke kassen, werden er, in 1913, een buitengewoon goed jaar, maar 46.285,55 fr. uitbetaald voor schadevergoeding ; de verdeeling van die schadevergoeding zal aantoonen in welke mate er herverzekerd was en er tusschen gekomen werd : ten laste van de plaatselijke maatschappijen was er 7.286,79 fr. ; ten laste van de regionale kas 15.988,75 fr. ; de Centrale kwam tusschen voor 14.453,90 fr., en buitenstaande herverzekeraars voor 8.556,15 fr.

De wet van 4 Juni 1900 betreft de « sociétés ou caisses d'assurances mutuelles agricoles ». Het gevaar verzekeren van brand der hoeve, het huurgevaar, het gevaar van brand van landbouwgetuig, landbouwvoortbrengselen en vee zijn stellig daaronder begrepen; de Fransche maatschappijen zijn echter door die woorden veel meer gebonden dan de plaatselijke verzekeringen hier in ons land die alle slach van « risiko's » aannemen, behalve de zeer groote (1).

De plaatselijke maatschappijen in Frankrijk stellen gewoonlijk hunne premie 20 % lager dan de premie der groote verzekeringen, wat met de 13 %, bedrag der ontslaging van belastingen, eene vermindering van 33 % uitmaakt. Daarbij is nog te voegen de teruggave der regionale kas zoodat de brandverzekering maar ongeveer 50 % kost, van wat ze vroeger kostte (2).

(1) In April 1911 zond de *Caisse Centrale* aan hare aangesloten plaatselijke brandverzekeringen en regionale kassen een omzendbrief over de woorden « risque agricole » (omzendbrief nr 7). Hieruit : « En l'absence de toute definition précise du risque agricole et en attendant que le Parlement ait statué sur les propositions qui lui sont soumises à cet égard, nous rappelons les instructions qui ont été données par le Ministre des Finances... D'après ces instructions, il a été reconnu que les sociétés d'assurances créées en vertu de la loi de 1900 peuvent, sans s'exposer à perdre le bénéfice de l'exemption d'impôt, étendre leur champ d'action à toutes les propriétés bâties et spécialement aux maisons d'habitation sans distinguer entre celles qui sont isolées au centre des exploitations et celles qui sont reunies en village, *pourvu qu'elles soient employées à l'industrie agricole* et qu'elles servent de logement de *personnes s'adonnant habituellement aux travaux des champs*.

» Cette restriction démontre que tous les bâtiments compris dans une agglomération rurale ne doivent pas être classés parmi les risques agricoles: on ne saurait faire entrer dans cette catégorie les bâtiments autres que ceux occupés par les agriculteurs et notamment les châteaux, maisons de maîtres ou usines qui pourraient exister dans le périmètre d'un village ».

(2) Het verslag der algemeene vergadering van de regionale kas van het Zuid-Oosten, den 30 Maart 1914, verscheen in het « Chronique incendie de l'Union du Sud-Est », April 1914. Voor 1913 was de teruggave der regionale kas aan de plaatselijke brandverzekeringen 50 % geweest van het deel der premie door de regionale kas van de plaatselijke ontvangen. Een zin nu uit het verslag : « Songez, Messieurs, qu'avec 50 % de ristourne, vous arrivez à toucher parfois plus de la moitié des cotisations, pour ne garantir qu'un dixième du risque. — Prenons une police d'une valeur moyenne de 10.000 fr., produisant 10 fr. de cotisation annuelle. Une caisse locale qui ne garde qu'un dixième

We handelden daar zooeven over de *Caisse centrale d'assurances mutuelles agricoles,* maar buiten die bestaat nog de *Fédération nationale de la mutualité et de la coopération agricoles,* in 1910 tot stand gekomen en die, sinds een jaar, eene afdeeling heeft voor herverzekering. Dit verschil bestaat er tusschen deze herverzekering en de *Caisse Centrale,* over welke we spraken, dat de eerste veel meer een politiek verbond uitmaakt en niet voort herverzekert. Hier dus zijn er maar drie trappen van verzekering : de plaatselijke kas, de regionale kas en de nationale. Zij maakt er zelf eene grief van tegenover de Centrale kas nog voort te herverzekeren, bewerende dat zij voort herverzekert bij onderlinge maatschappijen, waar bestuurleden der Centrale kas bij betrokken zijn : een deel van de premie brengt dus winst buiten de inrichting zelf, zoo zegt men.

Bij die nationale herverzekering zijn er 2.800 plaatselijke brandverzekeringen aangesloten, maar te bemerken valt dat veelal dezelfde regionale kas een deel van het gevaar door haar overgenomen herverzekert én bij de Centrale én bij de Nationale. Misschien wel herverzekert zij iets bij deze laatste omdat deze meer in de gunst verkeert van de officieele mannen, waarmee men wil goed staan.

Het is verklaarbaar dat groote verzekeringsmaatschappijen en voornamelijk agenten van zulke maatschappijen niet gaarne deze inrichtingen zagen tot stand komen. Ook zijn er 13 verzekeringsagenten van het departement der Haute-Marne die voor de rechtbank te Chaumont de beheerders van de onderlinge brandverzekeringsmaatschappij van Jonchéry en van de regionale kas van het Oosten, gedagvaard hebben in schadevergoeding voor oneerlijke mededinging. Zij beweerden dat de wet van 1900 niet toelaat te doen wat men doet, dat die wet verzendt naar de wet van 1884 op de syndikaten, dat dus de regelen, daar

arrive à toucher 1 fr. pour son dixième et 50 % des 9 fr. passés à la réassurance, soit 4.50 fr., au total 5.50 fr. ou cinq dixièmes et demi de cotisation pour ne couvrir qu'un dixième de risque ». Die 50 % vertegenwoordigen 25 %, het gewoon kommissiegeld der herverzekeraars en daarbij 25 % teruggave van de regionale kas, voor het deel premie door haar ontvangen.

bepaald, hier ook moeten toegepast, dat ieder verzekerde elk jaar de maatschappij moet kunnen verlaten, dat polissen voor vijf jaar, zooals die in werkelijkheid bestaan, ongeldig zijn, dat ten andere voor de regionale herverzekering er geen middel is zich wettelijk in te richten. Die zaak is in beroep gekomen en ook in verbreking en door arrest van 24 Mei 1913, heeft het Verbrekingshof, evenals ten andere de mindere rechtbanken, ongelijk gegeven aan die verzekeringsagenten.

* * *

Er wordt geschat dat ongeveer 1/5 der landbouwers, hoofden van huisgezinnen in Frankrijk, tot de vereeniging zou zijn toegetreden.

In België gaan de vrije landelijke vereenigingen in ééne richting : zij zijn katholiek, niet-politiek.

In Frankrijk bestaan feitelijk verschillende strekkingen en het is soms niet gemakkelijk klaar te zien in den toestand, omdat sommige vereenigingen bij verschillende bonden, die in tegenovergestelde richtingen gaan, aangesloten zijn.

Men heeft eerst en vooral, maar alleen voor krediet-maatschappijen, een zuiver katholiek verbond, de *Union des Caisses rurales et ouvrières à responsabilité illimitée*, vroeger te Lyon, nu te Parijs (avenue Emile Deschanel, 17). Zijn voorzitter advocaat Louis Durand, staat zelfs in den hedendaagschen strijd, langs den strengst orthodoxen kant.

De *Union Centrale des syndicats des agriculteurs de France* en ook de *Caisse Centrale d'assurances mutuelles agricoles, risque-incendie*, die hunnen zetel hebben in het Hôtel der « Société des Agriculteurs de France » (8, rue d'Athènes, Parijs), zijn feitelijk katholiek, maar ze komen weinig of niet uit voor hunne overtuiging. Van de staatsinmenging, zooals die nu geschiedt, willen ze niet hooren ; in de vereeniging zien ze nog iets anders dan het stoffelijk doel ; zei de voorzitter van de « Union Centrale », den 9 Februari 1912, niet : « L'Etat se dresse devant vous dans son omnipotence, appuyé sur ses milliers de fonctionnaires, disposant de ressources immenses, obéi sur un geste, sur un signe, prêt à livrer

bataille pour l'asservissement de ces classes agricoles, que vous guidez vers une organisation indépendante, susceptible d'assurer la défense de leurs intérêts et de leurs droits. Il emprunte vos procédes, il imite vos méthodes, il assiège vos positions, il tente la fidélité de vos troupes, il noie les consciences sous une pluie de rubans et d'or : Politique néfaste qu'on a résumée jadis d'un mot demeuré célèbre : « Enrichissez-vous »..... Et ce n'est pas en vain que l'on vit dans ce milieu malsain ; les meilleurs s'en trouvent atteints par quelque côté. On compte par centaines les associations où les soucis matériels priment tous les autres, et tel directeur de grand syndicat se montrera plus fier d'avoir mis au bout de l'année quelques milliers de francs à sa réserve, que d'avoir fondé dans sa région des institutions sociales ».

Het *Centre fédératif du crédit populaire* en France is eene onzijdige vereeniging; enkele landbouwsyndikaten en eenige stedelijke volksbanken zijn daarbij aangesloten, maar voornamelijk zijn de leden daarvan landelijke krediet-maatschappijen.

Ten laatste hebben we, als vertegenwoordigende geheel en gansch de gouvernementeele richting, de *Fédération nationale de la mutualité et de la coopération agricoles* (18, rue de Grenelle, Paris), onder leiding van den Franschen senator, oud-minister Viger. Dit verbond is het jongste, maar het wil de geheele beweging omvatten; het heeft vier afdeelingen, ééne voor landelijk krediet, eene andere voor landbouwsyndikaten, eene derde voor samenwerkende landelijke vennootschappen van voortbrengst en verkoop en eene laatste voor verzekering en onderling vooruitzicht. Waar men min of meer officieele bescheiden leest, zou men wel kunnen gaan denken dat er niet veel anders in Frankrijk bestaat dan dit verbond, sterk door den Staat gesteund; er wordt zelfs gezegd dat feitelijk het staatsbestuur instaat voor de verliezen van deze herverzekering.

Wat er ook van zij, in Frankrijk is er, sedert eenige jaren, zeer ernstig spraak, min of meer officieel eene nationale verplichte herverzekering tot stand te brengen. Maar hiertegen wordt veel door de voorstanders van de vrijheid opgekomen.

Ik elk geval zal het uit voorgaande bladzijden genoeg blijken dat de Staat zijn invloed gebruikt in zeer vele landbouwvereenigingen en niets laat tot hiertoe vermoeden dat dit verminderen zal. (1)

E. VLIEBERGH.

Leuven, Beloken Paschen 1914.

---

(1) Wie meer over den toestand der landelijke vereenigingen in Frankrijk weten wil, zie voornamelijk :

Bulletin mensuel des Institutions économiques et sociales, uitgegeven door het Internationaal Landbouwgesticht, te Rome.

Bulletin mensuel de l'Union des caisses rurales et ouvrières à responsabilité illimitée (Paris, 17, avenue Emile Deschanel).

Bulletin mensuel du crédit populaire (Paris, Alcan).

Bulletin de l'Union centrale des syndicats des agriculteurs de France (Paris, 8, rue d'Athènes).

Annales de la Mutualité et de la Coopération agricoles (Paris, 18, rue de Grenelle).

Marquis de Marsillac, *Les Syndicats agricoles* (Paris, Lecoffre, 1913).

G. Lécolle, *Les Associations Agricoles. Syndicats, coopératives, mutualités et les nouvelles lois sociales agricoles.* Préface de M. de Rocquigny (Paris, Baillière, 1912).

Graaf de Rocquigny, *Les syndicats agricoles et leur œuvre* (3de uitgave).

Pélud en Arnaud des Essarts, *L'Assurance mutuelle agricole contre l'incendie* (Grenoble, Vallier, 1910).

Le Crédit Agricole. I. *Création et fonctionnement des caisses locales et régionales. Le crédit individuel à court terme* (Uitgave van het Fransch Ministerie van landbouw, 1913).

Le Crédit Agricole. II. *Crédit collectif* (Idem).

Le Crédit Agricole. Encouragement à la petite propriété rurale. (Idem).

René Worms, *Les Associations Agricoles* (Paris, Giard & Brière, 1914).

STIL DROOMT DE ZEE

Stil droomt de zee in sussende avondrust.
Stil droomt de zee in 't matte maneblinken,
terwijl ze zacht den zandige' oever kust,
en sterren hel naar 't zwarte water pinken.
Stil droomt de zee in sussende avondrust...

Stil droomt de zee in zalvende' avondvree.
Het leven, soms zoo zwaar, wordt nu een zegen.
'tVerlangen gaat met ieder golfje meê
het vreemde diep der eeuwigheden tegen.
Stil droomt de zee in zalvende' avondvree...

Stil droomt de zee in vaderhoede Gods.
Hoe wild ze ook was, thans ligt ze daar gelaten.
Zoo komt eens kalmte, o hart, na driftgebots,
een kalmte die u nimmer zal verlaten.
Stil droomt de zee in vaderhoede Gods...

REGENTIJD

Al het koren ligt geknakt,
op den grond geslagen
door de vlagen.
Regen, lekend van 't getakt,
weent om 't kostlijk koren,
vast verloren.

Somber staat de hoef, gelijk
na den storm, die booten
stuk deed stooten,
't visschershuisje bij een lijk.
Zwoegershoop, door werk verworven,
ligt gestorven.

Nog braakt, onbarmhartig, 't West
dichtere kolommen
wolkendrommen.
Rond het afgerukte nest
vliegt een zwaluw, klagend
bijstand vragend.

Och, het moest toch zomer zijn!
Werd hij door verbolgen
zee verzwolgen?
't Land snakt naar wat zonneschijn,
als een wichtje naar 't gekoester
van de voedster.

Slechts één are bleef omhoog
— makke, zwakke stakker —
op den akker,
wieglend boven al wat boog,
net alsof ze in 't rottend midden
staat te bidden.

Heer, die alles ziet en hoort,
luister naar die leede
arenbede.
Talloozen zijn haast versmoord,
maar uw warmte kan ze 't leven
wedergeven.

CONSTANT EECKELS.

VAN NEVEL EN ZON

Als de rotsen somber grijs zijn en heel hoog en de toppen niet puntig als de spitsen van kerktorens ten hemel stijgen, maar afgerond zijn... Als zij zich in lange rijen uitstrekken zonder plaats te gunnen aan één enkel groen dal.... Als de streek daardoor onvruchtbaar is en bijna onbewoond en de weinige menschen, die er leven, — omdat een nabijzijnd water misschien een goede vischvangst oplevert, — stug zijn en weinig bespraakt, dan lijkt Noorwegen mij een heidensch land. De rotsen zelf schijnen mij verstokte heidenen, die den blik niet omhoog *willen* richten, het hemelsch licht niet *willen* zien; heidenen, die elkaar bij de hand vasthouden en een grooten kring vormen om al wat leeft zelfs het zoet der zon-aanbidding niet te gunnen.

Zóo zijn er vele streken in Noorwegen. Het is er stil en doodsch, en als een dichte regen-nevel heel het landschap omhult, krijg ik het gevoel of het dan eerst is zooals het zijn moet. En ik kan het niet helpen, maar dan komen er Edda-gedachten in mij op, en schijnt heel Noorwegen mij één Ginnungagap en voel ik mij verplaatst in Niflheim, waar niet anders heerscht dan koude en duisternis. Dan begrijp ik ook waarom het zoolang duurde eer het Christendom in Noorwegen wortel schoot. De bewoners van die sombere streken koesterden geruimen tijd een zeker wantrouwen tegen den éenen, nieuwen God van het Christendom, den God van het Licht, ook al waren zij begonnen om aan hun eigen oude goden te twijfelen. Olaf Trygvesson, die de eerste poging waagde om het Christendom in Noorwegen in te voeren, slaagde er niet in, de dappere held, hij viel in het jaar 1000 bij den zeeslag van Svolden. De Vikingen zetten hun rooftochten voort op zee en Olaf II Haraldszoon vergezelde Knut den Groote, den koning van Denemarken, op zijn krijgstochten naar Engeland. Een geflikker van kostbaar metaal, een hoog zwaaien van zwaarden en speren, een brieschen van bruin-roode paarden en een gekletter van geringde harnassen, schijnt uit den

regen-nevel tot mij door te dringen. En als de nevel scheurt, uiteen gereten wordt en door den wind voortgezweept jagend wegtrekt, is 't alsof met den nevel staal-blauwe Noren wegsnellen. Plaats maken moeten zij voor hem, den bekeerde, voor wien op eens het Licht der Waarheid was opgegaan, na een lang leven van rooven en strijden... Olaf II Haraldszoon kwam als gedoopt Christen naar Noorwegen terug op zijn sierlijk gebouwd schip, de steven omhoog versierd met draken, die op horens bliezen den triomf van hun meester. Olaf maakt zich meester van den troon en begint onverwijld zijn bekeeringswerk. Hij bouwt kerken en stelt priesters aan, die hij voornamelijk uit Engeland laat overkomen, om de nieuwe leer te verkondigen. Vreemde overmacht uit Zweden en Denemarken wist hij te knakken, nationale politieke eenheid en één God, de God van het Christendom, dat was zijn streven. Weg met het vaantje der Vikingen met den valschen, heiligen vogel op gelen grond! God alleen, de Verlosser en Heiland, zou worden aanbeden. En al zag hij zijn streven niet met den gewenschten uitslag bekroond, al werd hij ook door vreemde machten uit het rijk verdreven en sneuvelde in den slag van Stiklastad in het jaar 1030 toen hij een poging waagde om het land weer te bemachtigen, — toch komt hem, en geen ander de eer toe van het Christendom in Noorwegen te hebben ingevoerd. Velen, die nog niet geloofden, vergeleken hem bij Thor, den dondergod. En de god, dien zij aanriepen als de hemel even grauw zag als de rotsen zelf en een scherpe wind de wolken voortjoeg, terwijl heel de aarde dreunde van de donderslagen en het hemelvuur de schuimende wateren verlichtte met zwavel-gele bliksemschichten, was Thor, — maar in de gedaante van Olaf. Dien het zagen gingen de oogen open voor Olafs groote daden en Olafs moed, en weldra begon men hem te beschouwen als een soort wonder-mensch. Men noemde hem de Heilige Olaf en bouwde een schitterende Kerk om zijn graf. Onbewust deden de Noren aldus wat zij later bewust zouden doen: hun Heiligen eeren. De stad waarin de beenderen van den H. Olaf rustten, had hij zelf van den wissen ondergang gered. Hij had die gerestaureerd, opgebouwd, gemaakt tot een centrum van godsvrucht, goede zeden en

geleerdheid. Met de Domkerk, die zich verhief boven het graf, ontstond een ware Olaf-cultus, die gedurende heel de middeleeuwen duurde, toen pelgrims uit verschillende landen in scharen naar Nidaros (het latere Trondhjem) trokken om er in den H. Olaf den schutspatroon van Noorwegen te vereeren.

Na den dood van Olaf won het Christendom langzaam, heel langzaam, meer en meer veld. Die er het meest toe bijdroegen waren de kloosterbroeders, die vooral uit Engeland, maar later ook uit Duitschland en Italië overkwamen en in Noorwegen een ruim arbeidsveld vonden. De nieuwe leer moest verkondigd worden; de ruwe Noormannen moesten opgewekt worden tot een goed, zedelijk leven; kerken en kloosters moesten gebouwd worden en de grond moest bewerkt worden om in het levensonderhoud te kunnen voorzien.

Een reuzenwerk was het wat de kloosterbroeders uit de eerste eeuwen van het jonge Christendom op zich namen. Zij waren het ook, die Noorwegen met de buitenwereld in aanraking brachten. De monniken werden vaak op diplomatieke zendingen van het Noorden naar het Zuiden gezonden, en omgekeerd. In het land zelf vermeden zij instinctmatig de streken, (1) die al te somber en te afgelegen waren in het rotsland dat Noorwegen is. Geen bleeke glorie, geen schemering, geen sneeuw-woestijn waar grauwe rotsen het gezicht belemmeren. Uitgestrekte bosschen waar het hout gekapt kon worden om de bodem bebouwbaar te maken, ruime wateren waarover booten konden voeren naar verdere streken, en waar geen muur van berg en rots den doorgang belette. Dit zochten de eerste Evangelie-verspreiders in het hooge Noorden. En daarvan getuigen nog vele oorkonden en hier en daar ook een enkele ruïne.

Zoo 'n ruïne heb ik bezocht en als ik daaraan denk ben ik niet alleen ver weg van het heidensche, sombere Noorwegen, maar betreur ik het ook dat de verdorrende

(1) Dit slaat alleen op de eigenlijke *kloosters*. Ziekenhuizen en herbergen voor reizigers (hospices) werden echter juist in de meest afgelegen plaatsen gebouwd. Daarvan zijn in Noorwegen nog ettelijke voorbeelden.

adem der hervorming over dat zonnige, lieflijke Noorwegen is heengestreken. Ik bedoel de ruïnes van *Lysekloster*. Dit klooster werd in 1146 gesticht door bisschop Sigurd, die er Cistenzienser monniken uit Fountain-klooster in York heenriep. Het lag aan de Lysefjord, een zijtak van de groote Korsfjord, en niet ver van het eiland Lysö. Het klooster was uit Bergen ook over land te bereiken en strekte zich uit in een vruchtbaar dal, omgeven door hoogopgaande bosschen. Misschien was heel de streek van Bergen tot aan Lysekloster eenmaal niets dan bosch, of ten minste het grootste deel er van. De tocht, zooals ik dien maakte van uit Bergen, was als een reisje door een Sprookjesland ; alles scheen even onwerkelijk, hoewel het begin van den tocht met den trein tot Nestun werkelijk genoeg was. Maar toen begon het. Wij moesten overstappen in een trein op smal spoor, een poppentreintje met kleine, lage wagons en een miniatuur-locomotiefje. Ik ging eens kijken naar dat eigenwijs snuivend en gillend druktemakertje en zag tot mijn vreugde dat het in België gemaakt was. Dat was als een groetje van thuis en gaf mij dadelijk een gevoel van veiligheid, zoodat ik mij vergenoegd neerzette in het hoekje van den wagon, volkomen bereid om alles mooi en prettig te vinden. En daar was geen inspanning voor noodig. De reis door het Sprookjesland begon. Alles wat de natuur in geheel Noorwegen te genieten geeft, trok het oog voorbij, gedurende de paar uren dat de reis duurde. Alles, behalve sneeuw en ijs, — en alles in miniatuur. Van Bergen tot Nestun was de weg langzaam gestegen, wij waren bergen voorbijgestoomd, weilanden met grazend vee, meertjes, bosschen van dennen en berken en heel veel kreupelhout. Beekjes waren ons voorbijgekabbeld, watervallen waren ritselend omlaag gestort met ijle, dunne stralen van wege den drogen zomer. De lijsterbes hadden we gezien in vollen bloei, die zoo mooi deed tegen het grijs der rotsen en den strak-blauwen hemel. Na Nestun veranderde heel het landschap. Wij stegen niet meer. Het eene oogenblik deed het landschap ons denken aan de hoogvlakte, schraal en dor was de bodem. Geen boom te zien, geen levend wezen. Dan waren we op eens midden in de bloeiende hei. Een stukje oneindigheid van kleur en kruid. Een zandpad

er door heen en een herdersmeisje met schapen. Kleine sparren, die in nevellucht wegdoezelden, zooals het hoort bij een hei-landschap. Ik meende ook duinen te zien met een spichtige helm begroeid, maar voor ik goed kijken kon veranderde het landschap weer: thans waren het moerassen, de bloeiende hei was verdwenen, alles zag zwart, vaal zoo ver het oog reikte, tot wij op eens een hoeve voor ons zien, omgeven door een tuintje met kleine bloemperkjes, goudsbloemen en stokrozen, en wat verder een koe op een stukje weiland. Dan een meertje, — een reproductie in het klein van de groote Mjösen, — omringd door heuveltjes. Ook wel eens een snel voortschietend beekje, ondiep maar kristal helder.

Ik zou niet verbaasd geweest zijn als ik het kleine zilveren wagentje, bespannen met twee witte muizen waarin het prinsesje uit het Noorsche sprookje zat, in het beekje had zien vallen doordat de ridder op zijn zwart-glanzend ros in rinkelend maliënkolder en met den gouden vogel op den helm het witte zandpad kwam afstuiven en het wagentje omver reed... Ook niet als een watergeest het prinsesje op zijn langen armen boven water hield... Maar voor ik het geredde prinsesje op het bezweet, schuimend paard van den ridder kon zien, waren wij midden in een bosch, niet van hooge, fiere, maar van lage, nederige pijnen en sparren. Hier en daar een open plek, daar was het licht en de lucht zoo sereen zuiver en wit; tusschen de boomen was het duister en drukkend stil. Is het uit angst dat het kleine locomotiefje op eens zoo'n schel, scherp gefluit opzendt naar den zon-strakken hemel? Neen, wij naderen Söfteland, het station waar wij afstappen. Dan is het uit met het sprookje. Menschen en kinderen, huisjes, winkeltjes, — gelegenheid genoeg om den weg te vragen naar Lysekloster. Het pad is vrij steil het eerste half uur en voert langs kale heuvelen, afgewisseld door stukjes bosch. Dan op eens een lange, rechte weg midden door een groot bosch van dennen, berken en elzen. Het pad is bezaaid met dennennaalden, flitsende goudpijltjes gelijk, door de zon beschenen. En zoo zacht onder den voet. Zouden de kloosterbroeders hetzelfde pad gevolgd hebben? Zij hebben het misschien wel aangelegd? Ik knijp mijn oogen half toe en als heel in

de verte het pad smaller schijnt, en het bruin der dennennaalden vertoont tot een vaag grauw, is het alsof ze voor me uitloopen de grauwe broeders, alsof de weerklank van hun gepreveld gebed nog tusschen de donkere stammen hangt.... En komen we aan het eind van het pad, dan staan wij voor een breeden weg, die zich uitstrekt naar rechts en naar links. Welken kant moeten wij op? Er is niemand die het ons zeggen kan en de kloosterlingen, die mijn geestelijk oog gezien heeft, zijn uit het gezicht en geen kloosterklokken dringen tot ons door... We gaan links; volgens de berekening moet daar de Fjord liggen. En weer loopen wij door, steeds tusschen bosch, op goed gebaande wegen. Waren wij op den juisten weg? Wat zou het heerlijk geweest zijn als een der broeders ons den weg gewezen had, door een kraaltje van zijn rozenkrans op het pad te strooien, iedermaal als de weg zich deelde....

Daar zien we op een heuvel twee hoeven en heel in de verte een blauwe streep van de fjord. Ik tik op het raam van de hoeve. Het is een armoedig houten huisje, omgeven door een schraal stukje land waar een geit staat te grazen. Als niemand antwoordt, doe ik zelf de deur maar open en ga naar binnen. Voor mij staat een lange, magere, oude vrouw. De tooverheks der oude Noorsche sprookjes in eigen persoon! Uit den rok, die slechts tot aan de knieën reikte, staken een paar magere, lange, beenen in wollen kousen vol rimpels. Het keurslijfje dat misschien eens rood geweest was, had een twijfelachtige kleur en het hemd er onder met de mouwen deed denken aan een zekere koningin Isabella.... De lange haren hingen haar los en verward over de schouders en de tandelooze mond vroeg me in een bijna onverstaanbaar dialect wat ik wilde. Ik hoorde dat Lysekloster juist aan den anderen kant lag. Wij hadden rechts moeten gaan en niet links. Waarom hadden de monniken ook niet op ons gewacht? Of waarom had de abt den dienstdoenden broeder niet tegemoet gezonden aan twee bezoekers die van zoover kwamen? Ondertusschen was ik blij in mijn gewone gedaante het onoogelijke hutje van de « Kjærringen » te verlaten, het was een opluchting dat zij mij niet door een tooverwoord veranderd had in een even afzichtelijk wezen als zij zelf was, of in een pad, een

wilde eend, of een reuzenvogel... Zoo kwamen wij dan eindelijk aan een groote, groene weide door een hek gesloten. Vlak bij het hek staat een vrouw. Haar grijze haren zeggen dat zij niet jong meer is, maar de blauwe oogen stralen vol gloed. Zij glimlacht even als ik vraag : « Komen we zoo naar Lysekloster ». « Ja, waar zou je anders komen, » antwoordt zij. « Ben je familie van de juffrouw van het kasteel ? » vraagt zij. « Van welk kasteel vraag ik verbaasd. « Wel, Lysekloster », zegt ze op een toon, alsof zij bedoelde : « Wat ben je onnoozel ». « Woont daar een juffrouw ? » « Wie zou er anders wonen ? » zegt de vrouw, die natuurlijk niet begrijpt hoe verward het er in mijn brein uitziet en hoe mijn oogen monniken zien in bid-gestalten, en hoe mijn ooren stemmen hooren opstijgen die den Hemelheer lof toe zingen. En ik vergelijk deze beschaafde, nette vrouw bij de « Kjærring », van zooeven en zeg : « Woonden hier vroeger monsters, stegen er watergeesten uit de fjord op, dansten er elfjes over het gras ? » « Wat zeg je ? » antwoordt de vrouw. Nu, was ik blijkbaar heelemaal gek in haar oog. « Versta je me niet ? » vraag ik ongeduldig. « Zeker, ik versta je best, al hoor ik heel goed dat je van het land niet bent. Vroeger woonden hier monniken. » « Wat zijn dat ? » « Ja, — dat moet je mij niet vragen. Maar, ze bouwden huizen van steen en... » « Dus het waren menschen ? » zeg ik. « Geen geesten of monsters, dus ? » « Wel, neen. Het waren menschen, die beter konden bouwen dan wij, dat kun je aan de steenen wel zien, die ginds over zijn », en zij wijst met de hand naar de verte. « En geloof je ook aan monsters en geesten ? » vraag ik. « Vroeger geloofden de menschen er wel aan ». « Vroeger geloofden de menschen te veel en nu te weinig, » zegt de vrouw wijsgeerig. « Ik geloof natuurlijk niet aan geesten en heksen ». « Zie je », zeg ik, « de menschen gelooven nu zoo weinig, omdat ze zooveel lezen zoodat ze werkelijk niet weten wat ze gelooven moeten en wat niet ». « Kom, je kunt best weten wat je gelooven moet en wat niet, » zegt de vrouw zeer beslist. « Neen, dat vind ik niet », antwoord ik om eens te zien hoe ver de vrouw in haar filosofie zou gaan. « Dan geloof ik dat jij te weinig gelezen hebt », werpt de vrouw me daarop toe.

Ik stond paf! Je zou zeggen!! Wie durfde me daar zoo te lijf? « Misschien eer te veel? » waagde ik het nog in het midden te brengen. « Dat kan ik per slot niet zeggen. Ik weet maar éen ding, wat je ook gelooft of niet gelooft: goed is altijd goed en slecht is altijd slecht ». Dat is een mooie theorie, dacht ik, die is hier zeker in de lucht blijven hangen van de brave kloosterbroeders, die « zoo mooi konden bouwen ». En dat ze dat konden bewezen werkelijk de ruïnes van hun vroeger klooster. Wij moesten den sleutel bij den « opzichter » gaan halen, maar daar wij niet goed wisten in welk van de kleinere hoeven, die bij het kasteel hoorden, de opzichter woonde, gingen wij maar eens zien of we dat niet te weten konden komen bij het kasteel. Ik loop cordaat een groot ijzeren traliehek binnen en sta voor den gevel van een huis uit het begin der achttiende eeuw... Wit van steen, wit de kleur van deuren en vensters, sierlijk de vensterbogen, zuiver van lijn en stijl heel het gebouw. Ik blijf in bewondering staan. Recht voor mij de hoofdingang en naast de deur aan iederen kant vier vensters, die reiken tot aan den grond. Dan verdeelt zich het huis in twee vleugels, éen rechts, éen links. Alle vensters gelijk. De vleugels bestaan uit éen verdieping, het hoofdgebouw uit twee. Vóor het huis een groot grasperk, stijf en recht als de zuivere gevellijnen, omgeven door stamrozen die in vollen bloei staan. Terwijl ik hardop in me zelf zeg « zeventien honderd acht en twintig, « het jaartal dat in gouden letters in een sierlijken boog boven de deur staat, gaat de groote glazen deur open en komt er een dame te voorschijn. Ik zie een statige gestalte en een allervriendelijkst gelaat van een dame, die zeker niet ouder dan vijftig jaar is. Voor dat ik tijd heb om iets te zeggen, of zelfs te groeten, slaat zij de hand uit en zegt: « Kom binnen ». Ik aarzel, maar bezwijk voor de verleiding. Ik roep mijn reisgezel en wij stellen ons zelf voor aan Juffrouw Nicolaïsen, de eigenares van het kasteel, want die was het. Toen mochten we heel het huis zien; het was of wij in een andere wereld te recht waren gekomen. Alles wat men anders in musea ziet, of op plaatjes afgebeeld, oude meubelen, zilver, porselein en sieraden uit de zeventiende en het begin der achttiende eeuw was er niet alleen vertegen-

woordigd, maar ook in gebruik. Wij vielen van de eene bewondering in de andere, vooral in de slaapkamers met de wonderlijke bedden, geheel door gordijnen omhuld en de waschtafels met de miniatuur kom en kan in fijn, oud porselein. De eetzaal was een ware schatkamer. Schitterend oud kristal en zwaar oud zilver, kopjes en trekpotten, koffie- en roomkannen in allerlei vorm. Wijnroemers met het wapen en de initialen der adellijke familie er op gegraveerd, of er kunstig ingewerkt... Sinds het kloostergoed verbeurd verklaard werd (15..) had het aan de familie van Juffrouw Nicolaïsen toebehoord. Nu woonde zij er heel alleen met haar bedienden, maar vroeger had er leven en vroolijkheid geheerscht in de oude kamers. De zijvleugels waren bestemd voor de gasten. En er waren altijd veel vrienden, die behoefte hadden aan de heerlijke natuur en de groote kalmte die op de vroegere kloostergronden heerschte. « Zoover het oog ziet, hoorde alles aan het klooster », zeide onze gastvrouw, die ons door den bloementuin en den moestuin naar de kapel bracht. De struiken van aalbessen en kruisbessen bezweken onder haar vracht.

« Pluk maar en eet en stop al uw zakken vol », zeide de gastvrouw, wat we ons geen tweemaal lieten zeggen, want de wandeling had ons hongerig gemaakt. De bloementuin stond vol bloemen, het was een loflied van rood, geel en paars. De vlinders fladderden er om heen, wat had ik ze in Noorwegen in lang niet vroolijk om bloemen in vollen bloei zien dansen ! De vruchtboomen beloofden een goeden oogst, en er werd groente gekweekt, die ik op al mijn reizen in Noorwegen nog nooit gezien had. Achter den moestuin en op zij, groote korenvelden, afgewisseld door groene, glooiende weiden. De kapel was gebouwd uit groote, dikke balken, zooals die der oude Noorsche « Stavekirken ». De oude stijl was goed gevolgd en de kapel was opgebouwd op dezelfde plaats waar de kloosterbroeders de hunne hadden. Die stond op een kleinen heuvel, van waar men een schitterend uitzicht had op heel het vruchtbaar landschap en de blauwe fjord in de verte. Een kleine jongen opende daarna het hek voor ons dat naar de ruïnes van het klooster leidde. Zeer duidelijk was nog na te gaan hoe de gangen geloopen hadden en waar groote zalen geweest

waren. Omvergeworpen en verbrijzelde zuilen en kapitolen vertoonden zuivere lijnen en schoon beeldhouwwerk. Groote steenen vormden hier en daar nog een stuk muur, en grafsteenen duidden de plaats aan waar de broeders begraven lagen. Struiken waren opgewassen tusschen de steenen, planten slingerden zich door kleine boogvenstertjes en mos bedekte de gladde steenen der vroegere kloostergangen. Wat hadden de broeders moeten werken om de steenen daar heen te krijgen! Zelfs al hadden zij die in booten de fjord overgevoerd, dan was het nog een ontzettende arbeid om ze van daar de hoogte op te dragen. En met welke werktuigen was dat fijne beeldhouwwerk aangebracht? — Het bosch dat ons naar Lysekloster leidde heeft zich zeker eenmaal tot aan de fjord uitgestrekt. Heel zeker zijn het de monniken die het gedeeltelijk gekapt hebben om de grond bebouwbaar te maken voor hun onderhoud. Zij hadden goed gezien : daar in de eenzaamheid ver weg van al menschengewoel « in vaste schoonheid van Vrede's zegen », konden zij God dienen volgens hun wensch. En toch scheidde geen onoverkomenlijke bergmuur hen van de wereld, waaraan zij het licht van het Evangelie zouden mededeelen. Van uit de kloostervensters zagen zij het schitterende, blauwe fjordwater, de zacht-donzige weiden en den groenen nacht der wuivende boomen. En te midden van de lachende pracht der blijde heuvelen, die hier en daar schuchter zich op de vlakte verhieven, kleedden zij ziel en lichaam in het blank gewaad der Reinheid...

Weg waren alle Edda-gedachten. Ymer, de reus van het heidendom, was overwonnen door den grooten reus het Licht van het Christendom, en toen het donker was in het bosch op onzen terugweg, zong het in mijn ziel :

« Lead, Kindly Light, amid the encirkling gloom,
Lead thou me on!
The night is dark, and I am far from home —
Lead thou me on! »

D. Logeman-van der Willigen.

Bergen, Noorwegen, September 1913.

AMSTERDAM ALS HANDELSSTAD

Wie een blik slaat op de kaart van Nederland ten tijde der Romeinen, zal aanstonds bemerken, dat Noord-Nederland in den loop der tijden groote veranderingen heeft ondergaan. Vooral echter in de middeleeuwen zijn allerlei krachten werkzaam geweest, (daling van den bodem, stormvloeden, enz.) die het alluviale Nederland van vorm hebben doen veranderen. Een der grootste veranderingen was wel de uitbreiding van het Flevo-meer tot de Zuiderzee, het ontstaan der vele meren (thans polders) en van het IJ.

't Is waarschijnlijk de bedijking van het IJ die op kosten en van wege Gijsbert IV, heer van Amstel werd uitgevoerd, en waardoor de Amstel afgedamd werd, die Amsterdam deed ontstaan. Door dien dam werd de Amstel grootendeels een binnenwater, terwijl een zeer klein deel (het latere Damrak) in open verbinding bleef met het IJ, en de schepen een veilige haven aanbood. Het is zeer zeker twijfelachtig of Amsterdam oorspronkelijk alleen een visschersdorp geweest is, want even goed als elders kon ook hier, dank zij de ligging, een levendige handel ontstaan. Van de vroegste tijden af weten wij dan ook, dat de Amsterdammers visschers en handelaars waren. Er kunnen overigens geen visschershutten gestaan hebben op den IJkant aan den dijk en binnenwaarts in den Nes; het was een koopmansbuurt, die aan den dijk lag, die den Heer van Aemstel bewoog zijn kasteel er recht tegenover te bouwen. Het dorpje, dat in 't begin der 13e eeuw ontstaan was, trok vooral de Westfriezen aan, die door de uitbreiding van de Zuiderzee verplicht waren andere woonplaatsen op te zoeken, en nu Amsterdam uitkozen, dat voor de scheepvaart zeer gunstig gelegen was, en dan ook weldra het middelpunt werd voor het verkeer naar het Noorden en Oosten over zee, als naar het Zuiden over de binnenwateren en naar het Westen over het IJ. Deze West-Friezen hebben waarschijnlijk het grootste aandeel gehad in de uitbreiding van den handel onzer hoofdstad in de 13e eeuw. Omstreeks 1300 zijn voor een

niet gering percent der bewoners van Amsterdam de landbouw en veeteelt nog voorname middelen van bestaan. Toch was vóór het einde der 13e eeuw de handel reeds zoo belangrijk, dat Floris V in 1275 aan Amsterdam vrijheid van tol verleende op alle wateren van zijn gewest. Dat door dergelijke privilegiën de handel der stad sterk bevorderd werd, behoeft geen betoog. De handelsuitbreiding in de volgende eeuw was evenwel ook een gevolg van andere omstandigheden:

1° De verzanding van de haven van Stavoren, waardoor de handel naar andere plaatsen werd afgeleid.

2° De vergrooting der Zuiderzee in deze dagen, waardoor deze zee langzamerhand een deel werd van den waterweg van de Hanze. En aangezien belangrijke rivieren en vaarten (IJsel-Zwartewater-Vecht-Friesche wateren) tot in het hart der Noord-Nederlandsche gewesten doordrongen, hadden de havens aan de zee een gemakkelijk te bereiken achterland.

3° Die verdieping van de verbindings-wateren met de Noordzee en het vaarwater langs Enkhuizen vergrootte de veiligheid der scheepvaart.

4° Het charter, dat Willem IV in 1342 aan Amsterdam schonk. Hierin werd o. m. vastgesteld, dat een burger van de opkomende handelsstad, in de streek ten Noorden van de Maas niet om schade of schuld mocht worden gegrepen, tenzij in de grafelijke steden. Deze bepaling was ook van kracht voor de goederen van een poorter van Amsterdam.

5° De groote durf en kloeke handelsgeest der Amsterdammers.

De plaatsen aan de Oostkust der toenmalige Zuiderzee gelegen, konden echter in deze opkomst niet deelen; daarvoor was de Zuiderzee in 't Oosten te ondiep, vooral toen de scheepvaart aan de diepte van het vaarwater zwaardere eischen ging stellen. Alleen in 't westen was de Zuiderzee diep genoeg voor de handelsvaartuigen. Met Amsterdam kwamen ook Hoorn en Enkhuizen in de volgende eeuwen als handelssteden op.

Vroeger had de plaats met de geheele heerlijkheid van Amstel onder het sticht van Utrecht behoord, maar op het einde der 13e eeuw was zij met het graafschap Holland

vereenigd. Toen in het begin der 14e eeuw Amsterdam stadsrecht verkreeg, was deze stad de vijfde plaats van beteekenis in deze streken. Dordrecht, Haarlem, Delft en Leiden waren de eerste handelsplaatsen. De vroedschap was er op bedacht, op alle wijze mede te werken, om den handel der stad uit te breiden. Zoo kocht zij o. a. de tollen (b. v. de tollen van Deventer en Zwolle) af op de vele wateren, die het handelsverkeer belemmerden. En toen in het midden der 14e eeuw de stad handelsbetrekkingen aanknoopte met de Hanze, breidde zij daardoor haar handel in de Oostzee vooral met Hamburg uit en wist zich weldra ten nadeele van dit handelslichaam meester te maken van een belangrijk deel van het scheepvaartverkeer n.l.: de vrachtvaart van de Oostzee naar de Zuidelijke Nederlanden. Dat overigens de handel, door Amsterdam op de Oostzee gedreven, reeds in de 14e eeuw van groot belang was, bewijst het feit, dat de stad deelnam aan de confederatie van Keulen in 1367, en dus ook aan den oorlog van de Hanze tegen koning Waldemar IV van Denemarken. In dezen tijd breidde de scheepvaart der stad zich voortdurend uit en werden er dan ook reeds groote kapitalen verdiend, wat genoegzaam blijkt uit den krachtigen financiëelen steun, dien de stad aan haar graven kon schenken. Zoo verschafte zij b. v. aan hertog Albrecht voor zijn tocht tegen de Friezen eenige groote en vijftig kleine vaartuigen, terwijl zij later nogmaals 4 groote schepen uitrustte voor een oorlog tegen Friesland.

De handel van Amsterdam reikte toen van Zweden en Denemarken, waar de stad veel handelsvoorrechten en vrijheden had verworven, tot aan Frankrijk, en overal aan de kusten van Oostzee en Noordzee had zij door 't koopen van handelsvoorrechten op andere havens, haar connecties uitgebreid. Zoo verwierf Amsterdam b. v. in 1368 van koning Albrecht van Zweden twee privileges, waarbij de stad o. a. vrijen handel verkreeg in Denemarken en op Schonen. Al deze gunsten en vrijheden bewijzen genoegzaam, dat men zoowel in de Noordsche als in de Oostzeelanden op het handelsverkeer met de Hollandsche steden prijs stelde. Haar scheepvaartbedrijf omvatte in die dagen :

a) de visscherij, waarvoor de stad altijd een der voornaamste havens bleef,

b) den binnenlandschen handel met de Rijn- en de IJselsteden met Groningen, Friesland en de Hollandsche plaatsen. De voornaamste handelsartikelen waren : graan, zuivel, visch, textielwaren, hout, bier, vlas en huiden,

c) de vrachtvaart. Hierin nam de handel in graan, zout, visch, wol, specerijen, hout, teer, enz. een eerste plaats in; vooral echter door den handel in graan overtrof Amsterdam alle andere handelssteden der wereld. Amsterdam in 't centrum van 't handelsverkeer gelegen en aan een voor de kapers onbereikbare haven, was de stapelplaats van vele handelsartikelen. In het begin der 15de eeuw heeft deze stad dan ook reeds alle steden, zelfs Dordt, voorbijgestreefd. Omstreeks dezen tijd ontstaan tal van moeilijkheden van Amsterdam met de Hanze-steden, wien de zich voortdurend uitbreidende handel van Holland's eerste koopstad een doorn in het oog was. Krachtig deed zich vooral Lübeck gelden, en drong er bij andere steden herhaaldelijk op aan, dat de Hollandsche kooplieden uit de Oostzee zouden geweerd worden.

Was het wonder, dat zich in deze stad langzamerhand verschillende industrieën vestigden, nu de grondstoffen van alle streken van Europa hier werden aangevoerd? Scheepstimmerwerven, (hout uit de Oostzeelanden) touwslagerijen. (hennep uit eigen land), lakenfabrieken (wol uit Engeland en Frankrijk), bierbrouwerijen, smederijen, zeepziederijen, vinden we als voornaamste takken van nijverheid dier dagen opgegeven. Tot het gemak der kooplieden had men in Amsterdam evenals in meerdere andere Hollandsche steden waar, niettegenstaande alle verbodsbepalingen, zooveel vreemde muntspeciën in omloop waren, reeds vroeg wisselbanken opgericht. Gewoonlijk waren Italianen, de wisselaars, die door den vorst en later door de generaals der munt op voordracht der stadsregeering werden benoemd.

Nog hooger steeg de bloei der stad, sedert zij in 1419 tot de Kabeljauwsche zijde was overgegaan en onder het Bourgondische huis ontwikkelde zich haar welvaart tot een ongekende hoogte. Hertog Filips van Bourgondië noemde haar : « la ville plus marchande de tout notre pais de Hol-

lande, le notable port qui y est » en zeide dat « les marchans y affluent de toutes pars ». Amsterdam werd de voornaamste handelsplaats en het brandpunt van alle handelsverkeer in deze gewesten. Zij zag voortdurend een groot aantal schepen in hare havens uit Spanje, Engeland, Frankrijk, Duitschland, Polen, Noorwegen, Zweden, enz. Tweemaal 's jaars liepen aanzienlijke vloten van 200 à 300 schepen met ontelbare soorten van goederen geladen, haar havens binnen, die de inwoners zelf aanstonds opkochten, zoodat deze vaartuigen, gelost en ontladen zijnde, binnen den tijd van vijf of zes dagen weer konden vertrekken.

Het Amsterdam van die dagen begon zich op scheepvaartgebied eveneens geducht te ontwikkelen. Sinds dezen tijd kwam een reeks van instellingen tot stand, die den handel moesten bevorderen : het plaatsen van bakens en tonnen, van palen (om schepen aan vast te meren), en vuurtorens, zoowel langs de kusten der Zuiderzee als langs die der Noordzee. Allerlei bepalingen werden uitgevaardigd, waarbij verboden werd ballast in het IJ uit te werpen en waarbij de maximum diepgang der schepen werd voorgeschreven. Eveneens werden de Waalen (winterhavens) gegraven (1482) en Waal-redders (bewakers) aangesteld. Voor het lossen der schepen had men een « kleinen kraan » en een « grooten kraan » gebouwd (1498), die alleen gebruikt werd « tot het uit- en inzetten van scheepsmasten en het lossen en laden van grove waren ». Bij den bouw der muren in 1481 had de stad reeds een oppervlakte van 106 H.A. en in 1500 telde zij ± 2500 huizen met ongeveer 15.000 zielen.

In 1489 kreeg de stad van Keizer Maximiliaan het het voorrecht zijn kroon boven het stadswapen te plaatsen, om zoo haar aanzien bij het buitenland te vergrooten daar « hare poorteren ende ingesetenen daghelijcks met hare schepen en goederen te water en te lande in veele verre ende vreemde Rijcken ende Landen converserende varen in coepmanscapen ». Maar vooral in de 16e eeuw ontwikkelde zich de stad door verschillende omstandigheden nog meer.

Welke waren deze factoren ?

1. De groote ontdekkingen op het einde der 15e eeuw, (zeeweg naar Indië — de ontdekking van Amerika) die ten gevolge hadden, dat Spanje en Portugal nu het centrum van den overzeeschen handel werden. De vrachtvaarders

van het Noorden knoopten nieuwe betrekkingen aan met Lissabon en Sevilla (Cadix), trokken de Middellandsche zee in hun handelsgebied en voerden de Amerikaansche en Indische producten van Zuid- naar Noord-Europa. Daar de koopkracht van het Iberische Schiereiland in dien tijd steeds grooter werd en de Spaansche en de Portugeesche bezittingen meer behoeften kregen aan Europeesche artikelen, die meerendeels door West Europa werden geproduceerd, ontstond er van zelf een levendige handel. De gunstige ligging van Amsterdam, de vrijheid, die men hier genoot, maar vooral de krachtige handelsgeest der bevolking, deden Amsterdam krachtig opbloeien.

2. Toen in den 80-jarigen oorlog (1578) de stad de zijde der Staten gekozen had, moest dit haar handel ten goede komen, aangezien haar schepen nu door de Geuzen werden beschermd.

3. Door het verval der Hanze wist Amsterdam langzamerhand den handel van de Oostzeesteden aan zich te trekken.

4. De val van Antwerpen in 1585. De stad bleef aan Spanje trouw, maar haar handel werd door het sluiten der Schelde onmogelijk gemaakt. Vele ondernemende handelaars der Scheldestad weken naar Noord-Nederland, vooral naar Amsterdam uit, waardoor zij den handel verplaatsten. De vermeerdering der bevolking was zoo groot, dat men de stad terstond moest uitleggen. De oppervlakte der stad nam daardoor toe tot 160 H. A. In 1593 was echter weer een nieuwe uitleg noodzakelijk; de stad die nu door een breeden aarden wal omringd werd, besloeg een oppervlakte van 184 H. A.

Tot 1580 hadden de Hollanders de Indische waren in Lissabon gehaald, maar in dat jaar werd door Filips II deze haven voor de Nederlandsche schepen gesloten. Verre van zich door een dergelijken maatregel te laten ontmoedigen, — sluikhandel bleef toch bestaan en de schepen voeren onder vreemde vlag — sloegen de Hollanders zelf de hand aan het roer en door bekwame mannen voorgelicht, zochten zij zelf een zeeweg naar Indië, wat hun eindelijk in 1597 gelukte.

Daardoor brak met de 17e eeuw een nieuw tijdperk, « de gouden eeuw » voor Amsterdam aan. In 1612 werd de stad weer, ten gevolge der toenemende welvaart en bevol-

king aanmerkelijk uitgebreid, volgens het plan van Hendrik de Keyser, waardoor de oppervlakte der stad verdrievoudigd werd. Dit plan werd eerst ten volle uitgevoerd in 1658. De stad had nu een oppervlakte van 726 H.A.

Terwijl Frankrijk zich ter zee nog ontwikkelen moest, Engeland nog geen partij trok van zijn buitengewoon gunstige ligging, Duitschland wegens staatkundige-economische verbrokkeling machteloos geworden was, Spanje en Portugal door de Amerikaansch-Indische schatten verrijkt, hun energie op handelsgebied verloren hadden en de Middellandsche zee, en de Oostzee van bijna geen beteekenis meer waren wegens de wijziging van de wereldhandelsroute, ontwikkelde zich het van zijn kracht bewuste Noord-Nederland tot de eerste handelsmogendheid. Amsterdam, dat om zijn veilige ligging de reeders meer aantrok dan eenige andere stad, dat bovendien ook eer bereikt werd dan b. v. Rotterdam (de schepen voeren om Schotland om de kapers te ontgaan), werd nu de grootste handelsmetropole der 17e eeuw. De waren van Oost en West, van Noord en Zuid vloeiden er samen ; de handelsomzet was enorm ; kapitalen stroomden er binnen. Indië leverde zijn specerijen en verfstoffen, Zuid-Europa wijn, zuidvruchten, zijden stoffen, lakens, wol, vruchten, enz. De visscherij (groote visscherij op haring — kleine visscherij op kabeljauw, walvisch), werd een goudmijn voor het land.

De groote handelslichamen (Oost- en West-Indische Compagnie) hadden hun hoofdkantoren in Amsterdam, welks burgemeesters en vroedschap het leeuwenaandeel hadden in den Indischen handel. In dezen tijd werden dan ook de groote kapitalen verdiend, waaraan het Amsterdam van onzen tijd zijn naam van Eerste Koopstad in Nederland dankt. In de politieke geschiedenis dier dagen gaf de stad dan ook den toon aan. Amsterdam was Holland, en Holland was Amsterdam. Voor zijn belangen moesten alle andere wijken; meer dan eens heeft het dan ook zijn groote beteekenis tegenover andere steden getoond.

Wij geven hier een kort overzicht van den Amsterdamschen handel dier dagen :

1. *De binnenlandsche handel.* Deze bepaalde zich tot den in- en verkoop van locale producten : boter-kaas-graan-

visch-hennep-lakens, enz. Met de meeste plaatsen van Nederland stond de stad in verbinding; ze onderhield een geregelde scheepvaart- en vrachtwagendienst-met Noord- en Zuid-Nederland en had tevens een goed georganiseerd postwezen.

2. *De Oostersche handel of Oostersche « Negotie »*. Dit was de handel op Rusland, Noorwegen, Zweden, Denemarken en de Oostzeelanden.

De handel op *Rusland* of « de Moscovitische handel » bestond voornamelijk in graan, vlas, wol, hout, pelsen, zilver, zout, huiden, stokvisch, leer (juchtleer), talk. De Hollandsche kooplui bezochten zelfs de missen te Isbit. De uitvoerhavens waren hier vooral: St. Petersburg (pas in de 18e eeuw, maar toen ook de voornaamste) Archangel (lijnzaad en rogge), Riga (invoer van baargeld: het Albertsgeld;) Narva, Libau en Windau.

De voornaamste invoerartikelen in het *Oostzeegebied* waren: specerijen, wijnen, manufacturen, papier, zijden en linnen stoffen, spiritualiën enz.

Met *Noorwegen* dreef Amsterdam een uitgebreiden handel, vooral met Bergen, Christiania en Drammen.

Eveneens had Amsterdam talrijke handelsbetrekkingen met *Zweden* en *Denemarken*, vooral met Kopenhagen, Elzeneur, Kronenburg, Stockholm, Wisby en Gothenburg. Danzig was een voorname uitvoerhaven voor graan en hout. Daarbij had deze stad vele fabrieken, welker artikelen naar Amsterdam werden vervoerd zooals: likeuren, bier, goud, laken, wol, metaalwaren. Stettin en Lübeck waren eveneens handelsmiddelpunten voor den Oostzeehandel. Hiernaast nam de handel op *Hamburg* en *Bremen* een bijzondere plaats in. Reeds in dien tijd waren deze steden de uitvoerhavens van de Elbe- en Oderlanden, terwijl Berlijn, Brunswijk en Leipzig voorname fabrieksteden waren.

3. *De Handel op West-Europa en de Middellandsche zee.*

De handel op *Groot-Brittanië* en *Ierland* is voor Amsterdam nooit van beteekenis geweest. Omdat de stad echter het handelsmiddelpunt en de stapelplaats dier dagen was, stond ze met Engeland noodzakelijk in verbinding. Koper, huiden, tabak, ijzer, enz. werd ingevoerd en specerijen, kant, leer, enz. voerde de stad naar Engeland uit. In latere

tijden was de geldhandel tusschen Amsterdam en Londen van zeer groote beteekenis. De wisselbank van Amsterdam was de rijkste der wereld. Zij werd in 1602 opgericht. De stad stelde zich borg voor de daar gedeponeerde gelden. Deze bank was van groot nut voor de kooplieden en bankiers, die door middel van eenvoudige bankbrieven « assignaten », geld konden betalen of ontvangen.

Ook op *Frankrijk* was de handel niet zeer levendig, maar de connecties met Parijs, Lyon, Bordeaux, Hâvre waren toch niet onbelangrijk.

De handel van Amsterdam met *Spanje* nam in dien tijd een bijzondere plaats in.

Sevilla en later Cadiz waren de voornaamste invoerhavens van allerlei artikelen, die de Hollanders daar brachten en die van daar naar de Spaansche bezittingen in Amerika werden vervoerd; een eigenaardigheid, die haar verklaring vindt in den sterken achteruitgang der Spaansche industrie en de grootere behoefte der koloniën aan allerlei artikelen. Textielwaren, boter, kaas, huiden, leer en vleesch, enz., werden er ingevoerd; terwijl de uitvoer zich bepaalde tot cochenille (uit de koloniën) en zout (uit Portugal).

Met den *Levant* en de *Middellandsche zee* waren de handelsbetrekkingen uitgebreider.

De « Kamer van Directeuren van den Levantschen Handel en Navigatie op de Middellandsche zee » in 1625 opgericht, zetelde te Amsterdam en waakte over dezen handel, die vooral van de kapers te lijden had. Dat Amsterdam hier werkelijk vrachtvaart dreef, blijkt wel uit de invoerartikelen: Oost-Indische waren, Russisch leer, Zweedsch ijzer, Vlaamsche garens, Engelsch tin, graan, manufacturen, enz. Uitgevoerd werden wol, zijde, edelsteenen, sponzen, rozijnen, taffetas, gouden- en zilveren weefsels, enz. De voornaamste handelssteden waarmede Amsterdam in verbinding stond, waren hier: Rome, Marseille, Genua, Napels, Livorno, Venetië, Triëst, Boulogne, Florence, Milaan, Smyrna, Constantinopel. Voor den handel op Turkije maakte Cornelis Haga zich verdienstelijk, terwijl de Staten-Generaal door een jaarlijksche schatting aan Tunis en Algiers, de Nederlandsche « straatvaarders » voor zeeroof trachtten te vrijwaren. De handel op Alexandrië was na de ontdekking van den zeeweg naar Indië sterk verminderd.

4. *De handel op Indië* door de Oost- en West-Indische Compagnie.

5. *De handel op Amerika*. Deze handel werd gedreven met de koloniën van Holland, terwijl ook een levendige smokkelhandel ontstond met de Spaansche bezittingen.

Het spreekt van zelf, dat ook de connecties met Zuid-Duitschland levendig waren. De Rijn was een goede verkeersweg en steden als Keulen, Coblenz, Essen, Frankfort, Neurenberg dreven dan ook een levendigen handel met Amsterdam.

Geheel Nederland beleefde in die dagen vooral tengevolge van de welvaart van Amsterdam een tijdperk van schitterenden bloei; letterkunde, schilderkunst, bouwkunst, muziek, enz., vonden hare beoefenaars, en namen als die van Hooft, Vondel, Rembrandt, Jacob van Campen, en zeer vele anderen, waaronder ook van onze nationale zeehelden, zijn voorgoed aan Amsterdam verbonden. De vele groote, ruime woningen aan de Keizersgracht, Heerengracht en Prinsengracht leggen ook thans nog getuigenis af van haar grootheid; zij waren de paleizen der handelslui, al waren meerderen rijk geworden door den slavenhandel der West-Indische Compagnie. Naar schatting bedroeg het gezamenlijk vermogen der Amsterdamsche burgers in 1674 rond 160 millioen. Het « Venetië van het Noorden » was dan ook de wereldmarkt, waar echter boven alles het financiewezen zeer sterk ontwikkeld was. De Amsterdamsche beurs gaf den toon aan en was het centrale middelpunt, waar de handelaars elkaar ontmoetten. Vooral toen de kooplieden niet meer op de open straat samenkwamen, maar tusschen 12 en 2 uur in de in 1608 gebouwde beurs hun zaken afdeden.

Ook in de 1609 opgerichte wisselbank, die wisselaars en kassiers verving en de stad feitelijk tot kassier en wisselaar der kooplieden maakte en in de eerste plaats een depositobank was, droeg door den grooten invloed, dien zij op den specie- en metaalhandel had, veel er toe bij, om Amsterdam tot het middelpunt van den Europeeschen wisselhandel te maken. De bank beschikte weldra over de grootste kapitalen en genoot een onbegrensd vertrouwen tot 1790, toen bleek het, dat men te groote voorschotten aan de Oost-Indische compagnie verleend had en de noodige specie niet in kas had.

« Deze wisselbank, zegt Lelong, is bij alle volkeren, die den koophandel beoefenen, als de vermaardste van de wereld bekend ; zij strekt tot algemeene schatkamer, waarin onder de bestiering van Burgemeesteren en onder beleid van uitverkozen Commissarissen de schatten bewaard worden ».

Zoo was dan Amsterdam het handelsmiddelpunt van de wereld geworden, waar naar schatting reeds in 1662 tweehonderdduizend menschen woonden.

Welk belangrijk aandeel Amsterdam in den geheelen Nederlandschen handel bezat, moge hieruit blijken, dat van de Nederlandsche schepen, die door de Sont voeren de meeste uit Amsterdam afkomstig waren; en dat voor de behandeling der Oostzee-zaken de Staten-Generaal telkens te rade gingen bij Amsterdam.

In 1626 had de stad ± 50 % van den geheelen Nederlandschen handel en in 1649 ± 58 %. Na dezen tijd werd het percentage minder. Toch nam de algeheele handel toe. Uit de opbrengst der convooien en licentgelden, kan men gemakkelijk de handelsbeweging afleiden. Daaruit blijkt, dat de handel in de 16e en 17e eeuw sterk vooruitging ; de jaren 1636, 1649 en 1687 zijn glanspunten. De opbrengst van 1698 spant de kroon. De jaren van oorlog of staatkundige verwikkeling vormen in dezen voortgang natuurlijk sterke depressies. Gemiddeld wist Amsterdam in de 17e eeuw niet minder dan een kleine 47 % van den geheelen Nederlandschen handel aan zich te trekken.

Evenals de handel bloeide ook de industrie, de vrachtvaart en de vaart op Indië. De suikerrafinaderijen, mouterijen, brouwerijen, zeepziederijen, touw- en zeilfabrikatie, goud- en zilversmederijen, tabaksfabrieken en ververijen waren beroemd. Een specifieke stad van nijverheid is het 17de eeuwsche Amsterdam echter niet geweest. Met de draperie (« staalmeesters », « droogscheerders ») was de linnenweverij de voornaamste nering. De suikerrafinaderijen hebben te Amsterdam vooral in de jaren 1650-1660 gebloeid. Zij voorzagen in de suiker-behoefte van het grootste gedeelte van Europa. De opheffing van het edict van Nantes in 1685 heeft Amsterdam nog verder voortgestuwd. Door de komst der vele réfugiés, die meestal vermogende fabrikanten en kooplui bleken te zijn, werd zooveel

geld in Holland gebracht, dat de rente in Amsterdam tot op 2 % daalde. De vrijheid, die de hoofdstad hen bood blijkt uit de speciale bepalingen voor hen gemaakt (in 1690 weer ingetrokken): verminderde belastingen, opname in de gilden, bescherming van hunne fabriekswaren door een verhoogd tarief e. a. Groot is 't aandeel dat zij hadden in de industrie. Zijdefabrieken, papierfabrieken, boek- en kaartendrukkerijen, taft- en sergefabrieken, lederfabrieken, goud- en zilversmederijen, uurwerkmakerijen, enz. werden door hen opgericht of verbeterd. De klachten van den Franschen gezant d'Avaux getuigen voldoende van hunne beteekenis voor handel en industrie.

De vooruitgang van Engeland en Frankrijk in de 17de eeuw op politiek gebied en het economisch ontwaken van West-Europa zou aan Amsterdam grooten afbreuk afdoen. Wel had de stad bij den Munsterschen vrede in 1648 den handel van Antwerpen voor goed weten te fnuiken, maar met den opkomenden handel van Engeland zou Amsterdam op den duur niet kunnen concurreeren. En ofschoon de Hollandsche handel zich bleef uitbreiden, nam de handel van Engeland en Frankrijk dermate toe, dat het reeds lang van te voren te voorzien was, dat ons land overvleugeld zou worden. De acte van Navigatie in 1651 bracht de vrachtvaart een gevoeligen slag toe. Na een reeks van oorlogen op het einde der 17de eeuw moest Amsterdam dan ook de hegemonie afstaan aan haar scherpsten concurrent: Londen. Toch bleef Amsterdam de voornaamste Nederlandsche handelsstad, en zelfs nog diep in de 18de eeuw was de goederenhandel van een respectabelen omvang. Daarnaast was de geldhandel toen eveneens van zeer groote beteekenis. Het bankiershuis Deutz stond in nauwe financieële relaties met de regeering van Oostenrijk.

De verzanding van de havens van Amsterdam door het ontstaan van de Pampus bespoedigde nog meer den economischen achteruitgang der stad. Men trachtte in den beginne dit bezwaar te ondervangen door de scheepskameelen, (1690) waardoor de schepen over de Pampus werden gelicht; maar dit was een kunstmiddel, dat in de toekomst toch zou falen wegens de uitbreiding der scheepvaart. Een reeks van omstandigheden deed de zaken in de

18e eeuw den kreeftengang gaan : *a*) de achteruitgang der Nederlandsche industrie o. a. door scherpe concurrentie van de lakennijverheid in Engeland en Silezië en de hooge arbeidsloonen hier te lande ; *b*) het ontwaken der andere volken, dat zich o. m. uitte door protectie-bepalingen, waaraan vaak streng de hand werd gehouden ; *c*) de staatkundige gebeurtenissen ; *d)* het verlammende monopoliestelsel, dat in Indië in zwang was ; *e)* het ontaarden van den eigenlijken effectenhandel in speculatie en dobbelarij, wat op den ondernemingsgeest van het volk een slechten invloed uitoefende ; *f)* het verlies onzer beste Amerikaansche koloniën, enz. Zoo zien we, dat de pruikentijd ook voor Amsterdam was een tijd van achteruitgang, waarin een willooze handelsbevolking, liever op haar buitenplaatsen aan de Vecht, de beslommeringen des levens ontvlood en op haar roem teerde, dan den strijd bleef aanbinden met de jeugdige concurrenten. Had Amsterdam toen het getij verliep, bijtijds de bakens verzet, wellicht ware veel gered, althans voor later dagen. Nu begon de stad, al is het woord, misschien wat kras, op eene ville morte te gelijken. De bevolking vermeerderde in 135 jaren maar met 21,000 zielen ! (221,000 in 1795 welk cijfer in 1807 nog tot ± 207,000 daalde). Bij het herstel der onafhankelijkheid telde de stad nog slechts 180,000 inwoners; na dezen tijd nam de bevolking der hoofdstad snel toe, ofschoon zij in 1840 nog niet het zielental van 1796 bereikt had.

Hoe sterk de handelsgeest in Amsterdam op 't eind der 18e eeuw verminderd was, blijkt genoegzaam uit de houding in den 4den Engelschen oorlog, die onzen handel den nekslag gaf. In 1769 voeren 2508 Hollandsche schepen door de Sont, in 1781 maar 11. Van 1781 tot 1783 stond de visscherij totaal stil. De oprichting van de kweekschool voor de scheepvaart in 1784 mocht ook niet baten.

Evenals de meeste steden ging ook Amsterdam in den Franschen tijd sterk achteruit. De koloniën werden door de Engelschen veroverd, het continentaalstelsel legde den handel lam en de mokerslagen door de Fransche veroveringspolitiek aan verkeer en bedrijf toegebracht, kwamen ook op Amsterdam neer. Alles stond stil, het aantal der inwoners ging sterk achteruit. Daarenboven offerde Napo-

leon Amsterdam op om van Antwerpen, dat hij door een kanaal langs de Kempen over Venlo met de Maas en den Rijn wilde verbinden, een concurrent van Londen te maken.

Na den vrede van Amiëns scheen voor een wijle de oude handelsgeest te herleven. Zoo liepen in 1802 ruim 35.000 schepen de haven van Amsterdam binnen. Maar in 1803 werd de oorlog hervat, en spoedig lag de handel weer nagenoeg stil. Onder koning Lodewijk werd de toestand gunstiger. De uitvaardiging van het Continentaalstelsel deed echter den kolonialen handel geheel stilstaan, en in 1812 liepen er te Amsterdam niet meer dan een kleine 40 schepen binnen.

Na de bevrijding van het Fransche juk, toen overal in Europa een nieuw leven zich openbaarde, bleek eerst duidelijk, hoeveel Amsterdam in de 18e eeuw had verzuimd. Een nieuwe aera was aangebroken voor de scheepvaart; de grootte en de diepgang der schepen namen steeds toe en de stoommachine deed de zeevaart over de vernielendste elementen zegevieren. Maar Amsterdam lag aan het ondiepe IJ en aan de ondiepe Zuiderzee, zonder goeden waterweg. Daarbij deed zich nu vooral het groote nadeel gevoelen, dat de stad noordelijker lag dan Rotterdam en Antwerpen en geen goede verbinding met het opkomende achterland had en het duurde nog geruimen tijd, voordat de stad deze nadeelen kon overwinnen.

Na de vereeniging van Nederland met België had de regeering het beschermend stelsel aanvaard, maar de vele rechten bemoeilijkten den handel of deden dien bijna geheel verloopen. Twee groote gebeurtenissen vallen in dezen tijd te vermelden, die voor de stad van beteekenis waren:

1. Het graven van het groote Noordhollandsch Kanaal (1819-1825), waardoor het gevaar van de Pampus kon worden gemeden. Nieuwediep ontstond toen als voorhaven van Amsterdam, waar in later tijden de schepen hun waren in kleinere vaartuigen moesten overladen.

Op den duur kon echter ook dit kanaal niet meer in de behoefte voorzien. Het was Willem I, aan wien Amsterdam overigens veel te danken heeft, die zelf in een handels-

land opgevoed, met zijn scherpen blik de doorgraving van « Holland op zijn smalst » doorzette.

2. De oprichting der Nederlandsche Handelmaatschappij in 1824. Haar doel was de bevordering van den nationalen handel, scheepsbouw, scheepvaart, visscherij en landbouw, fabrieken en trafieken, en « zulks door de bestaande en voor Nederland voordeelige handelsbetrekkingen uit te breiden, door nieuwe wegen voor den Nederlandschen handel te openen, en door alle zulke ondernemingen, welke het vertier der voortbrengselen van de Nederlandsche nijverheid kunnen vermeerderen en bevorderen ». Vergeten we echter niet dat de handelsomzet der Maatschappij moest verdeeld worden over de drie havens: Antwerpen, Rotterdam en Amsterdam. De statuten der Maatschappij werden vastgesteld in 1824, en drie jaren later gewijzigd. Toen werd ook het kapitaal der Maatschappij gereduceerd tot 24 millioen.

Door de instelling der differentieele rechten werd het vereenigde Koninkrijk wel boven andere landen bevoordeeld; maar er behoorde meer toe om de concurrentie van de Engelschen in eigen gebied te breken.

Het zou echter nog eenige jaren duren, vóórdat Amsterdam werkelijk tot bloei kwam. De protectie, die ook hooge graanrechten vroeg, (1824) deed den graanhandel in de hoofdstad dalen, die nog meer verminderde toen Zuid-Rusland zich ontsloot met zijn korenhavens en de schepen gemakkelijker te Antwerpen en Rotterdam binnenvielen dan in Amsterdam. In 1787 gingen nog 2406 Nederlandsche schepen door de Sont; in 1814 500 en in 1815 nog slechts 480. Ook had de stad geen genoegzame verbinding met den Rijn; want de rivierschepen konden alleen òf over de vaak onstuimige Zuiderzee of langs een menigte smalle en ondiepe wateren door Amstelland de Vecht te bereiken en vandaar over Utrecht en de Rijnsche vaart naar de Lek varen, wat zeer bezwaarlijk was. Daarenboven was deze treurige scheepvaartweg nog zeer duur wegens de vele tollen en bruggelden. De handel op Keulen ging dan ook steeds achteruit.

Zoo zien wij, dat het eerste deel der 19e eeuw voor Amsterdam lang niet voorspoedig was. Geen wonder dat

vele handelslui hier klaagden over achteruitgang. De handelsomzet van de 17e eeuw werd op verre na niet bereikt, en de koloniale handel was in Antwerpen (na de opening der Schelde) en in Rotterdam veel grooter dan in Amsterdam. Zelfs de Rijnvaart was vroeger aanzienlijker dan omstreeks 1830. Toch stond Rotterdam als handelshaven bij Amsterdam ver achter, want in 1827 bedroeg de handelsomzet er nog bijna het dubbele van dien in Rotterdam.

De afscheiding van België in 1830 was voor Amsterdam een groote gebeurtenis. Noord-Nederland, dat geene protectie wilde, stond in economisch opzicht lijnrecht tegenover België, dat aan de protectie zijn opkomst te danken had.

Door de afscheiding van België werd Antwerpen echter van den handel op de koloniën uitgesloten. Het consignatiestelsel toch, door de Nederlandsche Handelmaatschappij aangenomen, bepaalde dat de Indische waren alleen door Hollandsche schepen mochten worden vervoerd. Vele Antwerpenaars trokken nu naar Noord-Nederland, vooral naar Amsterdam; want volgens de bepalingen van het consignatiestelsel moesten 21/40 van de koloniale artikelen in Amsterdam ter markt gebracht worden. Deze bepaling kwam de stad natuurlijk ten goede; na 1831 gaat de handel dan ook weer sterk vooruit. Zoo bedraagt in 1832 de waarde van de te Amsterdam ingevoerde goederen 4.794.000 pond sterling en in 1840 liepen 4177 schepen de haven van Amsterdam binnen.

Een tweede gebeurtenis ging hiermee gepaard en wel de invoering van het Cultuurstelsel in 1830. Hierdoor werd de warenstroom grooter en het kon niet uitblijven of de stad, waar de meeste producten ter markt kwamen, moest onze eerste markt worden voor koloniale artikelen. Voor koffie, suiker, cochenille, indigo, tabak, thee en specerijen werd Amsterdam in die dagen reeds een wereldmarkt. Wanneer Amsterdam in dien tijd niet den grooten kolonialen handel gekregen had, ongetwijfeld was het een handelsstad geworden van den derden of vierden rang. Want nu werd het verminderen van den graanhandel en van den algemeenen handel met Engeland, Amerika en de de Oostzee, enz. — mee in verband met den slechten

waterweg naar zee —, grootendeels vergoed door den grooteren handelsomzet met onze koloniën.

Men kan in die dagen in Amsterdam een drievoudigen handel onderscheiden :

a) *de handel in tropische, speciaal Indische producten.*

b) *de handel in de eigen producten van het land*, zoowel die van landbouw en veeteelt als die der industrie. Het waren artikelen die op de Amsterdamsche markt de oudste rechten hadden : zooals zuivelproducten, wol, vlas, hennep, meekrap, olie, (raapolie, lijnolie), tabak en linnen stoffen.

c) *de handel in artikelen,* die vooral door het overige Europa werden aangevoerd : granen, hout, kars, talk, huiden, pelterijen uit de Oostzeelanden, wijn, zuidvruchten, wol, uit het Middellandsche-zee-gebied, verwerkte stoffen en metaalwaren uit Engeland en Duitschland.

Met den bloei van den handel ging de uitbreiding van de scheepsbouw gepaard. De koopvaardijvloot nam zoowel in aantal als in den gemiddelden inhoud per vaartuig toe. Vele timmerwerven werden vooral in en om Amsterdam opgericht. Ook de andere industrieën breidden zich uit, vooral door de komst van vele industrieelen uit Antwerpen.

Door den kolonialen handel ontstond overigens hier allerhande nijverheid. Wij noemen hier slechts koffiebranderijen, suikerrafinaderijen, rijstpellerijen, kinafabriek (ofschoon eerst veel later gebouwd,) tabak- en sigarenfabrieken, enz. Deze industrie bleef niet tot Amsterdam beperkt, maar breidde zich ook uit over de omgeving, vooral in de Zaanstreek, die bijna even gunstig gelegen was als Amsterdam, en waar de werkkrachten veel goedkooper waren. Na het graven van het Noord-Hollandsche kanaal begon men spoedig met het aanleggen van het Ooster- en Westerdok (1828-1834), nadat het Maritieme dok reeds voltooid was in 1795 waardoor de oppervlakte der stad resp. tot 738 H. A. en 760 H. A. steeg. De klachten over den handel hielden echter nog aan tot omstreeks 1840. De slappe geest van de 2e helft der 18e eeuw wreekte zich klaarblijkelijk tot op 't eind van de 1e helft der 19e eeuw.

In de jaren 1840-1860 brak weer een nieuw tijdperk van bloei aan voor onzen handel. In die jaren begint de ware herleving van Amsterdams handel, want :

1. de graanrechten werden in 1845 afgeschaft,

2. met de vermindering van het tarief werd een aanvang gemaakt,

3. de acte van Navigatie werd in 1849 ingetrokken en in verband daarmee, voerde

4. Nederland het vrijhandelsstelsel in 1850 in;

5° de nog overgebleven tollen op de rivieren (Rijn en IJsel, werden geleidelijk afgeschaft (scheepvaartwetten), waardoor de binnenvaart onbelemmerd kon plaats hebben.

Door deze omstandigheden kwam de scheepvaart in een geheel ander teeken te staan : dat van het vrije verkeer en nu begon voor Amsterdam een tijdperk van grooten opbloei van handel en scheepvaart.

Het wereldverkeer had trouwens na 1860 een geheel ander cachet gekregen; het stoomwezen ontwikkelde zich enorm. Tijd werd geld. Het zenuwachtig-gejaagde, werd de karaktertrek van den handel. Andere havens als Liverpool, Londen, Hamburg, enz., konden aan de zwaarste eischen van de scheepvaart voldoen, terwijl in ons sinds eeuwen befaamd handelsland, geen der havens een goeden en korten weg had naar zee. De groote concurrentie, die vooral na 1860 begon, tusschen de groote stoomvaartlijnen (waarbij men elkaar trachtte te overtreffen in snelheid en inhoud) bracht opnieuw aan het licht, hoe slecht de weg was van Amsterdam naar zee. De zeeschepen moesten, indien ze door het Noord-Hollandsch kanaal gingen en niet te Nieuwendiep ankerden, zich een dag laten sleepen voor ze in Amsterdam waren. In dien toestand moest verandering komen. De aanneming der wet op de staatsspoorwegen 1860 was niet voldoende. De verbinding met Duitschland werd daardoor wel verbeterd; de waren konden gemakkelijker worden uitgevoerd naar 't opkomende achterland, maar 't hoofdgebrek lag in de verbinding met de zee. Zeker, we mogen de spoorwegverbindingen die gemaakt werden niet in beteekenis onderschatten! Daarvan getuigen de verslagen van de Kamers van Koophandel van Amsterdam in 1861 en volgende jaren. Het is echter aan Thorbecke te danken, dat Amsterdam een nieuwe verbinding kreeg met de zee. Nadat eerst de Haarlemmermeer, die van het Zuid-Westen uit dreigde, was droog gelegd, ging men over tot

drooglegging van het IJ, en tegelijkertijd werd het groote Noordzee-kanaal gegraven, dat in 1865 begonnen, reeds in 1876 voltooid werd. Ook werd in 1870 de bijna 2 K. M. lange Handelskade gebouwd, de eerste der nieuwe havenwerken. Oorspronkelijk was het kanaal op bescheiden schaal ingericht: voor schepen van slechts 5 M. diepgang In 1883 is deze gebracht op 7.20 M., in 1899 op 9.20 M; alles beneden laag water. Thans bedraagt de diepte van het kanaal 10.30 M. Ook de schutsluizen bij het nieuw ontstane IJmuiden moesten veranderd worden: Oorspronkelijk 115 M. bij 17 1/2 M, werden deze in 1896 op 225 M. bij 25 M gebracht en een slagdrempeldiepte van 9.65 M. Ook deze sluizen voldoen niet meer en zullen worden vervangen door nieuwe (volgens de Staatscommissie 1909 — 1912). Het geheele kanaal is electrisch verlicht en heeft, op f 13 millioen geraamd, een prachtige buitenhaven in IJmuiden en vuurtorens, die den ingang aanduiden. Het Noordzeekanaal, is daardoor geworden een der beste kanalen van de wereld.

Het is ten allen tijde toegankelijk, ook voor schepen van zeer groote afmetingen. Op elk punt kunnen vaartuigen elkander passeeren (in het Kaiser Wilhelm-Kanaal en het Suezkanaal kan dit slechts op bepaalde wisselplaatsen geschieden). Bovendien voldoen de sleep- en loodsdiensten in het kanaal aan de hoogste eischen en worden van de schepen, die gebruik maken van het kanaal, geen rechten geheven.

De tijd na 1870, feitelijk na 1890, is gekenmerkt door den grooten vooruitgang op scheepvaartgebied. Nadat in 1869 het Suezkanaal werd geopend (wat voor de Middellandsche zeehavens van groot voordeel was) was de weg naar Indië tot op 3/5 deel verkort. Daardoor werd geheel Zuid- en Oost-Azië binnen de handelsfeer van West-Europa getrokken en ondervond den terugslag van de enorme ontwikkeling in handel en nijverheid. Australië volgde weldra met zijn rijkdom aan wol en mineralen. En aan de overzijde van den Atlantischen Oceaan gingen de Vereenigde Staten zoo sterk vooruit, dat deze zich na Duitschland als derde handelsmogendheid opwerkten. Canada, Brazilië,

de La Plata-Staten ontwikkelden zich economisch sterk en werden voorname landen van uitvoer.

De Noordzee bleef het gebied, waar de schepen van alle deelen der wereld binnenliepen, en in de inklaringen harer havens na 1870 vinden we 't spiegelbeeld van de ontwikkeling van den wereldhandel.

Dat de best gelegen havens (Hamburg-Londen-Antwerpen-Rotterdam) zich 't meest ontwikkelden spreekt van zelf. Amsterdam kon echter procentsgewijze zijn aandeel in den sterk-gevorderden wereldhandel behouden. Dit bewijst, dat het sterk vooruitging.

Ook naar den anderen kant is Amsterdam bedacht geweest op goede verbinding : In 1892 was het Merwede-kanaal gereed, waardoor een goede verbinding met den Rijn tot stand kwam. Al valt het Rijnvaartverkeer van Amsterdam tegenover dat van Rotterdam bijna geheel weg, toch breidt zich deze vaart in de laatste drie jaren sterk uit.

Het aantal Rijnschepen dat te Amsterdam aankwam was als volgt :

	1903	1905	1907	1910	1911	1912
Schepen	564	891	854	1225	1267	1584
M^3	262.491	347.529	380.916	717.969	814.781	1.042.357

terwijl vertrokken :

	1903	1905	1907	1910	1911	1912
Schepen	742	1021	1028	1464	1463	1681
M^3	409.413	464.094	522.002	902.901	924.786	1.108.430

De Rijnvaart gaat dus sterk vooruit, niettegenstaande de hinderlijke bepalingen der maximumdiepte voor de Rijnschepen in het Merwede kanaal.

Groot is het aantal stoomvaartmaatschappijen, dat zich in de tweede helft der 19de eeuw te Amsterdam vestigde. We laten de voornaamste hier volgen :

1856. De Koninklijke Nederlandsche Stoomboot-Maat-

schappij, die handel drijft op de Oostzee en de Middellandsche zee.

1870. De Stoomboot Maatschappij « Nederland », opgericht met financieële hulp van Prins Hendrik ; sinds 1871 opende ze een geregelde stoombootdienst op Java.

1872. De Ned. Amerik. Stoomboot-Maatschappij (M. A. S. M.), die eerst van Amsterdam uitvoer, (thans nog alleen de vrachtbooten), maar nu in Rotterdam zetelt.

1882. De Koninklijke West-Indische Mail.

1886. De Hollandsche Stoomboot-Maatschappij : Nederland-Zuid-Amerika-lijn, sinds 1907 omgedoopt in de Koninklijke Hollandsche Lloyd.

De Stoomboot-Maatschappij « Oostzee ».

De Hollandsche Stoomboot-Maatschappij, die een geregelde vaart heeft op Engeland.

1910. De Maatschappij « Oceaan », die (met Engelsch geld) op Indië vaart.

Voorts zijn er nog tal van particuliere maatschappijen, voor goederen en personenvervoer, zoowel voor de binnenvaart als voor de zeevaart.

Toen het scheepvaartverkeer zich zoo sterk uitbreidde, moesten ook de havens vergroot worden. In 1896 bedroeg de beschikbare kadelengte 4850 m., in 1910, 7540 m., die geheel in gebruik was. Vandaar dan ook, dat men nieuwe plannen heeft ontworpen en nieuwe havens wil aanleggen ten Westen van de stad (raming 17 millioen).

De voornaamste kaden en havens zijn :

De IJkade, in 1910 voltooid (10.30 m. diep).

Handelskade, in 1870 voltooid (8.20 m. diep).

De Ertskade,

De Petroleumhaven ten Westen van de stad,

De Nieuwe en de Oude houthaven,

Het Ooster en Westerdok,

Het Entrepôtdok, enz. Daarnaast heeft de stad reusachtige opslagplaatsen (Blauwhoedenveem en Friesenveem) koelpakhuizen, graanloskranen, droogdokken, (Koninginnedok en Wilhelminadok) werven, enz. De petroleumtanks zijn de grootste der wereld en kunnen 276.850 vaten d. i. 41,527.500 K. G. bevatten.

Naast de scheepvaart bloeit ook de nijverheid. Amster-

dam heeft thans de volgende groote industrieën : sigaren metaal- cacao en chocoladefabrieken ; bierbrouwerijen, lettergieterijen ; diamantslijperijen, enz. Na Londen, New-York, Parijs, Berlijn en Weenen is Amsterdam de voornaamste plaats voor den geldhandel.

Wat de handelsartikelen betreft, zoo heeft er in de laatste jaren een wijziging plaats gehad. De stad heeft geen grooten handel meer in petroleum, graan en suiker ; evenwel kan Amsterdam zich handhaven als of opwerken tot wereldmarkt voor tabak, kina, specerijen, copra, rotan, enz. Daarnaast worden als artikelen vooral genoemd hout, rubber, cacao.

Het aandeel van Amsterdam in den geheelen Nederlandschen invoer van enkele artikelen moge uit den volgenden staat blijken :

Algemeene invoer der voornaamste handelsartikelen (in tonnen à 1000 K. G.)

SOORT DER ARTIKELEN	Invoer in het Rijk in 1911	Invoer in het Rijk in 1912	Invoer in Amsterdam in 1911	Invoer in Amsterdam in 1912	Pct. van het geheel 1911	Pct. van het geheel 1912
Zwavel . . .	14 052	16 490	10.902	13.456	77.6	81.6
Specerijen . .	15.148	17.491	11.903	14.030	78.6	80.2
Bindrotting . .	23.798	19.824	17.919	15.568	75.3	78.6
Thee	17.903	24 338	12.937	17.291	72.3	71.-
Tabak en sigaren	104.391	110.148	52.412	64.293	50.2	58.4
Wijn op Fust .	68.533	55.508	34.605	30.914	50 5	55.7
Boomvruchten (versche)	125.578	139.589	65.577	76.407	52.2	54.7
Koffie	125.300	99.534	53.937	47.803	43.-	48.-
Suiker (ruwe) .	238.593	202.454	89.963	63.651	37.7	31.4

N.-B. — De percentsgewijze aanduiding is natuurlijk relatief.

Wij noemen hier slechts enkele artikelen.

Sinds 1890 valt een sterken vooruitgang te constateeren in den invoer van artikelen als : copra, hout, huiden, kina, koffie, rijst, (sinds 1910 dalende !) tabak, thee e. a.

De toenemende heteekenis van Amsterdam blijkt wel het duidelijkst uit het steeds grooter aantal schepen, dat jaarlijks door de Noordzeesluizen moeten worden geschut. We laten hier het overzicht volgen van den totalen bruto-inhoud der door de Noordzeesluizen geschutte in- en uitvarende schepen.

Geschutte schepen door de Noordzeesluizen :

1880	4.376.430	M^3
1885	8.324.624	»
1890	9.428.112	»
1895	11.646.106	»
1900	16.015.070	»
1905	19.741.193	»
1910	23.814.632	»
1911	24.290.076	»
1912	25.592.609	»

J. KLEYNTJENS, S. J.

HISTORISCHE KRONIEK

Boeken over Kunstgeschiedenis.

Dr Leo Van Puyvelde heeft voor eenigen tijd bij de Koninklijke Vlaamsche Academie een boek uitgegeven dat voor titel draagt : *Schilderkunst en tooneelvertooningen op het einde van de middeleeuwen* (1). Een actueel boek, want het sluit aan bij de laatste strekkingen op kunsthistorisch gebied.

Wie heeft niet gehoord, nu pas eenige jaren geleden, over de theorie van Émile Male (2), die beweert in de tooneelvoorstellingen der mysteriën, omtrent de XIVe en de XVe eeuwen, den sleutel gevonden te hebben van de verjonging welke de kunst van dien tijd kenmerkt? Zijne stelling geldt geheel de West-Europeesche kunst, zoowel de schilder- als de beeldhouwkunst, en zoowel de Italiaansche als de Fransche en de Vlaamsche. Tot ongeveer op het einde der XIVe eeuw heerscht het byzantisme : hiëratische stijfheid, traditie in vorm en voorstelling, symbolisme maken schering en inslag uit. En al met eens komt er verandering : levendigheid in de groepeeringen, natuurgetrouwheid in houding en uiterlijk, realisme treden naar voor! Talrijke geleerden hebben reeds sedert lang de meening uitgesproken dat het tooneel op die nieuwe kunstbegrippen sterk had ingewerkt, — doch geen heeft het zoo stout gedaan als Male. Terecht worden van hem als kenschetsend de volgende volzinnen aangehaald : ... « Il ne suffit pas de reconnaître que les mystères ont proposé à l'art des agencements nouveaux. Ils ont fait bien plus : ils ont transformé l'art lui-même, ils en ont renouvelé l'esprit. Grâce aux mystères, l'art du XVe siècle s'est attaché à la réalité plus qu'au symbole.... Le théâtre a mis pour la première fois la réalité sous les yeux des artistes. Pour la première fois ils eurent des modèles et ils essayèrent de les copier (3) ».

(1) Gent, 1912.
(2) Ze werd voornamelijk uiteengezet in eene reeks artikelen in de *Gazette des Beaux-Arts,* jaargangen 1904 en volgende. Daarna werden die kunsttheorieën door den schrijver, tot een paar bundels vereenigd.
(3) É. Male, *L'Art religieux en France à la fin du moyen âge,* blz. 69. Parijs, 1910. Bij Van Puyvelde, blz. 13.

Laten wij ons nu niet bekommeren om den bijval die MALE's theorie te beurt viel, maar liever seffens uitzien naar het oordeel van VAN PUYVELDE : « Mâle oordeelt meestal te lichtzinnig volgens een vooropgesteld plan, dat hij op onvoldoende wijze verrechtvaardigt. Alleen langs het theater om konden, volgens hem, aanschouwelijke verhalen...., op de schilders inwerken. Om dat vast te stellen heeft hij geen aanwijzingen uit de tooneelliteratuur noodig... Ook in [een] uitzonderlijk geval zou hij niet denken aan een oorspronkelijke vondst van den schilder. Oorspronkelijkheid hadden, naar zijn oordeel, de toenmalige schilders zelfs niet in de keus van hun kleuren... In hem zou nooit het vermoeden opkomen dat [een] traditie kon vooropbestaan in de schilderkunst en dat de spelers het geschilderde nagevolgd hebben. Hij bekommert zich daarenboven bitter weinig om de chronologie en nog minder om den afstand in de ruimte (1). »

Moest MALE er zich op beroepen dat de vertooningen in den grond dezelfde zijn in de XIVe als in de XVe eeuw en dat het tooneel eenvormig was geheel West-Europa door, het antwoord ware spoedig gereed : « Het liturgisch spel van de hooge middeleeuwen, ja, dat was bijna algemeen europeesch, en het verschilde al even weinig in de verscheidene landen als de liturgie heden... Maar de mysteriën van de XVe eeuw zijn geene liturgische spelen meer. Het individualisme en nationalisme had reeds op dezen kunstvorm ingewerkt... Dat Mâle dit onderscheid nooit weet te maken is zijn voornaamste ongelijk (2). »

De kritiek is vrij scherp, ja op sommige plaatsen lijkt ze wel bitsigheid ; indien ze tevens gezond is blijft er van MALE's werk niets recht. En dat is ook wel wat VAN PUYVELDE den lezer op 't hart wenscht te drukken : « Wanneer men het onderwerp tot zijne juiste verhoudingen terugbrengt », zegt hij, « bemerkt men duidelijk dat in deze studie nog alles te doen is, dat men den bouw weer hoeft aan te vangen met de grondvesten (3). »

Dat zal de schrijver dan ook beproeven. Zijn onderzoek zal echter niet geheel West-Europa omvatten — het gebied is te uitgestrekt — maar zich uitsluitend bepalen bij de tooneel- en kunstuitingen der oude Nederlanden. Acht hoofdstukken (II-IX), voorafgegaan van een inleidend kapittel en gevolgd van een besluit (hoofdst. I en X), zijn aan dit onderzoek gewijd : de drie laatste (VII-IX) vormen eene nauwkeurig-uitpluizende verge-

(1) VAN PUYVELDE, blz. 16.
(2) VAN PUYVELDE, blz. 18.
(3) VAN PUYVELDE, blz. 19.

lijkende studie van deelen en onderdeelen van bepaalde tooneelstukken en even bepaalde schilderijen en miniaturen, terwijl integendeel de vijf eerste (II-VI) eene reeks beschouwingen bevatten van meer algemeenen aard.

Het indringen van het realisme in de Nederlandsche schilderkunst op het einde der middeleeuwen — aldus bevestigt Van Puyvelde bij den aanvang — is te wijten aan drie voorname factors : de neiging van de noordelijke volkeren voor het gezond naturalisme, de voorspoed van Vlaanderen in de XIVe eeuw en het mysticisme, dat is de overheersching, in het godsdienstig leven des tijds, van het gevoel op 't verstand. Hebben het dus verkeerd voor « de velen die al te zwaren nadruk leggen op één van die bestanddeelen afzonderlijk (1) », en vooral Male en zijne school, die het hoofdgewicht leggen op de tooneelvoorstellingen. Op de techniek der schilderkunst — anatomie, perspectief, proportie — kon het tooneel niet inwerken, alleen de iconographie — uitzicht, schikking, versiering, decor — kon het beïnvloeden. Heeft het zulks gedaan ?

Sommige kunsthistorici — Van Puyvelde citeert onder meer Jacques Mesnil — zeggen van neen, want, zoo redeneeren ze, de schilders haalden de nieuwe iconographie uit Italië, of nog : ze haalden ze uit de teksten van godvruchtige geschriften zooals de armenbijbels, het *Speculum humanae salvationis*, de meditaties van den pseudo-Bonaventura, de Gulden Legende en wat dies meer. Geen van beide meeningen is schrijver toegedaan. De betrekkingen tusschen onze schilders en Italië blijken hem te gering opdat men zou durven wagen van ernstigen invloed ; daarbij in Italië gaat om zeggens geheel de kunstontwikkeling uit van de muurschildering, bij ons vindt ze veeleer haar vertrekpunt in de miniatuur ; eindelijk in zake kleur en leven hadden de onzen weinig of niets te leeren en in zake schikking en teekening, waar ze bij 't Zuiden ten achter stonden, ondergaan ze zijn invloed slechts bij het einde der XVe eeuw. Wat de middeleeuwsche boekenwereld betreft van dewelke we zooeven gewaagden, ze heeft aan de schilders op rechtstreeksche wijze, behoudens enkele uitzonderingen, noch onderwerpen noch voorstellingen aan de hand gedaan; wel schiepen ze de gevoelsatmospheer waarin de kunstenaars werkten. De mogelijkheid van tooneelinvloed blijft dus bestaan.

Ja maar, zoo redeneeren anderen, de beoefenaars der schilderkunst stonden hooger dan het tooneel ; het gewone volk, de *pauperes spiritu*, konden wel met belangstelling kijken naar de

(1) Van Puyvelde, blz. 27.

naïeve theatrale voorstellingen des tijds ; kunstenaars werden daarbij niet ontroerd. Tot bestrijding van die meening krijgen we eene reeks puikbladzijden over de levendigheid, de ingrijpende aanschouwelijkheid en de pakkendheid van het middeleeuwsch tooneel eenerzijds, over de innig-geloovig ontroerbare gemoedsgesteltenis der toeschouwers, de van nature licht prikkelbare schilders en kunstenaars inbegrepen, anderzijds, puikbladzijden die bepaald den staf breken, zoo gelooven we, over de bewering van volkomen ontoereikendheid die tegen MALE wordt aangevoerd. De schilders waren overigens niet enkel toeschouwers ; ze waren dikwijls medespelers en veel dikwijlder nog medehelpers, door 't beschilderen van het decor en het schikken der « ornamente ». Citaten uit oorkonden en rekeningen komen die beweringen staven ; en zeer gepast wordt er daarbij op gewezen dat « schilders meer dan eens opdracht kregen onderwerpen te schilderen, die niet lang geleden op het verhoog voorgesteld werden in de stad waar ze verbleven en niet in zwang waren in de schilderkunst (1) ». Schrijver heet het ten slotte niet onwaarschijnlijk dat er tusschen tooneel en schilderkunst een gedurige wisselwerking hebbe bestaan van dewelke we in sommige bepaalde gevallen de sporen nog terugvinden : een schilderstuk werd nagebootst door een tooneelvertooning, terwijl deze theatrale voorstelling op hare beurt werd nagevolgd in een schilderwerk, of omgekeerd.

Met deze laatste beschouwingen hebben we natuurlijk al veel meer dan een antwoord op de vraag : « Was tooneelinvloed mogelijk? » Wij staan voor dien invloed als voor eene onloochenbare gebeurtenis. In het vervolg van zijn werk zal de schrijver het er dan ook op aanleggen zoo juist mogelijk na te vorschen in welke bijzonderheden die invloed bepaald kan worden aangewezen: ongeveer tweehonderd bladzijden nauwgezette kritiek, die in een geschiedkundig overzicht als hetgene wij gewoon zijn den Warandelezers voor te zetten, bezwaarlijk aan verregaande ontleding te onderwerpen zijn.

Achtereenvolgens gaat het, inderdaad, over de nieuwe voorstellingen en de wijzigingen van oude voorstellingen die in de schilderkunst der latere middeleeuwen opduiken, over het theater en het decoratief in verband met de kunstschilderijen, over het uitzicht der personages op het tooneel eenerzijds, in de schilderingen anderzijds.

Laat mij even nagaan wat er zoo al aan de beurt komt. Voor de behandelde onderwerpen : de engelsche boodschap,

(1) VAN PUYVELDE, blz. 79.

de geboorte van Christus, de aanbidding der herders, de komst der drie koningen, de opdracht van Christus in den tempel, het openbaar leven van Ons Heer, zijne heilige passie, zijne afneming van het kruis, zijne beweening (de zoogezegde Pieta), zijne verrijzenis, zijne hemelvaart ; verder de zending van den heiligen Geest, het huwelijk van Maria en Jozef, het overlijden en de hemelvaart der Moeder Gods ; — voor de bijhoorigheden van plaats en versiering : hemel, hel, huizen, gordijnen, licht en lichtkransen ; — voor het voorkomen der voorgestelde personen : God de Vader, de engelen, de heilige Jozef, Adam en Eva, de duivel.

Of de schrijver voor al die bijzonderheden tooneelinvloed aanvaardt of hem overal verwerpt? Laten we luisteren naar zijn eindbesluit : « Wetenschappelijke eerlijkheid heeft ons meer dan eens verplicht ons te bepalen bij het opstellen van een stevig ondervragingsteeken. Hoewel uit dit werk blijken kan dat de invloed der tooneelvertooningen op de schilderkunst volstrekt niet gering was, zullen toch de radicale voorstanders van dien invloed niet tevreden zijn met het aantal ondervragingsteekens en de loochening van invloed in sommige besproken gevallen en in de gevallen, die wij stelselmatig van kant lieten. Ook de radicale tegenstanders zullen met onze besluiten niet gediend zijn. Beide zijn bevooroordeeld (1) ».

Nu wil ik me niet aanstellen als hebbende de noodige bevoegdheid om uitspraak te doen over de vraag of het onderzoek van den Gentschen hoogleeraar op alle punten volledig is. Zijne belezenheid is zeer groot, en vooral waar het gaat over middelnederlandsche tooneelkunst en middeleeuwsche tooneelschikking geeft hij blijk van een meesterschap dat vele kunstcritici — waaronder die welker meeningen hij tegenspreekt — hem hartelijk mogen benijden. Zijne inlichtingen weet hij steeds aan goede bronnen te putten en enkel in zaken die slechts onrechtstreeks met zijn onderwerp in verband staan, heeft hij hier of daar een verouderd citaat. Met eene lofwaardige zorg zijn de zes en vijftg platen gekozen die den tekst verduidelijken en het kritisch nazicht van den beoordeelaar vergemakkelijken. Toch is er ook hier en daar wel eens eene vergelijking die men ongaarne mist : tot voorbeeld, om het bij het werk van een onbetwist meester te laten, het *Christusmaal bij Simon den Phariseër* van Zoutleeuw, zoo innig gelijkend op het *Laatste Avondmaal* van Dirk Bouts uit de Sint-Pieterskerk te Leuven.

Of het boek van Van Puyvelde de stellingen van hen

(1) Van Puyvelde, blz. 267.

tegen wie hij in 't krijt treedt — vooral MALE en MESNIL — nu bepaald afbreuk doet? Die van MESNIL wel, zoo dunkt ons, terwijl integendeel die van MALE nader wordt toegelicht en bevestigd. Bij het lezen der inleiding (hoofdstuk I) krijgt men den indruk of de historische opvatting van dezen kunstrechter geheel verkeerd was, — zóó sterke uitdrukkingen worden gebruikt (wij hebben het hooger doen bemerken) bij de uiteenzetting zijner theorie. Wanneer men echter geheel het boek doorgemaakt heeft — en men doet het met steeds gespannen aandacht — dan is men geneigd den uitslag aldus samen te vatten : « Het tooneel, zelf beïnvloed door het mysticisme van den tijd, heeft niet ingewerkt op de eigenlijke techniek (ik geloof ook niet dat MALE dat ooit beweerd heeft), wel op onderwerp, groepeering en opschik; de concrete gevallen in dewelke die invloed na te wijzen valt zijn echter minder talrijk dan MALE het zegt, en dat wel voornamelijk omdat hij het tooneel der XIVe en XVe eeuwen als te eenvormig beschouwt in de verschillende landen van West-Europa. »

En te dien opzichte is er, meen ik, eene leemte in VAN PUYVELDE's werk. « Wie slechts ietwat op de hoogte staat van het laatmiddeleeuwsch tooneel in Duitschland, Engeland, Oostenrijk, Italië en de Nederlanden », zegt hij, « zal wel weten dat, naast eene gelijke opvatting en veel gelijke vormen, de spelen uit die landen ook wel karakteristieke trekken vertoonen.... (1) » Het wil me voorkomen dat een hoofdstuk, waarin dit onderscheid « ex professo » en volledig behandeld werd, onontbeerlijk was voor MALE en de velen — ik durf er me bij rekenen — die meer door den internationalen aard dier spelen getroffen zijn en hier misschien wel iets hadden te leeren. Natuurlijk gaat het niet aan nu absoluut alles, tot de kleinste detailnieuwigheid toe, uit het tooneel te willen ophalen, en in dien zin is eene waarschuwing voor sommigen niet overbodig.

Mag ik nu nog even wijzen op de sierlijke, gemakkelijk vlottende taal van den schrijver en op de duidelijkheid zijner indeelingen, om te doen gevoelen welk eene verheugende gebeurtenis het is dat zulk een boek in het Nederlandsch gesteld zij? Ook dat de schrijver, zooals wij lezen in zijn « Woord vooraf », vanwege zijn voorganger van de Gentsche universiteit, professor DE CEULENEER, het vrije gebruik ontvangen heeft van de kostbare boekerij en het rijke materiaal voor kunstgeschiedenis, door hem jaren lang in zijn auditorium verzameld, mag eene blijheid heeten voor ons hooger onderwijs : want het

(1) VAN PUYVELDE, blz. 18.

verhelpt een gebrek aan continuiteit onder hetwelk onderwijs en wetenschap soms evenzeer hebben te lijden.

Op lang niet gewone wijze debuteert aldus Dr Van Puyvelde op het gebied der geschiedenis, met deze zwaarwegende studie en geleidelijk stappen we uit het land van ontleding en kritiek, door hetwelk hij ons heeft rondgeleid, over naar het welig oord in hetwelk de synthesis ons toelacht met het boek van Louis Gillet : *Histoire artistique des Ordres Mendiants. Étude sur l'art religieux en Europe du XIIIe au XVIIe siècles* (1). Want ook Gillet sluit aan bij de kunsttheorieën van Male. Heeft hij niet tot motto van zijn werk de volgende regelen gekozen die getrokken zijn uit *L'Art religieux en France à la fin du moyen âge* dat we boven reeds aanhaalden : « Il semble que la chrétienté reçoive le don des larmes... Qui a ouvert cette source vive? Qui a frappé l'Église au cœur?... Ce profond changement ne sera parfaitement compris que le jour où l'on aura écrit l'histoire des Ordres Mendiants au XIIIe et au XIVe siècles. Les franciscains et les dominicains en parlant sans cesse à la sensibilité finirent par transformer le tempérament chrétien ». Van de studie der karakters van sint Franciscus en sint Dominicus gaat de schrijver dan ook uit om te komen, langsheen de kerkelijke bouwkunst, de schilderkunst, de godsdienstige geschriften en de ascetische praktijken der latere middeleeuwen en der oudere renaissance, tot Rubens en Murillo, bij dewelke de eigenaardige wereldbeschouwing, door de bedelorden in 't leven geroepen, bepaald uitsterft om plaats te maken voor zinnelijke begrippen en wereldschen tooi.

Dr A. Fierens.

(Vervolgt.)

---

(1) Parijs, 1912.

ALLERLEI

Voor een eivolle zaal werd verleden winter door Prof. Dr. W. De Vreese, in 't Antwerpsche athenaeum gehandeld over Algemeen beschaafde omgangstaal in Zuid Nederland. Die voordracht gehouden voor de leden der sterk aangroeiende Vereeniging voor beschaafde Nederlandsche uitspraak, verscheen thans in druk. Er is zooveel zaakrijks en behartenswaardigs daarin dat enkele bladzijden van dit « Allerlei » moeten uitgespaard voor aanhalingen.

Na te hebben geschetst in wat al moeilijkheden onze Vlaamsche menschen, die geen algemeen Nederlandsch kennen, tegenover malkander komen te staan, als ze met malkaar dialecten spreken die gewestelijk ver 't een van 't ander afliggen, zooals b.v. West-Vlaamsch en Hagelandsch, Gentsch en Hasseltsch, gaat de redenaar voort :

« Is er iets natuurlijker dan dat de lui in zulke moeilijke omstandigheid, grijpen naar het middel dat bovendien allerwegen als een kenmerk van hoogere beschaving wordt aangeprezen, nl. naar het Fransch ? Fransch, of althans wat daarvoor geldt, Fransch wordt immers overal onderwezen, waar men ook gevestigd zij : te Antwerpen, te Gent, te Brugge, te Poperinge, te Zoetenaaie, om het even waar gij wilt. Daarentegen Antwerpsch kunt gij alleen te Antwerpen leeren; om Gentsch te leeren moet gij liefst naar Gent komen, enz., maar Fransch kent iedereen. Daarnaar grijpen zij dus : dat is gemakkelijker. Het is de taal die iedereen, welke ook zijn dialect weze, verstaat of heet te verstaan. Ergo, iedereen spreekt Fransch en gebruikt het zooveel mogelijk. Wat het mengelmoes van Italiaansch, Portugeesch en ook Fransch, in den tijd van de Venetiaansche en Genueesche heerschappij in de Levant daar voor inlanders en zeevaarders was, is het Fransch nu voor de Vlamingen : het Fransch is hun « lingua franca » geworden. Wat een schande ! Daarenboven : Fransch leeren heeft niet alleen het voordeel, dat het tijd en moeite heet uit te sparen, het geeft ook aanzien. Het staat zeer gekleed ! Het Fransch is de taal van al wie in de wereld iets is of zijn wil, iets heet te zijn of worden wil. Door Fransch te leeren kan men dus niet alleen met iedereen verkeeren, men klimt een sport hooger op dat ding waarvan ik den naam steeds met « amours, délices et orgues » uitspreek : « op de maatschappelijke ladder ». Wie zou daarvan niet willen profiteeren ?

» Laten wij even een ander standpunt innemen. In alle landen der wereld gelden de dialecten als leelijk, vulgair, arm, plat, gemeen, wat zij inderdaad ook dikwijls zijn. Daarentegen geldt de algemeene omgangstaal als deftig, voornaam, sierlijk, welluidend, rijk, en op haar alleen past men het epitheton beschaafd toe, wat ook alweer in veel opzichten waar is. Nu is het bij elkeen een zeer begrijpelijk en zeer gerechtvaardigd verlangen, voor een beschaafd mensch door te gaan, ook als men het

niet is. Men wordt niet gaarne beschouwd als van lage komaf of als voortgekomen uit kringen, waar dialect gesproken wordt; een der middelen, waarmee men dat verlangen verwezenlijken kan, is dit: geen dialect spreken, maar integendeel de beschaafde omgangstaal bezigen. Wat doen nu de jongens en meisjes, de heeren en dames, die om de een of andere reden willen voorkomen, dat men uit het gebruik van dialect opmake van wien of van waar zij stammen? Bij gebrek aan een algemeen beschaafde Nederlandsche omgangstaal spreken de beschaafde Vlamingen — Fransch. Ik geloof niet, dat er iets is, dat de verspreiding van het Fransch meer in de hand heeft gewerkt, dan deze omstandigheid. Mannen en vrouwen van het platte land, die iets meer willen zijn dan boer of werkman, spreken Fransch; de deftige kostersvrouw, wier man van buiten naar binnen verplaatst wordt, spreekt Fransch; de boerenzoon die gestudeerd heeft, ingenieur, dokter of advocaat is geworden, spreekt Fransch; bevreesd als ze zijn, dat hun dialect zou verraden, dat ze van den « buiten », dat ze « boer » of « boerin » zijn. Dezelfde vrees bevangt het stadskind, dat er in wil slagen, of er in geslaagd is zich boven zijn omgeving te verheffen. Zij allen spreken Fransch omdat ze — het hooge woord moet er uit — er zich voor schamen dat ze alleen dialectisch Nederlandsch kunnen spreken.

» Als ik denk aan al die menschen, die goed Nederlandsch hadden willen en kunnen spreken, indien zij gelegenheid hadden gevonden het te leeren, dan huiver ik, want wie zal de som van wilskracht berekenen, die aldus verloren is gegaan en gaat, en in normale omstandigheden het Vlaamsche Volk zou ten goede zijn gekomen!

» Nu zijn er misschien onder U, die meenen, dat ik schromelijk overdrijf, dat de algemeen beschaafde omgangstaal in Zuid-Nederland wel degelijk bestaat, maar dat ik ze niet hoor, noch hooren wil. Heusch, ik verzeker U, Geachte Hoorders, dat ik niets liever wensch dan zooveel mogelijk toe te geven waar ik maar kan. Ik weet wel, dat er een aantal stijfhoofdige Vlamingen zijn, wier Nederlandsch een aardig compliment verdient; doch die verdienste is en blijft volstrekt individueel, zoodat daaruit dan ook niet mag afgeleid worden, dat een algemeen beschaafde omgangstaal bij ons wel degelijk bestaat. Immers, tegenover die enkelen, welke zeer goed spreken, staan duizenden en duizenden, wier taal slechts in de verte op beschaafd Nederlandsch gelijkt. Ongelukkig is het lastig en moeilijk dit in abstracto te bewijzen; alleen concrete gevallen zouden U geheel kunnen overtuigen. Zoo, bij voorbeeld, dat Mijnheer A. de grootste moeite heeft om behoorlijk de neuskeelklanken uit te spreken zooals ze voorkomen in woorden als *ring*, *koning*, *zingen*, en zulke woorden uitspreekt als: *ringch*, *koningch*, *zinggen*; — dat Mijnheer B. er maar niet in slagen kan de *sch* uit te spreken zooals het behoort, en in plaats van *schrijven*, *sj*rijven zegt; — dat Mijnheer C. in plaats van te zeggen *mijn*, *zijn*, *ei*, met een zeer wijden klank zegt *maain*, *zaain*, *aai*. *(Gelach)*. Ja, Mijnheer D. gaat nog verder en zegt: *De meur*. *Het is acht eur*. Maakt er hem opmerkzaam op, hij zal erg verbaasd opkijken en beweren, dat hij zegt « acht *uur* » terwijl hij nog « acht *eur* » uitspreekt. (*Herhaald gelach*). Dat Mijnheer E. nooit zegt *kind*,

dik, *dun*, *nieuw*, *leeuw*, maar : *kiend*, *diek*, *duun*, *nuuw*, *leu*. Dat er verder tallooze personen zijn, wien het onmogelijk is te spreken van een « *lied* » ; zij zeggen : *lie-ed*. Ook zeggen zij *ie*rste, in plaats van *ee*rste, enz. Weer anderen spreken dat alles minder of meer goed uit, doch geraken er niet toe den sisklank in : men*sch*en, bos*sch*en, vis*sch*en, als een eenvoudige *s* uit te spreken, alhoewel zij hun leven te midden van mensen, bossen of vissen doorbrengen. Het zijn voor hen allemaal men-*s-ch*en, bos-*s-ch*-en of vis-*s-ch*-en. Een zooveelste kan er niet toe komen uit te spreken : kwal*i*k, moeil*i*k ; hij voelt de dringende behoefte het welluidend « uit te galmen » : kwal*aai*k, moeil*aai*k. Niemand schijnt te merken, dat haast alle Vlamingen de klinkers voor een dentale nasaal eenvoudig geheel nasaleeren. Nog zonderlinger gaat het als die menschen spreken over pri*n*ciepes of een *discussie* voeren : het worden allemaal *preinsiepen* en *dieskuusses* ; iedereen scheldt tegen de *mieniesters*, niet tegen de *ministers*.

» Zoo zou ik nog een half uur lang voorbeelden bij de vleet kunnen aanhalen. Laat ik het echter niet doen : gij zoudt mij te schoolmeesterachtig vinden... Laat mij alleen nog even toe te wijzen op twee grove fouten, die algemeen tegen de uitspraak begaan worden. De eerste betreft den klemtoon. Daarmee liggen talrijke menschen overhoop. Zij zullen spreken b.v. van het onder-*wijs*, van een lo-*kaas*, als het toch klaar als de zon is, dat het moet zijn : het *on*-derwijs, een *lok*-aas. Onze beste sprekers leggen elk oogenblik den klemtoon verkeerd, en zeggen niet alleen *onderWIJs*, maar zelfs *onderRICHT*, *STADhuis*, *BURgemeester*, *majesTEIT*, *ONTslag*, *HOOgeschool*, *EDelgesteente*, *NIEUWjaar*, *ALtaar* ; ja zelfs *pracTISCH*, *econoMISCH*. Dan is er haast niemand in Zuid-Nederland, die in het spreken een onderscheid maakt tusschen b.v *mij* en *me* al naar gelang het voornaamwoord al of niet voorafgegaan wordt door een voorzetsel. Hoe dikwijls zult ge niet hooren : « Kind, kom eens *baai maai* », als het eenvoudig moet klinken « *bij me* ». De tweede fout die ik bedoel, betreft de uitspraak van de *h*. Het is een feit, dat, meen ik, niemand ontgaan kan, nl. dat de Vlamingen, als ze beschaafd meenen te spreken, de *h* weglaten waar ze staan moet en ze uitspreken, waar ze niet staat : *geef mij een harm*, maar : *waar is mijn oet* (hoed) (*Gelach*).

» In weerwil van dien voor iedereen waarneembaren toestand, zijn er menschen te vinden, die gelooven en met den meesten ernst beweren en staande houden, dat er in Zuid-Nederland wel degelijk een algemeen beschaafde omgangstaal bestaat. Zij die dit beweren, zijn echter geen philologen of taalkundigen van beroep : het zijn dilettanten, of op zijn best genomen, belangstellenden in taal- en letterkunde. Ik zou U willen raden, niet langer naar hun woorden te luisteren Het staat met de taal zoo ongeveer als met de opvoeding. Iemand die zijn zoon wil opleiden tot veefokker of bloemist, doet zijn zoon in de leer bij — een veefokker of een bloemist. Wie in zijn huis het gaslicht wil laten aanleggen, ontbiedt een gasfitter ; — men wendt zich tot een ingenieur, als er spraak is een rivier te verleggen, of een brug over een stroom te bouwen ; krijgt iemand een gebrek aan oog, oor, arm of been, hij haalt er spoedig een oogmeester of een oorendokter, of een andere specialiteit bij,

en laat er gerust naar kijken, met of zonder spiegel. *(Gelach).* Met een woord, iedereen is het hierover eens : dat men om iets goeds te verrichten, kennis van zaken moet hebben, daartoe opzettelijk moet opgeleid zijn. Ik ken op dien regel slechts twee uitzonderingen : iedereen kweekt kinderen op, zonder dat hij het geleerd heeft of leert, en iedereen meent over taalkwesties te kunnen en te mogen meepraten, zonder dat hij er ooit ernstig over nagedacht, laat staan gestudeerd heeft Naar het schijnt is het voldoende, dat men een taal spreke om er zeer geleerd over te zijn. Iedereen spreekt er over, al is het ook maar zijn mond voorbij; aldus zij die beweren, dat in Zuid-Nederland een algemeen beschaafde Nederlandsche omgangstaal wel degelijk bestaat. Zij bewijzen alleen reeds door die bewering dat zij de zaak waarover zij met zooveel fiducie spreken nooit van nabij hebben bestudeerd. De mannen van het vak hooren in die zoogenaamde algemeene taal tallooze verschillen, tallooze onnauwkeurigheden, en het zou, dunkt mij, een goed ding zijn, indien men aan die mannen van het vak, de taalkundigen van beroep, dezelfde eer en hetzelfde vertrouwen bewees als aan dokters, ingenieurs, metselaars, timmerlui, gasfitters, enz. Ik zal voor 't oogenblik maar aannemen, dat Gij uw dienaar dat vertrouwen niet ontzegt, en dat Gij hem wilt gelooven, zonder dat hij het nu nog verder in bizonderheden demonstreert, als hij op grond van nauwkeurige waarneming op de stelligste wijze verzekert, dat zij die meenen, dat in Zuid-Nederland een algemeen beschaafde Nederlandsche omgangstaal bestaat, een illusie koesteren, volkomen te goeder trouw, maar dan toch een illusie.

» Helaas! in de boeken staat de taal niet. Alleen de *letter*, het *teeken* staat er, terwijl de taal heel en al *klank* is.

» De meeste menschen denken over die kwesties niet na. Zoo is algemeen de gedachte verspreid, dat wij met de taal ter wereld komen. Wie echter een doofstom kind wil waarnemen, zal kunnen bemerken, dat dit niet zoo is. Wij praten maar omdat wij *hooren* praten, en het doofstom kind is niet stom, omdat hem aan mond, tong of verhemelte wat deert of scheelt, maar omdat het *doof* is, omdat het niet *hoort* wat rondom hem gezegd wordt. Neen, gij kunt de taal niet koopen zooals een koek in een bakkerij. Wat gij in de boeken ziet, *hoort* gij niet; daar *ziet* gij alleen, zwart op wit, zekere teekens. Men zegt soms wel, dat de letterteekens in de boeken de afbeelding zijn der klanken, die wij uiten, maar dat is alweer onjuist. Wat in de boeken staat is zelfs geen afbeelding, geen abstracte voorstelling der taal, want, ik herhaal het, taal is *klank*, en *klank* kan men niet afbeelden, noch afschilderen, noch afteekenen, noch voorstellen op welke wijze ook. *Klanken* kan men alleen herhalen. In de boeken staan dus maar een reeks van teekens ter aanwijzing van en daardoor ter herinnering aan abstracte denkbeelden, die wij in klanken uiten. Er is geen enkele letter van het alphabet, die iets aan of in zich heeft, waaruit maar eenigszins kan afgeleid worden aan welken klank zij beantwoordt. Men geeft zich daarvan het best rekenschap, als men een taal leert die geschreven wordt met een ander alphabet dan dat waaraan men gewend is, b.v. het Sanskriet, het Grieksch, het Arabisch, het Russisch of Chineesch. Men behoort dan niet alleen de teekens als zoodanig te leeren, men moet ook hun klankwaarde leeren kennen, en dat moet men vernemen van

buitenaf; de teekens zelfs leeren daaromtrent niets. De waarde moet ons *gezegd* worden. Zegt men ze U niet, gij zult er nooit iets over te weten komen. Laten wij ons dat toch goed in het hoofd prenten : letters zijn conventioneele teekens ; zij staan in de plaats van zekere klanken, doch meer doen zij niet.

» Als men een Vlaming, die maar eenigszins onderwezen is, vraagt : Welk is het beste, ja het eenige middel om echt Fransch, echt Engelsch, echt Duitsch, echt om het even welke taal te leeren? Dan zal hij zonder eenige aarzeling, of hij moest volstrekt van zijn zinnen beroofd zijn, antwoorden : het beste, het eenige middel om Fransch, Duitsch, Engelsch, enz. te leeren, dat is die talen te leeren spreken zooals men ze spreekt in Frankrijk, Engeland, Duitschland, enz., hetzij door daarheen te gaan, hetzij door het op zijn minst te leeren van menschen uit die landen. Iedereen begrijpt als het ware van zelf, dat men wel de zoogenaamde doode talen uitsluitend uit boeken leert, uit noodzakelijkheid des middels, maar dat men een levende taal alleen bij gekrek aan beters uit boeken leert. Iedereen is er nu overigens van overtuigd dat men een taal niet met de oogen, maar met de ooren leert. Alleen, als 't het Nederlandsch geldt, dan houdt die waarheid op waarheid te zijn. Vraagt dienzelfden Vlaming, waarover ik het zooeven had, wat het beste, het eenige middel is, om goed Nederlandsch te leeren, hij zal U aankijken, alsof hij het te Keulen hoorde donderen. Gij kunt op zijn gezicht lezen, dat hij er sterk aan twijfelt of het met uw geestvermogens wel volkomen in den haak is, maar zijn antwoord geeft te kennen, dat veeleer de zijne uit den haak zijn, en dat de logica alleen goed is om op de Universiteit — in het Fransch — onderwezen te worden. Inderdaad, zijn antwoord luidt niet : « Om goed Nederlandsch te leeren spreken, moet men spreken zooals men het in Noord-Nederland spreekt ». Daaraan denkt hij geen oogenblik. Hij zal u veeleer uitleggen, dat wij hier immers Nederlandsch spreken, daarmee bedoelende, dat wij nergens elders moeten zoeken, wat wij hier hebben. Helaas, hij vergeet daarbij dat wij hier niet meer in Nederland zijn, maar in België, en dat België, het moge hybridisch zijn zooveel men wil, een *werkelijkheid,* en wel een zeer wreede werkelijkheid is, die we nergens zoo goed kunnen waarnemen, als op het gebied der taal.

» De geschiedenis der talen leert dat, zoolang verschillende streken van een taalgebied even machtig of onmachtig, of los en vrij, tegenover elkander staan, idereen de taal van zijn gewest blijft gebruiken. Maar Gij weet wel, dat in alle landen der beschaafde wereld, één bepaald gewest de hegemonie op politisch, economisch en intellectueel gebied heeft weten te bemachtigen, en dat heeft altijd en overal tot gevolg gehad, dat ook het dialect van dat oppermachtig geworden gewest een soort van hegemonie verkreeg over alle andere dialecten. Beter en nauwkeuriger : de beschaafde vorm van dat dialect, d.w.z. dat dialect zooals het klinkt uit den mond van de beschaafde menschen, of van hen die daarvoor doorgaan, dat dialect zooals het gesproken werd door de hoogere standen, werd het voorbeeld en het ideaal voor de menschen uit de andere gewesten. Het werd de algemeene taal van het geheele taalgebied. Men ging het spreken en schrijven in alle andere gewesten, terwijl de andere dialecten bleven wat

ze altijd geweest waren : dialecten. Dat was reeds zoo in de oudheid; dat is ook zoo geweest in later tijd. De strijd om de hegemonie tusschen Sparta en Athene is U allen wel bekend; men heeft er U op de schoolbanken genoeg over gezegd, eenigen onder U zijn misschien van meening, dat men er U over gezaagd heeft. *(Gelach)*. Welnu, gij zult u herinneren, dat tot in de 5e eeuw v. C. elke Griek al wat hij te schrijven had, schreef in zijn plaatselijk dialect. Wij weten dat uit de documenten, die nog uit dien tijd zijn overgebleven. Met de vierde eeuw vóor Christus wordt het echter anders. Toen was Athene wat geworden! Haar macht en invloed waren zelfs zoo groot, dat het Attisch DE *taal* van het proza werd ook buiten Attica. Weldra schreven ook Dorische en Beotische dichters in het Attisch. Gaandeweg ontstaat, met het Attisch als legger, maar met een groot deel Ionisch, vooral in den woordenschat, een voor heel Griekenland gemeenschappelijke taal, die iedereen wenschte te kennen, die iedereen *moest* kennen, op straf van voor een « barbaros », een vreemdeling, een niet-Griek gehouden te worden, en dat was het ergste dat een Griek overkomen kon. Deze gemeenschappelijke taal, de koinė, vervangt de plaatselijke dialecten, waarvan zij slechts enkele eigenaardigheden overneemt. Omstreeks de eerste eeuw na Chr. bestaat niets anders meer dan die koinė; alle dialecten heeft zij verdrongen, en de Middel- en Nieuwgrieksche dialecten die men thans spreekt, zijn de regelrechte voortzetting dezer algemeene taal, niet van de Oudgrieksche plaatselijke dialecten.

» Een ander voorbeeld vinden wij in het land, dat wij thans Frankrijk noemen. Daar ontstonden uit het Latijn twee *talen :* het Provençaalsch in de zuidelijke, het *Fransch* in de noordelijke helft. Die twee *talen*, ik gebruik dit woord met opzet, worden ook de « langue d'oc » en de « langue d'oïl » genoemd. Deze benamingen komen voort van het verschil in de uitspraak van het woordje « oui » (ja), dat in het Zuiden « oc », in het Noorden « oïl » luidde. Welnu, die twee *talen* hebben ten allen tijde een groot aantal dialecten gehad en eeuwenlang is in Frankrijk gebeurd, wat in Griekenland en overal elders gebeurde : iedereen schreef zijn dialect. Onder de vier of vijf oudste gedenkstukken der Fransche letterkunde die tot ons gekomen zijn, is er slechts *één* in het Fransch, in den eigenlijken zin van 't woord; het is het leven van den heiligen Alexis. De meeste andere documenten zijn niet in het FRANSCH, maar in het Picardisch en het Burgondisch.

» In de 12e eeuw komt daar verandering in : het dialect van een zeer klein taalgebied, dat van het Ile-de-France, begint de voorkeur en daardoor den voorrang op alle andere te krijgen. De Fransche philologen zelf erkennen, dat hiervoor geen oogenschijnlijke reden bestond, die aan dat dialect inherent was. BRUNOT b.v. zegt zelfs, dat het noch rijker, noch leniger, noch welluidender was dan de andere toen bestaande dialecten; het had geen enkele buitengewone eigenaardigheid, die het van de andere onderscheidde. Integendeel : het had geen sterk uitgesproken kenmerken, het lag net in het midden van een aantal andere, en had iets van elk dezer. Alleen de politieke omstandigheden hebben het gemaakt tot wat het geworden is. Het was het dialect van het hof en van de hoofdstad; zijn vorderingen

hielden heel eenvoudig gelijken tred met die van de *Ducs de France*. Het werd al vroeg als een bewijs van goede opvoeding beschouwd, te kunnen spreken zooals men dat deed te Parijs, inzonderheid als aan het hof.

» In de Nederlanden is in de 17e eeuw de hegemonie verkregen door het toen sterk onder den invloed van het Brabantsch staande Hollandsch-Zeeuwsch. Men kan dat betreuren, men kan het niet te niet doen. Integendeel, men moet ten opzichte van het Nederlandsch doen, wat men ten opzichte van het Fransch, het Duitsch, het Engelsch enz., doet. Wij beschouwen immers als goed Duitsch, goed Fransch, goed Engelsch, de taal die gesproken wordt in Duitschland, in Frankrijk, in Engeland. Daarover is iedereen het eens.

» Laat U niet wijsmaken, dat het ijveren voor de algemeen beschaafde omgangstaal voortspruit uit minachting of geringschatting der dialecten, zooals zoo vaak wordt beweerd. Juist de jongere taalkundigen, die ijveren voor het algemeen beschaafd Nederlandsch, schatten onze dialecten veel beter naar waarde, bestudeeren ze veel nauwkeuriger, veel grondiger, en vooral met veel meer methode, dan de particularisten het ooit hebben gedaan of konden doen. »

De redenaar zelf weet zeer goed dat hij zijn pleidooi algemeen Nederlandsch tegen dialect op de spits drijft; en ook dat er in den mond der beschaafden groote schakeeringen blijven bestaan. Dr Kuyper b. v. spreekt lang niet als Domela Nieuwenhuis en Frederik Van Eeden lang niet als Willem De Vreese zelf; de redenaarstaal van Dr Schaepman en de redenaarstaal van Dr. Poels behooren zeker tot het algemeen beschaafd, al kan geen van beide zich 't geijkte norma laten aanpassen. Maar ten overstaan van den warboel in Zuid Nederland moeten nu eenmaal de eischen mathematisch-streng en autocratisch-gebiedend worden gesteld, wil men practisch tot een zuivering komen. Trouwens De Vreese zelf zegt het heel duidelijk : « Iedereen weet wel dat volstrekte eenheid nergens bestaat. Er kan natuurlijk alleen sprake zijn van een betrekkelijke eenheid, van een toestand die zich aan den oningewijde als een eenheid voordoet. Zelfs als wij uit al onze krachten naar eenheid streven, dan nog zullen er voor den ingewijde tallooze verschillen zijn : dat ligt aan even tallooze oorzaken van tijd en plaats, van omgeving en opvoeding, van den physiologischen bouw der spreekorganen bij elken mensch. Maar wat zal het zijn als wij *niet* naar eenheid streven, maar naar verscheidenheid? Het gevolg zal zijn niet verscheidenheid, maar een Babelsche spraakverwarring ».

Over de werking der Vereeniging kwam van wege Prof. Mansion (Luik) het volgend advies :

« Ziehier mijn antwoord op Uwe vriendelijke vraag namens » de « Vereeniging voor beschaafde Nederlandsche uitspraak ». » Mijne denkbeelden aangaande uitspraakleer vindt Ge uitvoerig » uiteengezet in mijn artikel « Over Uitspraakleer » (*Dietsche Wa-* » *rande en Belfort*, 1912, I, blz. 544-557). Uit de door U meege- » deelde stukken moet ik opmaken dat Gij tweeërlei beoogt : » 1° de algemeene Nederlandsche uitspraak te bevorderen, een » loffelijk doel, waarmee ik volkomen instem, hoewel de prac- » tische middelen mij niet overduidelijk blijken uit Uwe « Mede-

» deelingen » ; 2° de Nederlandsche omgangstaal in België te » acclimatiseeren. Dit laatste heeft naar mijn bescheiden meening » weinig kans op succes. Daarvoor is de invloed die van de school » uitgaat te gering, als hij niet gesteund wordt door dien van de » samenleving. Nu kringen waar « beschaafd » gesproken wordt » bestaan bij ons niet en directe aanraking met de « beschaafde » » kringen van Holland bestaat evenmin. Wel is er een Vlaamsch- » Belgische schrijftaal van Noord en Zuid en tevens in hooge » mate dialectisch getint. Komt zij ooit tot rijpheid — men hoeft » geen pessimist te zijn om de toekomst der Vlaamsche beweging » alles behalve rooskleurig in te zien — dan zal deze Zuidneder- » landsche omgangstaal steeds krachtiger de werking van het » Noordnederlandsch « beschaafd » ondervinden en ook in eenige » mate op dit laatste haren invloed uitoefenen. Dat ligt echter in » eene verre toekomst, want er zou zich eerst eene kern van fa- » milies (niet individu's) moeten gevormd hebben, waar de mo- » del-(Zuid)nederlandsche omgangstaal in zwang ware. Maar » wie meent dat het Hollandsch van het dagelijksch leven, zoo- » als het in de « beschaafde » kringen van den Haag of Amster- » dam wordt gehoord, pasklaar over de grens kan gestuurd wor- » den om als verplicht vak aan alle onderwijzers in Vlaanderen » te worden opgelegd, die heeft nog veel te leeren op het gebied » taalwetenschap. Ik weet niet of den stichters van Uwe Veree- » niging eene dergelijke illusie voorgezweefd heeft, maar zekere » zinsneden uit Uwe « Mededeelingen » wekken den indruk alsof » zulks het geval was. » (Luik, 30 November 1913).

Bij het bovenstaande schrijven wenscht de Redactie der Mededeelingen het volgende te mogen aanteekenen : Naar het ons voorkomt onderschat Prof. Mansion den rechtstreekschen invloed die ook in Noord-België van het gesproken Noord-Nederlandsch uitgaat. Dat hier het kontakt met het Algemeen Beschaafd geheel ontbreken zou, kunnen wij niet zoo gereedelijk toegeven. Het aantal min of meer, maar toch steeds in zekere mate. Algemeen Nederlandsch sprekende Hollanders, die zich in onze groote steden komen vestigen, is aanzienlijk en stijgt voortdurend; dientengevolge wordt in deze centra, in het dagelijksch leven ook steeds meer « Hollandsch » gehoord, wat niet zonder invloed blijft op de taal van de Vlaamsche omgeving. Het gebied waarbinnen op het vasteland Algemeen Beschaafd Nederlandsch gesproken wordt, is dus niet langer beperkt binnen de Hollandsche rijksgrens : ook bezuiden daarvan bestaan in de Vlaamsche gewesten een aantal — voor ons allergewichtigste — enclaves. Van een pasklaar over de grenzen brengen van het Algemeen Beschaafd — dit wordt toch niet alleen in de beschaafde kringen van den Haag of Amsterdam gesproken! — hoeft dus in geen geval sprake te zijn. Mede verliest Prof. Mansion uit het oog, dat een aantal Vlamingen — en ook hier is hoopvolle stijging waar te nemen — zich direkt in Holland of onder invloed van Hollanders heeft gevormd en zich nog steeds vormt en dat wel degelijk in Zuid-Nederland reeds kringen van Vlamingen bestaan waar « Hollandsch » wordt gesproken. De mogelijkheid tot het ontstaan van een kern van Vlaamsche families die in al hun betrekkingen het Algemeen Beschaafd Nederlandsch bezigen — met tal van schakeeringen die de eenheid er van niet in den weg staan — is hiermede gegeven. Voor Vlamingen, die

zich dit Algemeen Beschaafd willen eigen maken, bieden deze kringen en de Hollandsche enclaves in Zuid-Nederland geschikte, natuurlijke en kostbare steunpunten. De afzondering van Holland en het « Hollandsch » is in het Zuiden dus geringer dan de Luiksche hoogleeraar het laat vermoeden en zal trouwens afnemen in versnellend tempo naarmate de inwerking van een nieuwe, in de Groot-Nederlandsche denkbeelden opgevoede jeugd, zich in het Zuiden zal doen gevoelen. Wat nu de kwestie van de algemeene taal in het onderwijs betreft, voor ons gaat het zeker dat als norm alleen het (Noordnederlandsch) Algemeen Beschaafd in aanmerking kan komen. Hoe, om tot het grootst mogelijk resultaat te geraken, deze norm zal dienen te worden in- en doorgevoerd, is ten deele een paedagogische kwestie, waarvan een ernstige studie steeds meer noodzakelijk blijken zal naarmate onze denkbeelden doordringen.

— Hoe 't nu feitelijk staat in zake algemeen Nederlandsch op onze bisschoppelijke onderwijsgestichten werd met een prachtige aanschouwlijkheid op het 32e Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres te Antwerpen 1912 uiteengezet door E. H. Th. Spaeninkx, leeraar aan het Seminarie te Hoogstraten, thans bestuurder van het Duitsche klooster te Borsbeek (1). Uit den pas verschenen tekst onthouden we vooral dit :

Hij overkijkt den toestand en behandelt hem in drie tijdvakken : 1) vóór de bisschoppelijke onderrichtingen van September 1906 ; 2) na die onderrichtingen ; 3) na het aannemen van de wet Segers-Franck, 12 Mei 1910.

Het geldt hier in hoofdzaak de bestudeering van den toestand te Hoogstraten zelf, op een seminarie dat als een modelinrichting staat aangeteekend.

« Coremans' wet dateert van den 15n Juni 1883. Eerst den 4n April 1892 werden in het Aartsbisdom Mechelen naar de Superiors van Klein Seminaries, de Bestuurders van Colleges en andere inrichtingen voor middelbaar onderwijs voorschriften gestuurd, die in verband stonden met de toen haast negenjarige Coremans' wet.

» De bewoordingen dier voorschriften laat ik onverlet, om U enkel den werkelijken toestand van het Nederlandsch te schetsen, terwijl die voorschriften op ons Klein Seminarie golden.

» Welke was alsdan BUITEN DE LESSEN DE OMGANGSTAAL op onze inrichting ?

» Buiten de lesuren moesten de *leeraars* met den Superior, met de studenten en onder elkander altijd Fransch spreken van het eerste begin tot het laatste einde van elken trimester. Twee en meer leeraars in het Nederlandsch, die samenkwamen om over hun Nederlandsche lessen te praten, moesten nóg Fransch spreken, om de eenvoudige reden, dat zulks dán ook mogelijk was. De aanwezigheid van Nederlandsch sprekende vreemdelingen alleen ontsloeg de leeraars van de strenge verplichting gedurende het gansche schooljaar een Franschen mond te zetten. Of de leeraars tijdens de vacantie in 't Nederlandsch met

(1) Zie in *Hooger Leven*, 25 April 1914. « Het Nederlandsch op de Bisschoppelijke inrichtingen voor middelbaar onderwijs van Vlaamsch Belgie ».

elkander woorden en brieven mochten wisselen, heb ik nooit geweten; doch met den Superior waren de mondelinge en schriftelijke vacantie-betrekkingen der leeraars Fransch. Te pas en te onpas, met vernederende en pijnigende redenen daarbij, werd den leeraars de dure plicht van het uitsluitend onderling gebruik van het Fransch voorgehouden.

» Na een zeswekig verblijf op het Klein Seminarie viel elke nieuwe student onder het gebod van het uitsluitend gebruik der Fransche taal buiten de lesuren. De *studenten* mochten nooit onder elkander en nooit met de leeraars Nederlandsch spreken. Bij de verbetering van het Nederlandsch schriftelijk werk buiten een Nederlandsch lesuur, mocht wel *over* het Nederlandsch, maar niet *in* het Nederlandsch gesproken worden, zooals bij een Latijnsch opstel en een Grieksch werk wel *over* het Latijn en *over* het Grieksch, maar niet *in* het Latijn noch *in* het Grieksch gepraat werd. Werd een student der vijf hoogste klassen op maar één Nederlandsch woord door een leeraar of een subregent betrapt, dan kreeg hij vier kwade noten en was hij zijn prijs voor goed gedrag kwijt, dan liep hij aldus één der zwaarste straffen op. Onder de studenten in de vijfde, in de zesde en in de voorbereidende klassen ging een papieren rolletje rond, het signum, dat de jongens elkander in de hand duwden bij het wederkeerig betrappen op het spreken van de moedertaal. De betrapten moesten wat geld betalen en daarenboven voor den leeraar van hun klasse een straf schrijven of iets van buiten leeren.

» Hoe stond het met het Nederlandsch in de LESSEN?

» Van de zesde tot de rhetorica werd twee uur per week aan het onderwijs in het *Nederlandsch* zelf besteed. Het Nederlandsch beschikte over 80 punten in twee prijskampen, het Fransch over 120 punten in drie prijskampen. De Walen, de Brusselaars en de ander verfranschte Vlamingen waren in de Nederlandsche lessen aanwezig, mochten er echter in lezen, schrijven of bestudeeren wat ze wilden, als ze maar stilzaten. Zij volgden de Nederlandsche lessen niet, schreven de Nederlandsche werken niet, streden niet mee in de Nederlandsche prijskampen.

» Het derde deel der *Latijnsche* en *Grieksche* schrijvers werd in het Nederlandsch vertaald. Anders werd in de Latijnsche en Grieksche lessen het Nederlandsch niet gebruikt. In de prijskampen in vertaling uit het Latijn en het Grieksch mochten de studenten het Nederlandsch bezigen. Ten gerieve van de Walen, de Brusselaars en de ander verfranschte Vlamingen werd de vertaling van het vermelde derde deel der Latijnsche en Grieksche schrijvers ook altijd in het Fransch gegeven. Hun mondelinge en schriftelijke vertalingen mochten dezen altijd in het Fransch maken.

» Het Nederlandsch bij het onderwijs in den *godsdienst?* De lessen over den *catechismus* werden in alle klassen in het Nederlandsch gegeven. De *gewijde geschiedenis* in de zesde werd na lange Fransche jaren ten slotte in het Nederlandsch onderwezen. De *liturgie* in de vijfde werd in het Fransch aangeleerd. De *apologetica* in poësis en rhetorica werd uitsluitend in het Fransch gegeven.

» Bij *aardrijkskunde* en *geschiedenis*, bij *natuurkunde*, *scheikunde*

en *natuurlijke historie*, bij *rekenkunde*, *meetkunde* en *algebra* werd geen Nederlandsch gebruikt.

» Walen konden nooit de soms gevraagde toelating bekomen om op bepaalde tijden met bepaalde Vlaamsche studenten ter oefening gedurende eenige weinige minuten wat Nederlandsch te spreken. Twee, drie Vlaamsche studenten zouden ten gevolge van die toelating eenige oogenblikken per week aan oefening in het Fransch hebben verloren. Om dezelfde reden is het allen studenten steeds verboden geweest zich onderling in het spreken van Engelsch of Duitsch te oefenen. Daarenboven waren Duitsch spreken, Engelsch spreken slechts verkapte middelen om Nederlandsch of half Nederlandsch te praten, en bij betrapping door leeraar of subregent, triomfantelijk aan te voeren : ik sprak Engelsch, of : ik sprak Duitsch. Degenen, die zonder kennis van het Nederlandsch aan het Klein Seminarie te Hoogstraten kwamen studeeren, konden, na voltrokken studiën, het Nederlandsch noch spreken, noch schrijven, noch ook maar verstaan. De Walen, die Hoogstraten verlieten en gehoopt hadden aldaar Nederlandsch aan te leeren, hadden er haat opgedaan tegen de Vlamingen, wijl dezen volgens hen alles in het werk hadden gesteld om voor de Walen het aanleeren van het Nederlandsch onmogelijk te maken.

» Het Nederlandsch, dat de studenten, bij het onderwijs in het Nederlandsch zelf, bij het vertalen uit Latijn en Grieksch, bij de lessen over godsdienst, op den preekstoel, bij het opvoeren van een klucht, hoorden, was arm, erg gewestelijk naar klank, woord en wending, en vol gallicismen.

» Er moest een WAAL aartsbisschop van Mechelen worden om een begin te maken met het veranderen van een toestand, waarin door alle mogelijke middelen VLAMINGEN bij VLAMINGEN het vreemde Fransch verhieven en opdrongen en het eigen Nederlandsch neerhaalden en verdrongen.

» Monseigneur Mercier werd den 21^{n} Februari 1906 tot aartsbisschop van Mechelen verkozen. Hoe meer het schooljaar 1905-1906 ten einde spoedde, hoe strakker de verwachting gespannen stond van wat de nieuwe aartsbisschop betreffende het Nederlandsch zou voorschrijven.

» Het schooljaar 1906-1907 was reeds een paar dagen begonnen, toen onze Superior uit Mechelen voor ieder leeraar een vijftienbladzijdig exemplaar der onderrichtingen van de zes Belgische bisschoppen meebracht.

» De laatste drie dagen van de week mochten leeraars en studenten Nederlandsch spreken. Zeer korten tijd daarop werd voor de studenten en voor de leeraars in hun betrekkingen met de studenten dat *mogen* een *moeten*. En dat moeten trof ook de Walen, de Brusselaars en de ander verfranschte Vlamingen.

» En de studenten mochten onder elkander geen gewestelijk, geen plaatselijk Nederlandsch bezigen ; neen, zij moesten die drie dagen naar woord en uitdrukking, naar vorm en klank zuiver algemeen beschaafd Nederlandsch gebruiken. Die zelfde drie dagen moesten alle leeraars in hun betrekkingen met alle studenten hetzelfde doen.

» In elke humaniora-klasse bleef twee uur aan de *Nederlandsche taal* besteed. De lessen in het Nederlandsch wonnen echter aan waarde door het aannemen van den algemeen beschaafden vorm

onzer taal en door de snel groeiende kennis van het Nederlandsch bij de leeraars.

» Tusschen de voorgeschreven omgangstaal van de verschillende dagen der week en de voertaal van het onderwijs in de Latijnsche en Grieksche lessen op die dagen zal men een nauwe overeenkomst vinden. Het *Latijn* en het *Grieksch* werden namelijk de eerste drie werkdagen van de week in het Fransch onderwezen, doch de laatste drie werkdagen uitsluitend in het Nederlandsch. Die drie dagen geschiedden de schriftelijke en mondelinge *vertalingen* uit het Latijn en het Grieksch in het Nederlandsch ; die drie dagen werden de *thema's* uit het Nederlandsch in het Latijn en het Grieksch overgebracht ; die drie dagen werd de *zakelijke en letterkundige uitleg* der Latijnsche en Grieksche *spraakkunst* in het Nederlandsch gegeven, in algemeen beschaafd Nederlandsch, met de wetenschappelijke woorden en wendingen, die Noord-Nederland in zwang heeft gebracht ; die drie dagen werden de *spreekoefeningen* welke in de Latijnsche lessen overal zeer dikwijls en in de Grieksche lessen na de vijfde nu en dan ook mogelijk zijn, alle in het Nederlandsch gehouden. Kortom de voornaamste leeraars in elke klasse gebruikten bij 't onderwijs van de twee voornaamste vakken gedurende de helft van de week uitsluitend Nederlandsch, goed Nederlandsch. Dat Nederlandsch was geen vertaling uit het Fransch ; het werd opgehaald uit de beste Noord-Nederlandsche boeken over Latijn en Grieksch, die Klein Seminarie en leeraars zich dadelijk aanschaften. Zoo hadden dan, onder de studenten, *de Vlamingen* last van de Fransche voertaal in de Latijnsche en Grieksche lessen de eerste helft van de week ; zoo hadden dan daartegenover *de Walen, de Brusselaars en de ander verfranschte Vlamingen* last van de Nederlandsche voertaal in dezelfde lessen de laatste helft van de week. *De prijskampen in vertaling uit het Latijn en het Grieksch* mochten de studenten, zooals vroeger, naar verkiezen, in het Nederlandsch of in het Fransch maken. *De prijskampen in Latijnsche en Grieksche schrijvers* bevatten eenige Nederlandsche en eenige Fransche vragen en elke student moest in ieder antwoord de taal van de vraag gebruiken. *In een prijskamp was de opgave van het Latijnsch en Grieksch thema* gedeeltelijk Fransch of nu geheel Nederlandsch en dan geheel Fransch.

» Voor de *godsdienstlessen* ging men voort met de *liturgie* in de vijfde klasse hoofdzakelijk in het Fransch te onderwijzen, doch in poësis en rhetorica werd gemiddeld een half uur Nederlandsch gesproken bij het twee-urig wekelijksch onderricht in de *apologetica*.

» Van de twee uur vaderlandsche of algemeene *geschiedenis* en van de één uur *aardrijkskunde* werd wekelijks in al de klassen het vierde deel aan onderwijs door het Nederlandsch besteed. De meeste vragen van de prijskampen in beide vakken werden in het Fransch gesteld, doch telkens kwamen ook eenige Nederlandsche vragen voor. Alle studenten, zonder onderscheid, moesten de taal van hun antwoorden in overeenstemming brengen met de taal van de vragen.

» Bij *natuurkunde* en *natuurlijke historie*, bij *rekenknnde*, *meetkunde* en *algebra* moesten de wetenschappelijke termen in het Nederlandsch opgegeven worden, doch zóó opgegeven, dat ze leven

en beweging kregen in heele zinnen, in een heele aaneenschakeling van zinnen, in een heele bewijsvoering of uiteenzetting. In de prijskampen in deze vakken moest telkens voor alle studenten naar eenige Nederlandsche wetenschappelijke termen gevraagd worden.

» *De Walen, de Brusselaars en de ander verfranschte Vlamingen* werden van geen enkel Nederlandsche oefening, van niets, dat door het Nederlandsch onderwezen werd, vrijgesteld. In 't begin van hun verblijf te Hoogstraten, kregen zij, gedurende korter of langer tijd, bijzondere lessen in het Nederlandsch om des te spoediger voorbereid te zijn op al wat in 't Nederlandsch werd onderwezen. Na geen al te langen tijd kenden zij Nederlandsch genoeg. Geen Walen verlieten in het vierjarig tijdvak van de bisschoppelijke onderrichtingen het Klein Seminarie te Hoogstraten of ze konden tamelijk vlug en vlot Nederlandsch spreken. Hun beste leermeesters daarin waren hun brave Vlaamsche kameraden, de drie dagen van de week, waarop alle studenten buiten de lessen het Nederlandsch moesten gebruiken. En de Vlamingen waren inderdaad de goede gezellen der Walen en Brusselaars geworden. Vroeger kon tusschen de Vlamingen en de eeuwig vlaamschonkundigen geen goede verstandhouding heerschen. De overgroote meerderheid van de studenten, de echte zonen van het taalgebied, waarin het Klein Seminarie ver en diep gelegen is, de Vlamingen voelden zich in taalopzicht op allerlei wijze, als stiefkinderen, achtergesteld, benadeeld en van alle recht beroofd Tegenover zich zagen zij de bitter kleine minderheid van de studenten, in Vlaamsch België echte vreemden en vervreemden, de Walen als lieve kinderen, wegens hun eerste Fransche opleiding begunstigd, bevoordeeld en bevoorrecht. In gemoede achtten zich dan ook de Vlamingen verongelijkt, en, als gevolg van die overtuiging, koesterden zij voor de Walen en Brusselaars grooten nijd en hevigen afkeer, die dikwijls tot uiting kwamen.

» Het *programma van de prijsuitdeeling* werd tweetalig met het Fransch nog vooraan.

» Alle ander *druksels*, waardoor het Klein Seminarie zich met de ouders van de studenten in betrekking stelde, bleven of werden tweetalig.

» Het *diploma*, dat de studenten na hun rhetorica meekregen, is sinds dit jaar tweetalig, met het Nederlandsch vooraan, en bij de Vlamingen in het Nederlandsch ingevuld.

» De *vlag* van het Klein Seminarie, die vroeger enkel een Fransch opschrift droeg, prijkt thans, tot groote voldoening van leeraars en studenten, enkel met een Nederlandsch opschrift.

» Toen in den laatsten trimester van het schooljaar 1909-1910 *leerlingen, leeraars en oud-leeraars* het *vijf-en-zeventigjarig bestaan van het Klein Seminarie* vierder, was volstrekt alles, alles Nederlandsch : de feestgroet van een student, de lezing van den Superior over de geschiedenis onzer inrichting, de toespraak van Mgr De Wachter, wijbisschop van Mechelen, de woorden van de gelegenheidscantate, de liederavond Cuppens-De Vocht-Bogaerts.

Dat was eigenlijk de beste tijd, want onder « 3° Het Nederlandsch op het Klein Seminarie te Hoogstraten na het aannemen der wet Segers-Franck van 12 Mei 1910 en de daarop in September 1910 door Zijn Eminentie voorgeschreven wijzigingen

der onderrichtingen van September 1906 » werden de nieuwe voorschriften zoo verklaard dat nu in al de klassen de Latijnsche lessen uitsluitend door het Fransch onderwezen werden, terwijl toch de voorschriften enkel spraken van de « vertalingen der Latijnsche schrijvers ».

» Ik hoop echter, dat die voor het Nederlandsch en de Vlamingen zeer nadeelige uitlegging niet lang gangbaar zal blijven.

» Om vele gewichtige redenen immers is het spijtig, dat al de Latijnsche lessen geheel in het Fransch worden gegeven.

» Alles samenvattende, moet thans, heel Vlaamsch België door, Brussel en voorsteden uitgezonderd, op alle bisschoppelijke inrichtingen voor middelbaar onderwijs, *het Nederlandsch als eenige voertaal* gebezigd worden bij het Nederlandsch zelf en en nog twee ander vakken; *als bijvoertaal naast het Fransch* bij alle overige vakken, uitgenomen het Fransch, het Duitsch en het Engelsch, welke talen door de rechtstreeksche methode moeten onderwezen worden, uitgenomen ook in het aartsbisdom Mechelen, volgens eenigen, het Latijn, bij hetwelk, naar de meening van die eenigen, het uitsluitend gebruik van het Fransch zou voorgeschreven zijn.

» Haast alle *leeraars* van bisschoppelijke inrichtingen voor middelbaar onderwijs zijn dus thans verplicht hun vak ook in het Nederlandsch te kennen.

» De *studenten* hooren thans haast bij elk vak ook het Nederlandsch weerklinken.

» Dit is reeds een machtige oorzaak, die bij de Vlamingen hoe langer zoo meer ten gevolge zal hebben de behandeling in het Nederlandsch van alle wetenschappelijke onderwerpen.

» Te Bonne-Espérance in het Walenland, hield den 11n, 12n en 13n September 1911 het vrij katholiek middelbaar onderwijs van geheel België een *congres*, waarvan de Waalsche leeraars zelf hebben getuigd: het congres is een triomf voor de Vlamingen en hun taalstrijd. Zóó talrijk en zóó ernstig waren de Nederlandsche verslagen der Vlaamsche leeraars, zóó gemeend waardeerend en zóó luide gesproken waren de woorden van de hoogst geplaatste congresgangers over het streven der Vlamingen.

» De inrichters van dat congres hebben er voor gezorgd een driemaandelijksch tijdschrift *Nova et Vetera* te stichten, gewijd aan al wat op het middelbaar onderwijs betrekking heeft. Zij verzoeken dringend elken medewerker zijn bijdrage in de taal op te stellen, die hij verkiest: Nederlandsch of Fransch. En wat zij verzoeken, verzoeken zij in volle oprechtheid. Ook hebben de eerste afleveringen reeds prachtige Nederlandsche artikelen gebracht: over Tacitus, over zakelijke woordkennis, over den godsdienst in Egypte ten tijde van Amenophis IV. Het tweede nummer reeds ging naar de Vlaamsche inteekenaars in een Nederlandschen omslag en naar de Waalsche inteekenaars in een Franschen omslag.

» Leeraars aan colleges en seminaries van het aartsbisdom Mechelen geven *tweetalige voorbereidingsboekjes tot de Latijnsche en Grieksche schrijvers* uit.

» De Jezuïeten laten een reeks *eentalige Nederlandsche voorbereidingsboekjes tot dezelfde schrijvers* verschijnen en ook een prachtige reeks *in het Nederlandsch geschreven philologische boeken over Latijn*

en Grieksch. In die tweede reeks heeft pater Heyerman één en pater Geerebaert reeds drie boeken uitgegeven.

» Zoo krijgen we, na korten tijd, een volledig stel boeken voor de leeraars, een volledig stel schoolboeken voor de studenten, in onze taal opgesteld.

» Het Fransch eentalig onderwijs in een vak is voor de Vlamingen en voor dat vak uit den booze.

» Het Fransch én tevens Nederlandsch onderwijs in een vak is voor de Vlamingen en voor dat vak nóg uit den booze.

» Het Nederlandsch eentalig onderwijs in een vak deugt alleen voor de Vlamingen en dat vak.

» Zoo dikwijls ik het tweetalig worden van het onderwijs in *alle* vakken op onze bisschoppelijke inrichtingen voor middelbaar onderwijs heb toegejuicht en toegejubeld, heb ik de tweetaligheid van het onderwijs voor de Vlamingen *vér* boven de vroegere Fransche eentaligheid gesteld, en die *álgemeene* tweetaligheid beschouwd als een gemakkelijken overgang van ons eentalig Fransch onderwijs, uit het somber verleden, tot ons eentalig Nederlandsch onderwijs, in de aanlichtende glorierijke toekomst.

» Opdat de vervlaamsching van het bisschoppelijk middelbaar onderwijs in Vlaamsch België steeds verder ga en het Nederlandsch ten slotte de eenige voertaal van alle vakken worde tot voordeel van onze studenten, van ons volk, van België en van de wereld, moeten de leerlingen, die de bisschoppelijke middelbare inrichtingen verlaten, naar een hooger onderwijs kunnen overloopen. tot het ontvangen waarvan zij noodig hebben : Nederlandsch, en nog Nederlandsch, en immer Nederlandsch. »

In verband hiermee is het wel de moeite waard kennis te maken met n^r^ 7 met de *Handelingen der Bestendige Commissie voor het Onderwijs in en door het Nederlandsch*, uitgegeven door de Kon. Vl. Academie.

Dit n^r^ 7 brengt ons een studie van Gustaaf Segers, « De Moedertaal en de Tweede Taal in de Lagere School, stemmen uit den vreemde ». Hij wil betoogen dat het onderricht der tweede taal in de lagere school niet tehuis behoort, en hij doet dit met een vracht van brieven hem door schoolautoriteiten uit het buitenland, vooral uit Duitschland, Nederland en Zwitserland bezorgd.

— 't Is thans 50 jaar geleden dat het totstandkomen der grootsche onderneming van het Nederlandsch Woordenboek werd verzekerd door het teekenen van het contract tusschen de uitgevers in geestelijken en stoffelijken zin, en nog zullen verscheidene deelen moeten verschijnen vóór dat het is voltooid. Dit wekt misschien verwondering bij degenen, die niet kunnen begrijpen, welk een arbeid er voor de samenstelling van het Woordenboek wordt vereischt; ook het door de Gebroeders Grimm gestichte Deutsches Wörterbuch, in 1854 begonnen, is evenmin reeds voltooid. Misschien zou er een grooter deel afgewerkt kunnen zijn, maar de eerste 25 jaren zijn voor het Woordenboek niet de voorspoedigste geweest. De betrekkelijk weinige tijd van den dag, die er De Vries voor het Woordenboek overbleef; de te geringe voorarbeid die was verricht,

toen reeds met de bewerking werd begonnen, nl. voor het verzamelen van bouwstoffen, die voor een deel nog moesten worden bijeengebracht; de tijd in de eerste deelen besteed aan het opsporen en beschrijven van de etymologie of de afleiding der woorden, ook de grootsche opzet, doch vooral het geringe aantal werkkrachten, ziedaar enkele oorzaken, waardoor de geregelde en snelle voortgang der bewerking van het Woordenboek werd belemmerd.

Voegt daarbij de wederwaardigheden, waardoor de geschiedenis van het boek gedurende een deel van dien tijd tot eene lijdensgeschiedenis is geworden. De medestichter van het Woordenboek, Te Winkel, van wien De Vries in de Inleiding (bl. xxviii) getuigt : « dat heldere verstand, dat scherpzinnige oordeel, die logische juistheid van begrippen, dat geoefende grammatische zintuig, bij die veelzijdige kennis en die gemoedelijke waarheidsliefde, dat alles is mij eene dagelijksche leerschool geweest, waaraan ik nog heden erkentelijk herdenk », ontviel hem reeds in 1868; het laatste wat hij schreef was eene onvoltooide schets van het artikel « afspinnen »; zij brak af met de aanhaling « zijn levensdraad is afgesponnen », zooals De Vries met aandoening in eene noot op dat woord vermeldt. De tweede medearbeider, de geestrijke Eelco Verwijs, van wiens buitengewone werkkracht en groote gaven De Vries het beste mocht verwachten, werd na eenige jaren van aangename samenwerking aangetast door eene kwaal, die hem het werken hoe langer hoe meer onmogelijk maakte en hem in 1880 ten grave sleepte. En de derde, de scherpzinnige en geleerde P. J. Cosijn, werd in 1877 tot een academischen werkkring geroepen en moest zijne werkzaamheid aan het Woordenboek staken; de hoop dat hij haar weer zou opvatten is niet vervuld.

Zoo stond De Vries, door deze opeenvolgende slagen getroffen en zelf niet meer over zijne vroegere kracht beschikkende, weder alleen voor de zware taak, en er bestond gevaar, dat de schoone en grootsche onderneming te niet zou gaan door gebrek aan arbeidskrachten. Er gingen jaren voorbij dat er geene enkele aflevering verscheen en het aanvankelijk zeer groote getal inteekenaars slonk langzamerhand tot op een vierde. Doch gelukkig lieten de uitgevers, in weerwil van de ongunstige geldelijke uitkomsten, den moed niet zinken en in 1879 hergaf een heldere lichtstraal op zijn pad aan De Vries wegkwijnenden moed, toen het congres te Mechelen het besluit nam zich te wenden tot de Nederlandsche en Belgische regeeringen, « opdat krachtige maatregelen genomen werden om de verdere uitgave van het Nederlandsch Woordenboek te verzekeren en te bespoedigen ». Dit besluit had het gewenschte gevolg : van dien tijd af trok de Nederlandsche regeering zich de zaak aan, en ook de Belgische voldeed aan het verzoek op de meest heusche en vleiende wijze. De Vries toog weder aan het werk en mocht de voldoening smaken aan het congres te Breda (1881) de dertigste aflevering aan te bieden. Vooral was het voor hem een groot geluk, dat hij zijn leerling A. Kluyver kon opleiden tot zijn opvolger en aan hem de leiding der zaak kon toevertrouwen, wanneer hij zelf niet meer in staat zou zijn, zijne krachten er aan te wijden.

Nu brak een nieuw tijdperk van wederopleving aan en deze

werd bloei, toen door de zorgen der « Commissie van Bijstand », een uitvloeisel van het Taalcongres te Amsterdam (1887), het aantal medewerkers kon worden uitgebreid. In 1888 werden de Heeren A. Beets en J. W. Muller aan de Redactie verbonden; van 1891-92 de Heer Uhlenbeck, van 1891-1896 de Heer De Vreese, van 1902-1905 de Heer Lodewijckx. Thans, nu de Heeren Muller (in 1902) en Kluyver (in 1911) tot een academischen werkkring zijn geroepen, bestaat de Redactie uit de Heeren Beets (sedert 1888), Boekenoogen (1896), Heinsius (1906), Knuttel (1907) en Van der Meulen (1912). Er verschijnen nu geregeld zes afleveringen in een jaar en er is gegronde hoop, dat het groote en grootsche werk over een twintigtal jaren voltooid zal zijn. En daar het meerendeel der redacteuren nog jong van jaren is, mag men de toekomst van het Woordenboek verzekerd achten.

Wij spreken aan de Redactie bij gelegenheid van den gouden herdenkingsdag onzen hartelijken wensch uit, dat het haar gegeven moge zijn, deze nationale taak tot een goed einde te brengen, dat zij de voltooiing er van moge bewerkstelligen en beleven en dat het haar niet moge ontbreken aan de voor de vervulling harer zware maar schoone taak noodige volharding en onontbeerlijke werkkracht. Ook aan de Uitgevers-firma's, wier namen op eene eervolle wijze aan het Nederlandsch Woordenboek zijn verbonden, en die — eene gelukkige gedachte — meenden dat deze dag niet onopgemerkt mocht voorbijgaan, komt een woord van warme erkentelijkheid toe voor het aandeel dat zij hebben in de totstandkoming van het Nederlandsch Woordenboek, door hunne onbaatzuchtigheid en hunne onverflauwde belangstelling in deze nationale zaak. Van de oorspronkelijke uitgevers is niemand meer in leven; de Heer D. A. Thieme overleed in 1876; de Heer Martinus Nijhoff in 1894. en de laatst overgeblevene, de Heer A. W. Sijthoff, stierf vóor weinige maanden en mocht dus helaas dezen ook voor hem zoo gewichtigen dag niet beleven, maar de firma's Nijhoff en Sijthoff zetten de tradities harer stichters met groote trouw voort en zijn vast besloten mede te blijven werken aan de voltooiing van het grootsche werk. (Uit *Nederlandsche Bibliographie* van A. W. Sythoff).

— Zonderling mag het zeker heeten dat wanneer aan sommige « Flaminganten » verweten wordt dat zij tegen de Fransche beschaving zouden zijn, zij dadelijk van verontwaardiging opspringen en bij hoog en laag zweren dat zij de Fransche beschaving zeer hoog schatten. Dat zag men in den laatsten tijd alweer gebeuren in de Kamer van Volksvertegenwoordigers bij de behandeling der Schoolwet.

Nu, het moet ons eens van het hart. Die aanbidding der Fransche « cultuur », zooals men dat pleegt te heeten, vinden we eenvoudig belachelijk.

Zeker ware het onbillijk te beweren dat op onze dagen in Frankrijk op het gebied der wetenschap niets merkwaardigs meer zou te vinden zijn: zeker wordt daar nog werk verricht, dat ook terecht de aandacht der geleerden in andere landen wekt, al is het nu ook waar dat zij, die daar thans de dragers

der wetenschap zijn, eigenlijk van vreemden oorsprong zijn, gelijk namen als Metchnikoff voldoende aantoonen.

Maar onwaar is het dat Frankrijk thans nog in de geleerde wereld den schepter zou zwaaien, en zonder den toevoer van vreemde krachten zou het zeker op dat gebied nog ontzaglijk meer zijn achteruit gegaan. Wanneer men nu Vlaamsche volksvertegenwoordigers hoort zeggen dat zij den meesten eerbied koesteren voor de Fransche beschaving, dan zeggen zij iets dat zij zelf niet gelooven of leveren een treurig bewijs van hunne verregaande onwetendheid. Die onwetendheid nu is een natuurlijk gevolg van de vermuilezelende opvoeding, die hun in hunne jeugd ten deel viel en waarvan zij de gebreken door luiheid of onmacht niet wisten te verhelpen.

Wanneer zulke menschen, van wie men redelijkerwijze kon verwachten dat zij eene algemeene ontwikkeling zouden bezitten, zoo weinig afweten van den toestand der Wetenschap in de verschillende landen, die ons omringen, is het werkelijk niet te verwonderen dat er nog zoo velen worden aangetroffen die de vijanden onzer taal maar dwazelijk napraten, wanneer dezen beweren dat de beschaving het onmogelijk buiten Frankrijk zou kunnen stellen en dat alle licht uit Parijs moet komen.

Die schromelijke achteruitgang der Fransche wetenschap werd overigens herhaaldelijk door Franschen zelven in het licht gesteld. Zoo schreef in 1895 in zijn werk *La structure du protoplasme et les théories sur l'hérédité,* Yves Delage, hoogleeraar aan de Sorbonne te Parijs : « Tegenover één werk, dat in het Fransch het licht ziet, verschijnen er drie in het Engelsch en vier in het Duitsch!...

Twaalf jaar vroeger kon men in een Noord-Amerikaansch tijdschrift *Science*, de volgende regelen lezen, die door prof. Mac Leod in zijne alleszins merkwaardige maar niet genoeg verspreide lezing *Het Nederlandsch en de Wetenschap* werden aangehaald : « In het begin dezer eeuw had de invloed der Fransche school op de wetenschap de bovenhand ; thans is het de Duitsche, die over de geleerde wereld den schepter voert... »

In Nederland en in de Scandinavische landen vindt men, sedert zoovele jaren reeds, zulke volmaakte en voortreffelijke werken over wetenschap, dat men zeggen moet dat de wetenschappelijke ontwikkeling aldaar de Duitsche niet heeft gevolgd, maar dat beide gelijktijdig zijn ontstaan.

De Fransche wetenschap is waarachtig provinciaal : zij leeft afgezonderd en heeft slechts eene onvolmaakte en onzekere kennis van de buitenwereld. De Franschen zijn verre ten achteren gebleven in de groote beweging der laatste jaren... De Fransche wetenschappelijke verhandelingen zijn goed geschreven ; de stof is prachtig uiteengezet en vooral zeer duidelijk behandeld... Om aan de eischen der artistieke volmaaktheid te voldoen, wordt de verwerkte stof doormengd met zoutelooze of reeds lang opgeloste vraagpunten, met aan stukken gescheurde hoofdbegrippen en verouderde zaken... Wij meenen te mogen zeggen, dat de wetenschap in Frankrijk, nooit lager is gedaald dan thans. Italië streeft Frankrijk verre voorbij...

In den *Mercure de France* van December 1913, komt van den heer Emile Laloy een opstel voor over de vraag *of de Fransche taal eerlang zal ophouden eene wetenschappelijke taal te zijn*. Daarin leest

men o. a. dat het aantal vreemde studenten aan Fransche hoogescholen veel geringer is dan dat der vreemde studenten, die Duitsche hoogescholen bezoeken. Laatstgenoemde zijn beter ingericht dan de Fransche, die te Parijs niet uitgezonderd. Zoo wordt in het bijzonder het onderwijs in de geneeskunde, dat eenmaal zoo schitterend was, door de vreemden weinig gunstig beoordeeld.

Wat aan het Duitsch en aan het Engelsch een grooten voorsprong geeft, is volgens den heer Laloy het feit dat China en Japan thans geene studenten meer naar Fransche hoogescholen zenden.

Het aantal wetenschappelijke werken, dat in Frankrijk verschijnt, is aanzienlijk minder dan dat hetwelk in Duitschland het licht ziet. Er is geen vak der wetenschap, waarin niet twee en drie werken in het Duitsch verschijnen, tegenover één in het Fransch en de meest volledige Duitsche zijn over het algemeen twee- en drlemaal zoo lijvig als de Fransche. Men begrijpt gemakkelijk den minderen toestand, waarin de student zich bevindt die onze werken gebruikt en die over een gegeven onderwerp een onderwijs ontvangt dat minder volledig is.

Op het gebied der tijdschriften kan Frankrijk, zegt verder de heer Laloy, over het algemeen tegenover iedere Duitsche uitgave een gelijkaardig Fransch stellen, maar dan : hoeveel minder uitgebreid? « Je recevais il y a quelque temps un prospectus des *Archives internationales de physiologie*, publiées à Liège, par le professeur Fredericq. On y avait collé une bande portant la mention : « Seul périodique de physiologie pure, en danger à cause du nombre insuffisant des abonnés français ».

Dit tijdschrift bevat per jaar 500 blz. in groote letter. Het overeenkomstige Duitsche tijdschrift « Pflüger's Archiv » gaf in 1912, 3400 blz. in kleine letter. En er is geen vak der wetenschap waarvoor dat niet het geval is. Het gevolg daarvan is dat een Duitscher geene andere taal dan de zijne behoeft te kennen om een geleerde te worden en om de wetenschap te doen vooruitgaan, maar dat dit voor een Franschman meer en meer onmogelijk wordt.

Nog eene letterlijke aanhaling uit dat artikel, dat zeker zou verdienen nog meer bekend gemaakt te worden : « Le public français lit peu, et en particulier lit peu d'ouvrages scientifiques; car même si c'était dans ses goûts, la pauvreté et le mauvais fonctionnement de nos bibliothèques lui interdiraient ce genre de lecture.

» On ne compte plus les mécomptes d'étrangers qui ont publié un livre en français pour donner plus de retentissement à leur travail et qui l'ont vu passer inaperçu, parce que le livre français se vend encore plus mal en France qu'à l'étranger; nous avons ainsi perdu la sympathie de bien des gens qui croyaient à l'influence de notre langue et qui ont été durement désillusionnés ».

» Zou men nu misschien gaan denken dat op het gebied der Staatsmanskunst in Frankrijk nuttige lessen kunnen worden opgedaan? Maar de beruchte zaak Caillaux met haar nasleep van schandalen op allerlei gebied heeft toch wel bewezen dat, indien men indertijd terecht aan het keizerrijk van Napoleon III zijne diepe verdorvenheid mocht verwijten, het er onder deze

republiek waarachtig niet beter op is geworden. Onwederlegbaar is bijvoorbeeld daaruit gebleken dat het in Frankrijk bij de rechterlijke macht zeer treurig gesteld is met rechtsovertuiging en plichtsgevoel.

» Dat ook bij het Fransche volk het zedelijkheidgevoel zeer laag gezonken is, blijkt zeker uit de herkiezing van Caillaux, waardoor het arrondissement dat hem opnieuw afvaardigde, op ééne lijn komt te staan met het kiesdistrict Trapani in Sicilië, dat den beruchten Nasi maar aldoor tot Kamerlid blijft verkiezen.

» Hoe groot de achteruitgang van Frankrijk op elk gebied is, blijkt nog uit een onlangs verschenen stuk van den Franschen wijsgeer Paul Gaultier, die naar aanleiding der steeds aangroeiende ontvolking van zijn land het gewicht onderzoekt, dát het vroeger en thans bij den raad der verschillende naties in de schaal kan leggen en tot de slotsom komt dat dit op het einde der zeventiende eeuw 40 ten honderd onder de groote Europeesche mogendheden bedroeg.

» In 1789 was het cijfer nog enkel 27 ten honderd, in 1815 12 ten honderd. Indien men, zegt hij, de Vereenigde Staten van Amerika en Japan bij Europa voegt, dan bedraagt de staatkundige invloed van Frankrijk op de lotgevallen der wereld nog enkel 7 ten honderd. » (*Vlaamsche Strijd*).

— Het eerste Wereldcongres der Katholieke Drankbestrijding werd gehouden te Rome in April laatsleden. De meeste katholieke vereenigingen, bij het internationaal verbond der katholieke drankbestrijding aangesloten, waren daar vertegenwoordigd; ongeveer 300 afgevaardigden, zoo wat uit alle streken van Europa; België ook was aanwezig met 53 drankbestrijders.

Op 24 April werden de afgevaardigden bij Z. H. den Paus ontvangen.

Merkwaardig was het adres door Jonkh. Ruys de Beerenbrouck aan Z. H. aangeboden en het antwoord daarop door Z. H. gegeven.

De Hollandsche leider zegde o. m. :

« Dit (internationale) verbond vereenigt broederlijk de ka-
» tholieke vereenigingen van geheelonthouders en degenen die
» aan hunne leden een matig gebruik van bedwelmende dranken
» toelaten. Zij doet een beroep op ieders toewijding, zonder
» aan iemand geheelonthouding op te leggen, hoewel deze de
» redding voor een groot aantal, en het beste propaganda-
» middel is ».

Twee punten daaruit : 1. De katholieke drankbestrijders willen *niet* aan *iedereen* geheelonthouding opdringen; 2. Toch is de geheelonthouding de redding voor eene menigte drankslaven, en het beste propagandamiddel.

Kardinaal Merry del Val antwoordde namens den Paus o. a. dit :

« De H. Vader wenscht u geluk om het slagen der moedige
» kruisvaart door u in de wereld ondernomen, gesteund op de
» beginselen van het Evangelie en geleid door de hierarchieke
» overheid. Hij bidt God vruchtbaar te maken den ijver dien gij
» aan den dag legt tegen den vreeselijken geesel...

» De pogingen zegenend van al de katholieke vereenigingen

» bij uw verbond aangesloten, zegent de H. Vader den goeden
» wil van al hunne leden, en moedigt ze aan in hun edelmoedig
» apostolaat te volharden.

» Hoe nuttig is het den geesel van het alcoolisme te doen
» kennen met zijne economische, zedelijke en physiologische
» gevolgen... Wel zeker onder de sociale werken zijn er geene
» die meer dringend zijn.

» Z. H. drukt vurig den wensch uit dat de geestelijkheid
» overal zou aanmoedigen dit werk van sociale heropvoeding en
» sociale behoeding; dat de geestelijkheid overal, door woord
» en voorbeeld zou staan te midden van den strijd tegen eene
» kwaal, die vooral in sommige landen, zulke schande onder de
» geloovigen zaait.

» Maar die strijd zal niet met zekerheid tot de overwinning
» leiden, zoo hij niet gesteund wordt door de Goddelijke gratie,
» geput in het gebed, het ontvangen der Sacramenten, en de
» algemeene beoefening der christelijke boetvaardigheid. . »

Z. Eminentie kardinaal Mercier werd door Z. H. den Paus als beschermer van den Internationalen katholieken Drankbestrijdersbond aangeduid.

Belet zijnde op de algemeene vergadering te Rome tegenwoordig te zijn, zond Mgr. Mercier haar een merkwaardig schrijven waaruit wij hier ook de voornaamste gedeelten weergeven:

« Het ware mij aangenaam geweest te midden van mijn
» vrienden te zijn, om kennis op te doen en mij te stichten. Ik
» zou zeker wel geen nieuw gezichtspunt hebben gebracht voor
» het werk van den Bond, maar ik zou de gelegenheid hebben
» om voor de vergadering een pijnlijk verrassenden indruk te
» ontwikkelen, die door de jaren niet is verzacht...

» De bezorgdheid der Staten, de liefdadigheid der particu-
» lieren richten de tehuizen op voor verweesden, voor teringlij-
» ders, voor idiote en abnormale kinderen; de gevangenissen
» nemen in aantal toe om plaats te geven voor den toevloed van
» misdadigers.

» Doch al zegt men aan de wereld in naam van de hygiëne,
» in naam van de geneeskunde, van de rechtvaardigheid, van de
» natuurlijke en christelijke moraal, dat de onmiddelijke oor-
» zaak van de meeste der bovengenoemde physieke en moreele
» kwalen de alcohol is, — niet alleen de alcohol die bedwelmt,
» maar de alcohol, die langzaam de weefsels verwoest, de wils-
» kracht verlamt, en de nakomelingschap bederft, de be-
» schaafde wereld gaat in het algemeen voorbij, zooals de
» priester en de leviet van het Oude Verbond den gewonde
» voorbijgingen, wiens wonden alleen door een vreemdeling uit
» Samaria verbonden werden...

» De machtigste beweegkracht van den wil, dat is de mo-
» reele en godsdienstige factor. Daarom hebben wij, priesters
» en bisschoppen, een gezag zonder weerga. Wij zouden dubbel
» schuldig zijn, als we dit niet stelden in dienst van onze
» zaak.

» Maar als wij onze actie grooter willen maken, laten wij
» dan vereenigd blijven.

» Er is in den Katholieken Internationalen Bond tegen het
» alcoholisme plaats voor ieders goeden wil.

» Laten de geheelonthouders marcheeren aan het hoofd en » de zwakkeren meetrekken. Maar laten zij toch vooral geen » afzonderlijke groep vormen.

» Tot het aantrekkelijkste in de moraal van het Evangelie » behoort wel, dat het de heilmiddelen geeft, naarmate van het » temperament waarvoor ze geschikt zijn, en dat het met wijs- » heid onderscheidt tusschen de bevelen, die aan allen worden » opgelegd en de raadgevingen, waardoor de ijver der besten » wordt geprikkeld.

» Door de keur van maagden in de Kerk wordt toch niet de » eerbaarheid der gehuwden geminacht.

» Waarom zou het dan anders zijn in den evangelischen » strijd voor de matigheid?

» De heldhaftigste geheelonthouders kunnen zich toch niet » vleien, dat zij de geheele menschheid er toe zullen brengen » niets dan water te drinken.

» Laten zij dan in de praktijk van hun ijver oog hebben voor » de zwakken; en laten zij er in toestemmen hun ideaal, dat » zij niet in een keer kunnen veroveren, in twee marschen te » achtervolgen.

» Overigens heeft de hoogste Autoriteit gesproken en aan » het hoofd van den Kath. Inter. Bond tegen het alcoholisme » een beschermer geplaatst. Hoe onwaardig deze zich ook » erkent voor zulk een bewijs van vertrouwen, toch beschouwt » hij het nu als zijn plicht om den Bond te doen hoogachten en » beminnen.

» Blijven wij vereenigd, waarde broeders, en overwegen » we deze heerlijke woorden, die de Kerk op Goeden Vrijdag » zingt : « Waar de liefdadigheid en de liefde zijn is God tegen- » woordig ».

» Wanneer wij dan ook in de vergadering vertegenwoordigd » zijn, hoeden we ons voor partijgeest. Geen boosaardige twis- » ten, geen strijd en dat Christus zij te midden ons. « Ubi caritas » et amor, Deus ibi est. Simul ergo cum in unum congregamur, » ne nos mente diridamur, caveamus; cessent jurgia, cessent » lites. Et in medio nostri sit Christus Deus ».

Op dat zoo goed geslaagde Congres werd door alle Nederlandsch sprekenden de afwezigheid betreurd van één man, door ziekte weerhouden. Ook is daar veel gebeden voor het herstel van Dr Ariëns, die thans uitrust te Heerlen.

Een redacteur van de *Kerkradsche Courant* bezocht hem aldaar en gaf over zijn uitstapje volgend mooie verslag :

« Ge moet nu geen verslag verwachten van een lezing. Want nietwaar, die worden er wel vele gehouden in onze mijnstreek, door mannen van velerlei kennis en verdienste; maar het had u onmogelijk kunnen ontgaan, was Dr. Ariëns in Heerlen opgetreden. Ge kent nog wel het woord van Dr. Poels, zoo 'n kernachtige uitspraak, waaraan men den redenaar hoort : « Wij zullen weinig vorderen, zoolang nog op iederen hoek van de straat de drankduivel onze sociale werkers staat uit te lachen ». Wij weten allen den man te wijzen, den grooten onder velen, die zijn kennis en zijn krachten eraan wijdt, sinds zooveel jaren, om dien duivel het lachen te verleeren. Moet ik u zijn beeld nog teekenen, dat vereeuwigd is door schrijvers en schilders?

» O! die pastoor van Maarssen! Z'n schrandere kop boe-

zemt u belangstelling in : wat die man denkt moet belangrijk zijn. In de oogen, levendig, schichtig achter de brilleglazen, daar flikkert geestdrift : die man moet volgelingen kunnen winnen voor zijn overtuiging. En als dan eerst de lippen hun sprankelende woorden loslaten, en 't heele gezicht en het heele lichaam, tenger maar elastisch in werking gaat, — want álles spreekt aan den man, en niet de mond alléén, — verwondert ge u dan, dat er vonken overslaan op de hoorders, en de ontladingen van geestdrift groote zalen doen daveren?

» Op een vergadering van R. K. Studenten was het, dat hij even een woord wou meespreken in het vreedzaam debat. En hij sprak, voor de vuist, geruimen tijd, voor zoovelen die hem kenden; de belangstelling bij de hoorders groeide tot bewondering; het werd een rede, die bij de voortreffelijke inleidende voordracht van dien avond staan kon niet in de schaduw maar in het licht.

» Die Ariëns toch!

» Toorop had zijn portret geteekend, en hij had het met liefde gedaan, de meester. Was er anders dan meesterwerk te wachten? Toch, men kon er velen ontmoeten, in die dagen, die Ariëns nooit hadden « meegemaakt », en die u zeiden : « Is hij dat nu? Gril van een teekenaar, om iemand zoo te wringen, met scheef hoofd en onmogelijke trekken. » — Ik wil u wel vertellen van zoo iemand, die een poos nadien den pastoor van Maarssen ontmoette. Het was niet eens op een vergadering, maar tusschen vier kamermuren, in een gezelschap van 'n man of vier, vijf. Het gesprek was actueel natuurlijk, met Ariëns er bij! Op eens, daar springt hij op, de pastoor. Hoe kan men ook, al zittende, iemand zijn meening duidelijk maken? En daar stond hij, betoogend, gesticuleerend midden in den kring, met het gezicht naar een der aanwezigen, en den rug naar een ander. — En toen flitste plotseling door den geest van dien man, waar ik boven van sprak, de geheugenis aan het portret van Toorop : waarachtig! dat was de pastoor, zooals de stift van den teekenaar hem neergelijnd had op 't papier : de eigen karakteristieke scherpgegroeide kop, sprekend ook zonder woorden. — En dan was 't, ja zeker, toch wel meesterwerk.

» Ik wilde u zeggen : was Dr. Ariëns als spreker opgetreden in Heerlen, iedereen zou het geweten hebben, en velen zouden dát hebben gaan hooren, en dien man hebben gaan zien.

» Maar nu moet ik u voorstellen, mij even te volgen naar.... de « Kneipp » bij broeder Aloysius. Het gebouw in de Gasthuisstraat is den lezer bekend, maar een vreemde, die voor het eerst den soberen, kloosterachtigen gevel beziet, zal niet vermoeden de diepte van gangen, het getal en de ruimte van vleugels en vertrekken daarachter.

» Wel is natuurlijk de roep tot hem doorgedrongen, hoe tot veler heil, liefde en kennis daar samenwerken, waar de rust van het klooster voor een dergelijke behandeling den goeden grondslag legt

» Dwars over de binnenplaats wijst ons de broeder-portier; dan binnen, in weer 'n gebouw; met zijn front bestrijkt het 't pleintje. Een paar trappen op, en « de laatste kamer links » is gauw gevonden. Op die kamer, in alle soberheid, huist sinds

eenigen tijd de man, die soberheid gepredikt heeft in stad en land. Den ijverigen priester, den koortsachtigen werker, den apostel voor zijn mooie zaak heeft hier de natuur achterhaald, die hij ontvluchten wou als 't ware. Er was geen tijd om ziek te worden voor den man, die een volk van zijn ziekte genezen moest. Op vergadering na vergadering stoven immers altijd Ariëns' vlugge woorden en het scherpe vernuft, de levendige taal, de onvermoeibare energie deden de zwakheid van het lichaam vergeten. Zóó stond zijn figuur in onze gedachten sinds jaren had ze zich vastgezet, — en nu het eens anders is, heeft het ons verrast.

» Gauw even rondkijken nu, op Pastoor z'n kamer. 't Was wel wat onbescheiden, binnen te gaan, al kwam er geen antwoord op ons kloppen, onbescheiden allicht ook is ons kijken naar alle vier de muren en naar de meubels ook al, en ja, eventjes ook op tafel, wat daar al op en door elkander ligt. Maar och! Dr. Ariëns is nu eenmaal een openbaar persoon. Vindt ge 't niet klein hier? en eenvoudig, erg eenvoudig? Bed op de kamer, kapstok op de kamer, simpele plaatjes en schilderijtjes, tafel en wat stoelen, en 'n canapé, nu ja, 'n canapé! Paperassen en wat boeken op de tafel, schrijfgerief en wat postpapier, waar de pastoor, die rust moet hebben, — hoort u wel, rust! — straks wel weer zijn bezigheid in vinden zal. Boeken! belangrijk zijn de liefhebberijen van merkwaardige mannen : ziet ge wel dat die schrijver voor klein en groot, Charles Dickens een van zijn lievelingsauteurs is?

» Stil! nu niet meer rondkijken, want binnen komt, met blijde verrassing om het bezoek, Dr. Ariëns. 't Is hetzelfde gezicht van altijd, met 'n uitdrukking weliswaar van : « Wat zegt ge nu wel van me? » maar de lichaamsbewegingen zijn van een gedwongen, pijnlijk-gewilde kalmte. Of dat dien man ook kosten moet! Hoe 't gaat? O! beter, beter, maar : rust nemen, begrijp je? En meteen dringt u de Pastoor tot plaats nemen; en zelf zit hij al op de canapé en praat, met z'n eigen levendige schiftige stem, over z'n gezondheid, over z'n bezigheidjes, z'n lectuur : Dickens nietwaar om niet te vergeten Katharina van Emmerik, en dat oude boekje over Fr. L. von Stolberg, waarvan hij al vier exemplaren heeft weggegeven, en eindelijk met moeite een vijfde bemachtigd; hij praat over de rust en dan meteen over een Vlaamsch tooneelwerkje, dat beslist gedrukt en gespeeld moet worden; tekst en muziek liggen voor hem. « Wilt u deze briefkaart even posten? die gaat daarover. »

» Nu, Pastoor, we willen het niet lang bij u maken al deden we het graag. — Wij zeggen u nog alleen maar, zoo uit de verte in de krant, dat er uit het heele land vele wenschen naar uw stille kamer komen waar ge voor een jaar in gedwongen rust zijt. Lang rusten moogt ge niet, omdat dat voor u één is met ziek zijn.

» En dan moogt ge ook niet meer wijzen naar dat booze hart van u, dat u parten speelt. Foei! U Pastoor 'n boos hart? »

— *Ons Volk Ontwaakt* verzoekt ons de volgende mededeeling te willen opnemen :

Prijskamp in Verhalen voor de Jeugd

voor 1000 frank prijzen

I. — Er wordt een prijskamp uitgeschreven in oorspronkelijke verhalen voor de rijpere jeugd.

II. — Aard van het verhaal : het moet nationaal zijn, dat wil zeggen, dat de in het verhaal verwerkte gebeurtenissen moeten plaats hebben in Vlaanderen of onder Vlamingen in het buitenland. Het moet méér handeling dan beschrijving bevatten.

III. — Grootte : het moet ongeveer 100 tot 150 bladzijden groot zijn. Een bladzijde berekend als een halve kolom van bl. 138, artikel « Alleen » van nummer 12 van « Ons Volk ».

IV. — De bekroonde werken zullen eerst in « Ons Volk » verschijnen en daarna afzonderlijk in boekvorm uitgegeven worden.

V. — Twee jaren na het verschijnen in boekvorm of ten laatste drie jaar na de sluiting van den prijskamp zal de schrijver opnieuw over zijn werk kunnen beschikken behalve over de voor dien datum in druk verschenen exemplaren.

VI. — De handschriften moeten vrachtvrij besteld worden op het kantoor van « Ons Volk », Montignystraat, 74, Antwerpen. Zij moeten ZEER DUIDELIJK geschreven zijn, zoo mogelijk met de SCHRIJFMACHINE.

VII. — De stukken mogen niet geteekend worden met den naam van den schrijver. Er moet een toegeplakte envelop aan het stuk gehecht zijn, waar buitenop een kenspreuk staat en waar binnenin het volledig adres van den schrijver vermeld is.

VIII. — De prijskamp wordt gesloten op 31 Maart 1915. De juryleden zullen later bekend gemaakt worden.

IX. — De eerste prijs bedraagt 500 fr. — De tweede prijs bedraagt 300 fr. — De derde prijs bedraagt 200 fr.

— Het tijdschrift *De Natuur* (uitgever Broese, Utrecht) is met den nieuwen jaargang, den 34n, in een nieuw pak verschenen. Zoowel inwendig als uitwendig stijgt het voortdurend èn wat platen èn wat bijdragen betreft. Voor degenen, die op 't gebied van natuurkunde een wetenschappelijk en toch tevens populariseerend orgaan verlangen, is *De Natuur* bijzonder aan te bevelen.

— Prijskampen voor Nederlandsche tooneelletterkunde.

I. *De Algemeene Tooneelboekerij* schrijft een prijskamp uit voor oorspronkelijke onuitgegeven KINDERTOONEELEN.

Onderwerpen en getal bedrijven naar vrije keuze. In algemeen Nederlandsch geschreven, moet het stuk voor een ontwikkeld katholiek publiek kunnen opgevoerd worden. Die stukken, welke zonder de gebreken te hebben van eigenlijk tendenz-werk, door middelen overeenkomende met de tooneelkunst, bij den toeschouwer een veredelenden indruk zullen teweegbrengen, zijn vooral welkom.

Voor zangspelen wordt enkel de tekst beoordeeld.

De prijs bedraagt honderd frank. De keurraad mag beslis-

sen dat de prijs niet of slechts gedeeltelijk of verdeeld zal toegewezen worden.

Handschriften moeten uiterlijk voor 1 October 1914 ingezonden worden aan den Weleerw. Heer G. Geuns te Cumptich (Tienen). Op ieder werk staat een kenspreuk. Deze wordt herhaald op de buitenzijde van een gesloten omslag waarin het naamkaartje van den inzender steekt. Deze mag zich niet bekend maken.

Het handschrift moet leesbaar, liefst met een schrijfmachine, geschreven zijn.

De prijswinners behouden alle schrijversrechten op hun werk.

— In de jongste nummers van *De Katholiek* (van Januari af) verschijnt een breedvoerige studie over Hendrik van Veldeken, door Chr. Mertz.

— Opgemerkt in *Le Correspondant* (25 février) : *Y a-t-il un esprit suisse,* door Henri Moro. Zwitserland wil zichzelf blijven en ontsnappen aan den groeienden Duitschen invloed. Daarom heeft men thans de « Société helvétique » heropgericht. « J'ai noté des indices, des tendances, des sentiments encore confus dans la masse : mais comme les intellectuels les précisent et les fortifient constamment, il faut croire à l'Helvétisme du 20e siècle ». Afgaand op den toon van dit artikel zou men kunnen vragen : Zal de beweging nu niet wat al te romaniseerend worden?

In 't zelfde nummer van *Le Correspondant* een aanbeveling van « Monseigneur Dupanloup », het nieuwe boek van Faguet.

— *Volkskunde* viert zijn zilveren jubelfeest. Den wakkeren en kundigen, den schranderen en volhardenden leider, den meester-folklorist Alf. De Cock ons warm goedheil en lang leve. — Het feestnummer ziet er inderdaad echt feestelijk uit : bijdragen van Sabbe, Vercoullie, De Vreese, Schrijnen, Boekenoogen, de Vooys, Is. Teirlinck, Van Veerdeghem, Foncke, Peeters, de Meyere en Alf. De Cock zelf.

INHOUDSTAFEL
VOOR HET EERSTE HALFJAAR 1914

I

VERHANDELINGEN & VERHALEN

VERZEN

KRONIEKEN

II

NAAMLIJST DER SCHRIJVERS

DIE IN HET EERSTE HALFJAAR 1914 MEDEGEWERKT HEBBEN :

Amicus
M. E. Belpaire
Aug. Bruynseels
J. Buelens
E. Claes
Aug. Cuppens
F. de Pillecyn
L. Dosfel
C. Eeckels
J. Eeckhout
A. Fierens
Joe
J. Kleijntjens
D. Logeman-van der Willigen
Jul. Persyn
Remo
L. Reypens
F. Rutten
A. Simoens
J. Simons
Odo Siril
J. van de Natuur
K. Van den Oever
L. Van der Meeren
J. van Dinter
A. Van Hoonacker
J. Van Nuffel
E. Vliebergh

III

BOEKENNIEUWS

LIJST DER BOEKEN IN HET EERSTE HALFJAAR 1914 BESPROKEN: